DIONYSI

HALICARNASENSIS

ANTIQVITATVM ROMANARVM

QVAE SVPERSVNT

RECENSVIT

ADOLPHVS KIESSLING

VOL. I

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

MDCCCLX

LIPSIAE TYPIS B. G. TEVBNERI.

PATRVO · OPTVMO

ET

FRIDERICO · RITSCHELIO

AMORIS · CAVSSA

Pauca tantum nouae huic Dionysi antiquitatum editioni praefanda sunt, cum accuratiorem de ipsius operis conditione eiusque codicibus disputationem urgente itinere Italico in alium locum differre coactus sim. Quod uero Dionysium innumerabilibus fere locis emendatiorem proponere mihi licuit, id totum Friderici Ritscheli praeceptoris dilectissimi beneficio effectum est, qui mihi quae ad emendationem huius scriptoris collegerat tradidit omnia meque ut editionem, quam ipse quondam paraturum se esse pollicitus erat, susciperem beneuolentissime exhortatus est. Atque sane ea est horum monumentorum conditio ut is quoque qui minus ingenio atque doctrina ualeat tamen facili negotio optime de eis mereri possit. Ex quo enim Robertus Stephanus primum graece Dionysi opera Parisinum librum eumque deterrimum secutus Parisiis a. 1546 edidit, nemo fuit qui verba scriptoris ad bonorum codicum fidem recenseret. Fridericus enim Sylburgius, cuius editio prodiit a. 1586, quamquam nonnullis usus melioribus libris ut Romano Venetoque, pauca tamen in uerborum ordinem recepit, plurima in adnotatione tantum commemorauit. Hudsonus uero qui plus centum annis interiectis a. 1704 nouam instituit editionem optimi libri Vrbinatis auxilio adiutus, homo fuit tam caecus et neglegens ut nihil prorsus ad emendandum Dionysium contulisse iudicandus sit.

Hudsoni exemplar expressit ea quae a. 1774 Lipsiae una cum Reiski adnotationibus prodiit editio. Quamquam enim Reiskius uir summi ingeni plurimis locis Dionysi uerba emendauit foedissimaque menda egregie sustulit, tamen emendationes eius uere aureae in notis textui adiectis delitescentes eum qui solus postea nouam editionem apud Tauchnitzium ao. 1829

curauit fugerunt. Iacuit igitur Dionysius neglectus usque ad annum h. s. XXXVIII, quo Ritschelius nouam antiquitatum recensionem coniuncta Ambrosi opera instituturus prooemium libri primi adiecta disputatione de codicum fide et auctoritate publici iuris fecit. Quod consilium etiamsi non persecutus est, tamen et ipse postea nouum edidit 'specimen Dionysi Halicarnasensis ex optimis libris emendati' (1846) triginta libri primi capita priora complectens, et Ambrosius compluribus commentationibus academicis totum fere alterum librum et magnam partem libri primi emendatiorem proposuit.

Quae cum ita sint, breuiter mihi subsidia quibus ad emendandos hos libros usus sim indicanda sunt. Praesto erat primum Vrbinatis codicis n. 105 saeculo X uel XI exarati collatio Aem. Brauni opera confecta, deinde Chisianus liber saeculi X bis ab Angelo Fea et Braunio diligentissime excussus, Parisinorum denique duorum (Coisliniani 105 et Regii 1654) recentiorum discrepantia a Syposomo enotata, quas copias omnes simul cum Pflugki Gedanensis schedis manuscriptis Ritscheli insigni debeo liberalitati. Cum autem Chisiani libri antiquissimi auctoritas apud Ritschelium Ambrosiumque tantum ualuerit ut ad eius praecipue fidem scriptoris uerba exigi posse existimarent, mihi res longe aliter sese habere uidetur. Vrbinatis enim praestantia quamuis leuioris cuiusdam interpolationis commaculata uestigiis ea est ut emendationem totam fere ab hoc libro repetendam esse mihi persuasum sit. Eam igitur legem mihi proposui ut Vrbinatem quantum fieri posset fideliter exprimerem, qua in re id magnam mihi interdum creauit molestiam, quod haud paucis locis Brauni collationem non ea qua par est ἀκριβείᾳ confectam esse cognoui. Saepe enim ea quae in Hudsoni collatione a Josepho de Juliis inchoata et a Theodoro Calliergo absoluta recte notata esse Chisiani arguit consensus, Braunius omisit. Quod ne in relicuis quoque libris fraudi sit, per itineris Romani opportunitatem cauebo. Relicuos libros Coislinianum et Regium, qui plurimas mutationes ab ipsius ut uidetur Stephani manu perpessus est, tum

demum ubi optimi me deficerent consului, Lapi uero uersionem, cui summam tribuit auctoritatem Ambrosius, cum ex apographo codicis Vrbinatis expressam esse intellexissem, prorsus neglexi. Atque cum id praecipue sectarer ut tandem qualem libri optimi exhiberent Dionysium patefacerem itaque eis qui nunc in Dionysio operam suam collocaturi essent certius substruerem fundamentum, codicum fidem secutus inconstantiae cuiusdam uitium effugere saepe nec potui nec uolui. Quod uel maxime cadit in omne genus orthographicum, cum in scriptore aetatis recentioris, praesertim in re per se tam dubia atque incerta, eorum qui nuper Cobeti aliorumque uestigiis insistentes omnia ad unam eandemque regulam reuocarunt exemplum sequi noluerim. His igitur copiis instructus ad scriptoris emendationem accessi, in qua si quae minus recte egisse uidear, id inde excusatum iri spero, quod hac opera primum uirium mearum feci periculum. Quod autem haud pauca recte emendasse me persuasum habeo, primum Augusti Meineki uiri celeberrimi propensa in me factum est uoluntate, qua hos libros mea caussa perlegit multasque mecum emendationes certissimas communicauit, deinde uero Francisci Buecheleri et Hermanni Vseneri amicitia, quorum ille taedium singulas plagulas perlegendi et corrigendi ita sustinuit ut plurima praeclare emendaret, hic consiliis prudentissimis per sermonum domesticorum consuetudinem perpetuam datis maxime me adiuuit.

In adnotatione quae sequitur critica id egi ut quae ab Vrbinatis libri scriptura recederent accurate indicarem, omissis tantum erroribus orthographicis. Quod ita institui ut ubicunque Vrbinatis auctoritate reiecta alios codices inprimis Chisianum secutus essem, id non adnotarem, diligentissime uero quibus locis uerba scriptoris ex ingenio correcta essent significarem.

Berolini in Ioachimico
Idibus octobribus CIↃDCCCLX.

ADNOTATIO CRITICA

INDEX NOTARVM

A = Chisianus
Bb = Vrbinatis collatio Ritscheliana
Bh = Vrbinatis collatio Hudsoniana
C = Coislinianus
D = Regius

LIBER I

1, 3 *εἰπεῖν B* | 6 *Ἀναξίλαος* libri, quod correxerunt C. Müller fragm. hist. Graec. II 84 et H. Vsener quaest. Anaximen. p. 6. | 16 *πάντες* om. *B* fortasse recte.

2, 16 *αἱρέσεως B.*

3, 12 *περιβαλλομένη AB περιβαλομένη D* corr. | 13 *Πέρσαι δὲ οἱ Μήδους καταγωνισάμενοι* libri; articulum aperte falsum omisi cum Suida v. *Ἀσσύριοι* | 17 *χρόνον τε οὐ πολλῷ πλείονα διακοσίων ἐτῶν A χρόνων τε οὐ πολλῷ πλεῖον διακοσίων B* et (nisi quod *πλέον*) Suidas l. s. | 20 *οὐδὲ αὐτὴ* libri ut u. 26, sed rectius fortasse cum Buechelero utroque loco *αὕτη* scribendum erat, quamquam librorum scriptura confirmatur II 37 | 27 *ἐποιήσατο πᾶσαν B* | 29 *πολλῆς οὔσης* libri, *οὐ* negationem quam necessariam esse uidit Casaubonus in Pol. I 2 Ritschelium secutus ante *οὔσης* inserui.

4, 13 *οὔτε* libri *οὐδὲ* Schweighaeuser in Polyb. Tom. V 122, Schaefer in Dion. de comp. uerb. p. 297 | *τριάκοντα ἔτη AB τετταράκοντα* scribi uoluit Casaub. l. s. | 17 *ὠκεανίδος ἐστὶ πρώτη ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατος· καὶ μόνη B* | 22 *εὐθὺς γὰρ B* | 24 *προσήγετο B* | 26 *πρὸς τοῖς ἑπτακοσίοις* uolgo, articulum omisi cum *AB*; cf. I 75 II 37. 49 VI 5.

5, 12 οὐκ οἶδ' ὅτι δεῖ πλείω λέγειν libri, nisi quod *B* δεῖ omittit; ὅ τι intellegendum esse uidit Ritschelius | 15 τὰ πάλαι τῶν ἱστορουμένων libri παλαιὰ Stephanus cf. I 9 | 26 λαβεῖν αὐτῆς *AB*, αὐτῆς post ἀρχαιολογίαν transponit censor ed. Reisk. in Walch. bibl. phil. II 574.

6, 1 παρεχομένης scripsi ἐχομένης *B* εὐχομένης *A* | 11 βασιλεῦσι βαρβάροις libri βασ. βαρβάρων scripsi e Bernaysi coniectura | 28 τότε μαθοῦσι libri τοῖς μαθοῦσι scripsi; τοῖς γε proposuerat Ritschelius.

7, 21 ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπιγόνων πραγματείᾳ *A* ἐπειγομένων pro ἐπιγόνων *B*, quare uidendum cum ἐπιγόνων memoria hic non prorsus apta uideatur, num fortasse ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπ' [Ἀλεξάνδρ]ῳ γενομένων πραγματείᾳ scribendum sit | 29 οὐδὲ ἀκριβῶς ut interpretandae uocis διεσπουδασμένως caussa addita seclusi; ὀλίγα καὶ οὐδὲ αὐτὰ διεσπουδασμένως οὐδὲ ἀκριβῶς *A* ὀλ. καὶ οὐδὲ ἀκριβῶς αὐτῷ διεσπουδασμένως *B* ὀλ. καὶ οὐδὲ ἀκριβῶς αὐτῷ διεσπουδασμένα propósuit Meinekius | 31 καὶ κατ' οὐδὲν διαφόρους *BC*; num διαφέρουσας coll. II 10 V 69?

8, 8 καλὴν ἱστορίαν] an ἱκανὴν? | 15 αὐτῆς om. *B* αὐτοῖς relicui praeter *A* | 26 ἀνθρώπους om. *B* | 27 φιλοθεώρους *B* | 28 ἃς ἐμοὶ δύναμις ἦν ἀποδοῦναι libri ἀνταποδοῦναι scripsi e coniectura Ritscheli; an ὡς ἐμοὶ δύναμις? | 29 τε om. *B* | 30 ἀπήλαυσα *B* quam formam et hic et aliis locis (II 55. 76.) ubi Vrbinas liber eam exhibet me spreuisse doleo.

9, 10 δὴ om. *B* | 18 γραμμάτων ἐπιχωρίων libri τῶν inseruit Reiskius | 19 τούτῳ χρόνῳ libri, articulum addidit Ritschelius | 24 Ῥωμαίων *AC* Ῥωμαῖοι *B* | 25 Οὐαλέριος Ἀντιεὺς libri, articulum inseruit Buecheler. cf. II 13.

10, 21 οὐχ ὁποῖον *B* | 22 χρονικαῖς] aut cum Reiskio ἀναγραφαῖς subaudiendum aut cum Ritschelio χρονογραφίαις scribendum est.

11, 17 Τέβερις semper scripsi cum plurimis locis Vrbinas et Chisianus hanc scripturam confirment | 24 ὁ ante Λῖρις om. *B* | 27 ἀλλαγαῖς *Dmg* ἀλλὰ ταῖς *AB* | διτταῖς scripsi αὐταῖς libri; mirum Reiskium qui τρισσαῖς proposuit uerum non uidisse, siquidem bis tantum, Latini et Romuli temporibus, Aborigines nomen mutauerunt |

31 ἐδυνάστευε *B* | 32 οἰκήσαντος libri errore procliui, quem ubique notare nolui.

12, 2 τε om. *B* | 9 μέλλοιεν suspicatur Ritschelius | 10 τοῦ *Dmg* τε *AB* | 16 περιέπουσιν *B* | 24 καὶ om. *B* | 25 Ἀβεῤῥιγῖνας *Dmg* ἀβοριγῖνας *AB* | 26 κινδυνεύειν *B* unde suspicetur aliquis continuata oratione scriptum fuisse ὥστε — κινδυνεύειν δὲ eqs. | 28 Λελέγων *Dmg* δὴ λέγω relicui.

13, 23 τῶν πρῶτον ἐν πελοποννήσσω *B* | 25 uerba καὶ Διὸς usque ad καὶ Πελασγοῦ om. *B*.

14, 4 ναυτικὸν om. *B* | πόντον seclusi πόρον *B* cf. I 18. 51 | 17 μετέβαλεν libri, correxit Stephanus | 23 ὅσπερ *Dmg* ὥσπερ *AB* | 24 οἰκίσεως scripsit Ritschelius, sed cf. I 13 | 27 Αἰξιοῦ et Αἰξιοὶ *AB* Αἰξῆνος et Αἰξῆνες mauolt Sylburgius.

15, 11 ἰαμβικῶν *B* | 30 ὅσον libri οἷον scripsi; ὅθεν, quod fortasse praestat, Dobreus advers. I 561 et Pflugkius.

16, 1 τῶν Ἀθηναίων γενεαλόγων libri, correxit Casaubonus | 2 ἀρκαδίῃ *B* | 13 εἰσιν *B* | 15 τοῦτο ἔγγονον αὐτῶν τῶν Οἰν. *B* τούτων ἔγγονον αὐτὸ τῶν Οἰν. relicui, unde Ritschelius effecit τούτων ἔγγονον αὐτὸ τὸ τῶν Οἰν. mihi uero Vrbinatis scriptura utique probanda uidetur | 16 τίθεμαι mauolt Reiskius | 19 ἀπαναστήσαντα *B* | 25 Ἀρκαδικὸν] ἀρχαϊκὸν Casaubonus, Reiskius.

17, 7 αἱ] καὶ *B* | ἡμερησίου scripsi ἡμερήσιον libri | 8 ὁδοῦ· ὧν] ὦ δουλεύων *B* quod probauit Reiskius, qui paullo post ὡς in ὧν mutandum esse censuit | 10 ἀφεστῶσα Ῥεάτου scripsi ἀφεστὼς Ῥ. uolgo ἀφεστὼς ἀρεάτου *B* | πόλις οἰκουμένη proponit Bunsenius in Annal. Inst. arch. VI p. 129 | 27 Ἰουρίας libri Κουρίας Bunsenius l. s. Ἰουλίας Portus | 31 ὅσαπερ scripsi ὁπόσα libri.

18, 4 τὴν ἐπὶ λίμνην ὁδὸν Bunsenius λιτίνην *A* cf. Abeken Mittelitalien p. 87 | ἡ Βατία libri, articulum deleui | 9 ἐπὶ δρυὸς ἱερᾶς καθεζομένη libri, nisi quod ὑπὸ *BC*; περιστερὰ quod deesse uidit Stephanus, ego post ἱερᾶς inserui. nunc autem dubito an recepta Vrbinatis scriptura ὑπὸ δρυὸς ἱέρεια aptius sit, idemque mihi significauit Meinekius | 13 τέτταρας *A* τέττα̣ρα relicui | 27 οἱ om. *B* | 28 στέμμασι] σπάμμασι c. Reiskius | πελάζειν τῷ

νάματι *B* quod recipere debebam | 30 τισὶν ἐτησίοις *Bh* τισὶν διετησίοις *Bb* τισὶ διετησίοις relicui | 32 ὡς περᾶν *AC*.

19, 6 ἀθεάτοις ὧν ἡ φύσις ὁρᾷ καὶ θαυμάτων libri, correxit Reiskius quamquam librorum quoque scriptura defendi potest | 8 πρῶτον *B* | 17 τισὶ] πως c. Ritschelius | 20 ἐξήνεγκεν libri, correxit Sylburgius | 26 ἱερὰ delendum esse censet Meinekius.

20, 1 ἑτέραν, τὴν interpungendum esse uidit Stephanus | ὑποδεξαμένην *A* ὑποδεξομένην relicui | 15 τῆς γῆς libri, correxit Stephanus | 18 κορυικλοῖς *B* | 19 τιβορτίνους *B* | παρ' οὓς *B* | 25 ἄχρι πόρρω libri ἄχρι πολλοῦ scripsi ex consuetudine Dionysi cf. I 18. 26. 79 III 25 VI 65 VIII 41. nescio uero an praeferendum sit ἄχρι πολλοῦ χρόνου μηκυνόμενος.

21, 4 τε om. *B* | 6 οἱ om. *B* | περὶ αὐτῶν fortasse cum Reiskio delenda | 10 μίγνυται *B* | 11 ἐκλείποντες *B* | 14 Λαρίσης hic et p. 25, 31. 26, 2 Λάρισαν scripsi, etiamsi libri utroque loco duplex σ exhibent. cf. Meinekium ad Theocr. XIIII 30 | 18 Φθιώτιν καὶ ἀχαΐαν καὶ πελασγιῶτιν libri praeter *B*, qui φθιῶτιν καὶ πελασγιώτιν καὶ ἀρχαΐαν exhibet, unde eum ordinem, qui fratrum ipsorum enumerationi u. 14 factae respondeat, effeci | 29 οἱ δὲ περὶ τὸν Ὀλ. τε καὶ τὴν Ὀ., καλουμένην δὲ ἑστιεῶτιν ᾤκησαν *AB* correxit Ritschelius.

22, 5 Κριασίου *A* κιρασίου *B* correxit Sylb. | 6 αὐτῆς *AB* corr. Portus | τρεπόμενοι *B* | 17 πρὸς τῷ ἑνὶ *B* | 18 αὐτοῦ ταύτῃ libri, emendauit Ritschelius | 20 αὐτοῦ Buechelero suspectum ἐπ' αὐτοὺς *A* | 23 περιβαλλόμενοι *B* | 29 καὶ seclusi καὶ τῶν ἀπὸ *B* καὶ ἀπὸ τῶν *A* ἀπὸ τῶν c. Reiskius; utrumque καὶ hic et ante δεκάτας deleuit Ambrosius.

23, 2 τῶν πελασγῶν γένος *B* | 10 πολίσματα scripsi ex consuetudine scriptoris, πολισμάτια *A* πόλιν ματίαν *B* possit aliquis de Βατίᾳ urbe Umbris ab Aboriginibus erepta (I 14) cogitare | 19 ὡς δὴ mauolt Ambrosius | 20 περιθονουμένην libri praeter *C* | 24 Μάμιος *AB* correxit Sylb. cf. Niebuhr. hist. Rom. I 13 | 15 sq. oraculum e Varronis libris desumptum extat apud Macrob. Sat. I 7 et Steph. Byz. u. Ἀβοριγῖνες | 28 σικελοὶ *AB* σικελῶν

Steph. Byz. et Macrobius | σατορνίαν *A* σατουρνίαν *B* Σατόρνιον e Macrobio Sylb. Σατορνίδα γαῖαν Meinekius | 29 νᾶσσος *A* | 31 Κρονίδῃ] Ἅιδῃ Macrob. | κάτω πατρὶ *BC*.

24, 12 ἀποδυσάμενοι *B* | 14 οὐέλεια *B* | 19 ταῖς deleri iubet Dawesius Misc. crit. p. 95 Harl. | 23 ἐξόδου *B*.

25, 3 καιριτανῶν *B* | 15 ὑπερόριον scripsi; ἀποστέλλειν στρατὸν ὑπερόριον enim sexcenties apud Dion. occurrit. ὑπὲρ τῶν ὅρων libri, quod prorsus sententia caret. | 26 κατέσχον δὲ οὗτοι scripsi ἔσχον δέ τινα καὶ οὗτοι libri, nisi quod *B* τινα omittit. κατέσχον iam in Stephaniana editione occupatum. ἔσχον δὲ οὗτοι καὶ proponit Buecheler | 31 Λάρισαν] cf. 21, 14.

26, 4 ᾠκήθη scripsi ᾠκίσθη libri | 19 συνοικησάμενοι *AB* correxit Cobetus Nov. Lect. p. 289 | 24 οἱ Σικελοὶ mauolt Sintenis Emend. Dionys. p. 10 | 26 τοὔνομα μεταβαλοῦσα c. Reiskius | 31 δύο libri δύο δὲ Ritschelius δύο γὰρ uolgo | 32 πρῶτον *BC*.

27, 7 οὔτε Σικελῶν om. libri | 11 μετονομασθῆναι scripsi ὀνομασθῆναι libri | δ' ἐκ *A* δὲ *B* | 12 σικελῶν *B* πελασγῶν relicui | 14 σικελοὺς δὲ μετονομασθῆναι τοὺς μεταναστάντας *B* apparet μετονομασθῆναι errore huc irrepsisse e u. 11 | 15 στρατῶν libri Πάτρωνα Bernaysius Συράκωνα δὲ c. Reiskius, qui δὲ particulam omitti non posse recte uidit | ὀπικῶν supra scripto ὀμβρικῶν *B* | 23 πολλῆς ἀγαθῆς *B* | 24 πόλεις τε παρέλαβον *BC* π. τ. προσέλαβον relicui; πόλεις τε πολλὰς μὲν παραλαβόντες scripsi e coniectura Ambrosi et Buecheleri, qui παραλαμβάνειν retinendum esse uidit.

28, 1 πρὸς uel εἰς την ἀκρ. mauolt Ritschelius; cf. uero II 2 | 5 οὐδεὶς ἕως τοῦ (uel εἰς τὸ) ὡραῖος γενέσθαι διεμ. c. Reiskius | 30 ταῦτα δὴ *B* ταῦτα δὲ relicui.

29, 13 τὸν λόγον *B* | 15 δεκάτας ἀνθρώπων *B* | 19 τότε πρῶτον libri, corr. Sintenis p. 9. | 22 αἱ ἐπαναστάσεις libri praeter *A* qui ἀπαναστάσεις | ὥσπερ εἰκὸς οἴστρῳ uolgo, correxit Buecheler | 23 ἀπελαυνόμεναι libri, corr. Stephanus ex Eusebio Praep. evang. IIII 16, qui c. 23. 24 excerpsit | 29 τοὺς] τούτους Sintenis p. 10 | 30 γενόμενον *AB* corr. Steph. | ὁσέτη semper scripsi.

30, 1 διαλαχόντων c. Sylburgius ἀπελαθέντων Bue-

cheler | 2 ἦν δὲ πολὺ Euseb. Steph. ἦσαν δὲ πολλοὶ *AB* | 4 ἀπαναστάσεις *A* ἐπαν. relicui. | 5 τῆς γῆς *B* | διεφορήθησαν *AB* διεφορήθη ἦσαν *Dmg* | 6 τά τε πολεμίων scripsi τε om. libri | 7 τε πεποιῆσθαι *BC* ποιεῖσθαι *A* corr. Ritschelius | 10 ἀπολελαυκότες libri, corr. Stephanus cf. I 17 ἐπὶ μήκιστον εὐτυχίας ἤλασαν | 12 τοῦ παντὸς] παντὸς Sintenis p. 10 et Buecheler | 18 αὐτοὺς scripsi τοὺς libri; καὶ inter Πελασγοὺς et Τυρρηνοὺς delendum esse censet Buecheler | 21 περὶ αὐτῶν Θουκυδίδης μὲν ἐν ἄρκτηι τῆς Θρακίας μνήμην καὶ τῶν *A* καὶ περὶ αὐτῶν Θουκυδίδης μὲν ἐν ἀρκτῆι (χῆ) τῆς Θρακίας μνήμη καὶ τῶν *B* emendauit Ritschelius, qui ὡς ἐπικεκρατηκότων supplendum esse censet | 29 γεννάτορ παῖ τοῦ *A* (γεν) νάτορ παῖ τοῦ *B* γεννᾶτορ παῖ omisso τοῦ uolgo. Vrbinatis scripturam νᾶτορ amplectendam esse uidit Meinekius, qui huc referendam esse Hesychi glossam: ναέτωρ: ῥέων, πολύρρους statuit | 32 Τυρσηνοῖσι scripsi auctore Meinekio Τυρρηνοῖς libri.

31, 1 κατὰ τὸν χρόνον Pflugkius | post ἐκεῖνον πολὺ καὶ κλεινὸν intercidisse c. Reiskius | 3 τὸ ἔθνος libri, corr. Ambrosius, Pflugkius | καὶ τὴν libri, corr. Pflugkius; καὶ huc irrepsit e u. 5 ubi post ὥσπερ inserendam esse hanc particulam uidit Reiskius | 11 δευτέρα γενεᾶ *B* δευτέρα γενεὰ uolgo, datiuum qui solus aptus est praebet Chisiani collatio ab Ambrosio facta | 19 ἣ καλεῖται *B* καλεῖται δὲ relicui | 20 κορθωνία *A* κοθωρνία relicui Κορτῶνα c. Cluver. Ital. ant. p. 574 | 28 κατεσκεύασαν *B*.

32, 1 ὥσπερὰν πύργοις mihi aut spuria aut post σταυρώμασι collocanda esse uidentur | 2 αὐτὰς libri, corr. Steph. | 7 μεταναστάντα libri μετανάστην ὄντα Sintenis p. 11 | 9 μάσνην libri μάνην Sylburgius | 10 καὶ om. *B* an τούτῳ δ' ἐκ Καλλιρόης? | 20 εἴρηται libri, emend. Reiskius | μάσνεω libri corr. Sylb. | 29 διὰ κλήρου *AB* sed διχῆ *Bmg* διχῆ, δύο κλήρους mauolt Sintenis p. 13 διχῆκλήρους Steph. | τὸν μὲν *A* τοῦ μὲν relicui | 30 ἐκ τῆς χώρας c. Reiskius | 32 μὲν ἀμείνω] τοῦ μένειν uel τοῦ μεῖναι c. Casaubonus.

33, 1 τὴν *A* τὴν δ' *BC* | ἀπολαβοῦσαν c. Sintenis | 6 ἐν γραφῇ libri συγγραφεῖς scripsi idemque etsi dubitanter c. Ambrosius | 10 δ' quod abest a libris inserui | 17 ὑποδεέστεραν *B* ὑποδεεστέρου *A* | 20 Τυρρηνίας δὲ *B* | 26 ἀπὸ δὲ τορήβου τόρηβοι *B* | 27 ξυνοῦσιν i. e. κοινοῦσιν scripsi e coniectura Meineki σίλλουσιν *B* σιλλοῦσιν *A* ὁμολογοῦσιν c. Sintenis p. 15 | ἀλλήλοις Meinekius Sintenis ἀλλήλους libri | 29 τυρρηνοὺς] τυρρηνίους κοὺς *B* | 31 νῦν om. *B*.

34, 5 ἐν τῷ om. *B* | ἰονικῷ libri, corr. Sylb. | 11 ὡς] οἷς ὁμοίως c. Reiskius | 13 πελαργικὸν *A* πελασγικὸν *B* | 15 μέν τι *B* | 18 αὐτοῖς *AC* αὐτοὺς *Dmg* om. *B* | 22 γέ τοι om. *B* | 31 ἐναλλαγὴν *A* ἐπαλλαγὴν *B* quod correxi.

35, 3 ἢ γὰρ *AB*, corr. *D* | 4 οὐδ' ἄλλοις libri, emend. Reiskius ex Herod. I 57 | 5 πλακιηνοῖς *BC* | σφίσι *Dmg* φησί relicui | 7 γλώσσης *Cmg* γλώσση *AB* | εἰς *AB* ἐς *C* | 8 καί τοι libri τί inseruit Reiskius | 15 τἀμφότερα *A* τὰ ἀμφότερα *B* | 16 ἂν inseruit Reiskius, om. libri | 28 παραπλησία *B* παραπλησίως relicui, corr. Schaefer in Greg. Cor. p. 610 | 30 οὐδ' ἐπιτηδεύμασι mauolt Buecheler | 31 ἀλλά γε *B*.

36, 1 γὰρ] γοῦν c. Reiskius | οἱ inseruit Reiskius | 12 μέν τοι] μὲν Τούσκους c. Buecheler et Sintenis p. 14, item Ritschelius Tuscorum nomen intercidisse significat. cf. autem I 51 Ἀγχίσου μὲν τότε ὀνομασθέντος νῦν δ' ἀσαφεστέραν ἔχοντος ὀνομασίαν. μέντοι uero in quo Sintenis maxime offendit saepius apud Dionysium similiter usurpatum extat cf. I 31 νῦν μέντοι Παλάτιον λέγεται | 15 Ταρασένα siue Ταρσένα c. Lepsius de Pelasg. p. 24 | 16 ᾤκησαν libri, corr. Portus | 18 σύμπαντες] uerbum intercidisse uelut ἐκεκτήντο uidit Reiskius | 25 ἄλλοις libri Ἀλβανοῖς scripsi idemque uidit Buecheler | ἐπολιτεύσαντο *B* | 26 πελασγῶν *Cmg* πελασγιῶν *BC* πελασγικοῦ *A* uolgo | 28 ἄλλος ἑλληνικὸς στόλος *B*.

37, 1 λεγόμενος *B* | 4 πατρώιω *AB* πατρίῳ Meinekius | Καρμέντιν ὀνομάζουσιν scripsi Καρμεντῖνον ὀνομ. *B* Καρμένταν ὀν. uolgo | 8 γενομένην mauolt Reiskius | 11 μέρος ἑκούσιον Ambrosius et Buecheler | 13 ὥς φασιν post Ἄρεος in Vrbinate omissum inter καὶ et συνετὸς in eodem

perperam intrusum est | 23 *δυσὶν ἁλτικοῖς AB δυσὶ ναυτικοῖς* uolgo *δυσὶν ἁλιευτικοῖς Cmg* quod recepi, idemque coniecerat Sintenis | 26 *κατά τε οἰκήσεως* c. Sylburgius.

38, 6 *Δύνας* libri *Λαύνας* Ambrosius coll. I 43 | 11 *μαθεῖν*] *ἰδεῖν B* | 13 *ἀμοίρου*] *ἄνευ B* | *γένος*] *γε ὃ καὶ B* | 19 *πρὸς ἑτέρου AB* | 23 *διεκοσμοῦντο κτίσματα* libri quod correxi | 28 *Λυκαῖον* uolgo.

39, 1 *τῶν κρημνῶν* libri quod emendaui | 5 *χειμερίας τροπὰς B* | 13 *εὐθὺς τὴν Ἀθηνᾶν ἀπὸ γονῆς B* | 15 *οὐρανοὺς BC* quod praefert Stephanus *ὥραν* relicui | 17 ante *νηφαλίους* aliquid intercidisse uelut *παίδων* suspicatur Ambrosius | 24 *ἁγιασμοὺς* uolgo *ἁγισμοὺς A* | 27 *παρίενται B* | 29 *καὶ νῦν ἔτι* libri, corr. Ambrosius *καὶ αἱ νῦν ἔτι* c. Stephanus.

40, 2 *αὐλοὶ*] *λυδοὶ* uolgo, correxit Camerarius | 8 *δι' αὐτὰ* libri *διὰ ταῦτα CD* uolgo | 16 *χειρωσάμενος ἦν* libri quod emendaui *χειρωσόμενος ἥει* Reiskius. at Herculem Iberia subacta reducem in Italiam uenisse docent uerba quae secuntur *οἷς οὐκέτι πόθος ἦν τῆς οἴκαδε ὁδοῦ* | 19 *ἐν τριστοδίῳ B*.

41, 1 *δι' αὐτὸ* Reiskius *Διὰ τὸ B αὐτῷ* uolgo | 6 pro Euxeno Enni potius nomen expectari uidit Sylburgius | 19 *καὶ ἡ ἄλλη δὲ AB* corr. Ambrosius | 22 *λόγοις* libri, emendauit Reiskius.

42, 1 *Ναπητίνου*] *Λαμητίνου* scribi uolt Cluver Italia ant. III p. 1290 | 2 pro *Σκυλλητίνου* Hudsonus mauolt *ἐγκρατὴς Σκυλλητικοῦ* | 3 *καρτερὸς* scripsi *ἐγκρατερὸς B καρτεροὺς A* cf. VII 11 | 5 *συνάγεσθαι* libri *ὑπάγεσθαι* Vsener | 7 *τὰς*] *τοὺς B* | 10 *διῄρε*] *διῆττε* mauolt Meinekius.

43, 1 *μᾶλλον*] *μόνον B* | 2 *καὶ εἴ τις ἄλλος* uolgo, quod Sylb. corrigere conatus est scribendo *ἄλλως*. sed *ἄλλος* ab Vrbinate omissum expungendum est, siquidem ex propinquo *ἄλλοις* perperam huc irrepsit | 6 *μίαν γῆν* c. Sylb. | *συγκρίνεσθαι* mauolt Steph. | 15 *χρησίμων* mauolt Buecheler | 16 *εἴτις B* | 19 *ἢ Ἰταλίαν B* | 26 *καὶ πολύδενδρον* quod a libris abest omitti non posse uidit Buecheler | 29 *ἔκπλεως A ἔμπλεως* uolgo | *ὁποίας B* | 31 *ἐν οἷς*] *οἷς B*.

44, 1 ἐκτρεφούσας] ἐκφερούσας c. Meinekius | 8 αὐτῇ uolgo αὐτῆς Portus, deleri uolt Buecheler | 12 ἄπειρος ἢ libri, emendauit Sylb. | 16 εὐποροῦσι καὶ καλῆς ναυπηγησίμου A εὐπόρου οὔσης καὶ καλῆς εἰς ναυπήγησιν B ὕλης post καλῆς supplendum esse uidit Casaubonus; nunc autem ὕλης quod necessarium est in Vrbinatis scriptura εὐπόρου ο ὔ σ η ς latere puto idemque mihi significauit Vsener | 17 τῆς εἰς] articulus fortasse delendus | 21 οἱ δὲ διαρρ. B | 30 καὶ θάλπεσιν libri ἢ θάλπ. Ambrosius | 31 ἢ ζῴων libri, correxit Reiskius.

45, 4 Κρόνον] χρόνον libri, corr. Sylburgius | 5 Σάτουρνον] κρόνον libri, corr. Sylb. οὐρανὸν suspicatur Vsener | πᾶσαν δὲ libri π. γε c. Vsener | 9 sq. uerba corrupta sic fere restituenda uidentur: ἀξιοῦντας δὲ καὶ θείῳ [καὶ θνητῷ] γένει τὸ πρόσφορον ἀ ν ε ῖ ν α ι πάντων χωρίων κ α ὶ (add. B) ἁρμωδιότατον eqs. partem ueri uidit Reiskius, qui post Πανὶ νεῖμαι uel tale quid intercidisse putabat | 19 Σατορνίῳ libri | 20 ἀζομένων libri ἁγιζομένων Eusebius praep. eu. IIII 16 qui haec excerpsit | 21 δέος ἢ inserui e B cuius scriptura confirmatur Eusebi testimonio δέους ἐνθύμιον scribentis | 26 καὶ ante κεκοσμημένα intercidisse suspicatur Ambrosius | 27 ἵνα δὴ] δὴ om. B | 30 sq. τοῦτο δὲ καὶ μέχρις ἐμοῦ ἔτι διετέλουν Ῥωμαῖοι ὅσον τι μικρὸν ὕστερον B et (nisi quod δρῶντες pro ὅσον τι) A unde uolgatam conflatam esse apparet. atque ἔτι διετέλουν propter δρῶντες interpolatum ipse correxi, in ὅσον τι uero nil aliud latere quam ὁσέτη Ambrosius intellexit et monstrauit Eusebi scriptura ἔτι μικρόν | 31 τῆς ἐαρινῆς mauolt Ambrosius.

46, 11 κατά τε] κατά γε AB | 24 προσεχὲς ἐν τῷ Π. AB | 26 εἰς ἐκνομὴν libri, correxerunt Vsener et L. Dindorfius in Stephani thes. u. ἐκνομὴ | 28 Κάκος] Κακός B Κᾶκος mauolt Meinekius | 32 post ῥᾴδιον ὂν inserendum censet Vsener.

47, 5 φανησομένης] φαινομένης B | 8 ἐκλιπούσας B | 10 τὴν χώραν] τὸν χῶρον B | 12 οἰόμενος εἶναι libri, corr. Schmitzius de Dion. Hal. locis quibusdam Bonnae 1854 | 24 ἀλοιῶν uolgo ἀλύων B.

48, 11 ἐπὶ ξενίᾳ uolgo ἐπὶ ξένια c. Sylburgius et

Meinekius | 16 ὅτι τε πεπρωμένον *AB* | 25 ἑστιάσαι *BC* ἑστιᾶσαι *A* corr. Sylburgius.

49, 1 ἁγιστεύοντες] πιστεύοντες *B* | 3 αὐτοὺς libri αὐτὸς scripsi quia παραλαβὼν u. 4 post ἐπιφανῶν recte abest a *B* | 12 προςτιθέναι *B* | 13 εἵνεκα *B* | 14 ἐσπλαγχνευμένων ἤδη τῶν ἱερῶν uolgo σπλαγχνευσαμένων *B* unde ἱερῶν in ἑτέρων mutandum esse apparet | 18 δρῶσιν αὐτοῖς uolgo δρ. αὐταῖς *B* quod correxi | 30 παρ' ὁδοῖς uolgo παρόδοις *B* παρ' ὁδοὺς c. Meinekius et Vsener | 31 χώραν *B*.

50, 2 ἀποδίδοται *B* | 3 τῶν ἐν ἱστορίᾳ ἐν σχήματι *Bb* τῶν καὶ ἐν ἱστορίᾳ ἐν σχήματι *Bh* | 10 ἡγεμονίας uolgo ἡ μοναὶ scripsi e coniectura Meineki. possis quoque conicere ἡ ἡγεμονία | ἀνημέρων *AB* ἀνημέρῳ *C* | 11 ἀθεμίτοις retinui etiamsi *AB* praebent ἀθεμίστοις coll. III 23 VI 61 | 18 ἐν ἀβάτοις ὄρ. c. Reiskius | 21 ἐπαγόμενος uolgo σπόμενος *B* ut uidetur, ἐπισπώμενος ego et Meinekius | 22 ἀνακομιζομένοις scripsi e coniectura Stephani, qui et ἀνασκευαζομένοις proposuit; ἀναγκαζομένοις libri, ἀναγομένους mauolt Pflugkius.

51, 2 ἐπιλιπόντων *B* unde ἐκλιπόντων scripsisse Dionysium suspicatur Meinekius | 12 μέμψιν *B* | 13 ἐπειδὴ *B* | 18 τούτοις μάχῃ libri, articulum inseruit Reiskius | 22 οντα χαλεπὸν *B* | 25 κατακοιμωμένου scripsi καὶ κοιμωμένου libri | 26 ὅση ἔτυχεν ἀφύλακτος uolgo ὅση ἐπέτυχεν ἀφυλάκτως *B* emendauit Reiskius | 28 sq. haec uerba tam corrupta sunt, ut mihi nulla probabili ratione emendari posse uideantur. certum est nonnulla post ἑλόντων intercidisse. ceterum Vrbinas haec uerba sic exhibet, ut in textu proposui; αὐτὸς ἀμυνόμενος ἀνῃρέθη *A*. Reiski uero Schmitzique commenta repetere nolui | 31 τά τε πέριξ *B* | κατὰ σφᾶς seclusi | 32 ἕτεροι libri ἑταῖροι Schmitzius et Pflugkius | Ἀρκάδες τε] Ἀρκ. δὲ *A* Ἀρκ. δέ τινες *B* quod recipere debebam.

52, 6 ἀνασπάστους libri quod correxi probante Meinekio | 7 τέως] τε *AB* | 8 ἐπειδὴ *AB* emendauit Meinekius | 9 καὶ quod libri optimi omittunt e uolgata recepi | 13 ἢ καὶ μόνον οὐδὲν *B* | 18 ὑπερβορηίδος mauolt Meinekius | 21 ποιεῖ. ἣν καὶ ὅτε uolgo ἣν deleui.

53, 1 *πάντα B* | 2 *στρατὸς αὐτῷ B* | 4 *αὐτοῦ* libri quod correxi | 5 *ἡ καὶ νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων οἰκουμένη* libri nisi quod *ἢ B ἣν οἰκουμένη* scripsi, qua de coniectura nunc ualde dubito. rectius fortasse cum Buechelero pro *κειμένη* restituendum est *κεῖται* | 8 *καὶ παρὰ πᾶσι B* | 16 *συνέβησαν ὁμοεθνεῖς νομίζεσθαι* non tentandum est cf. V 23 *συνέβησαν μὴ πάσαις ἀποκινδυνεῦσαι ταῖς δυνάμεσι.* | 18 *τοιαῦτα B* corr. Reiskius | 29 *καὶ ὅσα ἠξίουν* libri quod correxi coll. I 69 | *χωρίον*] 'immo *χῶρον*' Buecheler.

54, 10 *ἐπ' αὐτῶν* om. *B* | 21 *παραλαβὼν*] *παραβαλὼν* c. Reiskius | 25 *τῇ* om. *B*.

55, 7 *ὑπὸ*] *ἀπὸ* c. Reiskius | 8 *ἀνελάμβανεν* c. Pflugkius | 9 *τὸ διαφεῦγον B* | 20 *ὁπόσοις ἄλλοις*] *ἄλλοις οἷς B* num *ἄλλους οἷς*? | 25 *ἐπὶ τῇ φυλακῇ B* articulum om. *A* | 26 *φυγὴ* uolgo, articulum inseruit Sintenis p. 10.

56, 2 *φυγάδας πύλας*] his de uerbis cum typis iam descripta essent haec mecum communicauit Meinekius: '*φυγάδες πύλας* quae fuerint nemo adhuc docuit. scribendum uidetur *Φηγάδες*, a fago illa celeberrima appellatae, quae adhuc Theophrasti temporibus superstes esse credebatur u. Hist. plant. IIII 13, 2. Ex homericis carminibus maxime huc faciunt quae leguntur Il. VII 237 *Ἕκτωρ δ' ὡς Σκαιάς τε πύλας καὶ φηγὸν ἵκανεν* et VIIII 352 item de Hectore *ἀλλ' ὅσον ἐς Σκαιάς τε πύλας καὶ φηγὸν ἵκανεν*, de quibus dixit Strabo XIII p. 598. Videntur hae *πύλαι* non diuersae fuisse ab eis quas designat Hesychius *Πεδιάτιδες πύλαι· τὰς πλησίον τοῦ Θυμβραίου ἐν Ἰλίῳ φησίν, ἅς τινες ἐπιχηλὰς* (?) *καλοῦσι*, de qua glossa disputaui in Philol. Gott. XIII p. 550. Plura igitur nomina haec Ilii porta habuit, inter quae etiam *Φηγάδας πύλας* fuisse in tanta fagi illius celebritate non mirandum est.' | 6 *πλείστου A πλεῖστον B* | 11 *καθ' ἓν ἅπαντες* scripsi idemque uidit Sintenis p. 20 *καθ' ἕνα ἅπαντες* uolgo et *B καθέναπάντες A* | 16 *συσκευασάμενοι B* | 19 *περιεχόμενοι* uolgo, articulum addidit Sintenis p. 10 | 20 *αὐτὴ* uolgo *αὕτη Bh* | 28 *διαλύσεως B*.

57, 13 *ἀφιγμένων* libri *ἀφειμένων* c. Sylburgius | 14 *ὑπὸ*] *παρὰ* mauolt Meinekius | 21 *εἶχεν αὕτη* uolgo *εἶχεν ἐν αὐτῇ B* correxit Sintenis p. 30 | 28 *ταὐτὰ*] *ταῦτα B*.

58, 2 *κατά τε τὴν* c. Buecheler | 3 *γινομένων B* | 5 *ἐν ἀγγέλου προσώπῳ* scripsi *ἐν ἄλλῳ πρ.* uolgo *ἐν ἀγγέλωι πρ. B* | 10 *κυκλεῖ* uolgo *κυκλοῖ B κύκλῳ* Reiskius et Meinekius | 11 sq. *δοκεῖ* ‖ *σοὶ τοῖς δ' ἐρῶσι* libri praeter *A* qui *τῆς δ' ἐρῶσι*, correxit Reiskius | 20 *γῇ πάσῃ* libri *τῇ πάσῃ* sc. *βίᾳ* c. Reiskius *βίᾳ π.* Schaller in uersione Dionysi germanica p. 81 | 22 *ἱερῶν* seclusi.

59, 1 *τε ὁ* scripsi *τε* uolgo, om. *B* | *Ἡγήσιος B* | 5 *νήσωδε AC* | *λεγομένῃ*] *γενομένῃ* c. Reiskius | 6 *καίπερ*] *καὶ* libri corr. Stephanus | *ἀπὸ*] *ὑπὸ* libri, emendauerunt Buecheler et Meinekius | 10 *Ἀριαίθῳ γράψαντι B* articulum inserui | 14 *Ἀγάθυλλος*] cf. Mueller fragm. hist. Graec. IIII p. 292 | 16 *ἐγκατέθετο A ἐγκάθετο B ἐγκάτθετο D* | 20 *ἐπὶ Ἰταλίαν* uolgo *B ἐς Ἰτ. A* | 25 *γνωρίσματα φανερὰ καὶ εἰς* c. Pflugkius | 29 *πρῶτον μὲν οὖν εἰς* c. Reiskius | 31 *ὑπὸ κυμάτων AB ἀπὸ καμάτων Cmg.*

60, 12 *Ἀνίου* uolgo *αἰνείου AB* errore manifesto | 14 *παρουσίας ἤνθει τε καὶ ᾠκίσθη ἡ νῆσος B* quod correxi duce Reiskio; Delus enim Dionysi temporibus diruta erat | 18 *τῶν ἑτέρων τινα Αἰνείου B* | 20 *Κιναίθειον* mauolt Meinekius | 23 *ὑπολειπόμενοι* libri, corr. Stephanus | 30 *γε δὴ* c. Buecheler.

61, 6 ante *ἀμφοτέρων* aliquid intercidisse uelut *ἐν τῷ ἱερῷ* uel simile quid suspicatur Buecheler | 19 *πλησίον* usque ad *Αἰνείου* u. 21 in *B* propter homoeoteleuta omissa | 20 *ἀχαικόν A* corr. *D* | 24 *Βούτρωτον* hic et ubique *B*.

62, 2 uerba inde a *δηλοῖ* usque ad *καλούμενος* addidi e *B* | 3 *ποτὲ B* quod correxi | 6 *δὲ σαφεστέραν B* | 9 *Ἀκαρνᾶνας* quod abest a libris inserui | 10 *Θυρίῳ* ut scribatur suadet Meinekius | 14 *ἐν τῷ σίλωι AB ἐν τῷ στόλῳ* uolgo *ἐν τῇ Σικελίᾳ* scripsi, qua de caussa u. 16 *τῆς Σικελίας* ut incommode repetita expungenda sunt | 31 *γραφὴν AB* et paullo post *ἀρχαίαν, γραφῇ — ἀρχαίᾳ* uolgo quod correxi.

63, 3 *τὴν* inserui e Chisiano | 10 *κριμησόν B* | 21 *συνέπλει B* | 27 *αὐτῷ AB αὑτῷ* uolgo.

64, 3 *ἐλύμαν B Ἔρυκα* c. Sylb. Portus Cluuer | 5 *ἑκουσία B* | 16 *Ἐλύμου*] *Ἔρυκος* iterum proposuerunt Sylb.

Portus Cluuer | 19 *σώσαντος σφᾶς ἀναθήματος B σώματοσφᾶς ἀναθήματος AC* corr. *D* | 21 *κατέμενε B* | 22 *πρόσθε B πρόσθεν* uolgo, correxit Sylburgius | 27 *κατὰ λιμένα τὸν παλίνουρον B.*

65, 1 *τελευτήσαντος καὶ αὐτόθι τῶν ἐπιφανῶν τινος Μίσηνον ἀπ' ἐκ.* mauolt Buecheler | 3 *καὶ ἐπιτύχη B καὶ ἐπιτυχεῖ* uolgo, corr. Casaubonus | 4 *κατὰ ταῦτα* uolgo, emend. Sylburgius | 13 *τῶν συγγραφέων* c. Pflugkius, *συγγραφέων* libri | 18 *λόχον*] *ὄχλον* mauolt Pflugkius | 30 *ὡς δὴ οὐ δυνατὸν ὂν* c. Stephanus | 32 *δὴ* delendum esse uidetur.

66, 8 *ἐπιφανεῖς μὲν* c. Sylb. | 16 *πανσυδί B* | 21 *ὑπολειπόμενος AB ὑπολιπόμενος CD* corr. | 22 *ἐν πολλοῖς* libri, praepositionem deleui | 27 *Ἰταλοῖς B* | uerba inde ab *εἰ μήτε* usque ad *αὐτῶν* u. 29 addidi e *BC*.

67, 3 *ἐπιδεικνύμενον B* | 10 *γέγονεν*] *ἐγένετο B* | 13 *συνεστηκὸς ἐν κοιλῶι χωρίωι B* | 19 *σέλινα μὲν πολλοῖς ὑπέστρωτο* libri *σέλινα μὲν ὡς παραδέδοται πολλοῖς ὑπ.* c. Reiskius *δαπέδου ὡς μὲν πολλοῖς ἀποδέδοται σέλινα ὑπ.* c. Buecheler, unde ego ea quae in textum recepi effeci | 24 ante *σελίνων* particulam *εἴτε* intercidisse mihi nunc persuasum est | 25 *τοῦτο* uolgo *τούτω B ἐν τούτῳ* Reiskius | 26 an *ὡς ὁ λόγος ἔχει?* | 31 *Ἐρυθραῖς σχεσίω A ἐρυθρᾶ σχεσίω B* pro *σχεδίῳ σχεδὸν Cmg χωρίῳ* Portus sed neutrum mihi quidem satisfacit.

68, 2 *κατεδοῦνται* uolgo, mendum grammaticum sustulit Vsener | 4 *ὅποι B* | 28 *αὐτοῦ πειθομένους B.*

69, 7 *τὸ πρότερον B* | 9 *ἔσεσθαι* expunxi | 10 *ἐπὶ πλεῖστον χρόνον* scripsi *ἐπὶ πλείστου χρόνου ABh ἐπὶ πλεῖστον χρόνον* uolgo | 15 *τὸ χρῆμα* Buecheler, *νομίσαντα δαιμόνιόν τι χρῆμα* uolgo *δαιμ. τι νομίσαντα χρῆμα B* | 18 *ἐπὶ τὸ στρατόπεδον* mauolt Buecheler | 29 *ἀγιάζει B.*

70, 5 *μάλιστα ἃ B* an *μάλιστ' ἂν ἔμελλε?* | 13 *ἀκούσαντι δὲ αὐτῷ τῷ ἀνδρὶ B* sed *αὐτῷ* glossam sapit | 19 *καθ' ἣν ἔσχε λόαν A καθ' ἣν ἔσχε λίαν* uolgo, in Vrb. *δόξαν* extat e correctura. *καθ'* utpote ex *ἣν* quod sequitur male ortum deleui, dubito autem num forte Reiski coniectura *διάνοιαν* aptior sit | 24 *αὐλισαμένοις AB αὐλισάμενος D.*

71, 5 *ἀλλήλοις συνελθεῖν B* | 8 *ὅστις ἦν B* | 11 *παρασχὼν* libri corr. Sylburgius | 19 *πολέμῳ διαχειρωθεῖσαν B* | 23 *ποριζόμεθα* libri quod correxi | 25 *νεωστὶ* libri, corr. Schmitzius | 28 *ὁπόσα*] *ὅπως* mauolt Buecheler | 30 *συγκατακτώμεθα B*.

72, 1 *συγγνώμη* libri quod correxi; imitatus enim est Thucydidem cf. Thuc. III 40 *ξύγγνωμον δ' ἐστὶ τὸ ἀκούσιον* | 5 *καὶ* expunxi | 7 *πρῶτον* libri, emendauit Sylburgius | 9 *ἀποκρίνεται B* | 20 *ὑφ' ὁρκίων* libri quod correxi | 30 *ἡμιτέλεστον ὂν* quod coniecit Reiskius in Vrbinate extare traditur, sed haud scio an Dionysius scripserit *ἡμιτελὲς ὂν* | 31 *πάντες* om. *B* | *χρησάμενοι B*.

73, 2 *λαουνίαν B* ut u. 4; p. 74, 4; 78, 13. 7 | 4 *τῆς Ἀνίου*] *σαινίου τοῦ τῆς ἀνίου A σελινίου B σανίου D*, corr. Stephanus | 5 *ἧς* quod omittunt libri inseruit Stephanus | 6 *πρώτης* mihi suspectum | 8 *τοῦ πατρὸς*] articulum om. *B* | 12 *τῷ στόματι κομίζοντα B* | 17 *ἐπιρρανίζειν* mauolt Sylb. | *τὸ καιόμενον πῦρ*] *πῦρ* expungendum uidetur cf. II 66 III 56 | *τοτὲ*] *ποτὲ* hic et u. 18 *B* | 20 *μηκέτι ποιεῖν τι B* | 22 *ἤκουσα* c. Buecheler | 32 *ἔσχεν*] *ἴσχεν B*.

74, 5 *ἐπιθυμίαν τοῖς βασιλεῦσι B* | 7 *ἔθη καὶ D ἔθηκαν AB* | *κηδείας τε* scripsi *κηδείας* uolgo | 9 *κοινῇ σύμπαντες ὀνομασίᾳ* restituit Buecheler *τε οἱ σύμπαντες καὶ ὀνομασίᾳ* uolgo *τε οἱ σύμπαντες ὀνομασίᾳ B* | 14 *ὥρμητο B* | 25 *ἐμμέμικται AB ἐμέμικτο* Sylb. cf. I 34 | 29 *ἐν τοῖς*] om. *B*.

75, 2 *Καυκάσιον ὄρος* Glareanus probante Sylburgio in *Θαυμάσιον ὄρος* mutandum censuit | 8 *οὗτοι τέως* scripsi *οἱ τῷ τέως B οἱ τὸ τέως A οἳ τέως* uolgo. *οὕτω* (uolebat *τούτῳ*) c. Reiskius | 16 *στησάμενοι* libri *καταστησάμενοι* c. Reiskius | 23 *εἴτε ἔρημος* scripsi *εἴτε ἐρήμη ἦν B εἴτε ἐρήμη* uolgo | 24 *Σαμοθράκη B* | *μὲν γὰρ*] *μὲν B* | 32 *τελευτᾷ* uolgo quod correxi | *εὐνὴν* uolgo, sed *ν* in *B* correctum est, quare reposui *εὐνῆς* et expunxi ea quae uolgo secuntur *οἱ ἔχειν*, quae quidem in Vrbinate libro sic exarata sunt, ut litteris *ὡς οἱ ἔχει* puncta quibus delenda significentur addita sint. fortasse autem in his litteris latent uerba *ὡς ὁ λόγος ἔχει*.

76, 13 *δήμου* om. *B* | *ἐξυπεταιέως AB* | 23 *συνέπεσε τελευτῆσαι B* sed *ἔπεσε* correctum ex *ἔπασχον* | 32 *Ναΐδος εἰρημένης* uolgo *Ναιάδος B εἰρομένης AB*, quare *Ἱερομνήμης* reposui, cuius nomen in stemmate Dardanidarum apud Apollodorum III 12 occurrit.

77, 6 *φέροντες αὐτὴν* mihi et Buechelero qui *φέροντες τὴν κτίσιν* reponendum esse etsi dubitanter censuit, suspecta sunt. in margine Vrbinatis adscriptum est *λέγοντες*, unde fortasse *λέγοντες αὐτὴν κτισθῆναι* refingendum uidetur | 8 *πρότερον*] *πρῶτον B* | 10 *ἐκεῖνον* om. *B* | 30 *λαυινίου B* ut infra p. 78, 28; 80, 25.

78, 18 *ἰσχυρᾶς τινος B* | 24 *ἐκ τῶν πόλεων* mihi suspecta sunt | 26 *αὐτοῦ AB αὑτοῦ Dmg* | 32 *μεταστῆναι αὐτὸ εἴκαζον B.*

79, 16 *φιλίας B* | *μετρίας συνθήκας B* | 18 *ἀλλ'* ante *ἐπιτρέπειν* addit *B* correctus | 19 *καὶ λύσασθαι* scripsi *καταλύσασθαι* uolgo *λύσασθαι B* | 22 *φέροι* uolgo *φέρηι A.*

80, 2 *προειδομένου* libri, corr. Sylb. | 6 *ἐκλιπόντες* om. *B* sed addit *ἀπολιπόντες* ad *τόπους* adscriptum | *ταπεινοὺς*] *πεδινοὺς B* | 9 *μάλα* om. *B* | 10 *κατὰ τέλη ἐλάσασιν* scripsi *κατὰ τέλη ἔλασιν A κατὰ τέλη ἐλάσειν B κατὰ τέλη ἑστῶσιν* uolgo | 15 *οἵοις*] *οἷς* libri, corr. Reiskius | 17 *φάραγγας ἀνεξόδους*] *ἐξόδους οὐκ ἐχούσας φάραγγας B* cf. uero III 59 *δυσχωρίαις ἀνεξόδοις* | 24 *ὡς ἐν ἀπόρῳ χρήματος AB ὡς ἐν ἀπορίᾳ χρ. D παντὸς ἐν ἀπορίᾳ χρ.* scripsi ut VI 73 *εἰς παντὸς πράγματος ἀπορίαν κατακλεισθέντας* | *ἔπεμπε B* | 32 uerba inde a *πόλιν* usque ad *λαουινίου* propter homoeoteleuta in B omissa, sed in margine adscripta om. *A.*

81, 7 *τὸ σχῆμα ἐπικατηγορούσῃ* scripsi e coniectura Buecheleri et L. Dindorfi in Steph. thes. u. *ἐπικατηγόρησις*, *ἐπικατηγορήσει* uolgo | 15 *τὸ μέσον ἀπέχουσα AB* | 21 *πεδία* om. *B* | 22 *καρποὺς*] *οἴνους AB*, sed *καὶ καρποὺς* addita in margine Vrbinatis | 23 post *ἐξενεγκεῖν* aliquid uelut *ἐπιτήδεια* intercidisse suspicatus est Reiskius, *ἱκανὰ* supplet Buecheler | 32 *κομισθέντων* supra scripto *μετὰ B* | post *κομισθέντων* addunt libri *ἐκ τοῦ νεὼ* uel *ἐκ τοῦ ναοῦ B* quae sustulit Schmitzius.

82, 1 *τε ὡς*] *τέως* libri, emend. Reiskius | 13 *ἐπιμε-*

ληθησομένους uolgo, *ἐπιμελησομένους AC* | 14 *ἐποίκους*] *ἀποίκους* mauolt Reiskius | 23 *κινδυνεύουσί τε οὐ τὸ αὐτὸ πάντες ὅμως γέ πως τὸ αὐτὸ* uolgo, correxi e *B* | 30 *οὐδ' ἂν ἐπιγράφειν* libri, correxit Reiskius, nisi quod *οὔτε* maluit | 31 *ἄλλοις ὅσοις AB*.

83, 4 *Καιριάνας AB*, correxit Sylburgius | *ἱδρυμένος* fortasse post *ὁδόν* inserendum | 6 *ἐπιχωρίων B* | *Ὑπελαίαις* uolgo, correxit Cuiacius et codex Ambrosianus | 7 *ἅπασιν ὁρᾶν δέμας A* | 9 sq. *εὑρημένον οἱ παλαιοὶ τὴν ἐκείνου δύναμιν δηλοῦν τὸ δέλτα B εὑρημένου τῷ δέλτα δηλοῦν τὴν ἐκείνου δύναμιν οἱ παλαιοὶ A*. spuria haec uerba esse rectissime statuit Ambrosius Stud. p. 230 sq., sed minus probari possunt, quae praeterea de huius loci emendatione protulit; haec enim prorsus pendet ex Vrbinatis scriptura, quam in ordinem uerborum recepi | 11 *δύο νεανίαι B* | 12 *δ' εἰληφότες B* | 15 *ἐφαίνοντο ἔχοντες B ἔχοντες φαίνονται A* | 21 *ἀπενέγκασθαι B* | 28 *ποιοῦντα ἰδίους B ποιοῦντας ἰδίους A*, articulum inserit *D* corr. | 29 *καὶ* om. *B* | *γενομένας B* fortasse recte.

84, 2 *ἄγεσθαι AB ἀγαγέσθαι D* corr. | 6 *ἣν κτίζει θεοῖς ABC ἣν κτίσητε θεοῖς Dmg* uolgo, *κτίζησθα* reposui idemque inuenerat Buecheler | 8 *εὖτ' ἂν* libri, corr. Reiskius | 16 *ἧς*] *ἣ AB ἧς D* | 25 *Δαρδανίωι B* | 26 *ἕως* uolgo *τε ὡς A τέως μέχρις B*.

85, 4 *σῴζεται B* | 22 *γενόμενον* Buechelero suspectum | 24 *λέξῃ B* | 29 *ὅ τε Σιλούιος* mauolt Buecheler.

86, 1 *ἀμφίβολον B* | 5 *τῇ ἀρχῇ* uolgo *τῆς ἀρχῆς* Reiskius | 9 *Ἴουλοι AB* | 15 *ἑνὸς δέοντα*] om. *B* | 25 *λέγεται γενομένη B* | *ὑπὸ*] *ἀπὸ* libri, corr. Steph. | 26 *ἑαυτοῦ*] *ἑαυτῷ* libri quod correxi | *Ἄλβαν A Ἄλβυλαν B* | 28 *τετταράκοντα*] *τριάκοντα B* | 29 *τυραννικόν τι χρῆμα A* uolgo.

87, 5 *διαλειπούσης*] *διαλαμπούσης B* | 7 *φαίνεται* om. *B* sed additum est supra *καὶ ἄλλα* | 14 *δύο τε καὶ B* | 10 *ἐπελθεῖν A παρελθεῖν B* | 20 post *ἀρχῆς* intercidisse *πρώτῳ* uel *δευτέρῳ* putat Reiskius | 31 *Γεργήθιος B*.

88, 10 *μετ' Ὀδυσσέα B* | 12 *δὲ λέγει*] *δ' ἔλεγεν B* | 14 *τὰς σκάφας B* | 17 *ἀνακομισαμένων*] *κομισαμένων B* | 25 *ἀποπλεῖν* mauolt Buecheler.

89, 1 *τρωάδων B* | 4 *καὶ Τηλέγονον* quae intercide-

rant restituit Ritschelius e Syncello I p. 363 Bonn., idemque lacunam quae sequitur his fere uerbis explendam esse censet: *Τηλέγονον, καὶ τοῦτον μὲν μεταναστῆναι, Ῥῶμον δὲ καὶ Ῥωμύλον ὑπομεῖναι οἰκίσαντας κτλ.* | 7 *Ἀντίαν* libri | 14 *Λευκαρίας*] *λεύκτρας* *B* *ἠλέκτρας* *B* uolgo, quod correxi | 16 *διαφόρους* libri quod correxi | 17 *δόξαιμι* libri, sed praestat *δόξω* idemque intellexit Buecheler | 27 *ὅτε καὶ αἱ* *B* | 29 *περιέπειν* om. *B*.

90, 4 *Ῥῶμον — μὲν*] *Καπύην μὲν Ῥῶμον* *B* | *προσώτερα* *B* | 15 *ἀρχαιότερα*] *ἀρχαία* *B* | 18 *Ἀντίοχος*] *ἑάντικος* *A* . . . *ἀντικός* *B* | 24 *φυγάς* om. *B* | 26 articulum ante *Ῥώμη* delendum censet Sylburgius.

91, 1 *δήποτε* om. *B* | *τὸ γενόμενον* scripsi *γενόμενον* *B* om. hic quidem *A* sed transposuit ante *τῆς Ῥώμης* | 22 *ἀρχιερεῦσι*] *ἀγχιστεῦσι* *AB*, corr. Niebuhrius | 24 *οὓς αὐτὸς προεθέμην* uolgo, *οἷς* recepi e *B* et *προςεθέμην* e *A*.

92, 13 *Ποτίνου* *B* | 21 *Ἰσάγρου* *B*.

93, 1 *Τύλλιος* *B* | *Ὀστίλλιος* *AB* | 3 *Μάρκιον*] *Μάρκον* *AB* | 7 *ὁ* ante *τυραννικός* addidit Reiskius | *τυρήνικός* *B* | 8 *ἕως* om. *B* | 14 *τὴν δεκαετίαν* *ABC* *τῆς δεκαετίαν* *D*, corr. Steph. | 21 *καὶ τίσιν*] *ἢ τίσιν* uolgo quod correxi | 28 *ἄλλα καὶ* *B* | 29 *τελευτῶν*] *τελευταῖον* *B* | 31 *ἔρωτι τοῦ μὴ π.* mauolt Buecheler.

94, 4 *παρασκευάσας* *B* | 13 *Ἰλούιαν* semper *B* | 14 *Ἰουλίαν* *A* *Ἰλούιαν* *B*, corr. Glareanus | 16 *ὡς*] *ὥστε* *AB* *ὡς* *C* | 17 *πενταετοῦς*] *τριακονταετοῦς* malunt Glareanus et Sylb. | 25 *ἐν ἔθει δή* Buecheler.

95, 1 *χρήσασθαι* *B* quod correxi, *χρῆσθαι* uolgo | 3 *τῆς κόρης* seclusi auctore Buechelero | 10 *προσάπτοντες* quod abest a libris inseruit Casaubonus | 11 *καὶ* seiunxi | 24 *τοῦ θεοῦ*] *αὐτοῦ θεοῦ* *B* | *λειτούργημα* ex *ῥαδιουργημάτων* repetitum uidetur, quamquam defendi potest 28 *ἦν*] *ἢ* mauolt Portus | 32 *ὡς* libri *ὅσα* Sylburgius.

96, 13 *καταλιπών*] *κατέλιπεν* libri quod correxi | 16 *οὐ πόρρω* *B* | 21 *εἰς μάστυν ἄγειν* *B* | *τὸν εἰργασμένον* mauolt Reiskius | 25 *μόλις*] *μόνης* *B* | 26 post *ἀφηγήσατο* iterum *τὸ πρᾶγμα* male inserunt *ABC* | 27 *ἀπὸ τοῦ θεοῦ*

B | 31 uerba inde a *καὶ γάρ* usque ad *φανήσεται* om. *B* | 32 *ὥστε μακρὰν ACD*, corr. Steph. | *εἰ ῥαδιουργεῖ φανήσεται* c. Reiskius.

97, 4 *τῶν ἀξιολογουμένων* libri, corr. Stephanus; cf. II 37 *οὐδενὶ ὑπακούσαντες τῶν ἀξιουμένων* | 10 *τοῦ πάθους* om. *B* | 12 an *καὶ τότε περὶ τὸν τόκον*? | 17 *χρωμένου* mauolt Casaubonus | 18 *χρήσασθαι B* | 21 *ὁ τῶν ἱερέων — νόμος* mauolt Steph. | 32 *τὴν αὐτὴν*] *ταύτην B*.

98, 8 *αὐτός τις*] an *ἕκαστός τις*? | 13 *ἐν τῇ πρώτῃ γράφει*] *τῇ γραφῇ AB* quod correxi *τῇδε γράφει* uolgo | 22 *πλήμνη B πλήμη A* | 25 *ἐκ τῶν περὶ ἔσχατα*] malim *ἐκ τῶν περιεσχάτων*; *ἐκ τῶν πέριξ ἐσχάτων* c. Sylburgius.

99, 3 *ἔπειτ' ἀπελθών*] *ἔπειτα ἐλθών* libri quod correxi | 7 *περισπῶσαν* libri, corr. Sylb. | 13 *καὶ ἦν γάρ τις* uolgo, *καὶ* om. *B* | 22 *ἐπισχοῦσα B ἐπέσχουσα* quod placuit Reiskio *A* | 24 *οἰκησάντων AB* corr. Steph. | 27 *σώζεσθαι βουλομένων* om. *B* | 31 *ἠλέγχετο*] *ἐγένετο B*.

100, 19 *ἐκ* delendum uidetur | *ἐπὶ* om. *AB* | 20 *ἐπιστρεφούσης* libri, corr. Steph. | *ἡ Ῥωμύλου λεγ.* mauolt Buecheler | 22 *ἐξαίροντες* scripsi *ἐξάγοντες* libri; possis etiam conicere *ἐξαλλάττοντες* ut II 23 | 23 *ἐξασκούμενοι B* | 27 *ἀντικρὺς B* | 32 *πληγαὶ* post *χειρῶν* inserit *B*.

101, 3 *κατὰ κράτος ἤδη*] *ἤδη κατὰ κράτος B* | 7 *νύκτωρ* om. *B* | 10 *πεπορευμένος A* uolgo | *Καινίναν* Sylb. *καινιμᾶν AB* | 18 *τὸ προλελοχισμένον* mauolt Reiskius | 31 *τῶν νέων*] *τῶν νυμέων* c. Buecheler.

102, 6 *κατ' αὐτοὺς ἐγένετο* om. *B* | 13 *ἄοπλοι B* | 16 *εἶθ'* c. Portus *εἶθ' οὕτως εἶθ' ὡς ὁ Φάβιος* c. Sintenis p. 17 | 21 sq. cf. omnino rectissime hoc de loco disputantem Schnellium Exerc. critic. in Dionys. Bonnae 1854 p. 21 sq. | *οὗτος* inseruit Schnellius idemque lacunam sic explendam statuit: *ἐπεὶ τίς γὰρ ἦν αὐτῶν ἡ μήτηρ καὶ τίς νομ.* | 26 *δὴ* Schnellius *δὲ* libri.

103, 3 *δοκῇ*] *δοκεῖ* libri, corr. Steph. | 4 *εἶναι* om. *B* | 16 *χωρίταις*] *πολίταις B* | *χαρίζεσθαι βουλόμενος*] *χαριζόμενος B*.

104, 13 *παθόντες* libri *παθόντα σε* Reiskius | 16 *δεομένου B* | 21 *αὐτοῦ* libri, corr. Steph. | 22 *ὧν* om. *B* | 28 *τοῖς κατ' οἶκον ἑαυτοῦ κακοῖς* probabiliter scripsisse

mihi uideor, si quidem Dionysio hic Thucydidis uerba II 60 *ταῖς κατ' οἶκον κακοπραγίαις* obuersata esse recte statui. *τοῖς κατοίκους αὐτοῦ* omisso *κακοῖς B τοῖς κακοῖς αὐτοῦ* c. Reiskius probante Buechelero.

105, 4 ante *ὑπηρετήσειν* intercidisse *εὖ* suspicatur Meinekius | 9 *ὅσα*] *ἃ B* | 10 uerba *βουλομένοις τε καὶ* quae uolgo ante *οὐ πολλῶν* legebantur, inserui post *δεομένοις* | 12 *ἣν* om. *AB* | 17 *ὁ Φαιστύλος* uolgo, correxit Sylburgius | 23 *φερόμενον*] *λεγόμενον* libri, correxerunt Gelenius et Sylburgius *στεγόμενον* maluit Reiskius.

106, 5 *λέξει*] *λέξοι AB*, correxit Sylburgius | 8 *ὡς*] *ὅσα B* | 26 *ἀποδράσασθαι AB* quod correxi.

107, 18 *τήν τε*] *τήν γε* libri, correxit Reiskius | *οὐχ ὡς*] *οὕτως ὡς* c. Reiskius | 26 *δέδωκε B* om. relicui in quibus post *ὠδῖνας* inseritur *ἔδωκε* | 29 *ὁ Ἀμόλιος* uolgo, articulum omisit *A*.

108, 11 *λοῦππαν AB* | 19 *εἰσταβίους AB*, corr. Steph. | 23 *ἑλληνικῶν B* unde Buecheler mauolt *Ἑλληνικῶς* | 31 *πάσχοι* uolgo *πάσχειν B* quod emendaui.

109, 1 *τῶν ἐκείνου* ut repetita e uersu qui praecedit expunxi | *συοφορβὸν* libri *βουφορβὸν* scripsi ne pueriliter Dionysius sibi ipse repugnet | 15 *τῆςδε τῆς γραφῆς* c. Buecheler | 17 *ἀνενεώσατο* libri, correxit Reiskius | 19 *ἀκοσμίας B* | 20 *ἐπενοεῖτο* mauolt Reiskius | 28 *ὃ* scripsi *ὅς AB*; possis etiam conicere *οἳ ἔμελλον*.

110, 6 *αὐτῶν* libri, corr. Steph. | 14 *ἐπῆραν B* | 27 *ἀκοινώνητος* om. *B* | 29 *ἅπαντα* scripsi *εἰς πάντα* libri.

111, 6 *ἱερὰ* spurium iudicat Meinekius | 12 *δ' ὁ*] *δὲ* libri, corr. Buecheler | 14 *οὐκέτι ἐπιτρέψουσα* libri quod correxi | 17 *ὡς δὲ καὶ ὁ φθόνος* expunxit Reiskius; orta enim sunt ex eis quae secuntur | 18 *οὕτως ὁ θεὸς B* | *πρὶν καὶ ὁτιοῦν*] an *πρὶν ἢ ὁτιοῦν*? | 20 *πρότερος* recepi ex *A πρότερον* relicui | 22 *Ῥέμῳ B* corr. ut et u. 27, 31.

112, 4 *δὴ A δὲ B* | 5 *διωκομένου* libri *διοικουμένου* scripsi idemque inuenerat Schmitzius | 6 *τὸ μνημεῖον A τὸ μεῖζον B τὸ σημεῖον*, quod coniecit Schmitzius, *C τὸ δὲ μνημεῖον D* unde effecit Stephanus *τὸ δὲ μὴ μεῖον*; cf. VII 41 *τὸ μὴ μεῖον ἔχειν τῶν δικαίων ἀποδοίητε* | 10

πρότερος] προτέρῳ libri, corr. Reiskius et post eum Cobetus N. L. p. 364 | 15 ἐθρέψατο *B* | 22 σώματι] σήματι ἢ χώματι *Cmg* σήματι mauolt Meinekius | 24 hic et u. 26 et p. 113, 5 Ῥέμῳ extat in Vrbinate, sed a prima manu in Ῥώμῳ correctum | 28 δὲ] τε *B* | ὑπὸ λύπης c. Meinekius.

113, 7 συγχωρῆσαι scripsi συγχωρήσαντι *B* συγχωρήσαντ' *A* | 19 ἐπεὶ δὲ scripsi ἐπειδὴ *B* | ἔτι] αἴτιον *B* in qua scriptura latet fortasse ἐναντίον | 20 ἡμέραν quod abest a libris inseruit Reiskius | 23 τοῦ λεῶι *B* | ὁ συγκείμενος ὡς ἧκε χρ. *B* | 25 κελεύσας] καλέσας *B* | 26 αἰσίους] ἀετοὺς libri quod correxi probante Meinekio et Buechelero.

114, 9 παρεντάλια libri, correxit Sylb. | περὶ] ὑπὲρ c. Meinekius | 10 εὐαρεστήριον] χαριστήριον libri quod correxit Meinekius | 12 διάγοντες om. libri, inseruit Sintenis | 11 ἢ τὴν] ἣν *B* quod correxi ἢ uolgo | 23 μὲν post ἀποδεικνύμενος inseruit Reiskius, qui primus huius loci structuram intellexit | 24 ἐνθυμούμενος δὲ scripsit Reiskius ἐνθυμούμενος *B* ἐνθυμούμενος μὲν uolgo | 32 τελευταίων Stephanus.

115, 2 ἀρχαιότερον et Ἑλληνικώτερον coniecerunt Stephanus et Meinekius, superlatiuos praebent libri | 7 ὑποδεξαμένηι *B* | 9 καὶ Κελτῶν quae uolgo post Ἰβήρων leguntur omisi cum *B* | 12 οὔτε φωνὰς οὔτε δίαιταν aperte spuria sunt itaque seclusi | 19 μήτε νόμους] μὴ νόμους *AB*, corr. *D* | 21 μήτε] μὴ *AB*, corr. *D* | 21 μηδ' ὁτιοῦν c. Stephanus μηδ' ὅτι εἰσὶν libri | post μηδ' ὁτιοῦν fortasse διασώζοντες intercidit | 23 τεκμηριῶσαι ᾠκημένοι *B* | Ἠλεῖοι scripsi ἠλσῖ *B* ὅλων *A* φῦλον Sintenis | 25 ὄντες c. Sylburgius ὄντων libri | 26 ἄκραν libri ἄκρως Reiskius et Meinekius | 27 οὔτ'] οὐδ' libri, corr. Buecheler.

116, 3 τῆς om. *AB* | 14 post uerba ποιησάμενος ἀρχὴν sequitur in *AB* initium libri alterius usque ad εἴκοσι σταδίους et tum demum titulus libri secundi perscriptus est.

LIBER II

117, 1 praefixus est in *AB* huic libro breuis indiculus earum rerum quae eo continentur | 2 περὶ libri παρὰ c. Buecheler | 18 νυνὶ *B*.

118, 3 τότε μὲν inserui e *C*, om. *AB* | 8 υἱῶν *B* | 13 ἐν αὐτῷ *B* σὺν αὐτῷ *A* | 14 Ἑλληνικῆς mauolt Reiskius | ἵδρυται libri, corr. Buecheler | 17 Ἐπειοὶ οἱ scripsi, articulum om. libri | 30 τελευταῖον *B* | 31 οὓς ἦγεν] ὃς ἦν libri, corr. Reiskius.

119, 2 συγκαταμιγῆναι scripsi probante Buechelero, συγκαταλεγῆναι *A* συγκαταλαγῆναι *B* | 6 καὶ τριακοστῷ om. libri, addidit Steph. | 10 Ῥῶμος *B* corr. | 11 ἀπ' Αἰνείου ὄντες καὶ *Δ*. *Bh* | 12 πατρὸς δ' ἀκρίβειαν] πρὸς ἀκρίβειαν mauolt Steph. | 14 γε om. *B*.

120 τὰ ὑψηλὰ] articulum qui abest a libris inseruit Reiskius | 8 ἀνθρώποις] ἀνθρωπίνης *B* | βίον] sic *D* βίον *A* βίων *B* | 9 παραμυθίαν *B* | 17 ἐκ μικρῶν γενέσθαι τὰς π. *B* | 19 παραγίνεται *B* | 23 τὰ τῶν ἐπιθ.] τὰ delendum censet Reiskius | 25 καὶ καταγωγὰς τῷ κοινῷ *B*.

121, 24 πρὸς τὸ νέαν καταστήσασθαι *B* quod recipiendum erat, προςῆν ἐὰν καταστήσησθε *A* unde id quod in textu proposui effecit Portus | 27 με] μὲν libri, corr. Reiskius.

122, 10 οὓς] ὡς libri, corr. Steph. | 25 διαμαντεύσασθαι libri διαμαντεύσεσθαι uolgo | 32 φανῆναι libri φῆναι c. Reiskius et Meinekius.

123, 3 τῶν πατέρων mauolt Ambrosius | 12 τὰ πρὸς] articulum hic et u. 13 reposuit Sylburgius, om. libri | 19 νοτίων καὶ ὁ καλούμενος ἀρκτικὸς κύκλος *B* | 23 ἐπειδὴ δὲ] sic *A* δὲ om. *B*.

124, 19 τῆς ὁσίας ταύτης libri, corr. Steph. | 24 μηνύειν mihi displicet; expectes ἐπισημαίνειν uel tale quid | 31 μὲν om. *B*.

125, 3 ἐν om. *B* | 4 ἐμφανεστάτη δὲ καὶ μεγίστη c. Buecheler et (nisi quod τε) Reiskius | κατὰ] καὶ κατὰ libri quod correxit Ambrosius; an scribendum est αἱ κατὰ? | 11 πολὺ om. *B* | 14 ὁμολογεῖται γενέσθαι] ὡμολό-

γηται *B* quod fortasse praestat | 16 τὰς πράξεις] τάς om. *B* | 17 καὶ τὰς] καὶ uolgo, articulum addidit Sylb. | 31 οὓς καὶ καλοῦσι *AB* | 32 κουρίαις] φρατρίαις *B*.

126, 3 αὐτοῦ] αὐτοὺς *B* | 4 δεκάδαρχος scripsi δεκάδα libri δεκάδα δεκουρίων uolgo | 5 διετάχθησαν *B* | 10 articulum ante περιέχουσα inseruit Ambrosius | 16 ὡς] οὓς *B* | 16 ἤδη] ᾔδει *B* | 31 καὶ om. *B*.

127, 12 ἀθρόοι libri, corr. Reiskius et Buecheler | ἐκβυκανῶντες *B* | 23 κατὰ τὴν πόλιν scripsit Reiskius, articulum om. libri.

128, 1 τῶν ἐκ τοῦ πλήθους *B* | 4 ἐπεὶ τὰ κρείττω ἔλαβον *B* ἐπὶ τὰ κρείττω μεταλαβὼν mauolt Stephanus | 14 προσέθηκεν *A* προέθηκεν uolgo | 15 κατεργαζόμενος scripsi ἐργαζόμενος *B* κατασκευαζόμενος uolgo, possis etiam conicere ἀπεργαζόμενος | 23 περὶ χρημάτων mauolt Meinekius, sed fortasse haec uerba spuria sunt | 28 ὡς μάλιστα ἐδύναντο scripsi probante Meinekio ἧς μάλιστα ἐδέοντο libri.

129, 1 ἰδίας om. *B* unde et ἰδίας et δημοσίας fortasse delenda esse suspicatur Meinekius | 4 γερηφορίαις mihi suspectum; expectes ἱεραφορίαις, siquidem hac uoce sacerdotia significari possunt | 12 ἐν ἔθει scripsi ἔνθεν *AB* ἔθος uolgo | 16 ἐν πολλαῖς γενεαῖς nisi significare posset *in multis gentibus*, mutarem in ἐπὶ πολλὰς γενεάς | 29 μετρῶν *A* μέτρον *B*.

130, 1 πόλεως *B* | 6 ἀποστείλασα c. Reiskius | 15 ἑκόντες *B* | 16 εἰκόντων scripsit Reiskius ἑκόντων libri | 27 τοιάνδε τινὰ τὴν c. Reiskius | 29 κατὰ τὴν πόλιν] articulum inseruit Ambrosius | 32 τε ὄντας] τότε ὄντας libri, corr. Sintenis p. 9.

131, 3 ἐπιλέξαι] malim ἀποδεῖξαι | 8 post συνέδριον pauca uelut ἐκάλεσε σενᾶτον, ὃ intercidisse suspicantur Reiskius et Buecheler | 9 δύναται δηλοῦν *AB*, fortasse δηλοῦν delendum | 17 πατέρες ἔγγραφοι libri quod correxi | 24 κατεσκεύαστο *ABh* unde c. Ambrosius κατεσκεύαστο αὐτῷ | 32 ἑκάστη φράτρα δέκα νέους interpretationis caussa addita uidentur.

132, 1 post ἅπαντες uolgo leguntur ὃ καὶ οἱ νῦν κατέστησαν quae recte omittit *B* cf. Cobet. Var. Lect.

p. 371 | 2 *ἴσχον B* an *εἶχον*? | 8 *ἑκατόνταρχοι* scripsi *ἑκατοντάρχαι* libri | 9 *κατὰ τὴν πόλιν*] *κατὰ πόλιν* libri, corr. Ambrosius | *μὲν* om. *B* | 10 *ἠκολούθουν B* | 12 *οὗτοι*] *οὕτωι B*.

133, 13 *ἔχοντι*] *ἔχων B* | 14 *ταὐτὰ*] *ταῦτα* libri, corr. Sylb. | 15 *ἅμα πᾶς*] *ἅπας B* | 29 *λαμβάνειν Bh* idemque mauolt Reiskius | 31 *δεκαδάρχαι B*, corr. Sylburgius.

134, 3 *τόπον* om. *B* | 4 *τεταγμένη B*.

135, 4 *ἐγένετο* Grimmius | *πάντων* quod uolgo ante *μάλιστα* legitur omisi cum *B* | 14 *Ῥωμαίοις βεβαίου B* | 15 *παρέσχε τὸ μήτε*] *ἠγάγετο μήτε B παρέσχε τὸ μηκέτι* uolgo | 16 *πόλεις πολέμῳ B* | 21 *τε δὴ*] *δὲ δὴ B* | *τἄλλα B* unde *ἔτ' ἄλλα* c. Meinekius.

136, 2 *τὸν Ῥωμαίων* scripsit Ambrosius *τῶν Ῥωμαίων A τὸν Ῥωμαῖον B* | 9 *ξενηλατοῦντες ἐνίους B* | 19 *εἰς Ἰβηρίαν τε καὶ Ἰταλίαν BC* | 20 post *ἔχουσα* intercidisse *πολεμεῖν* suspicatur Reiskius.

137, 7 *οἰκεῖσθαι*] *ὠκίσθαι B* | 16 *τοῖς ἄλλας B* | 20 *εὐσεβῆ καὶ δίκαια ἀσκοῦσαν καὶ σώφρονα καὶ πόλεμια ἀγαθὴν B*.

138, 1 *ἢ κακηγορίαι* mauolt Meinekius | 5 *κράτιστα*] *τὰ κάλλιστα* malit Stephanus secundum Eusebium Praep. evang. II 8 qui haec excerpsit | 10 *τὰς αὐτοῦ γονὰς B* | 15 *ἢ πένθος B* | 17 *ὡς παρ'*] *ὥσπερ* libri, corr. Reiskius | 28 *ἐπεληλυθότων* Eusebius quod malim.

139, 7 *τύπους* uix recte dictum est, *τυπετοὺς* dubitanter Buecheler | 11 *ὀργιάζειν* libri quod correxi cum Ambrosio, *ὀργιάζων* uolgo | 13 *καὶ ψήφισμα*] *ἢ ψήφισμα* libri quod correxi | 17 *ἐν ἀνθρώποις χρήσιμα B* | 27 *μόνους A μᾶλλον B*.

140, 4 *μέρος* om. *B* | 16 *ὅτι* om. *B* | 22 *ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι*] *ἀπέδειξε B*.

141, 5 *καταλέγοντας B* | 8 *Ἑλληνικῶν νομίμων* mauolt Reiskius | 10 *ἀρρητοφόροι B* | 12 post *προσαγορευόμεναι* Camillarum nomen intercidisse recte uidit Reiskius; quare lacunam significaui et *τοῦτο δὲ* ut spuria Buechelero auctore seclusi | 16 *συνετέλουν* scripsi *ἐτέλουν* libri | 17 *κάδμιλοι* G. Vossius *κάδωλοι* libri | 22 *τι* om. *B* | 24 *ἱερεῖς*

τε] ἱερούς τε *B* | ἐνομοθέτησαν *B* | 25 φρατρῶν semper scripsi φρατριῶν libri hic et paucis aliis locis.

142, 1 οἱ φρατριεῖς scripsi αἱ φράτραι εἰς libri | 5 φρατριῶν quod Ambrosius in φρατριέων mutare uoluit retinui, quoniam haec genetiui forma non est insolita | 9 φιλίτια libri, corr. Meinekius | 23 κάνησι scripsi probante Meinekio κανηῖσι *AB* κανοῖς *D* uolgo | 31 πολυτέλειαν] πολιτείαν *B*.

143, 5 Ὀστίλλιος *AB* | 7 νομίμων om. *B* idemque malit Meinekius | 23 ὀρθὴν γε πλεῖν libri, corr. Buecheler.

144, 10 ἤλασαν *B* | 11 εἰς γυναῖκα μίαν libri πρὸς γ. μ. siue γυναικὶ μιᾷ mauolt Reiskius ἀνδρὶ συναρμόσαντες γυναῖκα μίαν c. Ambrosius | 15 οἱ δὲ] οἱ μὲν *B* | 22 τὴν] τῶι *B* τὸ et u. 23 κεκραμένον uolgo, corr. Ambrosius | 30 νόμον scripsi μόνον libri | 32 εἰς εὐφροσύνην μᾶλλον καὶ σωφρ. *B*.

145, 2 γάμους] νόμους libri, corr. Sintenis p. 26 | 9 ὥσπερ ἡμεῖς Ἕλληνες mauolt Reiskius | 15 ἀπαρχὰς] ἀρχὰς libri, corr. Steph. | 17 πολλῇ] τῇ ὅλῃ c. Reiskius | 32 δέ τι] τε *B*.

146, 3 ἐν οἷς μέγιστα ἦν c. Reiskius | 10 δὲ om. *AB* | 15 Πομπηίου *B* | 17 Καρουίλιος] καὶ ῥουίλιος libri, corr. Ambrosius Καρουίλλιος uolgo | 19 συνοικεῖν] συντυχεῖν *B* | 32 δεύτερον reposui monitus a Buechelero qui hoc ad Solonis instituta referendum esse uidit, τρίτον libri.

147, 4 σοφίας] φιλοσοφίας *B* | 20 ἐπιφανεῖς om. *B* | 27 οὔτ' αὐτὸς ὁ κ. c. Reiskius.

148, 1 ἀπειλήφαμεν *B* | 10 ἐφ' υἱοῦ *B* | 14 υἱὸς δὲ πραθεὶς *B* quod recipere debebam | 16 ἀπεμποληθῇ τε καὶ ἐλευθερωθῇ scripsi ἀπεμποληθείς τε καὶ ἐλευθερωθεὶς uolgo | 21 νόμον *A* νόμων relicui | 31 οἱ ἄνδρες οἱ δέκα mauolt Reiskius | 32 ἀναδειχθέντες *B*.

149, 3 καταλαμβάνομαι *A* καταλαμβάνομεν relicui | 6 γυναῖκα om. *B* | 12 ἐπὶ κεφαλαίῳ libri, corr. Sylburgius | 16 παρὰ uolgo ✱ *B* πρὸς scripsi | 18 τοῖς πολιτικοῖς πλήθεσι om. *B* | 31 καταλείπεται τὰ κατὰ γ. libri, corr. Buecheler idemque inuenerat Ambrosius.

150, 3 διώκουσιν] possis conicere διοικοῦσιν | 5 χαριζόμενος libri, corr. Steph. | 6 θατέρῳ libri, corr. Steph. |

80 *τῶν Λακεδαιμονίων B* | 17 *καὶ* ante *ἀνδράποδα* add. *A* | 25 *καθεζόμενος ἐδίκαζεν*] *κατεδίκαζεν B* | 28 *καταπληκτικώτατοι τὴν πρόσοψιν B*.

151, 2 *ἀποχρῆν AB* | 5 *κατὰ τὴν πόλιν* Ambrosius, articulum om. *AB* | 6 *καὶ λόγον*] *κατάλογον* libri, corr. Stephanus | 10 *ὥσπερ B* | 12 *φιλίαις AB* | 21 *θυσίας καὶ ἑορτὰς A θυσίαν δὲ ἑορτὰς B*.

152, 2 *παρθένους ἐπὶ τὴν θέαν B* | 11 *ἐπὶ γάμῳ γυναικὸς B* sed *γυναικὸς* punctis subductis deletum | 18 *ἑκάστην* mauolt Buecheler *ἑκάστοις* Reiskius | 26 *οὐκ ἔχει λόγον* malim probante Buechelero.

153, 10 *καὶ τοῦ δρόμου*] *τοῦ δρόμου καὶ AB* | 11 *ἵππων* c. Sylburgius *ἱππέων* libri | 29 *κενήνη B*.

154, 1 *γινομένῃ B* | 17 *ἓν αἷ*] *ἕνα B* | 20 *κενήνης B* | 24 malim *ἀπροσδόκητος* | 30 *κενηνητῶν B* itaque semper in eo scriptum est.

155, 8 *ἀπὸ τῶν ἀποίκων* libri *ἀπὸ τῶν πεσόντων* scripsi *ἀπὸ τῶν ἀπολωλότων* mauolt Reiskius | 10 *πολλὰς ἅμα* libri, sed fortasse scribendum *πολλὰς ἄλλας* | 24 *ἵνα ἐμφορεῖσθαι τοῖς βουλομένοις ᾖ*] *ἵνα τοῖς ἐμφορεῖσθαι βουλομένοις ᾖ* libri, corr. Buecheler | 32 *λόφου* sciunxi, aut enim *τὸ Καπιτώλιον* aut *ὁ Καπιτωλῖνος λόφος* dicendum erat.

156, 23 *ἐπεὶ δὲ*] *ἐπειδὴ* libri quod correxi; *ἐπειδὴ δὲ* coniecit Buecheler.

157, 2 *ὡς καὶ*] *ὡς ἂν καὶ* c. Buecheler, malim *ὡς κἂν* | 19 *ὑμῶν τοὺς ἄνδρας B* | 31 *κατέγραφε* libri, corr. Buecheler.

158, 6 *μετὰ τόνδε δὲ τὸν π. B* corr. Portus | 15 *ἀποίκησις*] *ἀποικία τις* mauolt Buecheler *ἀπόκτισις* libri praeter *B* | 22 *Κέλλιος B* ut et u. 23 | 31 fortasse *οἱ σύμπαντες*.

159, 9 *Παλατίου*] *παλλάτίου B* | 20 *τὰ πολέμια ἔργα διαφανῆς* libri *ἔργα* iam Ambrosio suspectum, qui tamen *τὰ πολεμικὰ ἔργα δὲ* maluit, deleui | 19 *Σολωνίου*] *Οὐολσινίου* c. O. Müller Etr. I p. 116 | 25 *ἱκανῶς*] *καὶ οἷς* libri quod correxit Sintenis p. 17.

160, 3 *δέονται*] *δεῖνται B* | 8 *καὶ ἡ*] articulum qui abest a libris inseruit Ambrosius | 12 *Κυρίνειον* semper pro *Κυρίνιον* scribendum esse censet Meinekius | 13

οὔπω τε αὐτὴν *AB*, correxit Ambrosius | 16 τάτιος] τίτος *B* τάτις *A* | 24 παραδόξως *B*.

161, 4 Πείσων *B* | 5 ἐπιθυμία libri ἐπιθυμία c. Sylburgius | 8 malim πέμψασα γοῦν | 11 διαλεξομένῃ? | 16 τὸν πατέρα αὐτῆς libri quod correxi | 24 τὸν ἐχυρώτατον scripsi idemque maluisse uidetur Reiskius τῶν ἐχυρωτατάτων *AB* | 29 Πείσων *AB*.

162, 2 ὁμολογιῶν Buechelero e uersu praecedente ortum et fortasse ὀνομασιῶν scribendum uidetur | 5 παραληψομένην c. Reiskius | 8 τε om. *B* | 24 Πείσων *AB* ut p. 163, ll. 15 | 29 num δόξαν? quo probato καὶ u. 31 ante αὐτίκα delendum fuerit | 31 χρήσηται uolgo, corr. Meinekius.

163, 2 τοῦτο libri ταὐτὸ c. Sylburgius | 8 χαλεπαίνοντες *AB*, corr. Sylburgius | 9 βάλλειν libri, emend. Reiskius | 20 προτροπῆς libri ἀποτροπῆς Stephanus | 23 Τάτιος] τίτος *B* | 29 τὰ κατορθώματα] articulum addidit Ambrosius.

164, 1 γὰρ Ambrosius δὲ libri | 23 ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ scripsi ἐν αὐτῇ τῇ μ. libri | 29 Μέττος *A* ut semper | 30 ἀνὴρ seclusi.

165, 17 τεταραγμένως mauolt Sylburgius | 21 ἔξαιμος δὲ ἤδη καὶ καταβελὴς ὢν *B* | 29 uolgo post ἅμα additur ἐπεὶ quod om. *B*.

166, 17 ἐλασθεὶς *B* | 24 ῥᾴων ἦν γὰρ ἤδη ἐκ *A*, recepi scripturam Vrbinatis | 32 τοῦ μὴ οὐ *Bh* | αὐτὴν τὴν πόλιν scripsi αὐτῶν τὴν πόλιν *B* τὴν πόλιν αὐτῶν uolgo.

167, 3 οὐκ εὐπετὴς Casaubonus εὐπετὴς libri | 4 ἀπὸ ὑψηλοῦ *B* sed ante ὑψηλοῦ aliquid erasum, ἀπὸ καθυψηλοῦ uolgo | 5 ὁ πολὺς] ὁ delendum censent Ambrosius et Buecheler | 10 οἵ τε] οἵ γε Ambrosius | 11 ἀποίσουσιν] nunc demum uideo ἀπολύσουσιν esse restituendum | 13 προσμεταπέμπονται *AB* corr. Ambrosius | 14 προσμένωσι *B*, corr. Ambrosius | 15 ἐπιθήσουσι *AB*, corr. Steph. | 17 ἀναχωρήσεως] ἐπιχειρήσεως c. Reiskius | 18 συμβάσεως δὲ περὶ τοῦ διαλέγεσθαι libri quod correxit Reiskius et post eum Cobetus N. L. p. 589 duce Sylburgio qui coniecerat τὸ δὲ περὶ συμβάσεως διαλέγεσθαι | 23 malim χρήσονται | 27 πολλὰ] an τὸ πολλὰ?

168, 10 αὐταί] αὗται *B* quod correxit Ambrosius | 22 φίλια *A* φιλίαν relicui | 25 δὴ *A* δὲ relicui | 31 συνάξωσι uolgo quod correxit Cobetus V. L. p. 97.

169, 2 τοῖς ἁπάντων] τοῖς τῶν ἀπαντώντων c. Reiskius | 12 αὐτοὺς *A* αὐτῶν relicui | 32 φυλὰς καὶ εἰς φράτρας *B* | ἐπιδιαιρεθέντας] ἐπιδοθέντας libri quod corr. Reiskius.

170, 4 Τάτιος] τῖτος *B* | 7 ἀπ' αὐτῶν] ἐπ' αὐτῶν *B* unde patet Dionysium scripsisse ἐξ αὐτῶν cf. I 70 τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος II 56 III 18 | βουλοσσὸς *AB* | 12 ἐλάττους] ἐλάττους ἑκατὸν *B* | 17 σὺν] ἐν? | 19 οὓς καὶ αὐτοὺς ἐκάλεσαν π. mauolt Sylburgius.

171, 4 ἐπὶ] ἐν libri, correxit Sintenis p. 27 | 6 τόπων] πάντων libri, corr. Sintenis l. s. | 8 φασιν *B* | 9 τρισὶ δεούσαις libri, corr. Steph. | 20 χορεύουσα libri, corr. Reiskius | 23 ὅμοιος *B* | 26 ἐν δὴ mauolt Ambrosius | 31 Μέδιον — Φίδιον c. Portus.

172, 2 ἐφ' *A* ἀφ' *B* | 6 ὁ λόγος] articulum addidit Ambrosius | 10 δ' ὃ] δὲ libri quod correxi | 11 ὀμβρικοῦ ἔθνους αὐθιγενεῖς libri quae emendauit Reiskius | 17 Σαβίνου libri Σάβου Sylburgius | 19 καὶ Δία *B* | 22 malim ποτὲ | 23 αὐτὴν] ἅμα libri quod correxi | 24 Κοτύνας libri Κοτυλίας Gelenius.

173, 9 ἐν αὐτῇ libri ἐν ταύτῃ Reiskius | 12 φορωνίαν scripsit Ambrosius φερωνείαν *B* | 17 Σαβίνοις mauolt Buecheler | 26 παλλάντιον *B* | 27 παλλαντίωι *B* | 28 Καπιτωλῖνον scribendum est.

174, 4 ὑπερανεστηκότι] ἐπανεστηκότι libri, corr. Ambrosius | 7 μυρωνίσι *B* μουρωνίσι *A* | παλλάντιον *B* | 15 κυριτίδι] κυριτίᾳ uolgo, corr. Schoemannus opusc. I p. 31 | 18 ἐπεδείξαντο *B* | 19 καμαρῖνοι *B* | 24 χώραν libri, corr. Steph. | 25 uerba haec non expedio; id certum mihi uidetur pauca intercidisse et τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ex τῇ τρίτῃ μερίδι male huc irrepsisse | 31 ἀποίκησις] ἀποικία τις malit Buecheler.

175, 4 τὸν om. *AB* | 15 ἀπάγεσθαι scripsit Buecheler ἄγεσθαι *B* ἐνάγεσθαι relicui.

176, 23 τεθνηκόσι *B*.

177, 8 διεστράτευσε *AB* | φειδήνη et φειδηναῖοι sem-

per *B* | 12 *Κρουστομερῖνοι* Ambrosius *κρουστομέριοι* libri | 30 *νομεντίωι B* | *Κρουστομερίᾳ* libri quod correxi.

178, 2 *ἐπιθεμένους* mauolt Buecheler | 20 *μεγίστην ἰσχὺν ἔχουσαν* scripsi *μεγίστην ἰσχύουσαν AB* | 21 *Οὐιοὶ*] *ἰοὶ* libri, corr. Sylburgius.

179, 10 *ἀπέχοντος* libri, corr. Steph. | *λοχήσαντος AB* | 12 *δ'* om. *B* | 18 *χρόνῳ*] *πόνῳ* mauolt Sylb. | 20 *ῥεῖ δὲ* scripsi *ἐκεῖδε* libri | 23 *οἱ δὲ*] num *πολλοὶ δὲ?* | 24 *προειδότες B* | 28 *ἀπήλαυσα B* corr.

180, 16 *ἁλῶν* scripsit Sylburgius *ἄλλων* libri | 26 *ἐπὶ τοῦ τάδε B τῆς* pro *τοὺς* malunt Reiskius et Buecheler.

181, 9 *τὸ μηκέτι*] *τὸ* om. *AB* | 10 *ἀρχαίοις* mauolt Reiskius | 14 *καὶ αὔθαδες* insiticia iudicat Buecheler | 28 *δηλαδὴ* libri *δὴ ζάλη* Reiskius *ἡ ζάλη* scripsi quia haec ad ea referuntur qui *μυθωδέστερα τὰ περὶ αὐτὸν ἐποίουν* | 31 *γε οὖν* libri.

182, 7 *γινομένῳ B* | 8 *παντελὲς* c. Reiskius | 16 *ὀκτωκαιδεκαέτης ὤν, ὡς* c. Ambrosius | 31 aut *βασιλεῦσι* cum Buechelero expungendum aut cum Reiskio scribendum *μεσοβασιλεῦσι.*

183, 2 *ἔπειτα*] *ἐπεὶ δ'* malunt Reiskius et Buecheler | 27 *ἐπιβουλευόντων* uix genuinum est. *ἐπιδημούντων* mauolt Sintenis p. 21; an *βουλευτῶν?*

184, 1 *κατ'* abesse malim | 2 *Νόμαν* quod hic *B* praebet semper scripsi, *Νομᾶν* uolgo | *χρὴ — βαρυτονεῖν* male huc intrusa esse uidit Portus | 11 *διαγνώσεως* libri, articulum addidi | 16 *πεισαγόρας B* | 20 *ἔγραψαν* Buecheler *οἱ γράψαντες* libri | 30 *δ' ἔτι* Sylburgius *δέ τι* libri.

185, 9 *τὰ ὑπὲρ*] malim *ταῦτα ὑπὲρ* | 24 *τούτων* seclusi.

186, 2 *τὴν* ante *βασιλείαν* om. *AB* | *ἐνταῦθα*] *ἐν ταύτῃ Bh* | 9 *κατὰ φράτρας*] malim *καὶ φρᾶτραι* | 10 *τελευταῖον B τελευταίων* relicui | 26 *καὶ* ante *διδαχθέντα* delendum censent Reiskius et Buecheler.

187, 8 *ἐξ* om. *AB* | 9 *παραστῆσαι AB* | 14 *οἱ τὰ θεῖα δ.*] malim *Ῥωμαῖοι τὰ θεῖα δ.*

188, 16 *γενόμενοι* ortum e *γενομένας* quod praecedit expunxit Buecheler | 17 *καὶ*] *ἢ* libri, corr. Sylburgius | 18 *ἐδόκουν* quod post *δεδωκέναι* facile intercidere potuit addidi | *αὐτοὶ*] *αὐτοῖς B αὐτοὺς* relicui, corr. Steph. | 19

τὸ] τῷ *B* | 20 μερισθῆναι *B* | 24 ὠφελείας libri λείας scripsi idemque inuenerat Buecheler, ἄλλης ὠφελείας c. Reiskius | 31 οὐκ ὀλίγην malim.

189, 4 τοῦ κοινῇ συμφέροντος scripsi τοῦ κοινοῦ συμφέροντος libri | 8 ὑπελάμβανεν ἂν libri, corr. Meinekius et Buecheler.

190, 22 στεφανηφόρους scripsit Stephanus | 23 φλάμοσιν *AB*.

191, 10 ἠξίωται καὶ *AB* καὶ deleui auctore Ambrosio | 12 ὧν] ὑπὲρ ὧν libri, corr. Ambrosius | 15 τινες ἐπὶ τῶν ἀμηχάνων ἀνατιθέασι νομιζ. *B* | 17 ἑστίαν scripsi hic et u. 26, Ἑστίαν uolgo.

192, 7 ἑστίας scripsi Ἑστίας uolgo; possis conicere Ἑστίας δὲ κοινὸν ἱερὸν | 13 ὡς οὐχ *Bh* οὐχ ὡς *Bb* | 18 αὐτῇ scripsi αὐτὴ *B* αὐτῆς relicui | 19 φρατριῶν libri | 23 Ἑστίας quod abest a libris inseruit Reiskius | 24 ἡ θεὸς ante θεραπεύεται intercidisse suspicatur Ambrosius | 29 παλλαντίου *B*.

193, 6 οἴονται scripsi ποιοῦνται libri | 7 παρθένοις δ' *AB*; an παρθένοι δ'? | 15 expectes μόνοι post ἔχουσι | 30 pro γενομένης mauolt Buecheler κειμένης; ἀνακειμένης Reiskius | 31 αὐτοῖς libri, corr. Stephanus.

194, 1 τινα *B* τῷ Αἰνείᾳ relicui τινα διαφυλαττομένην mauolt Sintenis p. 17 | ἔνθα δὴ ἡμέρας *B* | 28 articulum ante τριακονταετίας om. *B*.

195, 14 ταῖς νεκραῖς libri, corr. Steph. | 16 ἐντὸς τείχους *B*.

196, 3 γινομένας *B* | 4 ἄξουσι] αὔξουσι *B* | 11 δή ποτε scripsi δήποτε uolgo | 22 ἐπιτετέλεκα scripsi τετέλεκα libri | 23 malim ὀλίγῳ | 26 ἀποθανοῦσαν *A* ἀποθανεῖν relicui.

197, 6 Τυκκίας scripsi Τυγκίας *AB* | 17 κενῷ] καινῷι *AB* | 22 καὶ ἄλλα] καὶ libri ἄλλα addidit Buecheler | 28 παλλαντίωι et παλλαντῖνοι *B*.

198, 4 ἐν inserui, om. libri | 10 aut περιπορφύρους aut φοινικοπαρύφους delendum esse censet Sylb. | 12 ἀπίκας scribendum esse monuit Buecheler, ἄπικας libri | 26 σάλιρε *AB* | 29 σαλτάτωρας c. Portus σαλάτορας *AB*.

199, 13 τοῦ Νόμα] τοῖς Νόμα *ABh*.

200, 6 *χρῆν*] *ἐχρῆν* libri praeter *B* | *τούτους* scripsit Ambrosius *αὐτοὺς* libri | 10 *φιτιαλίων AB* | 13 *ἱερώμενοι* Sylb. *ἱερωμένοι* uolgo | 16 *Ἐκικλῶν AB Αἰκικλῶν* c. Cluuer.

201, 15 *τά τε*] *τὰ δὲ* libri, corr. Sylb. | 32 *μαρτυρόμενος A μαρτυρούμενος* relicui.

202, 27 *ἐπιψηφίσαι B* | 28 malim *τοιαῦτα*.

203, 1 *αὐτῶν*] *ἑαυτῶν ABh* quod recipiendum uidetur | 6 sq. uerba grauiter corrupta, fortasse sic restituenda: *νομοθετοῦσι, κρίνοντες ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα καὶ ἀνέθιστα μὴ ἀνεπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν*. Reiski aliorumque coniecturae aut nimis a codicum scriptura recedunt aut sententiae quae his uerbis inesse debet minus consulunt | 12 ante *μηδένα* fortasse inserendum est *ὥστε*; *μηδὲν* uolgo | 15 *προφῆται*] *ὑποφῆται* mauolt Stephanus | 16 *αὐτῶν* scripsi *αὑτῶν* libri | 19 fortasse scribendum est: *δήμῳ περὶ [μὲν] τῶν ἱερῶν, ὥστε εἰ* eqs. | 20 *καλεῖν* om. *B* | 22 *ἱεροφάντας λέγειν B* | *ἐκλείποντος* libri, corr. Steph. | 26 *δοκεῖ B δοκῇ A*.

204, 2 *ἀγαγόντα* mauolt Buecheler | 16 *ἐν τοῖς*] *ἐν ταῖς* uolgo, corr. Meinekius | 18 *αὐτοὺς*] *αὐτῆς B* | 27 *Ῥωμαίαν AB* | 30 *τοῦ χρόνου* quibus in *B* puncti subducti sunt seclusi.

205, 3 *ἀπὸ τοῦ ἴσου* scripsit Ambrosius et Sintenis p. 20 *ἀπυτονάσου A ἀπ' αὐτοῦ B* | 4 *ἐνόμισε τοὺς τέρμονας ὁ Νόμας* scripsit Buecheler, *ἐνόμισαν τοὺς τέρμονας ὀνομάσαι* libri | 11 *ἐν ἑτέροις* libri, corr. Steph. | 30 malim *ταῦτα δὴ διανοηθείς*.

206, 3 *ἀνθρώπους*] malim *ἄλλους* uel *τοὺς ἄλλους* | 4 *γε οὖν* uolgo | 13 *διῄτων. τοιαῦτα* scripsi *διῃτῶντο. ταῦτα B* | 21 *μενεῖν* scripsi probante Buechelero *μένειν* uolgo | 30 *γεωργοὺς* deleuerunt Meinekius et Buecheler.

207, 2 *τείνοντες B* | 3 *πλούτων* fortasse delendum est | 15 *διαίτῃ τῇ Νομᾷ* libri, corr. Stephanus | 19 *ἀπήλαυσε B* | 20 *περὶ λόγων* scripsit Stephanus *περὶ λόγον* uolgo, malim *περὶ λόγους*.

208, 3 *ὁ* om. *B* | 6 *Τεβέριος* sine *τοῦ B*.

LIBER III

209, 7 Ὀστίλλιος libri ut p. 210, 4, corr. Portus | 11 Ὀστίλιος scripsi τύλλιος *B* στίλλιος *A* | 12 σερουιλίου *AB*.

210, 2 μαρτυρούσῃ scripsi e *C* μαρτυρούσης relicui | 11 Ἀθήνησι quod om. libri addidi | λεοστράτου *B* | 12 αὐτὸς εὐθὺς *AB* | 29 κέλιον *AB*.

211, 3 πολλαί τε καὶ ἄλλαι *A* unde πολλαί τε καὶ καλαὶ malunt Stephanus et Meinekius | 5 πρὸς Ἀλβανοὺς] τοὺς inserunt libri praeter *A* | 7 καίκιος ἢ λουίλιος *B* | 24 Ἀλβανῶν scripsit Reiskius λαβὼν *AB* | 26 δέξασθαι libri, corr. Stephanus | 32 Κοίλιος semper *AB*.

212, 15 δίκας αἰτοῖ scripsit Buecheler δικάσαιτο *B* δικάσεται *A* | 28 λαβεῖν quod om. *C* fortasse ex Ἀλβανῶν ortum est | 31 πρὸς Ἀλβανῶν *B*.

213, 1 malim προτέρων | 3 τοὺς Ῥωμαίων libri, corr. Sylburgius | 7 ὁμολογεῖ *A* ὁμολογοῖ relicui | 17 ἀμυνουμένους *D* uolgo | 25 post συνθήκας cum in Vrbinate lacuna hemiuersus sit quaedam intercidisse uidentur. relicua quae uncis inclusi uolgo adduntur e *CD*, sed absunt ab *AB*.

214, 5 ἐπιτηδειότατον *A* ἐπιτηδειότερον τὸν *B* | 14 λογισμὸς scripsi duce Reiskio εἰς τοὺς λογισμοὺς libri | 15 ὡς τὰ κρ. libri οὐ inseruit Sintenis p. 30 | 17 ἦν scripsit Reiskius ἦγε libri | 18 ὁ τοῦ] ὁ δὲ τοῦ libri praeter *A* | 32 οὐδὲ Reiskius οὔτε libri.

215, 26 ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου libri praeter *A* qui articulum omittit.

216, 8 σπείσωνται c. Reiskius | 9 ἄφυκτον] ἀφύλακτον libri, corr. Reiskius | 15 ἀποδασμῶν *B* unde ἀποδασμὸν c. Meinekius | 27 ἐπεληλυθότας libri, corr. Reiskius | 32 ἰόντας] malim εἰσιόντας.

217, 8 ἡ post πολλὴ inserui | 21 ἐφελκυσθεὶς c. Reiskius.

218, 4 διαμελήσας *B* hic et saepius | 11 πρότερος scripsi πρότερον libri.

219, 5 μακρῷ δ' ἔτι scripsi μακρῷ δέ τινι libri | 14 ἄρξῃ corr. in ἄρξει *B* | 26 διαφθείρειν *B*.

220, 5 *διηγησαμένου* c. Cobetus N. L. p. 290 | 6 *ἐπιθεμένων* scripsit Buecheler *τιθεμένων B ἐπιτιθεμένων A* | 11 *τέως μὲν* c. Reiskius *τε* libri | *ἀνεβαλλόμην B* | 14 *προβατιδίων* c. Reiskius.

221, 26 *σου* addit *A* om. relicui.

222, 12 *ὦ Φουφέττιε* scripsi *ὦ* om. libri | *ὥστε* libri *ὡς* scripsi probante Meinekio | 15 *πολεμήσωμεν* uix recte dictum est; scripsissem *πολεμησομένους* (cf. Cobet. Var. lect. I p. 210) si huius uocis *πολεμεῖσθαι* significationis certum scirem exemplum | 26 *μισεῖν τε B* unde conicias *καὶ διὰ τοῦτο μισοῦντες ἡμᾶς* | 30 *μισοῦντι*] *ἀπιστοῦντι* mauolt Buecheler.

223, 10 *μάλιστα μὲν* c. Meinekius.

224, 13 *παρέσχετο* scripsi *προίσχετο B προείχετο A* | 16 *παρεχόμεθα* scripsit Sintenis p. 18 *παρεχόμενοι AB*.

225, 6 *τῶν λατίνων B* | 10 *καὶ βαρβάρους* scripsi *βαρβάρους* uolgo cf. I 4, 89 | 19 *ἀποδεικνύετε* scripsi *ἀποδεικνύστε B ἀποδείκνυτε* relicui | 21 *φήσετε B*.

226, 10 *τοὺς αὐτοὺς γὰρ εὐχόμεθα προγόνους* libri, sed hoc quoque loco ut I 4 *παρεχόμεθα* a Dionysio scriptum esse mihi persuasum est | 14 *ὑμῶν A ἡμῶν* relicui | 19 *μόνον ἄρχειν A ἄρχειν μόνον B* | 23 *εἰ δὲ B* | 28 *ἐπιχειρεῖς* libri, imperfectum propter ea quae secuntur restituit Reiskius | 30 *διέφθαρται* mauolt Cobetus N. L. p. 290.

227, 2 *τοσούτου δέομεν A τοσοῦτο δ. B* | 7 *εἰ μὴ καὶ A καὶ* om. relicui | 18 *παρεχόμενον?* | 23 *κατηγόρεις* pro *κατηγορεῖς* hic et p. 228, 7 scribendum esse uidit Buecheler.

228, 3 *οἶκον* libri *ὄγκον* c. Reiskius et post eum Cobetus V. L. p. 6 cf. Dion. de Thucyd. 1 *εἰς ἐλάχιστον ὄγκον συναγαγεῖν τὴν πραγματείαν* | 7 *κατηγορεῖς* libri, corr. Buecheler | 11 *ἄποικοι B* | 12 *καλεσαμένους B* | 30 *τὰ πολλὰ τοῖς σοῖς λόγοις ἐλεγχθησόμενα* uolgo, *τοῖς λόγοις* c. Stephanus *λεχθησόμενα* emend. Reiskius | 32 *τοὺς δικαίους κριτὰς A τοῦ δικαίου κριτὰς B καὶ οὐ δικαίους κριτὰς* Sylburgius, sed *καὶ* non est necessarium; fortasse ex Vrbinatis scriptura *οὐ τοῦ δικαίου κριτὰς* eliciendum est | 32 *ἕνα*] *ὃν* c. Buecheler.

229, 5 *μέρει*] *ἐπὶ μέρει* mauolt Reiskius | 24 *μονομαχήσαντος B.*

230, 1 *πολέμων* libri *πόνων* c. Reiskius | 2 *τὸ μὲν ἐν ὀλίγοις σώμασι κινδυνεύειν δεῖν τὰς πόλεις* c. Buecheler | 15 *τόνδε τὸν*] *τὸν τὸν B*; an *τοῦτον τὸν*? | 16 *μέσα*] *μέσον* mauolt Sylburgius | 29 *φιλοτιμίαν* c. Buecheler.

231, 10 *καὶ οὐ γενέσεως* mauolt Buecheler | *ὁμοίως B* quod corr. Stephanus | 14 *Σικίνιος B σεκιλνιος A* unde *Σεκιήνιος* uolgo | 16 *τρίδυμα, καὶ αὐτὰ οἱ γ.*] *τρίδυμα καὶ αὐτά· ἃ οἱ γ.* uolgo cum libris, corr. Reiskius.

232, 2 *ἡμέρᾳ*] *γενέσει B* | 8 *βουλοίμεθ' ἂν* Meinekius *βουλοίμεθα* libri | 14 *ἐχρῆν μὲν πολλοῖς ABC ταραχὴν ἐν πολλοῖς* c. Pflugkius *ἔριν ἐν πολλοῖς* scripsit Sintenis p. 18 quamquam ne sic quidem locum persanatum esse credo | 17 *αὐτῆς παρασχούσης AB.*

233, 4 *τοὺς ἑαυτῶν*] *ποτε αὐτῶν B* | 5 *μήποτε οὐδ' ὅσιον B* | 11 *ἀναγκάζων AB ἀναγκάσων CD* uolgo | 14 *ἐπὶ νοῦν ἦλθε*] usitatius est *εἰς νοῦν ἦλθε* | 25 *αὐτὸς* libri *αὐτοῖς* Sylburgius | 27 *εἴπερ γοῦν* scripsi *εἴπερ οὖν B εἰ οὖν A* | *ὀλίγοις*] *λόγοις* mauolt Buecheler | 30 *δέχεται δὴ* scripsi *δέχεταί τε δὴ B δέχεται δὲ A.*

234, 17 *βουλήσεσθε B βουλεύεσθε A* | 21 *πάντων μάλιστα δεξομένους ὑμᾶς τὸν — κίνδυνον ἄρασθαι ἐπιεικῶς ὑπέλαβον, δεδοικὼς δὲ μὴ* eqs. uolgo, *ἐπιεικῶς ὑπέλαβον* et *δὲ* om. *AB*, itaque lacunae signum inserui, nisi praestat uerba sic restituere: *πάντων μάλιστ' ἂν δεξάμενος ὑμᾶς — ἄρασθαι, δεδοικὼς μὴ* eqs. amat enim Dionysius asyndetam orationis conformationem.

235, 1 *ὁμολογούμενοι* mauolt Schnellius | 2 *ἀξιώσαιτε* scripsit Meinekius *ἀξιώσετε* libri | 6 *ἡγήσεσθε B.*

236, 3 *δοκεῖ B* | 5 *πρότερον B* | 26 *τὰ μετ' αὐτὴν* mauolt Reiskius.

237, 16 *ἀγωνιζομένοις A ἀγωνισομένοις* relicui | 24 *προσπεσεῖν* libri, correxit Reiskius | 26 malim *παρὸν ἐν ἄλλοις.*

238, 10 *βεβουλημένον* scripsi *βεβουλευμένον* libri | 25 *ἄλλαις ἐπ' ἄλλαις πληγαῖς* libri, correxerunt Meinekius et Cobetus N. L. p. 258.

239, 17 *ἐνέγκαντες* mauolt Reiskius | 20 *προσβολὴν*

c. Sylburgius | 21 ἰγνύων uolgo, cf. uero u. 23 ubi *B* seruauit ἰγνύαν.

240, 3 ἄλλον] ἀδελφὸν libri, correxit Schnellius | 9 ἐπικελευομένων *B* | 11 ἤδη scripsi δὴ libri | 13 malim σφίσιν pro σφᾶς; οὐκ ἂν ἐπὶ σφᾶς τῆς τύχης διαναστησομένης libri praeter *B* | 18 ἐπενέγκας c. Reiskius | 32 δὲ om. *B*.

241, 5 πρώτη scripsit Reiskius, πρῶτον libri | 11 καὶ κρύπτουσα τὸ πάθος ἀπόρρητον· ἐπειδὴ δὲ τῶν uolgo quod correxi, κατακρύπτουσα omisso καὶ maluit Schmitzius, Reiskius uero inter καὶ et κρύπτουσα uerba τέως μὲν ἐκαρτέρει intercidisse suspicatus est.

242, 5 τίνος ἔχων ψυχήν; οὐχὶ θηρίου c. Steph. | 16 ἀποφθαρεῖσα *B* ἀποκρυφθεῖσα siue κρυφθεῖσα mauolt Buecheler | 31 ἀπέχονται *B*.

243, 12 λαμπρᾷ καθάπερ scripsit Buecheler, λαμπρᾷ καὶ καθάπερ *B* λαμπρᾷ τε καὶ καθ. relicui | 25 ἐπὶ om. *B*.

244, 2 συμφορώτατα βουλεύσων βασιλεὺς ὢν *B* συμφορώτατα συμβουλεύσοντας *A* συμβουλεύσων, ὡς ἀμφοτέρων ἤδη εἷς βασιλεὺς ὢν c. Reiskius | 31 malim ἔγνω.

245, 22 ζυγὸς *B* | 27 τοῖς — ἐρχομένοις aptius cum Schnellio expungenda uidentur; orta enim sunt ex τοῖς — ἐξιοῦσι quae secuntur.

246, 10 ᾧ] ὃ *B* | χρῶνται] malim ἐχρῶντο.

247, 11 οὐκ ἀξιῶν] οὐκ ἀξιῶν τε *ABh*; an οὐκ ἀξιῶν ἔτι?

248, 6 sq. Schnellius sic fere restituenda esse arbitratur: ἀπόρρητα ποιήσασθαι, εἰ μὴ κράτιστα αὐτὰ φαίνεται ὑμῖν ἔσεσθαι, καὶ μή με διεργάσασθαι· ἐὰν δὲ δόξῃ συνοίσειν eqs., mihi uero ea, quae secundum *B* in textu exhibui, sana esse uidentur | 13 τιμηθεὶς τε *AB* quod correxit Buecheler | 19 ἀνακομισαίμεθα scripsi ἀνακομισώμεθα libri.

249, 22 οὕτω] τοῦτο maluit Portus | 26 σπανίως τισὶν] malim σπανίοις τισὶν | 28 ὑπὸ] ὑπὲρ *B*.

250, 4 βεβούλευμαι scripsi βεβούλημαι libri | ταῦτ'] an τοῦτ'? | 21 προδοσίας] προδοσία libri, corr. Stephanus 31 βίοι] fortasse scribendum est πόλεμοι coll. III 34 ὧν οἱ πόλεμοι φέρουσι δεινῶν.

251, 3 *γενήσεται*] *φανήσεται* malit Buecheler | 12 *τοῖς — προθύμοις B* | 16 *ὅσοις*] aptius esset *οἷς* | 18 *ὁμοῦ τι* scripsi e certa Dionysi consuetudine *ὁμοῦ* uolgo | 25 *ἡ φύσις* omisso *τε B* | 30 *ἀνθρωπείου B*.

253, 12 *ὑπὲρ κέρατος ὄντες τοῦ ἐψιλωμένου* libri *ὑπερκερατώσαντες τὸ ἐψιλωμένον* c. Reiskius | 15 *κυκλωθησομένους* scripsi e coniectura Sylburgi, *κυκλωσόμενους B* | 20 *κατακεκλειμένην* Stephanus *κατακεκλιμένην AB*.

254, 7 *εὐθὺς αὐτὸν B* | 20 *ὑπὸ* damnauit Reiskius | 21 *τῆς Ῥωμαικῆς D* ut uidetur *Ῥωμαικῆς AB* | 32 *περὶ τῆι φιδήνη B*.

256, 9 *τούς τε κρυφίους πολεμίους* malit Reiskius | 15 *τοὺς προσεπιχειρήσαντας B* | 23 *χωρεῖν* libri *χωρήσειν* Stephanus.

257, 31 *ἄλλοι φίλοι*] *ἀλλόφυλοι B*.

258, 10 *συνθήκας ποιησάμενοι B* | 17 *οὗτοι*] *τοιοῦτοι* c. Buecheler | 22 *πολέμων*] *πολεμίων B πόνων* c. Reiskius.

259, 23 *ἡνίκα μᾶλλον* libri *ἡνίκα μάλιστα* mauolt Buecheler.

260, 1 *τῆς πόλεως* iniuria Reiskius ut spuria expunxit | 8 *ἐγὼ* om. *B* | 11 sq. *ἡμῖν* repetitum uix recte se habere uidetur, quare fortasse cum Buechelero *κεχωρηκότων δὴ τῶν πρ.* scribendum est | 13 *προσῆκεν* libri quod correxi probante Buechelero | 18 *οὔτε δίκαιον* omisso *τὸ Bb οὐ τὸ δίκαιον ABh* | 22 *οἴκτιστα* libri *οἱ κτίσται* scripsit Reiskius | 31 *ἑκούσιον B*.

261, 11 *καταλειπομένους* scripsi *καταλιπομένους* libri | 29 *ὥσπερ ἐχθροῖς* libri *ὥσπερ ἐχθροὶ* c. Schmitzius.

262, 3 *ἐᾶσθαι* scripsi *ἐᾶσαι* libri | 10 *οἰκιῶν — ἐν αἷς* uolgo, *ἐν οἷς AB* itaque *οἴκων* scripsi | 12 *ἔσονται* uix genuinum *εἷλοισθ᾽ ἂν* c. Buecheler coll. III 31 *ἐν οἷς αὐτοὶ προῃροῦντο τῆς πόλεως τόποις* | 19 *γερανίους* libri corr. Steph.

263, 4 *μαρτυροῦντας B* | 15 *οὐδὲν ἔτι* scripsit Buecheler, *οὐδενὶ B οὐδὲν* relicui | 16 *ἐξαμαρτεῖν B* | 22 *ἐκπεμφθείς*] *ἐκεῖ πεμφθεὶς B*.

264, 4 *Τύλλου* hoc loco fortasse delendum | 11 *πρὸς τῇ γῇ* malit Pflugkius | 32 *καὶ φέροντας* ineptum uidetur

additamentum quod uel insolita collocatio uerborum arguit.

265, 12 ἢ τὰς τριάκοντα libri ἢ omisi | 14 ἀποικίσεως libri quod correxi.

266, 18 ἄνδρες quod uolgo post τινες legebatur omisi cum *B* | 28 ἄγων καρτερὸς c. Reiskius | διέμενον γὰρ] διέμενον δὲ mauolt Portus.

267, 5 ἑξήκοντα καὶ ἑκατὸν *B* idemque numerus XI 3 est restituendus. ἑπτὰ καὶ ἑκατὸν uolgo; error ortus ex confusis signis numerorum ρξ' et ρζ' | 10 καταστήσασθαι libri, corr. Stephanus | 16 ὡς] οὓς *AB* | 21 τοῖς φεύγουσι scripsi probante Buechelero αὐτοῖς φεύγουσι libri.

268, 8 ἐν τοῖς ἱεροῖς Buechelero suspecta, qui ἐν τῷ Φερωνείας uel simile quid scribendum esse censet | 13 fortasse ante καιρὸν intercidit τὸν | 14 ἐπιτήδειον ἔχειν *Bh*.

269, 17 πρεσβείας *B* πρέσβεις relicui.

270, 22 ἄλλο δ'] ἀλλ' *AB*.

271, 21 μέλλοντος γὰρ c. Reiskius | 30 ὅσοις ἔτυχεν ἐνεῖναι *B* correxit Reiskius ὅσοις ἔτυχεν εἶναι relicui libri.

272, 2 νομίζων malunt Reiskius et Buecheler | 14 ἀδίκως Stephano merito suspectum; fortasse scribendum est φόνοις ἀδίκοις ut apud Platonem Phaed. p. 108 *B* | 24 ἐκ τοῦ θείου mauolt Reiskius | 29 οὗτος βασιλεὺς *B*.

273, 5 νόσοι τε καὶ λοιμοὶ καὶ βλάβαι πολλαὶ *A* uolgo νόσοι τε καὶ λοιμικαὶ βλάβαι πολλαὶ *Bh* νόσοι τε λοιμικαὶ καὶ πολλαὶ *Bb* unde καὶ βλάβαι eicienda censui | 10 αὐτοῦ] αὐτῆς *A* αὐτῆς *B* correxit *CD* | 19 ἁρπαγῆς δὲ *AC* ἁρπαγῆς τε *B* | 20 περιιδεῖν *B* | 30 ἀναγραφὴν *Bh* ἀναστροφὴν uolgo | 32 ἱερέων mauolt Sylburgius.

274, 5 κτημάτων quod om. *B* seclusi | 7 καὶ παντὸς μάλιστα scripsi καὶ διὰ παντὸς μάλιστα libri | 22 ὑπόδικοι γενέσθαι c. Buecheler ὑπόδικοι libri | 27 αἰτίας καὶ quae om. *B* spuria uidentur esse | 28 τῷ Πολιτωρίῳ c. Sylburgius τῇ πόλει libri.

275, 2 εἰς τὰς φυλὰς mauolt Pflugkius | 24 Φικαναίων hic et u. 30 scribendum esse recte uidit Schwegler hist. rom. I p. 600 adn. 1 φιδηναίων libri | 28 βουλεύσεσθαι *Bb* βουλεύεσθαι *ABh* | 29 διακατέχοντες] ἰδίᾳ κατέχοντες c. Reiskius.

277, 7 μηχανὰς] margo *A* addit καὶ κλίμακας, quod

ordine peruerso in relicuos libros et uolgatam irrepsit | 27 αὐτῆς *Bb* αὐτοῖς *Bh* | 30 αὐτὸς ἅμα *B*.

278, 1 ἱππεῖς scripsi ἵππους libri | 12 οἵας] ἐφ' οἷς malit Buecheler | 18 τήν γε *B* | τὴν ante συμμαχικὴν expungit Buecheler | 23 φθόρον scripsi ὄλεθρον libri.

279, 2 πάλιν τῶν] πάντων *B* | 3 τὰς ἁλὰς] τὰς ἄλλας *AB* τὰς ἄλλας — πόλεις relicui. salinarum mentionem hic et u. 5 et 7 ubi ἄλλαις et ἄλλας libri praebent, factam esse uidit Sylburgius | 7 ἀμφιλόγως *B* | 16 οὐελίτροις *B* | 18 συνίστα *B* | 20 ὡς ἂν] ἃς ἂν libri, corr. Stephanus | 21 ταῖς αἰτίαις *BhC* αὐταῖς *BbD*, om. *A* | 27 ante πόλιν nomen urbis intercidisse mihi persuasum est.

280, 9 ἔμμονον scripsit Buecheler ἔμπονον libri ἔμπειρον maluit Reiskius; relicua quae secuntur emendare nequeo | 24 καλλίστης τῆς δάφνης scripsi, τῆς om. libri | 25 λαυρέντος *AB* λαυρέντιος relicui λαυρῆτον Stephanus | 26 ἐξ αὐτοῦ *AB* ἐπ' αὐτοῦ mauolt Buecheler | 28 ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ *B* ἀμφοτέρου τῶν συμπεριεχομένων τῇ Ῥώμῃ *A*.

281, 2 περιέλαβε scripsi περιέβαλε libri | 3 Τελλήνης] πέλλης libri, corr. Sylburgius | 4 τῶν πόλεων omisso ἄλλων *B* | 9 ἧττον εὐληπτοτέραν· ἕτερον δέ τι libri, corr. Reiskius | 30 ἐμφραττομένου maluit Reiskius | 32 ἄλλοτε ἄλλα *B*.

282, 13 ταῖς σκάφαις *B* | 25 ξύλων] ξυλίνων libri, corr. Stephanus | 28 οἱ ante ἱεροφάνται om. *AB* | 32 ἀποδοὺς *BhC*.

283, 14 Κλεώνδας scripsit Meinekius Κλεωνίδας libri | 21 ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἰτ. scripsi ἐπέπλευσιν εἰς τὴν Ἰ. *B* ἔπλευσεν εἰς Ἰ. *A* | 22 ἀνάγων libri, corr. Reiskius | 24 τότε post εὐδαιμονούσαις inserere malim.

284, 6 τότε] ποτὲ *AB* | 29 συναπαίρειν αὐτῷ scripsi σὺν αὐτῷ ἀπαίρειν *A* σὺν ἀπαίρειν αὐτῷ *B*.

285, 2 ἀνέπτη πάλιν ἄνω *B* | totum locum sic constituit Schnellius: καὶ τὸν πῖλον αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κείμενον ἁρπάσας καὶ κατὰ τὴν ἐγκύκλιον αἰώραν φερόμενος ἐπιτίθησι τῷ Λοκόμωνι ... ὡς πρότερον ἥρμοστο. ἔπειτ' ἐξαίφνης ἄνω πάλιν ἀνέπτη καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ περιέχοντος ἀέρος ἀπέκρυψεν | 22 παρῄει *AB* παρείη *Cmg*

et Reiskius | 28 φρᾶτραν scripsi φρατρίαν libri | 32 κοινὸν τὸ libri, correctum in editione Tauchnitziana.

286, 12 τῆς ἄλλης] τῆς τῶν ἄλλων malunt Buecheler et Pflugkius | 24 Ἀπιολανοῖς et Ἀπιολανοὶ semper scripsi Ἀπιολάνοι uolgo.

287, 15 ἀπῆγεν] ἦγεν scribendum fuisse nunc demum intellego | 19 πολιορκίᾳ τε] πολιορκίαις *B* | 20 παραστήσεσθαι *B* | 23 ἀφικουμένης *B* | 24 προσελθόντες libri προελθόντες Sylburgius.

288, 18 ἦν] malim ἧκεν | 22 ὅπλα τε] ὅπλα τε *B*.

289, 1 ἐπικλήθη *B* | 3 τὸ καλούμενον *K*. malebat Sylb. | 7 malim πρὸς αὐτῇ στρατοπεδεύεται τῇ πόλει | 13 ἀντεῖχον seclusi cum *B* | 14 καὶ quod expunxi om. *A* | 19 κατὰ κράτος om. *B* | 32 καὶ κατὰ τὰ ὅμοια *B*.

290, 18 ἀνήκεστον δὲ οὐδὲν omisso ἄλλο mauolt Stephanus | 19 Φιδηναῖοι libri Φικόλνεοι e Liuio I 38 reposuit Sylburgius | 29 ἐκβεβληκότας libri praeter *A* ἐμβεβληκότας *A* et Sylb. εἰςβεβληκότας c. Cobetus V. L. p. 280.

291, 1 μὴ quod inseruit Reiskius omittunt libri praeter *Bb* | οὐχ ἅπαντες δὲ c. Portus | 3 καλουσῖνοι *AB* | οὐαλατερραιναῖοι *B*, corr. Gelenius | 10 προσομοροῦσαν κυροῦσαν *B* in litura | 30 κίνδυνον scripsi κινδύνων libri.

292, 12 τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ mauolt Portus.

293, 11 παρασκευῆς] παρεμβολῆς c. Portus | 12 ὡς εἰς ἀσφαλῆ καταφυγὴν aptius uidetur probante Buechelero | 16 οἱ δὲ πλείους *A* οἵ τε πλείους *B* | 19 ἀγεννέστατον *A* ἀγενέστατον *B* | 27 μάχῃ] aut τειχομαχίᾳ scribendum aut μάχῃ transponendum uidetur.

294, 11 ὅσα τοὺς γεωργοὺς ἀφείλοντο *B*.

295, 2 δύναμιν et πρὸς quae omittit *B* expunxi | 6 ἔχοντας scripsit Reiskius | 9 καὶ τοὺς δύο χάρακας ἕνα ἐποίει c. Reiskius.

296, 3 καὶ διὰ *B* errore procliui | 10 γινόμενον *B* | 27 ὑπὸ malit Pflugkius | 29 σπονδὰς seclusi | 30 ὀργῇ] malim δι' ὀργῆς.

297, 3 στρατίας *B* στρατιᾶς *A*, corr. Sylburgius.

298, 17 ὡς ante οὐδὲν omisi cum *B* | 19 ἀγυλλὰς *AB* | 28 ὅσας] ἃς *B* | 30 post Οὐιεντανοὺς uerba τε καὶ Καιρητάνους intercidisse suspicatur Buecheler.

299, 13 τελευταία δὴ *B* | 17 ὡς om. *B* | συστρατευομένων *AB* | 19 διελύθησαν malebat Sylburgius | 28 ἀλλήλας *B*.

300, 24 ἐπιτρέπουσιν ἐκείνῳ *B*.

301, 28 στρατιὰ libri, corr. Sylburgius.

302, 14 εἰ ληπτέον αὐτὰς mauolt Reiskius | 22 ὁ κόσμος ἅπας c. Buecheler.

303, 4 κειμένην *Bb* et Reiskius κειμένου relicui | 19 διεσπασμένους *A* | 23 καὶ παρὰ omisso αἱ *B* | 31 ἀντιτεταγμένους αὐτοῖς ἀγών *AB*.

304, 5 ἐλόχησε *AB*, corr. Sylb. ἐνελόχισε malunt Reiskius et Buecheler | 22 τὴν νίκην] τινὶ νίκην *B* | 32 malim ἕως ἂν αἱ λοιπαί.

305, 6 συμπλοκαὶ καὶ κατ' ὀλίγους libri, καὶ deleui probante Buechelero | 13 σπάνει *A* σπάνῃ relicui | πολεμεῖν] πολιορκεῖν c. Pflugkius | 15 φρούρια *B* φρουρὰς relicui | 17 τἆλλα scripsit Reiskius πολλὰ libri | 26 ἀγαγόντες *ABh* ἄγοντες relicui; an ἀπάγοντες?

306, 1 ἀλλ' ἅμα πάντες] ἀλλὰ πάντες *B* | 17 οὐκ ante οὔσης om. *B*.

307, 14 κράτιστοι Σαβίνων *B* | 17 τὰς συμβάσεις c. Reiskius | 20 εἰρήνης καὶ φιλίας *B* | 23 αὐται πολεμικαὶ libri, articulum inseruit Reiskius | 32 malim κατέγραψεν.

308, 5 ὑπὲρ τῆς πόλεως mauolt Sylburgius | 13 ὀνείρωι *AB* ὀνείροις relicui | 14 ὡς scripsi ἃς *A* ἃ relicui | 24 ᾠκοδομήσατο scripsit Buecheler ἐδομήσατο *B* ἐδοκίμασε relicui | 19 τρισὶ] τισι *B*; uocabulum fortasse delendum est | 32 τοὺς — ἀγωγοὺς mauolt Stephanus.

309, 12 πρῶτος *A* quod c. Stephanus, πρῶτον relicui | 14 ἐπ' ἰκρίοις δοκῶν *B* ἐπ' ἰκρίων δονάκων *A* ἐπ' ἰκρίοις δονάμων *C* ἐπ' ἰκρίων δοράτων *D* | ὑποκειμένων Portus, qui ἰκρίων retinuit | 22 τὰς om. libri, addidit Reiskius | 30 ἐχούσαις *B* ἔχουσαι relicui, correxit Reiskius.

310, 10 νεὼ *B* | 14 ἱδρύεσθαι scripsi ἱδρῦσθαι libri | 15 πρόσοδος *B* | 26 malim οὐ μὴν ἐτελείωσέ γε.

311, 1 νεὼ *B* | 13 τὸ ante δάπεδον om. *B* | 31 malim ὁ τοὺς βωμούς.

312, 14 ἣν Reiskius deleuit | 26 ἐπελθὸν] ἐλθὸν *B* | 27 νέμει mauolt Reiskius.

313, 21 ὦ Ταρκύνιε scripsi Ταρκύνιε libri | 32 ἔπειτα δ'] δ' melius abesset.

314, 2 ἄλλαις ταῖς πολλαῖς *Bh* ἄλλαις τε καὶ πολλαῖς *Bb* ἄλλαις τε πολλαῖς *A*.

316, 2 ἐφευρεῖν] εὑρεῖν *B* | 9 πρώτῳ μὲν c. Reiskius | καινὰ *B* κοινὰ *A* | 11 πρότερον *B* | 19 malim περιορᾶν | 22 ἔπηλυν ὄντα scripsi ἐπήλυτον ὄντα *B*.

317, 4 an ταύτης δὴ e consuetudine Dionysi? | 10 ἐπειδὴ δὴ *B* | 26 δὲ Reiskius τε libri.

318, 6 sq. uerba βασιλεὺς usque ad τελευτᾷ ex initio libri quarti repetita secludenda censui.

CORRIGENDA

p. 7, 7 lege *οὔτ'* 49, 6 l. *Ποτιτίους* 64, 6 l. *ἄλλως* 69, 7 l. 143 69, 26 l. 144 79, 3 l. *χθονίου* 85, 21 l. *παιδίον* 92, 31 l. *Νόμας* 97, 4 l. *ἀξιουμένων* 105, 17 l. *Ῥωμύλος* 111, 10 l. *ἡμέρᾳ* 122, 17 l. *ἀποικίας* 124, 27 l. *ὑπολαμβάνοντες* 124, 31 dele *καὶ* 140, 21 l. *ἑκάστης* 142, 28 l. *κύλιξι* 142, 32 l. *Νόμας* 145, 7 l. *ἀρχαία* 149, 4 l. *Νόμα* 161, 24 l. *ἐχυρώτατον* 164, 29 l. *ἀνὴρ* 188, 18 l. *ἐδόκουν* 198, 21 l. *ἐμὴν* 207, 30 l. *βασιλεύσας* 212, 26 l. *Ἄλβαν* 214, 26 l. *στρατηγικῇ* 218, 23 l. *ἵνα δὴ οὖν μὴ* 221, 25 l. *Οὐιεντανῶν* 244, 20 l. *ἐξενέγκῃ* 269, 27 l. *σφισι* 272, 20 l. *Τύλλου* 306, 10 l. *Ἄρροντα* 308, 10 l. *Ἑστίας* 310, 14 l. *ἱδρύεσθαι.*

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Reiskianae editionis
p. 1 *Τοὺς εἰωθότας ἀποδίδοσθαι τοῖς προοιμίοις τῶν
ἱστοριῶν λόγους ἥκιστα βουλόμενος ἀναγκάζομαι περὶ
ἐμαυτοῦ προειπεῖν, οὔτ' ἐν τοῖς ἰδίοις μέλλων πλεο-
νάζειν ἐπαίνοις, οὓς ἐπαχθεῖς οἶδα φαινομένους τοῖς
ἀκούουσιν, οὔτε διαβολὰς καθ' ἑτέρων ἐγνωκὼς ποι-
2 εῖσθαι συγγραφέων, ὥσπερ Ἀναξιμένης καὶ Θεό-
πομπος ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν ἐποίησαν,
ἀλλὰ τοὺς ἐμαυτοῦ λογισμοὺς ἀποδεικνύμενος, οἷς
ἐχρησάμην ὅτε ἐπὶ ταύτην ὥρμησα τὴν πραγματείαν,
καὶ περὶ τῶν ἀφορμῶν ἀποδιδοὺς λόγον, ἐξ ὧν τὴν
ἐμπειρίαν ἔλαβον τῶν γραφησομένων. ἐπείσθην γὰρ
ὅτι δεῖ τοὺς προαιρουμένους μνημεῖα τῆς ἑαυτῶν ψυ-
χῆς τοῖς ἐπιγιγνομένοις καταλιπεῖν, ἃ μὴ συναφανι-
σθήσεται τοῖς σώμασιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου, καὶ
πάντων μάλιστα τοὺς ἀναγράφοντας ἱστορίας, ἐν αἷς
καθιδρῦσθαι τὴν ἀλήθειαν πάντες ὑπολαμβάνομεν
ἀρχὴν φρονήσεώς τε καὶ σοφίας οὖσαν, πρῶτον μὲν
3 ὑποθέσεις προαιρεῖσθαι καλὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ
πολλὴν ὠφέλειαν τοῖς ἀναγνωσομένοις φερούσας·
ἔπειτα παρασκευάζεσθαι τὰς ἐπιτηδείους εἰς τὴν*

ἀναγραφὴν τῆς ὑποθέσεως ἀφορμὰς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τε καὶ φιλοπονίας. οἱ μὲν γὰρ ὑπὲρ ἀδόξων πραγμάτων ἢ πονηρῶν ἢ μηδεμιᾶς σπουδῆς ἀξίων ἱστορικὰς καταβαλλόμενοι πραγματείας, εἴτε τοῦ προελθεῖν εἰς γνῶσιν ὀρεγόμενοι καὶ τυχεῖν ὁποιουδήποτε ὀνόματος, εἴτε περιουσίαν ἀποδείξασθαι τῆς περὶ λόγους δυνάμεως βουλόμενοι, οὔτε τῆς γνώσεως ζηλοῦνται παρὰ τοῖς ἐπιγινομένοις οὔτε τῆς δυνάμεως ἐπαινοῦνται, δόξαν ἐγκαταλείποντες τοῖς ἀναλαμβάνουσιν αὐτῶν τὰς ἱστορίας, ὅτι τοιούτους ἐζήλωσαν αὐτοὶ βίους, οἵας ἐξέδωκαν τὰς γραφάς· ἐπιεικῶς γὰρ ἅπαντες νομίζουσιν εἰκόνας εἶναι τῆς ἑκάστου ψυχῆς τοὺς λόγους. οἱ δὲ προαιρούμενοι μὲν τὰς κρατίστας ὑποθέσεις, εἰκῇ δὲ καὶ ῥᾳθύμως αὐτὰς συντιθέντες ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων, οὐδένα ὑπὲρ τῆς 4
προαιρέσεως ἔπαινον κομίζονται· οὐ γὰρ ἀξιοῦμεν αὐτοσχεδίους οὐδὲ ῥᾳθύμους εἶναι τὰς περί τε πόλεων ἐνδόξων καὶ ἀνδρῶν ἐν δυναστείᾳ γεγονότων ἀναγραφομένας ἱστορίας. ταῦτα δὴ νομίσας ἀναγκαῖα καὶ πρῶτα θεωρήματα τοῖς ἱστορικοῖς εἶναι καὶ πολλὴν ποιησάμενος ἀμφοτέρων ἐπιμέλειαν οὔτε παρελθεῖν τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον ἐβουλήθην, οὔτε ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ καταχωρίσαι μᾶλλον ἢ τῷ προοιμίῳ τῆς πραγματείας.

II. Τὴν μὲν οὖν ὑπόθεσιν ὅτι καλὴν εἴληφα καὶ μεγαλοπρεπῆ καὶ πολλοῖς ὠφέλιμον οὐ μακρῶν οἶμαι δεήσειν λόγων τοῖς γε δὴ μὴ παντάπασιν ἀπείρως 5
ἔχουσι τῆς κοινῆς ἱστορίας. εἰ γάρ τις ἐπιστήσας τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὰς παραδεδομένας ἐκ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου πόλεών τε καὶ ἐθνῶν ἡγεμονίας, ἔπειτα χωρὶς ἑκάστην σκοπῶν καὶ παραλλήλας ἐξετάζων διαγνῶναι βουληθείη, τίς αὐτῶν ἀρχήν τε μεγίστην

ἐκτήσατο καὶ πράξεις ἀπεδείξατο λαμπροτάτας ἐν εἰ-
ρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, μακρῷ δή τινι τὴν Ῥω-
μαίων ἡγεμονίαν ἁπάσας ὑπερβεβλημένην ὄψεται τὰς
πρὸ αὐτῆς μνημονευομένας, οὐ μόνον κατὰ τὸ μέγε-
θος τῆς ἀρχῆς καὶ κατὰ τὸ κάλλος τῶν πράξεων, ἃς
οὔπω κεκόσμηκε λόγος οὐδεὶς ἀξίως, ἀλλὰ καὶ κατὰ
τὸ μῆκος τοῦ περιειληφότος αὐτὴν χρόνου μέχρι τῆς
καθ' ἡμᾶς ἡλικίας. ἡ μὲν γὰρ Ἀσσυρίων ἀρχὴ παλαιά
6 τις οὖσα καὶ εἰς τοὺς μυθικοὺς ἀναγομένη χρόνους
ὀλίγου τινὸς ἐκράτησε τῆς Ἀσίας μέρους. ἡ δὲ Μη-
δικὴ καθελοῦσα τὴν Ἀσσυρίων καὶ μείζονα δυνα-
7 στείαν περιβαλομένη χρόνον οὐ πολὺν κατέσχεν, ἀλλ'
ἐπὶ τῆς τετάρτης κατελύθη γενεᾶς. Πέρσαι δὲ Μή-
δους καταγωνισάμενοι τῆς μὲν Ἀσίας ὀλίγου δεῖν
πάσης τελευτῶντες ἐκράτησαν· ἐπιχειρήσαντες δὲ
καὶ τοῖς Εὐρωπαίοις ἔθνεσιν οὐ πολλὰ ὑπηγάγοντο,
χρόνων τε οὐ πολλῷ πλεῖον διακοσίων ἔμειναν ἐπὶ
τῆς ἀρχῆς. ἡ δὲ Μακεδονικὴ δυναστεία τὴν Περ-
σῶν καθελοῦσα ἰσχὺν μεγέθει μὲν ἀρχῆς ἁπάσας
ὑπερεβάλετο τὰς πρὸ αὐτῆς· χρόνον δὲ οὐδὲ αὐτὴ
πολὺν ἤνθησεν, ἀλλὰ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευ-
τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἤρξατο φέρεσθαι. διασπασθεῖσα γὰρ
8 εἰς πολλοὺς ἡγεμόνας εὐθὺς ἀπὸ τῶν διαδόχων καὶ
μετ' ἐκείνους ἄχρι τῆς δευτέρας ἢ τρίτης ἰσχύσασα
προελθεῖν γενεᾶς, ἀσθενὴς αὐτὴ δι' ἑαυτῆς ἐγένετο
καὶ τελευτῶσα ὑπὸ Ῥωμαίων ἠφανίσθη. καὶ οὐδὲ
αὐτὴ μέντοι πᾶσαν ἐποιήσατο γῆν τε καὶ θάλασσαν
ὑπήκοον· οὔτε γὰρ Λιβύης, ὅτι μὴ τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ
πολλῆς οὐκ οὔσης ἐκράτησεν, οὔτε τὴν Εὐρώπην
ὅλην ὑπηγάγετο, ἀλλὰ τῶν μὲν βορείων αὐτῆς μερῶν
μέχρι Θρᾴκης προῆλθε, τῶν δὲ ἑσπερίων μέχρι τῆς
Ἀδριανῆς κατέβη θαλάσσης.

III. Αἱ μὲν οὖν ἐπιφανέσταται τῶν πρόσθεν ἡγεμονιῶν, ἃς παρειλήφαμεν ἐκ τῆς ἱστορίας, τοσαύτην ἀκμήν τε καὶ ἰσχὺν λαβοῦσαι κατελύθησαν· τὰς γὰρ Ἑλληνικὰς δυνάμεις οὐκ ἄξιον αὐταῖς ἀντιπαρεξετάζειν, οὔτε μέγεθος ἀρχῆς οὔτε χρόνον ἐπιφανείας τοσοῦτον ὅσον ἐκεῖναι λαβούσας. Ἀθηναῖοι μέν γε αὐτῆς μόνον ἦρξαν τῆς παραλίου δυεῖν δέοντα ἑβδομήκοντα ἔτη, καὶ οὐδὲ ταύτης ἁπάσης ἀλλὰ τῆς ἐντὸς Εὐξείνου τε πόντου καὶ τοῦ Παμφυλίου πελάγους, ὅτε 9
μάλιστα ἐθαλασσοκράτουν. Λακεδαιμόνιοι δὲ Πελοποννήσου καὶ τῆς ἄλλης κρατοῦντες Ἑλλάδος ἕως Μακεδονίας τὴν ἀρχὴν προὐβίβασαν, ἐπαύθησαν δὲ ὑπὸ Θηβαίων οὐδὲ ὅλα τριάκοντα ἔτη τὴν ἀρχὴν κατασχόντες. ἡ δὲ Ῥωμαίων πόλις ἁπάσης μὲν ἄρχει 10
γῆς ὅση μὴ ἀνέμβατός ἐστιν, ἀλλ' ὑπ' ἀνθρώπων κατοικεῖται· πάσης δὲ κρατεῖ θαλάσσης, οὐ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ὠκεανίτιδος ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι, πρώτη καὶ μόνη τῶν 11
ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένων ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὅρους ποιησαμένη τῆς δυναστείας· χρόνος τε αὐτῇ τοῦ κράτους οὐ βραχύς, ἀλλ' ὅσος οὐδεμιᾷ τῶν ἄλλων οὔτε πόλεων οὔτε βασιλειῶν. εὐθὺς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμὸν τὰ πλησίον ἔθνη πολλὰ καὶ μάχιμα ὄντα προσηγάγετο καὶ προὔβαινεν ἀεὶ πᾶν δουλουμένη τὸ ἀντίπαλον· ταῦτα δὲ πέντε καὶ τετταράκοντα ἤδη πρὸς ἑπτακοσίοις ἔτεσίν ἐστιν εἰς ὑπάτους Κλαύδιον Νέρωνα τὸ δεύτερον ὑπατεύοντα καὶ Πίσωνα Καλπούρνιον, οἳ κατὰ τὴν τρίτην ἐπὶ ταῖς ἐνενήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ἀπεδείχθησαν. ἐξ οὗ δὲ ὅλης ἐκράτησεν Ἰταλίας καὶ ἐπὶ τὴν ἁπάντων ἐθάρρησεν ἀρχὴν παρελθεῖν, ἐκβαλοῦσα μὲν ἐκ τῆς θαλάττης Καρχηδονίους, οἳ πλείστην ἔσχον ναυτικὴν

δύναμιν, ὑποχείριον δὲ λαβοῦσα Μακεδονίαν, ἣ
τέως ἐδόκει μέγιστον ἰσχύειν κατὰ γῆν, οὐδὲν ἔτι
ἀντίπαλον ἔχουσα οὔτε βάρβαρον φῦλον οὔτε Ἑλ-
12 ληνικὸν, γενεὰν ἑβδόμην ἤδη τὴν ἐπ' ἐμοῦ δια-
μένει παντὸς ἄρχουσα τόπου· ἔθνος δὲ οὐδὲν ὡς
εἰπεῖν ἐστιν, ὃ περὶ τῆς κοινῆς ἡγεμονίας ἢ τοῦ μὴ
ἄρχεσθαι πρὸς αὐτὴν διαφέρεται. ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν
οὔτε τὴν ἐλαχίστην τῶν ὑποθέσεων προήρημαι, κα-
θάπερ ἔφην, οὔτε περὶ φαύλας καὶ ἀσήμους πράξεις
ἔγνωκα διατρίβειν, ἀλλὰ περί τε πόλεως γράφω τῆς
περιφανεστάτης καὶ περὶ πράξεων ὧν οὐκ ἂν ἔχοι τις
ἑτέρας ἐπιδείξασθαι λαμπροτέρας, οὐκ οἶδ' ὅ,τι δεῖ
πλείω λέγειν.

IIII. Ὅτι δ' οὐκ ἄνευ λογισμοῦ καὶ προνοίας ἔμ-
φρονος ἐπὶ τὰ παλαιὰ τῶν ἱστορουμένων περὶ αὐτῆς
ἐτραπόμην, ἀλλ' ἔχων εὐλογίστους ἀποδοῦναι τῆς
προαιρέσεως αἰτίας, ὀλίγα βούλομαι προειπεῖν, ἵνα
μή τινες ἐπιτιμήσωσί μοι τῶν πρὸς ἅπαντα φιλαιτίων,
οὐδὲν οὔπω τῶν μελλόντων δηλοῦσθαι προακηκοότες,
13 ὅτι τῆς ἀοιδίμου γενομένης καθ' ἡμᾶς πόλεως ἀδόξους
καὶ πάνυ ταπεινὰς τὰς πρώτας ἀφορμὰς λαβούσης
καὶ οὐκ ἀξίας ἱστορικῆς ἀναγραφῆς, οὐ πολλαῖς δὲ
γενεαῖς πρότερον εἰς ἐπιφάνειαν καὶ δόξαν ἀφιγμέ-
νης, ἐξ οὗ τάς τε Μακεδονικὰς καθεῖλε δυναστείας
καὶ τοὺς Φοινικικοὺς κατώρθωσε πολέμους, ἐξόν μοι
τῶν ἐνδόξων τινὰ λαβεῖν αὐτῆς ὑποθέσεων, ἐπὶ τὴν
οὐδὲν ἔχουσαν ἐπιφανὲς ἀρχαιολογίαν ἀπέκλινα. ἔτι
γὰρ ἀγνοεῖται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὀλίγου δεῖν πᾶσιν
ἡ παλαιὰ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἱστορία, καὶ δόξαι
τινὲς οὐκ ἀληθεῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκου-
σμάτων τὴν ἀρχὴν λαβοῦσαι τοὺς πολλοὺς ἐξηπατή-
κασιν, ὡς ἀνεστίους μέν τινας καὶ πλάνητας καὶ βαρ-

βάρους καὶ οὐδὲ τούτους ἐλευθέρους οἰκιστὰς παρεχομένης, οὐ δι' εὐσέβειαν δὲ καὶ δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἐπὶ τὴν ἁπάντων ἡγεμονίαν σὺν χρόνῳ προελθούσης, ἀλλὰ δι' αὐτοματισμόν τινα καὶ τύχην ἄδικον εἰκῇ δωρουμένην τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν τοῖς ἀνεπιτηδειοτάτοις. καὶ οἵ γε κακοηθέστεροι κατηγορεῖν εἰώθασι τῆς τύχης κατὰ τὸ φανερὸν ὡς βαρ- 14
βάρων τοῖς πονηροτάτοις τὰ τῶν Ἑλλήνων ποριζομένης ἀγαθά. καὶ τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων λέγειν; ὅπου γε καὶ τῶν συγγραφέων τινὲς ἐτόλμησαν ἐν ταῖς ἱστορίαις ταῦτα γράψαντες καταλιπεῖν βασιλεῦσι βαρβάρων μισοῦσι τὴν ἡγεμονίαν, οἷς δουλεύοντες αὐτοὶ καὶ τὰ καθ' ἡδονὰς ὁμιλοῦντες διετέλεσαν, οὔτε δικαίας οὔτε ἀληθεῖς ἱστορίας χαριζόμενοι.

V. Ταύτας δὴ τὰς πεπλανημένας, ὥσπερ ἔφην, ὑπολήψεις ἐξελέσθαι τῆς διανοίας τῶν πολλῶν προαιρούμενος καὶ ἀντικατασκευάσαι τὰς ἀληθεῖς, περὶ μὲν τῶν οἰκισάντων τὴν πόλιν, οἵτινες ἦσαν καὶ κατὰ τίνας ἕκαστοι καιροὺς συνῆλθον καὶ τίσι τύχαις χρησάμενοι τὰς πατρίους οἰκήσεις ἐξέλιπον, ἐν ταύτῃ δηλώσω τῇ γραφῇ, δι' ἧς Ἕλληνάς τε αὐτοὺς ὄντας 15
ἐπιδείξειν ὑπισχνοῦμαι καὶ οὐκ ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἢ φαυλοτάτων ἐθνῶν συνεληλυθότας. περὶ δὲ τῶν πράξεων, ἃς μετὰ τὸν οἰκισμὸν εὐθέως ἐπεδείξαντο, καὶ περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἐξ ὧν εἰς τοσαύτην ἡγεμονίαν προῆλθον οἱ μετ' αὐτούς, ἀπὸ τῆς μετὰ ταύτην ἀρξάμενος ἀναγραφῆς ἀφηγήσομαι, παραλιπὼν οὐδὲν ὅση μοι δύναμις τῶν ἀξίων ἱστορίας, ἵνα τοῖς μαθοῦσι τὴν ἀλήθειαν ἃ προσήκει περὶ τῆς πόλεως τῆσδε παραστῇ φρονεῖν, εἰ μὴ παντάπασιν ἀγρίως καὶ δυσμενῶς διάκεινται πρὸς αὐτήν, καὶ μήτε ἄχθεσθαι τῇ ὑποτάξει κατὰ τὸ εἰκὸς γενομένῃ (φύσεως γὰρ δὴ

νόμος ἅπασι κοινὸς, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρ-
χειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας) μήτε κατηγο-
ρεῖν τῆς τύχης, ὡς οὐκ ἐπιτηδείῳ πόλει τηλικαύτην
ἡγεμονίαν καὶ τοσοῦτον ἤδη χρόνον προῖκα δωρησα-
μένης· μαθοῦσί γε δὴ παρὰ τῆς ἱστορίας, ὅτι μυρίας
ἤνεγκεν ἀνδρῶν ἀρετὰς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰ-
κισμὸν, ὧν οὔτ' εὐσεβεστέρους οὔτε δικαιοτέρους
οὔτε σωφροσύνῃ πλείονι παρὰ πάντα τὸν βίον χρη-
16 σαμένους οὐδέ γε τὰ πολέμια κρείττους ἀγωνιστὰς
οὐδεμία πόλις ἤνεγκεν οὔτε Ἑλλὰς οὔτε βάρβαρος,
εἰ δὴ ἀπέσται τοῦ λόγου τὸ ἐπίφθονον· ἔχει γάρ
τι καὶ τοιοῦτον ἡ τῶν παραδόξων καὶ θαυμαστῶν
ὑπόσχεσις. οἱ δὲ σύμπαντες οἱ τοσοῦτο περιθέντες
αὐτῇ δυναστείας μέγεθος ἀγνοοῦνται πρὸς Ἑλλή-
νων, οὐ τυχόντες ἀξιολόγου συγγραφέως. οὐδεμία
γὰρ ἀκριβὴς ἐξελήλυθε περὶ αὐτῶν Ἑλληνὶς ἱστορία
μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅτι μὴ κεφαλαιώδεις
ἐπιτομαὶ πάνυ βραχεῖαι·

VI. πρῶτον μὲν, ὅσα κἀμὲ εἰδέναι, τὴν Ῥωμαϊ-
κὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντος Ἱερωνύμου τοῦ Καρ-
17 διανοῦ συγγραφέως ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπιγόνων πρα-
γματείᾳ· ἔπειτα Τιμαίου τοῦ Σικελιώτου τὰ μὲν ἀρ-
χαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἱστορίαις ἀφηγησα-
μένου, τοὺς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν Ἠπειρώτην πολέ-
μους εἰς ἰδίαν καταχωρίσαντος πραγματείαν· ἅμα δὲ
τούτοις Ἀντιγόνου τε καὶ Πολυβίου καὶ Σιληνοῦ καὶ
18 μυρίων ἄλλων τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν οὐχ ὁμοίως ἐπι-
βαλόντων, ὧν ἕκαστος ὀλίγα καὶ οὐδὲ αὐτὰ διεσπου-
δασμένως [οὐδὲ ἀκριβῶς], ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόν-
των ἀκουσμάτων συνθεὶς ἀνέγραψεν. ὁμοίας δέ τού-
τοις καὶ οὐδὲν διαφόρους ἐξέδωκαν ἱστορίας καὶ
Ῥωμαίων ὅσοι τὰ παλαιὰ ἔργα τῆς πόλεως Ἑλληνικῇ

διαλέκτῳ συνέγραψαν, ὧν εἰσι πρεσβύτατοι Κόιντός
τε Φάβιος καὶ Λεύκιος Κίγκιος, ἀμφότεροι κατὰ τοὺς
Φοινικικοὺς ἀκμάσαντες πολέμους. τούτων δὲ τῶν
ἀνδρῶν ἑκάτερος, οἷς μὲν αὐτὸς ἔργοις παρεγένετο,
διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβῶς ἀνέγραψε, τὰ δὲ ἀρχαῖα
τὰ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως γενόμενα κεφαλαιω-
δῶς ἐπέδραμεν. διὰ ταύτας μὲν δὴ τὰς αἰτίας ἔδοξέ
μοι μὴ παρελθεῖν καλὴν ἱστορίαν ἐγκαταλειφθεῖσαν
ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἀμνημόνευτον, ἐξ ἧς ἀκριβῶς
γραφείσης συμβήσεται τὰ κράτιστα καὶ δικαιότατα
τῶν ἔργων· τοῖς μὲν ἐκπεπληρωκόσι τὴν ἑαυτῶν
μοῖραν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς δόξης αἰωνίου τυχεῖν καὶ 19
πρὸς τῶν ἐπιγιγνομένων ἐπαινεῖσθαι, ἃ ποιεῖ τὴν
θνητὴν φύσιν ὁμοιοῦσθαι τῇ θείᾳ καὶ μὴ συναποθνή-
σκειν αὐτῆς τὰ ἔργα τοῖς σώμασι· τοῖς δὲ ἀπ' ἐκεί-
νων τῶν ἰσοθέων ἀνδρῶν νῦν τε οὖσι καὶ ὕστερον
ἐσομένοις μὴ τὸν ἥδιστόν τε καὶ ῥᾷστον αἱρεῖσθαι
τῶν βίων, ἀλλὰ τὸν εὐγενέστατον καὶ φιλοτιμότατον,
ἐνθυμουμένοις ὅτι τοὺς εἰληφότας καλὰς τὰς πρώτας
ἐκ τοῦ γένους ἀφορμὰς μέγα ἐφ' ἑαυτοῖς προσήκει
φρονεῖν καὶ μηδὲν ἀνάξιον ἐπιτηδεύειν τῶν προγό-
νων· ἐμοὶ δὲ, ὃς οὐχὶ κολακείας χάριν ἐπὶ ταύτην
ἀπέκλινα τὴν πραγματείαν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας καὶ
τοῦ δικαίου προνοούμενος, ὧν δεῖ στοχάζεσθαι πᾶ-
σαν ἱστορίαν, πρῶτον μὲν ἐπιδείξασθαι τὴν ἐμαυτοῦ
διάνοιαν, ὅτι χρηστὴ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους ἐστὶ
τοὺς ἀγαθοὺς καὶ φιλοθέωρος τῶν καλῶν ἔργων καὶ
μεγάλων· ἔπειτα χαριστηρίους ἀμοιβὰς, ἃς ἐμοὶ δύ-
ναμις, ἀνταποδοῦναι τῇ πόλει, παιδείας τε μεμνημέ- 20
νῳ καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὅσων ἀπέλαυσα διατρίψας
ἐν αὐτῇ.

VII. **Ἀποδεδωκὼς δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς προαιρέσεως**
λόγον ἔτι βούλομαι καὶ περὶ τῶν ἀφορμῶν εἰπεῖν, αἷς
ἐχρησάμην ὅτ' ἔμελλον ἐπιχειρεῖν τῇ γραφῇ· ἴσως γὰρ
οἱ προανεγνωκότες Ἱερώνυμον ἢ Τίμαιον ἢ Πολύβιον
ἢ τῶν ἄλλων τινὰ συγγραφέων, ὑπὲρ ὧν ἐποιησάμην
λόγον ὀλίγῳ πρότερον ὡς ἐπισεσυρκότων τὴν γραφήν,
πολλὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφομένων οὐχ εὑρηκότες παρ'
ἐκείνοις κείμενα, σχεδιάζειν ὑπολήψονταί με καὶ
πόθεν ἡ τούτων γνῶσις εἰς ἐμὲ παραγέγονεν ἀξιώσου-
σι μαθεῖν. ἵνα δὴ μὴ τοιαύτη δόξα παραστῇ τισι
περὶ ἐμοῦ, βέλτιον ἀφ' ὧν ὡρμήθην λόγων τε καὶ
ὑπομνηματισμῶν προειπεῖν. ἐγὼ καταπλεύσας εἰς
Ἰταλίαν ἅμα τῷ καταλυθῆναι τὸν ἐμφύλιον πόλεμον
21 *ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος ἑβδόμης καὶ ὀγδοηκο-*
στῆς καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος μεσούσης, καὶ τὸν ἐξ
ἐκείνου χρόνον ἐτῶν δύο καὶ εἴκοσι μέχρι τοῦ παρόν-
τος γενόμενον ἐν Ῥώμῃ διατρίψας, διάλεκτόν τε τὴν
Ῥωμαϊκὴν ἐκμαθὼν καὶ γραμμάτων τῶν ἐπιχωρίων
λαβὼν ἐπιστήμην, ἐν παντὶ τούτῳ τῷ χρόνῳ τὰ συν-
τείνοντα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διετέλουν πρα-
γματευόμενος. καὶ τὰ μὲν παρὰ τῶν λογιωτάτων ἀν-
δρῶν, οἷς εἰς ὁμιλίαν ἦλθον, διδαχῇ παραλαβών, τὰ
δ' ἐκ τῶν ἱστοριῶν ἀναλεξάμενος, ἃς οἱ πρὸς αὐτῶν
ἐπαινούμενοι Ῥωμαίων συνέγραψαν Πόρκιός τε Κά-
των καὶ Φάβιος Μάξιμος καὶ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεὺς καὶ
Λικίννιος Μάκερ Αἴλιοί τε καὶ Γέλλιοι καὶ Καλπούρ-
νιοι καὶ ἕτεροι συχνοὶ πρὸς τούτοις ἄνδρες οὐκ ἀφα-
νεῖς, ἀπ' ἐκείνων ὁρμώμενος τῶν πραγματειῶν (εἰσὶ
δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς χρονογραφίαις ἐοικυῖαι) τότε ἐπε-
χείρησα τῇ γραφῇ. ταῦτα μὲν οὖν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ
22 **διείλεγμαι. λοιπὸν ἐστι δέ μοι καὶ περὶ τῆς ἱστορίας**
αὐτῆς προειπεῖν, τίσι τε αὐτὴν περιλαμβάνω χρόνοις

καὶ περὶ τίνων ποιοῦμαι πραγμάτων τὴν διήγησίν καὶ
ποταπὸν ἀποδίδωμι τὸ σχῆμα τῇ πραγματείᾳ.

VIII. Ἄρχομαι μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν πα-
λαιοτάτων μύθων, οὓς παρέλιπον οἱ πρὸ ἐμοῦ γενό-
μενοι συγγραφεῖς χαλεποὺς ὄντας ἄνευ πραγματείας
μεγάλης ἐξευρεθῆναι· καταβιβάζω δὲ τὴν διήγησιν
ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου Φοινικικοῦ πολέμου τὴν
γενομένην ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ὀγδόης καὶ εἰκοστῆς
ἐπὶ ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν. ἀφηγοῦμαι δὲ τούς τε
ὀθνείους πολέμους τῆς πόλεως ἅπαντας, οὓς ἐν ἐκεί-
νοις τοῖς χρόνοις ἐπολέμησε, καὶ τὰς ἐμφυλίους στά-
σεις ὁπόσας ἐστασίασεν, ἐξ οἵων αἰτιῶν ἐγένοντο καὶ
δι᾿ οἵων τρόπων τε καὶ λόγων κατελύθησαν· πολι-
τειῶν τε ἰδέας διέξειμι πάσας ὅσαις ἐχρήσατο βασι- 23
λευομένη τε καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν μονάρχων,
καὶ τίς ἦν αὐτῶν ἑκάστης ὁ κόσμος· ἔθη τε τὰ κράτι-
στα καὶ νόμους τοὺς ἐπιφανεστάτους διηγοῦμαι καὶ
συλλήβδην ὅλον ἀποδείκνυμι τὸν ἀρχαῖον βίον τῆς
πόλεως. σχῆμα δὲ ἀποδίδωμι τῇ πραγματείᾳ οὔθ᾿
ὁποῖον οἱ τοὺς πολέμους ἀναγράψαντες ἀποδεδώκασι
ταῖς ἱστορίαις οὔθ᾿ ὁποῖον οἱ τὰς πολιτείας αὐτὰς
ἐφ᾿ ἑαυτῶν διηγησάμενοι οὔτε ταῖς χρονικαῖς παρα-
πλήσιον, ἃς ἐξέδωκαν οἱ τὰς Ἀτθίδας πραγματευσά-
μενοι· μονοειδεῖς γὰρ ἐκεῖναί τε καὶ ταχὺ προσιστά-
μεναι τοῖς ἀκούουσιν· ἀλλ᾿ ἐξ ἁπάσης ἰδέας μικτὸν 24
ἐναγωνίου τε καὶ θεωρητικῆς, ἵνα καὶ τοῖς περὶ τοὺς
πολιτικοὺς διατρίβουσι λόγους καὶ τοῖς περὶ τὴν φι-
λόσοφον ἐσπουδακόσι θεωρίαν καὶ εἴ τισιν ἀοχλήτου
δεήσει διαγωγῆς ἐν ἱστορικοῖς ἀναγνώσμασιν, ἀπο-
χρώντως ἔχουσα φαίνηται. ἡ μὲν οὖν ἱστορία περὶ
τοιούτων τε γενήσεται πραγμάτων καὶ τοιούτου
τεύξεται σχήματος· ὁ δὲ συντάξας αὐτὴν Διονύ-

σιός εἰμι Ἀλεξάνδρου Ἁλικαρνασεύς· ἄρχομαι δ' ἐνθένδε.

VIIII. Τὴν ἡγεμόνα γῆς καὶ θαλάσσης ἁπάσης πόλιν, ἣν νῦν κατοικοῦσι Ῥωμαῖοι, παλαιότατοι τῶν
25 μνημονευομένων λέγονται κατασχεῖν βάρβαροι Σικελοί, ἔθνος αὐθιγενές· τὰ δὲ πρὸ τούτων οὔθ' ὡς κατείχετο πρὸς ἑτέρων οὔθ' ὡς ἔρημος ἦν οὐδεὶς ἔχει βεβαίως εἰπεῖν. χρόνῳ δὲ ὕστερον Ἀβοριγῖνες αὐτὴν παραλαμβάνουσι πολέμῳ μακρῷ τοὺς ἔχοντας ἀφελόμενοι· οἳ τὸ μὲν πρότερον ἐπὶ τοῖς ὄρεσιν ᾤκουν ἄνευ τειχῶν κωμηδὸν καὶ σποράδες, ἐπεὶ δὲ Πελασγοί τε καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τινὲς ἀναμιχθέντες αὐτοῖς συνήραντο τοῦ πρὸς τοὺς ὁμοτέρμονας πολέμου, τὸ Σικελικὸν γένος ἀπαναστήσαντες ἐξ αὐτῆς πόλεις περιεβάλοντο συχνὰς καὶ παρεσκεύασαν ὑπήκοον αὐτοῖς γενέσθαι πᾶσαν ὅσην ὁρίζουσι ποταμοὶ δύο Λῖρις καὶ Τέβερις· οἳ τὰς μὲν ἀρχὰς λαμβάνουσι τῆς ῥύσεως ἐκ τῆς ὑπωρείας τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν, ὑφ' ὧν δίχα τέμνεται πᾶσα ἐπὶ μῆκος ἡ Ἰταλία, διαστάντες δὲ κατὰ τὰς ἐκβολὰς ὀκτακόσιά που στάδια ἀπ' ἀλλήλων εἰς τὸ Τυρρηνικὸν ἐξερεύγονται
26 πέλαγος, ἀπὸ μὲν τῶν βορείων μερῶν ὁ Τέβερις Ὠστίας πόλεως πλησίον ἐκδιδούς, ἀπὸ δὲ τοῦ μεσημβρινοῦ κλίματος ὁ Λῖρις Μίντουρναν παραμειβόμενος· Ῥωμαίων δέ εἰσιν αἱ πόλεις ἀμφότεραι ἄποικοι. καὶ διέμειναν ἐπὶ τῆς αὐτῆς οἰκήσεως οὐκέτι πρὸς ἑτέρων ἐξελαθέντες, ὀνομάτων ἀλλαγαῖς διτταῖς οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι προσαγορευόμενοι, μέχρι μὲν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἀβοριγίνων ὀνομασίαν ἔτι σῴζοντες, ἐπὶ δὲ Λατίνου βασιλέως, ὃς κατὰ τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον ἐδυνάστευσε, Λατῖνοι ἀρξάμενοι καλεῖσθαι. Ῥωμύλου δὲ τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν οἰκίσαντος ἐκ-

καίδεκα γενεαῖς τῶν Τρωικῶν ὕστερον, ἣν νῦν ἔχουσιν ὀνομασίαν μεταλαβόντες ἔθνος τε μέγιστον ἐξ ἐλα- 27
χίστου γενέσθαι σὺν χρόνῳ παρεσκεύασαν καὶ περιφανέστατον ἐξ ἀδηλοτάτου, τῶν τε δεομένων οἰκήσεως
παρὰ σφίσι φιλανθρώπῳ ὑποδοχῇ καὶ πολιτείας μεταδόσει τοῖς μετὰ τοῦ γενναίου ἐν πολέμῳ κρατηθεῖσι
δούλων τε ὅσοι παρ' αὐτοῖς ἐλευθερωθεῖεν ἀστοῖς εἶναι συγχωρήσει τύχης τε ἀνθρώπων οὐδεμιᾶς εἰ μέλλοι τὸ κοινὸν ὠφελεῖν ἀπαξιώσει· ὑπὲρ ταῦτα δὲ πάντα
κόσμῳ τοῦ πολιτεύματος, ὃν ἐκ πολλῶν κατεστήσαντο παθημάτων, ἐκ παντὸς καιροῦ λαμβάνοντές τι χρήσιμον.

X. Τοὺς δὲ Ἀβοριγῖνας, ἀφ' ὧν ἄρχει Ῥωμαίοις τὸ γένος, οἱ μὲν αὐτόχθονας Ἰταλίας, γένος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ γενόμενον ἀποφαίνουσιν· Ἰταλίαν δὲ καλῶ τὴν ἀκτὴν σύμπασαν, ὅσην Ἰόνιός τε κόλπος καὶ Τυρρηνικὴ θάλασσα καὶ τρίται περιέχουσιν ἐκ γῆς Ἄλπεις. καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῖς τὴν πρώτην φασὶ τεθῆναι
διὰ τὸ γενέσεως τοῖς μετ' αὐτοὺς ἄρξαι, ὥσπερ ἂν 28
ἡμεῖς εἴποιμεν γενάρχας ἢ πρωτογόνους. ἕτεροι δὲ λέγουσιν ἀνεστίους τινὰς καὶ πλάνητας ἐκ πολλῶν συνελθόντας χωρίων κατὰ δαίμονα περιτυχεῖν ἀλλήλοις αὐτόθι καὶ τὴν οἴκησιν ἐπὶ τοῖς ἐρύμασι καταστήσασθαι, ζῆν δὲ ἀπὸ λῃστείας καὶ νομῆς. παραλλάττουσι δὲ καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν ἐπὶ τὸ ταῖς τύχαις οἰκειότερον, Ἀβερριγῖνας λέγοντες, ὥστε δηλοῦσθαι αὐτοὺς πλάνητας. κινδυνεύει δὴ κατὰ τούτους μηδὲν διαφέρειν τὸ τῶν Ἀβοριγίνων φῦλον ὧν ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ Λελέγων· τοῖς γὰρ ἀνεστίοις καὶ μιγάσι καὶ μηδεμίαν γῆν βεβαίως ὡς πατρίδα κατοικοῦσι ταύτην ἐπετίθεντο τὴν ὀνομασίαν ὡς τὰ πολλά. ἄλλοι δὲ Λιγύων ἀποίκους μυθολογοῦσιν αὐτοὺς γενέσθαι τῶν ὁμορούντων Ὀμβρικοῖς· οἱ γὰρ

Λίγυες οἰκοῦσι μὲν καὶ τῆς Ἰταλίας πολλαχῇ, νέμον-
29 ται δέ τινα καὶ τῆς Κελτικῆς. ὁποτέρα δ' αὐτοῖς ἐστι γῆ πατρίς, ἄδηλον· οὐ γὰρ ἔτι λέγεται περὶ αὐτῶν προσωτέρω σαφὲς οὐδέν.

XI. Οἱ δὲ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἐν οἷς ἐστι Πόρκιός τε Κάτων ὁ τὰς γενεαλογίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἐπιμελέστατα συναγαγὼν καὶ Γάϊος Σεμπρώνιος καὶ ἄλλοι συχνοί, Ἕλληνας αὐτοὺς εἶναι λέγουσι τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ ποτὲ οἰκησάντων, πολλαῖς γενεαῖς πρότερον τοῦ πολέμου τοῦ Τρωικοῦ μεταναστάντας. οὐκέτι μέντοι διορίζουσιν οὔτε φῦλον Ἑλληνικὸν οὗ μετεῖχον, οὔτε πόλιν ἐξ ἧς ἀπανέστησαν, οὔτε χρόνον οὔθ' ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας οὔθ' ὁποίαις τύχαις χρησάμενοι τὴν μητρόπολιν ἀπέλιπον· Ἑλληνικῷ τε μύθῳ χρησάμενοι οὐδένα τῶν τὰ Ἑλληνικὰ γραψάντων βεβαιωτὴν παρέσχοντο. τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς ὅπως ποτ' ἔχει, ἄδηλον· εἰ δ' ἐστὶν ὁ τούτων λόγος ὑγιής, οὐκ ἂν ἑτέρου τινὸς εἴησαν
30 ἄποικοι γένους ἢ τοῦ καλουμένου νῦν Ἀρκαδικοῦ. πρῶτοι γὰρ Ἑλλήνων οὗτοι περαιωθέντες τὸν Ἰόνιον κόλπον ᾤκησαν Ἰταλίαν, ἄγοντος αὐτοὺς Οἰνώτρου τοῦ Λυκάονος· ἦν δὲ πέμπτος ἀπό τε Αἰζειοῦ καὶ Φορωνέως τῶν πρώτων ἐν Πελοποννήσῳ δυναστευσάντων. Φορωνέως μὲν γὰρ Νιόβη γίνεται· ταύτης δὲ
31 υἱὸς καὶ Διός, ὡς λέγεται, Πελασγός· Αἰζειοῦ δὲ υἱὸς Λυκάων· τούτου δὲ Δηιάνειρα θυγάτηρ· ἐκ δὲ Δηιανείρας καὶ Πελασγοῦ Λυκάων ἕτερος· τούτου δὲ Οἴνωτρος, ἑπτακαίδεκα γενεαῖς πρότερον τῶν ἐπὶ Τροίαν στρατευσάντων. ὁ μὲν δὴ χρόνος ἐν ᾧ τὴν ἀποικίαν ἔστειλαν Ἕλληνες εἰς Ἰταλίαν, οὗτος ἦν. ἀπανέστη δὲ τῆς Ἑλλάδος Οἴνωτρος οὐκ ἀρκούμενος τῇ μοίρᾳ· δύο γὰρ καὶ εἴκοσι παίδων Λυκάονι γενο-

μένων εἰς τοσούτους ἔδει κλήρους νεμηθῆναι τὴν Ἀρ-
κάδων χώραν. ταύτης μὲν δὴ τῆς αἰτίας ἕνεκα Πελο-
πόννησον Οἴνωτρος ἐκλιπὼν καὶ κατασκευασάμενος
ναυτικὸν διαίρει τὸν Ἰόνιον [πόντον] καὶ σὺν αὐτῷ
Πευκέτιος τῶν ἀδελφῶν εἷς. εἵποντο δὲ αὐτοῖς τοῦ τε
οἰκείου λαοῦ συχνοί, πολυάνθρωπον γὰρ δὴ τοῦτο τὸ
ἔθνος λέγεται κατ' ἀρχὰς γενέσθαι, καὶ τῶν ἄλλων
Ἑλλήνων ὅσοι χώραν εἶχον ἐλάττω τῆς ἱκανῆς. Πευ-
κέτιος μὲν οὖν, ἔνθα τὸ πρῶτον ὡρμίσαντο τῆς Ἰτα-
λίας, ὑπὲρ ἄκρας Ἰαπυγίας ἐκβιβάσας τὸν λεὼν αὐ- 32
τοῦ καθιδρύεται, καὶ ἀπ' αὐτοῦ οἱ περὶ ταῦτα τὰ
χωρία οἰκοῦντες Πευκέτιοι ἐκλήθησαν. Οἴνωτρος δὲ
τὴν πλείω τοῦ στρατοῦ μοῖραν ἀγόμενος εἰς τὸν
ἕτερον ἀφικνεῖται κόλπον τὸν ἀπὸ τῶν ἑσπερίων με-
ρῶν παρὰ τὴν Ἰταλίαν ἀναχεόμενον, ὃς τότε μὲν Αὐ-
σόνιος ἐπὶ τῶν προσοικούντων Αὐσόνων ἐλέγετο, ἐπεὶ
δὲ Τυρρηνοὶ θαλασσοκράτορες ἐγένοντο, μετέλαβεν
ἣν ἔχει νῦν προσηγορίαν.

XII. Εὑρὼν δὲ χώραν πολλὴν μὲν εἰς νομάς, πολ-
λὴν δὲ εἰς ἀρότους εὔθετον, ἔρημον δὲ τὴν πλείστην
καὶ οὐδὲ τὴν οἰκουμένην πολυάνθρωπον, ἀνακαθή-
ρας τὸ βάρβαρον ἐκ μέρους τινὸς αὐνῆς ᾤκισε πόλεις
μικρὰς καὶ συνεχεῖς ἐπὶ τοῖς ὄρεσιν, ὅσπερ ἦν τοῖς
παλαιοῖς τρόπος οἰκήσεως συνήθης. ἐκαλεῖτο δὲ ἥ τε
χώρα πᾶσα πολλὴ οὖσα ὅσην κατέσχεν Οἰνωτρία, καὶ 33
οἱ ἄνθρωποι πάντες ὅσων ἦρξεν Οἴνωτροι, τρίτην
μεταλαβόντες ὀνομασίαν ταύτην. ἐπὶ μὲν γὰρ Αἰζειοῦ
βασιλεύοντος Αἰζειοὶ ἐλέγοντο, Λυκάονος δὲ παραλα-
βόντος τὴν ἀρχὴν ἀπ' ἐκείνου αὖθις Λυκάονες ὠνο-
μάσθησαν, Οἰνώτρου δὲ κομίσαντος αὐτοὺς εἰς Ἰτα-
λίαν Οἴνωτροι χρόνον τινὰ ἐκλήθησαν. μαρτυρεῖ δέ
μου τῷ λόγῳ Σοφοκλῆς μὲν ὁ τραγῳδοποιὸς ἐν Τρι-

πτολέμῳ δράματι· πεποίηται γὰρ αὐτῷ Δημήτηρ διδάσκουσα τὸν Τριπτόλεμον, ὅσην χώραν ἀναγκασθήσεται σπείρων τοῖς δοθεῖσιν ὑπ' αὐτῆς καρποῖς διεξελθεῖν· μνησθεῖσα δὲ τῆς ἑῴου πρῶτον Ἰταλίας, ἥ ἐστιν ἀπὸ ἄκρας Ἰαπυγίας μέχρι πορθμοῦ Σικελικοῦ, καὶ μετὰ τοῦτο τῆς ἀντικρὺ ἁψαμένη Σικελίας, ἐπὶ τὴν ἑσπέριον αὖθις Ἰταλίαν ἀναστρέφει καὶ τὰ μέγιστα τῶν οἰκούντων τὴν παραλίαν ταύτην ἐθνῶν διεξέρχεται, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς Οἰνώτρων οἰκήσεως ποιησαμένη. ἀπόχρη δὲ ταῦτα μόνα λεχθέντα τῶν
34 *ἰαμβείων, ἐν οἷς φησι·*

τὰ δ' ἐξόπισθε, χειρὸς εἰς τὰ δεξιά,
Οἰνωτρία τε πᾶσα καὶ Τυρρηνικὸς
κόλπος Λιγυστική τε γῆ σε δέξεται.

Ἀντίοχος δὲ ὁ Συρακούσιος, συγγραφεὺς πάνυ ἀρχαῖος, ἐν Ἰταλίας οἰκισμῷ τοὺς παλαιοτάτους οἰκήτορας διεξιών, ὡς ἕκαστοί τι μέρος αὐτῆς κατεῖχον, Οἰνώτρους λέγει πρώτους τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῇ κατοικῆσαι, εἰπὼν ὧδε· 'Ἀντίοχος Ξενοφάνεος τάδε συνέγραψε περὶ Ἰταλίης ἐκ τῶν ἀρχαίων λόγων τὰ πιστότατα καὶ σαφέστατα· τὴν γῆν ταύτην, ἥτις νῦν Ἰταλία καλεῖται, τὸ παλαιὸν εἶχον Οἴνωτροι'. ἔπειτα διεξελθὼν ὃν τρόπον ἐπολιτεύοντο, καὶ ὡς βασιλεὺς ἐν αὐτοῖς Ἰταλὸς ἀνὰ χρόνον ἐγένετο, ἀφ' οὗ μετωνομάσθησαν Ἰταλοί, τούτου δὲ τὴν ἀρχὴν Μόργης διεδέξατο, ἀφ' οὗ Μόργητες ἐκλήθησαν, καὶ ὡς Σικελὸς ἐπιξενωθεὶς Μόργητι ἰδίαν πράττων ἀρχὴν
35 *διέστησε τὸ ἔθνος, ἐπιφέρει ταυτί· 'οὕτω δὲ Σικελοὶ καὶ Μόργητες ἐγένοντο καὶ Ἰταλίητες ἐόντες Οἴνωτροι'.*

XIII. *Φέρε δὴ καὶ τὸ γένος οἷον ἦν τὸ τῶν Οἰνώτρων ἀποδείξωμεν, ἕτερον ἄνδρα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παρασχόμενοι μάρτυρα, Φερεκύδην τὸν*

Ἀθηναῖον, γενεαλόγων οὐδενὸς δεύτερον. πεποίηται γὰρ αὐτῷ περὶ τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ βασιλευσάντων ὧδε ὁ λόγος· ʽΠελασγοῦ καὶ Δηιανείρης γίνεται Λυκάων· οὗτος γαμεῖ Κυλλήνην, Νηίδα νύμφην, ἀφ᾽ ἧς τὸ ὄρος ἡ Κυλλήνη καλεῖται.᾽ ἔπειτα τοὺς ἐκ τούτων γεννηθέντας διεξιὼν καὶ τίνας ἕκαστοι τόπους ᾤκησαν, Οἰνώτρου καὶ Πευκετίου μιμνήσκεται λέγων ὧδε· ʽκαὶ Οἴνωτρος, ἀφ᾽ οὗ Οἴνωτροι καλέονται οἱ ἐν Ἰταλίῃ οἰκέοντες, καὶ Πευκέτιος, ἀφ᾽ οὗ Πευκέτιοι καλέονται οἱ ἐν τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ.᾽ τὰ μὲν οὖν ὑπὸ τῶν παλαιῶν εἰρημένα ποιητῶν τε καὶ μυθογράφων περί τε οἰκήσεως καὶ γένους τῶν Οἰνώτρων 36 τοιαῦτά ἐστιν· οἷς ἐγὼ πειθόμενος, εἰ τῷ ὄντι Ἑλληνικὸν φῦλον ἦν τὸ τῶν Ἀβοριγίνων, ὡς Κάτωνι καὶ Σεμπρωνίῳ καὶ πολλοῖς ἄλλοις εἴρηται, τοῦτο ἔγγονον αὐτῶν τῶν Οἰνώτρων πείθομαι. τὸ γὰρ δὴ Πελασγικὸν καὶ τὸ Κρητικὸν καὶ ὅσα ἄλλα ἐν Ἰταλίᾳ ᾤκησεν, ὑστέροις εὑρίσκω χρόνοις ἀφικόμενα. παλαιότερον δὲ τούτου στόλον ἀπαναστάντα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ προσεσπέρια τῆς Εὐρώπης οὐδένα δύναμαι καταμαθεῖν. τοὺς δὲ Οἰνώτρους τῆς τ᾽ ἄλλης Ἰταλίας πολλὰ χωρία οἴομαι κατασχεῖν, τὰ μὲν ἔρημα, τὰ δὲ φαύλως οἰκούμενα καταλαβόντας, καὶ δὴ καὶ τῆς Ὀμβρικῶν γῆς ἔστιν ἣν ἀποτεμέσθαι, κληθῆναι δὲ Ἀβοριγῖνας ἐπὶ τῆς ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκήσεως (Ἀρκαδικὸν γὰρ τὸ φιλοχωρεῖν ὄρεσιν), ὡς ὑπερακρίους τινὰς καὶ παραλίους Ἀθήνησιν. εἰ δέ τινες πεφύκασι μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ πραγμάτων παλαιῶν ἀβασανίστως τὰ λεγόμενα δέχεσθαι, μὴ ταχεῖς ἔστωσαν μηδὲ 37 Λίγυας ἢ Ὀμβρικοὺς ἢ ἄλλους τινὰς βαρβάρους αὐτοὺς νομίσαι, περιμείναντες δὲ καὶ τὰ λοιπὰ μαθεῖν κρινέτωσαν ἐξ ἁπάντων τὸ πιθανώτατον.

XIIII. Τῶν δὲ πόλεων, ἐν αἷς τὸ πρῶτον ᾤκησαν
Ἀβοριγῖνες, ὀλίγαι περιῆσαν ἐπ' ἐμοῦ· αἱ δὲ πλεῖσται
ὑπό τε πολέμων καὶ ἄλλων κακῶν οἰκοφθορηθεῖσαι
ἔρημοι ἀφεῖνται. ἦσαν δ' ἐν τῇ Ῥεατίνῃ γῇ τῶν
Ἀπεννίνων ὀρῶν οὐ μακρὰν, ὡς Βάρρων Τερέν-
τιος ἐν ἀρχαιολογίαις γράφει, ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων
πόλεως αἱ τὸ βραχύτατον ἀπέχουσαι ἡμερησίου διά-
στημα ὁδοῦ· ὧν ἐγὼ τὰς ἐπιφανεστάτας, ὡς ἐκεῖ-
νος ἱστορεῖ, διηγήσομαι. Παλάτιον μὲν πέντε πρὸς
τοῖς εἴκοσι σταδίοις ἀφεστῶσα Ῥεάτου, πόλεως οἰκου-
μένης ὑπὸ Ῥωμαίων ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ, Κοϊντίας ὁδοῦ
38 πλησίον. Τριβόλα δὲ ἀμφὶ τοὺς ἑξήκοντα σταδίους
τῆς αὐτῆς πόλεως ἀφεστῶσα, λόφον ἐπικαθημένη
σύμμετρον. Συεσβόλα δὲ τὸ αὐτὸ διάστημα τῆς Τρι-
βόλας ἀπέχουσα, τῶν Κεραυνίων ὀρῶν πλησίον. ἀπὸ
δὲ ταύτης τετταράκοντα σταδίοις διῃρημένη πόλις
ἐπιφανὴς Σούνα, ἔνθα νεὼς πάνυ ἀρχαῖός ἐστιν
Ἄρεος. Μήφυλα δὲ ὡς τριάκοντα σταδίοις ἄπωθεν
τῆς Σούνης· δείκνυται δὲ αὐτῆς ἐρείπιά τε καὶ τεί-
χους ἴχνη. τετταράκοντα δὲ σταδίους ἀπέχουσα Μη-
φύλης Ὀρουΐνιον, εἰ καί τις ἄλλη τῶν αὐτόθι πόλεων
ἐπιφανὴς καὶ μεγάλη· δῆλοι γάρ εἰσιν αὐτῆς οἵ τε θε-
μέλιοι τῶν τειχῶν καὶ τάφοι τινὲς ἀρχαιοπρεπεῖς καὶ
39 πολυανδρίων ἐν ὑψηλοῖς χώμασι μηκυνομένων περί-
βολοι· ἔνθα καὶ νεὼς Ἀθηνᾶς ἐστιν ἀρχαῖος, ἱδρυμέ-
νος ἐπὶ τῆς ἄκρας. ἀπὸ δὲ σταδίων ὀγδοήκοντα Ῥεάτου
τοῖς ἰοῦσι διὰ τῆς Κουρίας ὁδοῦ παρὰ Κόρητον ὄρος
Κόρσουλα νεωστὶ διεφθαρμένη. δείκνυται δέ τις καὶ
νῆσος, Ἴσσα αὐτῇ ὄνομα, λίμνῃ περίρρυτος, ἣν χωρὶς
ἐρύματος ποιητοῦ κατοικῆσαι λέγονται τοῖς τέλμασι
τῆς λίμνης ὅσαπερ τείχεσι χρώμενοι. πλησίον δὲ τῆς

Ἴσσης Μαρούιον ἐπὶ τῷ μυχῷ τῆς αὐτῆς λίμνης κειμένη, τετταράκοντα σταδίους ἀπέχουσα τῶν καλουμένων Ἑπτὰ ὑδάτων. ἀπὸ δὲ Ῥεάτου πάλιν τὴν ἐπὶ Λατίνην ὁδὸν ἰοῦσι Βατία μὲν ἀπὸ τριάκοντα στα- 40 δίων, Τιώρα δὲ ἀπὸ τριακοσίων, ἡ καλουμένη Ματιήνη. ἐν ταύτῃ λέγεται χρηστήριον Ἄρεος γενέσθαι πάνυ ἀρχαῖον. ὁ δὲ τρόπος αὐτοῦ παραπλήσιος ἦν ὥς φασι τῷ παρὰ Δωδωναίοις μυθολογουμένῳ ποτὲ γενέσθαι· πλὴν ὅσον ἐκεῖ μὲν ἐπὶ δρυὸς ἱερᾶς περιστερὰ καθεζομένη θεσπιῳδεῖν ἐλέγετο, παρὰ δὲ τοῖς Ἀβοριγῖσι θεόπεμπτος ὄρνις, ὃν αὐτοὶ μὲν πῖκον, Ἕλληνες δὲ δρυοκολάπτην καλοῦσιν, ἐπὶ κίονος ξυλίνης φαινόμενος τὸ αὐτὸ ἔδρα. τέτταρας δὲ ἐπὶ τοῖς εἴκοσι σταδίοις ἀπέχουσα τῆς εἰρημένης πόλεως Λίστα, μητρόπολις Ἀβοριγίνων, ἣν παλαίτερον ἔτι Σαβῖνοι νύκτωρ ἐπιστρατεύσαντες ἐκ πόλεως Ἀμιτέρνης ἀφύλακτον αἱροῦσιν· οἱ δ' ἐκ τῆς ἁλώσεως περισωθέντες ὑποδεξαμένων αὐτοὺς Ῥεατίνων, ὡς πολλὰ πειρα- 41 θέντες οὐχ οἷοί τε ἦσαν ἀπολαβεῖν, ἱερὰν ἀνῆκαν ὡς σφετέραν ἔτι τὴν γῆν, ἐξαγίστους ποιήσαντες ἀραῖς τοὺς καρπωσομένους αὐτὴν ὕστερον.

XV. Ἀπὸ δὲ σταδίων ἑβδομήκοντα Ῥεάτου Κοτυλία πόλις ἐπιφανὴς πρὸς ὄρει κειμένη· ἧς ἐστιν οὐ πρόσω λίμνη τεττάρων πλέθρων ἔχουσα τὴν διάστασιν, αὐθιγενοῦς πλήρης νάματος ἀπορρέοντος ἀεί, βάθος ὡς λέγεται ἄβυσσος. ταύτην ἔχουσάν τι θεοπρεπὲς ἱερὰν τῆς Νίκης οἱ ἐπιχώριοι νομίζουσι καὶ περιείρξαντες κύκλῳ στέμμασι τοῦ μηδένα τῷ νάματι πελάζειν ἄβατον φυλάττουσιν, ὅτι μὴ καιροῖς τισιν ἐτησίοις, ἐν οἷς ἱερὰ θύουσιν ἃ νόμος ἐπιβαίνοντες τῆς ἐν αὐτῇ νησῖδος οἷς ὅσιον. ἡ δὲ νῆσός ἐστι μὲν ὥσπερὰν πεντήκοντα ποδῶν τὴν διάμετρον, ὑπεραν-

ἕστηκε δὲ τοῦ νάματος οὐ πλεῖον ἢ ποδιαῖον ὕψος· ἀνίδρυτος δ' ἐστὶ καὶ περινήχεται πολλαχῇ δινοῦντος αὐτὴν ἄλλοτε κατ' ἄλλους τόπους ἠρέμα τοῦ πνεύ-
42 ματος. χλόη δέ τις ἐν αὐτῇ φύεται βουτόμῳ προσεμφερὴς καὶ θάμνοι τινὲς οὐ μεγάλοι, πρᾶγμα κρεῖττον λόγου τοῖς ἀθεάτοις καὶ ὧν ἡ φύσις δρᾷ θαυμάτων οὐδενὸς δεύτερον.

XVI. Τὴν μὲν δὴ πρώτην οἴκησιν οἱ Ἀβοριγῖνες ἐν τούτοις λέγονται ποιήσασθαι τοῖς τόποις, ἐξελάσαντες ἐξ αὐτῶν Ὀμβρικούς. ἐντεῦθεν δὲ ὁρμώμενοι τοῖς τε ἄλλοις βαρβάροις καὶ πάντων μάλιστα Σικελοῖς ὁμοτέρμοσιν οὖσιν ὑπὲρ τῆς χώρας ἐπολέμουν, τὸ μὲν πρῶτον ἱερά τις ἐξελθοῦσα νεότης, ἄνδρες ὀλίγοι κατὰ βίου ζήτησιν ὑπὸ τῶν γειναμένων ἀποσταλέντες, ἔθος ἐκπληροῦντες ἀρχαῖον, ᾧ πολλοὺς βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων ἐπίσταμαι χρησαμένους. ὁπότε γὰρ εἰς ὄχλου πλῆθος ἐπίδοσιν αἱ πόλεις τισὶ λάβοιεν ὥστε μηκέτι τὰς οἰκείας τροφὰς ἅπασιν εἶναι διαρκεῖς, ἢ κακωθεῖσα ταῖς οὐρανίαις μεταβολαῖς ἡ γῆ σπανίους τοὺς εἰωθότας καρποὺς ἐξενέγκοι, ἤ τοιόνδε τι πάθος ἄλλο τὰς πόλεις κατασχὸν εἴτε ἄμει-
43 νον εἴτε χεῖρον ἀνάγκην ἐπιστήσειε μειώσεως τοῦ πλήθους, θεῶν ὅτῳ δὴ καθιεροῦντες ἀνθρώπων ἐτείους γονὰς ἐξέπεμπον ὅπλοις κοσμήσαντες ἐκ τῆς σφετέρας· εἰ μὲν ὑπὲρ εὐανδρίας ἢ νίκης ἐκ πολέμου χαριστήρια θεοῖς ἀποδιδοῖεν, προθύοντες ἱερὰ τὰ νομιζόμενα, εὐφήμοις οἰωνοῖς τὰς ἀποικίας προπέμποντες· εἰ δ' ἐπὶ μηνίμασι δαιμονίοις ἀπαλλαγὰς αἰτούμενοι τῶν κατεχόντων σφᾶς κακῶν τὸ παραπλήσιον δρῷεν, αὐτοί τε ἀχθόμενοι καὶ συγγνώμονας ἀξιοῦντες γενέσθαι τοὺς ἀπελαυνομένους. οἱ δὲ ἀπαναστάντες ὡς οὐκέτι τῆς πατρῴας γῆς μεταληψόμενοι, εἰ μὴ

κτήσαιντο ἑτέραν, τὴν ὑποδεξαμένην αὐτοὺς εἴτε πρὸς φιλίαν εἴτε ἐν πολέμῳ κρατηθεῖσαν πατρίδα ἐποιοῦντο· ὅ τε θεός, ᾧ κατονομασθεῖεν ἀπελαυνόμενοι, συλλαμβάνειν αὐτοῖς ὡς τὰ πολλὰ ἐδόκει καὶ παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν κατορθοῦν τὰς ἀποικίας. τούτῳ δὴ τῷ νόμῳ χρώμενοι καὶ τότε τῶν Ἀβοριγί- 44 *νων τινὲς ἀνθούντων ἀνδράσι τῶν χωρίων (κτείνειν γὰρ οὐδένα τῶν ἐκγόνων ἠξίουν, ἄγους οὐδενὸς ἔλαττον τοῦτο τιθέμενοι), θεῶν ὅτῳ δὴ καθιερώσαντες ἐνιαυσίους γονὰς ἀνδρωθέντας ἀποικίζουσι τοὺς παῖδας ἐκ τῆς σφετέρας, οἳ τοὺς Σικελοὺς ἄγοντές τε καὶ φέροντες διετέλουν, ἐπειδὴ τὴν ἑαυτῶν ἐξέλιπον. ὡς δ᾽ ἅπαξ οὗτοι χωρίων τινῶν τῆς πολεμίας ἐκράτησαν, ἐκ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἤδη καὶ οἱ λοιποὶ Ἀβοριγῖνες οἱ δεόμενοι γῆς κατὰ σφᾶς ἕκαστοι ἐπεχείρουν τοῖς ὁμόροις καὶ πόλεις ἔκτισαν ἄλλας τέ τινας καὶ τὰς μέχρι τοῦδε οἰκουμένας, Ἀντεμνάτας καὶ Τελληνεῖς καὶ Φικολνέους τοὺς πρὸς τοῖς καλουμένοις Κορνίκλοις ὄρεσι καὶ Τιβουρτίνους, παρ᾽ οἷς ἔτι καὶ εἰς τόδε χρόνου μέρος τι τῆς πόλεως ὀνομάζεται Σικελικόν· καὶ ἦσαν ἁπάντων μάλιστα τῶν προσοικούντων* 45 *λυπηροὶ τοῖς Σικελοῖς. ἀνίσταται δὲ ἐκ τούτων τῶν διαφορῶν τοῖς ἔθνεσιν ὅλοις πόλεμος ὅσος οὐδεὶς τῶν πρότερον γενομένων ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ προῆλθεν ἄχρι πολλοῦ χρόνῳ μηκυνόμενος.*

XVII. *Ἔπειτα Πελασγῶν τινες τῶν οἰκούντων ἐν τῇ καλουμένῃ νῦν Θετταλίᾳ τὴν ἑαυτῶν ἀναγκασθέντες ἐκλιπεῖν σύνοικοι γίνονται τοῖς Ἀβοριγῖσι καὶ κοινῇ μετ᾽ ἐκείνων ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Σικελούς. ἐδέξαντο δὲ αὐτοὺς οἱ Ἀβοριγῖνες, ἴσως μὲν καὶ κατὰ τὴν τοῦ ὠφεληθήσεσθαι ἐλπίδα, ὡς δ᾽ ἐγὼ πείθομαι κατὰ τὸ συγγενὲς μάλιστα. ἦν γὰρ δὴ καὶ*

τὸ τῶν Πελασγῶν γένος Ἑλληνικὸν ἐκ Πελοποννήσου τὸ ἀρχαῖον, ἐχρήσατο δὲ τύχαις δυσπότμοις εἰς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δ' εἰς τὴν πολύπλανόν τε καὶ οὐδενὸς τόπου βέβαιον οἴκησιν, πρῶτον μὲν
46 γὰρ περὶ τὸ καλούμενον νῦν Ἀχαϊκὸν Ἄργος ᾤκησαν αὐτόχθονες ὄντες, ὡς οἱ πολλοὶ περὶ αὐτῶν λέγουσι. τὴν δὲ ἐπωνυμίαν ἔλαβον ἐξ ἀρχῆς ταύτην ἐπὶ τοῦ Πελασγοῦ βασιλέως. ἦν δὲ ὁ Πελασγὸς ἐκ Διός, ὡς λέγεται, καὶ Νιόβης τῆς Φορωνέως, ᾗ πρώτῃ γυναικὶ θνητῇ μίσγεται ὁ Ζεὺς ὡς ὁ μῦθος ἔχει. ἕκτῃ δ' ὕστερον γενεᾷ Πελοπόννησον ἐκλιπόντες εἰς τὴν τότε μὲν Αἱμονίαν, νῦν δὲ Θετταλίαν ὀνομαζομένην μετανέστησαν· ἡγοῦντο δὲ τῆς ἀποικίας Ἀχαιὸς καὶ Φθῖος καὶ Πελασγὸς οἱ Λαρίσης καὶ Ποσειδῶνος υἱοί. ἀφικόμενοι δ' εἰς τὴν Αἱμονίαν τούς τε κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ βαρβάρους ἐξελαύνουσι καὶ νέμονται τὴν χώραν τριχῇ, τοῖς ἡγεμόσι ποιήσαντες ὁμωνύμους τὰς μοίρας, Ἀχαΐαν καὶ Φθιῶτιν καὶ Πελασγιῶτιν. πέντε δὲ μείναντες αὐτόθι γενεάς, ἐν αἷς ἐπὶ μήκιστον εὐτυχίας ἤλασαν τὰ κράτιστα τῶν ἐν τῇ Θετταλίᾳ πεδίων καρπούμενοι, περὶ τὴν ἕκτην γε-
47 νεὰν ἐξελαύνονται Θετταλίας ὑπό τε Κουρήτων καὶ Λελέγων, οἳ νῦν Αἰτωλοὶ καὶ Λοκροὶ καλοῦνται, καὶ συχνῶν ἄλλων τῶν περὶ τὸν Παρνασὸν οἰκούντων, ἡγουμένου τῶν πολεμίων Δευκαλίωνος τοῦ Προμηθέως, μητρὸς δὲ Κλυμένης τῆς Ὠκεανοῦ.

XVIII. Σκεδασθέντες δὲ κατὰ τὴν φυγὴν οἱ μὲν εἰς Κρήτην ἀπῆλθον, οἱ δὲ τῶν Κυκλάδων νήσων τινὰς κατέσχον, οἱ δὲ τὴν περὶ τὸν Ὄλυμπόν τε καὶ τὴν Ὄσσαν, καλουμένην δὲ Ἑστιαιῶτιν ᾤκισαν, ἄλλοι δὲ εἴς τε Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Εὔβοιαν διεκομίσθησαν· οἱ δ' εἰς τὴν Ἀσίαν περαιωθέντες τῆς

περὶ τὸν Ἑλλήσποντον παραλίου πολλὰ χωρία κατέσχον καὶ τῶν παρακειμένων αὐτῇ νήσων ἄλλας τε συχνὰς καὶ τὴν νῦν καλουμένην Λέσβον, ἀναμιχθέντες τοῖς ἐκ τῆς Ἑλλάδος στέλλουσι τὴν πρώτην ἀποικίαν εἰς αὐτὴν ἄγοντος Μάκαρος τοῦ Κριάσου. τὸ δὲ πλεῖον αὐτῶν μέρος διὰ τῆς μεσογείου τραπόμενοι 48 πρὸς τοὺς ἐν Δωδώνῃ κατοικοῦντας σφῶν συγγενεῖς, οἷς οὐδεὶς ἠξίου πόλεμον ἐπιφέρειν ὡς ἱεροῖς, χρόνον μέν τινα σύμμετρον αὐτόθι διέτριψαν· ἐπεὶ δὲ λυπηροὶ αὐτοῖς ὄντες ᾐσθάνοντο οὐχ ἱκανῆς οὔσης ἅπαντας τρέφειν τῆς γῆς, ἐκλείπουσι τὴν χώραν χρησμῷ πειθόμενοι κελεύοντι πλεῖν εἰς Ἰταλίαν, ἣ τότε Σατορνία ἐλέγετο. κατασκευασάμενοι δὲ ναῦς πολλὰς περαιοῦνται τὸν Ἰόνιον, σπουδὴν μὲν ποιούμενοι τῶν ἔγγιστα τῆς Ἰταλίας ἅψασθαι χωρίων· ὑπὸ δὲ νοτίου πνεύματος καὶ ἀγνοίας τῶν τόπων μετεωρότεροι ἐνεχθέντες καὶ πρὸς ἑνὶ τῶν τοῦ Πάδου στομάτων ὁρμισάμενοι Σπινῆτι καλουμένῳ ναῦς μὲν ταύτῃ καταλείπουσι καὶ τὸν ἥκιστα δυνάμενον ταλαιπωρεῖν ὄχλον, φυλακὴν αὐτοῦ καταστήσαντες, ὡς ἔχοιεν εἰ μὴ προχωροίη σφίσι τὰ πράγματα καταφυγήν. καὶ οἱ μὲν ὑπομείναντες ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ, τεῖχος τῷ στρατοπέδῳ περιβαλόμενοι καὶ ταῖς ναυσὶν εἰσκομίσαντες 49 τὰς εἰς τὸν βίον εὐπορίας, ἐπειδὴ κατὰ γνώμην ἐδόκει χωρεῖν αὐτοῖς τὰ πράγματα, πόλιν ἔκτισαν ὁμώνυμον τῷ στόματι τοῦ ποταμοῦ· εὐτύχησάν τε μάλιστα τῶν περὶ τὸν Ἰόνιον οἰκούντων θαλαττοκρατοῦντες ἄχρι πολλοῦ, καὶ δεκάτας εἰς Δελφοὺς ἀνῆγον τῷ θεῷ [καὶ] τῶν ἀπὸ τῆς θαλάττης ὠφελειῶν, εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι, λαμπροτάτας. ὕστερον μέντοι μεγάλῃ χειρὶ τῶν προσοικούντων βαρβάρων ἐπιστρατευσάντων αὐτοῖς ἐξέλιπον τὴν πόλιν· οἱ δὲ βάρ-

βαροι μετὰ χρόνον ἀνέστησαν ὑπὸ Ῥωμαίων. καὶ τὸ μὲν ἐν τῷ Σπινῆτι καταλειφθὲν γένος τῶν Πελασγῶν οὕτως ἐφθάρη.

XVIIII. Οἱ δὲ διὰ τῆς μεσογείου τραπόμενοι, τὴν ὀρεινὴν τῆς Ἰταλίας ὑπερβαλόντες, εἰς τὴν Ὀμβρικῶν ἀφικνοῦνται χώραν τῶν ὁμορούντων Ἀβοριγῖσι. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα χωρία τῆς Ἰταλίας ᾤκουν Ὀμβρικοί, καὶ ἦν τοῦτο τὸ ἔθνος ἐν τοῖς πάνυ μέγα τε καὶ ἀρχαῖον. τὸ μὲν οὖν κατ' ἀρχὰς ἐκράτουν οἱ Πελασγοὶ
50 τῶν χωρίων ἔνθα τὸ πρῶτον ἱδρύσαντο καὶ πολίσματα τῶν Ὀμβρικῶν κατελάβοντό τινα· συνελθόντος δ' ἐπ' αὐτοὺς μεγάλου στρατοῦ δείσαντες τῶν πολεμίων τὸ πλῆθος εἰς τὴν Ἀβοριγίνων ἀπιόντες τρέπονται. καὶ οἱ μὲν Ἀβοριγῖνες ἅτε πολεμίοις ἐδικαίουν αὐτοῖς προσφέρεσθαι καὶ συνῄεσαν ἐκ τῶν ἔγγιστα χωρίων διὰ τάχους ὡς ἐξαναστήσοντες αὐτούς. οἱ δὲ Πελασγοί (τυγχάνουσι γὰρ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ κατὰ δαίμονα περὶ Κοτυλίαν πόλιν Ἀβοριγίνων αὐλισάμενοι πλησίον τῆς ἱερᾶς λίμνης) ὡς δὲ τήν τε νησῖδα τὴν ἐν αὐτῇ περιδινουμένην κατέμαθον καὶ παρὰ τῶν αἰχμαλώτων, οὓς ἐκ τῶν ἀγρῶν ἔλαβον, ἤκουσαν τὸ τῶν ἐπιχωρίων ὄνομα τέλος ἔχειν σφίσι τὸ θεοπρόπιον ὑπέλαβον. ὁ γὰρ ἐν Δωδώνῃ γενόμενος αὐτοῖς χρησμός, ὅν φησι Λεύκιος Μάλλιος ἀνὴρ
51 οὐκ ἄσημος αὐτὸς ἰδεῖν ἐπί τινος τῶν ἐν τῷ τεμένει τοῦ Διὸς κειμένων τριπόδων γράμμασιν ἀρχαίοις ἐγκεχαραγμένον, ὧδὶ εἶχε·

στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατόρνιον αἶαν
ἠδ' Ἀβοριγινέων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται·
οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ
καὶ κεφαλὰς Κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

XX. Ἐλθοῦσι δὴ τοῖς Ἀβοριγῖσι σὺν πολλῇ στρα-
τιᾷ ἱκετηρίας οἱ Πελασγοὶ προτείνοντες ὁμόσε χωροῦ-
σιν ἄνοπλοι φράζοντές τε τὰς ἑαυτῶν τύχας καὶ δεό- 52
μενοι πρὸς φιλίαν δέξασθαι σφᾶς συνοίκους οὐ λυ-
πηροὺς ἐσομένους, ἐπεὶ καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοὺς εἰς
τήνδε μόνην ἄγει τὴν χώραν, ἐξηγούμενοι τὸ λόγιον.
τοῖς δὲ Ἀβοριγῖσι ταῦτα πυθομένοις ἐδόκει πείθε-
σθαι τῷ θεοπροπίῳ καὶ λαβεῖν συμμαχίαν Ἑλληνι-
κὴν κατὰ τῶν διαφόρων σφίσι βαρβάρων, πονουμέ-
νοις τῷ πρὸς τοὺς Σικελοὺς πολέμῳ. σπένδονταί τε
δὴ πρὸς τοὺς Πελασγοὺς καὶ διδόασιν αὐτοῖς χωρία
τῆς ἑαυτῶν ἀποδασάμενοι τὰ περὶ τὴν ἱερὰν λίμνην,
ἐν οἷς ἦν τὰ πολλὰ ἑλώδη, ἃ νῦν κατὰ τὸν ἀρχαῖον
τῆς διαλέκτου τρόπον Οὐέλια ὀνομάζεται. σύνηθες
γὰρ ἦν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὡς τὰ πολλὰ προτι-
θέναι τῶν ὀνομάτων, ὁπόσων αἱ ἀρχαὶ ἀπὸ φωνηέν-
των ἐγίνοντο, τὴν ου συλλαβὴν ἑνὶ στοιχείῳ γρα-
φομένην. τοῦτο δ' ἦν ὥσπερ γάμμα διτταῖς ἐπὶ μίαν 53
ὀρθὴν ἐπιζευγνύμενον ταῖς πλαγίοις, ὡς ϝελένη καὶ
ϝάναξ καὶ ϝοῖκος καὶ ϝανὴρ καὶ πολλὰ τοιαῦτα. ἔπει-
τα μοῖρά τις αὐτῶν οὐκ ἐλαχίστη, ὡς ἡ γῆ πᾶσιν οὐκ
ἀπέχρη, πείσαντες τοὺς Ἀβοριγῖνας συνάρασθαί σφι-
σι τῆς διεξόδου στρατεύουσιν ἐπὶ τοὺς Ὀμβρικοὺς
καὶ πόλιν αὐτῶν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην ἄφνω προσ-
πεσόντες αἱροῦσι Κρότωνα· ταύτῃ φρουρίῳ καὶ ἐπι-
τειχίσματι κατὰ τῶν Ὀμβρικῶν χρώμενοι, κατεσκευ-
ασμένῃ τε ὡς ἔρυμα εἶναι πολέμου ἀποχρώντως καὶ
χώραν ἐχούσῃ τὴν πέριξ εὔβοτον, πολλῶν καὶ ἄλλων
ἐκράτησαν χωρίων τοῖς τε Ἀβοριγῖσι τὸν πρὸς τοὺς
Σικελοὺς πόλεμον ἔτι συνεστῶτα πολλῇ προθυμίᾳ
συνδιέφερον, ἕως ἐξήλασαν αὐτοὺς ἐκ τῆς σφετέρας. 54
καὶ πόλεις πολλάς, τὰς μὲν οἰκουμένας καὶ πρότερον

ὑπὸ τῶν Σικελῶν, τὰς δ' αὐτοὶ κατασκευάσαντες, ᾤκουν οἱ Πελασγοὶ κοινῇ μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων, ὧν ἐστιν ἥ τε Καιρητανῶν πόλις, Ἄγυλλα δὲ τότε καλουμένη, καὶ Πίσα καὶ Σατορνία καὶ Ἄλσιον καὶ ἄλλαι τινὲς, ἃς ἀνὰ χρόνον ὑπὸ Τυρρηνῶν ἀφῃρέθησαν.

XXI. Φαλέριον δὲ καὶ Φασκέννιον ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦσαν οἰκούμεναι ὑπὸ Ῥωμαίων, μικρ' ἄττα διασῴζουσαι ζώπυρα τοῦ Πελασγικοῦ γένους, Σικελῶν ὑπάρχουσαι πρότερον. ἐν ταύταις διέμεινε πολλὰ τῶν ἀρχαίων διαιτημάτων, οἷς τὸ Ἑλληνικόν ποτ' ἐχρήσατο, ἐπὶ μήκιστον χρόνον, οἷον ὅ τε τῶν ὅπλων τῶν πολεμιστηρίων κόσμος, ἀσπίδες Ἀργολικαὶ καὶ δόρατα, καὶ ὁπότε πολέμου ἄρχοντες ἢ τοὺς ἐπιόντας ἀμυνόμενοι στρατὸν ὑπερόριον ἀποστέλλοιεν ἱεροί τινες ἄνδρες ἄνοπλοι πρὸ τῶν ἄλλων ἰόντες σπονδοφόροι, τῶν τε ἱερῶν αἱ κατασκευαὶ καὶ τὰ ἕδη τῶν
55 θεῶν ἁγισμοί τε καὶ θυσίαι καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἕτερα· πάντων δὲ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς ἐν Ἄργει ποτὲ οἰκήσεως τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἳ τοὺς Σικελοὺς ἐξήλασαν, ὁ τῆς Ἥρας νεὼς ἐν Φαλερίῳ κατεσκευασμένος ὡς ἐν Ἄργει, ἔνθα καὶ τῶν θυηπολιῶν ὁ τρόπος ὅμοιος ἦν καὶ γυναῖκες ἱεραὶ θεραπεύουσαι τὸ τέμενος ἥ τε λεγομένη κανηφόρος ἁγνὴ γάμων παῖς καταρχομένη τῶν θυμάτων χοροί τε παρθένων ὑμνουσῶν τὴν θεὸν ᾠδαῖς πατρίοις. κατέσχον δὲ [τινα καὶ] οὗτοι τῶν καλουμένων Καμπανῶν εὐβότων πάνυ καὶ τὴν ὄψιν ἡδίστων πεδίων οὐκ ἐλαχίστην μοῖραν, ἔθνος τι βαρβαρικὸν Αὐρωνίσσους ἐκ μέρους ἀναστήσαντες αὐτῶν· καὶ πόλεις αὐτόθι κατεσκεύασαν ἄλλας τε καὶ Λάρισαν, ἐπὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ σφῶν μητροπόλεως ὄνομα θέμενοι αὐτῇ. τῶν μὲν οὖν ἄλ-

λων πολισμάτων ἔστιν ἃ καὶ μέχρις ἐμοῦ ὀρθὰ ἦν, 56
διαμείψαντα πολλάκις τοὺς οἰκήτορας· ἡ δὲ Λάρισα
ἐκ πολλῶν πάνυ χρόνων ἐρημωθεῖσα οὐδ᾽ εἰ πώποτε
ᾠκήθη γνώρισμα φανερὸν οὐδὲν ἔχει τοῖς νῦν ὅτι μὴ
τοὔνομα, καὶ οὐδὲ τοῦτο πολλοὶ ἴσασιν· ἦν δὲ ἀγο-
ρᾶς Ποπιλίας καλουμένης οὐ πρόσω. πολλὰ δὲ καὶ
ἄλλα τῆς τε παραθαλαττίου καὶ ἐν τῇ μεσογείῳ χωρία
κατέσχον ἀφελόμενοι τοὺς Σικελούς.

XXII. Οἱ δὲ Σικελοὶ (οὐ γὰρ ἔτι ἀντέχειν οἷοί τε
ἦσαν ὑπό τε Πελασγῶν καὶ Ἀβοριγίνων πολεμούμενοι)
τέκνα καὶ γυναῖκας καὶ χρημάτων ὅσα χρυσὸς ἢ ἄρ-
γυρος ἦν ἀνασκευασάμενοι μεθίενται αὐτοῖς ἁπάσης
τῆς γῆς. τραπόμενοι δὲ διὰ τῆς ὀρεινῆς ἐπὶ τὰ νότια
καὶ διεξελθόντες ἅπασαν Ἰταλίαν τὴν κάτω, ἐπειδὴ
πανταχόθεν ἀπηλαύνοντο, σὺν χρόνῳ κατασκευασά-
μενοι σχεδίας ἐπὶ τῷ πορθμῷ καὶ φυλάξαντες κατιόν-
τα τὸν ῥοῦν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας διέβησαν ἐπὶ τὴν ἔγγι- 57
στα νῆσον. κατεῖχον δ᾽ αὐτὴν Σικανοί, γένος Ἰβηρι-
κόν, οὐ πολλῷ πρότερον ἐνοικισάμενοι Λίγυας φεύ-
γοντες, καὶ παρεσκεύασαν ἀφ᾽ ἑαυτῶν Σικανίαν κλη-
θῆναι τὴν νῆσον, Τρινακρίαν πρότερον ὀνομαζομέ-
νην ἐπὶ τοῦ τριγώνου σχήματος. ἦσαν δὲ οὐ πολλοὶ
ἐν μεγάλῃ αὐτῇ οἰκήτορες, ἀλλ᾽ ἡ πλείων τῆς χώρας
ἔτι ἦν ἔρημος. καταχθέντες οὖν εἰς αὐτὴν Σικελοὶ
τὸ μὲν πρῶτον ἐν τοῖς ἑσπερίοις μέρεσιν ᾤκησαν,
ἔπειτα καὶ ἄλλῃ πολλαχῇ, καὶ τοὔνομα ἡ νῆσος ἐπὶ
τούτων ἤρξατο Σικελία καλεῖσθαι. τὸ μὲν δὴ Σικε-
λικὸν γένος οὕτως ἐξέλιπεν Ἰταλίαν, ὡς μὲν Ἑλλάνι-
κος ὁ Λέσβιός φησι, τρίτῃ γενεᾷ πρότερον τῶν Τρωι-
κῶν Ἀλκυόνης ἱερωμένης ἐν Ἄργει κατὰ τὸ ἕκτον καὶ 58
εἰκοστὸν ἔτος. δύο δὲ ποιεῖ στόλους Ἰταλικοὺς δια-
βάντας εἰς Σικελίαν· τὸν μὲν πρότερον Ἐλύμων, οὓς

φησιν ὑπὸ Οἰνώτρων ἐξαναστῆναι, τὸν δὲ μετὰ τοῦ-
τον ἔτει πέμπτῳ γενόμενον Αὐσόνων Ἰάπυγας φευ-
γόντων· βασιλέα δὲ τούτων ἀποφαίνει Σικελὸν, ἀφ'
οὗ τοὔνομα τοῖς τε ἀνθρώποις καὶ τῇ νήσῳ τεθῆναι.
ὡς δὲ Φίλιστος ὁ Συρακούσιος ἔγραψε, χρόνος μὲν
τῆς διαβάσεως ἦν ἔτος ὀγδοηκοστὸν πρὸ τοῦ Τρωικοῦ
πολέμου, ἔθνος δὲ τὸ διακομισθὲν ἐξ Ἰταλίας [οὔτε
Σικελῶν] οὔτε Αὐσόνων οὔτ' Ἐλύμων, ἀλλὰ Λιγύων,
ἄγοντος αὐτοὺς Σικελοῦ· τοῦτον δ' εἶναί φησιν υἱὸν
Ἰταλοῦ, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τούτου δυναστεύον-
τος μετονομασθῆναι Σικελούς· ἐξαναστῆναι δ' ἐκ τῆς
ἑαυτῶν τοὺς Λίγυας ὑπό τε Ὀμβρικῶν καὶ Πελασγῶν.
Ἀντίοχος δὲ ὁ Συρακούσιος χρόνον μὲν οὐ δηλοῖ τῆς
59 διαβάσεως, Σικελοὺς δὲ τοὺς μεταναστάντας ἀποφαί-
νει βιασθέντας ὑπό τε Οἰνώτρων καὶ Ὀπικῶν, Πά-
τρωνα δ' ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας ποιησαμένους. Θου-
κυδίδης δὲ Σικελοὺς μὲν εἶναι γράφει τοὺς μετανα-
στάντας, Ὀπικοὺς δὲ τοὺς ἐκβαλόντας, τὸν δὲ χρόνον
πολλοῖς ἔτεσι τῶν Τρωικῶν ὕστερον. τὰ μὲν δὴ περὶ
Σικελῶν λεγόμενα τῶν ἐξ Ἰταλίας μετενεγκαμένων
τὴν οἴκησιν εἰς Σικελίαν ὑπὸ τῶν λόγου ἀξίων τοιάδε
ἐστίν.

XXIII. **Οἱ δὲ Πελασγοὶ πολλῆς καὶ ἀγαθῆς χώρας
κρατήσαντες, πόλεις τε πολλὰς μὲν παραλαβόντες, ἄλ-
λας δ' αὐτοὶ κατασκευάσαντες, ταχεῖαν καὶ μεγάλην
ἐπίδοσιν ἔλαβον εἰς εὐανδρίαν καὶ πλοῦτον καὶ τὴν
ἄλλην εὐτυχίαν, ἧς οὐ πολὺν ὤναντο χρόνον· ἀλλ'
ἡνίκα μάλιστα τοῖς σύμπασιν ἀνθεῖν ἐδόκουν, δαιμο-
νίοις τισὶ χόλοις ἐλαστρηθέντες οἱ μὲν ὑπὸ τῶν θείων
60 συμφορῶν, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν προσοικούντων βαρβάρων
ἐξεφθάρησαν. τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν μέρος εἰς τὴν
Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον αὖθις ἐσκεδάσθη (περὶ ὧν**

πολὺς ἂν εἴη λόγος, εἰ βουλοίμην τὴν ἀκρίβειαν γράφειν) ὀλίγον δὲ κατέμεινεν ἐν Ἰταλίᾳ τῶν Ἀβοριγίνων προνοίᾳ. πρῶτον μὲν οὖν τῆς οἰκοφθορίας ταῖς πόλεσιν ἐδόκει αὐχμῷ ἡ γῆ κακωθεῖσα ἄρξαι, ἡνίκα οὔτ' ἐπὶ τοῖς δένδρεσι καρπὸς οὐδεὶς ὡραῖος γενέσθαι διέμεινεν, ἀλλ' ὠμοὶ κατέρρεον, οὔτε ὁπόσα σπερμάτων ἀνέντα βλαστοὺς ἀνθήσειεν ἕως στάχυος ἀκμῆς τοὺς κατὰ νόμον ἐξεπλήρου χρόνους, οὔτε πόα κτήνεσιν ἐφύετο διαρκής, τῶν τε ναμάτων τὰ μὲν οὐκέτι πίνεσθαι σπουδαῖα ἦν, τὰ δ' ὑπελίμπανε θέρους, τὰ δ' εἰς τέλος ἀπεσβέννυτο. ἀδελφὰ δὲ τούτοις ἐγίνετο περί τε προβάτων καὶ γυναικῶν γονάς· ἢ γὰρ ἐξημβλοῦτο τὰ ἔμβρυα, ἢ κατὰ τοὺς τόκους διεφθείρετο ἔστιν ἃ καὶ τὰς φερούσας συνδιαλυμηνά- 61
μενα. εἰ δέ τι διαφύγοι τὸν ἐκ τῶν ὠδίνων κίνδυνον ἔμπηρον ἢ ἀτελὲς ἢ δι' ἄλλην τινὰ τύχην βλαφθὲν τρέφεσθαι χρηστὸν οὐκ ἦν· ἔπειτα καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος τὸ ἐν ἀκμῇ μάλιστα ἐκακοῦτο νόσοις καὶ θανάτοις παρὰ τὰ εἰκότα συχνοῖς. μαντευομένοις δ' αὐτοῖς τίνα θεῶν ἢ δαιμόνων παραβάντες τάδε πάσχουσι καὶ τί ποιήσασιν αὐτοῖς λωφῆσαι τὰ δεινὰ ἐλπίς, ὁ θεὸς ἀνεῖλεν ὅτι τυχόντες ὧν ἐβούλοντο οὐκ ἀπέδοσαν ἃ εὔξαντο, ἀλλὰ προσοφείλουσι τὰ πλείστου ἄξια. οἱ γὰρ Πελασγοὶ ἀφορίας αὐτοῖς γενομένης ἐν τῇ γῇ πάντων χρημάτων εὔξαντο τῷ τε Διὶ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τοῖς Καβείροις καταθύσειν δεκάτας τῶν προσγενησομένων ἁπάντων, τελεσθείσης 62
δὲ τῆς εὐχῆς ἐξελόμενοι καρπῶν τε καὶ βοσκημάτων ἁπάντων τὸ λάχος ἀπέθυσαν τοῖς θεοῖς, ὡς δὴ κατὰ τούτων μόνων εὐξάμενοι. ταῦτα δὴ Μυρσίλος ὁ Λέσβιος ἱστόρηκεν ὀλίγου δεῖν τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι γράφων οἷς ἐγὼ νῦν, πλὴν ὅσον οὐ Πελασγοὺς καλεῖ

τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ Τυρρηνούς· τὴν δ' αἰτίαν ὀλίγον ὕστερον ἐρῶ.

XXIIII. Ὡς δὲ ἀπενεχθέντα τὸν χρησμὸν ἔμαθον, οὐκ εἶχον τὰ λεγόμενα συμβαλεῖν. ἀμηχανοῦσι δὲ 63 αὐτοῖς τῶν γεραιτέρων τις λέγει συμβαλὼν τὸ λόγιον, ὅτι τοῦ παντὸς ἡμαρτήκασιν, εἰ οἴονται τοὺς θεοὺς ἀδίκως αὐτοῖς ἐγκαλεῖν. χρημάτων μὲν γὰρ ἀποδεδόσθαι τὰς ἀπαρχὰς αὐτοῖς ἁπάσας ὀρθῶς τε καὶ σὺν δίκῃ, ἀνθρώπων δὲ γονῆς τὸ λάχος, χρῆμα παντὸς μάλιστα θεοῖς τιμιώτατον, ὀφείλεσθαι· εἰ δὲ δὴ καὶ τούτων λάβοιεν τὴν δικαίαν μοῖραν, τέλος ἕξειν σφίσι τὸ λόγιον. τοῖς μὲν δὴ ὀρθῶς ἐδόκει λέγεσθαι ταῦτα, τοῖς δὲ ἐξ ἐπιβουλῆς συγκεῖσθαι ὁ λόγος· εἰσηγησαμένου δέ τινος τὴν γνώμην, τὸν θεὸν ἐπερέσθαι, εἰ αὐτῷ φίλον ἀνθρώπων δεκάτας ἀπολαμβάνειν, πέμπουσι τὸ δεύτερον θεοπρόπους, καὶ ὁ θεὸς ἀνεῖλεν οὕτω ποιεῖν. ἐκ δὲ τούτου στάσις αὐτοὺς καταλαμβάνει περὶ τοῦ τρόπου τῆς δεκατεύσεως. καὶ ἐν ἀλλήλοις οἱ προεστηκότες τῶν πόλεων τὸ πρῶτον ἐταράχθησαν· ἔπειτα καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος δι' ὑποψίας τοὺς ἐν τέλει ἐλάμβανεν. ἐγίνοντό τε οὐδενὶ κόσμῳ 64 αἱ ἀπαναστάσεις, ἀλλ' ὥσπερεὶ οἴστρῳ καὶ θεοβλαβείᾳ ἀπελαυνομένων, καὶ πολλὰ ἐφέστια ὅλα ἐξηλείφθη μέρους αὐτῶν μεθισταμένου· οὐ γὰρ ἐδικαίουν οἱ προσήκοντες τοῖς ἐξιοῦσιν ἀπολείπεσθαί τε τῶν φιλτάτων καὶ ἐν τοῖς ἐχθίστοις ὑπομένειν. πρῶτοι μὲν δὴ οὗτοι μεταναστάντες ἐξ Ἰταλίας εἴς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τῆς βαρβάρου πολλὴν ἐπλανήθησαν. μετὰ δὲ τοὺς πρώτους ἕτεροι τὸ αὐτὸ ἔπαθον, καὶ τοῦτο διετέλει γινόμενον ὁσέτη. οὐ γὰρ ἀνίεσαν οἱ δυναστεύοντες ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἀνδρουμένης ἀεὶ νεότητος ἐξαιρούμενοι τὰς ἀπαρχάς, τοῖς τε θεοῖς τὰ δίκαια

*ὑπουργεῖν ἀξιοῦντες καὶ στασιασμοὺς ἐκ τῶν διαλα-
θόντων δεδιότες. ἦν δὲ πολὺ καὶ τὸ πρὸς ἔχθραν σὺν
προφάσει εὐπρεπεῖ ἀπελαυνόμενον ὑπὸ τῶν διαφό-
ρων· ὥστε πολλαὶ αἱ ἀπαναστάσεις ἐγίνοντο καὶ ἐπὶ* 65
πλεῖστον γῆς τὸ Πελασγικὸν γένος διεφορήθη.

XXV. *Ἦσαν δὲ τά τε πολέμια ἐκ τοῦ μετὰ κινδύ-
νων πεποιῆσθαι τὰς μελέτας ἐν ἔθνεσι φιλοπολέμοις
ζῶντες πολλῶν ἀμείνους καὶ τῆς κατὰ τὰ ναυτικὰ ἐπι-
στήμης διὰ τὴν μετὰ Τυρρηνῶν οἴκησιν ἐπὶ πλεῖστον
ἐληλακότες· ἥ τε ἀνάγκη ἱκανὴ οὖσα τοῖς ἀπορου-
μένοις βίου τόλμαν παρασχεῖν ἡγεμών τε καὶ διδά-
σκαλος τοῦ παντὸς κινδυνεύματος αὐτοῖς ἐγίνετο,
ὥστε οὐ χαλεπῶς ὅπη ἐπέλθοιεν ἐπεκράτουν. ἐκα-
λοῦντο δὲ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῆς τε χώρας
ἐπικλήσει ἀφ' ἧς ἐξανέστησαν καὶ τοῦ παλαιοῦ γένους
μνήμῃ οἱ αὐτοὶ Τυρρηνοὶ καὶ Πελασγοί. ὧν ἐγὼ λό-* 66
*γον ἐποιησάμην τοῦ μή τινα θαῦμα ποιεῖσθαι, ἐπει-
δὰν ποιητῶν ἢ συγγραφέων ἀκούῃ αὐτοὺς Πελασγοὺς* 67
*καὶ Τυρρηνοὺς ὀνομαζόντων, πῶς ἀμφοτέρας ἔσχον
τὰς ἐπωνυμίας οἱ αὐτοί. ἔχει γὰρ περὶ αὐτῶν καὶ
Θουκυδίδης μνήμην ἐν τετάρτῃ *** τῆς Θρᾴκης καὶ
τῶν ἐν αὐτῇ κειμένων πόλεων, ἃς οἰκοῦσιν ἄνθρωποι
δίγλωττοι. περὶ δὲ τοῦ Πελασγικοῦ ἔθνους ὅδε ὁ λό-
γος· ʽἔνι δέ τι καὶ Χαλκιδικὸν, τὸ δὲ πλεῖστον Πε-
λασγικὸν τῶν καὶ Λῆμνόν ποτε καὶ Ἀθήνας οἰκη-
σάντων Τυρρηνῶν.ʼ Σοφοκλεῖ δ' ἐν Ἰνάχῳ δράματι* 68
*ἀνάπαιστον ὑπὸ τοῦ χοροῦ λεγόμενον πεποίηται
ὧδε·*

Ἴναχε νᾶτορ, παῖ τοῦ κρηνῶν
πατρὸς Ὠκεανοῦ, μέγα πρεσβεύων
Ἄργους τε γύαις Ἥρας τε πάγοις,
καὶ Τυρσηνοῖσι Πελασγοῖς.

Τυρρηνίας μὲν γὰρ δὴ ὄνομα τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἀνὰ
τὴν Ἑλλάδα ἦν, καὶ πᾶσα ἡ προσεσπέριος Ἰταλία τὰς
κατὰ ἔθνος ὀνομασίας ἀφαιρεθεῖσα τὴν ἐπίκλησιν
ἐκείνην ἐλάμβανεν, ὥσπερ καὶ τῆς Ἑλλάδος ἄλλη τε
πολλαχῇ καὶ περὶ τὴν καλουμένην νῦν Πελοπόννησον
ἐγένετο· ἐπὶ γὰρ ἑνὸς τῶν οἰκούντων ἐν αὐτῇ ἐθνῶν,
τοῦ Ἀχαϊκοῦ, καὶ ἡ σύμπασα χερρόνησος, ἐν ᾗ καὶ τὸ
Ἀρκαδικὸν καὶ τὸ Ἰωνικὸν καὶ ἄλλα συχνὰ ἔθνη ἔνε-
στιν, Ἀχαΐα ὠνομάσθη.

XXVI. Ὁ δὲ χρόνος ἐν ᾧ τὸ Πελασγικὸν κακοῦ-
σθαι ἤρξατο, δευτέρᾳ γενεᾷ σχεδὸν πρὸ τῶν Τρωικῶν
69 ἐγένετο· διέτεινε δὲ καὶ μετὰ τὰ Τρωικά, ἕως εἰς ἐλά-
χιστον συνεστάλη τὸ ἔθνος. ἔξω γὰρ Κρότωνος τῆς
ἐν Ὀμβρικοῖς πόλεως ἀξιολόγου, καὶ εἰ δή τι ἄλλο
ἐν τῇ Ἀβοριγίνων οἰκισθὲν ἐτύγχανε, τὰ λοιπὰ τῶν
Πελασγῶν διεφθάρη πολίσματα. ἡ δὲ Κρότων ἄχρι
πολλοῦ διαφυλάξασα τὸ παλαιὸν σχῆμα χρόνος οὐ
πολὺς ἐξ οὗ τήν τε ὀνομασίαν καὶ τοὺς οἰκήτορας ἤλ-
λαξε· καὶ νῦν ἐστι Ῥωμαίων ἀποικία, καλεῖται δὲ
Κορθωνία. οἱ δὲ τῶν ἐκλιπόντων τὴν χώραν Πε-
λασγῶν κατασχόντες τὰς πόλεις ἄλλοι τε πολλοὶ ἦσαν,
ὡς ἕκαστοί τισιν ἔτυχον ὁμοτέρμονας τὰς οἰκήσεις
ἔχοντες, καὶ ἐν τοῖς μάλιστα πλείστας τε καὶ ἀρίστας
Τυρρηνοί. τοὺς δὲ Τυρρηνοὺς οἱ μὲν αὐτόχθονας
Ἰταλίας ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ ἐπήλυδας· καὶ τὴν ἐπω-
νυμίαν αὐτοῖς ταύτην οἱ μὲν αὐθιγενὲς τὸ ἔθνος
ποιοῦντες ἐπὶ τῶν ἐρυμάτων, ἃ πρῶτοι τῶν τῇδε οἰ-
κούντων κατεσκευάσαντο, τεθῆναι λέγουσι· τύρσεις
70 γὰρ καὶ παρὰ Τυρρηνοῖς αἱ ἐντείχιοι καὶ στεγαναὶ
οἰκήσεις ὀνομάζονται ὥσπερ παρ' Ἕλλησιν. ἀπὸ δὴ
τοῦ συμβεβηκότος αὐτοῖς ἀξιοῦσι τεθῆναι τοὔνομα,
ὥσπερ καὶ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ Μοσσυνοίκοις· οἰκοῦσι μὲν

γὰρ δὴ κἀκεῖνοι ἐπὶ ξυλίνοις ὥσπερὰν πύργοις ὑψηλοῖς σταυρώμασι, μόσσυνας αὐτὰ καλοῦντες.

XXVII. Οἱ δὲ μετανάστας αὐτοὺς μυθολογοῦντες εἶναι Τυρρηνὸν ἀποφαίνουσιν ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας γενόμενον ἀφ' ἑαυτοῦ θέσθαι τῷ ἔθνει τοὔνομα· τοῦτον δὲ Λυδὸν εἶναι τὸ γένος ἐκ τῆς πρότερον Μηονίας καλουμένης, παλαιὸν δή τινα μετανάστην ὄντα· εἶναι δ' αὐτὸν πέμπτον ἀπὸ Διός, λέγοντες ἐκ Διὸς καὶ Γῆς Μάνην γενέσθαι πρῶτον ἐν τῇ γῇ ταύτῃ βασιλέα· τούτου δὲ καὶ Καλλιρόης τῆς Ὠκεανοῦ θυγατρὸς γεννηθῆναι Κότυν· τῷ δὲ Κότυϊ γήμαντι θυγατέρα Τύλλου τοῦ γηγενοῦς Ἁλίην δύο γενέσθαι παῖδας Ἀσίην καὶ Ἄτυν· ἐκ δὲ Ἄτυος καὶ Καλ- 71
λιθέας τῆς Χωραίου Λυδὸν φῦναι καὶ Τυρρηνόν· καὶ τὸν μὲν Λυδὸν αὐτοῦ καταμείναντα τὴν πατρῴαν ἀρχὴν παραλαβεῖν καὶ ἀπ' αὐτοῦ Λυδίαν τὴν γῆν ὀνομασθῆναι· Τυρρηνὸν δὲ τῆς ἀποικίας ἡγησάμενον πολλὴν κτήσασθαι τῆς Ἰταλίας καὶ τοῖς συναραμένοις τοῦ στόλου ταύτην θέσθαι τὴν ἐπωνυμίαν. Ἡροδότῳ δὲ εἴρηται Ἄτυος τοῦ Μάνεω παῖδες οἱ περὶ Τυρρηνόν, καὶ ἡ μετανάστασις τῶν Μῃόνων εἰς Ἰταλίαν οὐχ ἑκούσιος. φησὶ γὰρ ἐπὶ τῆς Ἄτυος ἀρχῆς ἀφορίαν καρπῶν ἐν τῇ γῇ Μῃόνων γενέσθαι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους τέως μὲν ὑπὸ τῆς φιλοχωρίας κρατουμένους πολλὰ διαμηχανήσασθαι πρὸς τὴν συμφορὰν ἀλεξητήρια, τῇ μὲν ἑτέρᾳ τῶν ἡμερῶν μέτρια σιτία προσφερομένους, τῇ δ' ἑτέρᾳ διακαρτεροῦντας· χρονίζοντος δὲ τοῦ δεινοῦ διανείμαντας ἅπαντα τὸν δῆμον διχῇ κλήρους ταῖς μοίραις ἐπιβαλεῖν· τὸν μὲν ἐπ' ἐξόδῳ τῆς χώρας, τὸν δ' ἐπὶ μονῇ, καὶ τῶν Ἄτυος 72
παίδων τὸν μὲν τῇ προσνεῖμαι, τὸν δὲ τῇ. λαχούσης δὲ τῆς ἅμα Λυδῷ μοίρας τὴν μὲν ἀμείνω τύχην, ἐκχωρῆ-

σαι τὴν ἑτέραν ἀπολαχοῦσαν τῶν χρημάτων τὰ μέρη, ὁρμισαμένην δ' ἐπὶ τοῖς ἑσπερίοις μέρεσι τῆς Ἰταλίας, ἔνθα ἦν Ὀμβρικοῖς ἡ οἴκησις, αὐτοῦ καταμείνασαν ἱδρύσασθαι πόλεις τὰς ἔτι καὶ κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον οὔσας.

XXVIII. Τούτῳ τῷ λόγῳ πολλοὺς καὶ ἄλλους συγγραφεῖς περὶ τοῦ Τυρρηνῶν γένους χρησαμένους ἐπίσταμαι, τοὺς μὲν κατὰ ταὐτὰ, τοὺς δὲ μεταθέντας τὸν οἰκισμὸν καὶ τὸν χρόνον. ἔλεξαν γάρ δή τινες Ἡρακλέους υἱὸν εἶναι τὸν Τυρρηνὸν ἐξ Ὀμφάλης τῆς Λυδῆς γενόμενον· τοῦτον δ' ἀφικόμενον εἰς Ἰταλίαν ἐκβαλεῖν τοὺς Πελασγοὺς ἐκ τῶν πόλεων οὐχ ἁπασῶν, ἀλλ' ὅσαι πέραν ἦσαν τοῦ Τεβέριος ἐν τῷ βορείῳ
73 μέρει. ἕτεροι δὲ Τηλέφου παῖδα τὸν Τυρρηνὸν ἀποφαίνουσιν, ἐλθεῖν δὲ μετὰ Τροίας ἅλωσιν εἰς Ἰταλίαν. Ξάνθος δὲ ὁ Λυδὸς ἱστορίας παλαιᾶς εἰ καί τις ἄλλος ἔμπειρος ὢν, τῆς δὲ πατρίου καὶ βεβαιωτὴς ἂν οὐδενὸς ὑποδεέστερος νομισθεὶς, οὔτε Τυρρηνὸν ὠνόμακεν οὐδαμοῦ τῆς γραφῆς δυνάστην Λυδῶν οὔτε ἀποικίαν Μηόνων εἰς Ἰταλίαν κατασχοῦσαν ἐπίσταται Τυρρηνίας τε μνήμην ὡς Λυδῶν ἀποικήσεως ταπεινοτέρων ἄλλων μεμνημένος οὐδεμίαν πεποίηται· Ἄτυος δὲ παῖδας γενέσθαι λέγει Λυδὸν καὶ Τόρηβον, τούτους δὲ μερισαμένους τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ἐν Ἀσίᾳ καταμεῖναι ἀμφοτέρους· καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὧν ἦρξαν ἐπ' ἐκείνων φησὶ τεθῆναι τὰς ὀνομασίας, λέγων ὧδε· 'ἀπὸ Λυδοῦ μὲν γίνονται Λυδοὶ, ἀπὸ Τορήβου δὲ Τόρηβοι. τούτων ἡ γλῶσσα ὀλίγον παραφέρει, καὶ νῦν ἔτι ξυνοῦ-
74 σιν ἀλλήλοις ῥήματα οὐκ ὀλίγα, ὥσπερ Ἴωνες καὶ Δωριεῖς.' Ἑλλάνικος δὲ ὁ Λέσβιος τοὺς Τυρρηνούς φησι Πελασγοὺς πρότερον καλουμένους, ἐπειδὴ κατῴκησαν ἐν Ἰταλίᾳ, παραλαβεῖν ἣν νῦν ἔχουσι προσηγορίαν. ἔχει δὲ αὐτῷ ἐν Φορωνίδι ὁ λόγος ὧδε· 'τοῦ

Πελασγοῦ τοῦ βασιλέως αὐτῶν καὶ Μενίππης τῆς Πηνειοῦ ἐγένετο Φράστωρ, τοῦ δὲ Ἀμύντωρ, τοῦ δὲ Τευταμίδης, τοῦ δὲ Νάνας. ἐπὶ τούτου βασιλεύοντος οἱ Πελασγοὶ ὑπ' Ἑλλήνων ἀνέστησαν, καὶ ἐπὶ Σπινῆτι ποταμῷ ἐν τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ τὰς νῆας καταλιπόντες Κρότωνα πόλιν ἐν μεσογείᾳ εἷλον καὶ ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι τὴν νῦν καλουμένην Τυρρηνίαν ἔκτισαν.' Μυρσίλος δὲ τὰ ἔμπαλιν ἀποφαινόμενος Ἑλλανίκῳ τοὺς Τυρρηνούς 75
φησιν, ἐπειδὴ τὴν ἑαυτῶν ἐξέλιπον, ἐν τῇ πλάνῃ μετονομασθῆναι Πελαργούς, τῶν ὀρνέων τοῖς καλουμένοις πελαργοῖς εἰκασθέντας, ὡς κατὰ ἀγέλας ἐφοίτων εἴς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον· καὶ τοῖς Ἀθηναίοις τὸ τεῖχος τὸ περὶ τὴν ἀκρόπολιν, τὸ Πελαργικὸν καλούμενον, τούτους περιβαλεῖν.

XXVIIII. Ἐμοὶ μέντοι δοκοῦσιν ἅπαντες ἁμαρτάνειν οἱ πεισθέντες ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος εἶναι τὸ Τυρρηνικὸν καὶ τὸ Πελασγικόν. τῆς μὲν γὰρ ὀνομασίας ἀπολαῦσαί ποτε αὐτοὺς τῆς ἀλλήλων οὐδὲν θαυ- 76
μαστὸν ἦν, ἐπεὶ καὶ ἄλλα δή τινα ἔθνη, τὰ μὲν Ἑλλήνων, τὰ δὲ βαρβάρων, ταὐτὸ ἔπαθον, ὥσπερ τὸ Τρωικὸν καὶ τὸ Φρυγικὸν ἀγχοῦ οἰκοῦντα ἀλλήλων· (πολλοῖς γέ τοι γένος ἓν ἄμφω ταῦτ' ἐνομίσθη, κλήσει διαλλάττον οὐ φύσει) καὶ οὐχ ἥκιστα τῶν ἄλλοθί που συνωνυμίαις ἐπικερασθέντων καὶ τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἔθνη τὸ αὐτὸ ἔπαθεν. ἦν γὰρ δὴ χρόνος ὅτε καὶ Λατῖνοι καὶ Ὀμβρικοὶ καὶ Αὔσονες καὶ συχνοὶ ἄλλοι Τυρρηνοὶ ὑφ' Ἑλλήνων ἐλέγοντο, τῆς διὰ μακροῦ τῶν ἐθνῶν οἰκήσεως ἀσαφῆ ποιούσης τοῖς πρόσω τὴν ἀκρίβειαν· τήν τε Ῥώμην αὐτὴν πολλοὶ τῶν συγγραφέων Τυρρηνίδα πόλιν εἶναι ὑπέλαβον. ὀνομάτων μὲν οὖν μεταλλαγήν, ἐπεὶ καὶ βίων, πείθομαι τοῖς ἔθνεσι γενέσθαι· κοινοῦ δὲ ἄμφω μετειληφέναι γέ-

77 νους οὐ πείθομαι, πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ μάλιστα ταῖς φωναῖς αὐτῶν διηλλαγμέναις καὶ οὐδεμίαν ὁμοιότητα σωζούσαις τεκμαιρόμενος. ‘καὶ γὰρ δὴ οὔτε Κροτωνιᾶται’ ὥς φησιν Ἡρόδοτος ‘οὐδαμοῖς τῶν νῦν σφεας περιοικεόντων εἰσὶν ὁμόγλωσσοι οὔτε Πλακιηνοί, σφίσι δ’ ὁμόγλωσσοι. δηλοῦσι δὲ ὅτι, τὸν ἠνείκαντο γλώσσης χαρακτῆρα μεταβαίνοντες ἐς ταῦτα τὰ χωρία, τοῦτον ἔχουσιν ἐν φυλακῇ.’ καίτοι τί θαυμάσειεν ἄν τις, εἰ Πλακιανοῖς μὲν τοῖς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον οἰκοῦσιν ὁμοίαν διάλεκτον εἶχον οἱ Κροτωνιᾶται, ἐπειδὴ Πελασγοὶ ἦσαν ἀμφότεροι ἀρχῆθεν, Τυρρηνοῖς δὲ τοῖς ἔγγιστα οἰκοῦσι μηδὲν ὁμοίαν; εἰ γὰρ τὸ συγγενὲς τῆς ὁμοφωνίας αἴτιον ὑποληπτέον, θάτερον
78 δή που τῆς διαφωνίας· οὐ γὰρ δὴ κατά γε τὸ αὐτὸ ἐγχωρεῖ νομίζειν τἀμφότερα. καὶ γὰρ δὴ τὸ μὲν ἕτερον καὶ λόγον ἄν τινα εἶχε γενόμενον, τὸ δὴ τοὺς πρόσω τὰς οἰκήσεις ἀπ’ ἀλλήλων ποιησαμένους ὁμοεθνεῖς μηκέτι διασώζειν τὸν αὐτὸν τῆς διαλέκτου χαρακτῆρα διὰ τὰς πρὸς τοὺς πέλας ὁμιλίας· τὸ δὲ τοὺς ἐν τοῖς αὐτοῖς οἰκοῦντας χωρίοις μηδ’ ὁτιοῦν κατὰ τὴν φωνὴν ἀλλήλοις ὁμολογεῖν ἐκ ταὐτοῦ φύντας γένους οὐδένα λόγον ἔχει.

XXX. Τούτῳ μὲν δὴ τῷ τεκμηρίῳ χρώμενος ἑτέρους εἶναι πείθομαι τῶν Τυρρηνῶν τοὺς Πελασγούς. οὐ μὲν δὴ οὐδὲ Λυδῶν τοὺς Τυρρηνοὺς ἀποίκους οἴομαι γενέσθαι· οὐδὲ γὰρ ἐκείνοις ὁμόγλωσσοί εἰσιν, οὐδ’ ἔστιν εἰπεῖν ὡς φωνῇ μὲν οὐκέτι χρῶνται παραπλησίᾳ, ἄλλα δέ τινα διασώζουσι τῆς μητροπόλεως γῆς μηνύματα. οὔτε γὰρ θεοὺς Λυδοῖς τοὺς αὐτοὺς νομίζουσιν οὔτε νόμοις οὔτ’ ἐπιτηδεύμασι κέχρηνται παραπλησίοις, ἀλλὰ κατά γε ταῦτα πλέον Λυδῶν διαφέρουσιν ἢ Πελασγῶν. κινδυνεύ-

ουσι γὰρ τοῖς ἀληθέσι μᾶλλον ἐοικότα λέγειν οἱ μηδα- 79
μόθεν ἀφιγμένον, ἀλλ' ἐπιχώριον τὸ ἔθνος ἀποφαί-
νοντες, ἐπειδὴ ἀρχαῖόν τε πάνυ καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ γένει
οὔτε ὁμόγλωσσον οὔτε ὁμοδίαιτον εὑρίσκεται. ὠνο-
μάσθαι δ' ὑφ' Ἑλλήνων αὐτὸ τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ
οὐδὲν κωλύει, καὶ διὰ τὰς ἐν ταῖς τύρσεσιν οἰκήσεις
καὶ ἀπ' ἀνδρὸς δυνάστου. Ῥωμαῖοι μέντοι ἄλλαις
αὐτὸ προσαγορεύουσιν ὀνομασίαις· καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς
χώρας, ἐν ᾗ ποτε ᾤκησαν, Ἑτρουρίας προσαγορευο-
μένης Ἑτρούσκους καλοῦσι τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ἐπὶ
τῆς ἐμπειρίας τῶν περὶ τὰ θεῖα σεβάσματα λειτουρ-
γιῶν, διαφέροντας εἰς αὐτὴν ἑτέρων, νῦν μέντοι ἀσα-
φέστερον, πρότερον δ' ἀκριβοῦντες τοὔνομα ὥσπερ
Ἕλληνες Θυοσκόους ἐκάλουν· αὐτοὶ μέντοι σφᾶς αὐ- 80
τοὺς ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων τινὸς Ῥασέννα τὸν αὐτὸν ἐκεί-
νῳ τρόπον ὀνομάζουσι. πόλεις δὲ ἅστινας ᾤκισαν οἱ
Τυρρηνοί, καὶ πολιτευμάτων οὕστινας κατεστήσαντο
κόσμους, δύναμίν τε ὁπόσην οἱ σύμπαντες καὶ ἔργα
εἴ τινα μνήμης ἄξια διεπράξαντο, τύχαις τε ὁποίαις
ἐχρήσαντο, ἐν ἑτέρῳ δηλωθήσεται λόγῳ. τὸ δ' οὖν
Πελασγικὸν φῦλον, ὅσον μὴ διεφθάρη τε καὶ κατὰ
τὰς ἀποικίας διεσπάσθη, διέμεινε δὲ ὀλίγον ἀπὸ πολ-
λοῦ, μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων πολιτευόμενον ἐν τούτοις
ὑπελείφθη τοῖς χωρίοις, ὅπου σὺν χρόνῳ τὴν Ῥώμην
οἱ ἔκγονοι αὐτῶν σὺν τοῖς Ἀλβανοῖς ἐπολίσαντο. καὶ
τὰ μὲν ὑπὲρ τοῦ Πελασγῶν γένους μυθολογούμενα
τοιάδε ἐστί.

XXXI. Μετὰ δὲ οὐ πολὺν χρόνον στόλος ἄλλος
Ἑλληνικὸς εἰς ταῦτα τὰ χωρία τῆς Ἰταλίας κατάγεται,
ἑξηκοστῷ μάλιστα ἔτει πρότερον τῶν Τρωικῶν, ὡς
αὐτοὶ Ῥωμαῖοι λέγουσιν, ἐκ Παλλαντίου πόλεως Ἀρ-
καδικῆς ἀναστάς. ἡγεῖτο δὲ τῆς ἀποικίας Εὔανδρος 81

Ἑρμοῦ γενόμενος καὶ νύμφης τινὸς Ἀρκάσιν ἐπιχωρίας, ἣν οἱ μὲν Ἕλληνες Θέμιν εἶναι λέγουσι καὶ θεοφόρητον ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ τὰς Ῥωμαϊκὰς συγγράψαντες ἀρχαιολογίας τῇ πατρίῳ γλώσσῃ Καρμέντιν ὀνομάζουσιν· εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι φωνῇ Θεσπιῳδὸς τῇ νύμφῃ τοὔνομα· τὰς μὲν γὰρ ᾠδὰς καλοῦσι Ῥωμαῖοι κάρμινα, τὴν δὲ γυναῖκα ταύτην ὁμολογοῦσι δαιμονίῳ πνεύματι κατάσχετον γινομένην τὰ μέλλοντα συμβαίνειν τῷ πλήθει δι' ᾠδῆς προλέγειν. ὁ δὲ στόλος οὗτος οὐκ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς γνώμης ἐπέμφθη, ἀλλὰ στασιάσαντος τοῦ δήμου τὸ ἐλαττωθὲν ἑκούσιον
82 μέρος ὑπεξῆλθεν. ἐτύγχανε δὲ τότε τὴν βασιλείαν τῶν Ἀβοριγίνων παρειληφὼς Φαῦνος, Ἄρεος ὥς φασιν ἀπόγονος, ἀνὴρ μετὰ τοῦ δραστηρίου καὶ συνετὸς, καὶ αὐτὸν ὡς τῶν ἐπιχωρίων τινὰ Ῥωμαῖοι δαιμόνων θυσίαις καὶ ᾠδαῖς γεραίρουσιν. οὗτος ὁ ἀνὴρ δεξάμενος κατὰ πολλὴν φιλότητα τοὺς Ἀρκάδας ὀλίγους ὄντας, δίδωσιν αὐτοῖς τῆς αὐτοῦ χώρας ὁπόσην ἐβούλοντο. οἱ δὲ Ἀρκάδες, ὡς ἡ Θέμις αὐτοῖς ἐπιθειάζουσα ἔφραζεν, αἱροῦνται λόφον ὀλίγον ἀπέχοντα τοῦ Τεβέριος, ὅς ἐστι νῦν ἐν μέσῳ μάλιστα τῆς Ῥωμαίων πόλεως, καὶ κατασκευάζονται πρὸς αὐτῷ κώμην βραχεῖαν, δυσὶν ἁλιευτικοῖς πληρώμασιν ἐν οἷς ἀπανέστησαν τῆς Ἑλλάδος ἀποχρῶσαν, ἣν ἔμελλε τὸ πεπρωμένον σὺν χρόνῳ θήσειν ὅσην οὔθ' Ἑλλάδα πόλιν οὔτε βάρβαρον κατά τε οἰκήσεως μέγεθος καὶ κατὰ δυναστείας ἀξίωσιν καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν εὐ-
83 τυχίαν, χρόνον τε ὁπόσον ἂν ὁ θνητὸς αἰὼν ἀντέχῃ πόλεων μάλιστα πασῶν μνημονευθησομένην. ὄνομα δὲ τῷ πολίσματι τούτῳ τίθενται Παλλάντιον ἐπὶ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ σφῶν μητροπόλεως· νῦν μέντοι Παλάτιον ὑπὸ Ῥωμαίων λέγεται συγχέαντος τοῦ χρόνου τὴν

ἀκρίβειαν καὶ παρέχει πολλοῖς ἀτόπων ἐτυμολογιῶν ἀφορμάς·

XXXII. ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν, ὧν ἐστι καὶ Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης, ἐπί τινος μειρακίου Πάλλαντος αὐτόθι τελευτήσαντος· τοῦτον δὲ Ἡρακλέους εἶναι παῖδα καὶ Λαύνας τῆς Εὐάνδρου θυγατρός· χώσαντα δ' αὐτῷ τὸν μητροπάτορα τάφον ἐπὶ τῷ λόφῳ Παλλάντιον ἐπὶ τοῦ μειρακίου τὸν τόπον ὀνομάσαι. ἐγὼ μέντοι οὔτε τάφον ἐθεασάμην ἐν Ῥώμῃ Πάλλαντος οὔτε χοὰς ἔμαθον ἐπιτελουμένας οὔτε ἄλλο τῶν τοιουτοτρόπων οὐδὲν ἠδυνήθην μαθεῖν, καίτοι 84
γε οὐκ ἀμνήστου τῆς οἰκίας ταύτης ἀφειμένης οὐδ' ἀμοίρου τιμῶν αἷς τὸ δαιμόνιον γένος ὑπ' ἀνθρώπων γεραίρεται. καὶ γὰρ Εὐάνδρῳ θυσίας ἔμαθον ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπιτελουμένας ὁσέτη δημοσίᾳ καὶ Καρμέντῃ, καθάπερ τοῖς λοιποῖς ἥρωσι καὶ δαίμοσι, καὶ βωμοὺς ἐθεασάμην ἱδρυμένους, Καρμέντῃ μὲν ὑπὸ τῷ καλουμένῳ Καπιτωλίῳ παρὰ ταῖς Καρμεντίσι πύλαις, Εὐάνδρῳ δὲ πρὸς ἑτέρῳ τῶν λόφων Αὐεντίνῳ λεγομένῳ τῆς Τριδύμου πύλης οὐ πρόσω· Πάλλαντι δὲ οὐδὲν οἶδα τούτων γινόμενον. οἱ δ' οὖν Ἀρκάδες ὑπὸ τῷ λόφῳ συνοικισθέντες τά τε ἄλλα διεκόσμουν τὸ κτίσμα τοῖς οἴκοθεν νομίμοις χρώμενοι καὶ ἱερὰ ἱδρύονται, πρῶτον μὲν τῷ Λυκαίῳ Πανὶ τῆς Θέμιδος ἐξηγουμένης (Ἀρκάσι γὰρ θεῶν ἀρχαιότατός τε καὶ τιμιώτατος ὁ Πάν) χωρίον ἐξευρόντες ἐπιτήδειον, ὃ καλοῦσι Ῥωμαῖοι Λουπερκάλιον, ἡμεῖς δ' ἂν εἴποιμεν 85
Λύκαιον. νῦν μὲν οὖν συμπεπολισμένων τῷ τεμένει τῶν πέριξ χωρίων δυσείκαστος γέγονεν ἡ παλαιὰ τοῦ τόπου φύσις, ἦν δὲ τὸ ἀρχαῖον ὡς λέγεται σπήλαιον ὑπὸ τῷ λόφῳ μέγα, δρυμῷ λασίῳ κατηρεφές, καὶ κρηνίδες ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι, ἥ τε

προσεχὴς τῷ κρημνῷ νάπη πυκνοῖς καὶ μεγάλοις δέν-
δρεσιν ἐπίσκιος. ἔνθα βωμὸν ἱδρυσάμενοι τῷ θεῷ
τὴν πάτριον θυσίαν ἐπετέλεσαν, ἣν μέχρι τοῦ καθ'
ἡμᾶς χρόνου Ῥωμαῖοι θύουσιν ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ
μετὰ τὰς χειμερίους τροπάς, οὐδὲν τῶν τότε γενομέ-
νων μετακινοῦντες· ὁ δὲ τρόπος τῆς θυσίας ἐν τοῖς
ἔπειτα λεχθήσεται. ἐπὶ δὲ τῇ κορυφῇ τοῦ λόφου τὸ
τῆς Νίκης τέμενος ἐξελόντες θυσίας καὶ ταύτῃ κατε-
στήσαντο διετησίους, ἃς καὶ ἐπ' ἐμοῦ Ῥωμαῖοι ἔθυον.

XXXIII. Ταύτην δὲ Ἀρκάδες μυθολογοῦσι Πάλ-
λαντος εἶναι θυγατέρα τοῦ Λυκάονος· τιμὰς δὲ παρ'
86 ἀνθρώπων ἃς ἔχει νῦν Ἀθηνᾶς βουλήσει λαβεῖν, γε-
νομένην τῆς θεοῦ σύντροφον. δοθῆναι γὰρ εὐθὺς
ἀπὸ γονῆς τὴν Ἀθηνᾶν Πάλλαντι ὑπὸ Διὸς καὶ παρ'
ἐκείνῳ τέως εἰς ὥραν ἀφίκετο τραφῆναι. ἱδρύσαν-
το δὲ καὶ Δήμητρος ἱερὸν καὶ τὰς θυσίας αὐτῇ διὰ
γυναικῶν τε καὶ νηφαλίους ἔθυσαν, ὡς Ἕλλησι νόμος,
ὧν οὐδὲν ὁ καθ' ἡμᾶς ἤλλαξε χρόνος. ἀπέδειξαν δὲ
καὶ Ποσειδῶνι τέμενος Ἱππίῳ καὶ τὴν ἑορτὴν Ἱππο-
κράτεια μὲν ὑπ' Ἀρκάδων, Κωνσουάλια δὲ ὑπὸ Ῥω-
μαίων λεγόμενα κατεστήσαντο, ἐν ᾗ παρὰ Ῥωμαίοις
ἐξ ἔθους ἐλινύουσιν ἔργων ἵπποι καὶ ὀρεῖς καὶ στέ-
φονται τὰς κεφαλὰς ἄνθεσι. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τε-
μένη καὶ βωμοὺς καὶ βρέτη θεῶν καθωσίωσαν, ἁγι-
87 σμούς τε καὶ θυσίας κατεστήσαντο πατρίους, αἳ μέχρι
τῶν κατ' ἐμὲ χρόνων τὸν αὐτὸν ἐγίνοντο τρόπον. οὐ
θαυμάσαιμι δ' ἂν εἰ καὶ παρεῖνταί τινες διαφυγοῦσαι
τὴν τῶν ἐπιγινομένων μνήμην ἀπὸ τοῦ πάνυ ἀρ-
χαίου· ἀλλ' ἀποχρῶσί γε αἱ νῦν ἔτι γινόμεναι τεκμή-
ρια εἶναι τῶν Ἀρκαδικῶν ποτε νομίμων· λεχθήσεται
δὲ περὶ αὐτῶν ἐπὶ πλεῖον ἐν ἑτέροις. λέγονται δὲ καὶ
γραμμάτων Ἑλληνικῶν χρῆσιν εἰς Ἰταλίαν πρῶτοι

διακομίσαι νεωστὶ φανεῖσαν Ἀρκάδες καὶ μουσικὴν τὴν δι᾽ ὀργάνων, ἃ δὴ λύραι τε καὶ τρίγωνα καὶ αὐλοὶ καλοῦνται, τῶν προτέρων ὅτι μὴ σύριγξι ποιμενικαῖς οὐδενὶ ἄλλῳ μουσικῆς τεχνήματι χρωμένων, νόμους τε θέσθαι καὶ τὴν δίαιταν ἐκ τοῦ θηριώδους ἐπὶ πλεῖστον εἰς ἡμερότητα μεταγαγεῖν τέχνας τε καὶ ἐπιτηδεύματα καὶ ἄλλα πολλά τινα ὠφελήματα εἰς 86* τὸ κοινὸν καταθεῖναι, καὶ διὰ ταῦτα πολλῆς ἐπιμελείας τυγχάνειν πρὸς τῶν ὑποδεξαμένων. τοῦτο δεύτερον ἔθνος Ἑλληνικὸν μετὰ Πελασγοὺς ἀφικόμενον εἰς Ἰταλίαν κοινὴν ἔσχε μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων οἴκησιν ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς Ῥώμης ἱδρυσάμενον χωρίῳ.

XXXIIII. Ὀλίγοις δ᾽ ὕστερον ἔτεσι μετὰ τοὺς Ἀρκάδας ἄλλος εἰς Ἰταλίαν ἀφικνεῖται στόλος Ἑλληνικὸς ἄγοντος Ἡρακλέους, ὃς Ἰβηρίαν καὶ τὰ μέχρι δυσμῶν ἡλίου πάντα χειρωσάμενος ἧκεν. ἐξ ὧν τινες Ἡρακλέα παραιτησάμενοι τῆς πραγματείας ἀφεθῆναι, περὶ ταῦτα τὰ χωρία ὑπέμειναν καὶ πολίζονται λόφον ἐπιτήδειον εὑρόντες, τρισταδίῳ δὲ μάλιστα μήκει τοῦ Παλλαντίου διειργόμενον, ὃς νῦν μὲν Καπετωλῖνος ὀνομάζεται, ὑπὸ δὲ τῶν τότε ἀνθρώπων Σατούρνιος ἐλέγετο, ὥσπερ ἂν εἴποι τις Ἑλλάδι φωνῇ Κρόνιος. τῶν δὲ ὑπολειφθέντων οἱ μὲν πλείους ἦσαν Πελοποννήσιοι, Φενεᾶταί τε καὶ Ἐπειοὶ οἱ ἐξ Ἤλιδος, οἷς οὐκέτι πόθος ἦν τῆς οἴκαδε ὁδοῦ διαπεπορθημένης αὐτοῖς τῆς πατρίδος ἐν τῷ πρὸς Ἡρακλέα πολέμῳ, 87* ἐμέμικτο δέ τι καὶ Τρωικὸν αὐτοῖς τῶν ἐπὶ Λαομέδοντος αἰχμαλώτων ἐξ Ἰλίου γενομένων ὅτε τῆς πόλεως Ἡρακλῆς ἐκράτησε. δοκεῖ δέ μοι καὶ τοῦ ἄλλου στρατοῦ πᾶν, εἴ τι καματηρὸν ἢ τῇ πλάνῃ ἀχθόμενον ἦν, ἄφεσιν τῆς στρατείας αἰτησάμενον ἐν τῷ χωρίῳ τῷδε ὑπομεῖναι. τὸ δὲ ὄνομα τῷ λόφῳ τινὲς μὲν

ὥσπερ ἔφην ἀρχαῖον οἴονται εἶναι, καὶ δι' αὐτὸ τοὺς Ἐπειοὺς οὐχ ἥκιστα φιλοχωρῆσαι τῷ λόφῳ, μνήμῃ τοῦ ἐν Ἥλιδι Κρονίου λόφου, ὅς ἐστιν ἐν τῇ Πισάτιδι γῇ ποταμοῦ πλησίον Ἀλφειοῦ, καὶ αὐτὸν ἱερὸν τοῦ Κρόνου νομίζοντες Ἠλεῖοι θυσίαις καὶ ἄλλαις τιμαῖς συνιόντες γεραίρουσιν ἐν ὡρισμένοις χρόνοις. Εὔξενος δὲ ποιητὴς ἀρχαῖος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν Ἰταλικῶν μυθογράφων ὑπ' αὐτῶν οἴονται Πισατῶν διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ παρὰ σφίσι Κρονίου τεθῆναι τῷ τόπῳ
88 τοὔνομα, καὶ τὸν βωμὸν τῷ Κρόνῳ τοὺς Ἐπειοὺς ἱδρύσασθαι μεθ' Ἡρακλέους, ὅς ἔτι καὶ νῦν διαμένει παρὰ τῇ ῥίζῃ τοῦ λόφου κατὰ τὴν ἄνοδον τὴν ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς φέρουσαν εἰς τὸ Καπετώλιον, τήν τε θυσίαν, ἣν καὶ ἐπ' ἐμοῦ Ῥωμαῖοι ἔθυον φυλάττοντες τὸν Ἑλληνικὸν νόμον, ἐκείνους εἶναι τοὺς καταστησαμένους. ὡς δ' ἐγὼ συμβαλλόμενος εὑρίσκω, καὶ πρὶν Ἡρακλέα ἐλθεῖν εἰς Ἰταλίαν ἱερὸς ἦν ὁ τόπος τοῦ Κρόνου καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων Σατούρνιος, καὶ ἡ ἄλλη δὴ ἀκτὴ σύμπασα ἡ νῦν Ἰταλία καλουμένη τῷ θεῷ τούτῳ ἀνέκειτο, Σατουρνία πρὸς τῶν ἐνοικούντων ὀνομαζομένη, ὡς ἔστιν εὑρεῖν ἔν τε Σιβυλλείοις τισὶ λογίοις καὶ ἄλλοις χρηστηρίοις ὑπὸ τῶν θεῶν δεδομένοις εἰρημένον, ἱερά τε πολλαχῇ τῆς χώρας ἐστὶν ἱδρυμένα τῷ θεῷ καὶ πόλεις τινὲς οὕτως ὥσπερ ἡ σύμπασα τότε ἀκτὴ ὀνομαζόμεναι χῶροί τε πολλοὶ τοῦ δαίμονος ἐπώνυμοι καὶ μάλιστα οἱ σκόπελοι καὶ τὰ μετέωρα·

XXXV. Ἰταλία δὲ ἀνὰ χρόνον ὠνομάσθη ἐπ' ἀνδρὸς δυνάστου ὄνομα Ἰταλοῦ. τοῦτον δέ φησιν Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος ἀγαθὸν καὶ σοφὸν γεγενημένον
89 καὶ τῶν πλησιοχώρων τοὺς μὲν λόγοις ἀναπείθοντα, τοὺς δὲ βίᾳ προσαγόμενον, ἅπασαν ὑφ' ἑαυτῷ ποιή-

σασθαι τὴν γῆν ὅση ἐντὸς ἦν τῶν κόλπων τοῦ τε Να-
πητίνου καὶ τοῦ Σκυλλητίνου· ἣν δὴ πρώτην κληθῆ-
ναι Ἰταλίαν ἐπὶ τοῦ Ἰταλοῦ. ἐπεὶ δὲ ταύτης καρτε-
ρὸς ἐγένετο καὶ ἀνθρώπους πολλοὺς εἶχεν ὑπηκόους
αὐτῷ, καὶ τῶν ἐχομένων ἐπορέγεσθαι καὶ πόλεις ὑπ-
άγεσθαι πολλάς· εἶναι δ' αὐτὸν Οἴνωτρον τὸ γένος.
Ἑλλάνικος δὲ ὁ Λέσβιός φησιν Ἡρακλέα τὰς Γηρυό-
νου βοῦς ἀπελαύνοντα εἰς Ἄργος, ἐπειδή τις αὐτῷ
δάμαλις ἀποσκιρτήσας τῆς ἀγέλης ἐν Ἰταλίᾳ ἐόντι
ἤδη φεύγων διῇρε τὴν ἀκτὴν καὶ τὸν μεταξὺ διανη-
ξάμενος πόρον τῆς θαλάσσης εἰς Σικελίαν ἀφίκετο,
ἐρόμενον ἀεὶ τοὺς ἐπιχωρίους καθ' οὓς ἑκάστοτε γί-
νοιτο διώκων τὸν δάμαλιν, εἴ πη τις αὐτὸν ἑωρακὼς 90
εἴη, τῶν τῇδε ἀνθρώπων Ἑλλάδος μὲν γλώττης ὀλίγα
συνιέντων, τῇ δὲ πατρίῳ φωνῇ κατὰ τὰς μηνύσεις
τοῦ ζῴου καλούντων τὸν δάμαλιν οὐίτουλον, ὥσπερ
καὶ νῦν λέγεται, ἐπὶ τοῦ ζῴου τὴν χώραν ὀνομάσαι
πᾶσαν ὅσην ὁ δάμαλις διῆλθεν Οὐιτουλίαν. μεταπε-
σεῖν δὲ ἀνὰ χρόνον τὴν ὀνομασίαν εἰς τὸ νῦν σχῆμα
οὐδὲν θαυμαστόν, ἐπεὶ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν πολλὰ
τὸ παραπλήσιον πέπονθεν ὀνομάτων. πλὴν εἴτε ὡς
Ἀντίοχός φησιν ἐπ' ἀνδρὸς ἡγεμόνος, ὅπερ ἴσως καὶ
πιθανώτερόν ἐστιν, εἴθ' ὡς Ἑλλάνικος οἴεται ἐπὶ τοῦ
ταύρου τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἔσχεν, ἐκεῖνό γε ἐξ ἀμ-
φοῖν δῆλον, ὅτι κατὰ τὴν Ἡρακλέους ἡλικίαν ἢ μικρῷ
πρόσθεν οὕτως ὠνομάσθη. τὰ δὲ πρὸ τούτων Ἕλλη-
νες μὲν Ἑσπερίαν καὶ Αὐσονίαν αὐτὴν ἐκάλουν, οἱ δ'
ἐπιχώριοι Σατουρνίαν, ὡς εἴρηταί μοι πρότερον.

XXXVI. Ἔστι δέ τις καὶ ἕτερος λόγος ὑπὸ τῶν
ἐπιχωρίων μυθολογούμενος, ὡς πρὸ τῆς Διὸς ἀρχῆς
ὁ Κρόνος ἐν τῇ γῇ ταύτῃ δυναστεύσειε, καὶ ὁ λεγό-
μενος ἐπ' ἐκείνου βίος ἅπασι δαψιλὴς ὁπόσοις ὧραι 91

φύουσιν οὐ παρ' ἄλλοις μᾶλλον ἢ παρὰ σφίσι γένοιτο. καὶ εἴ τις ἀφελὼν τὸ μυθῶδες τοῦ λόγου χώρας ἀρετὴν ἐξετάζειν ἐθελήσειεν, ἐξ ἧς γένος τὸ ἀνθρώπων πλείστας εὐφροσύνας ἐκαρπώσατο γενόμενον εὐθὺς εἴτ' ἐκ γῆς ὡς ὁ παλαιὸς ἔχει λόγος, εἴτ' ἄλλως πως, οὐκ ἂν εὕροι ταύτης τινὰ ἐπιτηδειοτέραν. ὡς γὰρ μία γῆ πρὸς ἑτέραν κρίνεσθαι τοσαύτην τὸ μέγεθος, οὐ μόνον τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης ἁπάσης κρατίστη κατ' ἐμὴν δόξαν ἐστὶν Ἰταλία. καίτοι με οὐ λέληθεν ὅτι πολλοῖς οὐ πιστὰ δόξω λέγειν, ἐνθυμουμένοις Αἴγυπτόν τε καὶ Λιβύην καὶ Βαβυλῶνα καὶ εἰ δή τινες ἄλλοι χῶροί εἰσιν εὐδαίμονες· ἀλλ' ἐγὼ τὸν
92 ἐκ γῆς πλοῦτον οὐκ ἐν μιᾷ τίθεμαι καρπῶν ἰδέᾳ οὐδ' εἰσέρχεταί με ζῆλος οἰκήσεως, ἐν ᾗ μόνον εἰσὶν ἄρουραι πίονες, τῶν δ' ἄλλων οὐδὲν ἢ βραχύ τι χρήσιμον, ἀλλ' ἥτις ἂν εἴη πολυαρκεστάτη τε καὶ τῶν ἐπεισάκτων ἀγαθῶν ἐπὶ τὸ πολὺ ἐλάχιστον δεομένη, ταύτην κρατίστην εἶναι λογίζομαι. τοῦτο δὲ τὸ παμφόρον καὶ πολυωφελὲς παρ' ἡντινοῦν ἄλλην γῆν Ἰταλίαν ἔχειν πείθομαι.

XXXVII. *Οὐ γὰρ ἀρούρας μὲν ἀγαθὰς ἔχει καὶ πολλάς, ἄδενδρος δ' ἐστὶν ὡς σιτοφόρος· οὐδ' αὖ φυτὰ μὲν ἱκανὴ παντοῖα θρέψασθαι, σπείρεσθαι δ' ὡς δενδρῖτις ὀλιγόκαρπος· οὐδ' ἄμφω μὲν ταῦτα παρέχειν δαψιλής, προβατεύεσθαι δ' ἀνεπιτήδειος· οὐδ' ἄν τις αὐτὴν φαίη πολύκαρπον μὲν εἶναι καὶ πολύδενδρον καὶ πολύβοτον, ἐνδιαίτημα δ' ἀνθρώποις ὑπάρχειν ἄχαρι· ἀλλ' ἔστι πάσης ὡς εἰπεῖν ἡδονῆς τε καὶ ὠφελείας ἔκπλεως. ποίας μὲν γὰρ λείπεται σιτοφόρου μὴ ποταμοῖς ἀλλὰ τοῖς οὐρανίοις ὕδασιν ἀρδομένης τὰ καλούμενα Καμπανῶν πεδία, ἐν οἷς ἐγὼ καὶ τρικάρπους*
93 *ἐθεασάμην ἀρούρας θερινὸν ἐπὶ χειμερινῷ καὶ μετο-*

πωρινὸν ἐπὶ θερινῷ σπόρον ἐκτρεφούσας; ποίας δ' ἐλαιοφόρου τὰ Μεσσαπίων καὶ Δαυνίων καὶ Σαβίνων καὶ πολλῶν ἄλλων γεώργια; ποίας δ' οἰνοφύτου Τυρρηνία καὶ Ἀλβανοὶ καὶ τὰ Φαλερίνων χωρία θαυμαστῶς ὡς φιλάμπελα καὶ δι' ἐλαχίστου πόνου πλείστους ἅμα καὶ κρατίστους καρποὺς ἐξενεγκεῖν εὔπορα; χωρὶς δὲ τῆς ἐνεργοῦ πολλὴν μὲν ἄν τις εὕροι τὴν εἰς ποίμνας ἀνειμένην αὐτῆς, πολλὴν δὲ τὴν αἰγονόμον, ἔτι δὲ πλείω καὶ θαυμασιωτέραν τὴν ἱπποφορβόν τε καὶ βουκολίδα· ἡ γὰρ ἕλειος καὶ λειμωνία βοτάνη δαψιλὴς οὖσα τῶν τε ὀργάδων ἡ δροσερὰ καὶ καὶ κατάρρυτος ἄπειρος ὅση θέρει νέμεται καὶ παρέχει διὰ παντὸς εὐθηνούσας τὰς ἀγέλας. πάντων δ' εἰσὶν οἱ δρυμοὶ θαυμασιώτατοι περί τε τὰ κρημνώδη χωρία καὶ τὰς νάπας καὶ τοὺς ἀγεωργήτους λόφους, ἐξ ὧν πολλῆς μὲν εὐποροῦσι καὶ καλῆς ὕλης εἰς ναυπήγησιν, πολλῆς δὲ τῆς εἰς τὰς ἄλλας ἐργασίας εὐθέ- 94 του. καὶ τούτων οὐδὲν οὔτε δυσπόριστόν ἐστιν οὔτε πρόσω τῆς ἀνθρωπίνης χρείας κείμενον, ἀλλ' εὐκατέργαστα καὶ ῥᾴδια παρεῖναι πάντα διὰ πλῆθος τῶν ποταμῶν, οἳ διαρρέουσιν ἅπασαν τὴν ἀκτὴν καὶ ποιοῦσι τάς τε κομιδὰς καὶ τὰς ἀμείψεις τῶν ἐκ γῆς φυομένων λυσιτελεῖς. ἔχει δὲ ἡ γῆ καὶ νάματα θερμῶν ὑδάτων ἐν πολλοῖς εὑρημένα χωρίοις, λουτρὰ παρασχεῖν ἥδιστα καὶ νόσους ἰάσασθαι χρονίους ἄριστα, καὶ μέταλλα παντοδαπὰ καὶ θηρίων ἄγρας ἀφθόνους καὶ θαλάττης φύσιν πολύγονον ἄλλα τε μυρία, τὰ μὲν εὔχρηστα, τὰ δὲ θαυμάσια, ἁπάντων δὲ κάλλιστον, ἀέρα κεκραμένον ταῖς ὥραις συμμέτρως, οἷον ἥκιστα πημαίνειν κρυμῶν ὑπερβολαῖς ἢ θάλπεσιν ἐξαισίοις καρπῶν τε γένεσιν καὶ ζῴων φύσιν.

XXXVIII. Οὐδὲν δὴ θαυμαστὸν ἦν τοὺς πα-

λαιοὺς ἱερὰν ὑπολαβεῖν τοῦ Κρόνου τὴν χώραν ταύ-
την, τὸν μὲν δαίμονα τοῦτον οἰομένους εἶναι πάσης
95 εὐδαιμονίας δοτῆρα καὶ πληρωτὴν ἀνθρώποις, εἴτε
Κρόνον αὐτὸν δεῖ καλεῖν, ὡς Ἕλληνες ἀξιοῦσιν, εἴτε
Σάτουρνον, ὡς Ῥωμαῖοι, πᾶσαν δὲ περιειληφότα τὴν
τοῦ κόσμου φύσιν, ὁποτέρως ἄν τις ὀνομάσῃ· τὴν δὲ
χώραν ταύτην ὁρῶντας ἔκπλεω πάσης εὐπορίας καὶ
χάριτος, ἧς τὸ θνητὸν ἐφίεται γένος, ἀξιοῦντας δὲ καὶ
θείῳ καὶ θνητῷ γένει τὸ πρόσφορον εἶναι πάντων
χωρίων ἁρμοδιώτατον, ὄρη μὲν καὶ νάπας Πανὶ, λει-
μῶνας δὲ καὶ τεθηλότα χωρία νύμφαις, ἀκτὰς δὲ καὶ
νήσους πελαγίοις δαίμοσι, τῶν δ' ἄλλων, ὡς ἑκάστῳ
τι θεῷ καὶ δαίμονι οἰκεῖον. λέγουσι δὲ καὶ τὰς θυ-
σίας ἐπιτελεῖν τῷ Κρόνῳ τοὺς παλαιοὺς, ὥσπερ ἐν
Καρχηδόνι τέως ἡ πόλις διέμεινε καὶ παρὰ Κελτοῖς
96 εἰς τόδε χρόνου γίνεται καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν ἑσπε-
ρίων ἐθνῶν ἀνδροφόνους, Ἡρακλέα δὲ παῦσαι τὸν
νόμον τῆς θυσίας βουληθέντα τόν τε βωμὸν ἱδρύσα-
σθαι τὸν ἐπὶ τῷ Σατουρνίῳ καὶ κατάρξασθαι θυμάτων
ἁγνῶν ἐπὶ καθαρῷ πυρὶ ἁγιζομένων, ἵνα δὲ μηθὲν
εἴη τοῖς ἀνθρώποις δέος ἢ ἐνθύμιον, ὡς πατρίων
ἠλογηκόσι θυσιῶν, διδάξαι τοὺς ἐπιχωρίους ἀπομει-
λιττομένους τὴν τοῦ θεοῦ μῆνιν ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων,
οὓς συμποδίζοντες καὶ τῶν χειρῶν ἀκρατεῖς ποιοῦν-
τες ἐρρίπτουν εἰς τὸ τοῦ Τεβέριος ῥεῖθρον, εἴδωλα
ποιοῦντας ἀνδρείκελα κεκοσμημένα τὸν αὐτὸν ἐκεί-
νοις τρόπον ἐμβάλλειν εἰς τὸν ποταμὸν, ἵνα δὴ τὸ
τῆς ὀττείας ὅ τι δή ποτε ἦν ἐν ταῖς ἁπάντων ψυχαῖς
παραμένον ἐξαιρεθῇ τῶν εἰκόνων τοῦ παλαιοῦ πά-
97 θους ἔτι σωζομένων. τοῦτο δὲ καὶ μέχρις ἐμοῦ ἐπε-
τέλουν Ῥωμαῖοι ὀσέτη μικρὸν ὕστερον ἐαρινῆς ἰση-
μερίας ἐν μηνὶ Μαΐῳ ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς, διχο-

μηνίδα βουλόμενοι ταύτην εἶναι τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ
προθύσαντες ἱερὰ τὰ κατὰ τοὺς νόμους οἱ καλούμενοι
Ποντίφικες, ἱερέων οἱ διαφανέστατοι, καὶ σὺν αὐ-
τοῖς αἱ τὸ ἀθάνατον πῦρ διαφυλάττουσαι παρθένοι
στρατηγοί τε καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν οὓς παρεῖναι
ταῖς ἱερουργίαις θέμις εἴδωλα μορφαῖς ἀνθρώπων
εἰκασμένα, τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς γε-
φύρας βάλλουσιν εἰς τὸ ῥεῦμα τοῦ Τεβέριος, Ἀργείους
αὐτὰ καλοῦντες. ἀλλὰ γὰρ περὶ μὲν τῶν θυσιῶν
καὶ τῶν ἄλλων ἱερουργιῶν, ἃς ἡ Ῥωμαίων πόλις συν-
τελεῖ κατά τε τὸν Ἑλληνικὸν καὶ τὸν ἐπιχώριον τρό-
πον ἐν ἑτέρῳ λόγῳ δηλώσομεν, ἀπαιτεῖν δὲ ὁ παρὼν
καιρὸς ἔοικε καὶ περὶ τῆς Ἡρακλέους ἀφίξεως εἰς Ἰτα- 98
λίαν μετ' ἐπιστάσεως πλείονος διελθεῖν καὶ εἴ τι λό-
γου ἄξιον ἔδρασεν αὐτόθι μὴ παραλιπεῖν.

XXXVIIII. Ἔστι δὲ τῶν ὑπὲρ τοῦ δαίμονος τοῦδε
λεγομένων τὰ μὲν μυθικώτερα, τὰ δ' ἀληθέστερα.
ὁ μὲν οὖν μυθικὸς περὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ λόγος
ὧδ' ἔχει· ὡς δὴ κελευσθεὶς ὑπ' Εὐρυσθέως Ἡρακλῆς
σὺν τοῖς ἄλλοις ἄθλοις καὶ τὰς Γηρυόνου βοῦς ἐξ
Ἐρυθείας εἰς Ἄργος ἀπελάσαι, τελέσας τὸν ἆθλον καὶ
τὴν οἴκαδε πορείαν ποιούμενος ἄλλῃ τε πολλαχῇ τῆς
Ἰταλίας ἀφίκετο καὶ τῆς Ἀβοριγίνων γῆς εἰς τὸ προσ-
εχὲς τῷ Παλλαντίῳ χωρίον. εὑρὼν δὲ πόαν ἐν αὐτῷ
βουκολίδα πολλὴν καὶ καλὴν, τὰς μὲν βόας ἀνῆκεν
εἰς νομὴν, αὐτὸς δὲ βαρυνόμενος ὑπὸ κόπου κατα-
κλιθεὶς ἔδωκεν αὑτὸν ὕπνῳ. ἐν δὲ τούτῳ λῃστής τις
ἐπιχώριος ὄνομα Κάκος περιτυγχάνει ταῖς βουσὶν
ἀφυλάκτοις νεμομέναις καὶ αὐτῶν ἔρωτα ἴσχει. ὡς
δὲ τὸν Ἡρακλέα κοιμώμενον αὐτοῦ κατέμαθεν, ἁπά-
σας μὲν οὐκ ἂν ᾤετο δύνασθαι λαθεῖν ἀπελάσας, καὶ
ἅμα οὐδὲ ῥᾴδιον τὸ πρᾶγμα κατεμάνθανεν· ὀλίγας 99

δέ τινας ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ ἄντρον, ἐν ᾧ πλησίον ὄντι ἐτύγχανε τὴν δίαιταν ποιούμενος, ἀποκρύπτεται ἔμπαλιν τῆς κατὰ φύσιν τοῖς ζῴοις πορείας ἐπισπώμενος ἑκάστην κατ' οὐράν. τοῦτο δὲ αὐτῷ τῶν ἐλέγχων ἀφανισμὸν ἐδύνατο παρασχεῖν ἐναντίας φανησομένης τοῖς ἴχνεσι τῆς ὁδοῦ. ἀναστὰς δὲ μετ' ὀλίγον ὁ Ἡρακλῆς καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐπιλεξάμενος τῶν βοῶν, ὡς ἔμαθε τὰς ἐκλειπούσας, τέως μὲν ἠπόρει ποῦ κεχωρήκασι καὶ ὡς πεπλανημένας ἀπὸ τῆς νομῆς ἐμάστευεν ἀνὰ τὴν χώραν· ὡς δ' οὐχ εὕρισκεν ἐπὶ τὸ σπήλαιον ἀφικνεῖται τοῖς μὲν ἴχνεσι διαρτώμενος, οὐδὲν δὲ ἧττον οἰόμενος δεῖν διερευνήσασθαι τὸν χῶρον. τοῦ δὲ Κάκου πρὸ τῆς θύρας ἑστῶτος καὶ οὔτ' ἰδεῖν τὰς βόας φάσκοντος ἐρομένῳ οὔτ' ἐρευνᾶσθαι
100 ἐπιτρέποντος αἰτουμένῳ τούς τε πλησίον ὡς δεινὰ πάσχοι ὑπὸ τοῦ ξένου ἐπιβοῶντος, ἀμηχανῶν ὁ Ἡρακλῆς ὅ τι χρήσαιτο τῷ πράγματι εἰς νοῦν βάλλεται προσελάσαι τῷ σπηλαίῳ τὰς ἄλλας βόας. ὡς δὲ ἄρα τῆς συννόμου φωνῆς τε καὶ ὀσμῆς αἱ ἐντοσθεν ᾔσθοντο, ἀντεμυκῶντο ταῖς ἔκτοσθεν καὶ ἐγεγόνει ἡ φωνὴ αὐτῶν κατήγορος τῆς κλοπῆς. ὁ μὲν οὖν Κάκος, ἐπειδὴ περιφανὴς ἐγένετο κακουργῶν, τρέπεται πρὸς ἀλκὴν καὶ τοὺς εἰωθότας αὐτῷ συναγραυλεῖν ἀνεκάλει· Ἡρακλῆς δὲ ἀλοιῶν αὐτὸν τῷ ῥοπάλῳ κτείνει, καὶ τὰς βόας ἐξαγαγὼν, ἐπειδὴ κακούργων ὑποδοχαῖς εὔθετον ἑώρα τὸ χωρίον, ἐπικατασκάπτει τῷ κλωπὶ τὸ σπήλαιον. ἁγνίσας δὲ τῷ ποταμῷ τὸν φόνον ἱδρύεται πλησίον τοῦ τόπου Διὸς Εὑρεσίου βωμὸν, ὅς ἐστι τῆς Ῥώμης παρὰ τῇ Τριδύμῳ πύλῃ, καὶ θύει τῷ θεῷ δάμαλιν ἕνα τῆς εὑρέσεως τῶν βοῶν χαριστήριον. ταύτην ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ τὴν θυσίαν ἡ Ῥωμαίων πόλις συνετέλει, νομίμοις Ἑλληνικοῖς

ἅπασιν ἐν αὐτῇ χρωμένῃ, καθάπερ ἐκεῖνος κατεστήσατο. 101

XXXX. Οἱ δὲ Ἀβοριγῖνες καὶ τῶν Ἀρκάδων οἱ τὸ Παλλάντιον κατοικοῦντες, ὡς τοῦ τε Κάκου τὸν θάνατον ἔγνωσαν καὶ τὸν Ἡρακλέα εἶδον, τῷ μὲν ἀπεχθόμενοι διὰ τὰς ἁρπαγάς, τοῦ δὲ τὴν ὄψιν ἐκπαγλούμενοι θεῖόν τι χρῆμα ἐνόμισαν ὁρᾶν καὶ τοῦ λῃστοῦ μέγα εὐτύχημα τὴν ἀποβολὴν ἐποιοῦντο. οἱ δὲ πένητες αὐτῶν κλάδους δρεψάμενοι δάφνης, ἣ πολλὴ περὶ τὸν τόπον ἐφύετο, ἐκεῖνόν τε καὶ αὐτοὺς ἀνέστεφον, ἧκον δὲ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἐπὶ ξένια τὸν Ἡρακλέα καλοῦντες. ὡς δὲ καὶ τοὔνομα καὶ τὸ γένος αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις διεξιόντος ἔμαθον, ἐνεχείριζον αὐτῷ τήν τε χώραν καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐπὶ φιλίᾳ. Εὔανδρος δὲ παλαίτερον ἔτι τῆς Θέμιδος ἀκηκοὼς διεξιούσης, ὅτι πεπρωμένον εἴη τὸν ἐκ Διὸς καὶ Ἀλκμήνης γενόμενον Ἡρακλέα διαμείψαντα τὴν θνητὴν φύσιν ἀθάνατον γενέσθαι δι' ἀρετήν, ἐπειδὴ τάχιστα ὅστις ἦν ἐπύθετο, φθάσαι βουλόμενος ἅπαντας ἀνθρώπους 102 Ἡρακλέα θεῶν τιμαῖς πρῶτος ἱλασάμενος, βωμὸν αὐτοσχέδιον ὑπὸ σπουδῆς ἱδρύεται καὶ δάμαλιν ἄζυγα θύει πρὸς αὐτῷ, τὸ θέσφατον ἀφηγησάμενος Ἡρακλεῖ καὶ δεηθεὶς τῶν ἱερῶν κατάρξασθαι. ἀγασθεὶς δὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς φιλοξενίας Ἡρακλῆς, τὸν μὲν δῆμον ἑστιάσει ὑποδέχεται θύσας τῶν βοῶν τινας καὶ τῆς ἄλλης λείας τὰς δεκάτας ἐξελών· τοὺς δὲ βασιλεῖς χώρᾳ πολλῇ δωρεῖται Λιγύων τε καὶ τῶν ἄλλων προσοίκων, ἧς μέγα ἐποιοῦντο ἄρχειν, παρανόμους τινὰς ἐξ αὐτῆς ἐκβαλὼν ἀνθρώπους. λέγεται δὲ πρὸς τούτοις, ὡς καὶ δέησίν τινα ποιήσαιτο τῶν ἐπιχωρίων, ἐπειδὴ πρῶτοι θεὸν αὐτὸν ἐνόμισαν, ὅπως ἀθανάτους αὐτῷ διαφυλάττωσι τὰς τιμάς,

θύοντες μὲν ἄζυγα δάμαλιν ἀνὰ πᾶν ἔτος, ἁγιστεύοντες δὲ τὴν ἱερουργίαν ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς· καὶ ὡς διδάξειεν αὐτὸς τὰς θυσίας, ἵνα διὰ παντὸς αὐτῷ κεχαρισμένα θύοιεν, οἴκους δύο τῶν ἐπιφανῶν. εἶναι δὲ τοὺς μαθόντας τότε τὴν Ἑλληνικὴν ἱερουργίαν Ποτιτίους τε καὶ Πιναρίους, ἀφ' ὧν τὰ γένη
103 διαμεῖναι μέχρι πολλοῦ τὴν ἐπιμέλειαν ποιούμενα τῶν θυσιῶν, ὡς ἐκεῖνος κατεστήσατο, Ποτιτίων μὲν ἡγουμένων τῆς ἱερουργίας καὶ τῶν ἐμπύρων ἀπαρχομένων, Πιναρίων δὲ σπλάγχνων τε μετουσίας εἰργομένων καὶ ὅσα ἄλλα ἐχρῆν ὑπ' ἀμφοῖν γίνεσθαι τὴν δευτέραν τιμὴν ἐχόντων. ταύτην δὲ αὐτοῖς προστεθῆναι τὴν ἀτιμίαν ὀψίμου τῆς παρουσίας ἕνεκα, ἐπειδὴ ἕωθεν αὐτοῖς κελευσθὲν ἥκειν σπλαγχνευσαμένων ἤδη τῶν ἑτέρων ἀφίκοντο. νῦν μέντοι οὐκέτι τοῖς γένεσι τούτοις ἡ περὶ τὰς ἱερουργίας ἐπιμέλεια ἀνάκειται, ἀλλὰ παῖδες ἐκ τοῦ δημοσίου ὠνητοὶ δρῶσιν αὐτάς. δι' ἃς δὲ αἰτίας τὸ ἔθος μετέπεσε, καὶ τίς ἡ τοῦ δαίμονος ἐπιφάνεια περὶ τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἱεροποιῶν ἐγένετο, ἐπειδὰν κατὰ τοῦτο γένωμαι τοῦ
104 λόγου τὸ μέρος, διηγήσομαι. ὁ δὲ βωμὸς, ἐφ' οὗ τὰς δεκάτας ἐπέθυσεν Ἡρακλῆς, καλεῖται μὲν ὑπὸ Ῥωμαίων Μέγιστος, ἔστι δὲ Βοαρίας λεγομένης ἀγορᾶς πλησίον, ἁγιστευόμενος εἰ καί τις ἄλλος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων· ὅρκοι τε γὰρ ἐπ' αὐτῷ καὶ συνθῆκαι τοῖς βουλομένοις βεβαίως τι διαπράττεσθαι καὶ δεκατεύσεις χρημάτων γίνονται συχναὶ κατ' εὐχάς· τῇ μέντοι κατασκευῇ πολὺ τῆς δόξης ἐστὶ καταδεέστερος· πολλαχῇ δὲ καὶ ἄλλῃ τῆς Ἰταλίας ἀνεῖται τεμένη τῷ θεῷ, καὶ βωμοὶ κατὰ πόλεις τε ἵδρυνται καὶ παρ' ὁδοὺς, καὶ σπανίως ἂν εὕροι τις Ἰταλίας χῶρον, ἔνθα μὴ τυγχά-

νει τιμώμενος ὁ θεός. ὁ μὲν οὖν μυθικὸς λόγος ὑπὲρ 105
αὐτοῦ τοιόςδε παραδέδοται.

XXXXI. Ὁ δ' ἀληθέστερος, ᾧ πολλοὶ τῶν ἐν
ἱστορίας σχήματι τὰς πράξεις αὐτοῦ διηγησαμένων
ἐχρήσαντο, τοιόςδε· ὡς στρατηλάτης γενόμενος ἁπάν-
των κράτιστος τῶν καθ' αὐτὸν Ἡρακλῆς καὶ δυνά-
μεως πολλῆς ἡγούμενος ἅπασαν ἐπῆλθε τὴν ἐντὸς
Ὠκεανοῦ, καταλύων μὲν εἴ τις εἴη τυραννὶς βαρεῖα
καὶ λυπηρὰ τοῖς ἀρχομένοις ἢ πόλις ὑβρίζουσα καὶ
λωβωμένη τὰς πέλας ἢ μοναὶ ἀνθρώπων ἀνημέρῳ
διαίτῃ καὶ ξενοκτονίαις ἀθεμίτοις χρωμένων, καθ- 106
ιστὰς δὲ νομίμους βασιλείας καὶ σωφρονικὰ πολιτεύ-
ματα καὶ βίων ἔθη φιλάνθρωπα καὶ κοινοπαθῆ· πρὸς
δὲ τούτοις, Ἕλλησί τε βαρβάρους συγκεραννύμενος
καὶ θαλαττίους ἠπειρώταις, οἳ τέως ἀπίστους καὶ
ἀσυναλλάκτους εἶχον ὁμιλίας, ἐρήμῳ τε γῇ πόλεις ἐνι-
δρυόμενος καὶ ποταμοὺς ἐκτρέπων ἐπικλύζοντας πε-
δία καὶ τρίβους ἐκτέμνων ἀβάτοις ὄρεσι καὶ τἆλλα
μηχανώμενος, ὡς ἅπασα γῆ καὶ θάλαττα κοινὴ ταῖς
ἁπάντων χρείαις γενήσοιτο. ἀφίκετο δὲ εἰς Ἰταλίαν
οὐ μονόστολος οὐδὲ ἀγέλην βοῶν ἐπισπώμενος· (οὔτε
γὰρ ὁ χῶρος ἐν τρίβῳ τοῖς εἰς Ἄργος ἐξ Ἰβηρίας ἀνα-
κομιζομένοις, οὔτε τοῦ διελθεῖν ἕνεκα τὴν χώραν
τοσαύτης ἂν ἠξιώθη τιμῆς·) ἀλλ' ἐπὶ δουλώσει καὶ
ἀρχῇ τῶν τῇδε ἀνθρώπων στρατὸν ἄγων πολὺν Ἰβη-
ρίαν ἤδη κεχειρωμένος· διατρῖψαί τε αὐτόθι πλείω
χρόνον ἠναγκάσθη τοῦ τε ναυτικοῦ τῇ ἀπουσίᾳ, ἢ
ἐγένετο χειμῶνος ἐπιβαλόντος, καὶ τῷ μὴ πάντα τὰ
ἔθνη τὰ κατέχοντα Ἰταλίαν προσχωρῆσαι αὐτῷ ἑκού- 107
σια. χωρὶς γὰρ τῶν ἄλλων βαρβάρων τὸ Λιγύων γένος
πολὺ καὶ μάχιμον, ἐπὶ ταῖς παρόδοις τῶν Ἀλπείων
ὀρῶν ἱδρυμένον, ἀποκωλύειν ὅπλοις τὰς εἰςβολὰς αὐ-

τοῦ τὰς εἰς Ἰταλίαν ἐπεχείρησεν, ἔνθα μέγιστος ἀγὼν τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο πάντων αὐτοὺς ἐπιλειπόντων ἐν τῇ μάχῃ τῶν βελῶν. δηλοῖ δὲ τὸν πόλεμον τόνδε τῶν ἀρχαίων ποιητῶν Αἰσχύλος ἐν Προμηθεῖ λυομένῳ. πεποίηται γάρ αὐτῷ ὁ Προμηθεὺς Ἡρακλεῖ τά τε ἄλλα προλέγων, ὡς ἕκαστον αὐτῷ τι συμβήσεσθαι ἔμελλε κατὰ τὴν ἐπὶ Γηρυόνην στρατείαν, καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦ Λιγυστικοῦ πολέμου ὡς οὐ ῥᾴδιος ὁ ἀγὼν ἔσται διηγούμενος. τὰ δὲ ποιήματα ὧδ' ἔχει·

ἥξεις δὲ Λιγύων εἰς ἀτάρβητον στρατὸν,
ἔνθ' οὐ μάχης σάφ' οἶδα καὶ θοῦρός περ ὢν
108 μέμψει. πέπρωται γάρ σε καὶ βέλη λιπεῖν.

XXXXII. Ἐπεὶ δὲ τούτους καταστρεψάμενος τῶν παρόδων ἐκράτησεν, οἱ μέν τινες ἑκούσιοι παρεδίδοσαν αὐτῷ τὰς πόλεις, μάλιστα δὲ ὅσοι ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἦσαν ἢ δυνάμεις οὐκ εἶχον ἀξιοχρέους, οἱ δὲ πλείους ἐκ πολέμου καὶ πολιορκίας παρίσταντο. ἐν δὴ τούτοις τοῖς μάχῃ κρατηθεῖσι καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων μυθολογούμενον Κάκον, δυνάστην τινὰ κομιδῇ βάρβαρον καὶ ἀνθρώπων ἀνημέρων ἄρχοντα, γενέσθαι φασὶν αὐτῷ διάφορον, ἐρυμνοῖς χωρίοις ἐπικαθήμενον καὶ διὰ ταῦτα τοῖς πλησιοχώροις ὄντα λυπηρόν. ὃς ἐπειδὴ καταστρατοπεδεύσαντα τὸν Ἡρακλέα ἔμαθεν ἐν τῷ προσεχεῖ πεδίῳ, ληστρικῶς διασκευασάμενος ἐπιδρομῇ αἰφνιδίῳ ἐχρήσατο κατακοιμωμένου τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς λείας ὅση ἐπέτυχεν ἀφυλάκτῳ περιβαλλόμενος ἀπήλασεν. ὕστερον δὲ κατακλεισθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς πολιορκίαν, τά τε φρούρια κατὰ κράτος ἑλόντων **επειδη καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ἐρύμασιν ἀνῃρέθη. τῶν δὲ φρουρίων αὐτοῦ κατασκαφέντων
109 τὰ πέριξ χωρία οἱ συνεξελθόντες Ἡρακλεῖ [κατὰ σφᾶς] ἑταῖροι παρέλαβον Ἀρκάδες τε οἱ σὺν Εὐάνδρῳ καὶ

Φαῦνος ὁ τῶν Ἀβοριγίνων βασιλεύς. εἰκάσειε δ' ἄν τις καὶ τοὺς ὑπομείναντας αὐτόθι τῶν Ἑλλήνων Ἐπειοὺς καὶ τοὺς ἐκ Φενεοῦ Ἀρκάδας καὶ Τρῶας ἐπὶ φυλακῇ τῆς χώρας καταλειφθῆναι. στρατηγικὸν γὰρ δὴ καὶ τοῦτο τῶν Ἡρακλέους ἔργων καὶ οὐδενὸς ἧττον θαυμάζεσθαι ἐπιτήδειον, τὸ δὴ τοὺς ἀναστάτους ἐκ τῶν κεκρατημένων πόλεων τέως μὲν ἐπάγεσθαι κατὰ τὰς στρατείας, ἐπεὶ δὲ προθύμως τοὺς πολέμους συνδιενέγκαιεν εἰς τὰ δορίκτητα κατοικίζειν καὶ τοῖς παρ' ἑτέρων ἐπιχορηγηθεῖσι δωρεῖσθαι πλούτοις. διὰ μὲν δὴ ταῦτα μέγιστον ὄνομα καὶ κλέος Ἡρακλέους ἐν Ἰταλίᾳ γεγενῆσθαι, καὶ οὐ τῆς παρόδου χάριν, ᾗ σεμνὸν οὐδὲν προσῆν.

XXXXIII. Λέγουσι δέ τινες αὐτὸν καὶ παῖδας ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις, ἃ νῦν Ῥωμαῖοι κατοικοῦσιν, ἐκ δύο γυναικῶν γενομένους καταλιπεῖν· Πάλλαντα μὲν 110 ἐκ τῆς Εὐάνδρου θυγατρὸς, ᾗ Λαῦναν ὄνομά φασιν εἶναι, Λατῖνον δὲ ἔκ τινος ὑπερβορίδος κόρης, ἣν πατρὸς εἰς ὁμηρείαν δόντος ἐπήγετο καὶ αὐτὴν μέχρι μέν τινος ἁγνὴν γάμων ἐφύλαττεν, ἐπεὶ δὲ εἰς Ἰταλίαν ἔπλει ἐρασθεὶς ἐγκύμονα ποιεῖ, καὶ ὅτε δὴ ἀπαίρειν εἰς Ἄργος ἔμελλε τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων Φαύνῳ γυναῖκα ποιήσασθαι δίδωσι· δι' ἣν αἰτίαν τοὺς πολλοὺς τὸν Λατῖνον τούτου υἱὸν νομίζειν, οὐχ Ἡρακλέους. Πάλλαντα μὲν οὖν πρὶν ἡβῆσαι λέγουσιν ἀποθανεῖν, Λατῖνον δὲ ἀνδρωθέντα τὴν Ἀβοριγίνων ἀρχὴν παραλαβεῖν. τούτου δὲ ἄπαιδος ἀρρένων παίδων τελευτήσαντος ἐν τῇ πρὸς τοὺς ὁμόρους Ῥοτόλους μάχῃ περιστῆναι τὴν ἀρχὴν εἰς Αἰνείαν τὸν Ἀγχίσου κηδεστὴν αὐτοῦ γενόμενον. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἑτέροις χρόνοις ἐγένετο.

XXXXIIII. Ἡρακλῆς δ' ἐπεὶ τά τε κατὰ τὴν Ἰτα-

λίαν ἅπαντα ὡς ἐβούλετο κατεστήσατο καὶ ὁ ναυτικὸς αὐτῷ στρατὸς σῶος ἐξ Ἰβηρίας ἀφίκετο, θύσας τοῖς θεοῖς τὰς δεκάτας τῶν λαφύρων καὶ πολίχνην ἐπώνυμον αὐτοῦ κτίσας, ἔνθα ὁ στόλος αὐτῷ ἐναυλοχεῖτο, ἣ καὶ νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων ἦν οἰκουμένη, Νέας Πόλεως καὶ Πομπηίας ἐν μέσῳ κειμένη, λιμένας ἐν παντὶ καιρῷ βεβαίους ἔχουσα, δόξης τε καὶ ζήλου καὶ τιμῶν ἰσοθέων παρὰ πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν ἐν Ἰταλίᾳ τυχὼν ἀπῆρεν εἰς Σικελίαν. οἱ δὲ καταλειφθέντες ὑπ' αὐτοῦ φρουροὶ καὶ οἰκήτορες Ἰταλίας οἱ περὶ τὸν Σατόρνιον ὄχθον ἱδρυμένοι τέως μὲν ἐπολιτεύοντο καθ' ἑαυτούς, χρόνῳ δ' ὕστερον οὐ μακρῷ δίαιτάν τε καὶ νόμους καὶ θεῶν ἱερὰ συνενεγκάμενοι τὰ σφέτερα τοῖς Ἀβοριγίνων ὥσπερ Ἀρκάδες καὶ ἔτι πρότερον Πελασγοὶ πόλεώς τε τῆς αὐτῆς τοῖς Ἀβοριγῖσι κοινωνήσαντες συνέβησαν ὁμοεθνεῖς νομίζεσθαι. Ἡρακλέους μὲν δὴ στρατείας πέρι καὶ Πελοποννησίων
112 ὑπομονῆς ἐν Ἰταλίᾳ, τοσαῦτα εἰρήσθω.

δευτέρᾳ δ' ὕστερον γενεᾷ μετὰ τὴν Ἡρακλέους ἄπαρσιν, ἔτει δὲ πέμπτῳ καὶ πεντηκοστῷ μάλιστα, ὡς αὐτοὶ Ῥωμαῖοι λέγουσι, βασιλεὺς μὲν Ἀβοριγίνων ἦν Λατῖνος ὁ Φαύνου, γόνος δὲ Ἡρακλέους, πέμπτον δὲ καὶ τριακοστὸν ἔτος ἔχων τὴν ἀρχήν.

XXXXV. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον Τρῶες οἱ σὺν Αἰνείᾳ διαφυγόντες ἐξ Ἰλίου τῆς πόλεως ἁλούσης κατέσχον εἰς Λωρεντόν, αἰγιαλὸν Ἀβοριγίνων ἐπὶ τῷ Τυρρηνικῷ πελάγει κείμενον, οὐ πρόσω τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τεβέριος· λαβόντες δὲ παρὰ τῶν Ἀβοριγίνων χωρίον εἰς οἴκησιν ὅσον ἠξίουν, πολίζονται μικρὸν ἀποσχόντες ἀπὸ θαλάττης ἐπὶ λόφῳ τινὶ Λαουΐνιον ὄνομα τῇ πόλει θέμενοι. ὀλίγῳ δ' ὕστερον χρόνῳ τὴν ἀρχαίαν ἀλλάξαντες ὀνομασίαν ἅμα τοῖς

Ἀβοριγῖσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς χώρας Λατῖνοι ὠνο-
μάσθησαν· καὶ μεταναστάντες ἐκ τοῦ Λαουϊνίου κοι- 113
νῇ μετὰ τῶν ἐπιχωρίων μείζονα περιβάλλονται πόλιν,
ἣν Ἄλβαν ἐκάλεσαν, ἐξ ἧς ὁρμώμενοι πολλὰς μὲν καὶ
ἄλλας πόλεις ἔκτισαν τῶν κληθέντων Πρίσκων Λατί-
νων, ἐξ ὧν αἱ πλεῖσται ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦσαν οἰκού-
μεναι, γενεαῖς δ' ὕστερον ἑκκαίδεκα μετὰ Ἰλίου ἅλω-
σιν ἐκπέμψαντες ἀποικίαν εἰς τὸ Παλλάντιόν τε καὶ
τὴν Σατουρνίαν, ἔνθα Πελοποννήσιοί τε καὶ Ἀρκάδες
τὴν πρώτην οἴκησιν ἐποιήσαντο καὶ ἦν ἔτι [ἐπ' αὐ-
τῶν] ζώπυρ' ἄττα περιλειπόμενα τοῦ παλαιοῦ γένους,
οἰκίζουσι τοὺς τόπους περιλαβόντες τείχεσι τὸ Παλ-
λάντιον, ὥστε λαβεῖν πόλεως σχῆμα τότε πρῶτον.
τίθενται δὲ τῷ κτίσματι Ῥώμην ὄνομα ἀπὸ τοῦ στεί-
λαντος τὴν ἀποικίαν Ῥωμύλου, ὃς ἦν ἕβδομος καὶ
δέκατος ἀπ' Αἰνείου γεγονώς. βούλομαι δὲ καὶ περὶ
τῆς Αἰνείου παρουσίας εἰς Ἰταλίαν, ἐπεὶ τῶν συγ-
γραφέων τοῖς μὲν ἠγνόηται, τοῖς δὲ διαπεφώνηται ὁ
περὶ αὐτοῦ λόγος, μὴ παρέργως διελθεῖν τάς τε τῶν
Ἑλλήνων καὶ τὰς Ῥωμαίων τῶν μάλιστα πιστευομέ- 114
νων ἱστορίας παραλαβών. ἔχει δὲ τὰ περὶ αὐτοῦ λε-
γόμενα ὧδε.

XXXXVI. Ἰλίου κρατηθέντος ὑπ' Ἀχαιῶν, εἴτε τοῦ δουρίου ἵππου τῇ ἀπάτῃ, ὡς Ὁμήρῳ πεποίηται, εἴτε τῇ προδοσίᾳ τῶν Ἀντηνοριδῶν εἴτε ἄλλως πως, τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ἐν τῇ πόλει Τρωικόν τε καὶ συμμαχικὸν ἐν ταῖς εὐναῖς ἔτι καταλαμβανόμενον ἐφονεύετο, (νυκτὸς γὰρ δὴ τὸ δεινὸν ἀφυλάκτοις αὐτοῖς ἐπιστῆναι ἔοικεν) Αἰνείας δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ παρόντες Ἰλιεῦσιν ἐπίκουροι Τρῶες ἐκ Δαρδάνου τε πόλεως καὶ Ὀφρυνίου τῶν τε ἄλλων ὅσοι τῆς κάτω πόλεως ἁλισκομένης ἔφθασαν αἴσθησιν τοῦ δεινοῦ

λαβεῖν, ἐπὶ τὰ καρτερὰ τοῦ Περγάμου συμφυγόντες τὴν ἀκρόπολιν ἰδίῳ τείχει φρουρουμένην καταλαμβάνονται, ἐν ᾗ καὶ ἱερὰ τὰ πατρῷα τοῖς Τρωσὶν ἦν καὶ χρημάτων ὁ πολὺς πλοῦτος, οἷα εἰκὸς ἐν ἐχυρῷ, καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ τὸ κράτιστον· ἔνθα ὑπομένοντες ἀπεκρούοντο τοὺς πειρωμένους ἐπιβαίνειν τῆς
115 ἄκρας καὶ τὸ διαπῖπτον ὑπὸ τῆς ἁλώσεως πλῆθος ἐμπειρίᾳ στενωπῶν ὑποθέοντες ἀπελάμβανον· καὶ ἐγένετο τοῦ καταληφθέντος πλεῖον τὸ διαφυγόν. τὴν μὲν δὴ αὐτίκα ὁρμὴν τῶν πολεμίων, ἣν εἶχον ὅλην διαχρήσασθαι τὴν πόλιν, καὶ τὸ μὴ πᾶν ἐξ ἐφόδου καταληφθῆναι τὸ ἄστυ τοῦτο τὸ μηχάνημα ἐξευρὼν Αἰνείας ἐπέσχε. λογισμὸν δὲ τὸν εἰκότα περὶ τοῦ μέλλοντος λαμβάνων, ὡς ἀμήχανον εἴη πρᾶγμα σῶσαι πόλιν, ἧς τὰ πλείω ἤδη ἐκρατεῖτο, εἰς νοῦν βάλλεται τοῦ μὲν τείχους ἐρήμου παραχωρῆσαι τοῖς πολεμίοις, τὰ δὲ σώματα αὐτὰ καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῷα καὶ χρήματα ὁπόσα φέρειν δύναιτο διασώσασθαι. δόξαν δὲ αὐτῷ, παῖδας μὲν καὶ γυναῖκας καὶ τὰ γηραιὰ σώματα καὶ ὁπόσοις ἄλλοις βραδείας ἔδει φυγῆς προεξελθεῖν κελεύει τῆς πόλεως κατὰ τὰς ἐπὶ τὴν Ἴδην φερούσας ὁδούς, ἕως Ἀχαιοὶ τὴν ἄκραν ἑλεῖν προθυμούμενοι διώξεως τοῦ διαπίπτοντος ἐκ τῆς πόλεως πλήθους οὐδὲν προεμηχανῶντο, τοῦ δὲ στρατιωτικοῦ τὸ μὲν ἐπὶ φυλακῇ τῶν ἐξιόντων ἔταξεν, ὡς ἀσφαλής
116 τε καὶ ἀταλαίπωρος ἐκ τῶν ἐνόντων ἡ φυγὴ αὐτοῖς γένηται, εἴρητο δὲ τούτοις τὰ καρτερώτατα καταλαβέσθαι τῆς Ἴδης· τὸ δὲ λοιπόν, ὃ δὴ κράτιστον ἦν, αὐτὸς ἔχων ὑπέμενεν ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ παρεῖχε τοῖς προεξελθοῦσιν ἧττον ἐπιπόνους διηρτημένων τειχομαχίᾳ τῶν πολεμίων τὰς φυγάς. Νεοπτολέμου δὲ σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐπιβάντος μέρους τινὸς τῆς

ἄκρας καὶ προσβοηθησάντων αὐτοῖς Ἀχαιῶν ἁπάντων τῆς μὲν ἄκρας μεθίεται, ἀνοίξας δὲ τὰς † φυγάδας πύλας ἀπῄει συντεταγμένους ἔχων τοὺς λοιπούς, ἀγόμενος ἐπὶ ταῖς κρατίσταις συνωρίσι τόν τε πατέρα καὶ θεοὺς τοὺς πατρῴους γυναῖκά τε καὶ τέκνα καὶ τῶν ἄλλων εἴ τι πλείστου ἄξιον ἦν σῶμα ἢ χρῆμα.

XXXXVII. Ἐν δὲ τούτῳ κατὰ κράτος εἰλήφεσαν Ἀχαιοὶ τὴν πόλιν καὶ περὶ τὰς ἁρπαγὰς ἐσπουδακότες κατὰ πολλὴν ἄδειαν σῴζεσθαι τοῖς φεύγουσι παρῆκαν. οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Αἰνείαν ἔτι καθ᾽ ὁδὸν εὑρόντες τοὺς 117 σφετέρους καὶ καθ᾽ ἓν ἅπαντες γενόμενοι τὰ ὀχυρώτατα καταλαμβάνονται τῆς Ἴδης. ἦλθον δ᾽ ὡς αὐτοὺς οἵ τ᾽ ἐν Δαρδάνῳ τότε οἰκοῦντες, ὡς εἶδον φλόγα πολλὴν παρὰ τὰ εἰωθότα φερομένην ἐξ Ἰλίου, νύκτωρ καταλιπόντες τὴν πόλιν ἔρημον, χωρὶς ἢ ὅσοι σὺν Ἐλύμῳ καὶ Αἰγέστῳ ναυτικόν τι συνεσκευασμένοι ἔτυχον προεξεληλυθότες τῆς πόλεως, καὶ ἐξ Ὀφρυνίου πόλεως ὁ δῆμος ἅπας καὶ ἐκ τῶν ἄλλων Τρωικῶν πόλεων τῆς ἐλευθερίας οἱ περιεχόμενοι· δύναμίς τε αὕτη δι᾽ ἐλαχίστου χρόνου μεγίστη τῶν Τρωικῶν ἐγένετο. οἱ μὲν οὖν σὺν Αἰνείᾳ διασωθέντες ἐκ τῆς καταλήψεως ἐν τούτοις ὑπομένοντες τοῖς χωρίοις οὐ διὰ μακροῦ πάλιν ἐπὶ τὰ σφέτερα κατελεύσεσθαι ἤλπιζον τῶν πολεμίων ἀποπλευσάντων, Ἀχαιοὶ δὲ ἀνδραποδισάμενοι τὴν πόλιν καὶ τὰ σύνεγγυς χωρία καὶ φρούρια δῃώσαντες παρεσκευάζοντο μὲν ὡς καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὄρεσι χειρωσόμενοι. πεμψάντων δὲ κήρυκας αὐτῶν περὶ διαλύσεων καὶ δεομένων μὴ σφᾶς εἰς ἀνάγκην καταστῆσαι πολέμου, συνελθόντες εἰς 118 ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῖσδε ποιοῦνται πρὸς αὐτοὺς τὰς διαλύσεις· Αἰνείαν μὲν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ τὰ χρήματα φέροντας ὅσα διεσώσαντο κατὰ τὴν φυγὴν ἐν ὡρισμένοις

τισὶ χρόνοις ἐκ τῆς Τρῳάδος ἀπελθεῖν, παραδόντας Ἀχαιοῖς τὰ φρούρια· Ἀχαιοὺς δὲ παρασχεῖν αὐτοῖς τὴν ἀσφάλειαν ἐξ ἁπάσης ὅσης ἐκράτουν γῆς καὶ θαλάττης ἀπιοῦσι κατὰ τὰς ὁμολογίας. δεξάμενος δὲ ταῦτα Αἰνείας καὶ νομίσας ἐκ τῶν ἐνόντων κράτιστα εἶναι Ἀσκάνιον μὲν τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων ἔχοντα τοῦ συμμαχικοῦ τινα μοῖραν, ἧς Φρύγιον ἦν τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν Δασκυλῖτιν καλουμένην γῆν, ἔνθα ἐστὶν ἡ Ἀσκανία λίμνη, μετάπεμπτον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων γενόμενον ἐπὶ βασιλείᾳ τοῦ ἔθνους ἀποπέμπει· καὶ ᾤκησεν Ἀσκάνιος αὐτόθι χρόνον τινὰ οὐ πολύν. ἐλθόντων δὲ ὡς αὐτὸν Σκαμανδρίου τε καὶ
119 τῶν ἄλλων Ἑκτοριδῶν ἀφιγμένων ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Νεοπτολέμου, κατάγων αὐτοὺς ἐπὶ τὴν πατρῴαν ἀρχὴν εἰς Τροίαν ἀφικνεῖται. καὶ περὶ μὲν Ἀσκανίου τοσαῦτα λέγεται· τοὺς δὲ ἄλλους παῖδας Αἰνείας παραλαβὼν καὶ τὸν πατέρα καὶ τὰ ἕδη τῶν θεῶν, ἐπειδὴ παρεσκευάσθη τὸ ναυτικὸν αὐτῷ, διαπλεῖ τὸν Ἑλλήσποντον ἐπὶ τῆς ἔγγιστα κειμένης χερρονήσου τὸν πλοῦν ποιούμενος, ἣ πρόκειται μὲν τῆς Εὐρώπης, καλεῖται δὲ Παλλήνη. ἔθνος δ' εἶχεν αὐτὴν Θρᾴκιον
120 σύμμαχον Κρουσαῖον καλούμενον ἁπάντων προθυμότατον τῶν συναραμένων αὐτοῖς τοῦ πολέμου.

XXXXVIII. Ὁ μὲν οὖν πιστότατος τῶν λόγων, ᾧ κέχρηται τῶν παλαιῶν συγγραφέων Ἑλλάνικος ἐν τοῖς Τρωικοῖς, περὶ τῆς Αἰνείου φυγῆς τοιόσδε ἐστίν. εἴρηνται δὲ καὶ ἄλλοις τισὶ περὶ τῶν αὐτῶν οὐ κατὰ ταὐτὰ ἔχοντες λόγοι, οὓς ἧττον ἔγωγε τούτου πιθανοὺς εἶναι νομίζω. κρινέτω δὲ ὡς ἕκαστος τῶν ἀκουόντων βούλεται. Σοφοκλῆς μὲν ὁ τραγῳδοποιὸς ἐν Λαοκόωντι δράματι μελλούσης ἁλίσκεσθαι τῆς πόλεως πεποίηκε τὸν Αἰνείαν ἀνασκευαζόμενον εἰς

τὴν Ἴδην, κελευσθέντα ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἀγχίσου κατὰ τὴν μνήμην ὧν Ἀφροδίτη ἐπέσκηψε καὶ ἀπὸ τῶν νεωστὶ γενομένων περὶ τοὺς Λαοκοωντίδας σημείων τὸν μέλλοντα ὄλεθρον τῆς πόλεως συντεκμηραμένου. ἔχει δ' ἐν αὐτῷ τὰ ἰαμβεῖα ἐν ἀγγέλου προσώπῳ λεγόμενα ὧδε· 121

νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνέας ὁ τῆς θεοῦ
πάρεστ' ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου
νώτου καταστάζοντα βύσσινον φάρος,
κύκλῳ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθίαν·
συμπλάζεται δὲ πλῆθος οὐχ ὅσον δοκεῖς,
οἳ τῆσδ' ἐρῶσι τῆς ἀποικίας Φρυγῶν.

Μενεκράτης δὲ ὁ Ξάνθιος προδοῦναι τοῖς Ἀχαιοῖς αὐτὸν ἀποφαίνει τὴν πόλιν τῆς πρὸς Ἀλέξανδρον ἔχθρας ἕνεκα, καὶ διὰ τὴν εὐεργεσίαν ταύτην Ἀχαιοὺς αὐτῷ συγχωρῆσαι διασώσασθαι τὸν οἶκον. σύγκειται δὲ αὐτῷ ὁ λόγος ἀρξαμένῳ ἀπὸ Ἀχιλλέως ταφῆς τὸν τρόπον τόνδε· ' Ἀχαιοὺς δ' ἀνίη εἶχε καὶ ἐδόκεον τῆς στρατιῆς τὴν κεφαλὴν ἀπηράχθαι. ὅμως δὲ τάφον αὐτῷ δαίσαντες ἐπολέμεον βίῃ πάσῃ, ἄχρι Ἴλιος 122 ἑάλω Αἰνείεω ἐνδόντος. Αἰνείης γὰρ ἄτιτος ἐὼν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καὶ ἀπὸ γερέων [ἱερῶν] ἐξειργόμενος ἀνέτρεψε Πρίαμον· ἐργασάμενος δὲ ταῦτα εἷς Ἀχαιῶν ἐγεγόνει.' ἄλλοι δέ τινες ἐπὶ τοῦ ναυστάθμου τοῦ Τρωικοῦ τυχεῖν αὐτὸν τηνικαῦτα διατρίβοντα λέγουσιν, οἱ δ' εἰς Φρυγίαν ἀπεσταλμένον ὑπὸ Πριάμου μετὰ δυνάμεως ἐπί τινα χρείαν στρατιωτικήν· εἰσὶ δ' οἳ μυθωδεστέραν αὐτοῦ ποιοῦσι τὴν ἔξοδον. ἐχέτω δ' ὅπῃ τὶς αὐτὸν πείθει.

XXXXVIIII. Τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔξοδον ἔτι πλείω παρέχει τοῖς πολλοῖς τὴν ἀπορίαν. οἱ μὲν γὰρ ἕως Θρᾴκης ἀγαγόντες αὐτὸν ἐκεῖ λέγουσι τελευτῆσαι τὸν

βίον, ὧν ἐστι Κεφάλων τε ὁ Γεργήθιος καὶ Ἡγήσιππος ὁ περὶ Παλλήνης γράψας, ἄνδρες ἀρχαῖοι καὶ λόγου ἄξιοι. ἕτεροι δὲ ἐκ Θρᾴκης ἀναστήσαντες αὐτὸν ἕως Ἀρκαδίας παρακομίζουσιν, οἰκῆσαι δὲ λέγουσιν ἐν Ὀρχομενῷ τε τῷ Ἀρκαδικῷ, καὶ Νήσῳ λεγομένῃ,
123 καίπερ οὔσῃ μεσόχθονι, ἀπὸ τελμάτων καὶ ποταμοῦ· τάς τε καλουμένας Καπύας Αἰνείου τε καὶ Τρώων ἀπόκτισιν εἶναι, Καπύας ὀνομασθείσας ἀπὸ τοῦ Τρωικοῦ Κάπυος. λέγεται δὲ ταῦτα ἄλλοις τε καὶ Ἀριαίθῳ τῷ γράψαντι τὰ Ἀρκαδικά. εἰσὶ δὲ καὶ οἳ δεῦρο μὲν ἀφικέσθαι τὸν Αἰνείαν μυθολογοῦσιν, οὐ μέντοι τήν γε τελευτὴν αὐτῷ τοῦ βίου συμπεσεῖν ἐν τοῖσδε τοῖς χωρίοις, ἀλλ' ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς ἄλλοι τε πολλοὶ δηλοῦσι καὶ Ἀγάθυλλος Ἀρκὰς ὁ ποιητὴς ἐν ἐλεγείῳ λέγων ὧδε·

ἵκετο δ' Ἀρκαδίην, Νήσῳ δ' ἐγκάτθετο παῖδας
δοιάς, Κωδώνης λέκτρα καὶ Ἀνθεμόνης.
αὐτὸς δ' Ἑσπερίην ἔσυτο χθόνα, γείνατο δ' υἷα
124 Ῥωμύλον.

Τῆς δ' εἰς Ἰταλίαν Αἰνείου καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταὶ καὶ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτῶν ἔν τε θυσίαις καὶ ἑορταῖς μηνύματα, Σιβύλλης τε λόγια καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ καὶ ἄλλα πολλά, ὧν οὐκ ἄν τις ὡς εὐπρεπείας ἕνεκα συγκειμένων ὑπερίδοι. πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἕλλησι γνωρίσματα καὶ φανερὰ εἰς τόδε χρόνου περιλείπεται, ἔνθα ὡρμίσαντο καὶ παρ' οἷς διατριβὴν ἀπλοίας ἕνεκα ἐποιήσαντο· ὧν ἐγὼ μνήμην ὡς ἂν οἷός τε ὦ πολλῶν ὄντων βραχυτάτην ποιήσομαι. πρῶτον μὲν εἰς Θρᾴκην ἀφικόμενοι κατὰ τὴν χερρόνησον, ἣ καλεῖται Παλλήνη, ὡρμίσαντο. εἶχον δὲ αὐτὴν ὥσπερ ἔφην βάρβαροι Κρουσαῖοι καλούμενοι καὶ παρέσχον αὐτοῖς τὰς καταγωγὰς ἀσφα-

λεῖς. μείναντες δὲ τὴν χειμερινὴν ὥραν αὐτόθι νεὼν Ἀφροδίτης ἱδρύσαντο ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων ἑνὸς καὶ πόλιν Αἴνειαν ἔκτισαν, ἐν ᾗ τούς τε ὑπὸ καμάτων ἀδυνάτους πλεῖν καὶ ὅσοις αὐτοῦ μένειν βουλομένοις ἦν, ὡς ἐν οἰκείᾳ γῇ τὸ λοιπὸν ἐσομένους, ὑπελίποντο. αὕτη διέμεινεν ἕως τῆς Μακεδόνων δυναστείας 125 τῆς κατὰ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου γενομένης· ἐπὶ δὲ τῆς Κασάνδρου βασιλείας καθῃρέθη, ὅτε Θεσσαλονίκη πόλις ἐκτίζετο, καὶ οἱ Αἰνεᾶται σὺν ἄλλοις πολλοῖς εἰς τὴν νεόκτιστον μετῴκησαν.

L. Ἐκ δὲ τῆς Παλλήνης ἄραντες οἱ Τρῶες εἰς Δῆλον ἀφικνοῦνται βασιλεύοντος αὐτῆς Ἀνίου· καὶ ἦν πολλὰ σημεῖα ἐν Δήλῳ τῆς Αἰνείου τε καὶ Τρώων παρουσίας, ἕως ἤνθει τε καὶ ᾠκήθη ἡ νῆσος. ἔπειτα εἰς Κύθηρα νῆσον ἑτέραν, ἣ πρόκειται Πελοποννήσου, παραγενόμενοι ἱερὸν Ἀφροδίτης ἱδρύονται. ἀπὸ δὲ Κυθήρων ποιούμενοι τὸν πλοῦν οὐ πρόσω τῆς Πελοποννήσου τελευτήσαντα τῶν ἑταίρων τινὰ τῶν Αἰνείου Κίναιθον ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων τινὸς θάπτουσιν, ὃ νῦν ἀπ' ἐκείνου Κιναίθιον καλεῖται· καὶ τὴν πρὸς Ἀρκάδας συγγένειαν ἀνανεωσάμενοι, περὶ ἧς ἐν ὑστέρῳ λόγῳ διηγήσομαι, χρόνον τε ὀλίγον περὶ ταῦτα τὰ χωρία διατρίψαντες καὶ ὑπολιπόμενοί τινας σφῶν αὐτῶν εἰς Ζάκυνθον ἀφικνοῦνται. δεξαμένων δ' αὐτοὺς καὶ τῶν Ζακυνθίων πρὸς φιλίαν διὰ τὸ συγγενές· Δαρδάνῳ γὰρ τῷ Διὸς καὶ Ἠλέκτρας 126 τῆς Ἀτλαντίδος δύο γενέσθαι φασὶν ἐκ Βατείας παῖδας, Ζάκυνθόν τε καὶ Ἐριχθόνιον, ὧν ὁ μὲν Αἰνείου πρόγονος ἦν, Ζάκυνθος δὲ τῆς νήσου κτίστης· ταύτης τε δὴ τῆς συγγενείας ἀναμνήσει καὶ φιλοφροσύνῃ τῶν ἐπιχωρίων διατρίβοντες αὐτόθι καὶ ἅμα ἀπλοίᾳ κατειργόμενοι θύουσιν Ἀφροδίτῃ πρὸς τῷ κατα-

σκευασθέντι ἱερῷ θυσίαν, ἣν εἰς τόδε χρόνου συν-
τελοῦσι κοινῇ Ζακύνθιοι, καὶ ἀγῶνα ποιοῦσιν ἐφή-
βοις τῶν τε ἄλλων ἀγωνισμάτων καὶ δρόμου· τὸ δὲ
νικητήριον ὁ πρῶτος ἐλθὼν εἰς τὸν νεὼν λαμβάνει·
λέγεται δὲ Αἰνείου καὶ Ἀφροδίτης ὁ δρόμος, καὶ
ξόανα τούτων ἕστηκεν ἀμφοτέρων. ἐκεῖθεν δὲ πελά-
γιον ποιησάμενοι τὸν πλοῦν εἰς Λευκάδα κατάγονται,
κατεχόντων ἔτι τὸ χωρίον Ἀκαρνάνων. κἀν ταύτῃ
πάλιν ἱερὸν Ἀφροδίτης ἱδρύονται τοῦτο, ὃ νῦν ἐστιν
ἐν τῇ νησῖδι τῇ μεταξὺ τοῦ Διορύκτου τε καὶ τῆς πό-
127 λεως, καλεῖται δὲ Ἀφροδίτης Αἰνειάδος. ἄραντες δὲ
αὐτόθεν ἐπί τε Ἄκτιον ἐλθόντες ὁρμίζονται τοῦ Ἀμ-
βρακικοῦ κόλπου πρὸς τὸ ἀκρωτήριον. κἀκεῖθεν εἰς
Ἀμβρακίαν ἀφικνοῦνται πόλιν, ἧς ἐβασίλευεν Ἄμ-
βραξ ὁ Δεξαμενοῦ τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ὑπολείπονται
ἑκατέρωθι μνημεῖα τῆς ἀφίξεως· ἐν Ἀκτίῳ μὲν
Ἀφροδίτης Αἰνειάδος ἱερὸν καὶ πλησίον αὐτοῦ θεῶν
μεγάλων, ἃ καὶ εἰς ἐμὲ ἦν· ἐν δὲ Ἀμβρακίᾳ ἱερόν τε
τῆς αὐτῆς θεοῦ καὶ ἡρῷον Αἰνείου πλησίον τοῦ μι-
κροῦ θεάτρου, ἐν ᾧ καὶ ξόανον μικρὸν ἀρχαϊκὸν Αἰ-
128 νείου λεγόμενον, καὶ αὐτὸ θυσίαις ἐγέραιρον αἱ κα-
λούμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμφίπολοι.

LI. Ἐκ δὲ Ἀμβρακίας Ἀγχίσης μὲν τὰς ναῦς ἔχων παρὰ γῆν κομιζόμενος εἰς Βούτρωτον λιμένα τῆς Ἠπείρου κατάγεται, Αἰνείας δὲ καὶ οἱ ἀκμαιότατοι σὺν αὐτῷ τοῦ στρατοῦ διανύσαντες ἡμερῶν δυεῖν ὁδὸν εἰς Δωδώνην ἀφικνοῦνται χρησόμενοι τῷ θεῷ καὶ καταλαμβάνουσιν αὐτόθι Τρῶας τοὺς σὺν Ἑλένῳ. ἀνελόμενοι δὲ χρησμοὺς περὶ τῆς ἀποικίας καὶ τὸν θεὸν ἀναθήμασι δωρησάμενοι Τρωικοῖς ἄλλοις τε καὶ κρατῆρσι χαλκοῖς, ὧν τινες ἔτι περίεισιν ἐπιγραφαῖς πάνυ ἀρχαίαις δηλοῦντες τοὺς ἀναθέντας, ἐπὶ τὸ

ναυτικὸν ἀφικνοῦνται τεττάρων μάλιστα ἡμερῶν διελθόντες ὁδόν. δηλοῖ δὲ καὶ τὴν εἰς Βούτρωτον τῶν Τρώων παρουσίαν λόφος τις, ᾧ τότε στρατοπέδῳ ἐχρήσαντο, Τροία καλούμενος. ἐκ δὲ Βουτρώτου παρὰ γῆν κομισθέντες ἄχρι λιμένος Ἀγχίσου μὲν τότε ὀνομασθέντος, νῦν δ' ἀσαφεστέραν ἔχοντος ὀνομασίαν, ἱερὸν καὶ αὐτόθι τῆς Ἀφροδίτης ἱδρυσάμενοι 129
διαίρουσι τὸν Ἰόνιον ἡγεμόνας ἔχοντες τῆς ναυτιλίας Ἀκαρνᾶνας, οἳ συνέπλευσαν αὐτοῖς ἐθελούσιοι συνεπισπώμενοι τοὺς σὺν Πάτρωνι τῷ Θουρίῳ· καὶ αὐτῶν οἱ μὲν πλείους, ἐπειδὴ σῶος ὁ στρατὸς εἰς Ἰτα- 130
λίαν ἀφίκετο, ἐπ' οἶκον αὖθις ἀνεκομίσθησαν, Πάτρων δὲ πεισθεὶς ὑπ' Αἰνείου κοινωνεῖν τῆς ἀποικίας καὶ σὺν αὐτῷ τινες τῶν φίλων ὑπέμειναν ἐν τῇ Σικελίᾳ· οὓς ἔνιοί φασιν ἐν Ἀλοντίῳ κατοικῆσαι [τῆς Σικελίας]. ταύτης ὑπομνήσει τῆς εὐεργεσίας Ἀκαρνᾶσι Ῥωμαῖοι Λευκάδα καὶ Ἀνακτόριον ἀφελόμενοι Κορινθίους ἀνὰ χρόνον ἐχαρίσαντο Οἰνιάδας τε ἀποκαταστῆσαι βουλομένοις ἐπέτρεψαν καὶ τὰς Ἐχινάδας νήσους καρποῦσθαι κοινῇ μετ' Αἰτωλῶν ἔδωκαν. οἱ δὲ σὺν Αἰνείᾳ ποιησάμενοι τὴν ἀπόβασιν οὐ καθ' ἓν χωρίον τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ ταῖς μὲν πλείσταις ναυσὶ πρὸς ἄκραν Ἰαπυγίας ὁρμισάμενοι, ἣ τότε Σαλεντῖνος ἐλέγετο, ταῖς δὲ λοιπαῖς κατὰ τὸ καλούμενον Ἀθή- 131
ναιον, ἔνθα καὶ αὐτὸς Αἰνείας ἐτύγχανεν ἐπιβὰς Ἰταλίας, (τοῦτο δὲ τὸ χωρίον ἐστὶν ἀκρωτήριον καὶ ἐπ' αὐτῷ θερινὸς ὅρμος, ὃς ἐξ ἐκείνου λιμὴν Ἀφροδίτης καλεῖται) παρέπλευσαν ἄχρι πορθμοῦ διὰ χειρὸς ἔχοντες Ἰταλίαν, ἴχνη τινὰ κἀν τούτοις ὑπολειπόμενοι τοῖς τόποις τῆς ἀφίξεως ἄλλα τε καὶ φιάλην χαλκῆν ἐν Ἥρας ἱερῷ ἐπιγραφῇ δηλοῦσαν ἀρχαίᾳ τοῦ δωρησαμένου τῇ θεῷ Αἰνείου τοὔνομα.

LII. *Γενόμενοι δὲ κατὰ Σικελίαν, εἴτε γνώμῃ χρησάμενοι τῇδε ὁρμίσασθαι εἴτε καὶ ὑπ' ἀνέμων πονηρῶν βιασθέντες, ἃ δὴ φιλεῖ περὶ τὴν θάλατταν γίνεσθαι τήνδε, κατάγονται τῆς νήσου περὶ τὰ κα-
132 λούμενα Δρέπανα· ἔνθα περιτυγχάνουσι τοῖς σὺν Ἐλύμῳ καὶ Αἰγέστῳ προεξελθοῦσιν ἐκ τῆς Τροίας, οἳ τύχης τε καὶ πνεύματος οὐρίου λαβόμενοι καὶ ἅμα οὐ πολλῇ ἀποσκευῇ βαρυνόμενοι δι' ὀλίγου κατήχθησαν εἰς Σικελίαν καὶ ᾤκησαν περὶ ποταμὸν καλούμενον Κριμισὸν ἐν γῇ Σικανῶν, πρὸς φιλίαν λαβόντες παρ' αὐτῶν τὸ χωρίον διὰ τὴν Αἰγέστου συγγένειαν γενομένου τε καὶ τραφέντος ἐν Σικελίᾳ κατὰ τοιόνδε τι πάθος. τῶν προγόνων αὐτοῦ τις ἀνὴρ ἐπιφανὴς ἐκ τοῦ Τρωικοῦ γένους ὢν Λαομέδοντι διάφορος γίνεται, καὶ αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αἰτίᾳ δή τινι λαβὼν κτείνει καὶ γένος αὐτοῦ τὸ ἄρρεν ἅπαν, ὑπὸ δέους μή τι πρὸς αὐτῶν πάθῃ· τὰς δὲ θυγατέρας παρθένους ἔτι οὔσας ἀποκτεῖναι μὲν οὐκ εὐπρεπὲς ἐνόμισε, Τρωσὶ δὲ συνοικούσας περιιδεῖν οὐκ ἀσφαλές, δίδωσι δ' αὐτὰς ἐμπόροις ὡς προσωτάτω κελεύσας ἀπάγειν. ταύταις ἀπιούσαις συνεκπλεῖ μειράκιόν τι τῶν ἐπιφανῶν κρατούμενον ἔρωτι τῆς ἑτέρας καὶ γα-
133 μεῖ τὴν παιδίσκην ἀχθεῖσαν εἰς Σικελίαν, καὶ γίνεται αὐτοῖς παῖς ἐν Σικελοῖς διατρίβουσιν Αἴγεστος ὄνομα· ὃς ἤδη καὶ γλῶσσαν τῶν ἐπιχωρίων ἐκμαθών, ἐπειδὴ τοὺς γονεῖς αὐτῷ τελευτῆσαι συνέβη, βασιλεύοντος ἐν Τροίᾳ Πριάμου κάθοδον αὐτῷ δοθῆναι διαπράττεται, καὶ συνδιενέγκας τὸν πρὸς Ἀχαιοὺς πόλεμον ἁλισκομένης τῆς πόλεως ἀπέπλει πάλιν εἰς Σικελίαν σὺν Ἐλύμῳ ποιησάμενος τὴν φυγὴν ἐν τρισὶ ναυσίν, ἃς Ἀχιλλεὺς ἔχων ὅτε τὰς Τρῳάδας ἐληίζετο πόλεις ἕρμασιν ὑφάλοις περιπεσούσας ἀπέ-*

βαλεν. ἐντυχὼν δὴ τοῖς εἰρημένοις ἀνδράσι Αἰνείας φιλοφρονεῖταί τε αὐτοὺς καὶ κατασκευάζεται αὐτοῖς πόλεις Αἴγεσταν καὶ Ἔλυμα καί τινα καὶ μοῖραν τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς ἐν τοῖς πολίσμασιν ὑπολείπεται, ὡς μὲν ἐγὼ εἰκάζω γνώμῃ ἑκουσίῳ χρησάμενος, ἵνα τοῖς ὑπὸ καμάτων βαρυνομένοις ἢ ἄλλως θαλάττῃ ἀχθομένοις ἀναπαύσεις γίνοιντο ἀσφαλεῖς καὶ καταγωγαί, ὡς δέ τινες γράφουσι τοῦ ναυτικοῦ μειωθέντος 134
αὐτῷ διὰ τὴν ἔμπρησιν, ἣν ἐποιήσαντο τῶν γυναικῶν τινες ἀχθόμεναι τῇ πλάνῃ, τὸν οὐκέτι δυνάμενον συμπλεῖν ὄχλον ἐκ τῶν κατακεκαυμένων νεῶν ἀνάγκη καταλιπών.

LIII. Τεκμήρια δὲ τῆς εἰς Σικελοὺς Αἰνείου τε καὶ Τρώων ἀφίξεως πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, περιφανέστατα δὲ τῆς Αἰνειάδος Ἀφροδίτης ὁ βωμὸς ἐπὶ τῇ κορυφῇ τοῦ Ἐλύμου ἱδρυμένος καὶ ἱερὸν Αἰνείου ἱδρυμένον ἐν Αἰγέστῃ, τὸν μὲν αὐτοῦ κατασκευάσαντος Αἰνείου τῇ μητρί, τὸ δὲ ἱερὸν τῶν ὑπολειφθέντων ἀπὸ τοῦ στόλου τῇ μνήμῃ τοῦ σώσαντος σφᾶς ἀνάθημα ποιησαμένων. τὸ μὲν δὴ σὺν Ἐλύμῳ καὶ Αἰγέστῳ Τρωικὸν ἐν τούτοις κατέμεινε τοῖς χωρίοις, καὶ διετέλεσαν Ἔλυμοι καλούμενοι. προεῖχε γὰρ κατὰ τὴν ἀξίωσιν Ἔλυμος ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ γένους ὤν, ἀφ᾽ οὗ τὴν κλῆσιν οἱ σύμπαντες ἔλαβον. οἱ δὲ σὺν τῷ Αἰνείᾳ πλέοντες ἀπὸ Σικελίας διὰ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους πρῶτον μὲν ὡρμίσαντο τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸν λιμένα Παλίνουρον, ὃς ἀφ᾽ ἑνὸς τῶν Αἰνείου κυβερνητῶν τελευτήσαντος αὐτόθι ταύτης τυχεῖν λέ- 135
γεται τῆς ὀνομασίας. ἔπειτα νήσῳ προσέσχον, ᾗ τοὔνομα ἔθεντο Λευκασίαν ἀπὸ γυναικὸς ἀνεψιᾶς Αἰνείου περὶ τόνδε τὸν τόπον ἀποθανούσης. ἐκεῖθεν δὲ κατάραντες εἰς λιμένα βαθὺν καὶ καλὸν ἐν Ὀπικοῖς,

τελευτήσαντος καὶ αὐτόθι Μισήνου τῶν ἐπιφανῶν τινος, ἀπ' ἐκείνου τὸν λιμένα ὠνόμασαν, νήσῳ τε Προχύτῃ καὶ ἀκρωτηρίῳ Καιήτῃ τύχῃ προσορμισάμενοι κατὰ ταὐτὰ τίθενται τὰς ἐπικλήσεις τοῖς τόποις, γυναικῶν ἀποθανουσῶν βουλόμενοι μνημεῖα ποιῆσαι τὰ χωρία. τούτων δὲ ἡ μὲν συγγενὴς Αἰνείου λέγε-
136 ται γενέσθαι, ἡ δὲ τροφός. τελευτῶντες δὲ ἀφικνοῦνται τῆς Ἰταλίας εἰς Λωρεντὸν, ἔνθα τῆς πλάνης παυσάμενοι χάρακα ἔθεντο, καὶ τὸ χωρίον ἐν ᾧ κατεστρατοπεδεύσαντο ἐξ ἐκείνου Τροία καλεῖται, ἀπέχει δὲ τῆς θαλάττης ἀμφὶ τοὺς τέτταρας σταδίους. ἔγραψα δὲ ταῦτα καὶ τὴν παρέκβασιν ἐποιησάμην τοῦ ἀναγκαίου χάριν, ἐπειδὴ τῶν συγγραφέων οἱ μὲν οὐδ' ἐλθεῖν Αἰνείαν εἰς Ἰταλίαν φασὶν ἅμα Τρωσὶν, οἱ δ' ἕτερον Αἰνείαν, οὐ τὸν ἐξ Ἀφροδίτης καὶ Ἀγχίσου γενόμενον, οἱ δὲ Ἀσκάνιον τὸν Αἰνείου, οἱ δὲ ἄλλους τινάς. εἰσὶ δ' οἳ τὸν ἐξ Ἀφροδίτης Αἰνείαν λέγουσι καταστήσαντα τὸν λόχον εἰς Ἰταλίαν ἀνακομισθῆναι πάλιν οἴκαδε καὶ βασιλεῦσαι τῆς Τροίας, τελευτῶντα δὲ καταλιπεῖν Ἀσκανίῳ τῷ παιδὶ τὴν βασιλείαν, καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου γένος ἐπὶ πλεῖστον κατασχεῖν τὴν ἀρχήν· ὡς μὲν ἐγὼ εἰκάζω τοῖς Ὁμήρου ἔπεσιν οὐκ ὀρθῶς λαμβανομένοις παρακρουσθέντες. πεποίηται γὰρ αὐτῷ ἐν Ἰλιάδι Ποσειδῶν προλέγων τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι περὶ τὸν Αἰνείαν καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνου γενησομένους
137 ἐπιφάνειαν ὧδέ πως·

νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

ὑπολαβόντες οὖν τὸν Ὅμηρον ἐν Φρυγίᾳ δυναστεύοντας εἰδέναι τοὺς ἄνδρας, ὡς δὴ οὐ δυνατὸν ἐν Ἰταλίᾳ οἰκοῦντας βασιλεύειν Τρώων, τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ Αἰνείου ἀνέπλασαν. ἄρχειν δὲ δὴ τῶν Τρώων

οὓς ἐπήγετο καὶ ἄλλοθι πολιτευομένων οὐκ ἀδύνατον ἦν· ἔχοι δ' ἄν τις τῆς ἀπάτης καὶ ἑτέρας αἰτίας λαβεῖν.

LIIII. Εἰ δέ τινας ταράττει τὸ πολλαχῇ λέγεσθαί τε καὶ δείκνυσθαι τάφους Αἰνείου ἀμηχάνου ὄντος ἐν πλείοσι τὸν αὐτὸν τεθάφθαι χωρίοις, ἐνθυμηθέντες ὅτι κοινόν ἐστιν ἐπὶ πολλῶν τοῦτό γε τὸ ἄπορον καὶ μάλιστα τῶν μὲν ἐπιφανεῖς τὰς τύχας, πλάνητας δὲ τοὺς βίους ἐσχηκότων, μαθέτωσαν ὅτι χωρίον μὲν 138
ἓν τὸ δεξάμενον τὰ σώματα αὐτῶν ἦν, μνημεῖα δὲ παρὰ πολλοῖς κατεσκεύαστο δι' εὔνοιαν τῶν ἐν ὠφελείαις τισὶ δι' αὐτοὺς γενομένων, μάλιστα εἰ τοῦ γένους αὐτῶν τι περιῆν ἢ πόλεώς τινος ἀπόκτισις ἢ χρόνιοί τινες καὶ φιλάνθρωποι μοναί· οἷα δὴ καὶ περὶ τόνδε τὸν ἥρωα μυθολογούμενα ἴσμεν. Ἰλίῳ μὲν γὰρ τὸ μὴ πασσυδὶ διαφθαρῆναι κατὰ τὴν ἅλωσιν παρασχών, τῇ δὲ καλουμένῃ Βεβρυκίᾳ τὸ ἐπικουρικὸν διασωθῆναι παρασκευάσας, ἐν Φρυγίᾳ δὲ τὸν υἱὸν Ἀσκάνιον βασιλέα καταλιπών, ἐν Παλλήνῃ δὲ πόλιν ἐπώνυμον κτίσας, ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲ θυγατέρας κηδεύσας, ἐν Σικελίᾳ δὲ μέρος τῆς στρατιᾶς ὑπολιπόμενος, πολλοῖς δὲ ἄλλοις χωρίοις φιλανθρώπους τὰς διατριβὰς δωρήσασθαι δοκῶν ἑκούσιον εἶχε παρ' αὐτῶν τὴν εὔνοιαν, δι' ἣν τὸν μετ' ἀνθρώπων βίον ἐκλιπὼν 139
ἡρώοις ἐκοσμεῖτο καὶ μνημάτων κατασκευαῖς πολλαχῇ. ἐπεὶ φέρε τίνας ἂν αἰτίας ἔχοι τὶς ὑποθέσθαι τῶν ἐν Ἰταλίᾳ αὐτοῦ μνημάτων, εἰ μήτε ἦρξε τούτων τῶν χωρίων μήτε καταγωγὰς ἐν αὐτοῖς ἐποιήσατο μήθ' ὅλως ἐγνώσθη πρὸς αὐτῶν; ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων καὶ αὖθις λεχθήσεται, καθότι ἂν ὁ λόγος ἐφ' ἑκάστου καιροῦ δηλωθῆναι ἀπαιτῇ.

LV. Τοῦ δὲ μηκέτι προσωτέρω τῆς Εὐρώπης

πλεῦσαι τὸν Τρωικὸν στόλον οἵ τε χρησμοὶ αἴτιοι ἐγένοντο τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐνδεικνύμενον· ἐπειδὴ γὰρ ὅρμῳ χρησάμενοι τῷ Λωρεντῷ σκηνὰς ἐπήξαντο περὶ τὸν αἰγιαλόν, πρῶτον μὲν πιεζομένοις τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ δίψης οὐκ ἔχοντος ὕδωρ τοῦ τόπου (λέγω δὲ ἃ παρὰ τῶν ἐγχωρίων παρέλαβον) λιβάδες αὐτόμαται νάματος ἡδίστου ἐκ γῆς ἀνελθοῦσαι ὤφθησαν, ἐξ ὧν ἥ τε στρατιὰ πᾶσα ὑδρεύσατο καὶ ὁ τόπος ἐπίρρυτος γέγονε μέχρι θαλάσσης καταβάντος ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ ῥεύματος. νῦν μέντοι οὐκέτι πλήθουσιν ὥστε καὶ ἀπορρεῖν αἱ λιβάδες, ἀλλ'
140 *ἔστιν ὀλίγον ὕδωρ ἐν κοίλῳ χωρίῳ συνεστηκός, λεγόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἱερὸν ἡλίου· καὶ βωμοὶ δύο παρ' αὐτῷ δείκνυνται, ὁ μὲν πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένος, ὁ δὲ πρὸς δύσεις, Τρωικὰ ἱδρύματα, ἐφ' ὧν τὸν Αἰνείαν μυθολογοῦσι πρώτην θυσίαν ποιήσασθαι τῷ θεῷ χαριστήριον τῶν ὑδάτων. ἔπειτα ἄριστον αὐτοῖς αἱρουμένοις ἐπὶ τοῦ δαπέδου σέλινα μὲν ὡς πολλοῖς ἀποδέδοται ὑπέστρωτο καὶ ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων· ὡς δέ φασί τινες, ἴτρια καρποῦ πεποιημένα πυρίνου, καθαριότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα. ἐπεὶ δὲ αἱ παρατεθεῖσαι τροφαὶ κατανάλωντο, τῶν ὑπεστρωμένων αὐτοῖς σελίνων εἴτε ἰτρίων ἔφαγέ τις καὶ αὖθις ἕτερος· ἐν τούτῳ τυγχάνει τις εἰπὼν εἴτε τῶν Αἰνείου παίδων, ὡς λόγος ἔχει, εἴτε τῶν ὁμοσκήνων, Ἀλλ' ἡμῖν γε ἤδη καὶ ἡ τράπεζα κατεδήδεσται· ὡς δὲ τοῦτο ἤκουσαν ἅπαντες ἀνεθορύβησαν, ὡς τὰ πρῶτα τοῦ μαντεύματος ἤδη σφίσι τέλος ἔχοι. ἦν γάρ τι θέσφατον αὐτοῖς, ὡς μέν τινες λέγουσιν ἐν Δωδώνῃ γενόμενον, ὡς δ' ἕτεροι γράφουσιν ἐν Ἐρυθραῖς σχεδίῳ τῆς Ἴδης, ἔνθα ᾤκει Σίβυλλα ἐπιχωρία νύμφη*

χρησμῳδὸς, ἢ αὐτοῖς ἔφρασε πλεῖν ἐπὶ δυσμῶν ἡλίου, 141
ἕως ἂν εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἔλθωσιν, ἐν ᾧ κατέδονται τὰς τραπέζας· ὅταν δὲ τοῦτο μάθωσι γενόμενον, ἡγεμόνα τετράποδα ποιησαμένους, ὅπου ἂν κάμῃ· τὸ ζῷον, ἐνταῦθα δείμασθαι πόλιν. τοῦτο δὴ τὸ θεοπρόπιον ἀναμνησθέντες, οἱ μὲν τὰ ἕδη τῶν θεῶν Αἰνείου κελεύσαντος εἰς τὸ ἀποδειχθὲν χωρίον ἐκ τῆς νεὼς ἐξέφερον, οἱ δὲ βάθρα καὶ βωμοὺς κατεσκεύαζον αὐτοῖς, αἱ δὲ γυναῖκες ὀλολυγῇ καὶ χορείαις χρώμεναι παρεκόμιζον τὰ ἱερά, οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Αἰνείαν παρασκευασθείσης θυσίας ἔχοντες τοὺς στεφάνους περὶ τὸν βωμὸν ἔστησαν.

LVI. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι τὰς εὐχὰς ἐποιήσαντο, ἡ μέλλουσα καθιεροῦσθαι ὗς ἐγκύμων οὖσα καὶ οὐ πρόσω τόκου καταρχομένων αὐτῆς τῶν θυτήρων διασεισαμένη καὶ ἀποφυγοῦσα τοὺς κατέχοντας ἄνω θαλάττης ἔθει. Αἰνείας δὲ μαθὼν ὅτι ταύτην ἄρα τὴν ἡγεμόνα τὸ θέσφατον αὐτοῖς ἐδήλου παρηκολούθει 142
σὺν ὀλίγοις μικρὸν ὑπολειπόμενος, δεδοικὼς μὴ ὑπὸ θορύβου τῶν διωκόντων ἀποτραπείη τῆς κατὰ δαίμονα ὁδοῦ. καὶ ἡ μὲν ἀμφὶ τοὺς εἴκοσι καὶ τέτταρας σταδίους ἀπὸ θαλάττης διελθοῦσα λόφον τινὰ προσανατρέχει, ἔνθα ὑπὸ καμάτου μοχθήσασα καθέζεται. τῷ δὲ Αἰνείᾳ (τέλος γὰρ τὰ μαντεύματα ἐφαίνετο ἔχειν) ὁρῶντι τὸ χωρίον γῆς τε οὐκ ἐν καλῷ καὶ θαλάττης πρόσω καὶ οὐδὲ ταύτης ἐνορμίσασθαι ἀγαθῆς, πολλὴ παρίσταται ἀμηχανία, πότερα χρὴ τῷ θεσφάτῳ πειθομένους αὐτοῦ κατοικεῖν, ἔνθα λυπηρὸν εἰσαεὶ βίον τρίψουσιν οὐδενὸς χρηστοῦ ἀπολαύοντες, ἢ προσωτέρω χωρητέον ἐπὶ γῆς ἀμείνονος μάστευσιν. ταῦτα δὲ αὐτῷ διανοουμένῳ καὶ τοὺς θεοὺς ἔχοντι δι' αἰτίας ἄφνω λέγεται φωνή τις ἐκ τῆς νάπης ἀφανοῦς

ὄντος τοῦ φθεγγομένου προσπεσεῖν κελεύουσα μένειν τε αὐτόθι καὶ πολίζεσθαι διὰ ταχέων καὶ μὴ τῷ ἀπόρῳ τῆς παρούσης δόξης ἐπιτρέψαντα, εἰ μὴ ἐν εὐβότῳ γῇ τὸν βίον ἱδρύσεται, τὴν μέλλουσάν τε καὶ ὅσον οὔπω παροῦσαν εὐτυχίαν ἀπώσασθαι. εἶναι γὰρ αὐτῷ πεπρωμένον ἐκ ταύτης ὁρμώμενον τῆς λυπρᾶς
145 καὶ ὀλίγης τὸ πρῶτον οἰκήσεως πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ἐπικτήσασθαι γῆν σὺν χρόνῳ· παισὶ δὲ αὐτοῦ καὶ ἐγγόνοις [ἔσεσθαι] ἀρχὴν μεγίστην καὶ ἐπὶ πλεῖστον χρόνου ἐκμηκυνθησομένην ὑπάρξαι. ταύτην μὲν οὖν ἐν τῷ παρόντι καταγωγὴν ἔσεσθαι τοῖς Τρωσί· μετὰ δὲ τοσούτους ἐνιαυτοὺς ὅσους ἂν ἡ ὗς τέκῃ χοίρους κτισθήσεσθαι πρὸς τῶν ἐξ ἐκείνου γενησομένων πόλιν ἑτέραν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην. μαθόντα δὲ τὸν Αἰνείαν καὶ δαιμόνιόν τι νομίσαντα τὸ χρῆμα τῆς φωνῆς εἶναι ποιεῖν ὡς ὁ θεὸς ἐκέλευεν. ἕτεροι δὲ λέγουσιν ἀδημονοῦντι τῷ ἀνδρὶ καὶ παρεικότι τὸ σῶμα ὑπὸ λύπης καὶ οὔτε ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου καταβάντι οὔτε σῖτα προσενεγκαμένῳ, αὐτοῦ δὲ ὡς ἔτυχεν αὐλισθέντι τὴν νύκτα ἐκείνην, ἐπιστῆναι μεγάλην τινὰ καὶ θαυμαστὴν ἐνυπνίου τῶν θεῶν τινι τῶν πατρίων εἰκασθεῖσαν ὄψιν τὰ λεχθέντα μικρῷ πρότερον ὑποτιθεμένην· ὁποτέρως δὲ τἀληθὲς ἔχει θεοῖς ἂν εἴη γνώριμον. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ τριάκοντα λέγεται χοίρους ἡ ὗς ἐκτεκεῖν, καὶ τοσούτοις ἐνιαυτοῖς ὕστερον
146 ὑπὸ τῶν Τρώων ἑτέρα κτισθῆναι πόλις κατὰ τὸ θέσφατον, ὑπὲρ ἧς ἐν οἰκείῳ τόπῳ διαλέξομαι.

LVII. *Αἰνείας δὲ τῆς μὲν ὑὸς τὸν τόκον ἅμα τῇ γειναμένῃ τοῖς πατρῴοις ἁγίζει θεοῖς ἐν τῷ χωρίῳ τῷδε, οὗ νῦν ἐστιν ἡ καλιάς, καὶ αὐτὴν οἱ Λαουινιάται τοῖς ἄλλοις ἄβατον φυλάττοντες ἱερὰν νομίζουσι· τοῖς δὲ Τρωσὶ μεταστρατοπεδεῦσαι κελεύσας ἐπὶ τὸν*

*λόφον ἱδρύεται τὰ ἕδη τῶν θεῶν ἐν τῷ κρατίστῳ καὶ
αὐτίκα περὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ πολίσματος ἁπάσῃ
προθυμίᾳ ὥρμητο ἐλάμβανέ τε καταθέων ἐκ τῶν πέριξ
χωρίων ὁπόσα εἰς τὸν πολισμὸν αὐτῷ ἦν χρήσιμα καὶ
μάλιστα ἔμελλε λυπηρὰ τοῖς ἀφαιρεθεῖσι φανήσεσθαι,
σίδηρον καὶ ξύλα καὶ τὰς γεωργικὰς παρασκευάς.
Λατίνῳ δὲ, ὃς ἦν τότε βασιλεὺς, πολεμοῦντι πρὸς
ἔθνος ὅμορον τοὺς καλουμένους Ῥοτόλους καὶ δυ-
σημεροῦντι κατὰ τὰς μάχας ἀγγέλλεται τὰ γινόμενα
ἐπὶ τὸ φοβερώτατον, ὡς ἀνάστατος αὐτοῦ γίνεται
πᾶσα ἡ παράλιος ὑπερορίῳ στρατιᾷ, καὶ εἰ μὴ σὺν* 145
*τάχει κωλύσει τὰ δρώμενα ὀχυρὸς αὐτῷ φανήσεται
ὁ πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας ἀγών. ἀκούσαντι δὲ τῷ ἀν-
δρὶ δέος εἰσέρχεται καὶ αὐτίκα τοῦ παρόντος πολέ-
μου μεθέμενος ἐπὶ τοὺς Τρῶας ἐλαύνει πολλῇ στρα-
τιᾷ. ὁρῶν δὲ αὐτοὺς ὡπλισμένους τε ὡς Ἕλληνας καὶ
ἐν τάξει εὐκόσμῳ ἀκαταπλήκτως τὸ δεινὸν ὑπομένον-
τας, τῆς μὲν αὐτίκα παρακινδυνεύσεως, ὡς οὐκ ἂν
ἐξ ἐφόδου αὐτοὺς ἔτι χειρωσόμενος, ἣν ἔσχε δόξαν
οἴκοθεν ὁρμώμενος, ἀποτρέπεται· στρατοπεδευσά-
μενος δ' ἐπὶ λόφου τινὸς τὸ πρῶτον ἀναλαβεῖν
ᾤετο δεῖν τὴν δύναμιν ἐκ τοῦ παρόντος κόπου, ὃς
πολὺς ἐκ μακρᾶς ὁδοῦ καὶ συντόνου διώξεως αὐτοῖς
ἐγένετο. αὐλισάμενος δὲ διὰ νυκτὸς αὐτόθι γνώμην
ἐποιεῖτο ἀρχομένης ἕω συμφέρεσθαι τοῖς πολεμίοις.
ἐγνωκότι δὲ αὐτῷ ταῦτα λέγει τις ἐπιστὰς καθ' ὕπνον
ἐπιχώριος δαίμων δέχεσθαι τοὺς Ἕλληνας τῇ χώρᾳ
συνοίκους· ἥκειν γὰρ αὐτοὺς μέγα ὠφέλημα Λατίνῳ* 146
*καὶ κοινὸν Ἀβοριγίνων ἀγαθόν· Αἰνείᾳ τε οἱ πατρῷοι
θεοὶ τῆς αὐτῆς νυκτὸς φανέντες παρακελεύονται πεί-
θειν Λατῖνον ἑκόντα παρασχεῖν σφίσι τὴν οἴκησιν ἐν
ᾧ βούλονται χωρίῳ, καὶ χρήσασθαι δυνάμει Ἑλληνι-*

κῇ συμμάχῳ μᾶλλον ἢ διαφόρῳ· ἀμφοτέρους δὲ τὸ ὄναρ ἐκώλυεν ἄρχειν μάχης. ὡς δὲ ἡμέρα τε ἐγένετο, καὶ διεκοσμήθησαν εἰς μάχην αἱ δυνάμεις, κήρυκες ἧκον ὡς τοὺς ἡγεμόνας ἑκατέρωθεν τὸ αὐτὸ ἀξιοῦντες, συνελθεῖν ἀλλήλοις εἰς λόγους· καὶ ἐγένετο τοῦτο.

LVIII. Πρῶτος δὲ ὁ Λατῖνος ἔγκλημα ποιούμενος τὸν αἰφνίδιόν τε καὶ ἀκατάγγελτον πόλεμον ἠξίου τὸν Αἰνείαν λέγειν, ὅστις ὢν καὶ τί βουλόμενος ἄγει καὶ φέρει τὰ χωρία πεπονθώς τε οὐδὲν δεινὸν πρότερος καὶ οὐκ ἀγνοῶν ὅτι τὸν ἄρχοντα πολέμου πᾶς ὁ προπαθὼν ἀμύνεται· παρασχόν τε ἂν αὐτῷ πᾶν, εἴ
147 τινος ἐδεῖτο μετρίου, πρὸς φιλίαν καὶ παρ' ἑκόντων εὑρίσκεσθαι τῶν ἐγχωρίων, παρελθὼν τὴν ἁπάντων ἀνθρώπων δικαίωσιν αἴσχιον ἢ κάλλιον ἠξίωσε βίαν προσφέρων τὰ αὐτὰ λαμβάνειν. τοιαῦτα δὲ αὐτοῦ διαλεχθέντος ἀπεκρίνατο Αἰνείας· Ἡμεῖς γένος μὲν Τρῶές ἐσμεν, πόλεως δὲ οὐ τῆς ἀφανεστάτης ἐν Ἕλλησιν ἐγενόμεθα· ἣν ἀφαιρεθέντες ὑπὸ Ἀχαιῶν δεκαετεῖ πολέμῳ χειρωθεῖσαν, ἀλῆται περιερχόμενοι πόλεώς τε καὶ χώρας ἐν ᾗ τὸ λοιπὸν οἰκήσομεν ἀπορίᾳ, θεοῖς δὲ κελεύουσι πειθόμενοι δεῦρ' ἀφίγμεθα· καὶ ἡμῖν ὡς τὰ θέσφατα λέγει λιμὴν τῆς πλάνης ἥδε ἡ γῆ μόνη λείπεται. ἐποριζόμεθα δὲ ἐκ τῆς χώρας ὧν ἡμῖν δεῖ δυστυχέστερον μᾶλλον ἢ εὐπρεπέστερον, ὡς ἥκιστα τέως γε ἐβουλόμεθα. ἀμειψόμεθα δὲ αὐτὰ πολλαῖς καὶ ἀγαθαῖς ἔργων ἀμοιβαῖς παρέχοντες ὑμῖν καὶ σώματα καὶ ψυχὰς εὖ πρὸς τὰ δεινὰ πεπαι-
148 δευμένας χρῆσθαι ὁπόσα βούλεσθε, τὴν ὑμετέραν γῆν φυλάττοντες ἀδῄωτον, τὴν δὲ τῶν πολεμίων προθύμως συγκατακτώμενοι. ἱκέται δὲ ὑμῶν γινόμεθα μὴ πρὸς ὀργὴν τὰ πεπραγμένα λαμβάνειν, ἐνθυμηθέντας ὡς οὐ σὺν ὕβρει ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης ταῦτα βια-

σθέντες ἐποιοῦμεν· ἅπαν δὲ σύγγνωμον τὸ ἀκούσιον. καὶ δεῖ ὑμᾶς μηδὲν ἐναντίον βουλεῦσαι περὶ ἡμῶν χεῖρας προεχομένων, εἰ δὲ μή, θεοὺς καὶ δαίμονας οἳ κατέχουσι τήνδε τὴν γῆν παραιτούμενοι συγγνώμονας ἡμῖν γενέσθαι [καὶ] ὧν ἠναγκασμένοι δρῶμεν πειρασόμεθα πολέμου ἄρχοντας ὑμᾶς ἀμύνεσθαι. οὐ γὰρ ἂν νῦν πρώτου οὐδὲ μεγίστου πολέμου τοῦδε ἀπολαύσαιμεν. ὡς δὲ ταῦτα ὁ Λατῖνος ἤκουσεν ἀπεκρίνατο πρὸς αὐτόν· Ἀλλ' ἔγωγε εὔνοιάν τε πρὸς ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἔχω καὶ συμφοραῖς ἀνθρώπων ἀναγκαίαις πάνυ ἄχθομαι, σώζεσθαί τε ὑμᾶς 149
περὶ πολλοῦ ἂν ποιησαίμην, εἴ μοι δῆλοι γένοισθε οἰκήσεως δεόμενοι ἥκειν ἐν ἀποχρώσῃ τε γῆς μοίρᾳ καὶ πρὸς φιλίαν τῶν δοθησομένων μεθέξοντες, ἀλλ' οὐ τὴν ἐμὴν δυναστείαν ἀφαιρησόμενοι πρὸς βίαν. εἰ δ' ἐπαληθεύεται ὑμῖν ὅδ' ὁ λόγος πίστεις τούτων ἀξιῶ δοῦναι καὶ λαβεῖν, αἳ φυλάξουσιν ἡμῖν ἀδόλους τὰς ὁμολογίας.

LVIIII. Αἰνείου δὲ ἐπαινέσαντος τὰ λεγόμενα γίνονται συνθῆκαι τοῖς ἔθνεσιν ἐφ' ὁρκίων τοιαίδε· Ἀβοριγῖνας μὲν Τρωσὶ δοῦναι χώραν ὅσην ἠξίουν ἀμφὶ τοὺς τετταράκοντα σταδίους πανταχοῦ πορευομένοις ἀπὸ τοῦ λόφου· Τρῶας δὲ Ἀβοριγῖσι τοῦ τ' ἐν χερσὶ πολέμου συλλαβέσθαι καὶ ὅπου ἂν ἄλλη παρακαλῶνται συστρατεύειν· κοινῇ δὲ ἀμφοτέρους τὰ κράτιστα ὑπὲρ ἀλλήλων πράττειν καὶ χειρὶ καὶ γνώμῃ. συνθέμενοι δὲ ταῦτα καὶ τέκνων ὁμηρείαις τὰς πίστεις βεβαιώσαντες κοινῇ στρατεύουσιν ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Ῥοτόλων· δι' ὀλίγου δὲ τἀκεῖ πάντα χειρωσάμενοι παρῆσαν ἐπὶ τὸ πόλισμα τὸ Τρωικὸν ἡμιτέλεστον ὃν καὶ 150
μιᾷ προθυμίᾳ πάντες χρώμενοι τειχίζουσιν αὐτό. ὄνομα δὲ τῷ κτίσματι Αἰνείας τίθεται Λαουΐνιον, ὡς

μὲν αὐτοὶ Ῥωμαῖοι λέγουσιν ἀπὸ τῆς Λατίνου θυγατρὸς, ἣ Λαῦναν εἶναί φασι τοὔνομα· ὡς δ' ἄλλοι τινὲς τῶν Ἑλληνικῶν μυθογράφων ἔλεξαν, ἀπὸ τῆς Ἀνίου τοῦ Δηλίων βασιλέως θυγατρὸς, Λαύνας καὶ τῆσδε ὀνομαζομένης, ἧς ἀποθανούσης νόσῳ περὶ τὸν οἰκισμὸν τῆς πόλεως πρώτης καὶ ἐν ᾧ ἔκαμε χωρίῳ ταφείσης μνῆμα γενέσθαι τὴν πόλιν. συμπλεῦσαι δ' αὐτὴν τοῖς Τρωσὶ λέγεται δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Αἰνείᾳ δεηθέντι μαντικὴν οὖσαν καὶ σοφήν. λέγεται δὲ κατὰ τὸν πολισμὸν τοῦ Λαουϊνίου σημεῖα τοῖς Τρωσὶ γενέσθαι τοιάδε· πυρὸς αὐτομάτως ἀναφθέντος ἐκ τῆς νάπης λύκον μὲν κομίζοντα τῷ στό-
151 ματι τῆς ξηρᾶς ὕλης ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ πῦρ, ἀετὸν δὲ προσπετόμενον ἀναρριπίζειν τῇ κινήσει τῶν πτερύγων τὴν φλόγα· τούτοις δὲ τἀναντία μηχανωμένην ἀλώπεκα τὴν οὐρὰν διάβροχον ἐκ τοῦ ποταμοῦ φέρουσαν ἐπιρραπίζειν τὸ καιόμενον πῦρ, καὶ τοτὲ μὲν τοὺς ἀνάπτοντας ἐπικρατεῖν, τοτὲ δὲ τὴν ἀποσβέσαι βουλομένην· τέλος δὲ νικῆσαι τοὺς δύο, καὶ τὴν ἑτέραν οἴχεσθαι μηδὲν ἔτι ποιεῖν δυναμένην. ἰδόντα δὲ τὸν Αἰνείαν εἰπεῖν ὡς ἐπιφανὴς μὲν ἔσται καὶ θαυμαστὴ καὶ γνώσεως ἐπὶ πλεῖστον ἥξουσα ἡ ἀποικία, ἐπίφθονος δὲ τοῖς πέλας αὐξομένη καὶ λυπηρὰ, κρατήσει δ' ὅμως τῶν ἀντιπραττόντων κρείττονα τὴν ἐκ τοῦ θείου τύχην λαβοῦσα τοῦ παρ' ἀνθρώπων ἐναντιωσομένου φθόνου. ταῦτα μὲν δὴ οὕτω περιφανῆ μηνύματα λέ-
152 γεται γενέσθαι τῶν συμβησομένων τῇ πόλει, καὶ ἔστιν αὐτῶν μνημεῖα ἐν τῇ Λαουϊνιατῶν ἀγορᾷ χάλκεα εἴδωλα τῶν ζῴων ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου διατηρούμενα.

LX. Ἐπειδὴ δὲ κατεσκευάσθη τοῖς Τρωσὶν ἡ πόλις, ἐπιθυμία πάντας ἔσχεν ἰσχυρὰ τοῦ παρ' ἀλλή-

λων ἀπολαῦσαι χρησίμου, καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν πρῶτοι ἄρχουσι μίξαντες τοῦ τε ἐπιχωρίου καὶ τοῦ ἐπήλυδος γένους τὴν ἀξίωσιν ἐπὶ συναλλαγαῖς γάμου, δόντος Λατίνου τὴν θυγατέρα Λαῦναν Αἰνείᾳ γυναῖκα. ἔπειτα καὶ οἱ ἄλλοι τὴν αὐτὴν τοῖς βασιλεῦσιν ἐπιθυμίαν λαβόντες καὶ δι' ὀλίγου πάνυ χρόνου συνενεγκάμενοι ἔθη καὶ νόμους καὶ θεῶν ἱερὰ, κηδείας τε συνάψαντες ἀλλήλοις καὶ κοινωνίαις πολέμων ἀνακερασθέντες, κοινῇ σύμπαντες ὀνομασίᾳ προσαγορεύοντες αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀβοριγίνων Λατίνους, οὕτω βεβαίως ἔμειναν ἐπὶ τοῖς συγκειμένοις, ὥστε οὐδεὶς αὐτοὺς ἔτι χρόνος ἀπ' ἀλλήλων διέστησε. Τὰ μὲν δὴ συνελθόντα ἔθνη καὶ κοινωσάμενα τοὺς βίους, ἐξ ὧν τὸ Ῥωμαίων γένος ὥρμηται, πρὶν ἣν νῦν ἔχουσιν οἰκισθῆναι πόλιν, ταῦτά ἐστιν· Ἀβοριγῖνες μὲν πρῶτον, οἳ Σικελοὺς ἐξανέστησαν ἐκ τούτων τῶν 153
χωρίων, Ἕλληνες ὄντες τὸ ἀρχαῖον ἐκ Πελοποννήσου τῶν σὺν Οἰνώτρῳ μετενεγκαμένων τὴν οἴκησιν ἐκ τῆς καλουμένης νῦν Ἀρκαδίας, ὡς ἐγὼ πείθομαι· ἔπειθ' οἱ μεταναστάντες ἐκ τῆς τότε μὲν Αἱμονίας, νῦν δὲ Θετταλίας καλουμένης, Πελασγοί· τρίτοι δὲ οἱ σὺν Εὐάνδρῳ παραγενηθέντες εἰς Ἰταλίαν ἐκ Παλλαντίου πόλεως· μετὰ δὲ τούτους τῶν σὺν Ἡρακλεῖ στρατευομένων Πελοποννησίων Ἐπειοί τε καὶ Φενεᾶται, οἷς καὶ Τρωικόν τι ἐμμέμικται· τελευταῖοι δὲ οἱ διασωθέντες σὺν Αἰνείᾳ Τρῶες ἐξ Ἰλίου τε καὶ Δαρδάνου καὶ τῶν ἄλλων Τρωικῶν πόλεων.

LXI. Ὅτι δὲ καὶ τὸ τῶν Τρώων ἔθνος Ἑλληνικὸν ἐν τοῖς μάλιστα ἦν ἐκ Πελοποννήσου ποτὲ ὡρμημένον, εἴρηται μὲν καὶ ἄλλοις τισὶ πάλαι, λεχθήσεται δὲ καὶ πρὸς ἐμοῦ δι' ὀλίγων. ἔχει δὲ ὁ λόγος περὶ αὐτῶν ὧδε· Ἄτλας γίνεται βασιλεὺς πρῶτος ἐν τῇ

καλουμένῃ νῦν Ἀρκαδίᾳ, ᾤκει δὲ περὶ τὸ λεγόμενον
Καυκάσιον ὄρος. τούτῳ θυγατέρες ἦσαν ἑπτὰ αἱ νῦν
154 ἐν οὐρανῷ κατηστερίσθαι λεγόμεναι Πλειάδες ἐπί-
κλησιν, ὧν μίαν μὲν Ἠλέκτραν Ζεὺς γαμεῖ καὶ
γεννᾷ παῖδας ἐξ αὐτῆς Ἴασον καὶ Δάρδανον. Ἴασος
μὲν οὖν ἠίθεος μένει, Δάρδανος δὲ ἄγεται γυ-
ναῖκα Χρύσην Πάλλαντος θυγατέρα, ἐξ ἧς αὐτῷ γί-
νονται παῖδες Ἰδαῖος καὶ Δείμας. οὗτοι τέως μὲν ἐν
Ἀρκαδίᾳ παραλαβόντες τὴν Ἄτλαντος δυναστείαν
ἐβασίλευον, ἔπειτα κατακλυσμοῦ γενομένου μεγάλου
περὶ τὴν Ἀρκαδίαν τὰ μὲν πεδία ἐξελιμνώθη καὶ πολ-
λοῦ χρόνου γεωργεῖσθαι ἀδύνατα ἦν, οἱ δὲ ἄνθρω-
ποι (ᾤκουν γὰρ ἀνὰ τὰ ὄρη γλίσχρως ποριζόμενοι τὰς
τροφάς) συμφρονήσαντες ὡς οὐχ ἱκανὴ βόσκειν ἔσται
πάντας ἡ περιοῦσα γῆ νέμονται σφᾶς αὐτοὺς διχῇ·
καὶ αὐτῶν οἱ μὲν ἐν Ἀρκαδίᾳ ὑπομένουσι βασιλέα
στησάμενοι Δείμαντα τὸν Δαρδάνου, οἱ δὲ λοιποὶ
ἀπανίστανται Πελοποννήσου στόλῳ μεγάλῳ. ποι-
155 ούμενοι δὲ τὸν πλοῦν παρὰ τὴν Εὐρώπην εἰς τὸν
Μέλανα καλούμενον ἀφικνοῦνται κόλπον καὶ τυγ-
χάνουσιν ἐν νήσῳ τινὶ τῆς Θρᾴκης ὁρμισάμενοι,
ἣν οὐκ ἔχω εἰπεῖν εἴτε ἦν οἰκουμένη καὶ πρότερον,
εἴτε ἔρημος· ἡ τίθενται τοὔνομα σύνθετον ἔκ τε ἀν-
δρὸς καὶ τόπου, Σαμοθρᾴκην· τὸ μὲν γὰρ χωρίον τῆς
Θρᾴκης, ὁ δὲ οἰκιστὴς Σάμων, υἱὸς Ἑρμοῦ καὶ νύμφης
Κυλληνίδος Ῥήνης ὀνομαζομένης. ἐκεῖ δὲ χρόνον οὐ
πολὺν διατρίψαντες, ὡς οὐκ εὐμαρὴς ἦν ὁ βίος αὐτοῖς
γῇ τε λυπρᾷ καὶ θαλάττῃ ἀγρίᾳ μαχομένοις, ὀλίγους
τινὰς ἐν τῇ νήσῳ λειπόμενοι ἀπανίστανται πάλιν οἱ
πλείους εἰς τὴν Ἀσίαν ἔχοντες ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας
Δάρδανον· Ἴασος γὰρ ἐν τῇ νήσῳ κεραυνῷ πληγεὶς
ἐτελεύτα Δήμητρος εὐνῆς ὀριγνώμενος [οἱ ἔχειν]· ποιη-

σάμενοί τε τὴν ἀπόβασιν ἐν τῷ καλουμένῳ νῦν Ἑλλησπόντῳ 156 περὶ τὴν ὕστερον κληθεῖσαν οἰκίζονται Φρυγίαν, Ἰδαῖος μὲν ὁ Δαρδάνου μέρος τῆς στρατιᾶς ἔχων ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἃ νῦν Ἰδαῖα ἀπ' ἐκείνου λέγεται, ἔνθα μητρὶ θεῶν ἱερὸν ἱδρυσάμενος ὄργια καὶ τελετὰς κατεστήσατο, αἳ καὶ εἰς τόδε χρόνου διαμένουσιν ἐν πάσῃ Φρυγίᾳ· Δάρδανος δ' ἐν τῇ καλουμένῃ νῦν Τρῳάδι πόλιν ὁμώνυμον αὐτῷ κατασκευάσας, δόντος αὐτῷ τὰ χωρία Τεύκρου βασιλέως, ἀφ' οὗ Τευκρὶς τὸ ἀρχαῖον ἡ γῆ ἐλέγετο· τοῦτον δὲ ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ Φανόδημος ὁ τὴν Ἀττικὴν γράψας ἀρχαιολογίαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς μετοικῆσαί φασιν εἰς τὴν Ἀσίαν δήμου Ξυπεταιῶνος ἄρχοντα καὶ πολλὰ παρέχονται τοῦ λόγου τεκμήρια. κρατήσαντα δὲ χώρας συχνῆς τε καὶ ἀγαθῆς καὶ οὐ πολὺ τὸ ἐπιχώριον ἐχούσης γένος 157 ἀσμένως τὸν Δάρδανον ἰδεῖν καὶ τὸ σὺν αὐτῷ παραγενόμενον Ἑλληνικὸν, τῶν τε πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμων συμμαχίας ἕνεκα καὶ ἵνα ἡ γῆ μὴ ᾖ ἔρημος.

LXII. Ἀπαιτεῖ δὲ ὁ λόγος καὶ τὸν Αἰνείαν ἐξ ὧν ἔφυ διηγήσασθαι· βραχείᾳ δὴ καὶ τοῦτο δηλώσει σημανῶ. Δάρδανος ἐπειδὴ Χρύσην τὴν Πάλλαντος θυγατέρα, ἐξ ἧς οἱ πρότεροι παῖδες ἐγένοντο αὐτῷ, τελευτῆσαι συνέπεσε, Βατίειαν γαμεῖ τὴν Τεύκρου θυγατέρα· καὶ γίνεται παῖς αὐτῷ Ἐριχθόνιος, ὃς ἁπάντων ἀνθρώπων εὐδαιμονέστατος λέγεται γενέσθαι τῆς τε πατρῴας καὶ τῆς ὑπὸ τῷ μητροπάτορι γενομένης κληρονομήσας ἀρχῆς. Ἐριχθονίου δὲ καὶ Καλλιρόης τῆς Σκαμάνδρου γίνεται Τρὼς, ἀφ' οὗ τὴν ἐπωνυμίαν τὸ ἔθνος ἔχει· Τρωὸς δὲ καὶ Ἀκαλλαρίδος τῆς Εὐμήδους Ἀσσάρακος ἦν· τούτου δὲ καὶ Κλυτοδώρας τῆς Λαομέδοντος Κάπυς· Κάπυος δὲ καὶ νύμφης Ναϊάδος Ἱερομνήμης Ἀγχίσης· Ἀγχίσου δὲ καὶ

Ἀφροδίτης Αἰνείας. ὡς μὲν δὴ καὶ τὸ Τρωικὸν γένος
Ἑλληνικὸν ἀρχῆθεν ἦν δεδήλωταί μοι.
158 LXIII. *Περὶ δὲ τῶν χρόνων ἐν οἷς ἐκτίσθη τὸ*
Λαουΐνιον ἄλλοι μὲν ἄλλως λέγουσιν· ἐμοὶ μέντοι
δοκοῦσιν οἱ δευτέρῳ μετὰ τὴν ἔξοδον τὴν ἐκ Τροίας
ἔτει φέροντες αὐτὴν· εἰκότα μᾶλλον λέγειν. Ἴλιος μὲν
159 *γὰρ ἥλω τελευτῶντος ἤδη τοῦ θέρους, ἑπτακαίδεκα*
πρότερον ἡμέραις τῆς θερινῆς τροπῆς, ὀγδόῃ φθί-
νοντος μηνὸς Θαργηλιῶνος, ὡς Ἀθηναῖοι τοὺς χρό-
νους ἄγουσι, περιτταὶ δὲ ἦσαν αἱ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖ-
160 *νον ἐκπληροῦσαι μετὰ τὴν τροπὴν εἴκοσιν ἡμέραι. ἐν*
δὴ ταῖς ἑπτὰ καὶ τριάκοντα ταῖς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως
διαγενομέναις τά τε περὶ τὴν πόλιν οἴομαι διοικήσα-
σθαι τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τὰς πρεσβείας ἐπιδέξασθαι τὰς
παρὰ τῶν ἀφεστηκότων καὶ τὰ ὅρκια ποιήσασθαι
πρὸς αὐτούς· τῷ δ' ἑξῆς ἔτει, πρώτῳ δὲ μετὰ τὴν
ἅλωσιν ὑπὸ τὴν μετοπωρινὴν ἰσημερίαν ἄραντες οἱ
Τρῶες ἐκ τῆς γῆς περαιοῦνται τὸν Ἑλλήσποντον καὶ
καταχθέντες εἰς τὴν Θρᾴκην αὐτοῦ διατρίβουσι τὴν
χειμερινὴν ὥραν δεχόμενοί τε τοὺς ἐπισυνιόντας ἐκ
τῆς φυγῆς καὶ παρασκευαζόμενοι τὰ εἰς τὸν ἀπόπλουν.
ἐκ δὲ τῆς Θρᾴκης ἀναστάντες ἔαρος ἀρχομένου τελοῦσι
τὸν μεταξὺ πλοῦν ἄχρι Σικελίας· ἐκεῖ δὲ ὁρμισαμέ-
νοις αὐτοῖς τὸ ἔτος τοῦτο τελευτᾷ, καὶ διατρίβουσι
τὸν δεύτερον χειμῶνα τὰς πόλεις συνοικίζοντες τοῖς
Ἐλύμοις ἐν Σικελίᾳ. πλοΐμων δὲ γενομένων ἄραντες
ἀπὸ τῆς νήσου περῶσι τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος καὶ
τελευτῶντες εἰς Λωρεντὸν ἀφικνοῦνται τὸν Ἀβοριγί-
νων αἰγιαλὸν μεσούσης θερείας. λαβόντες δὲ τὸ χω-
161 *ρίον οἰκίζουσιν ἐν αὐτῷ Λαουΐνιον τὸν δεύτερον*
ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἐκπληρώσαντες ἐνιαυτόν. καὶ περὶ
μὲν τούτων ὡς ἔχω δόξης δεδήλωταί μοι.

LXIIII. *Αἰνείας δὲ κατασκευάσας ἱεροῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις κόσμοις ἀποχρώντως τὴν πόλιν, ὧν τὰ πλεῖστα ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦν, τῷ μὲν ἑξῆς ἐνιαυτῷ, τρίτῳ δὲ ἀπὸ τῆς ἐξόδου, Τρώων ἐβασίλευσε μόνων· τῷ δὲ τετάρτῳ τελευτήσαντος Λατίνου καὶ τὴν ἐκείνου βασιλείαν παραλαμβάνει τῆς τε κηδείας οἰκειότητι τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπικλήρου τῆς Λαύνας γενομένης μετὰ τὸν Λατίνου θάνατον καὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας πολέμου τῆς στρατηγίας ἕνεκα. ἀπέστησαν γὰρ αὖθις ἀπὸ τοῦ Λατίνου Ῥότολοι λαβόντες ἡγεμόνα τῶν αὐτομόλων τινὰ τῆς Λατίνου γυναικὸς Ἀμίτας ἀνεψιὸν ὄνομα Τυρρηνόν. ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος ἐπὶ τῷ γάμῳ τῆς Λαύνας τὸν κηδεστὴν μεμφόμενος, ὅτι παρελθὼν τὸ συγγενὲς ὀθνείοις ἐκήδευσε, τῆς τε Ἀμίτας παροξυνούσης καὶ ἄλλων τινῶν συλλαμβα-* 162
νόντων ἄγων τὴν δύναμιν, ἧς αὐτὸς ἦρχε, προστίθεται τοῖς Ῥοτόλοις. πολέμου δ' ἐκ τῶν ἐγκλημάτων τούτων γενομένου καὶ μάχης ἰσχυρᾶς Λατῖνός τε ἀποθνήσκει καὶ Τυρρηνὸς καὶ τῶν ἄλλων συχνοί, κρατοῦσι δ' ὅμως οἱ σὺν Αἰνείᾳ. ἐκ δὲ τούτου τὴν ὑπὸ τῷ κηδεστῇ γενομένην ἀρχὴν Αἰνείας παραλαμβάνει. τρία δὲ βασιλεύσας ἔτη μετὰ τὴν Λατίνου τελευτὴν τῷ τετάρτῳ θνήσκει κατὰ πόλεμον. Ῥότολοί τε γὰρ ἐκ τῶν πόλεων στρατεύουσιν ἅπαντες ἐπ' αὐτόν, καὶ σὺν αὐτοῖς βασιλεὺς Τυρρηνῶν Μεσέντιος δείσας περὶ τῆς αὐτοῦ χώρας, ἤδη γὰρ ἐπὶ μέγα χωροῦσαν ὁρῶν τὴν Ἑλληνικὴν δύναμιν ἤχθετο. μάχης δὲ γενομένης καρτερᾶς οὐ πρόσω τοῦ Λαουϊνίου καὶ πολλῶν ἑκατέρωθεν ἀπολομένων τὰ μὲν στρατεύματα νυκτὸς ἐπελθούσης διελύθη, τὸ δὲ Αἰνείου σῶμα φανερὸν οὐδαμῇ γενόμενον οἱ μὲν εἰς θεοὺς μεταστῆναι εἴκαζον, οἱ δ' ἐν τῷ ποταμῷ, παρ' ὃν ἡ

μάχη ἐγένετο, διαφθαρῆναι. καὶ αὐτῷ κατασκευάζου-
163 σιν οἱ Λατῖνοι ἡρῷον ἐπιγραφῇ τοιᾷδε κοσμούμενον·
Πατρὸς θεοῦ χθονίου, ὃς ποταμοῦ Νομι-
κίου ῥεῦμα διέπει. εἰσὶ δ' οἳ λέγουσιν ἐπ' Ἀγ-
χίσῃ κατασκευασθῆναι αὐτὸ ὑπ' Αἰνείου, ἐνιαυτῷ
πρότερον τοῦ πολέμου τούτου τελευτήσαντι. ἔστι δὲ
χωμάτιον οὐ μέγα καὶ περὶ αὐτὸ δένδρα στοιχηδὸν
πεφυκότα θέας ἄξια.

LXV. Αἰνείου δ' ἐξ ἀνθρώπων μεταστάντος ἑβ-
δόμῳ μάλιστα ἔτει μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν Εὐρυλέων
παρέλαβε τὴν Λατίνων ἡγεμονίαν ὁ μετονομασθεὶς
Ἀσκάνιος ἐν τῇ φυγῇ. ἦσαν δὲ τειχήρεις οἱ Τρῶες
ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, καὶ τοῖς μὲν πολεμίοις ἀεὶ προσ-
ῄει δύναμις, αἱ δὲ τῶν Λατίνων ἀδύνατοι ἦσαν τοῖς
ἐν τῷ Λαουϊνίῳ πολιορκουμένοις ἐπικουρεῖν. τὸ μὲν
δὴ πρῶτον εἰς φιλίαν τε καὶ συνθήκας μετρίας προὐ-
καλοῦντο τοὺς πολεμίους οἱ περὶ τὸν Ἀσκάνιον· ὡς
δ' οὐδὲν προσεῖχον αὐτοῖς, ἐπιτρέπειν ἐκείνοις ἠναγ-
κάζοντο καὶ λύσασθαι τὸν πόλεμον ἐφ' οἷς ἂν αὐτοὶ
δικαιῶσι. τοῦ δὲ βασιλέως τῶν Τυρρηνῶν τά τε ἄλλα
ὡς δεδουλωμένοις ἀφόρητα ἐπιτάσσοντος καὶ τὸν
164 οἶνον ὅσον ἂν ἡ Λατίνων γῆ φέρῃ Τυρρηνοῖς ἀπάγειν
ἀνὰ πᾶν ἔτος, οὐκ ἀνασχετὸν ἡγησάμενοι τὸ πρᾶγμα
τῆς μὲν ἀμπέλου τὸν καρπὸν ἱερὸν ἐψηφίσαντο τοῦ
Διὸς εἶναι γνώμην ἀγορεύσαντος Ἀσκανίου, αὐ-
τοὶ δὲ ἀλλήλοις παρακελευσάμενοι προθύμοις ἀγω-
νισταῖς γενέσθαι καὶ θεοὺς αἰτησάμενοι συλλαβέ-
σθαι τοῦ κινδυνεύματος ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως φυ-
λάξαντες νύκτα ἀσέληνον. εὐθὺς δὲ προσβαλόντες
τῷ χάρακι τῶν πολεμίων, ὃς ἐγγυτάτω τῆς πόλεως
ἔκειτο καὶ ἦν προτείχισμα τῆς ἄλλης δυνάμεως ἐν
ἐρυμνῷ τε κατεσκευασμένος χωρίῳ καὶ τὴν κρατίστην

νεότητα Τυρρηνῶν ἔχων, ἧς ἡγεῖτο Μεσεντίου παῖς Λαῦσος ὄνομα, οὐδενὸς προιδομένου τὴν ἔφοδον αἱροῦσιν εὐπετῶς τὸ ὀχύρωμα. ἐν ᾧ δὲ τὸ χωρίον τοῦτο ἡλίσκετο, φῶς τε ἄκαιρον ὁρῶντες οἱ ἐν τοῖς πεδίοις ἐστρατοπεδευκότες καὶ βοὴν τῶν ἀπολλυμένων ἀκούοντες ἔφευγον ἐκλιπόντες τοὺς ταπεινοὺς τόπους ἐπὶ τὰ ὄρη. ἐν δὲ τούτῳ πολλὴ ἐγένετο ταραχὴ καὶ θόρυβος, οἷα ἐν νυκτὶ κινουμένης στρατιᾶς, ὡς αὐτίκα μάλα τῶν πολεμίων σφίσιν ἐπιθησομένων 165 οὐ σὺν κόσμῳ οὐδὲ κατὰ τέλη ἐλάσασιν· οἱ δὲ Λατῖνοι, ἐπειδὴ τό τε φρούριον ἐξ ἐφόδου κατειλήφεσαν καὶ τὸ ἄλλο στράτευμα ἔμαθον τεταραγμένον, ἐπέκειντο αὐτοῖς κτείνοντες καὶ διώκοντες. τῶν δ' οὐχ ὅπως τις πρὸς ἀλκὴν τραπέσθαι ἐπεχείρησεν, ἀλλ' οὐδὲ μαθεῖν ἐν οἵοις ἦσαν κακοῖς ἠδύνατο· ὑπὸ δὲ θορύβου καὶ ἀμηχανίας οἱ μὲν κατὰ κρημνῶν φερόμενοι διεφθείροντο, οἱ δ' εἰς φάραγγας ἀνεξόδους ἐμπίπτοντες ἡλίσκοντο οἱ δὲ πλεῖστοι ἀγνοήσαντες ἀλλήλους ἀνὰ τὸ σκότος ὅσα πολεμίους διέθεσαν, καὶ ὁ πλεῖστος αὐτῶν φθόρος ἀλληλοκτόνος ἐγίνετο. Μεσέντιος δὲ σὺν ὀλίγοις λόφον τινὰ καταλαβών, ἐπειδὴ τοῦ παιδὸς τὸν μόρον ἐπύθετο καὶ ὅσος αὐτῷ στρατὸς διέφθαρτο ἐν οἵῳ τε χωρίῳ κατακεκλεικὼς ἑαυτὸν ἦν, παντὸς ἐν ἀπορίᾳ χρήματος, ἔπεμψε κήρυκας εἰς τὸ Λαουΐνιον περὶ φιλίας διαλεξομένους, Ἀσκανίου δὲ τοῖς Λατίνοις ταμιεύεσθαι τὴν τύχην συμβουλεύοντος ἄδειαν εὑρόμενος ἀπῆλθεν ὑπόσπονδος μεθ' ὅσης εἶχε 166 δυνάμεως καὶ τὸν ἀπὸ τοῦδε χρόνον ἅπαντα διαλυσάμενος τὴν ἔχθραν πρὸς τοὺς Λατίνους βέβαιος φίλος ἦν.

LXVI. Τριακοστῷ δὲ ὕστερον ἔτει μετὰ τὴν κτίσιν τοῦ Λαουϊνίου πόλιν ἑτέραν οἰκίζει κατὰ τὸ γε-

νόμενον Αἰνείᾳ θέσφατον Ἀσκάνιος ὁ Αἰνείου καὶ μετάγει τούς τ' ἐκ Λαουΐνίου καὶ τῶν ἄλλων Λατίνων ὅσοις ἦν βουλομένοις ἄμεινον οἰκεῖν εἰς τὴν νεόκτιστον, ὄνομα τῇ πόλει θέμενος Ἄλβαν. ἔστι δ' ἡ Ἄλβα καθ' Ἑλλάδα γλῶσσαν Λευκή, σαφηνισμοῦ δ' ἕνεκα διορίζεται παρ' ἑτέραν πόλιν ὁμώνυμον ἐπικλήσει τὸ σχῆμα ἐπικατηγορούσῃ, καί ἐστιν ὥσπερ σύνθετον ἤδη τοὔνομα ἐξ ἀμφοῖν Ἄλβα λόγγα, τοῦτο δ' ἔστι Λευκὴ μακρά. νῦν μὲν οὖν ἔρημός ἐστιν· ἐπὶ γὰρ
167 Ὀστιλίου Τύλλου Ῥωμαίων βασιλέως στασιάζειν δόξασα πρὸς τὴν ἀποικίαν περὶ τῆς ἀρχῆς ἀνηρέθη· τὸ δ' ἐν αὐτῇ πολιτευόμενον πλῆθος ἡ καθελοῦσα τὴν μητρόπολιν ὑπεδέξατο Ῥώμη. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τοῖς ἱκνουμένοις χρόνοις ἐγένετο, ἡνίκα δὲ ᾠκίζετο πρὸς ὄρει καὶ λίμνῃ κατεσκευάσθη τὸ μέσον ἐπέχουσα ἀμφοῖν, καὶ ἦν ὥσπερ τείχη τῆς πόλεως ταῦτα δυσάλωτον αὐτὴν ποιοῦντα. τό τε γὰρ ὄρος ἐν τοῖς πάνυ ὀχυρόν τε καὶ ὑψηλόν ἐστιν ἥ τε λίμνη βαθεῖα καὶ μεγάλη, καὶ αὐτὴν διὰ κλισιάδων ἀνοιγομένων ὑποδέχεται τὸ πεδίον ταμιευομένων ὁπόσον βούλονται τῶν ἀνθρώπων τὸ ὕδωρ. ὑπόκειται δὲ τῇ πόλει πεδία θαυμαστὰ μὲν ἰδεῖν, πλούσια δὲ καὶ καρποὺς ἐξενεγκεῖν παντοδαποὺς καὶ οὐδὲν ἐνδεεστέρους τῆς ἄλλης Ἰταλίας, μάλιστα δὲ τὸν καλούμενον Ἀλβανὸν οἶνον ἡδὺν καὶ καλόν, ἔξω τοῦ Φαλερίνου λεγομένου τῶν γοῦν ἄλλων ἁπάντων διαφορώτατον.

168 LXVII. Ἐν δὲ τῇ κτίσει τῆς πόλεως θαῦμα μέγιστον λέγεται γενέσθαι. κατασκευασθέντος τοῖς ἕδεσι τῶν θεῶν, οὓς Αἰνείας ἐκ τῆς Τρῳάδος ἠνέγκατο καὶ καθίδρυσεν ἐν τῷ Λαουϊνίῳ, ναοῦ χωρίον ἔχοντος ἄβατον καὶ τῶν ἱδρυμάτων ἐκ τοῦ Λαουϊνίου κομισθέντων εἰς τοῦτον τὸν μυχόν, ὑπὸ τὴν ἐπιοῦ-

σαν νύκτα κεκλεισμένων τε ὡς μάλιστα τῶν θυρῶν καὶ οὐδὲν παθόντων οὔτε περιβόλων οὔτε ὀροφῶν διαμείψαντα τὰ βρέτη τὴν στάσιν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων εὑρεθῆναι κείμενα βάθρων· μετακομισθέντα δὲ αὖθις ἐκ τοῦ Λαουϊνίου σὺν ἱκετείαις καὶ θυσίαις εὐαρεστηρίοις εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον ὁμοίως ἀνελθεῖν. τοὺς δὲ ἀνθρώπους τέως μὲν ἀπορεῖν ὅ τι χρήσονται τοῖς πράγμασιν οὔτε δίχα τῶν πατρῴων θεῶν οἰκεῖν ἀξιοῦντας οὔτε ἐπὶ τὴν ἐκλειφθεῖσαν οἴκησιν αὖθις ἀναστρέφειν, τελευτῶντας δὲ γνώμην εὑρέσθαι, ἣ ἔμελλεν ἀποχρώντως πρὸς ἀμφότερα ἕξειν· τὰ μὲν ἕδη κατὰ χώραν ἐᾶσαι μένειν, ἄνδρας δὲ τοὺς ἐπιμελησομένους αὐτῶν ἐκ τῆς Ἄλβας εἰς τὸ Λαουΐνιον αὖθις ἐποίκους μεταγαγεῖν. καὶ ἐγένοντο οἱ πεμφθέντες ἑξακόσιοι μελεδωνοὶ τῶν ἱερῶν αὐτοῖς 169 *μεταναστάντες ἐφεστίοις· ἡγεμὼν δ' ἐπ' αὐτοῖς ἐτάχθη Αἴγεστος. τοὺς δὲ θεοὺς τούτους Ῥωμαῖοι μὲν Πενάτας καλοῦσιν· οἱ δ' ἐξερμηνεύοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν τοὔνομα οἱ μὲν Πατρῴους ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ Γενεθλίους, εἰσὶ δ' οἳ Κτησίους, ἄλλοι δὲ Μυχίους, οἱ δὲ Ἑρκείους. ἔοικε δὲ τούτων ἕκαστος κατά τινος τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς ποιεῖσθαι τὴν ἐπίκλησιν κινδυνεύουσί τε πάντες ἀμωσγέπως τὸ* 170 *αὐτὸ λέγειν. σχήματος δὲ καὶ μορφῆς αὐτῶν πέρι Τίμαιος μὲν ὁ συγγραφεὺς ὧδε ἀποφαίνεται· κηρύκια σιδηρᾶ καὶ χαλκᾶ καὶ κέραμον Τρωικὸν εἶναι τὰ ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῖς ἐν Λαουϊνίῳ κείμενα ἱερά, πυθέσθαι δὲ αὐτὸς ταῦτα παρὰ τῶν ἐπιχωρίων. ἐγὼ δὲ ὅσα μὲν ὁρᾶν ἅπασιν οὐ θέμις οὔτε παρὰ τῶν ὁρώντων ἀκούειν οὐδ' ἀναγράφειν οἴομαι δεῖν, νεμεσῶ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοι πλείω τῶν συγχωρουμένων ὑπὸ νόμου ζητεῖν ἢ γινώσκειν ἀξιοῦσιν.*

LXVIII. Ἃ δὲ αὐτός τε ἰδὼν ἐπίσταμαι καὶ δέος
οὐδὲν ἀποκωλύει με περὶ αὐτῶν γράφειν τοιάδε ἐστί·
νεὼς ἐν Ῥώμῃ δείκνυται τῆς ἀγορᾶς οὐ πρόσω κατὰ
171 τὴν ἐπὶ Καρίνας φέρουσαν ἐπίτομον ὁδὸν ὑπεροχῇ
σκοτεινὸς ἱδρυμένος οὐ μέγας. λέγεται δὲ κατὰ τὴν
ἐπιχώριον γλῶτταν ὑπ' Ἐλαίας τὸ χωρίον. ἐν δὲ
τούτῳ κεῖνται τῶν Τρωικῶν θεῶν εἰκόνες, ἃς πᾶσιν
ὁρᾶν θέμις, ἐπιγραφὴν ἔχουσαι δηλοῦσαν τοὺς Πενά-
τας. [δοκοῦσι γάρ μοι τοῦ θ μήπω γράμματος εὑρη-
μένου τῷ δ δηλοῦν τὴν ἐκείνου δύναμιν οἱ πα-
172 λαιοί.] εἰσὶ δὲ νεανίαι δύο καθήμενοι δόρατα διει-
ληφότες, τῆς παλαιᾶς ἔργα τέχνης. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα
ἐν ἱεροῖς ἀρχαίοις εἴδωλα τῶν θεῶν τούτων ἐθεασά-
μεθα, καὶ ἐν ἅπασι νεανίσκοι δύο στρατιωτικὰ σχή-
ματα ἔχοντες ἐφαίνοντο. ὁρᾶν μὲν δὴ ταῦτα ἔξεστιν,
ἀκούειν δὲ καὶ γράφειν ὑπὲρ αὐτῶν, ἃ Καλλίστρατός
τε ὁ περὶ Σαμοθράκης συνταξάμενος ἱστορεῖ καὶ Σά-
τυρος ὁ τοὺς ἀρχαίους μύθους συναγαγὼν καὶ ἄλλοι
συχνοί, παλαιότατος δὲ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν ποιητὴς Ἀρ-
κτῖνος. λέγουσι γοῦν ὧδε· Χρύσην τὴν Πάλλαντος
θυγατέρα γημαμένην Δαρδάνῳ φερνὰς ἐπενέγκα-
σθαι δωρεὰς Ἀθηνᾶς τά τε Παλλάδια καὶ τὰ ἱερὰ
τῶν μεγάλων θεῶν διδαχθεῖσαν αὐτῶν τὰς τελετάς.
ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπομβρίαν φεύγοντες Ἀρκάδες Πελο-
πόννησον μὲν ἐξέλιπον, ἐν δὲ τῇ Θρακίᾳ νήσῳ τοὺς
βίους ἱδρύσαντο, κατασκευάσαι τὸν Δάρδανον ἐν-
ταῦθα τῶν θεῶν τούτων ἱερὸν ἀρρήτους τοῖς ἄλλοις
ποιοῦντα τὰς ἰδίους αὐτῶν ὀνομασίας καὶ τὰς τελε-
τὰς αὐτοῖς τὰς καὶ εἰς τόδε χρόνου γινομένας ὑπὸ
173 Σαμοθρᾴκων ἐπιτελεῖν. ὡς δὲ μετῆγε τοῦ λεὼ τὴν
πλείω μοῖραν εἰς τὴν Ἀσίαν τὰ μὲν ἱερὰ τῶν θεῶν
καὶ τὰς τελετὰς τοῖς ὑπομείνασιν ἐν τῇ νήσῳ καταλι-

πεῖν· τὰ δὲ Παλλάδια καὶ τὰς θεῶν εἰκόνας κατασκευασάμενον ἀγαγέσθαι μετ' αὐτοῦ. διαμαντευόμενον δὲ περὶ τῆς οἰκήσεως τά τε ἄλλα μαθεῖν καὶ περὶ τῶν ἱερῶν τῆς φυλακῆς τόνδε τὸν χρησμὸν λαβεῖν·

Εἰς πόλιν ἣν κτίζησθα θεοῖς σέβας ἄφθιτον αἰεὶ
θεῖναι, καὶ φυλακαῖς τε σέβειν θυσίαις τε χοροῖς τε.
ἔστ' ἂν γὰρ τάδε σεμνὰ καθ' ὑμετέραν χθόνα μίμνῃ
δῶρα Διὸς κούρης ἀλόχῳ σέθεν, ἡ δὲ πόλις σοι
ἔσται ἀπόρθητος τὸν ἀεὶ χρόνον ἤματα πάντα.

LXVIIII. Δάρδανον μὲν ἐν τῇ κτισθείσῃ τε ὑφ' ἑαυτοῦ καὶ ὀνομασίας ὁμοίας τυχούσῃ πόλει τὰ ἕδη καταλιπεῖν, Ἰλίου δ' ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ συνοικισθέντος ἐκεῖ μετενεχθῆναι πρὸς τῶν ἐγγόνων αὐτοῦ τὰ 174
ἱερά. ποιήσασθαι δὲ τοὺς Ἰλιεῖς νεών τε καὶ ἄδυτον αὐτοῖς ἐπὶ τῆς ἄκρας καὶ φυλάττειν δι' ἐπιμελείας ἧς ἐδύναντο πλείστης θεόπεμπτά τε ἡγουμένους εἶναι καὶ σωτηρίας κύρια τῇ πόλει. ἁλισκομένης δὲ τῆς κάτω πόλεως τὸν Αἰνείαν καρτερὸν τῆς ἄκρας γενόμενον, ἄραντα ἐκ τῶν ἀδύτων τά τε ἱερὰ τῶν μεγάλων θεῶν καὶ ὅπερ ἔτι περιῆν Παλλάδιον (θάτερον γὰρ Ὀδυσσέα καὶ Διομήδην νυκτός φασιν εἰς Ἴλιον ἀφικομένους κλοπῇ λαβεῖν) οἴχεσθαί τε κομίσαντα τὸν Αἰνείαν ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἐλθεῖν ἄγοντα εἰς Ἰταλίαν. Ἀρκτῖνος δέ φησιν ὑπὸ Διὸς δοθῆναι Δαρδάνῳ Παλλάδιον ἓν καὶ εἶναι τοῦτο ἐν Ἰλίῳ τέως ἡ πόλις ἡλίσκετο κεκρυμμένον ἐν ἀβάτῳ· εἰκόνα δ' ἐκείνου κατεσκευασ- 175
μένην ὡς μηδὲν τῆς ἀρχετύπου διαφέρειν ἀπάτης τῶν ἐπιβουλευόντων ἕνεκα ἐν φανερῷ τεθῆναι καὶ αὐτὴν Ἀχαιοὺς ἐπιβουλεύσαντας λαβεῖν. τὰ μὲν οὖν εἰς Ἰταλίαν ὑπ' Αἰνείου κομισθέντα ἱερὰ τοῖς εἰρημένοις ἀνδράσι πειθόμενος γράφω τῶν τε μεγάλων θεῶν

εἰκόνας εἶναι, οὓς Σαμοθρᾷκες Ἑλλήνων μάλιστα ὀργιάζουσι, καὶ τὸ μυθευόμενον Παλλάδιον, ὅ φασι τὰς ἱερὰς φυλάττειν παρθένους ἐν ναῷ κείμενον Ἑστίας, ἔνθα καὶ τὸ ἀθάνατον διασώζεται πῦρ· ὑπὲρ ὧν ἐν ὑστέρῳ λεχθήσεται λόγῳ. εἴη δ' ἂν καὶ παρὰ ταῦτα τοῖς βεβήλοις ἡμῖν ἄδηλα ἕτερα. καὶ περὶ μὲν τῶν Τρωικῶν ἱερῶν τοσαῦτα εἰρήσθω.

LXX. Ἀσκανίου δὲ ὀγδόῳ καὶ τριακοστῷ ἔτει τῆς βασιλείας τελευτήσαντος παρέλαβε τὴν ἡγεμονίαν Σιλούιος ἀδελφὸς ὢν Ἀσκανίου, μετὰ τὸν Αἰνείου θάνατον γενόμενος ἐκ Λαύνας τῆς Λατίνου θυγατρός, ὅν φασιν ἐν τοῖς ὄρεσιν ὑπὸ τῶν νομέων ἐκτραφῆναι. τοῦ γὰρ Ἀσκανίου παραλαβόντος τὴν βασιλείαν περιδεὴς ἡ Λαύνα γενομένη μή τι δεινὸν ὑπ' αὐτοῦ πάθῃ κατὰ τὸ τῆς μητρυιᾶς ὄνομα, ἐγκύ-
176 μων οὖσα δίδωσιν ἑαυτὴν Τυρρηνῷ τινι συοφορβίων ἐπιμελητῇ βασιλικῶν, ὃν ᾔδει Λατίνῳ γενόμενον ἐν τοῖς μάλιστα προσήγορον. ὁ δ' εἰς ὕλας ἐρήμους ἀγαγὼν αὐτὴν ὡς τῶν ἐπιτυχουσῶν τινα, φυλαττόμενος ὀφθῆναι τοῖς εἰδόσιν ἔτρεφεν ἐν τῇ νάπῃ κατασκευάσας οἴκησιν οὐ πολλοῖς γνώριμον καὶ τὸ παιδίον γενόμενον ἀναιρεῖταί τε καὶ τρέφει Σιλούιον ὀνομάσας ἀπὸ τῆς ὕλης, ὥσπερ ἂν εἴ τις Ἑλλάδι γλώσσῃ λέξειεν Ὑλαῖον. χρόνου δὲ προϊόντος, ὡς πολλὴν ζήτησιν ἔγνω τῆς γυναικὸς ὑπὸ τῶν Λατίνων γινομένην καὶ δι' αἰτίας ὄντα παρὰ τῷ πλήθει τὸν Ἀσκάνιον, ὡς ἀνῃρηκότα τὴν παιδίσκην, φράζει τῷ δήμῳ τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν ἄνθρωπον ἄγει μετὰ τοῦ παιδὸς ἐκ τῆς νάπης. τύχῃ μὲν δὴ τοιαύτῃ χρησάμενος ὁ Σιλούιος τὴν εἰρημένην ἔσχεν ὀνομασίαν καὶ τὸ ἐξ ἐκείνου γένος ἅπαν, τὴν δὲ βασιλείαν παρέλαβεν,
177 **ἐπειδὴ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τελευτῆσαι συνέπεσεν, ἀμ-**

φίλογον γενομένην πρὸς ἕνα τὸν πρεσβεύσαντα τῶν Ἀσκανίου παίδων Ἴουλον ἀξιοῦντα τὴν πατρῴαν ἀρχὴν διαδέξασθαι. τὴν δὲ δίκην ἐπεψήφισεν ὁ δῆμος ἄλλοις τε ὑπαχθεὶς λόγοις καὶ οὐχ ἥκιστα ὅτι μητρὸς ἦν ὁ Σιλούϊος ἐπικλήρου τῆς ἀρχῆς. Ἰούλῳ δὲ ἀντὶ τῆς βασιλείας ἱερά τις ἐξουσία προσετέθη καὶ τιμὴ τῷ τε ἀκινδύνῳ προὔχουσα τῆς μοναρχίας καὶ τῇ ῥαστώνῃ τοῦ βίου, ἣν ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος ἐκαρποῦτο, Ἰούλιοι κληθέντες ἀπ' ἐκείνου. ἐγένετο δὲ μέγιστος ἅμα καὶ λαμπρότατος οἴκων οὗτος, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ἄνδρας τε διαφορωτάτους ἡγεμόνων ἤνεγκεν, οἷς τὸ εὐγενὲς αἱ ἀρεταὶ μὴ ἀπιστεῖσθαι παρέσχον· ὑπὲρ ὧν ἐν ἄλλῳ δηλωθήσεται λόγῳ τὰ προσήκοντα.

LXXI. Σιλουΐου δ' ἑνὸς δέοντα τριάκοντα ἔτη κατασχόντος τὴν ἀρχὴν Αἰνείας υἱὸς αὐτοῦ τὴν δυναστείαν διαδεξάμενος ἑνὶ πλείω τριάκοντα ἐτῶν ἐβα- 173
σίλευσεν. μετὰ δὲ τοῦτον ἓν καὶ πεντήκοντα Λατῖνος ἦρξεν ἔτη. Ἄλβας δὲ μετὰ τοῦτον ἑνὸς δέοντα τετταράκοντα ἔτη. μετὰ δὲ Ἄλβαν Κάπετος ἓξ ἐπὶ τοῖς εἴκοσιν. ἔπειτα Κάπυς δυεῖν δέοντα τριάκοντα. μετὰ δὲ Κάπυν Κάλπετος ἄχρι τρισκαίδεκα ἐτῶν κατέσχε τὴν ἀρχήν. ἑξῆς δὲ Τιβερῖνος ὀκταετῆ χρόνον ἐβασίλευσεν. τελευτῆσαι δ' οὗτος ἐν μάχῃ παρὰ ποταμῷ γενομένῃ λέγεται· παρενεχθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ ῥεύματος ἐπώνυμον ἑαυτοῦ κατέλιπε τὸν ποταμὸν Ἄλβουλαν καλούμενον πρότερον. Τιβερίνου δὲ διάδοχος Ἀγρίππας ἓν καὶ τετταράκοντα ἔτη ἐβασίλευσεν. μετὰ δὲ Ἀγρίππαν Ἀλλώδιος τυραννικόν τε χρῆμα καὶ θεοῖς ἀπεχθόμενον ἑνὸς δέοντα εἴκοσιν· ᾧ περιφρονοῦντι τὰ δαιμόνια κατεσκευάστο κεραυνῶν τε μιμήματα καὶ κτύποι βρονταῖς ἐμφερεῖς, οἷς δεδίττεσθαι τοὺς ἀν-

θρώπους ὡς θεὸς ἠξίου. ὄμβρων δὲ καὶ κεραυνῶν εἰς
179 τὸν οἶκον αὐτοῦ κατασκηψάντων τῆς τε λίμνης, παρ' ἣν οἰκῶν ἐτύγχανε, πλημμύραν οὐκ εἰωθυῖαν λαβούσης κατακλυσθεὶς πανοίκιος ἀπόλλυται. καὶ νῦν ἔτι διαλειπούσης τῆς λίμνης ἐν μέρει τινί, ὅταν ὑπονοστήσῃ τὸ νᾶμα καὶ σταθερὸς ὁ βυθὸς γένηται, παστάδων ἐρείπια καὶ ἄλλα οἰκήσεως ἴχνη φαίνεται. Ἀουεντῖνος δὲ παρὰ τούτου τὴν δυναστείαν διαδεξάμενος, ἀφ' οὗ τῶν ἑπτὰ λόφων τις ἐπώνυμος ἐγένετο τῶν συμπεπολισμένων τῇ Ῥώμῃ, τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη τὴν ἀρχὴν κατέσχεν. Πρόκας δὲ μετὰ τοῦτον ἔτη εἴκοσι καὶ τρία. ἔπειτα Ἀμόλιος οὐ σὺν δίκῃ τὴν βασιλείαν κατασχὼν Νεμέτορι προσήκουσαν, ὃς ἦν αὐτῷ πρεσβύτερος ἀδελφὸς, δύο καὶ τετταράκοντα ἔτη δυναστεύει. Ἀμολίου δὲ ἀναιρεθέντος ὑπὸ Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου τῶν ἐκ τῆς ἱερᾶς κόρης γενομένων, ὡς αὐτίκα λεχθήσεται, μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον ἀπολαμβάνει τὴν κατὰ νόμον δυναστείαν Νεμέτωρ ὁ τῶν νεανίσκων μητροπάτωρ. τῷ δ' ἑξῆς ἔτει τῆς Νεμέτορος ἀρχῆς, δευτέρῳ δὲ καὶ τριακοστῷ καὶ τετρα-
180 κοσιοστῷ μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, ἀποικίαν στείλαντες Ἀλβανοὶ Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς ἐχόντων κτίζουσι Ῥώμην ἔτους ἐνεστῶτος πρώτου τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Δαϊκλῆς Μεσσήνιος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Χάροπος ἔτος τῆς δεκαετίας πρῶτον.

LXXII. Ἀμφισβητήσεως δὲ πολλῆς οὔσης καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς κτίσεως καὶ περὶ τῶν οἰκιστῶν τῆς πόλεως οὐδὲ αὐτὸς ᾤμην δεῖν ὥσπερ ὁμολογούμενα πρὸς ἁπάντων ἐξ ἐπιδρομῆς ἐπελθεῖν. Κεφάλων μὲν γὰρ ὁ Γεργίθιος συγγραφεὺς παλαιὸς πάνυ δευτέρᾳ γενεᾷ μετὰ τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον ἐκτίσθαι

λέγει τὴν πόλιν ὑπὸ τῶν ἐξ Ἰλίου διασωθέντων σὺν
Αἰνείᾳ, οἰκιστὴν δὲ αὐτῆς ἀποφαίνει τὸν ἡγησάμενον
τῆς ἀποικίας Ῥῶμον, τοῦτον δ' εἶναι τῶν Αἰνείου
παίδων ἕνα· τέτταρας δέ φησιν Αἰνείᾳ γενέσθαι παῖ-
δας, Ἀσκάνιον, Εὐρυλέοντα, Ῥωμύλον, Ῥῶμον. εἴ-
ρηται δὲ καὶ Δημαγόρᾳ καὶ Ἀγαθύλλῳ καὶ ἄλλοις
συχνοῖς ὅ τε χρόνος καὶ ὁ τῆς ἀποικίας ἡγεμὼν ὁ 181
αὐτός. ὁ δὲ τὰς ἱερείας τὰς ἐν Ἄργει καὶ τὰ καθ'
ἑκάστην πραχθέντα συναγαγὼν Αἰνείαν φησὶν ἐκ
Μολοττῶν εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντα μετ' Ὀδυσσέως οἰ-
κιστὴν γενέσθαι τῆς πόλεως, ὀνομάσαι δ' αὐτὴν ἀπὸ
μιᾶς τῶν Ἰλιάδων Ῥώμης. ταύτην δὲ λέγει ταῖς ἄλ-
λαις Τρῳάσι παρακελευσαμένην κοινῇ μετ' αὐτῶν
ἐμπρῆσαι τὰ σκάφη βαρυνομένην τῇ πλάνῃ. ὁμολογεῖ
δ' αὐτῷ καὶ Δαμαστὴς ὁ Σιγεὺς καὶ ἄλλοι τινές. Ἀρι-
στοτέλης δὲ ὁ φιλόσοφος Ἀχαιῶν τινας ἱστορεῖ τῶν 182
ἀπὸ Τροίας ἀνακομισαμένων περιπλέοντας Μαλέαν,
ἔπειτα χειμῶνι βιαίῳ καταληφθέντας τέως μὲν ὑπὸ
τῶν πνευμάτων φερομένους πολλαχῇ τοῦ πελάγους
πλανᾶσθαι, τελευτῶντας δ' ἐλθεῖν εἰς τὸν τόπον
τοῦτον τῆς Ὀπικῆς, ὃς καλεῖται Λατίνιον ἐπὶ τῷ
Τυρρηνικῷ πελάγει κείμενος. ἀσμένους δὲ τὴν γῆν
ἰδόντας ἀνελκῦσαί τε τὰς ναῦς αὐτόθι καὶ διατρῖψαι
τὴν χειμερινὴν ὥραν παρασκευαζομένους ἔαρος ἀρ-
χομένου πλεῖν. ἐμπρησθεισῶν δὲ αὐτοῖς ὑπὸ νύκτα
τῶν νεῶν οὐκ ἔχοντας ὅπως ποιήσονται τὴν ἄπαρσιν,
ἀβουλήτῳ ἀνάγκῃ τοὺς βίους ἐν ᾧ κατήχθησαν χωρίῳ
ἱδρύσασθαι. συμβῆναι δὲ αὐτοῖς τοῦτο διὰ γυναῖκας
αἰχμαλώτους, ἃς ἔτυχον ἄγοντες ἐξ Ἰλίου. ταύτας δὲ
κατακαῦσαι τὰ πλοῖα φοβουμένας τὴν οἴκαδε τῶν
Ἀχαιῶν ἄπαρσιν, ὡς εἰς δουλείαν ἀφιξομένας. Καλ-
λίας δὲ ὁ τὰς Ἀγαθοκλέους πράξεις ἀναγράψας Ῥω- 183

μην τινὰ Τρωάδα τῶν ἀφικνουμένων ἅμα τοῖς ἄλλοις Τρωσὶν εἰς Ἰταλίαν γήμασθαι Λατίνῳ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων καὶ γεννῆσαι τρεῖς παῖδας, Ῥῶμον καὶ Ῥωμύλον καὶ Τηλέγονον .... οἰκίσαντας δὲ πόλιν, ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῇ θέσθαι τοὔνομα. Ξεναγόρας δὲ ὁ συγγραφεὺς Ὀδυσσέως καὶ Κίρκης υἱοὺς γενέσθαι τρεῖς, Ῥῶμον, Ἀντείαν, Ἀρδείαν· οἰκίσαντας δὲ τρεῖς πόλεις ἀφ' ἑαυτῶν θέσθαι τοῖς κτίσμασι τὰς ὀνομασίας. Διονύσιος δὲ ὁ Χαλκιδεὺς οἰκιστὴν μὲν ἀποφαίνει τῆς πόλεως Ῥῶμον· τοῦτον δὲ λέγει κατὰ μέν τινας Ἀσκανίου, κατὰ δέ τινας Ἠμαθίωνος εἶναι παῖδα. εἰσὶ δέ τινες οἳ τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι λέγουσιν ὑπὸ Ῥώμου τοῦ Ἰταλοῦ, μητρὸς δὲ Λευκαρίας τῆς Λατίνου θυγατρός.

LXXIII. Ἔχων δὲ πολλοὺς καὶ ἄλλους τῶν Ἑλ-
184 ληνικῶν παρέχεσθαι συγγραφέων, οἳ διαφόρως ἀποφαίνουσι τοὺς οἰκιστὰς τῆς πόλεως, ἵνα μὴ δόξω μακρηγορεῖν ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίων ἐλεύσομαι συγγραφεῖς. παλαιὸς μὲν οὖν οὔτε συγγραφεὺς οὔτε λογογράφος ἐστὶ Ῥωμαίων οὐδὲ εἷς· ἐκ παλαιῶν μέντοι λόγων ἐν ἱεραῖς δέλτοις σωζομένων ἕκαστός τι παραλαβὼν ἀνέγραψεν. τούτων δέ τινες μὲν Αἰνείου υἱοὺς γενέσθαι λέγουσι Ῥωμύλον τε καὶ Ῥῶμον τοὺς οἰκιστὰς τῆς Ῥώμης, ἕτεροι δὲ θυγατρὸς Αἰνείου παῖδας, ὅτου δὲ πατρὸς οὐκέτι διορίζοντες· δοθῆναι δ' αὐτοὺς ὑπ' Αἰνείου Λατίνῳ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων ὁμηρεύσοντας, ὅτε αἱ πίστεις τοῖς ἐπιχωρίοις πρὸς τοὺς ἐπήλυδας ἐγένοντο. ἀσπαζόμενον δὲ αὐτοὺς Λατῖνον τῇ τε ἄλλῃ θεραπείᾳ περιέπειν εὖ καὶ ἐγγόνου ἄρρενος ἄπαιδα τελευτῶντα διαδόχους μέρους τινὸς τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς καταλιπεῖν. ἄλλοι δὲ λέγουσιν Αἰνείου τελευτήσαντος Ἀσκάνιον ἅπασαν τὴν Λα-

τίνων ἀρχὴν παραλαβόντα νείμασθαι πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Ῥωμύλον τε καὶ Ῥῶμον τήν τε χώραν καὶ τὴν δύναμιν τὴν Λατίνων τριχῇ· αὐτὸν μὲν δὴ τήν τε 185 Ἄλβαν κτίσαι καὶ ἄλλ' ἄττα πολίσματα· Ῥῶμον δὲ Καπύην μὲν ἀπὸ τοῦ προπάππου Κάπυος, Ἀγχίσην δὲ ἀπὸ τοῦ προπάτορος Ἀγχίσου, Αἰνείαν δὲ τὴν ὕστερον κληθεῖσαν Ἰάνικλον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, Ῥώμην δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ, ταύτην δὲ χρόνους τινὰς ἐρημωθεῖσαν ἑτέρας αὖθις ἐλθούσης ἀποικίας, ἣν Ἀλβανοὶ ἔστειλαν ἡγουμένου Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου, τὴν ἀρχαίαν κτίσιν ἀπολαβεῖν· ὥστε διττὰς εἶναι τῆς Ῥώμης τὰς κτίσεις· τὴν μὲν ὀλίγον ὕστερον τῶν Τρωικῶν γενομένην, τὴν δὲ πεντεκαίδεκα γενεαῖς ὑστεροῦσαν τῆς προτέρας. εἰ δέ τις ἀπιδεῖν βουλήσεται τὰ προσωτέρω καὶ τρίτη τις ἀρχαιοτέρα τούτων εὑρεθήσεται Ῥώμη γενομένη πρὶν Αἰνείαν καὶ Τρῶας ἐλθεῖν εἰς Ἰταλίαν. ταῦτα δὲ οὐ τῶν ἐπιτυχόντων τις οὐδὲ νέων συγγραφεὺς ἱστόρηκεν, ἀλλ' Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος, οὗ καὶ πρότερον ἐμνήσθην. φησὶ δὲ Μόργητος ἐν Ἰταλίᾳ βασιλεύοντος (ἦν δὲ τότε Ἰταλία ἡ ἀπὸ Τάραντος ἄχρι Ποσειδωνίας παράλιος) ἐλθεῖν ὡς αὐτὸν ἄνδρα φυγάδα ἐκ Ῥώμης. λέγει δὲ ὧδε· ʽἐπεὶ δὲ Ἰταλὸς κατεγήρα Μόργης ἐβασίλευσεν. ἐπὶ τούτου δὲ ἀνὴρ ἀφίκετο ἐκ Ῥώμης φυγάς· Σικελὸς ὄνομα αὐτῷ.' κατὰ μὲν δὴ τὸν Συρακούσιον συγγραφέα παλαιά τις εὑρίσκεται καὶ προτεροῦσα τῶν Τρωικῶν χρόνων ἡ Ῥώμη. πότερον δὲ περὶ τοὺς αὐτοὺς ἦν τόπους, ἐν οἷς ἡ νῦν οἰκουμένη πόλις ἐστὶν, ἢ χωρίον ἕτερον ἐτύγχανεν οὕτως ὀνομαζόμενον ἀσαφὲς ἐκείνου καταλιπόντος οὐδ' ἐγὼ δύναμαι συμβαλεῖν. περὶ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν κτίσεων ἱκανὰ ἡγοῦμαι τὰ προειρημένα.

LXXIIII. Τὸν δὲ τελευταῖον τῆς Ῥώμης οἰκισμὸν

ἢ κτίσιν ἢ ὅτι δήποτε χρὴ καλεῖν τὸ γενόμενον Τίμαιος μὲν ὁ Σικελιώτης οὐκ οἶδ' ὅτῳ κανόνι χρησάμενος ἅμα Καρχηδόνι κτιζομένῃ γενέσθαι φησὶν ὀγδόῳ καὶ τριακοστῷ πρότερον ἔτει τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος. Λεύκιος δὲ Κίγκιος ἀνὴρ τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου περὶ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς δωδεκάτης ὀλυμπιάδος. Κοΐντος δὲ Φάβιος κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδυής ὀλυμπιάδος. Κάτων δὲ Πόρκιος Ἑλληνικὸν μὲν οὐχ ὁρίζει χρόνον, ἐπιμελὴς δὲ γενόμενος, εἴ καί τις ἄλλος, περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας ἔτεσιν ἀποφαίνει δυσὶ καὶ τριάκοντα καὶ τετρακοσίοις ὑστεροῦσαν τῶν Ἰλιακῶν.
188 ὁ δὲ χρόνος οὗτος ἀναμετρηθεὶς ταῖς Ἐρατοσθένους χρονογραφίαις κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος πίπτει τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος. ὅτι δέ εἰσιν οἱ κανόνες ὑγιεῖς, οἷς Ἐρατοσθένης κέχρηται, καὶ πῶς ἄν τις ἀπευθύνοι τοὺς Ῥωμαίων χρόνους πρὸς τοὺς Ἑλληνικούς, ἐν ἑτέρῳ δεδήλωταί μοι λόγῳ. οὐ γὰρ ἠξίουν ὡς Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης τοσοῦτον μόνον εἰπεῖν, ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι πείθομαι, οὐδ' ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς
189 ἀρχιερεῦσι κειμένου πίνακος ἑνὸς καὶ μόνου τὴν πίστιν ἀβασάνιστον καταλιπεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἐπιλογισμούς, οἷς αὐτὸς προσεθέμην, εἰς μέσον ὑπευθύνους τοῖς βουληθεῖσιν ἐσομένους ἐξενεγκεῖν. ἡ μὲν οὖν ἀκρίβεια ἐν ἐκείνῳ δηλοῦται τῷ λόγῳ, λεχθήσεται δὲ διὰ τῆσδε τῆς πραγματείας αὐτὰ τἀναγκαιότατα. ἔχει δὲ οὕτως· ἡ Κελτῶν ἔφοδος, καθ' ἣν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἑάλω, συμφωνεῖται σχεδὸν ὑπὸ πάντων ἄρχοντος Ἀθήνησι Πυργίωνος γενέσθαι κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης καὶ ἐνενηκοστῆς ὀλυμπιάδος. ὁ δὲ πρὸ τῆς καταλήψεως χρόνος ἀναγόμενος εἰς Λεύκιον Ἰούνι-

Βροῦτον καὶ Λεύκιον Ταρκύνιον Κολλατῖνον τοὺς
πρώτους ὑπατεύσαντας ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὴν κατάλυσιν 190
τῶν βασιλέων ἔτη περιείληφεν εἴκοσι πρὸς τοῖς ἑκα-
τόν. δηλοῦται δὲ ἐξ ἄλλων τε πολλῶν καὶ τῶν καλου-
μένων τιμητικῶν ὑπομνημάτων, ἃ διαδέχεται παῖς
παρὰ πατρὸς καὶ περὶ πολλοῦ ποιεῖται τοῖς μεθ' ἑαυ-
τὸν ἐσομένοις ὥσπερ ἱερὰ πατρῷα παραδιδόναι· πολ-
λοὶ δ' εἰσὶν ἀπὸ τῶν τιμητικῶν οἴκων ἄνδρες ἐπι-
φανεῖς οἱ διαφυλάττοντες αὐτά· ἐν οἷς εὑρίσκω δευ-
τέρῳ πρότερον ἔτει τῆς ἁλώσεως τίμησιν ὑπὸ τοῦ
Ῥωμαίων δήμου γενομένην, ᾗ παραγέγραπται καθά-
περ καὶ ταῖς ἄλλαις χρόνος οὗτος· 'ὑπατεύοντος Λευ-
κίου Οὐαλερίου Ποτίτου καὶ Τίτου Μαλλίου Καπιτω-
λίνου μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων ἑνὸς δέοντι
εἰκοστῷ καὶ ἑκατοστῷ ἔτει.' ὥστε τὴν Κελτικὴν ἔφοδον,
ἣν τῷ δευτέρῳ μετὰ τὴν τίμησιν ἔτει γενομένην εὑρί-
σκομεν, ἐκπεπληρωμένων τῶν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἐτῶν
γενέσθαι. εἰ δὲ τοῦτο τὸ διάστημα τοῦ χρόνου τριά-
κοντα ὀλυμπιάδων εὑρίσκεται γενόμενον, ἀνάγκη τοὺς
πρώτους ἀποδειχθέντας ὑπάτους ὁμολογεῖν ἄρχοντος
Ἀθήνησιν Ἰσαγόρου παρειληφέναι τὴν ἀρχὴν κατὰ 191
τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης καὶ ἑξηκοστῆς ὀλυμπιάδος.

LXXV. Καὶ μὴν ἀπό γε τῆς ἐκβολῆς τῶν βασιλέων
ἐπὶ τὸν πρῶτον ἄρξαντα τῆς πόλεως Ῥωμύλον ἀναβι-
βασθεὶς ὁ χρόνος ἔτη τέτταρα πρὸς τετταράκοντα καὶ
διακοσίοις ἀποτελεῖ. γνωρίζεται δὲ τοῦτο ταῖς διαδο-
χαῖς τῶν βασιλέων καὶ τοῖς ἔτεσιν, οἷς ἕκαστοι κατέσχον
τὴν ἀρχήν. Ῥωμύλος μὲν γὰρ ὁ κτίσας τὴν πόλιν ἑπτὰ
καὶ τριάκοντα ἔτη λέγεται κατασχεῖν τὴν δυναστείαν·
μετὰ δὲ τὸν Ῥωμύλου θάνατον ἀβασίλευτος ἡ πόλις
γενέσθαι χρόνον ἐνιαύσιον. ἔπειτα Νομᾶς Πομπίλιος
αἱρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου τρία καὶ τετταράκοντα ἔτη

βασιλεῦσαι. Τύλλος δὲ Ὀστίλιος μετὰ Νομᾶν δύο καὶ τριάκοντα. ὁ δ' ἐπὶ τούτῳ βασιλεύσας Ἄγκος Μάρκιος τέτταρα πρὸς τοῖς εἴκοσι. μετὰ δὲ Μάρκιον Λεύκιος Ταρκύνιος ὁ κληθεὶς Πρίσκος ὀκτὼ καὶ τριάκοντα. τοῦτον δὲ διαδεξάμενος Σερούϊος Τύλλιος τετταράκοντα καὶ τέτταρα. ὁ Σερούϊον δὲ ἀνελὼν Λεύκιος Ταρκύνιος
192 ὁ τυραννικὸς καὶ διὰ τὴν τοῦ δικαίου ὑπεροψίαν κληθεὶς Σούπερβος ἕως εἰκοστοῦ καὶ πέμπτου προαγαγεῖν τὴν ἀρχήν. τεττάρων δὲ καὶ τετταράκοντα καὶ διακοσίων ἀναπληρουμένων ἐτῶν, ἃ κατέσχον οἱ βασιλεῖς, ὀλυμπιάδων δὲ μιᾶς καὶ ἑξήκοντα πᾶσα ἀνάγκη τὸν πρῶτον ἄρξαντα τῆς πόλεως Ῥωμύλον ἔτει πρώτῳ τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος παρειληφέναι τὴν βασιλείαν ἄρχοντος Ἀθήνησι τῆς δεκαετίας Χάροπος ἔτος πρῶτον. τοῦτο γὰρ ὁ λογισμὸς τῶν ἐτῶν ἀπαιτεῖ. ὅτι δὲ τοσαῦτα ἕκαστος τῶν βασιλέων ἦρξεν ἔτη δι' ἐκείνου δηλοῦταί μοι τοῦ λόγου.

Τὰ μὲν δὴ περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἡ νῦν δυναστεύουσα πόλις ᾠκίσθη τοῖς τε πρὸ ἐμοῦ γενομένοις εἰρημένα κἀμοὶ δοκοῦντα τοιάδ' ἐστιν. οἰκισταὶ δ' αὐτῆς οἵτινες ἦσαν καὶ τίσι τύχαις χρησάμενοι τὴν ἀποικίαν ἔστειλαν ὅσα τε ἄλλα περὶ τὴν κτίσιν ταύτην ἱστόρηται πολλοῖς μὲν εἴρηται καὶ διαφόρως τὰ πλεῖστα ἐνίοις, λεχθήσεται δὲ κἀμοὶ τὰ πιθανώτατα τῶν μνημονευομένων. ἔχει δὲ ὧδε·

LXXVI. Ἀμόλιος ἐπειδὴ παρέλαβε τὴν Ἀλβανῶν
193 βασιλείαν τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Νεμέτορα τῷ κατισχῦσαι τῆς πατρίου τιμῆς ἀπείρξας, τά τε ἄλλα κατὰ πολλὴν ὑπεροψίαν τῶν δικαίων ἔδρα καὶ τελευτῶν ἔρημον γένους τὸν οἶκον τοῦ Νεμέτορος ἐπεβούλευσε ποιῆσαι, τοῦ τε δίκην ὑποσχεῖν φόβῳ καὶ ἔρωτι μὴ παυθῆναί ποτε τῆς ἀρχῆς. βουλευσάμενος δὲ ταῦτα

ἐκ πολλοῦ πρῶτον μὲν τὸν υἱὸν τοῦ Νεμέτορος Αἴγεστον ἄρτι γενειάζοντα φυλάξας ἔνθα ἐκυνηγέτει, προλοχίσας τοῦ χωρίου τὸ ἀφανέστατον, ἐξελθόντα ἐπὶ θήραν ἀποκτείνει καὶ παρεσκεύασε λέγεσθαι μετὰ τὸ ἔργον ὡς ὑπὸ λῃστῶν ἀναιρεθείη τὸ μειράκιον. οὐ μέντοι κρείττων ἡ κατασκευαστὴ δόξα τῆς σιωπωμένης ἀληθείας ἐγένετο, ἀλλὰ πολλοῖς καὶ παρὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐτολμᾶτο λέγεσθαι τὸ πραχθέν. Νεμέτωρ δὲ ᾔδει μὲν τὸ ἔργον, λογισμῷ δὲ κρείττονι τοῦ πάθους χρώμενος ἄγνοιαν ἐσκήπτετο εἰς ἀκινδυνότερον ἀναβάλλεσθαι χρόνον τὴν ὀργὴν βουλευσάμενος. Ἀμόλιος 194 δὲ τὰ τοῦ μειρακίου ὑπολαβὼν λεληθέναι δεύτερα τάδε ἐποίει· τὴν θυγατέρα τοῦ Νεμέτορος Ἰλίαν, ὡς δέ τινες γράφουσι Ῥέαν ὄνομα, Σιλουΐαν δ' ἐπίκλησιν, ἐν ἀκμῇ γάμου γενομένην ἱέρειαν ἀποδείκνυσιν Ἑστίας, ὡς μὴ τάχιον εἰς ἀνδρὸς ἐλθοῦσα τέκῃ τιμωροὺς τῷ γένει. πενταετοῦς δὲ οὐκ ἔλαττω χρόνου ἔδει τὰς ἱερὰς κόρας ἁγνὰς διαμεῖναι γάμων, αἷς ἀνατέθειται τοῦ τε ἀσβέστου πυρὸς ἡ φυλακὴ καὶ εἴ τι ἄλλο θρησκεύεσθαι τῷ κοινῷ διὰ παρθένων νόμιμον ἦν. ἔπραττε δὲ Ἀμόλιος τοῦτο μετ' ὀνομάτων καλῶν, ὡς τιμὴν τῷ γένει καὶ κόσμον περιτιθεὶς οὔτε αὐτὸς εἰσηγησάμενος τὸν νόμον τόνδε οὔτε κοινῷ ὄντι πρῶτον ἀναγκάσας τῶν ἐν ἀξιώματι χρῆσθαι τὸν ἀδελφὸν, ἐν ἔθει δὲ τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ ἐν καλῷ ὂν τὰς εὐγενεστάτας ἀποδείκνυσθαι κόρας τῆς Ἑστίας προπόλους. ὁ δὲ Νεμέτωρ αἰσθόμενος ταῦτα οὐκ ἀπὸ τοῦ 195 βελτίστου πράττοντα τὸν ἀδελφὸν ὀργὴν φανερὰν οὐκ ἐποιεῖτο, ἵνα μὴ τῷ δήμῳ ἀπέχθοιτο, ἀπόρρητον δὲ καὶ τοῦτο ἐφυλάττετο τὸ ἔγκλημα.

LXXVII. Τετάρτῳ δ' ὕστερον ἔτει τὴν Ἰλίαν ἐλθοῦσαν εἰς ἱερὸν ἄλσος Ἄρεος ὕδατος ἁγνοῦ κομιδῆς

ἕνεκα, ᾧ πρὸς τὰς θυσίας ἔμελλε χρήσεσθαι, βιάζεταί τις ἐν τῷ τεμένει. τοῦτον δέ τινες μὲν ἀποφαίνουσι τῶν μνηστήρων ἕνα γενέσθαι [τῆς κόρης] ἐρῶντα τῆς παιδίσκης, οἱ δὲ αὐτὸν Ἀμόλιον οὐκ ἐπιθυμίας μᾶλλον ἢ ἐπιβουλῆς ἕνεκα φραξάμενόν τε ὅπλοις ὡς ἐκπληκτικώτατος ὀφθήσεσθαι ἔμελλε καὶ τὸ τῆς ὄψεως γνώριμον εἰς ἀσαφὲς ὡς μάλιστα ἐδύνατο καθιστάντα· οἱ δὲ πλεῖστοι μυθολογοῦσι τοῦ δαίμονος εἴδωλον, οὗ τὸ χωρίον ἦν, πολλὰ καὶ ἄλλα τῷ πάθει δαιμόνια ἔργα προςάπτοντες ἡλίου τε ἀφανισμὸν αἰφνίδιον καὶ ζόφον ἐν οὐρανῷ κατασχόντα· ὄψιν δὲ, ἣν [καὶ] τὸ εἴδωλον εἶχε, θαυμασιωτέραν μακρῷ δή τι κατὰ μέγεθος
196 καὶ κάλλος ἀνθρώπων· φασί τε εἰπεῖν τῇ κόρῃ παρηγοροῦντα τὴν λύπην τὸν βιασάμενον, ἐξ οὗ γενέσθαι δῆλον ὅτι θεὸς ἦν, μηδὲν ἄχθεσθαι τῷ πάθει. τὸ γὰρ κοινώνημα τῶν γάμων αὐτῇ γεγονέναι πρὸς τὸν ἐμβατεύοντα τῷ χωρίῳ δαίμονα, τέξεσθαι δ' αὐτὴν ἐκ τοῦ βιασμοῦ δύο παῖδας ἀνθρώπων μακρῷ κρατίστους ἀρετὴν καὶ τὰ πολέμια. ταῦτα δὲ εἰπόντα νέφει περικαλυφθῆναι καὶ ἀπὸ γῆς ἀρθέντα φέρεσθαι δι' ἀέρος ἄνω. ὅπως μὲν οὖν χρὴ περὶ τῶν τοιῶνδε δόξης ἔχειν, πότερον καταφρονεῖν ὡς ἀνθρωπίνων ῥαδιουργημάτων εἰς θεοὺς ἀναφερομένων μηδὲν ἂν τοῦ θεοῦ [λειτούργημα] τῆς ἀφθάρτου καὶ μακαρίας φύσεως ἀνάξιον ὑπομένοντος, ἢ καὶ ταύτας παραδέχεσθαι τὰς ἱστορίας, ὡς ἀνακεκραμένης τῆς ἁπάσης οὐσίας τοῦ κόσμου καὶ μεταξὺ τοῦ θείου καὶ θνητοῦ γένους τρίτης τινὸς ὑπαρχούσης φύσεως, ἣν τὸ δαιμόνων φῦλον ἐπέχει, τοτὲ μὲν ἀνθρώποις, τοτὲ δὲ
197 θεοῖς ἐπιμιγνύμενον, ἐξ οὗ ὁ λόγος ἔχει τὸ μυθευόμενον ἡρώων φῦναι γένος, οὔτε καιρὸς ἐν τῷ παρόντι διασκοπεῖν ἀρκεῖ τε ὅσα φιλοσόφοις περὶ αὐτῶν

ἐλέχθη. ἡ δ' οὖν κόρη μετὰ τὸν βιασμὸν ἀρρωστεῖν σκηψαμένη (τοῦτο γὰρ αὐτῇ παρήνεσεν ἡ μήτηρ ἀσφαλείας τε καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς ὁσίων ἕνεκα) οὐκέτι προσῄει τοῖς ἱεροῖς, ἀλλὰ διὰ τῶν ἄλλων ἐγίνετο παρθένων, αἷς τὸ αὐτὸ προσέκειτο ἔργον, ὅσα λειτουργεῖν ἐκείνην ἔδει.

LXXVIII. Ἀμόλιος δὲ εἴτε κατὰ τὴν συνείδησιν τῶν πραχθέντων εἴτε ὑπονοίᾳ τῶν εἰκότων προαχθεὶς ἔρευναν ἐποιεῖτο τῆς χρονίου τῶν ἱερῶν ἀποστάσεως κατὰ τίνα γίνεται μάλιστ' αἰτίαν ἰατρούς τε οἷς μάλιστα ἐπίστευεν εἰσπέμπων καί, ἐπειδὴ τὴν νόσον αἱ γυναῖκες ἀπόρρητον ἀνθρώποις ᾐτιῶντο εἶναι, τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα φύλακα τῆς κόρης καταλιπών. ὡς δὲ κατήγορος αὕτη τοῦ πάθους ἐγένετο γυναικείᾳ τεκμάρσει τὸ ἀφανὲς τοῖς ἄλλοις ἀνευροῦσα, τῆς μὲν παιδός, ὡς μὴ λάθῃ τεκοῦσα (ἦν δὲ οὐ πρόσω τοῦ τόκου) φυλακὴν ἐποιεῖτο δι' ὅπλων· αὐτὸς δὲ καλέσας τὸν ἀδελφὸν εἰς τὸ συνέδριον τῆς τε λανθανού- 198
σης τοὺς ἄλλους φθορᾶς μηνυτὴς γίνεται καὶ ᾐτιᾶτο συγκακουργεῖν τῇ κόρῃ τοὺς γονεῖς ἐκέλευέ τε μὴ κρύπτειν τὸ εἰργασμένον, ἀλλ' εἰς μέσον ἄγειν. Νεμέτωρ δὲ παραδόξων τε λόγων ἀκούειν ἔφη καὶ παντὸς ἀναίτιος εἶναι τοῦ λεγομένου χρόνον τε ἠξίου βασάνου τῆς ἀληθείας ἕνεκα λαβεῖν· τυχὼν δὲ ἀναβολῆς μόλις, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα παρὰ τῆς γυναικὸς ἔμαθεν ὡς ἡ παῖς ἐν ἀρχαῖς ἀφηγήσατο, τόν τε βιασμὸν τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ γενόμενον ἀπέφαινε καὶ τοὺς λεχθέντας ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν διδύμων παίδων λόγους διεξῆλθεν ἠξίου τε πίστιν ποιήσασθαι ταύτην τῶν λεγομένων, εἰ τοιοῦτος ὁ τῆς ὠδῖνος ἔσται γόνος, οἷον ὁ θεὸς ὑφηγήσατο. καὶ γὰρ ὁμοῦ τι τῷ τίκτειν εἶναι τὴν κόρην, ὥστε οὐκ εἰς μακρὰν ῥᾳδιουργεῖν φανήσεται.

παρεδίδου δὲ καὶ τὰς φυλαττούσας τὴν κόρην καὶ
ἐλέγχων οὐδενὸς ἀφίστατο. ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ τὸ
199 μὲν τῶν συνέδρων πλῆθος ἐπείθετο, Ἀμόλιος δὲ οὐ-
δὲν ὑγιὲς ἀπέφαινε τῶν ἀπολογουμένων, ἀλλ' ἐκ
παντὸς ὥρμητο τρόπου τὴν ἄνθρωπον ἀπολέσαι. ἐν
ὅσῳ δὲ ταῦτ' ἐγένετο παρῆσαν οἱ τὴν ὠδῖνα φρου-
ρεῖν ταχθέντες ἀποφαίνοντες ἄρρενα βρέφη τεκεῖν
τὴν κόρην δίδυμα, καὶ αὐτίκα Νεμέτωρ μὲν ἐν τῷ
αὐτῷ πολὺς ἦν λόγῳ τοῦ θεοῦ τε ἀποδεικνὺς τὸ ἔρ-
γον καὶ μηδὲν εἰς τὴν κόρην ἀναίτιον οὖσαν [τοῦ πά-
θους] παρανομεῖν ἀξιῶν· Ἀμολίῳ δὲ τῶν ἀνθρω-
πείων τι μηχανημάτων καὶ τὸ περὶ τὸν τόκον ἐδόκει
γενέσθαι παρασκευασθέντος ἑτέρου ταῖς γυναιξὶ βρέ-
φους ἢ κρύφα τῶν φυλάκων ἢ συγκακουργούντων,
καὶ πολλὰ εἰς τοῦτο ἐλέχθη. ὡς δὲ τὴν γνώμην τοῦ
βασιλέως ἔμαθον οἱ σύνεδροι ἀπαραιτήτῳ ὀργῇ χρω-
μένην ἐδικαίωσαν καὶ αὐτοὶ καθάπερ ἐκεῖνος ἠξίου
χρῆσθαι τῷ νόμῳ κελεύοντι τὴν μὲν αἰσχύνασαν τὸ
σῶμα ῥάβδοις αἰκισθεῖσαν ἀποθανεῖν, τὸ δὲ γεννηθὲν
200 εἰς τὸ τοῦ ποταμοῦ βάλλεσθαι ῥεῖθρον· νῦν μέντοι
ζώσας κατορύττεσθαι τὰς τοιαύτας ὁ τῶν ἱερῶν ἀγο-
ρεύει νόμος.

LXXVIIII. Μέχρι μὲν δὴ τούτων οἱ πλεῖστοι τῶν συγγραφέων τὰ αὐτὰ ἢ μικρὸν παραλλάττοντες οἱ μὲν ἐπὶ τὸ μυθωδέστερον, οἱ δ' ἐπὶ τὸ τῇ ἀληθείᾳ ἐοικὸς μᾶλλον ἀποφαίνουσι, περὶ δὲ τῶν ἑξῆς διαφέρονται. οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς ἀναιρεθῆναι λέγουσι τὴν κόρην, οἱ δ' ἐν εἱρκτῇ φυλαττομένην ἀδήλῳ διατελέσαι δόξαν ἀφανοῦς θανάτου τῷ δήμῳ παρασχοῦσαν. ἐπικλασθῆναι δὲ τὸν Ἀμόλιον εἰς τοῦτο ἱκετευούσης τῆς θυγατρὸς χαρίσασθαι τὴν ἀνεψιὰν αὐτῇ· ἦσαν δὲ σύντροφοί τε καὶ ἡλικίαν ἔχουσαι τὴν αὐτὴν ἀσπα-

ζόμεναί τε ἀλλήλας ὡς ἀδελφάς. χαριζόμενον οὖν ταύτῃ τὸν Ἀμόλιον, μόνη δ' ἦν αὐτῷ θυγάτηρ, θανάτου μὲν ἀπολῦσαι τὴν Ἰλίαν, φυλάττειν δὲ καθείρξαντα ἐν ἀφανεῖ· λυθῆναι δὲ αὐτὴν ἀνὰ χρόνον Ἀμολίου τελευτήσαντος. περὶ μὲν οὖν τῆς Ἰλίας οὕτω διαλλάττουσιν αἱ τῶν παλαιῶν γραφαί, λόγον δ' ἔχουσιν ὡς ἀληθεῖς ἑκάτεραι. διὰ τοῦτο κἀγὼ μνήμην ἀμ- 201
φοτέρων ἐποιησάμην, ὁποτέρᾳ δὲ χρὴ πιστεύειν αὐτός τις εἴσεται τῶν ἀναγνωσομένων. περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς Ἰλίας γενομένων Κόιντος μὲν Φάβιος ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ᾧ Λεύκιός τε Κίγκιος καὶ Κάτων Πόρκιος καὶ Πίσων Καλπούρνιος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, ἐν τῇ πρώτῃ γράφει· ὡς κελεύσαντος Ἀμολίου τὰ βρέφη λαβόντες ἐν σκάφῃ κείμενα τῶν ὑπηρετῶν τινες ἔφερον ἐμβαλοῦντες εἰς τὸν ποταμὸν ἀπέχοντα τῆς πόλεως ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι σταδίους. ἐπεὶ δὲ ἐγγὺς ἐγένοντο καὶ εἶδον ἔξω τοῦ γνησίου ῥείθρου τὸν Τέβεριν ὑπὸ χειμώνων συνεχῶν ἐκτετραμμένον εἰς τὰ πεδία, καταβάντες ἀπὸ τοῦ Παλλαντίου τῆς κορυφῆς ἐπὶ τὸ προσεχέστατον ὕδωρ, (οὐ γὰρ ἔτι προσωτέρω χωρεῖν οἷοί τε ἦσαν) ἔνθα πρῶτον ἡ τοῦ ποταμοῦ πλήμη τῆς ὑπωρείας ἥπτετο, τίθενται τὴν σκάφην ἐπὶ τοῦ ὕδατος. ἡ δὲ μέχρι μέν τινος ἐνήχετο, ἔπειτα τοῦ ῥείθρου κατὰ μικρὸν ὑποχωροῦντος ἐκ τῶν περὶ ἔσχατα λίθου προσπταίσει περιτραπεῖσα ἐκβάλλει τὰ βρέφη. τὰ μὲν δὴ κνυζού- 20
μενα κατὰ τοῦ τέλματος ἐκυλινδεῖτο, λύκαινα δέ τις ἐπιφανεῖσα νεοτόκος σπαργῶσα τοὺς μαστοὺς ὑπὸ γάλακτος ἀνεδίδου τὰς θηλὰς τοῖς στόμασιν αὐτῶν καὶ τῇ γλώττῃ τὸν πηλόν, ᾧ κατάπλεοι ἦσαν, ἀπελίχμα. ἐν δὲ τούτῳ τυγχάνουσιν οἱ νομεῖς ἐξελαύνοντες τὰς ἀγέλας ἐπὶ νομήν (ἤδη γὰρ ἐμβατὸν ἦν τὸ

χωρίον) καί τις αὐτῶν ἰδὼν τὴν λύκαιναν ὡς ἠσπάζετο τὰ βρέφη τέως μὲν ἀχανὴς ἦν ὑπό τε θάμβους καὶ ἀπιστίας τῶν θεωρουμένων· ἔπειτ' ἀπελθὼν καὶ συλλέξας ὅσους ἐδύνατο πλείστους τῶν ἀγχοῦ νεμόντων (οὐ γὰρ ἐπιστεύετο λέγων) ἄγει τοὔργον αὐτὸ θεασομένους. ὡς δὲ κἀκεῖνοι πλησίον ἐλθόντες ἔμαθον τὴν μὲν ὥσπερ τέκνα περιέπουσαν, τὰ δ' ὡς μητρὸς ἐξε-
203 χόμενα, δαιμόνιόν τι χρῆμα ὁρᾶν ὑπολαβόντες ἐγγυτέρω προσῄεσαν ἀθρόοι δεδιττόμενοι βοῇ τὸ θηρίον. ἡ δὲ λύκαινα οὐ μάλα ἀγριαίνουσα τῶν ἀνθρώπων τῇ προσόδῳ, ἀλλ' ὥσπερὰν χειροήθης ἀποστᾶσα τῶν βρεφῶν ἠρέμα καὶ κατὰ πολλὴν ἀλογίαν τοῦ ποιμενικοῦ ὁμίλου ἀπῄει. ἦν γάρ τις οὐ πολὺ ἀπέχων ἐκεῖθεν ἱερὸς χῶρος ὕλῃ βαθείᾳ συνηρεφὴς καὶ πέτρα κοίλη πηγὰς ἀνιεῖσα, ἐλέγετο δὲ Πανὸς εἶναι τὸ νάπος, καὶ βωμὸς ἦν αὐτόθι τοῦ θεοῦ· εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐλθοῦσα ἀποκρύπτεται. τὸ μὲν οὖν ἄλσος οὐκέτι διαμένει, τὸ δὲ ἄντρον, ἐξ οὗ ἡ λιβὰς ἐκδίδοται, τῷ Παλλαντίῳ προσῳκοδομημένον δείκνυται κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν ἱππόδρομον φέρουσαν ὁδόν, καὶ τέμενός ἐστιν αὐτοῦ πλησίον, ἔνθα εἰκὼν κεῖται τοῦ πάθους λύκαινα παιδίοις δυσὶ τοὺς μαστοὺς ἐπισχοῦσα, χαλκᾶ ποιήματα παλαιᾶς ἐργασίας. ἦν δὲ τὸ χωρίον τῶν σὺν Εὐάνδρῳ ποτὲ οἰκισάντων αὐτὸ Ἀρκάδων ἱερὸν ὡς λέγεται. ὡς δὲ ἀπέστη τὸ θηρίον αἴρουσιν οἱ νο-
204 μεῖς τὰ βρέφη σπουδὴν ποιούμενοι τρέφειν αὐτὰ ὡς θεῶν σώζεσθαι βουλομένων. ἦν δέ τις ἐν αὐτοῖς συοφορβίων βασιλικῶν ἐπιμελούμενος ἐπιεικὴς ἀνὴρ Φαιστύλος ὄνομα, ὃς ἐν τῇ πόλει κατὰ δή τι ἀναγκαῖον ἐγεγόνει καθ' ὃν χρόνον ἡ φθορὰ τῆς Ἰλίας καὶ ὁ τόκος ἠλέγχετο, καὶ μετὰ ταῦτα κομιζομένων ἐπὶ τὸν ποταμὸν τῶν βρεφῶν τοῖς φέρουσιν αὐτὰ κατὰ

θείαν τύχην ἅμα διεληλύθει τὴν αὐτὴν ὁδὸν εἰς τὸ Παλλάντιον ἰών· ὃς ἥκιστα τοῖς ἄλλοις καταφανὴς γενόμενος ὡς ἐπίσταταί τι τοῦ πράγματος ἀξιώσας αὐτῷ συγχωρηθῆναι τὰ βρέφη λαμβάνει τε αὐτὰ παρὰ τοῦ κοινοῦ καὶ φέρων ὡς τὴν γυναῖκα ἔρχεται. τετοκυῖαν δὲ καταλαβὼν καὶ ἀχθομένην ὅτι νεκρὸν αὐτῇ τὸ βρέφος ἦν παραμυθεῖταί τε καὶ δίδωσιν ὑποβαλέσθαι τὰ παιδία πᾶσαν ἐξ ἀρχῆς διηγησάμενος τὴν κατασχοῦσαν αὐτὰ τύχην. αὐξομένοις δὲ αὐτοῖς ὄνομα τίθεται τῷ μὲν Ῥωμύλον, τῷ δὲ Ῥῶμον. οἱ δὲ ἀνδρωθέντες γίνονται κατά τε ἀξίωσιν μορφῆς καὶ φρονήματος ὄγκον οὐ συοφορβοῖς καὶ βουκόλοις ἐοικότες, ἀλλ᾽ οἵους ἄν τις ἀξιώσειε τοὺς ἐκ βασιλείου τε φύντας γένους καὶ ἀπὸ δαιμόνων σπορᾶς γενέ- 205
σθαι νομιζομένους, ὡς ἐν τοῖς πατρίοις ὕμνοις ὑπὸ Ῥωμαίων ἔτι καὶ νῦν ᾄδεται. βίος δ᾽ αὐτοῖς ἦν βουκολικὸς καὶ δίαιτα αὐτουργὸς ἐν ὄρεσι τὰ πολλὰ πηξαμένοις διὰ ξύλων καὶ καλάμων σκηνὰς αὐτορόφους· ὧν ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦν τις [ἐκ] τοῦ Παλλαντίου ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν ἱππόδρομον στρεφούσης λαγόνος Ῥωμύλου λεγομένη, ἣν φυλάττουσιν ἱερὰν οἷς τούτων ἐπιμελὲς οὐδὲν ἐπὶ τὸ σεμνότερον ἐξαίροντες, εἰ δέ τι πονήσειεν ὑπὸ χειμῶνος ἢ χρόνου τὸ λεῖπον ἐξακούμενοι καὶ τῷ πρόσθεν ἐξομοιοῦντες εἰς δύναμιν. ἐπεὶ δὲ ἀμφὶ τὰ ὀκτωκαίδεκα ἔτη γεγονότες ἦσαν ἀμφίλογόν τι περὶ τῆς νομῆς αὐτοῖς γίνεται πρὸς τοὺς Νεμέτορος βουκόλους, οἳ περὶ τὸ Αὐεντῖνον ὄρος ἀντικρὺ τοῦ Παλλαντίου κείμενον εἶχον τὰς βουστάσεις. ᾐτιῶντο δὲ ἀλλήλους ἑκάτεροι θαμινὰ ἢ τὴν μὴ προσήκουσαν ὀργάδα κατανέμειν ἢ τὴν κοινὴν μόνους διακρατεῖν ἢ ὅ τι δήποτε τύχοι. ἐκ δὲ τῆς ἀψιμαχίας ταύτης 206
ἐγένοντο πληγαί ποτε διὰ χειρῶν, εἶτα δι᾽ ὅπλων.

τραύματα δὲ πολλὰ πρὸς τῶν μειρακίων λαβόντες οἱ τοῦ Νεμέτορος καί τινας ἀπολέσαντες τῶν σφετέρων καὶ τῶν χωρίων κατὰ κράτος ἤδη ἐξειργόμενοι παρεσκευάζοντο δόλον τινὰ ἐπ' αὐτούς. προλοχίσαντες δὴ τῆς φάραγγος τὸ ἀφανὲς καὶ συνθέμενοι τοῖς λοχῶσι τὰ μειράκια τὸν τῆς ἐπιθέσεως καιρὸν, οἱ λοιποὶ κατὰ πλῆθος ἐπὶ τὰ μανδρεύματα αὐτῶν [νύκτωρ] ἐπέβαλον. Ῥωμύλος μὲν οὖν τὸν χρόνον τοῦτον ἐτύγχανεν ἅμα τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν κωμητῶν πορευόμενος εἴς τι χωρίον Καινίναν ὀνομαζόμενον ἱερὰ ποιήσων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ πάτρια· Ῥῶμος δὲ τὴν ἔφοδον αὐτῶν αἰσθόμενος ἐξεβοήθει λαβὼν τὰ ὅπλα διαταχέων ὀλίγους τῶν ἐκ τῆς κώμης φθάσαντας καθ' ἓν γενέσθαι παραλαβών. κἀκεῖνοι οὐ δέχονται αὐτὸν, ἀλλὰ φεύγουσιν ὑπαγόμενοι ἔνθα ἔμελλον ἐν
207 καλῷ ὑποστρέψαντες ἐπιθήσεσθαι· ὁ δὲ Ῥῶμος κατ' ἄγνοιαν τοῦ μηχανήματος ἄχρι πολλοῦ διώκων αὐτοὺς παραλλάττει τὸ λελοχισμένον χωρίον, κἂν τούτῳ ὅ τε λόχος ἀνίσταται καὶ οἱ φεύγοντες ὑποστρέφουσι. κυκλωσάμενοι δὲ αὐτοὺς καὶ πολλοῖς ἀράττοντες λίθοις λαμβάνουσιν ὑποχειρίους. ταύτην γὰρ εἶχον ἐκ τῶν δεσποτῶν τὴν παρακέλευσιν, ζῶντας αὐτοῖς τοὺς νεανίσκους κομίσαι. οὕτω μὲν δὴ χειρωθεὶς ὁ Ῥῶμος ἀπήγετο.

LXXX. Ὡς δὲ Τουβέρων Αἴλιος δεινὸς ἀνὴρ καὶ περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἱστορίας ἐπιμελὴς γράφει, προειδότες οἱ τοῦ Νεμέτορος θύσοντας τὰ Λύκαια τοὺς νεανίσκους τῷ Πανὶ τὴν Ἀρκαδικὴν ὡς Εὔανδρος κατεστήσατο θυσίαν ἐνήδρευσαν τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τῆς ἱερουργίας, ἡνίκα ἐχρῆν τοὺς περὶ τὸ Παλλάντιον οἰκοῦντας τῶν νέων ἐκ τοῦ Λυκαίου τεθυκότας περιελθεῖν δρόμῳ τὴν κώμην γυμνοὺς

ὑπεζωσμένους τὴν αἰδῶ ταῖς δοραῖς τῶν νεοθύτων.
τοῦτο δὲ καθαρμόν τινα τῶν κωμητῶν πάτριον ἐδύ-
νατο, ὡς καὶ νῦν ἔτι δρᾶται. ἐν δὴ τούτῳ τῷ χρόνῳ
τοὺς ἱεροποιοὺς νεανίσκους οἱ βουκόλοι λοχήσαντες 208
κατὰ τὸ στενόπορον τῆς ὁδοῦ, ἐπειδὴ τὸ πρῶτον
τάγμα τὸ σὺν τῷ Ῥώμῳ κατ' αὐτοὺς ἐγένετο, τῶν ἀμ-
φὶ Ῥωμύλον τε καὶ ἄλλων ὑστεριζόντων (τριχῇ γὰρ
ἐνενέμηντο καὶ ἐκ διαστήματος ἔθεον) οὐ περιμείναν-
τες τοὺς λοιποὺς ὁρμῶσιν ἐπὶ τοὺς πρώτους ἐμβοή-
σαντες ἀθρόοι καὶ περιστάντες ἔβαλλον οἱ μὲν ἀκον-
τίοις, οἱ δὲ λίθοις, οἱ δ' ὡς ἕκαστοί τι διὰ χειρὸς εἶ-
χον. οἱ δ' ἐκπλαγέντες τῷ παραδόξῳ τοῦ πάθους καὶ
ἀμηχανοῦντες ὅ τι δράσειαν πρὸς ὡπλισμένους ἄνο-
πλοι μαχόμενοι κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν ἐχειρώθη-
σαν. ὁ μὲν οὖν Ῥῶμος ἐπὶ τοῖς πολεμίοις γενόμενος
οὕτως, εἴθ' ὡς ὁ Φάβιος παραδέδωκε δέσμιος εἰς
τὴν Ἄλβαν ἀπήγετο. Ῥωμύλος δ' ἐπειδὴ τὸ περὶ τὸν
ἀδελφὸν ἔγνω πάθος διώκειν εὐθὺς ᾤετο δεῖν τοὺς
ἀκμαιοτάτους ἔχων τῶν νομέων, ὡς ἔτι κατὰ τὴν ὁδὸν
ὄντα καταληψόμενος τὸν Ῥῶμον· ἀποτρέπεται δ' ὑπὸ
τοῦ Φαιστύλου. ὁρῶν γὰρ οὗτος αὐτοῦ τὴν σπουδὴν
μανικωτέραν οὖσαν . . . . νομισθεὶς ὁ πατήρ, 209
τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ἀπόρρητα ποιούμενος τοῖς
μειρακίοις διετέλεσεν, ὡς μὴ θᾶττον ὁρμήσωσι πα-
ρακινδυνεῦσαί τι πρὶν ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς ἀκμῆς
γενέσθαι· τότε δὴ πρὸς τῆς ἀνάγκης βιασθεὶς μονω-
θέντι τῷ Ῥωμύλῳ λέγει πᾶσαν ἐξ ἀρχῆς τὴν κατα-
σχοῦσαν αὐτοὺς τύχην. μαθόντι δὲ τῷ νεανίσκῳ τῆς
τε μητρὸς οἶκτος εἰσέρχεται καὶ Νεμέτορος φροντίς,
καὶ πολλὰ βουλευσαμένῳ μετὰ τοῦ Φαιστύλου τῆς
μὲν αὐτίκα ὁρμῆς ἐπισχεῖν ἐδόκει, πλείονι δὲ παρα-
σκευῇ δυνάμεως χρησάμενον ὅλον ἀπαλλάξαι τὸν

οἶκον τῆς Ἀμολίου παρανομίας κίνδυνόν τε τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τῶν μεγίστων ἄθλων ἀναρρῖψαι, πράττειν δὲ μετὰ τοῦ μητροπάτορος ὅ τι ἂν ἐκείνῳ δοκῇ.

LXXXI. Ὡς δὲ ταῦτα κράτιστα εἶναι ἔδοξε συγκαλέσας τοὺς κωμήτας ἅπαντας ὁ Ῥωμύλος καὶ δεηθεὶς εἰς τὴν Ἄλβαν ἐπείγεσθαι διαταχέων μὴ κατὰ τὰς αὐτὰς πύλας ἅπαντας μηδ' ἀθρόους εἰσιόντας, μή τις ὑπόνοια πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει γένηται, καὶ περὶ τὴν ἀγορὰν ὑπομένοντας ἑτοίμους εἶναι δρᾶν τὸ κε-
210 λευόμενον, ἀπῄει πρῶτος εἰς τὴν πόλιν. οἱ δὲ τὸν Ῥῶμον ἄγοντες ἐπειδὴ κατέστησαν εἰς τὸν βασιλέα, τάς τε ὕβρεις ἁπάσας, ὅσας ἦσαν ὑβρισμένοι πρὸς τῶν μειρακίων, κατηγόρουν καὶ τοὺς τραυματίας σφῶν ἐπεδείκνυσαν τιμωρίας τε εἰ μὴ τεύξονται καταλείψειν προλέγοντες τὰ βουφόρβια. Ἀμόλιος δὲ τοῖς χωρίταις κατὰ πλῆθος ἐληλυθόσι χαρίζεσθαι βουλόμενος καὶ τῷ Νεμέτορι (παρὼν γὰρ ἐτύγχανε συναγανακτῶν τοῖς πελάταις) εἰρήνην τε ἀνὰ τὴν χώραν σπεύδων εἶναι καὶ ἅμα τὸ αὔθαδες τοῦ μειρακίου, ὡς ἀκατάπληκτον ἦν ἐν τοῖς λόγοις, δι' ὑποψίας λαμβάνων καταψηφίζεται τὴν δίκην· τῆς δὲ τιμωρίας τὸν Νεμέτορα ποιεῖ κύριον εἰπών, ὡς τῷ δράσαντι δεινὰ τὸ ἀντιπαθεῖν οὐ πρὸς ἄλλου τινὸς μᾶλλον ἢ τοῦ πεπονθότος ὀφείλεται. ἐν ὅσῳ δ' ὁ Ῥῶμος ὑπὸ τῶν τοῦ Νεμέτορος βουκόλων ἤγετο δεδεμένος τε ὀπίσω τὼ χεῖρε καὶ πρὸς τῶν ἀγόντων ἐπικερτο-
211 μούμενος, ἀκολουθῶν ὁ Νεμέτωρ τοῦ τε σώματος τὴν εὐπρέπειαν ἀπεθαύμαζεν, ὡς πολὺ τὸ βασιλικὸν εἶχε, καὶ τοῦ φρονήματος τὴν εὐγένειαν ἐνεθυμεῖτο, ἣν καὶ παρὰ τὰ δεινὰ διέσωσεν οὐ πρὸς οἶκτον οὐδὲ λιπαρήσεις, ὡς ἅπαντες ἐν ταῖς τοιαῖσδε ποιοῦσι τύχαις, τραπόμενος, ἀλλὰ σὺν εὐκόσμῳ σιωπῇ πρὸς τὸν

μόρον ἀπιών. ὡς δ' εἰς τὴν οἰκίαν ἀφίκοντο μεταστῆναι τοὺς ἄλλους κελεύσας μονωθέντα τὸν Ῥῶμον ἤρετο τίς εἴη καὶ τίνων, ὡς οὐκ ἂν ἐκ τῶν τυχόντων γε ἄνδρα τοιοῦτον γενόμενον. εἰπόντος δὲ τοῦ Ῥώμου τοσοῦτον εἰδέναι μόνον κατὰ πύστιν τοῦ τρέφοντος, ὅτι σὺν ἀδελφῷ διδύμῳ ἐκτεθείη βρέφος εἰς νάπην εὐθὺς ἀπὸ γονῆς καὶ πρὸς τῶν νομέων ἀναιρεθεὶς ἐκτραφείη, βραχὺν ἐπισχὼν χρόνον εἴτε ὑποτοπηθείς τι τῶν ἀληθῶν εἴτε τοῦ δαίμονος ἄγοντος εἰς τοὐμφανὲς τὸ πρᾶγμα λέγει πρὸς αὐτόν· Ὅτι μὲν ἐπ' ἐμοὶ γέγονας, ὦ Ῥῶμε, παθεῖν ὅ τι ἂν δικαιώσω, 21
καὶ ὡς περὶ πολλοῦ ποιήσαιντ' ἂν οἱ κομίσαντές σε δεῦρο πολλὰ καὶ δεινὰ παθόντα σε ἀποθανεῖν, οὐδὲν δεῖ πρὸς εἰδότα λέγειν. εἰ δέ σε θανάτου τε καὶ ἄλλου παντὸς ἐκλυσαίμην κακοῦ, ἆρ' ἂν εἰδείης μοι χάριν καὶ δεομένῳ ὑπουργήσειας ὃ κοινὸν ἀμφοῖν ἔσται ἀγαθόν; ἀποκριναμένου δὲ τοῦ μειρακίου ὁπόσα τοὺς ἐν ἀπογνώσει βίου κειμένους ἡ τοῦ σωθήσεσθαι ἐλπὶς τοῖς κυρίοις τούτου λέγειν καὶ ὑπισχνεῖσθαι ἐπαίρει, λῦσαι κελεύσας αὐτὸν ὁ Νεμέτωρ καὶ πάντας ἀπελθεῖν ἐκποδὼν φράζει τὰς αὐτοῦ τύχας, ὡς Ἀμόλιος αὐτὸν ἀδελφὸς ὢν ἀπεστέρησε τῆς βασιλείας, ὀρφανὸν δὲ τέκνων ἔθηκε, τὸν μὲν ἐπὶ θήρᾳ κρύφα διαχειρισάμενος, τὴν δ' ἐν εἱρκτῇ δεδεμένην φυλάττων τά τε ἄλλα ὁπόσα δεσπότης χρώμενος δούλῳ.

LXXXII. Ταῦτ' εἰπὼν καὶ πολὺν θρῆνον ἅμα τοῖς λόγοις καταχεάμενος ἠξίου τιμωρὸν τοῖς κατ' οἶκον ἑαυτοῦ κακοῖς τὸν Ῥῶμον γενέσθαι. ἀσμένως δὲ ὑποδεξαμένου τὸν λόγον τοῦ μειρακίου καὶ πάλαι τάττειν αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀξιοῦντος ἐπαινέσας ὁ Νεμέτωρ τὴν προθυμίαν, Τῆς μὲν πράξεως ἔφη τὸν καιρὸν ἐγὼ 2

ταμιεύσομαι, σὺ δὲ τέως πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀπόρρητον ἅπασι τοῖς ἄλλοις ἀγγελίαν πέμψον, ὅτι σώζῃ τε δηλῶν καὶ διαταχέων αὐτὸν ἥκειν ἀξιῶν. ἐκ δὲ τούτου πέμπεταί τις ἐξευρεθεὶς, ὃς ἐδόκει ὑπηρετήσειν καὶ περιτυχὼν οὐ πρόσω τῆς πόλεως ὄντι Ῥωμύλῳ διασαφεῖ τὰς ἀγγελίας· ὁ δὲ περιχαρὴς γενόμενος ἔρχεται σπουδῇ πρὸς Νεμέτορα καὶ περιπλακεὶς ἀμφοῖν ἀσπάζεται μὲν πρῶτον, ἔπειτα φράζει τὴν ἔκθεσιν σφῶν καὶ τροφὴν καὶ τἆλλα ὅσα παρὰ τοῦ Φαιστύλου ἐπύθετο. τοῖς δὲ οὐ πολλῶν ἵνα πιστεύσειαν τεκμηρίων δεομένοις βουλομένοις τε καὶ καθ' ἡδονὰς τὸ λεγόμενον ἦν. ἐπεὶ δὲ ἀνέγνωσαν ἀλλήλους αὐτίκα συνετάττοντο καὶ διεσκόπουν ὅστις ἔσται τρόπος ἢ καιρὸς εἰς τὴν ἐπίθεσιν ἐπιτήδειος. ἐν ᾧ δὲ οὗτοι περὶ ταῦτα ἦσαν ὁ Φαιστύλος ἀπάγεται πρὸς Ἀμόλιον. δεδοικὼς γὰρ μὴ οὐ πιστὰ δόξῃ τῷ Νεμέτορι λέγειν ὁ Ρωμύλος ἄνευ σημείων ἐμφανῶν
214 μεγάλου πράγματος μηνυτὴς γενόμενος, τὸ γνώρισμα τῆς ἐκθέσεως τῶν βρεφῶν τὴν σκάφην ἀναλαβὼν ὀλίγον ὕστερον ἐδίωκεν εἰς τὴν πόλιν. διερχόμενον δ' αὐτὸν τὰς πύλας ταραχωδῶς πάνυ καὶ περὶ πολλοῦ ποιούμενον μηδενὶ ποιῆσαι καταφανὲς τὸ φερόμενον τῶν φυλάκων τις καταμαθών (ἦν δὲ πολεμίων ἐφόδου δέος, καὶ τὰς πύλας οἱ μάλιστα πιστευόμενοι πρὸς τοῦ βασιλέως ἐφρούρουν) συλλαμβάνει τε καὶ τὸ κρυπτὸν ὅ τι δήποτ' ἦν καταμαθεῖν ἀξιῶν, ἀποκαλύπτει βίᾳ τὴν περιβολήν. ὡς δὲ τὴν σκάφην ἐθεάσατο καὶ τὸν ἄνθρωπον ἔμαθεν ἀπορούμενον, ἠξίου λέγειν τίς ἡ ταραχὴ καὶ τί τὸ βούλημα τοῦ μὴ φανερῶς εἰσφέρειν σκεῦος οὐδὲν δεόμενον ἀπορρήτου φορᾶς. ἐν δὲ τούτῳ πλείους τῶν φυλάκων συνέρρεον καί τις αὐτῶν γνωρίζει τὴν σκάφην αὐτὸς

ἐν ἐκείνῃ τὰ παιδία κομίσας ἐπὶ τὸν ποταμὸν καὶ φράζει πρὸς τοὺς παρόντας. οἱ δὲ συλλαβόντες τὸν Φαιστύλον ἄγουσιν ἐπ' αὐτὸν τὸν βασιλέα καὶ διηγοῦνται τὰ γενόμενα. Ἀμόλιος δὲ ἀπειλῇ βασάνων κατα- 215 πληξάμενος τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ λέξει τὰς ἀληθείας ἑκών, πρῶτον μὲν εἰ ζῶσιν οἱ παῖδες ἤρετο· ὡς δὲ τοῦτ' ἔμαθε τῆς σωτηρίας αὐτοῖς ὅστις ὁ τρόπος ἐγένετο· διηγησαμένου δὲ αὐτοῦ πάντα ὡς ἐπράχθη, Ἄγε δή, φησὶν ὁ βασιλεύς, ἐπειδὴ ταῦτα ἀληθεύσας ἔχεις φράσον ὅπου νῦν ἂν εὑρεθεῖεν. οὐ γὰρ ἔτι δίκαιοί εἰσιν ἐν βουκόλοις καὶ ἀδόξῳ βίῳ ζῆν ἔμοιγε ὄντες συγγενεῖς, ἄλλως τε καὶ θεῶν προνοίᾳ σωζόμενοι.

LXXXIII. Φαιστύλος δὲ τῆς ἀλόγου πραότητος ὑποψίᾳ κινηθεὶς μὴ φρονεῖν αὐτὸν ὅμοια τοῖς λόγοις ἀποκρίνεται ὧδε· Οἱ μὲν παῖδές εἰσιν ἐν τοῖς ὄρεσι βουκολοῦντες, ὅσπερ ἐκείνων βίος, ἐγὼ δ' ἐπέμφθην παρ' αὐτῶν τῇ μητρὶ δηλώσων ἐν αἷς εἰσι τύχαις· ταύτην δὲ παρά σοι φυλάττεσθαι ἀκούων δεήσεσθαι τῆς σῆς θυγατρὸς ἔμελλον, ἵνα με πρὸς αὐτὴν ἀγάγοι. τὴν δὲ σκάφην ἔφερον, ἵν' ἔχω δεικνύναι τεκμήριον ἐμφανὲς ἅμα τοῖς λόγοις. νῦν οὖν ἐπεὶ δέδοκταί σοι 216 τοὺς νεανίσκους δεῦρο κομίσαι χαίρω τε, καὶ πέμψον οὕςτινας βούλει σὺν ἐμοί. δείξω μὲν οὖν τοῖς ἐλθοῦσι τοὺς παῖδας, φράσουσι δ' αὐτοῖς ἐκεῖνοι τὰ παρά σου. ὁ μὲν δὴ ταῦτ' ἔλεγεν ἀναβολὴν εὑρέσθαι βουλόμενος τοῖς παισὶ τοῦ θανάτου καὶ ἅμα αὐτὸς ἀποδράσεσθαι τοὺς ἄγοντας, ἐπειδὰν ἐν τοῖς ὄρεσι γένηται, ἐλπίσας. Ἀμόλιος δὲ τοῖς πιστοτάτοις τῶν ὁπλοφόρων ἐπιστείλας κρύφα, οὓς ἂν ὁ συοφορβὸς αὐτοῖς δείξῃ συλλαβόντας ὡς αὐτὸν ἄγειν, ἀποστέλλει διαταχέων. ταῦτα δὲ διαπραξάμενος αὐτίκα γνώμην ἐποιεῖτο καλέσας τὸν ἀδελφὸν ἐν φυλακῇ ἀδέσμῳ

ἔχειν, ἕως ἂν εὖ θῆται τὰ παρόντα, καὶ αὐτὸν ὡς ἐπ' ἄλλο δή τι ἐκάλει. ὁ δὲ ἀποσταλεὶς ἄγγελος εὐνοίᾳ τε τοῦ κινδυνεύοντος καὶ ἐλέῳ τῆς τύχης ἐπιτρέψας κατήγορος γίνεται Νεμέτορι τῆς Ἀμολίου γνώμης. ὁ δὲ τοῖς παισὶ δηλώσας τὸν κατειληφότα κίνδυνον αὐτοὺς καὶ παρακελευσάμενος ἄνδρας ἀγαθοὺς γενέσθαι παρῆν ἄγων ὡπλισμένους ἐπὶ τὰ βασίλεια τῶν τε ἄλλων πελατῶν καὶ ἑταίρων καὶ θεραπείας
217 πιστῆς χεῖρα οὐκ ὀλίγην. ἧκον δὲ καὶ οἱ ἐκ τῶν ἀγρῶν συνελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἐκλιπόντες τὴν ἀγορὰν ἔχοντες ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς ξίφη κεκρυμμένα, στῖφος καρτερόν. βιασάμενοι δὲ τὴν εἴσοδον ἀθρόᾳ ὁρμῇ πάντες οὐ πολλοῖς ὁπλίταις φρουρουμένην ἀποσφάττουσιν εὐπετῶς Ἀμόλιον καὶ μετὰ τοῦτο τὴν ἄκραν καταλαμβάνονται. ταῦτα μὲν οὖν τοῖς περὶ Φάβιον εἴρηται.

LXXXIIII. Ἕτεροι δὲ οὐδὲν τῶν μυθωδεστέρων ἀξιοῦντες ἱστορικῇ γραφῇ προσήκειν τήν τε ἀπόθεσιν τὴν τῶν βρεφῶν οὐχ ὡς ἐκελεύσθη τοῖς ὑπηρέταις γενομένην ἀπίθανον εἶναί φασι, καὶ τῆς λυκαίνης τὸ τιθασὸν, ἣ τοὺς μαστοὺς ἐπεῖχε τοῖς παιδίοις, ὡς δραματικῆς μεστὸν ἀτοπίας διασύρουσιν· ἀντιδιαλλαττόμενοι δὲ πρὸς ταῦτα λέγουσιν ὡς ὁ Νεμέτωρ, ἐπειδὴ τὴν Ἰλίαν ἔγνω κύουσαν, ἕτερα παρασκευασάμενος παιδία νεογνὰ διηλλάξατο τεκούσης αὐτῆς τὰ βρέφη καὶ τὰ μὲν ὀθνεῖα ἔδωκε τοῖς φυλάττουσι τὰς ὠδῖνας ἀποφέρειν εἴτε χρημάτων τὸ πιστὸν τῆς χρείας αὐτῶν πριάμενος εἴτε διὰ γυναικῶν τὴν ὑπαλλαγὴν μηχανησάμενος, καὶ αὐτὰ λαβὼν Ἀμόλιος ὅτῳ δή τινι
218 τρόπῳ ἀναιρεῖ· τὰ δ' ἐκ τῆς Ἰλίας γενόμενα περὶ παντὸς ποιούμενος ὁ μητροπάτωρ διασώζεσθαι δίδωσι τῷ Φαιστύλῳ. τὸν δὲ Φαιστύλον τοῦτον Ἀρ-

κάδα μὲν εἶναί φασι τὸ γένος ἀπὸ τῶν σὺν Εὐάνδρῳ, κατοικεῖν δὲ περὶ τὸ Παλλάντιον ἐπιμέλειαν ἔχοντα τῶν Ἀμόλιου κτημάτων. χαρίσασθαι δὲ Νεμέτορι τὴν ἐκτροφὴν τῶν παίδων ἀδελφῷ πειθόμενον ὄνομα Φαυστίνῳ τὰς περὶ τὸν Αὐεντῖνον τρεφομένας τοῦ Νεμέτορος ἀγέλας ἐπιτροπεύοντι· τήν τε τιθηνησαμένην τὰ παιδία καὶ μαστοὺς ἐπισχοῦσαν οὐ λύκαιναν εἶναί φασιν, ἀλλ' ὥσπερ εἰκὸς γυναῖκα τῷ Φαιστύλῳ συνοικοῦσαν Λαυρεντίαν ὄνομα, ᾗ δημοσιευούσῃ ποτὲ τὴν τοῦ σώματος ὥραν οἱ περὶ τὸ Παλλάντιον διατρίβοντες ἐπίκλησιν ἔθεντο Λοῦπαν· ἔστι δὲ τοῦτο Ἑλληνικόν τι καὶ ἀρχαῖον ἐπὶ ταῖς μισθαρνούσαις τὰ ἀφροδίσια τιθέμενον, αἳ νῦν εὐπρεπεστέρᾳ κλήσει ἑταῖραι προσαγορεύονται. ἀγνοοῦντας δέ τινας αὐτὸ πλάσαι τὸν περὶ τῆς λυκαίνης μῦθον, ἐπειδὴ κατὰ τὴν γλῶτταν, ἣν τὸ Λατίνων ἔθνος φθέγγεται, λοῦ- 219
πα καλεῖται τοῦτο τὸ θηρίον. ἡνίκα δὲ τῆς ἐν τῷ γάλακτι τροφῆς ἀπηλλάγη τὰ παιδία, δοθῆναι πρὸς τῶν τρεφόντων εἰς Γαβίους πόλιν οὐ μακρὰν ἀπὸ τοῦ Παλλαντίου κειμένην, ὡς Ἑλλάδα παιδείαν ἐκμάθοιεν, κἀκεῖ παρ' ἀνδράσιν ἰδιοξένοις τοῦ Φαιστύλου τραφῆναι γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ χρῆσιν ὅπλων Ἑλληνικὴν ἐκδιδασκομένους μέχρις ἥβης. ἐπεὶ δὲ ἀφίκοντο πρὸς τοὺς νομιζομένους γονεῖς συμβῆναι τὴν διαφορὰν αὐτοῖς πρὸς τοὺς Νεμέτορος βουκόλους περὶ τῶν συννόμων χωρίων· ἐκ δὲ τούτου πληγὰς αὐτοῖς δόντας ὡς αὐτοὺς ἀπελάσαι τὰς ἀγέλας, ποιῆσαι δὲ ταῦτα τῇ γνώμῃ τοῦ Νεμέτορος, ἵν' ἀρχὴ γένοιτο ἐγκλημάτων καὶ ἅμα παρουσίας εἰς τὴν πόλιν τῷ νομευτικῷ πλήθει πρόφασις: ὡς δὲ ταῦτ' ἐγένετο Νεμέτορα μὲν Ἀμολίου καταβοᾶν, ὡς δεινὰ πάσχει διαρπαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐκείνου βουκόλων, καὶ ἀξιοῦν εἰ

μηδενὸς αἴτιος [τῶν ἐκείνου] ἐστὶ παραδοῦναι τὸν βουφορβὸν αὐτῷ καὶ τοὺς υἱοὺς ἐπὶ δίκῃ· Ἀμόλιον δὲ
220 ἀπολύσασθαι βουλόμενον τὴν αἰτίαν τούς τε αἰτηθέντας καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ὅσοι παρεῖναι τοῖς γενομένοις εἶχον αἰτίαν, ἥκειν κελεύειν δίκας ὑφέξοντας τῷ Νεμέτορι. πολλῶν δὲ συνελθόντων ἅμα τοῖς ἐπαιτίοις ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς δίκης φράσαντα τοῖς νεανίσκοις τὸν μητροπάτορα πᾶσαν τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς τύχην καὶ φήσαντα τιμωρίαν νῦν εἰ ποτὲ καιρὸν εἶναι λαβεῖν, αὐτίκα ποιήσασθαι σὺν τῷ νομευτικῷ πλήθει τὴν ἐπίθεσιν. περὶ μὲν οὖν γενέσεως καὶ τροφῆς τῶν οἰκιστῶν τῆς Ῥώμης ταῦτα λέγεται.

LXXXV. Τὰ δὲ κατὰ τὴν κτίσιν αὐτὴν γενόμενα (τοῦτο γάρ ἔτι μοι τὸ μέρος τῆς γραφῆς λείπεται) νῦν ἔρχομαι διηγησόμενος. ἐπειδὴ γὰρ Ἀμολίου τελευτήσαντος ἀνεσώσατο τὴν ἀρχὴν ὁ Νεμέτωρ ὀλίγον ἐπισχὼν χρόνον, ἐν ᾧ τὴν πόλιν ἐκ τῆς πρότερον ἐπισχούσης ἀνομίας εἰς τὸν ἀρχαῖον ἐκόσμει τρόπον, εὐθὺς ἐπενόει τοῖς μειρακίοις ἰδίαν ἀρχὴν κατασκευάσαι ἑτέραν πόλιν οἰκίσας. ἅμα δὲ καὶ τοῦ πολιτικοῦ
21 πλήθους ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν ἐσχηκότος ἀπαναλῶσαί τι καλῶς ἔχειν ᾤετο, καὶ μάλιστα τὸ διάφορον αὐτῷ ποτε γενόμενον, ὡς μὴ δι' ὑποψίας αὐτοὺς ἔχοι. κοινωσάμενος δὲ τοῖς μειρακίοις, ἐπειδὴ κἀκείνοις ἐδόκει δίδωσιν αὐτοῖς χωρία μὲν ὧν ἄρξουσιν, ἔνθα παῖδες ὄντες ἐτράφησαν, ἐκ δὲ τοῦ λεὼ τό τε δι' ὑποψίας αὐτῷ γενόμενον, ὃ ἔμελλε νεωτερισμοῦ εἰσαῦθις ἄρξειν, καὶ εἴ τι ἑκούσιον ἀπαναστῆναι ἐβούλετο. ἦν δὲ ἐν τούτοις πολὺ μὲν ὥσπερ εἰκὸς ἐν πόλει κινουμένῃ τὸ δημοτικὸν γένος, ἱκανὸν δὲ καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ κρατίστου γνώριμον, ἐκ δὲ τοῦ Τρωικοῦ τὸ εὐγενέστα-

τον δὴ νομιζόμενον, ἐξ οὗ καὶ γενεαί τινες ἔτι περιῆσαν εἰς ἐμὲ, πεντήκοντα μάλιστ' οἶκοι. ἐχορηγεῖτο δὲ τοῖς νεανίσκοις καὶ χρήματα καὶ ὅπλα καὶ σῖτος καὶ ἀνδράποδα καὶ ὑποζύγια ἀχθοφόρα καὶ εἴ τι ἄλλο πόλεως ἦν κατασκευῇ πρόσφορον. ὡς δὲ ἀνέστησαν ἐκ τῆς Ἄλβας οἱ νεανίσκοι τὸν λεὼν μίξαντες αὐτῷ τὸν αὐτόθεν, ὅσος ἦν ἐν τῷ Παλλαντίῳ καὶ περὶ τὴν Σατορνίαν ὑπολιπὴς, μερίζονται τὸ πλῆθος ἅπαν διχῇ. τοῦτο δὲ αὐτοῖς δόξαν παρέσχε φιλοτιμίας, ἵνα θᾶττον ἀνύηται τῇ πρὸς ἀλλήλους ἁμίλλῃ τὰ ἔργα, 222 αἴτιον δὲ τοῦ μεγίστου κακοῦ, στάσεως, ἐγένετο. οἵ τε γὰρ προσνεμηθέντες αὐτοῖς τὸν ἑαυτῶν ἡγεμόνα ἕκαστοι κυδαίνοντες ὡς ἐπιτήδειον ἁπάντων ἄρχειν ἐπῆρον, αὐτοί τε οὐκέτι μίαν γνώμην ἔχοντες οὐδὲ ἀδελφὰ διανοεῖσθαι ἀξιοῦντες, ὡς αὐτὸς ἄρξων ἑκάτερος θατέρου, παρώσαντες τὸ ἴσον τοῦ πλείονος ὠρέγοντο. τέως μὲν οὖν ἀφανῆ τὰ πλεονεκτήματα αὐτῶν ἦν, ἔπειτα δὲ ἐξερράγη σὺν τοιᾷδε προφάσει. τὸ χωρίον ἔνθα ἔμελλον ἱδρύσειν τὴν πόλιν οὐ τὸ αὐτὸ ᾑρεῖτο ἑκάτερος. Ῥωμύλου μὲν γὰρ ἦν γνώμη τὸ Παλλάντιον οἰκίζειν τῶν τε ἄλλων ἕνεκα καὶ τῆς τύχης τοῦ τόπου, ἣ τὸ σωθῆναί τε αὐτοῖς καὶ τραφῆναι παρέσχε· Ῥώμῳ δὲ ἐδόκει τὴν καλουμένην νῦν ἀπ' ἐκείνου Ῥεμορίαν οἰκίζειν. ἔστι δὲ τὸ χωρίον ἐπιτήδειον ὑποδέξασθαι πόλιν λόφος οὐ πρόσω τοῦ Τεβέριος 223 κείμενος, ἀπέχων τῆς Ῥώμης ἀμφὶ τοὺς τριάκοντα σταδίους. ἐκ δὲ τῆς φιλονεικίας ταύτης ἀκοινώνητος εὐθὺς ὑπεδηλοῦτο φιλαρχία. τῷ γὰρ εἴξαντι τὸ κρατῆσαν ἅπαντα ὁμοίως ἐπιθήσεσθαι ἔμελλεν.

LXXXVI. *Χρόνου δέ τινος ἐν τούτῳ διαγενομένου, ἐπειδὴ οὐδὲν ἐμειοῦτο τῆς στάσεως, δόξαν ἀμφοῖν τῷ μητροπάτορι ἐπιτρέψαι παρῆσαν εἰς τὴν Ἄλ-*

βαν. ὁ δὲ αὐτοῖς ταῦτα ὑποτίθεται· θεοὺς ποιήσασθαι δικαστάς, ὁποτέρου χρὴ τὴν ἀποικίαν λέγεσθαι καὶ τὴν ἡγεμονίαν εἶναι. ταξάμενος δὲ αὐτοῖς ἡμέραν ἐκέλευσεν ἐξ ἑωθινοῦ καθέζεσθαι χωρὶς ἀλλήλων, ἐν αἷς ἑκάτεροι ἀξιοῦσιν ἕδραις· προθύσαντας δὲ τοῖς θεοῖς ἱερὰ τὰ νομιζόμενα φυλάττειν οἰωνοὺς αἰσίους·
224 ὁποτέρῳ δ' ἂν οἱ ὄρνιθες προτέρῳ κρείττους γένωνται, τοῦτον ἄρχειν τῆς ἀποικίας. ἀπῄεσαν οἱ νεανίσκοι ταῦτ' ἐπαινέσαντες καὶ κατὰ τὰ συγκείμενα παρῆσαν ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς πράξεως ἡμέρᾳ. ἦν δὲ Ῥωμύλῳ μὲν οἰωνιστήριον, ἔνθα ἠξίου τὴν ἀποικίαν ἱδρῦσαι, τὸ Παλλάντιον, Ῥώμῳ δ' ὁ προσεχὴς ἐκείνῳ λόφος Αὐεντῖνος καλούμενος, ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν ἡ Ῥεμορία· φυλακή τε ἀμφοῖν παρῆν οὐκ ἐπιτρέψουσα ὅ τι μὴ φανείη λέξειν. ὡς δὲ τὰς προσηκούσας ἕδρας ἔλαβον ὀλίγον ἐπισχὼν χρόνον ὁ Ῥωμύλος ὑπὸ σπουδῆς τε καὶ τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸν φθόνου, [ὡς δὲ καὶ ὁ φθόνος] ἴσως δὲ καὶ ὁ θεὸς οὕτως ἐνῆγεν, πρὶν καὶ ὁτιοῦν σημεῖον θεάσασθαι πέμψας ὡς τὸν ἀδελφὸν ἀγγέλους ἥκειν ἠξίου διαταχέων, ὡς πρότερος ἰδὼν αἰσίους οἰωνούς. ἐν ᾧ δὲ οἱ πεμφθέντες ὑπ' αὐτοῦ δι' αἰσχύνης ἔχοντες τὴν ἀπάτην οὐ σπουδῇ ἐχώρουν, τῷ Ῥώμῳ γῦπες ἐπισημαίνουσιν ἓξ ἀπὸ τῶν δεξιῶν πετόμενοι. καὶ ὁ μὲν ἰδὼν τοὺς ὄρνιθας περιχαρὴς ἐγένετο, μετ' οὐ πολὺ δὲ οἱ παρὰ τοῦ Ῥωμύλου πεμφθέντες ἀναστήσαντες αὐτὸν ἄγουσιν ἐπὶ τὸ Παλλάντιον. ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ἐγένοντο ἤρετο μὲν τὸν Ῥωμύλον ὁ Ῥῶμος,
225 οὕςτινας οἰωνοὺς ἴδοι πρότερος, ὁ δὲ ἐν ἀπόρῳ γίνεται ὅ τι ἀποκρίναιτο. ἐν δὲ τούτῳ δώδεκα γῦπες αἴσιοι πετόμενοι ὤφθησαν, οὓς ἰδὼν θαρρεῖ τε καὶ τῷ Ῥώμῳ λέγει δείξας τοὺς οἰωνούς, Τί γὰρ ἀξιοῖς τὰ πάλαι γενόμενα μαθεῖν; τούςδε γὰρ δή που τοὺς οἰω-

νοὺς αὐτὸς ὁρᾷς. ὁ δὲ ἀγανακτεῖ τε καὶ δεινὰ ποιεῖται, ὡς διηρτημένος ὑπ' αὐτοῦ, τῆς τε ἀποικίας οὐ μεθήσεσθαι αὐτῷ φησιν.

LXXXVII. Ἀνίσταται δὴ ἐκ τούτου μείζων τῆς προτέρας ἔρις ἑκατέρου τὸ πλέον ἔχειν ἀφανῶς διοικουμένου· τὸ δὲ μὴ μεῖον ἀναφανδὸν ἀπὸ δικαιώσεως τοιᾶσδε ἐπισυνάπτοντος. εἰρημένον γὰρ ἦν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ μητροπάτορος, ὅτῳ ἂν προτέρῳ κρείττους ὄρνιθες ἐπισημήνωσι, τοῦτον ἄρχειν τῆς ἀποικίας. γένους δὲ ὀρνίθων ἑνὸς ἀμφοῖν ὀφθέντος ὁ μὲν τῷ πρότερος, 226 ὁ δὲ τῷ πλείους ἰδεῖν ἐκρατύνετο. συνελάμβανε δὲ αὐτοῖς τῆς φιλονεικίας καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος ἦρξέ τε πολέμου δίχα τῶν ἡγεμόνων ὁπλισθέν, καὶ γίνεται μάχη καρτερὰ καὶ φόνος ἐξ ἀμφοῖν πολύς. ἐν ταύτῃ φασί τινες τῇ μάχῃ τὸν Φαιστύλον, ὃς ἐξεθρέψατο τοὺς νεανίσκους, διαλῦσαι τὴν ἔριν τῶν ἀδελφῶν βουλόμενον, ὡς οὐδὲν οἷός τ' ἦν ἀνύσαι, εἰς μέσους ὤσασθαι τοὺς μαχομένους ἄνοπλον θανάτου τοῦ ταχίστου τυχεῖν προθυμούμενον, ὅπερ ἐγένετο. τινὲς δὲ καὶ τὸν λέοντα τὸν λίθινον, ὃς ἔκειτο τῆς ἀγορᾶς τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐν τῷ κρατίστῳ χωρίῳ παρὰ τοῖς ἐμβόλοις, ἐπὶ τῷ σώματι τοῦ Φαιστύλου τεθῆναί φασιν, ἔνθα ἔπεσεν ὑπὸ τῶν εὑρόντων ταφέντος. ἀποθανόντος δ' ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ῥώμου νίκην οἰκτίστην ὁ Ῥωμύλος ἀπό τε τοῦ ἀδελφοῦ καὶ πολιτικῆς ἀλληλοκτονίας ἀνελόμενος τὸν μὲν Ῥῶμον ἐν τῇ Ῥεμορίᾳ θάπτει, ἐπειδὴ καὶ ζῶν τοῦ χωρίου τῆς κτίσεως περιείχετο, αὐτὸς δὲ ἀπὸ λύπης τε καὶ μετανοίας τῶν πεπραγμένων παρεὶς ἑαυτὸν εἰς ἀπόγνωσιν τοῦ βίου τρέπεται. τῆς δὲ Λαυρεντίας, ἣ νεογνοὺς παραλαβοῦσα ἐξεθρέψατο καὶ μητρὸς οὐχ ἧττον ἠσπάζετο, δεομένης καὶ παρηγο- 227 ρούσης, ταύτῃ πειθόμενος ἀνίσταται· συναγαγὼν δὲ

τοὺς Λατίνους, ὅσοι μὴ κατὰ τὴν μάχην ἐφθάρησαν, ὀλίγῳ πλείους ὄντας τρισχιλίων ἐκ πάνυ πολλοῦ κατ' ἀρχὰς γενομένου πλήθους, ὅτε τὴν ἀποικίαν ἔστελλε, πολίζει τὸ Παλλάντιον. ὁ μὲν οὖν πιθανώτατος τῶν λόγων περὶ τῆς Ῥώμου τελευτῆς οὗτος εἶναί μοι δοκεῖ. λεγέσθω δ' ὅμως καὶ εἴ τις ἑτέρως ἔχων παραδίδοται. φασὶ δή τινες συγχωρῆσαι αὐτὸν τῷ Ῥωμύλῳ τὴν ἡγεμονίαν, ἀχθόμενον δὲ καὶ δι' ὀργῆς ἔχοντα τὴν ἀπάτην, ἐπειδὴ κατεσκευάσθη τὸ τεῖχος φλαῦρον ἀποδεῖξαι τὸ ἔρυμα βουλόμενον, Ἀλλὰ τοῦτό γ', εἰπεῖν, οὐ χαλεπῶς ἄν τις ὑμῖν ὑπερβαίη πολέμιος, ὥσπερ ἐγώ· καὶ αὐτίκα ὑπεραλέσθαι· Κελέριον δέ τινα τῶν ἐπιβεβηκότων τοῦ τείχους, ὃς ἦν ἐπιστάτης τῶν ἔργων, Ἀλλὰ τοῦτόν γε τὸν πολέμιον οὐ χαλεπῶς ἄν τις ἡμῶν ἀμύναιτο, εἰπόντα, πλῆξαι τῷ σκαφείῳ κατὰ τῆς κεφαλῆς καὶ αὐτίκα ἀποκτεῖναι· τὸ μὲν δὴ τέλος τῆς στάσεως τῶν ἀδελφῶν τοιοῦτο λέγεται γε-
28 νέσθαι.

LXXXVIII. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ἔτι ἦν ἐμποδὼν τῷ κτίσματι προειπὼν ὁ Ῥωμύλος ἡμέραν, ἐν ᾗ τοὺς θεοὺς ἀρεσάμενος ἔμελλε τὴν ἀρχὴν τῶν ἔργων ποιήσασθαι, παρασκευασάμενός τε ὅσα εἰς θυσίας καὶ ὑποδοχὰς τοῦ λεὼ χρησίμως ἕξειν ἔμελλεν, ὡς ἧκεν ὁ συγκείμενος χρόνος αὐτός τε προθύσας τοῖς θεοῖς καὶ τοὺς ἄλλους κελεύσας κατὰ δύναμιν τὸ αὐτὸ δρᾶν ὄρνιθας μὲν πρῶτον αἰσίους λαμβάνει· μετὰ δὲ τοῦτο πυρκαϊὰς πρὸ τῶν σκηνῶν γενέσθαι κελεύσας ἐξάγει τὸν λεὼν τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν μιασμάτων ἕνεκα. ἐπεὶ δὲ πᾶν, ὅσον ἦν ἐκ λογισμοῦ θεοῖς φίλον, ᾤετο πεπρᾶχθαι καλέσας ἅπαντας εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον περιγράφει τετράγωνον σχῆμα τῷ λόφῳ, βοὸς ἄρρενος ἅμα θηλείᾳ ζευχθέντος

ὑπ' ἄροτρον ἑλκύσας αὔλακα διηνεκῆ τὴν μέλλουσαν ὑποδέξεσθαι τὸ τεῖχος· ἐξ οὗ Ῥωμαίοις τὸ ἔθος τοῦτο τῆς περιαρόσεως τῶν χωρίων ἐν οἰκισμοῖς πόλεων παραμένει. ἐργασάμενος δὲ ταῦτα καὶ τῶν βοῶν ἑκατέρους ἱερεύσας ἄλλων τε πολλῶν θυμάτων καταρξάμενος ἐφίστησι τοῖς ἔργοις τὸν λεών. ταύτην ἔτι καὶ 229 εἰς ἐμὲ τὴν ἡμέραν Ῥωμαίων ἡ πόλις ἑορτῶν οὐδεμιᾶς ἥττονα τιθεμένη καθ' ἕκαστον ἔτος ἄγει, καλοῦσι δὲ Παρίλια. θύουσι δ' ἐν αὐτῇ περὶ γονῆς τετραπόδων οἱ γεωργοὶ καὶ νομεῖς θυσίαν εὐαρεστήριον ἔαρος ἀρχομένου. πότερον δὲ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔτι παλαίτερον ἐν εὐπαθείαις διάγοντες ἐπιτηδειοτάτην οἰκισμῷ πόλεως ἐνόμισαν, ἢ τὴν τοῦ κτίσματος ἄρξασαν ἱερὰν ἐποιήσαντο καὶ θεοὺς ἐν αὐτῇ τοὺς ποιμέσι φίλους γεραίρειν ᾤοντο δεῖν οὐκ ἔχω βεβαίως εἰπεῖν.

LXXXVIIII. Ἃ μὲν οὖν ἐμοὶ δύναμις ἐγένετο σὺν πολλῇ φροντίδι ἀνευρεῖν Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων συχνὰς ἀναλεξαμένῳ γραφὰς ὑπὲρ τοῦ Ῥωμαίων γένους, τοιάδε ἐστίν. ὥστε θαρρῶν ἤδη τις ἀποφαινέσθω πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς βαρβάρων καὶ δραπετῶν καὶ ἀνεστίων ἀνθρώπων καταφυγὴν τὴν Ῥώμην ποιοῦσιν Ἑλλάδα πόλιν αὐτήν, ἀποδεικνύμενος μὲν κοινοτάτην τε πόλεων καὶ φιλανθρωποτάτην, ἐν- 23 θυμούμενος δὲ ὅτι τὸ τῶν Ἀβοριγίνων φῦλον Οἰνωτρικὸν ἦν, τοῦτο δὲ Ἀρκαδικόν· μεμνημένος δὲ τῶν συνοικησάντων αὐτοῖς Πελασγῶν, οἳ Θετταλίαν καταλιπόντες Ἀργεῖοι τὸ γένος ὄντες εἰς Ἰταλίαν ἀφίκοντο· Εὐάνδρου τε αὖ καὶ Ἀρκάδων ἀφίξεως, οἳ περὶ τὸ Παλλάντιον ᾤκησαν, Ἀβοριγίνων αὐτοῖς παρασχόντων τὸ χωρίον· ἔτι δὲ Πελοποννησίων τῶν σὺν Ἡρακλεῖ παραγενομένων, οἳ κατῴκησαν ἐπὶ τοῦ Σατορνίου· τελευταῖον δὲ τῶν ἀπαναστάντων ἐκ τῆς Τρῳά-

δος καὶ συγκερασθέντων τοῖς προτέροις. τούτων γὰρ
ἂν οὐδὲν εὕροι τῶν ἐθνῶν οὔτε ἀρχαιότερον οὔτε Ἑλ-
ληνικώτερον. αἱ δὲ τῶν βαρβάρων ἐπιμιξίαι, δι' ἃς
ἡ πόλις πολλὰ τῶν ἀρχαίων ἐπιτηδευμάτων ἀπέμαθε,
σὺν χρόνῳ ἐγένοντο. καὶ θαῦμα μὲν τοῦτο πολλοῖς
ἂν εἶναι δόξειε τὰ εἰκότα λογισαμένοις, πῶς οὐχ ἅπα-
231 σα ἐξεβαρβαρώθη Ὀπικούς τε ὑποδεξαμένη καὶ Μαρ-
σοὺς καὶ Σαυνίτας καὶ Τυρρηνοὺς καὶ Βρεττίους Ὀμ-
βρικῶν τε καὶ Λιγύων καὶ Ἰβήρων συχνὰς μυριάδας
ἄλλα τε πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἔθνη τὰ μὲν ἐξ αὐτῆς
Ἰταλίας, τὰ δ' ἐξ ἑτέρων ἀφιγμένα τόπων |μυρία ὅσα
οὔτε ὁμόγλωττα οὔτε ὁμοδίαιτα, ὧν [οὔτε φωνὰς οὔτε
δίαιταν] καὶ βίους σύγκλυδας ἀναταραχθέντας ἐκ το-
σαύτης διαφωνίας πολλὰ τοῦ παλαιοῦ κόσμου τῆς πό-
λεως νεοχμῶσαι εἰκὸς ἦν· ἐπεὶ ἄλλοι γε συχνοὶ ἐν
βαρβάροις οἰκοῦντες ὀλίγου χρόνου διελθόντος ἅπαν
τὸ Ἑλληνικὸν ἀπέμαθον, ὡς μήτε φωνὴν Ἑλλάδα
φθέγγεσθαι μήτε ἐπιτηδεύμασιν Ἑλλήνων χρῆσθαι,
μήτε θεοὺς τοὺς αὐτοὺς νομίζειν, μήτε νόμους τοὺς
232 ἐπιεικεῖς, ᾧ μάλιστα διαλλάσσει φύσις Ἑλλὰς βαρβά-
ρου, μήτε τῶν ἄλλων συμβολαίων μηδ' ὁτιοῦν. ἀπο-
χρῶσι δὲ τὸν λόγον τόνδε ὡς ἀληθῆ εἶναι Ἀχαιῶν οἱ
περὶ τὸν Πόντον ᾠκημένοι τεκμηριῶσαι, Ἠλείων μὲν
ἐκ τοῦ Ἑλληνικωτάτου γενόμενοι, βαρβάρων δὲ συμ-
πάντων νῦν ὄντες ἀγριώτατοι.

LXXXX. Ῥωμαῖοι δὲ φωνὴν μὲν οὔτ' ἄκρως βάρ-
βαρον οὔτ' ἀπηρτισμένως Ἑλλάδα φθέγγονται, μι-
κτήν δέ τινα ἐξ ἀμφοῖν, ἧς ἐστιν ἡ πλείων Αἰολίς,
τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμίξεων,
τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις ὀρθοεπεῖν, τὰ δὲ ἄλλα, ὁπό-
σα γένους Ἑλληνικοῦ ἐστιν μηνύματα, ὡς οὐχ ἕτεροί
233 τινες τῶν ἀποικησάντων διασῴζοντες, οὐ νῦν πρῶτον

ἀρξάμενοι πρὸς φιλίαν ζῆν, ἡνίκα τὴν τύχην πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ῥέουσαν διδάσκαλον ἔχουσι τῶν καλῶν οὐδ' ἀφ' οὗ πρῶτον ὠρέχθησαν τῆς διαποντίου τὴν Καρχηδονίων καὶ Μακεδόνων ἀρχὴν καταλύσαντες, ἀλλ' ἐκ παντὸς οὗ συνῳκίσθησαν χρόνου βίον Ἕλληνα ζῶντες καὶ οὐδὲν ἐκπρεπέστερον ἐπιτηδεύοντες πρὸς ἀρετὴν νῦν ἢ πρότερον. μυρία δ' εἰς τοῦτο λέγειν ἔχων καὶ πολλοῖς τεκμηρίοις χρῆσθαι δυνάμενος ἀνδρῶν τε μαρτυρίας φέρειν οὐκ ἀξίων ἀπιστεῖσθαι, πάντα ἀναβάλλομαι ταῦτα εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν συγγραφησόμενον λόγον. νυνὶ δὲ ἐπὶ τὴν ἑξῆς διήγησιν τρέψομαι τὴν ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ἐν ταύτῃ δεδηλωμένων τῇ βίβλῳ τῆς ἐχομένης γραφῆς ποιησάμενος ἀρχήν.

234

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

Ἡ Ῥωμαίων πόλις ἵδρυται μὲν ἐν τοῖς ἑσπερίοις μέρεσι τῆς Ἰταλίας παρὰ ποταμὸν Τέβεριν, ὃς κατὰ μέσην μάλιστα τὴν ἀκτὴν ἐκδίδωσιν, ἀπέχουσα τῆς Τυρρηνικῆς θαλάττης ἑκατὸν εἴκοσι σταδίους. οἱ δὲ κατασχόντες αὐτὴν πρῶτοι τῶν μνημονευομένων βάρβαροί τινες ἦσαν αὐτόχθονες Σικελοὶ λεγόμενοι
235 *πολλὰ καὶ ἄλλα τῆς Ἰταλίας χωρία κατασχόντες, ὧν οὐκ ὀλίγα διέμεινεν οὐδ' ἀφανῆ μνημεῖα μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἐν οἷς καὶ τόπων τινῶν ὀνόματα Σικελικὰ λεγόμενα, μηνύοντα τὴν πάλαι ποτὲ αὐτῶν ἐνοίκησιν. τούτους ἐκβαλόντες Ἀβοριγῖνες αὐτοὶ κατέσχον τὸν τόπον Οἰνώτρων ὄντες ἀπόγονοι τῶν κατοικούντων τὴν ἀπὸ Τάραντος ἄχρι Ποσειδωνίας παράλιον. ἱερά τις αὕτη νεότης καθοσιωθεῖσα θεοῖς κατὰ τὸν ἐπιχώριον νόμον ὑπὸ τῶν πατέρων ἀποσταλῆναι λέγεται χώραν οἰκήσουσα τὴν ὑπὸ τοῦ δαιμονίου σφίσι δοθησομένην. τὸ δὲ τῶν Οἰνώτρων γένος Ἀρκαδικὸν ἦν ἐκ τῆς τότε μὲν καλουμένης Λυκαονίας, νῦν δὲ Ἀρκαδίας, ἑκουσίως ἐξελθὸν ἐπὶ γῆς κτῆσιν ἀμείνονος ἡγουμένου τῆς ἀποικίας Οἰνώτρου τοῦ Λυκάονος,*

ἐφ' οὗ τὴν ἐπίκλησιν τὸ ἔθνος ἔλαβεν. Ἀβοριγίνων δὲ κατεχόντων τὰ χωρία πρῶτοι μὲν αὐτοῖς γίνονται σύνοικοι Πελασγοὶ πλάνητες ἐκ τῆς τότε μὲν καλουμένης Αἱμονίας, νῦν δὲ Θετταλίας, ἐν ᾗ χρόνον 236 τινὰ ᾤκησαν· μετὰ δὲ τοὺς Πελασγοὺς Ἀρκάδες ἐκ Παλλαντίου πόλεως ἐξελθόντες Εὔανδρον ἡγεμόνα ποιησάμενοι τῆς ἀποικίας Ἑρμοῦ καὶ νύμφης Θέμιδος υἱὸν, οἳ πρὸς ἑνὶ τῶν ἑπτὰ λόφων πολίζονται ὃς ἐν μέσῳ μάλιστα κεῖται τῆς Ῥώμης, Παλλάντιον ὀνομάσαντες τὸ χωρίον ἐπὶ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ πατρίδος. χρόνοις δ' οὐ πολλοῖς ὕστερον, Ἡρακλέους καταχθέντος εἰς Ἰταλίαν, ὅτε τὴν στρατιὰν ἐξ Ἐρυθείας οἴκαδε ἀπήγαγε, μοῖρά τις ὑπολειφθεῖσα τῆς σὺν αὐτῷ δυνάμεως Ἑλληνικὴ πλησίον ἱδρύεται τοῦ Παλλαντίου, πρὸς ἑτέρῳ τῶν ἐμπεπολισμένων τῇ πόλει λόφων, ὃς τότε μὲν ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων Σατόρνιος ἐλέγετο, νῦν δὲ Καπιτωλῖνος ὑπὸ Ῥωμαίων· Ἐπειοὶ οἱ πλείους τούτων ἦσαν ἐκ πόλεως Ἤλιδος ἐξαναστάντες 237 διαπεπορθημένης αὐτοῖς τῆς πατρίδος ὑφ' Ἡρακλέους.

II. Γενεᾷ δ' ἑκκαιδεκάτῃ μετὰ τὸν Τρωικὸν πόλεμον Ἀλβανοὶ συνοικίζουσιν ἄμφω τὰ χωρία ταῦτα τείχει περιλαβόντες καὶ τάφρῳ. τέως δὲ ἦν αὔλια βουφορβίων τε καὶ ποιμνίων καὶ τῶν ἄλλων καταγωγαὶ βοτήρων ἄφθονον ἀναδιδούσης πόαν τῆς αὐτόθι γῆς οὐ μόνον τὴν χειμερινὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν θερεινόμον διὰ τοὺς ἀναψύχοντάς τε καὶ κατάρδοντας αὐτὴν ποταμούς. γένος δὲ τὸ Ἀλβανῶν μικτὸν ἦν ἔκ τε Ἀρκάδων καὶ Ἐπειῶν τῶν ἐξ Ἤλιδος ἐλθόντων καὶ Πελασγῶν, τελευταίων δὲ τῶν μετὰ Ἰλίου ἅλωσιν ἀφικομένων εἰς Ἰταλίαν Τρώων, οὓς ἦγεν Αἰνείας ὁ Ἀγχίσου καὶ Ἀφροδίτης. εἰκὸς δέ τι καὶ βαρβαρι-

κὸν ἐκ τῶν προσοίκων ἢ παλαιῶν οἰκητόρων ὑπολιπὲς τῷ Ἑλληνικῷ συγκαταμιγῆναι. ὄνομα δὲ κοινὸν οἱ σύμπαντες οὗτοι Λατῖνοι ἐκλήθησαν ἐπ' ἀνδρὸς δυναστεύσαντος τῶν τόπων Λατίνου τὰς κατὰ ἔθνος ὀνο-
238 μασίας ἀφαιρεθέντες. ἐτειχίσθη μὲν οὖν ἡ πόλις ὑπὸ τούτων τῶν ἐθνῶν ἐνιαυτῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ καὶ τετρακοσιοστῷ μετὰ Ἰλίου ἅλωσιν ἐπὶ τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος. οἱ δὲ ἀγαγόντες τὴν ἀποικίαν ἀδελφοὶ δίδυμοι τοῦ βασιλείου γένους ἦσαν· Ῥωμύλος αὐτῶν ὄνομα θατέρῳ, τῷ δ' ἑτέρῳ Ῥῶμος· τὰ μητρόθεν μὲν ἀπ' Αἰνείου τε καὶ Δαρδανίδαι, πατρὸς δὲ ἀκρίβειαν μὲν οὐ ῥᾴδιον εἰπεῖν ἐξ ὅτου φύντες, πεπίστευνται δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων Ἄρεος υἱοὶ γενέσθαι. οὐ μέντοι διέμεινάν γε ἀμφότεροι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνες ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς στασιάσαντες, ἀλλ' ὁ περιλειφθεὶς αὐτῶν Ῥωμύλος ἀπολομένου κατὰ τὴν μάχην θατέρου οἰκιστὴς γίνεται τῆς πόλεως καὶ τοὔνομα αὐτῇ τῆς ἰδίας κλήσεως ἐπώνυμον τίθεται. ἀριθμὸς δὲ τῶν μετασχόντων αὐτῷ τῆς ἀποικίας ἀπὸ πολλοῦ τοῦ κατ' ἀρχὰς ἐξαποσταλέντος ὀλίγος ἦν ὁ καταλειφθείς, τρισχίλιοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς τριακόσιοι.

III. Ἐπεὶ οὖν ἥ τε τάφρος αὐτοῖς ἐξείργαστο καὶ τὸ ἔρυμα τέλος εἶχεν αἵ τε οἰκήσεις τὰς ἀναγκαίους
239 κατασκευὰς ἀπειλήφεσαν, ἀπῄτει δ' ὁ καιρὸς καὶ περὶ κόσμου πολιτείας ᾧ χρήσονται σκοπεῖν, ἀγορὰν ποιησάμενος αὐτῶν ὁ Ῥωμύλος ὑποθεμένου τοῦ μητροπάτορος καὶ διδάξαντος ἃ χρὴ λέγειν, τὴν μὲν πόλιν ἔφη ταῖς τε δημοσίαις καὶ ταῖς ἰδίαις κατασκευαῖς ὡς νεόκτιστον ἀποχρώντως κεκοσμῆσθαι· ἠξίου δ' ἐνθυμεῖσθαι πάντας ὡς οὐ ταῦτ' ἐστὶ τὰ πλείστου ἄξια ἐν ταῖς πόλεσιν. οὔτε γὰρ ἐν τοῖς ὀθνείοις πολέμοις

τὰς βαθείας τάφρους καὶ τὰ ὑψηλὰ ἐρύματα ἱκανὰ εἶναι τοῖς ἔνδον ἀπράγμονα σωτηρίας ὑπόληψιν παρασχεῖν, ἀλλ' ἕν τι μόνον ἐγγυᾶσθαι τὸ μηδὲν ἐξ ἐπιδρομῆς κακὸν ὑπ' ἐχθρῶν παθεῖν προκαταληφθέντας, οὔθ' ὅταν ἐμφύλιοι ταραχαὶ τὸ κοινὸν κατάσχωσι, τῶν ἰδίων οἴκων καὶ ἐνδιαιτημάτων τὰς καταφυγὰς ὑπάρχειν τινὶ ἀκινδύνους. σχολῆς γὰρ ἀνθρώποις ταῦτα καὶ ῥᾳστώνης βίου εὑρῆσθαι παραμύθια, μεθ' ὧν οὔτε τὸ ἐπιβουλεῦον τῶν πέλας κωλύεσθαι 240 μὴ οὐ πονηρὸν εἶναι οὔτ' ἐν τῷ ἀκινδύνῳ βεβηκέναι θαρρεῖν τὸ ἐπιβουλευόμενον, πόλιν τε οὐδεμίαν πω τούτοις ἐκλαμπρυνθεῖσαν ἐπὶ μήκιστον εὐδαίμονα γενέσθαι καὶ μεγάλην, οὐδ' αὖ παρὰ τὸ μὴ τυχεῖν τινὰ κατασκευῆς ἰδίας τε καὶ δημοσίας πολυτελοῦς κεκωλῦσθαι μεγάλην γενέσθαι καὶ εὐδαίμονα· ἀλλ' ἕτερα εἶναι τὰ σῴζοντα καὶ ποιοῦντα μεγάλας ἐκ μικρῶν τὰς πόλεις· ἐν μὲν τοῖς ὀθνείοις πολέμοις τὸ διὰ τῶν ὅπλων κράτος, τοῦτο δὲ τόλμῃ παραγίνεσθαι καὶ μελέτῃ, ἐν δὲ ταῖς ἐμφυλίοις ταραχαῖς τὴν τῶν πολιτευομένων ὁμοφροσύνην, ταύτην δὲ τὸν σώφρονα καὶ δίκαιον ἑκάστου βίον ἀπέφηνεν ἱκανώτατον ὄντα τῷ κοινῷ παρασχεῖν. τοὺς δὴ τὰ πολέμιά 241 τε ἀσκοῦντας καὶ τὰ τῶν ἐπιθυμιῶν κρατοῦντας ἄριστα κοσμεῖν τὰς ἑαυτῶν πατρίδας τείχη τε ἀνάλωτα τῷ κοινῷ καὶ καταγωγὰς τοῖς ἑαυτῶν βίοις ἀσφαλεῖς τούτους εἶναι τοὺς παρασκευαζομένους· μαχητὰς δέ γε καὶ δικαίους ἄνδρας καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἐπιτηδεύοντας τὸ τῆς πολιτείας σχῆμα ποιεῖν τοῖς φρονίμως αὐτὸ καταστησαμένοις, μαλθακούς τε αὖ καὶ πλεονέκτας καὶ δούλους αἰσχρῶν ἐπιθυμιῶν τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματα ἐπιτελεῖν. ἔφη τε παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διὰ πολλῆς ἱστορίας ἐληλυθότων ἀκούειν,

ὅτι πολλαὶ μὲν ἀποικίαι μεγάλαι καὶ εἰς εὐδαίμονας
ἀφικόμεναι τόπους, αἱ μὲν αὐτίκα διεφθάρησαν εἰς
στάσεις ἐμπεσοῦσαι, αἱ δ' ὀλίγον ἀντισχοῦσαι χρόνον
242 ὑπήκοοι τοῖς πλησιοχώροις ἠναγκάσθησαν γενέσθαι
καὶ ἀντὶ κρείττονος χώρας, ἣν κατέσχον, τὴν χείρονα
τύχην διαλλάξασθαι δοῦλαι ἐξ ἐλευθέρων γενόμεναι·
ἕτεραι δ' ὀλιγάνθρωποι καὶ εἰς χωρία οὐ πάνυ σπου-
δαῖα παραγενόμεναι ἐλεύθεραι μὲν πρῶτον, ἔπειτα
δ' ἑτέρων ἄρχουσαι διετέλεσαν· καὶ οὔτε ταῖς εὐπρα-
γίαις τῶν ὀλίγων οὔτε ταῖς δυστυχίαις τῶν πολλῶν
ἕτερόν τι ἢ τὸ σχῆμα τῆς πολιτείας ὑπάρχειν αἴτιον.
εἰ μὲν οὖν μία τις ἦν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις βίου
τάξις ἡ ποιοῦσα εὐδαίμονας τὰς πόλεις, οὐ χαλεπὴν
ἂν γενέσθαι σφίσι τὴν αἵρεσιν αὐτῆς· νῦν δ' ἔφη
πολλὰς πυνθάνεσθαι τὰς κατασκευὰς παρ' Ἕλλησί τε
καὶ βαρβάροις ὑπαρχούσας, τρεῖς δ' ἐξ ἁπασῶν ἐπαι-
νουμένας μάλιστα ὑπὸ τῶν χρωμένων ἀκούειν, καὶ
τούτων οὐδεμίαν εἶναι τῶν πολιτειῶν εἰλικρινῆ,
προσεῖναι δέ τινας ἑκάστῃ κῆρας συμφύτους, ὥστε
χαλεπὴν αὐτῶν εἶναι τὴν αἵρεσιν. ἠξίου τε αὐτοὺς
βουλευσαμένους ἐπὶ σχολῆς εἰπεῖν εἴτε ὑφ' ἑνὸς ἄρ-
χεσθαι θέλουσιν ἀνδρὸς εἴτε ὑπ' ὀλίγων εἴτε νόμους
καταστησάμενοι πᾶσιν ἀποδοῦναι τὴν τῶν κοινῶν
43 προστασίαν. Ἐγὼ δ' ὑμῖν, ἔφη, πρὸς ἣν ἂν καταστή-
σησθε πολιτείαν εὐτρεπὴς καὶ οὔτε ἄρχειν ἀπαξιῶ
οὔτε ἄρχεσθαι ἀναίνομαι. τιμῶν δὲ, ἅς μοι προσεθή-
κατε ἡγεμόνα με πρῶτον ἀποδείξαντες τῆς ἀποικίας,
ἔπειτα καὶ τῇ πόλει τὴν ἐπωνυμίαν ἐπ' ἐμοῦ θέντες,
ἅλις ἔχω. ταύτας γὰρ οὔτε πόλεμος ὑπερόριος οὔτε
στάσις ἐμφύλιος οὔτε ὁ πάντα μαραίνων τὰ καλὰ χρό-
νος ἀφαιρήσεταί με οὔτε ἄλλη τύχη παλίγκοτος οὐδε-
μία· ἀλλὰ καὶ ζῶντι καὶ τὸν βίον ἐκλιπόντι τούτων

ὑπάρξει μοι τῶν τιμῶν παρὰ πάντα τον λοιπὸν αἰῶνα τυγχάνειν.

IIII. Τοιαῦτα μὲν ὁ Ῥωμύλος ἐκ διδαχῆς τοῦ μητροπάτορος, ὥσπερ ἔφην, ἀπομνημονεύσας ἐν τοῖς πλήθεσιν ἔλεξεν. οἱ δὲ βουλευσάμενοι κατὰ σφᾶς αὐτοὺς ἀποκρίνονται τοιάδε· Ἡμεῖς πολιτείας μὲν 24 καινῆς οὐδὲν δεόμεθα, τὴν δ' ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες οὐ μετατιθέμεθα γνώμῃ τε ἑπόμενοι τῶν παλαιοτέρων, οὓς ἀπὸ μείζονος οἰόμεθα φρονήσεως αὐτὴν καταστήσασθαι, καὶ τύχῃ ἀρεσκόμενοι. οὐ γὰρ τήνδε μεμψαίμεθ' ἂν εἰκότως, ἣ παρέσχεν ἡμῖν βασιλευομένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν, ἐλευθερίαν τε καὶ ἄλλων ἀρχήν. περὶ μὲν δὴ πολιτείας ταῦτα ἐγνώκαμεν· τὴν δὲ τιμὴν ταύτην οὐχ ἑτέρῳ τινὶ μᾶλλον ἢ σοὶ προσήκειν ὑπολαμβάνομεν τοῦ τε βασιλείου γένους ἕνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρήμεθά σοι καὶ πολλὴν συνίσμεν δεινότητα, πολλὴν δὲ σοφίαν, οὐ λόγῳ μᾶλλον ἢ ἔργῳ μαθόντες. ταῦτα ὁ Ῥωμύλος ἀκούσας ἀγαπᾶν μὲν ἔφη βασιλείας ἄξιος ὑπ' ἀνθρώπων κριθείς· οὐ μέντοι γε λήψεσθαι τὴν τιμὴν πρότερον, ἐὰν μὴ καὶ τὸ δαιμόνιον ἐπιθεσπίσῃ δι' οἰωνῶν αἰσίων.

V. Ὡς δὲ κἀκείνοις ἦν βουλομένοις προειπὼν ἡμέραν, ἐν ᾗ διαμαντεύσασθαι περὶ τῆς ἀρχῆς ἔμελλεν, 25 ἐπειδὴ καθῆκεν ὁ χρόνος ἀναστὰς περὶ τὸν ὄρθρον ἐκ τῆς σκηνῆς προῆλθε· στὰς δὲ ὑπαίθριος ἐν καθαρῷ χωρίῳ καὶ προθύσας ἃ νόμος ἦν εὔχετο Διί τε βασιλεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, οὓς ἐποιήσατο τῆς ἀποικίας ἡγεμόνας, εἰ βουλομένοις αὐτοῖς ἐστι βασιλεύεσθαι τὴν πόλιν ὑφ' ἑαυτοῦ, σημεῖα οὐράνια φῆναι καλά. μετὰ δὲ τὴν εὐχὴν ἀστραπὴ διῆλθεν

ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιά. τίθενται δὲ Ῥωμαῖοι
τὰς ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ ἀστραπὰς αἰσίους,
εἴτε παρὰ Τυρρηνῶν διδαχθέντες, εἴτε πατέρων καθ-
ηγησαμένων κατὰ τοιόνδε τινά, ὡς ἐγὼ πείθομαι,
λογισμόν, ὅτι καθέδρα μέν ἐστι καὶ στάσις ἀρίστη
τῶν οἰωνοῖς μαντευομένων ἡ βλέπουσα πρὸς ἀνατο-
λάς, ὅθεν ἡλίου τε ἀναφοραὶ γίνονται καὶ σελήνης καὶ
ἀστέρων πλανητῶν τε καὶ ἀπλανῶν, ἥ τε τοῦ κόσμου
περιφορά, δι' ἣν τοτὲ μὲν ὑπὲρ γῆς ἅπαντα τὰ ἐν
αὐτῷ γίνεται, τοτὲ δὲ ὑπὸ γῆς, ἐκεῖθεν ἀρξαμένη
τὴν ἐγκύκλιον ἀποδίδωσι κίνησιν. τοῖς δὲ πρὸς ἀνα-
246 τολὰς βλέπουσιν ἀριστερὰ μὲν γίνεται τὰ πρὸς τὴν
ἄρκτον ἐπιστρέφοντα μέρη, δεξιὰ δὲ τὰ πρὸς μεσημ-
βρίαν φέροντα· τιμιώτερα δὲ τὰ πρότερα πέφυκεν
εἶναι τῶν ὑστέρων. μετεωρίζεται γὰρ ἀπὸ τῶν βορείων
μερῶν ὁ τοῦ ἄξονος πόλος, περὶ ὃν ἡ τοῦ κόσμου
στροφὴ γίνεται, καὶ τῶν πέντε κύκλων τῶν διεζωκό-
των τὴν σφαῖραν ὁ καλούμενος ἀρκτικὸς ἀεὶ τῇδε φα-
νερός· ταπεινοῦται δ' ἀπὸ τῶν νοτίων ὁ καλούμενος
ἀνταρκτικὸς κύκλος ἀφανὴς κατὰ τοῦτο τὸ μέρος.
εἰκὸς δὴ κράτιστα τῶν οὐρανίων καὶ μεταρσίων ση-
μείων ὑπάρχειν, ὅσα ἐκ τοῦ κρατίστου γίνεται μέρους,
ἐπειδὴ δὲ τὰ μὲν ἐστραμμένα πρὸς τὰς ἀνατολὰς
ἡγεμονικωτέραν μοῖραν ἔχει τῶν προσεσπερίων, αὐ-
τῶν δέ γε τῶν ἀνατολικῶν ὑψηλότερα τὰ βόρεια τῶν
νοτίων, ταῦτα ἂν εἴη κράτιστα. ὡς δέ τινες ἱστοροῦ-
σιν ἐκ παλαιοῦ τε καὶ πρὶν ἢ παρὰ Τυρρηνῶν μαθεῖν
47 τοῖς Ῥωμαίων προγόνοις αἴσιοι ἐνομίζοντο αἱ ἐκ τῶν
ἀριστερῶν ἀστραπαί. Ἀσκανίῳ γὰρ τῷ ἐξ Αἰνείου
γεγονότι, καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ Τυρρηνῶν, οὓς ἦγε
βασιλεὺς Μεσέντιος, ἐπολεμεῖτο καὶ τειχήρης ἦν, περὶ
τὴν τελευταίαν ἔξοδον, ἣν ἀπεγνωκὼς ἤδη τῶν πραγ-

μάτων ἔμελλε ποιεῖσθαι, μετ' ὀλοφυρμοῦ τόν τε Δία καὶ τοὺς ἄλλους αἰτουμένῳ θεοὺς αἴσια σημεῖα τῆς ἐξόδου δοῦναι φασὶν αἰθρίας οὔσης ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἀστράψαι τὸν οὐρανόν. τοῦ δ' ἀγῶνος ἐκείνου λαβόντος τὸ κράτιστον τέλος διαμεῖναι παρὰ τοῖς ἐκγόνοις αὐτοῦ νομιζόμενον αἴσιον τόδε τὸ σημεῖον.

VI. Τότε δ' οὖν ὁ Ῥωμύλος ἐπειδὴ τὰ παρὰ τοῦ δαιμονίου βέβαια προσέλαβε, συγκαλέσας τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν καὶ τὰ μαντεῖα δηλώσας βασιλεὺς ἀποδείκνυται πρὸς αὐτῶν καὶ κατεστήσατο ἐν ἔθει τοῖς μετ' αὐτὸν ἅπασι μήτε βασιλείας μήτε ἀρχὰς λαμβάνειν, ἐὰν μὴ καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοῖς ἐπιθεσπίσῃ, διέμεινέ τε μέχρι πολλοῦ φυλαττόμενον ὑπὸ Ῥωμαίων τὸ περὶ τοὺς οἰωνισμοὺς νόμιμον, οὐ μόνον βασιλευομένης τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ κατάλυσιν τῶν μονάρχων ἐν ὑπάτων καὶ στρατηγῶν καὶ τῶν 29 ἄλλων τῶν κατὰ νόμους ἀρχόντων αἱρέσει. πέπαυται δ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, πλὴν οἷον εἰκών τις αὐτοῦ λείπεται τῆς ὁσίας αὐτῆς ἕνεκα γινομένη. ἐπαυλίζονται μὲν γὰρ οἱ τὰς ἀρχὰς μέλλοντες λαμβάνειν καὶ περὶ τὸν ὄρθρον ἀνιστάμενοι ποιοῦνταί τινας εὐχὰς ὑπαίθριοι, τῶν δὲ παρόντων τινὲς ὀρνιθοσκόπων μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου φερόμενοι ἀστραπὴν αὐτοῖς μηνύειν ἐκ τῶν ἀριστερῶν φασιν τὴν οὐ γενομένην. οἱ δὲ τὸν ἐκ τῆς φωνῆς οἰωνὸν λαβόντες ἀπέρχονται τὰς ἀρχὰς παραληψόμενοι οἱ μὲν αὐτὸ τοῦθ' ἱκανὸν ὑπολαμβάνοντες εἶναι τὸ μηδένα γενέσθαι τῶν ἐναντιουμένων τε καὶ κωλυόντων οἰωνῶν, οἱ δὲ καὶ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ θεοῦ κωλύοντος, ἔστι γὰρ ὅτε βιαζόμενοι καὶ τὰς ἀρχὰς ἁρπάζοντες μᾶλλον ἢ λαμβάνοντες. δι' οὓς καὶ πολλαὶ μὲν ἐν γῇ στρατιαὶ Ῥωμαίων ἀπώλοντο πανώλεθροι, πολλοὶ δ' ἐν θα-

249 λάττῃ στόλοι διεφθάρησαν αὔτανδροι, ἄλλαι τε με-
γάλαι καὶ δειναὶ περιπέτειαι τῇ πόλει συνέπεσον αἱ
μὲν ἐν ὀθνείοις πολέμοις, αἱ δὲ κατὰ τὰς ἐμφυλίους
διχοστασίας, ἐμφανέσταται δὲ καὶ μέγισται κατὰ τὴν
ἐμὴν ἡλικίαν, ὅτε Λικίννιος Κράσσος ἀνὴρ οὐδενὸς
δεύτερος τῶν καθ' ἑαυτὸν ἡγεμόνων στρατιὰν ἦγεν
ἐπὶ τὸ Πάρθων ἔθνος, ἐναντιουμένου τοῦ δαιμονίου
πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς ἀποτρέπουσι τὴν ἔξοδον
οἰωνοῖς μυρίοις ὅσοις γενομένοις. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τῆς
εἰς τὸ δαιμόνιον ὀλιγωρίας, ᾗ χρῶνταί τινες ἐν τοῖς
καθ' ἡμᾶς χρόνοις πολὺ ἔργον ἂν εἴη λέγειν.

VII. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἀποδειχθεὶς τοῦτον τὸν τρό-
πον ὑπό τε ἀνθρώπων καὶ θεῶν βασιλεὺς τά τε πο-
λέμια δεινὸς καὶ φιλοκίνδυνος ὁμολογεῖται γενέσθαι
καὶ πολιτείαν ἐξηγήσασθαι τὴν κρατίστην φρονιμώ-
τατος. διέξειμι δ' αὐτοῦ τὰς πράξεις τάς τε πολιτικὰς
καὶ τὰς κατὰ πολέμους, ὧν καὶ λόγον ἄν τις ἐν ἱστορίας
ἀφηγήσει ποιήσαιτο. ἐρῶ δὲ πρῶτον ὑπὲρ τοῦ κόσμου
τῆς πολιτείας, ὃν ἐγὼ πάντων ἡγοῦμαι πολιτικῶν κόσ-
50 μων αὐταρκέστατον ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους. ἦν
δὲ τοιόσδε· τριχῇ νείμας τὴν πληθὺν ἅπασαν ἑκάστῃ
τῶν μοιρῶν τὸν ἐπιφανέστατον ἐπέστησεν ἡγεμόνα.
ἔπειτα τῶν τριῶν πάλιν μοιρῶν ἑκάστην εἰς δέκα
μοίρας διελών, ἴσους ἡγεμόνας καὶ τούτων ἀπέδειξε
τοὺς ἀνδρειοτάτους· ἐκάλει δὲ τὰς μὲν μείζους μοίρας
τρίβους, τὰς δ' ἐλάττους κουρίας, ὡς καὶ κατὰ τὸν
ἡμέτερον βίον ἔτι προσαγορεύονται. εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι
γλώττῃ τὰ ὀνόματα ταῦτα μεθερμηνευόμενα φυλὴ
μὲν καὶ τριττὺς ἡ τρίβους, φράτρα δὲ καὶ λόχος ἡ
κουρία, καὶ τῶν ἀνδρῶν οἱ μὲν τὰς τῶν τρίβων ἡγε-
μονίας ἔχοντες φύλαρχοί τε καὶ τριττύαρχοι, οὓς
51 καλοῦσι Ῥωμαῖοι τριβούνους· οἱ δὲ ταῖς κουρίαις

ἐφεστηκότες καὶ φρατρίαρχοι καὶ λοχαγοί, οὓς ἐκεῖνοι κουρίωνας ὀνομάζουσι. διῄρηντο δὲ καὶ εἰς δεκάδας αἱ φρᾶτραι πρὸς αὐτοῦ, καὶ ἡγεμὼν ἑκάστην ἐκόσμει δεκάδαρχος κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν προσαγορευόμενος. ὡς δὲ διεκρίθησαν ἅπαντες καὶ συνετάχθησαν εἰς φυλὰς καὶ φράτρας, διελὼν τὴν γῆν εἰς τριάκοντα κλήρους ἴσους ἑκάστῃ φράτρᾳ κλῆρον ἀπέδωκεν ἕνα, ἐξελὼν τὴν ἀρκοῦσαν εἰς ἱερὰ καὶ τεμένη καί τινα καὶ τῷ κοινῷ γῆν καταλιπών. μία μὲν αὕτη διαίρεσις ὑπὸ Ῥωμύλου τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τῆς χώρας ἡ περιέχουσα τὴν κοινὴν καὶ μεγίστην ἰσότητα, τοιάδε τις ἦν.

VIII. Ἑτέρα δὲ αὐτῶν πάλιν τῶν ἀνδρῶν ἡ τὰ φιλάνθρωπα καὶ τὰς τιμὰς διανέμουσα κατὰ τὴν ἀξίαν, ἣν μέλλω διηγεῖσθαι. τοὺς ἐπιφανεῖς κατὰ γένος καὶ δι᾽ ἀρετὴν ἐπαινουμένους καὶ χρήμασιν, ὡς ἐν τοῖς τότε καιροῖς, εὐπόρους, ἤδη παῖδες οἷς ἦσαν, διώριζεν ἀπὸ τῶν ἀσήμων καὶ ταπεινῶν καὶ ἀπόρων. ἐκάλει δὲ τοὺς μὲν ἐν τῇ καταδεεστέρᾳ τύχῃ πληβείους, ὡς δ᾽ ἂν Ἕλληνες εἴποιεν δημοτικούς· τοὺς δ᾽ ἐν τῇ κρείττονι πατέρας εἴτε διὰ τὸ πρεσβεύειν ἡλικίᾳ τῶν ἄλλων, εἴθ᾽ ὅτι παῖδες αὐτοῖς ἦσαν, εἴτε διὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ γένους, εἴτε διὰ πάντα ταῦτα· ἐκ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ὡς ἄν τις εἰκάσειε, τῆς κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἔτι διαμενούσης τὸ παράδειγμα λαβών. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ εἰς δύο μέρη νείμαντες τὸ πλῆθος εὐπατρίδας μὲν ἐκάλουν τοὺς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων καὶ χρήμασι δυνατούς, οἷς ἡ τῆς πόλεως ἀνέκειτο προστασία, ἀγροίκους δὲ τοὺς ἄλλους πολίτας, οἳ τῶν κοινῶν οὐδενὸς ἦσαν κύριοι· σὺν χρόνῳ δὲ καὶ οὗτοι προσελήφθησαν ἐπὶ τὰς ἀρχάς. οἱ μὲν δὴ τὰ πιθανώτατα περὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ἱστοροῦν-

τες διὰ ταύτας τὰς αἰτίας κληθῆναί φασι τοὺς ἄνδρας
ἐκείνους πατέρας καὶ τοὺς ἐκγόνους αὐτῶν πατρι-
κίους, οἱ δὲ πρὸς τὸν ἴδιον φθόνον ἀναφέροντες τὸ
253 πρᾶγμα καὶ διαβάλλοντες εἰς δυσγένειαν τὴν πό-
λιν οὐ διὰ ταῦτα πατρικίους ἐκείνους κληθῆναί φασι,
ἀλλ' ὅτι πατέρας εἶχον ἀποδεῖξαι μόνοι, ὡς τῶν γε
ἄλλων δραπετῶν ὄντων καὶ οὐκ ἐχόντων ὀνομάσαι
πατέρας ἐλευθέρους. τεκμήριον δὲ τούτου παρέχου-
σιν, ὅτι τοὺς μὲν πατρικίους, ὁπότε δόξειε τοῖς βασι-
λεῦσι συγκαλεῖν, οἱ κήρυκες ἐξ ὀνόματός τε καὶ πα-
τρόθεν ἀνηγόρευον, τοὺς δὲ δημοτικοὺς ὑπηρέται
τινὲς ἀθρόους κέρασι βοείοις ἐμβυκανῶντες ἐπὶ τὰς
ἐκκλησίας συνῆγον. ἔστι δὲ οὔτε ἡ τῶν κηρύκων ἀνά-
κλησις τῆς εὐγενείας τῶν πατρικίων τεκμήριον, οὔτε
ἡ τῆς βυκάνης φωνὴ τῆς ἀγνωσίας τῶν δημοτικῶν
σύμβολον, ἀλλ' ἐκείνη μὲν τιμῆς, αὕτη δὲ τάχους.
οὐ γὰρ οἷόντε ἦν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τὴν πληθὺν καλεῖν
ἐξ ὀνόματος.

VIIII. *Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ διέκρινε τοὺς κρείτ-
τους ἀπὸ τῶν ἡττόνων, ἐνομοθέτει μετὰ τοῦτο καὶ
διέταττεν, ἃ χρὴ πράττειν ἑκατέρους· τοὺς μὲν εὐπα-
τρίδας ἱερᾶσθαί τε καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν καὶ μεθ'
ἑαυτοῦ τὰ κοινὰ πράττειν ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν πόλιν
ἔργων μένοντας, τοὺς δὲ δημοτικοὺς τούτων μὲν
ἀπολελύσθαι τῶν πραγματειῶν ἀπείρους τε αὐτῶν
254 ὄντας καὶ δι' ἀπορίαν χρημάτων ἀσχόλους, γεωργεῖν
δὲ καὶ κτηνοτροφεῖν καὶ τὰς χρηματοποιοὺς ἐργά-
ζεσθαι τέχνας, ἵνα μὴ στασιάζωσιν, ὥσπερ ἐν ταῖς
ἄλλαις πόλεσιν, ἢ τῶν ἐν τέλει προπηλακιζόντων τοὺς
ταπεινοὺς ἢ τῶν φαύλων καὶ ἀπόρων τοῖς ἐν ταῖς
ὑπεροχαῖς φθονούντων. παρακαταθήκας δὲ ἔδωκε
τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικοὺς ἐπιτρέψας ἑκάστῳ*

τῶν ἐκ τοῦ πλήθους, ὃν αὐτὸς ἐβούλετο, νέμειν προστάτην, ἔθος Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον, ᾧ Θετταλοί τε μέχρι πολλοῦ χρώμενοι διετέλεσαν καὶ Ἀθηναῖοι κατ' ἀρχὰς, ἐπὶ τὰ κρείττω λαβών. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὑπεροπτικῶς ἐχρῶντο τοῖς πελάταις ἔργα τε ἐπιτάττοντες οὐ προσήκοντα ἐλευθέροις, καὶ ὁπότε μὴ πράξειάν τι τῶν κελευομένων, πληγὰς ἐντείνοντες καὶ τἆλλα ὥσπερ ἀργυρωνήτοις παραχρώμενοι. ἐκάλουν 255 δὲ Ἀθηναῖοι μὲν θῆτας τοὺς πελάτας ἐπὶ τῆς λατρείας, Θετταλοὶ δὲ πενέστας ὀνειδίζοντες αὐτοῖς εὐθὺς ἐν 25[illegible] τῇ κλήσει τὴν τύχην. ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπικλήσει τε εὐπρεπεῖ τὸ πρᾶγμα ἐκόσμησε πατρωνείαν ὀνομάσας τὴν τῶν πενήτων καὶ ταπεινῶν προστασίαν, καὶ τὰ ἔργα χρηστὰ προσέθηκεν ἑκατέροις, φιλανθρώπους καὶ πολιτικὰς κατεργαζόμενος αὐτῶν τὰς συζυγίας.

X. Ἦν δὲ τὰ ὑπ' ἐκείνου τότε ὁρισθέντα καὶ μέχρι πολλοῦ παραμείναντα χρόνου Ῥωμαίοις ἔθη περὶ τὰς πατρωνείας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, ὧν οὐκ εἶχον ἐκεῖνοι τὴν ἐπιστήμην, παρόντων τε αὐτῶν καὶ μὴ παρόντων τὸν αὐτὸν ἐπιμελεῖσθαι τρόπον ἅπαντα πράττοντας, ὅσα περὶ παίδων πράττουσι πατέρες, εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν περὶ χρήματα συμβολαίων λόγον· δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν, εἴ τις βλάπτοιτο περὶ τὰ συμβόλαια, καὶ τοῖς 25 ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν· ὡς δὲ ὀλίγα περὶ πολλῶν ἄν τις εἴποι πᾶσαν αὐτοῖς εἰρήνην τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ὡς μάλιστα ἐδύναντο, παρέχειν. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων, καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε

ἁλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων, οὐ δανείσματα ποιοῦντας ἀλλὰ χάριτας· ἔν τε ἀρχαῖς καὶ γερηφορίαις καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς εἰς τὰ κοινὰ δαπάναις τῶν ἀναλωμάτων ὡς τοὺς γένει προσήκοντας μετέχειν. κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔτε ὅσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκαις ἢ καταμαρτυρεῖν ἢ
258 ψῆφον ἐναντίαν ἐπιφέρειν ἢ μετὰ τῶν ἐχθρῶν ἐξετάζεσθαι. εἰ δέ τις ἐξελεγχθείη τούτων τι διαπραττόμενος ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ῥωμύλος, τὸν δὲ ἁλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός. ἐν ἔθει γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτῳδήτινι, μάλιστα δὲ τοῖς καταχθονίοις κατονομάζειν· ὃ καὶ τότε ὁ Ῥωμύλος ἐποίησε. τοιγάρτοι διέμειναν ἐν πολλαῖς γενεαῖς οὐδὲν διαφέρουσαι συγγενικῶν ἀναγκαιοτήτων αἱ τῶν πελατῶν τε καὶ προστατῶν συζυγίαι παισὶ παίδων συνιστάμεναι, καὶ μέγας ἔπαινος ἦν τοῖς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων ὡς πλείστους πελάτας ἔχειν τάς τε προγονικὰς φυλάττουσι διαδοχὰς τῶν πατρωνειῶν καὶ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς ἄλλας ἐπικτωμένοις, ὅ τε ἀγὼν ὑπὲρ τῆς εὐνοίας, ὑπὲρ τοῦ μὴ λειφθῆναι τῆς ἀλλήλων χάριτος, ἔκτοπος ἡλίκος ἀμφοτέροις ἦν τῶν μὲν πελατῶν ἅπαντα τοῖς προστάταις ἀξιούντων ὡς δυνάμεως εἶχον ὑπηρετεῖν, τῶν δὲ πατρικίων ἥκιστα βουλομένων τοῖς πελάταις ἐνοχλεῖν χρηματικήν τε
259 οὐδεμίαν δωρεὰν προσιεμένων· οὕτως ἐγκρατὴς ὁ βίος ἦν αὐτοῖς ἁπάσης ἡδονῆς καὶ τὸ μακαρίον ἀρετῇ μετρῶν, οὐ τύχῃ.

XI. Οὐ μόνον δ' ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὸ δημοτικὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν πατρικίων ἦν, ἀλλὰ καὶ τῶν

ἀποίκων αὐτῆς πόλεων καὶ τῶν ἐπὶ συμμαχίᾳ καὶ φιλίᾳ προσελθουσῶν καὶ τῶν ἐκ πολέμου κεκρατημένων ἑκάστη φύλακας εἶχε καὶ προστάτας οὓς ἐβούλετο Ῥωμαίων. καὶ πολλάκις ἡ βουλὴ τὰ ἐκ τούτων ἀμφισβητήματα τῶν πόλεων καὶ ἐθνῶν ἐπὶ τοὺς προϊσταμένους αὐτῶν ἀποστέλλουσα, τὰ ὑπ' ἐκείνων δικασθέντα κύρια ἡγεῖτο. οὕτω δὲ ἄρα βέβαιος ἦν ἡ Ῥωμαίων ὁμόνοια τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν ὑπὸ Ῥωμύλου κατασκευασθέντων λαβοῦσα ἐθῶν, ὥστε οὐδέποτε δι' αἵματος καὶ φόνου τοῦ κατ' ἀλλήλων ἐχώρησαν ἐντὸς ἑξακοσίων καὶ τριάκοντα ἐτῶν, πολλῶν καὶ μεγάλων ἀμφισβητημάτων γενομένων τῷ δήμῳ πρὸς τοὺς ἐν τέλει περὶ τῶν κοινῶν, ὡς ἐν ἁπάσαις φιλεῖ γίγνεσθαι μικραῖς τε καὶ μεγάλαις πόλεσιν· ἀλλὰ πείθοντες καὶ διδάσκοντες ἀλλήλους καὶ τὰ μὲν εἴκοντες, τὰ δὲ παρ' εἰκόντων λαμβάνοντες, πολιτικὰς ἐποιοῦντο τὰς τῶν ἐγκλημάτων διαλύσεις. ἐξ οὗ δὲ Γάιος Γράκχος ἐπὶ τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας γενόμενος διέφθειρε τὴν τοῦ πολιτεύματος ἁρμονίαν, οὐκέτι πέπαυνται σφάττοντες ἀλλήλους καὶ φυγάδας ἐλαύνοντες ἐκ τῆς πόλεως καὶ οὐδενὸς τῶν ἀνηκέστων ἀπεχόμενοι παρὰ τὸ νικᾶν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἕτερος ἔσται τοῖς λόγοις καιρὸς ἐπιτηδειότερος.

XII. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ ταῦτα διεκόσμησε βουλευτὰς εὐθὺς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἑκατὸν ἐπιλεξάμενος. ἐποιεῖτο δὲ αὐτῶν τοιάνδε τὴν διαίρεσιν· αὐτὸς μὲν ἐξ ἁπάντων ἕνα τὸν ἄριστον ἀπέδειξεν, ᾧ τὰς κατὰ τὴν πόλιν ᾤετο δεῖν ἐπιτρέπειν οἰκονομίας, ὅτε αὐτὸς ἐξάγοι στρατιὰν ὑπερόριον· τῶν δὲ φυλῶν ἑκάστῃ προσέταξε τρεῖς ἄνδρας ἑλέσθαι τοὺς ἐν τῇ φρονιμωτάτῃ τε ὄντας

ἡλικίᾳ καὶ δι' εὐγένειαν ἐπιφανεῖς. μετὰ δὲ τοὺς ἐννέα τούτους ἑκάστη φράτρα πάλιν ἐκέλευσε τρεῖς ἐκ
261 τῶν πατρικίων ἐπιλέξαι τοὺς ἐπιτηδειοτάτους· ἔπειτα τοῖς πρώτοις ἐννέα τοῖς ὑπὸ τῶν φυλῶν ἀποδειχθεῖσι τοὺς ἐνενήκοντα προσθεὶς, οὓς αἱ φρᾶτραι προεχειρίσαντο, καὶ τούτων, ὃν αὐτὸς προέκρινεν, ἡγεμόνα ποιήσας τὸν τῶν ἑκατὸν ἐξεπλήρωσε βουλευτῶν ἀριθμόν. τοῦτο τὸ συνέδριον Ἑλληνιστὶ ἑρμηνευόμενον γερουσίαν δύναται δηλοῦν καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ὑπὸ Ῥωμαίων οὕτως καλεῖται. πότερον δὲ διὰ γῆρας τῶν καταλεγέντων εἰς αὐτὸ ἀνδρῶν ἢ δι' ἀρετὴν ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπικλήσεως οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν. καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς ἀρίστους γέροντας εἰώθεσαν οἱ παλαιοὶ καλεῖν. οἱ δὲ μετέχοντες τοῦ βουλευτηρίου πατέρες σύγγραφοι προσηγορεύθησαν καὶ μέχρις ἐμοῦ ταύτης ἐτύγχανον τῆς προσηγορίας. Ἑλληνικὸν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο τὸ ἔθος ἦν. τοῖς γοῦν βασιλεῦσιν, ὅσοι τε πατρίους ἀρχὰς παραλάβοιεν καὶ ὅσους ἡ πληθὺς αὐτὴ καταστήσαιτο ἡγεμόνας, βουλευτήριον ἦν ἐκ τῶν κρατίστων, ὡς Ὅμηρός τε καὶ οἱ παλαιότατοι τῶν ποιητῶν μαρτυροῦσι· καὶ οὐχ
262 ὥσπερ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις αὐθάδεις καὶ μονογνώμονες ἦσαν αἱ τῶν ἀρχαίων βασιλέων δυναστεῖαι.

XIII. Ὡς δὲ κατεσκευάσατο καὶ τὸ βουλευτικὸν τῶν γερόντων συνέδριον ἐκ τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν, ὁρῶν ὅπερ εἰκὸς ὅτι καὶ νεότητος αὐτῷ δεήσει τινὸς συντεταγμένης, ᾗ χρήσεται φυλακῆς ἕνεκα τοῦ σώματος καὶ πρὸς τὰ κατεπείγοντα τῶν ἔργων ὑπηρεσίᾳ, τριακοσίους ἄνδρας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων τοὺς ἐρρωμενεστάτους τοῖς σώμασιν ἐπιλεξάμενος, οὓς ἀπέδειξαν αἱ φρᾶτραι τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅνπερ τοὺς βουλευτὰς [ἑκάστη φράτρα δέκα νέους], τούτους τοὺς

ἄνδρας ἀεὶ περὶ αὐτὸν εἶχεν, ὄνομα δὲ κοινὸν ἅπαντες οὗτοι ἔσχον κελέριοι, ὡς μὲν οἱ πλείους γράφουσιν ἐπὶ τῆς ὀξύτητος τῶν ὑπηρεσιῶν, (τοὺς γὰρ ἑτοίμους καὶ ταχεῖς περὶ τὰ ἔργα κέλερας οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν) ὡς δὲ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεύς φησιν ἐπὶ τοῦ 263 ἡγεμόνος αὐτῶν τοῦτ' ἔχοντος τοὔνομα. ἦν γὰρ καὶ τούτων ἡγεμὼν ὁ διαφανέστατος, ᾧ τρεῖς ὑπετάγησαν ἑκατόνταρχοι καὶ αὖθις ὑπ' ἐκείνοις ἕτεροι τὰς ὑποδεεστέρας ἔχοντες ἀρχάς, οἳ κατὰ τὴν πόλιν μὲν αἰχμοφόροι τε αὐτῷ παρηκολούθουν καὶ τῶν κελευομένων ὑπηρέται, κατὰ δὲ τὰς στρατείας πρόμαχοί τε ἦσαν καὶ παρασπισταί· καὶ τὰ πολλὰ οὗτοι κατώρθουν ἐν τοῖς ἀγῶσι πρῶτοί τε ἄρχοντες μάχης καὶ τελευταῖοι τῶν ἄλλων ἀφιστάμενοι, ἱππεῖς μὲν ἔνθα ἐπιτήδειον εἴη πεδίον ἐνιππομαχῆσαι, πεζοὶ δὲ ὅπου τραχὺς εἴη καὶ ἄνιππος τόπος. τοῦτό μοι δοκεῖ παρὰ Λακεδαιμονίων μετενέγκασθαι τὸ ἔθος μαθὼν ὅτι καὶ παρ' ἐκείνοις οἱ γενναιότατοι τῶν νέων τριακόσιοι φύλακες ἦσαν τῶν βασιλέων, οἷς ἐχρῶντο κατὰ τοὺς πολέμους παρασπισταῖς, ἱππεῦσί τε οὖσι καὶ πεζοῖς.

XIIII. *Καταστησάμενος δὴ ταῦτα διέκρινε τὰς τιμὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἃς ἑκάστους ἐβούλετο ἔχειν. βασιλεῖ μὲν οὖν ἐξῄρητο τάδε τὰ γέρα· πρῶτον μὲν* 264 *ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν καὶ πάντα δι' ἐκείνου πράττεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια, ἔπειτα νόμων τε καὶ πατρίων ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι καὶ παντὸς τοῦ κατὰ φύσιν ἢ κατὰ συνθήκας δικαίου προνοεῖν τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δ' ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν προνοούμενον ἵνα μηδὲν γίγνηται περὶ τὰς δίκας πλημμελές, βουλήν τε συνάγειν καὶ δῆμον συγκαλεῖν καὶ γνώμης ἄρχειν καὶ τὰ δόξαντα τοῖς πλείοσιν*

ἐπιτελεῖν. ταῦτα μὲν ἀπέδωκε βασιλεῖ τὰ γέρα καὶ
ἔτι πρὸς τούτοις ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορα ἐν πο-
λέμῳ. τῷ δὲ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς τιμὴν καὶ δυνα-
στείαν ἀνέθηκε τοιάνδε· περὶ παντὸς ὅτου ἂν εἰση-
γῆται βασιλεὺς διαγινώσκειν τε καὶ ψῆφον ἐπιφέρειν,
καὶ ὅ τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι τοῦτο νικᾶν· ἐκ τῆς
Λακωνικῆς πολιτείας καὶ τοῦτο μετενεγκάμενος. οὐδὲ
γὰρ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς αὐτοκράτορες ἦσαν
ὅ τι βούλοιντο πράττειν, ἀλλ' ἡ γερουσία πᾶν εἶχε
τῶν κοινῶν τὸ κράτος. τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία
ταῦτα ἐπέτρεψεν· ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπι-
265 κυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν, ὅταν ὁ βασι-
λεὺς ἐφῇ, οὐδὲ τούτων ἔχοντι τὴν ἐξουσίαν ἀνεπίλη-
πτον, ἂν μὴ καὶ τῇ βουλῇ ταυτὰ δοκῇ. ἔφερε δὲ τὴν
ψῆφον οὐχ ἅμα πᾶς ὁ δῆμος, ἀλλὰ κατὰ τὰς φράτρας
συγκαλούμενος· ὅ τι δὲ ταῖς πλείοσι δόξειε φράτραις
τοῦτο ἐπὶ τὴν βουλὴν ἀνεφέρετο. ἐφ' ἡμῶν δὲ μετά-
κειται τὸ ἔθος· οὐ γὰρ ἡ βουλὴ διαγινώσκει τὰ ψη-
φισθέντα ὑπὸ τοῦ δήμου, τῶν δ' ὑπὸ τῆς βουλῆς
γνωσθέντων ὁ δῆμός ἐστι κύριος· πότερον δὲ τῶν
ἐθῶν κρεῖττον, ἐν κοινῷ τίθημι τοῖς βουλομένοις
σκοπεῖν. ἐκ δὲ τῆς διαιρέσεως ταύτης οὐ μόνον τὰ
πολιτικὰ πράγματα σώφρονας ἐλάμβανε καὶ τεταγμέ-
νας τὰς διοικήσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ πολεμικὰ ταχείας καὶ
εὐπειθεῖς. ὁπότε γὰρ αὐτῷ φανείη στρατιὰν ἐξάγειν,
οὔτε χιλιάρχους τότε ἔδει ἀποδείκνυσθαι κατὰ φυλὰς
οὔτε ἑκατοντάρχους κατὰ λόχους οὔτε ἱππέων ἡγε-
266 μόνας οὔτε ἐξαριθμεῖσθαί τε καὶ λοχίζεσθαι καὶ τάξιν
ἑκάστους τὴν προσήκουσαν ἀναλαμβάνειν· ἀλλὰ βα-
σιλεὺς μὲν τοῖς χιλιάρχοις παρήγγελλεν, ἐκεῖνοι δὲ
τοῖς λοχαγοῖς· παρὰ δὲ τούτων οἱ δεκάδαρχοι μαθόν-
τες ἐξῆγον τοὺς ὑποτεταγμένους ἑαυτοῖς ἕκαστοι, ἀφ'

ἑνός τε κελεύσματος εἴτε ἅπασα ἡ δύναμις εἴτε μοῖρά τις ἐξ αὐτῆς κληθείη τὰ ὅπλα ἔχουσα παρῆν εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον εὐτρεπής.

XV. Τεταγμένην μὲν οὖν καὶ κεκοσμημένην πρὸς εἰρήνην τε ἀποχρώντως καὶ πρὸς τὰ πολέμια ἐπιτηδείως ἐκ τούτων τῶν πολιτευμάτων τὴν πόλιν ὁ Ῥωμύλος ἀπειργάσατο, μεγάλην δὲ καὶ πολυάνθρωπον ἐκ τῶνδε· πρῶτον μὲν εἰς ἀνάγκην κατέστησε τοὺς οἰκήτορας αὐτῆς ἅπασαν ἄρρενα γενεὰν ἐκτρέφειν καὶ θυγατέρων τὰς πρωτογόνους, ἀποκτιννύναι δὲ μηδὲν τῶν γεννωμένων νεώτερον τριετοῦς, πλὴν εἴ τι γένοιτο παιδίον ἀνάπηρον ἢ τέρας εὐθὺς ἀπὸ γονῆς. ταῦτα δ' οὐκ ἐκώλυσεν ἐκτιθέναι τοὺς γειναμένους ἐπιδείξαντας πρότερον πέντε ἀνδράσι τοῖς ἔγγιστα οἰκοῦσιν, ἐὰν κἀκείνοις συνδοκῇ. κατὰ δὲ τῶν μὴ πειθομένων τῷ νόμῳ ζημίας ὥρισεν ἄλλας τε 267
καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν εἶναι δημοσίαν. ἔπειτα καταμαθὼν πολλὰς τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν πόλεων πονηρῶς ἐπιτροπευομένας ὑπὸ τυραννίδων τε καὶ ὀλιγαρχιῶν, τοὺς ἐκ τούτων ἐκπίπτοντας τῶν πόλεων συχνοὺς ὄντας, εἰ μόνον εἶεν ἐλεύθεροι, διακρίνων οὔτε συμφορὰς οὔτε τύχας αὐτῶν ὑποδέχεσθαι καὶ μετάγειν ὡς ἑαυτὸν ἐπεχείρει, τήν τε Ῥωμαίων δύναμιν αὐξῆσαι βουληθεὶς καὶ τὰς τῶν περιοίκων ἐλαττῶσαι· ἐποίει δὲ ταῦτα πρόφασιν ἐξευρὼν εὐπρεπῆ καὶ εἰς θεοῦ τιμὴν τὸ ἔργον ἀναφέρων. τὸ γὰρ μεταξὺ χωρίον τοῦ τε Καπιτωλίου καὶ τῆς ἄκρας, ὃ καλεῖται νῦν κατὰ τὴν Ῥωμαίων διάλεκτον μεθόριον δυεῖν δρυμῶν καὶ ἦν τότε τοῦ συμβεβηκότος ἐπώνυμον, ὕλαις ἀμφιλαφέσι κατ' ἀμφοτέρας τὰς συναπτούσας τοῖς λόφοις λαγόνας ἐπίσκιον, ἱερὸν ἀνεὶς ἄσυλον ἱκέταις καὶ ναὸν ἐπὶ τούτῳ

κατασκευασάμενος (ὅτῳ δὲ ἄρα θεῶν ἢ δαιμόνων οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν) τοῖς καταφεύγουσιν εἰς τοῦτο
268 τὸ ἱερὸν ἱκέταις τοῦ τε μηδὲν κακὸν παθεῖν ὑπ' ἐχθρῶν ἐγγυητὴς ἐγίνετο τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας προφάσει καὶ εἰ βούλοιντο παρ' αὐτῷ μένειν πολιτείας μετεδίδου καὶ γῆς μοῖραν, ἣν κτήσαιτο πολεμίους ἀφελόμενος. οἱ δὲ συνέρρεον ἐκ παντὸς τόπου τὰ οἰκεῖα φεύγοντες κακὰ καὶ οὐκέτι ἑτέρωσε ἀπανίσταντο ταῖς καθ' ἡμέραν ὁμιλίαις καὶ χάρισιν ὑπ' αὐτοῦ κατεχόμενοι.

XVI. Τρίτον ἦν ἔτι Ῥωμύλου πολίτευμα, ὃ μάλιστα τοὺς Ἕλληνας ἀσκεῖν ἔδει, κράτιστον ἁπάντων πολιτευμάτων ὑπάρχον, ὡς ἐμὴ δόξα φέρει, ὃ καὶ τῆς βεβαίου Ῥωμαίοις ἐλευθερίας ἦρχε καὶ τῶν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀγόντων οὐκ ἐλαχίστην μοῖραν παρέσχε, τὸ μήτε κατασφάττειν ἡβηδὸν τὰς ἁλούσας πολέμῳ πόλεις μήτε ἀνδραποδίζεσθαι μηδὲ γῆν αὐτῶν ἀνιέ-
269 ναι μηλόβοτον, ἀλλὰ κληρούχους εἰς αὐτὰς ἀποστέλλειν ἐπὶ μέρει τινὶ τῆς χώρας καὶ ποιεῖν ἀποικίας τῆς Ῥώμης τὰς κρατηθείσας, ἐνίαις δὲ καὶ πολιτείας μεταδιδόναι. ταῦτά τε δὴ καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια καταστησάμενος πολιτεύματα μεγάλην ἐκ μικρᾶς ἐποίησε τὴν ἀποικίαν, ὡς αὐτὰ τὰ ἔργα ἐδήλωσεν. οἱ μὲν γὰρ συνοικίσαντες μετ' αὐτοῦ τὴν Ῥώμην οὐ πλείους ἦσαν ἀνδρῶν τρισχιλίων πεζοὶ καὶ τριακοσίων ἐλάττους ἱππεῖς· οἱ δὲ καταλειφθέντες ὑπ' ἐκείνου, ὅτε ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθη, πεζοὶ μὲν ἑξακισχίλιοι πρὸς τέτταρσι μυριάσιν, ἱππεῖς δ' οὐ πολὺ ἀπέχοντες χιλίων. ἐκείνου δὲ ἄρξαντος τῶν πολιτευμάτων τούτων οἵ τε βασιλεῖς οἱ μετ' αὐτὸν ἡγησάμενοι τῆς πόλεως τὴν αὐτὴν ἐφυλάξαντο προαίρεσιν καὶ οἱ μετ' ἐκείνους τὰς ἐνιαυσίους λαμβάνοντες ἀρχὰς ἔστιν ἃ

καὶ προστιθέντες, οὕτως ὥστε μηδενὸς ἔθνους τοῦ 270 δοκοῦντος εἶναι πολυανθρωποτάτου τὸν Ῥωμαίων γενέσθαι δῆμον ἐλάττονα.

XVII. Τὰ δὲ Ἑλλήνων ἔθη παρὰ ταῦτα ἐξετάζων οὐκ ἔχω πῶς ἐπαινέσω τά τε Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν μέγιστον ἐπὶ σοφίᾳ φρονούντων Ἀθηναίων, οἳ φυλάττοντες τὸ εὐγενὲς καὶ μηδενὶ μεταδιδόντες εἰ μὴ σπανίοις τῆς παρ' ἑαυτοῖς πολιτείας (ἐῶ γὰρ λέγειν ὅτι καὶ ξενηλατοῦντες ἔνιοι) πρὸς τῷ μηδὲν ἀπολαῦσαι ταύτης τῆς μεγαληγορίας ἀγαθὸν καὶ τὰ μέγιστα δι' αὐτὴν ἐβλάβησαν. Σπαρτιᾶται μέν γε πταίσαντες μάχῃ τῇ περὶ Λεῦκτρα, ἐν ᾗ χιλίους καὶ ἑπτακοσίους ἄνδρας ἀπέβαλον, οὐκέτι τὴν πόλιν ἠδυνήθησαν ἐκ τῆς συμφορᾶς ταύτης ἀναλαβεῖν, ἀλλ' ἀπέστησαν τῆς ἡγεμονίας σὺν αἰσχύνῃ. Θηβαῖοι δὲ καὶ Ἀθηναῖοι ἐξ ἑνὸς τοῦ περὶ Χαιρώνειαν ἀτυχήματος ἅμα τήν τε προστασίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τὴν πάτριον ὑπὸ Μακεδόνων ἀφῃρέθησαν. ἡ δὲ Ῥωμαίων πόλις ἐν Ἰβηρίᾳ τε καὶ Ἰταλίᾳ 271 πολέμους ἔχουσα μεγάλους Σικελίαν τε ἀφεστῶσαν ἀνακτωμένη καὶ Σαρδόνα καὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πραγμάτων ἐκπεπολεμωμένων πρὸς αὐτὴν καὶ Καρχηδόνος ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν πάλιν ἀνισταμένης καὶ τῆς Ἰταλίας οὐ μόνον ἀφεστώσης ὀλίγου δεῖν πάσης, ἀλλὰ καὶ συνεπαγούσης τὸν Ἀννιβιακὸν κληθέντα πόλεμον, τοσούτοις περιπετὴς γενομένη κινδύνοις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οὐχ ὅπως ἐκακώθη διὰ τὰς τότε τύχας, ἀλλὰ καὶ προσέλαβεν ἰσχὺν ἐξ αὐτῶν ἔτι μείζονα τῆς προτέρας τῷ πλήθει τοῦ στρατιωτικοῦ πρὸς ἅπαντα διαρκὴς γενομένη τὰ δεινά, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ὑπολαμβάνουσί τινες εὐνοίᾳ τύχης χρησαμένη· ἐπεὶ ταύτης γε χάριν ᾤχετ' ἂν ὑποβρύχιος

ἐξ ἑνὸς τοῦ περὶ Κάννας πτώματος, ὅτε αὐτῇ ἀπὸ μὲν
ἑξακισχιλίων ἱππέων ἑβδομήκοντα καὶ τριακόσιοι
περιελείφθησαν, ἀπὸ δὲ μυριάδων ὀκτὼ τῶν εἰς τὸ
κοινὸν στράτευμα καταγραφεισῶν ὀλίγῳ πλείους
τρισχιλίων ἐσώθησαν.

XVIII. Ταῦτά τε δὴ τοῦ ἀνδρὸς ἄγαμαι καὶ ἔτι
272 πρὸς τούτοις ἃ μέλλω λέγειν, ὅτι τοῦ καλῶς οἰκεῖ-
σθαι τὰς πόλεις αἰτίας ὑπολαβών, ἃς θρυλοῦσι μὲν
ἅπαντες οἱ πολιτικοί, κατασκευάζουσι δ' ὀλίγοι, πρῶ-
τον μὲν τὴν παρὰ τῶν θεῶν εὔνοιαν, ἧς παρούσης
ἅπαντα τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ τὰ κρείττω φέρεται,
ἔπειτα σωφροσύνην τε καὶ δικαιοσύνην, δι' ἃς ἧττον
ἀλλήλους βλάπτοντες μᾶλλον ὁμονοοῦσι καὶ τὴν εὐ-
δαιμονίαν οὐ ταῖς αἰσχίσταις μετροῦσιν ἡδοναῖς ἀλλὰ
τῷ καλῷ, τελευταίαν δὲ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις γεν-
ναιότητα τὴν παρασκευάζουσαν εἶναι καὶ τὰς ἄλλας
ἀρετὰς τοῖς ἔχουσιν ὠφελίμους, οὐκ ἀπὸ ταὐτομάτου
παραγίνεσθαι τούτων ἕκαστον τῶν ἀγαθῶν ἐνόμισεν,
ἀλλ' ἔγνω διότι νόμοι σπουδαῖοι καὶ καλῶν ζῆλος
ἐπιτηδευμάτων εὐσεβῆ καὶ σώφρονα καὶ τὰ δίκαια
ἀσκοῦσαν καὶ τὰ πολέμια ἀγαθὴν ἐξεργάζονται πό-
λιν· ὧν πολλὴν ἔσχε πρόνοιαν τὴν ἀρχὴν ποιησά-
μενος ἀπὸ τῶν περὶ τὰ θεῖα καὶ δαιμόνια σεβασμῶν.
ἱερὰ μὲν οὖν καὶ τεμένη καὶ βωμοὺς καὶ ξοάνων ἱδρύ-
273 σεις μορφάς τε αὐτῶν καὶ σύμβολα καὶ δυνάμεις
καὶ δωρεάς, αἷς τὸ γένος ἡμῶν εὐηργέτησαν, ἑορτάς
τε ὁποίας τινὰς ἑκάστῳ θεῶν ἢ δαιμόνων ἄγεσθαι
προςήκει καὶ θυσίας, αἷς χαίρουσι γεραιρόμενοι πρὸς
ἀνθρώπων, ἐκεχειρίας τε αὖ καὶ πανηγύρεις καὶ πό-
νων ἀναπαύλας καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὁμοίως κατε-
στήσατο τοῖς κρατίστοις τῶν παρ' Ἕλλησι νομίμων·
τοὺς δὲ παραδεδομένους περὶ αὐτῶν μύθους, ἐν οἷς

βλασφημίαι τινὲς ἔνεισι κατ' αὐτῶν ἢ κατηγορίαι, πονηροὺς καὶ ἀνωφελεῖς καὶ ἀσχήμονας ὑπολαβὼν εἶναι καὶ οὐχ ὅτι θεῶν ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώπων ἀγαθῶν ἀξίους, ἅπαντας ἐξέβαλε καὶ παρεσκεύασε τοὺς ἀνθρώπους κράτιστα περὶ θεῶν λέγειν τε καὶ φρονεῖν μηδὲν αὐτοῖς προσάπτοντας ἀνάξιον ἐπιτήδευμα τῆς μακαρίας φύσεως.

XVIIII. Οὔτε γὰρ Οὐρανὸς ἐκτεμνόμενος ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ παίδων παρὰ Ῥωμαίοις λέγεται οὔτε Κρόνος ἀφανίζων τὰς ἑαυτοῦ γονὰς φόβῳ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐπι- 274 θέσεως οὔτε Ζεὺς καταλύων τὴν Κρόνου δυναστείαν καὶ κατακλείων ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τοῦ Ταρτάρου τὸν ἑαυτοῦ πατέρα οὐδέ γε πόλεμοι καὶ τραύματα καὶ δεσμοὶ καὶ θητεῖαι θεῶν παρ' ἀνθρώποις· ἑορτή τε οὐδεμία παρ' αὐτοῖς μελανείμων ἢ πένθιμος ἄγεται τυπετοὺς ἔχουσα καὶ θρήνους γυναικῶν ἐπὶ θεοῖς ἀφανιζομένοις, ὡς παρ' Ἕλλησιν ἐπιτελεῖται περί τε Περσεφόνης ἁρπαγὴν καὶ τὰ Διονύσου πάθη καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· οὐδ' ἂν ἴδοι τις παρ' αὐτοῖς, καίτοι διεφθαρμένων ἤδη τῶν ἐθῶν, οὐ θεοφορήσεις, οὐ κορυβαντιασμούς, οὐκ ἀγυρμούς, οὐ βακχείας καὶ τελετὰς ἀπορρήτους, οὐ διαπαννυχισμοὺς ἐν ἱεροῖς ἀνδρῶν σὺν γυναιξὶν, οὐκ ἄλλο τῶν παραπλησίων τούτοις τερατευμάτων οὐδὲν, ἀλλὰ εὐλαβῶς ἅπαντα 275 πραττόμενά τε καὶ λεγόμενα τὰ περὶ τοὺς θεοὺς, ὡς οὔτε παρ' Ἕλλησιν οὔτε παρὰ βαρβάροις· καὶ ὃ πάντων μάλιστα ἔγωγε τεθαύμακα, καίπερ μυρίων ὅσων εἰς τὴν πόλιν ἐληλυθότων ἐθνῶν, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβειν τοὺς πατρίους θεοὺς τοῖς οἴκοθεν νομίμοις, οὐδενὸς εἰς ζῆλον ἐλήλυθε τῶν ξενικῶν ἐπιτηδευμάτων ἡ πόλις δημοσίᾳ, ὃ πολλαῖς ἤδη συνέβη παθεῖν, ἀλλὰ καὶ εἴ τινα κατὰ χρησμοὺς ἐπεισηγάγετο ἱερὰ,

τοῖς ἑαυτῆς αὐτὰ τιμᾷ νομίμοις ἅπασαν ἐκβαλοῦσα τερθρείαν μυθικήν, ὥσπερ τὰ τῆς Ἰδαίας θεᾶς ἱερά. θυσίας μὲν γὰρ αὐτῇ καὶ ἀγῶνας ἄγουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος οἱ στρατηγοὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους, ἱερᾶται δὲ αὐτῆς ἀνὴρ Φρὺξ καὶ γυνὴ Φρυγία καὶ περιάγου-
276 σιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μητραγυρτοῦντες, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τύπους τε περικείμενοι τοῖς στήθεσι καὶ καταυλούμενοι πρὸς τῶν ἑπομένων τὰ μητρῷα μέλη καὶ τύμπανα κροτοῦντες· Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν οὔτε μητραγυρτῶν τις οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως ποικίλην ἐνδεδυκὼς στολὴν οὔτε ὀργιάζει τὴν θεὸν τοῖς Φρυγίοις ὀργιασμοῖς κατὰ νόμον καὶ ψήφισμα βουλῆς. οὕτως εὐλαβῶς ἡ πόλις ἔχει πρὸς τὰ οὐκ ἐπιχώρια ἔθη περὶ θεῶν καὶ πάντα ὀττεύεται τῦφον, ᾧ μὴ πρόςεστι τὸ εὐπρεπές.

XX. Καὶ μηδεὶς ὑπολάβῃ με ἀγνοεῖν ὅτι τῶν Ἑλληνικῶν μύθων εἰσί τινες ἀνθρώποις χρήσιμοι, οἱ μὲν ἐπιδεικνύμενοι τὰ τῆς φύσεως ἔργα δι' ἀλληγορίας, οἱ δὲ παραμυθίας ἕνεκα συγκείμενοι τῶν ἀνθρωπείων συμφορῶν, οἱ δὲ ταραχὰς ἐξαιρούμενοι
77 ψυχῆς καὶ δείματα καὶ δόξας καθαιροῦντες οὐχ ὑγιεῖς, οἱ δ' ἄλλης τινὸς ἕνεκα συμπλασθέντες ὠφελείας. ἀλλὰ καίπερ ἐπιστάμενος ταῦτα οὐδενὸς χεῖρον ὅμως εὐλαβῶς διάκειμαι πρὸς αὐτοὺς καὶ τὴν Ῥωμαίων μᾶλλον ἀποδέχομαι θεολογίαν, ἐνθυμούμενος ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν μύθων ἀγαθὰ μικρά τε ἐστὶ καὶ οὐ πολλοὺς δυνάμενα ὠφελεῖν, ἀλλὰ μόνους τοὺς ἐξητακότας ὧν ἕνεκα γίνεται, σπάνιοι δ' εἰσὶν οἱ μετειληφότες ταύτης τῆς φιλοσοφίας. ὁ δὲ πολὺς καὶ ἀφιλοσόφητος ὄχλος ἐπὶ τὰ χείρω λαμβάνειν φιλεῖ τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους καὶ δυεῖν πάσχει θάτερον, ἢ καταφρονεῖ τῶν θεῶν ὡς ἐν πολλῇ κακοδαιμονίᾳ

κυλινδουμένων, ἢ τῶν αἰσχίστων τε καὶ παρανομωτάτων οὐδενὸς ἀπέχεται θεοῖς αὐτὰ προσκείμενα ὁρῶν.

XXI. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων τοῖς αὐτὸ μόνον 27 τὸ θεωρητικὸν τῆς φιλοσοφίας μέρος ἀποτετμημένοις ἀφείσθω σκοπεῖν, τῆς δ' ὑπὸ Ῥωμύλου κατασταθείσης πολιτείας καὶ τάδε ἡγησάμην ἱστορίας ἄξια. πρῶτον μὲν, ὅτι πολλοῖς σώμασιν θεραπεύειν ἀπέδωκε τὸ δαιμόνιον. ἐν γοῦν ἄλλῃ πόλει νεοκτίστῳ τοσούτους ἱερεῖς τε καὶ θεραπευτὰς θεῶν εὐθὺς ἀποδειχθέντας οὐδεὶς ἂν εἰπεῖν ἔχοι. χωρὶς γὰρ τῶν ἐχόντων τὰς συγγενικὰς ἱερωσύνας οἱ τὰ κοινὰ περὶ τῆς πόλεως ἱερὰ συντελοῦντες κατὰ φυλάς τε καὶ φράτρας ἑξήκοντα κατεστάθησαν ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς· λέγω δὲ ἃ Τερέντιος Οὐάρρων ἐν ἀρχαιολογίαις γέγραφεν, ἀνὴρ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἀκμασάντων πολυπειρότατος. ἔπειτα, ὅτι τῶν ἄλλων φαύλως πως καὶ ἀπερισκέπτως ὡς ἐπὶ πολὺ ποιουμένων τὰς αἱρέσεις τῶν ἐπιστησομένων τοῖς ἱεροῖς καὶ τῶν μὲν ἀργυρίου τὸ τίμιον ἀξιούντων ἀποκηρύττειν, τῶν δὲ κλήρῳ διαιρούντων, ἐκεῖνος οὔτε ὠνητὰς χρημάτων ἐποίησε τὰς ἱερωσύνας οὔτε κλήρῳ μεριστὰς, ἀλλ' ἐξ ἑκάστης 2 φράτρας ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι δύο τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότας τοὺς γένει τε προὔχοντας τῶν ἄλλων καὶ ἀρετῇ διαφόρους καὶ χρημάτων περιουσίαν ἔχοντας ἀρκοῦσαν καὶ μηδὲν ἠλαττωμένους τῶν περὶ τὸ σῶμα· τούτους δὲ οὐκ εἰς ὡρισμένον τινὰ χρόνον τὰς τιμὰς ἔταξεν ἔχειν, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου στρατειῶν μὲν ἀπολελυμένους διὰ τὴν ἡλικίαν, τῶν δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὀχληρῶν διὰ τὸν νόμον.

XXII. Ἐπεὶ δὲ καὶ διὰ γυναικῶν ἔδει τινὰ ἱερὰ συντελεῖσθαι καὶ διὰ παίδων ἀμφιθαλῶν ἕτερα, ἵνα καὶ ταῦτα γένηται κατὰ τὸ κράτιστον, τάς τε γυναῖ-

κας ἔταξε τῶν ἱερέων τοῖς ἑαυτῶν ἀνδράσι συνιερᾶσθαι, καὶ εἴ τι μὴ θέμις ἦν ὑπ' ἀνδρῶν ὀργιάζεσθαι κατὰ νόμον τὸν ἐπιχώριον, ταύτας ἐπιτελεῖν καὶ παῖδας αὐτῶν τὰ καθήκοντα λειτουργεῖν· τοῖς δὲ ἄπαισιν ἐκ τῶν ἄλλων οἴκων τοὺς χαριεστάτους καταλεγέντας ἐξ ἑκάστης φράτρας, κόρον καὶ κόρην, τὸν μὲν ἕως ἥβης ὑπηρετεῖν τοῖς ἱεροῖς, τὴν δὲ κόρην ὅσον
280 *ἂν ᾖ χρόνον ἁγνὴ γάμων· ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν νόμων καὶ ταῦτα μετενεγκάμενος, ὡς ἐγὼ πείθομαι. ὅσα μὲν γὰρ αἱ κανηφόροι καὶ ἀρρηφόροι λεγόμεναι λειτουργοῦσιν ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ταῦτα παρὰ Ῥωμαίοις αἱ προσαγορευόμεναι ***** [τοῦτο δὲ] συντελοῦσι στεφάναις κοσμούμεναι τὰς κεφαλάς, οἵαις κοσμεῖται τὰ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἀφιδρύματα παρ' Ἕλλησιν. ὅσα δὲ παρὰ Τυρρηνοῖς καὶ ἔτι πρότερον παρὰ Πελασγοῖς συνετέλουν ἐπί τε Κουρήτων καὶ μεγάλων θεῶν ὀργιασμοῖς οἱ καλούμενοι πρὸς αὐτῶν κάδμιλοι, ταῦτα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπηρέτουν τοῖς ἱερεῦσιν οἱ λεγόμενοι νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων κάμιλοι. ἔτι πρὸς*
281 *τούτοις ἔταξε μάντιν ἐξ ἑκάστης φυλῆς ἕνα παρεῖναι τοῖς ἱεροῖς, ὃν ἡμεῖς μὲν ἱεροσκόπον καλοῦμεν, Ῥωμαῖοι δὲ ὀλίγον τι τῆς ἀρχαίας φυλάττοντες ὀνομασίας ἀρούσπικα προσαγορεύουσιν. ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς τε καὶ λειτουργοὺς τῶν θεῶν ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατρῶν, ἐπικυροῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς.*

XXIII. *Ταῦτα περὶ τῶν θρησκευόντων τοὺς θεοὺς καταστησάμενος διῄρει πάλιν, ὡς ἔφην, κατ' ἐπιτηδειότητα ταῖς φράτραις τὰ ἱερά, θεοὺς ἀποδεικνὺς ἑκάστοις καὶ δαίμονας, οὓς ἔμελλον ἀεὶ σέβειν, καὶ τὰς εἰς τὰ ἱερὰ δαπάνας ἔταξεν, ἃς ἐχρῆν αὐτοῖς ἐκ τοῦ δημοσίου δίδοσθαι. συνέθυόν τε τοῖς ἱερεῦσιν*

οἱ φρατριεῖς τὰς ἀπομερισθείσας αὐτοῖς θυσίας καὶ συνειστιῶντο κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐπὶ τῆς φρατριακῆς ἑστίας· ἑστιατόριον γὰρ ἦν κατεσκευασμένον ἑκάστῃ φράτρᾳ καὶ ἐν αὐτῷ καθωσίωτό τις, ὥσπερ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς πρυτανείοις, ἑστία κοινὴ τῶν φρατριῶν. ὄνομα δὲ καὶ τοῖς ἑστιατορίοις ἦν, ὅπερ ταῖς φράτραις, κουρίαι καὶ μέχρις ἡμῶν οὕτω καλοῦνται. τοῦτο τὸ πολίτευμα δοκεῖ μοι λαβεῖν ἐκ τῆς Λακεδαιμονίων ἀγωγῆς τῆς περὶ τὰ φιδίτια κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐπιχωριαζούσης, ἣν Λυκοῦργος εἰσηγήσασθαι δοκεῖ παρὰ Κρητῶν μαθών, καὶ μεγάλα τὴν πόλιν ὠφελῆσαι ἐν εἰρήνῃ μὲν εἰς εὐτέλειαν ἄγων τοὺς βίους καὶ σωφροσύνην τῆς καθ' ἡμέραν διαίτης, ἐν πολέμῳ δ' εἰς αἰδῶ καὶ πρόνοιαν καταστήσας ἕκαστον τοῦ μὴ καταλιπεῖν τὸν παραστάτην, ᾧ καὶ συνέσπεισε καὶ συνέθυσε καὶ κοινῶν ἱερῶν μετέσχεν. καὶ οὐ μόνον τῆς περὶ ταῦτα σοφίας χάριν ἄξιος ἐπαινεῖσθαι ὁ ἀνήρ, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐτελείας τῶν θυσιῶν, αἷς γεραίρεσθαι τοὺς θεοὺς ἐνομοθέτησεν, ὧν αἱ πλεῖσται διέμενον ἕως τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας, εἰ μὴ καὶ πᾶσαι κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἐπιτελούμεναι τρόπον. ἐγὼ γοῦν ἐθεασάμην ἐν ἱεραῖς οἰκίαις δεῖπνα προκείμενα θεοῖς ἐπὶ τραπέζαις ξυλίναις ἀρχαϊκαῖς ἐν κάνησι καὶ πινακίσκοις κεραμέοις, ἀλφίτων μάζας καὶ πόπανα καὶ ζέας καὶ καρπῶν τινων ἀπαρχὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα λιτὰ καὶ εὐδάπανα καὶ πάσης ἀπειροκαλίας ἀπηλλαγμένα· καὶ σπονδὰς εἶδον ἐγκεκραμένας οὐκ ἐν ἀργυροῖς καὶ χρυσοῖς ἄγγεσιν, ἀλλ' ἐν ὀστρακίναις κύλιξι καὶ πρόχοις, καὶ πάνυ ἠγάσθην τῶν ἀνδρῶν, ὅτι διαμένουσιν ἐν τοῖς πατρίοις ἔθεσιν οὐδὲν ἐξαλλάττοντες τῶν ἀρχαίων ἱερῶν εἰς τὴν ἀλαζόνα πολυτέλειαν. ἔστι μὲν οὖν ἃ καὶ Νομᾶς Πομπίλιος ὁ μετὰ Ῥωμύλον

ἄρξας τῆς πόλεως κατεστήσατο μνήμης ἄξια καὶ λόγου, περιττὸς τὴν γνώμην ἀνὴρ καὶ τὰ θεῖα ἐξηγήσασθαι σοφὸς ἐν ὀλίγοις, ὑπὲρ ὧν ὕστερον ἐρῶ, καὶ Τύλλος Ὀστίλιος ὁ τρίτος ἀπὸ Ῥωμύλου βασιλεύσας καὶ πάντες οἱ μετ' ἐκεῖνον γενόμενοι βασιλεῖς· ἀλλ' ὁ τὰ σπέρματα καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτοῖς παρασχὼν καὶ τὰ κυριώτατα καταστησάμενος τῶν περὶ τὰ θεῖα νομίμων Ῥωμύλος ἦν.

XXIIII. Δοκεῖ δὲ καὶ τῆς ἄλλης εὐκοσμίας, ᾗ χρώμενοι Ῥωμαῖοι διεφύλαξαν εὐδαιμονοῦσαν τὴν πόλιν ἐπὶ πολλὰς γενεάς, ἐκεῖνος ἄρξαι νόμους καλοὺς καὶ συμφέροντας ἀγράφους μὲν τοὺς πλείστους, ἔστι δ' οὓς καὶ ἐν γράμμασι κειμένους καταστησάμενος, ὧν ἐγὼ τοὺς μὲν ἄλλους οὐδὲν δέομαι γρά-
285 φειν, οὓς δὲ πάντων μάλιστα τεθαύμακα καὶ ἐξ ὧν ὑπείληφα καταφανῆ καὶ τὴν ἄλλην τοῦ ἀνδρὸς γενήσεσθαι νομοθεσίαν, ὡς αὐστηρὰ καὶ μισοπόνηρος ἦν καὶ πολλὴν ἔχουσα πρὸς τοὺς ἡρωικοὺς βίους ὁμοιότητα, δι' ὀλίγης ὑπομνήσεως σημανῶ, τοσοῦτον προειπών, ὅτι μοι δοκοῦσιν ἅπαντες οἱ διατάξαντες τάς τε βαρβαρικὰς καὶ τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας τὸ μὲν κοινὸν ὀρθῶς ἰδεῖν, ὅτι πόλιν ἅπασαν ἐκ πολλῶν οἴκων συνεστῶσαν ὀρθήν τε πλεῖν εἰκὸς ὅταν οἱ τῶν ἰδιωτῶν εὐσταθῶσι βίοι, καὶ χειμῶνα πολὺν ἄγειν ὅταν κακῶς ἔχῃ ἑκάστοις τὰ ἴδια, καὶ ὅτι δεῖ τὸν νοῦν ἔχοντα πολιτικὸν ἐάν τε νομοθέτης ᾖ, ἐάν τε βασιλεύς, ταῦτα νομοθετεῖν, ἃ ποιήσει δικαίους καὶ σώφρονας τοὺς τῶν ἰδιωτῶν βίους. ἐξ ὧν δ' ἂν ἐπιτηδευμάτων καὶ δι' οἵων γένοιντο τοιοῦτοι νόμων, οὐκέθ' ὁμοίως ἅπαντες δοκοῦσί μοι συνιδεῖν, ἀλλ' ἔνιοί γε πολλοῦ καὶ τοῦ παντός, ὡς εἰπεῖν, ἐν τοῖς κυριωτάτοις καὶ πρώτοις μέρεσι τῆς νομοθεσίας ἁμαρτεῖν.

αὐτίκα περὶ γάμων καὶ τῆς πρὸς γυναῖκας ὁμιλίας, 28 ἀφ' ἧς ἄρχεσθαι δεῖ τὸν νομοθέτην, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις ἁρμόττειν τοὺς βίους ἡμῶν ἤρξατο, οἱ μὲν ἀπὸ τῶν θηρίων τὸ παράδειγμα λαβόντες ἀφέτους καὶ κοινὰς τὰς μίξεις ἐποιήσαντο τῷ ἄρρενι πρὸς τὸ θῆλυ, ὡς ἐρωτικῶν τε οἴστρων ἐλευθερώσοντες τοὺς βίους καὶ ζήλων ἀλληλοκτόνων ἐξελούμενοι καὶ πολλῶν ἄλλων ἀπαλλάξοντες κακῶν, ἃ καταλαμβάνει τούς τε ἰδίους οἴκους καὶ τὰς πόλεις ὅλας διὰ γυναῖκας· οἱ δὲ ταύτας μὲν ἐξήλασαν ἐκ τῶν πόλεων τὰς ἀγερώχους καὶ θηριώδεις συνουσίας ἄνδρα συναρμόσαντες εἰς γυναῖκα μίαν, περὶ δε φυλακῆς γάμων καὶ σωφροσύνης γυναικῶν νομοθετεῖν οὔτε μεῖζον οὔτ' ἔλαττον οὐδὲν ἐπεχείρησαν, ἀλλ' ὡς ἀδυνάτου πράγματος ἀπέστησαν· οἱ δὲ οὔτε ἀνεγγύους ἐποίησαν ὥσπερ ἔνιοι τῶν βαρβάρων τὰς ἀφροδισίους μίξεις οὔτε ἀφῆκαν ὥσπερ Λακεδαιμόνιοι τὰς τῶν γυναικῶν φυλακάς, 29 ἀλλὰ πολλοὺς ἔθεσαν ἐπ' αὐταῖς νόμους σωφρονιστάς. εἰσὶ δ' οἳ καὶ ἀρχὴν κατέστησάν τινα ἐπιμελησομένην εὐκοσμίας γυναικῶν· οὐ μὴν ἀποχρῶσά γε ἡ πρόνοια αὐτῶν τῆς τηρήσεως, ἀλλὰ μαλακωτέρα τοῦ δέοντος ἐγένετο καὶ οὐχ ἱκανὴ τὴν μὴ σπουδαίᾳ φύσει κεκραμένην εἰς ἀνάγκην βίου σώφρονος ἀγαγεῖν.

XXV. Ὁ δὲ Ῥωμύλος οὔτε ἀνδρὶ κατὰ γυναικὸς ἐγκλήματα δοὺς φθαρείσης ἢ τὸν οἶκον ἀδίκως ἀπολιπούσης οὔτε γαμετῇ κατ' ἀνδρὸς αἰτιωμένῃ κάκωσιν ἢ ἄδικον ἀπόλειψιν οὔτε περὶ προικὸς ἀποδόσεως ἢ κομιδῆς νόμους θεὶς οὔτε ἄλλο τῶν παραπλησίων τούτοις διορίσας οὐδ' ὁτιοῦν, ἕνα δὲ νόμον ὑπὲρ ἁπάντων εὖ ἔχοντα, ὡς αὐτὰ τὰ ἔργα ἐδήλωσε, καταστησάμενος εἰς σωφροσύνην καὶ πολλὴν εὐκοσμίαν

ἤγαγε τὰς γυναῖκας. ἦν δὲ τοιόςδε ὁ νόμος· γυναῖκα γαμετὴν τὴν κατὰ γάμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ
288 κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. ἐκάλουν δὲ τοὺς ἱεροὺς καὶ νομίμους οἱ παλαιοὶ γάμους Ῥωμαϊκῇ προσηγορίᾳ περιλαμβάνοντες φαρραχείους ἐπὶ τῆς κοινωνίας τοῦ φαρρὸς, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζέαν. αὕτη γὰρ ἦν ἀρχαία καὶ μέχρι πολλοῦ συνήθης ἅπασιν αὐτοῖς ἡ τροφή· φέρει δὲ πολλὴν καὶ καλὴν ἡ Ῥωμαίων γῆ τὴν ζέαν. καὶ ὥσπερ Ἕλληνες τὸν κρίθινον καρπὸν ἀρχαιότατον ὑπολαμβάνοντες ἐπὶ τῶν θυσιῶν κριθαῖς καταρχόμεθα οὐλὰς αὐτὰς καλοῦντες, οὕτω Ῥωμαῖοι τιμιώτατόν τε καρπὸν καὶ ἀρχαιότατον εἶναι νομίζοντες τὰς ζέας διὰ τούτων ἁπάσης ἐμπύρου θυσίας κατάρχονται. μένει γὰρ ἔτι καὶ οὐ
289 μεταπέπτωκεν εἰς πολυτελεστέρας ἀπαρχὰς τὸ ἔθος. τὸ δὴ κοινωνοὺς τῆς ἱερωτάτης τε καὶ πρώτης τροφῆς γενέσθαι γυναῖκας ἀνδράσι καὶ ἐπὶ πολλῇ συνελθεῖν τύχῃ τὴν μὲν ἐπίκλησιν τῆς κοινωνίας τοῦ φαρρὸς εἶχεν, εἰς σύνδεσμον δ' ἀναγκαῖον οἰκειότητος ἔφερεν ἀδιαλύτου, καὶ τὸ διαιρῆσον τοὺς γάμους τούτους οὐδὲν ἦν. οὗτος ὁ νόμος τάς τε γυναῖκας ἠνάγκασε τὰς γαμετὰς, οἷα δὴ μηδεμίαν ἐχούσας ἑτέραν ἀποστροφὴν, πρὸς ἕνα τὸν τοῦ γεγαμηκότος ζῆν τρόπον, καὶ τοὺς ἄνδρας ὡς ἀναγκαίου τε καὶ ἀναφαιρέτου κτήματος τῆς γυναικὸς κρατεῖν. σωφρονοῦσα μὲν οὖν καὶ πάντα τῷ γεγαμηκότι πειθομένη γυνὴ κυρία τοῦ οἴκου τὸν αὐτὸν τρόπον ἦν, ὅνπερ ὁ ἀνὴρ, καὶ τελευτήσαντος ἀνδρὸς κληρονόμος ἐγίνετο τῶν χρημάτων, ὡς θυγάτηρ πατρὸς, εἰ μὲν
290 ἄπαις τε καὶ μηδὲν διαθέμενος ἀποθάνοι πάντων οὖσα κυρία τῶν ἀπολειφθέντων, εἰ δὲ γενεὰν ἔχοι τοῖς παισὶν ἰσόμοιρος γινομένη. ἁμαρτάνουσα δέ τι

δικαστὴν τὸν ἀδικούμενον ἐλάμβανε καὶ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας κύριον. ταῦτα δὲ οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος καί, ὃ πάντων ἐλάχιστον ἁμαρτημάτων Ἕλλησι δόξειεν ἂν ὑπάρχειν, εἴ τις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή. ἀμφότερα γὰρ ταῦτα θανάτῳ ζημιοῦν συνεχώρησεν ὁ Ῥωμύλος, ὡς ἁμαρτημάτων γυναικείων ἔσχατα, φθορὰν μὲν ἀπονοίας ἀρχὴν νομίσας, μέθην δὲ φθορᾶς. καὶ μέχρι πολλοῦ διέμεινε χρόνου ταῦτ' ἀμφότερα παρὰ Ῥωμαίοις ἀπαραιτήτου τυγχάνοντα ὀργῆς. μάρτυς δὲ τοῦ καλῶς ἔχειν τὸν περὶ τῶν γυναικῶν νόμον ὁ πολὺς χρόνος. ὁμολογεῖται γὰρ ἐντὸς ἐτῶν εἴκοσι καὶ πεντακοσίων μηδεὶς ἐν Ῥώμῃ λυθῆναι γάμος· κατὰ δὲ τὴν ἑβδόμην ἐπὶ ταῖς τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ὑπατευόντων 29 Μάρκου Πομπωνίου καὶ Γαΐου Παπιρίου πρῶτος ἀπολῦσαι λέγεται τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Σπόριος Καρουΐλιος ἀνὴρ οὐκ ἀφανής, ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν τιμητῶν ὀμόσαι τέκνων ἕνεκα γυναικὶ συνοικεῖν (ἦν δ' αὐτῷ στεῖρα ἡ γυνή), ὃς ἐπὶ τῷ ἔργῳ τούτῳ καίτοι δι' ἀνάγκην γενομένῳ μισούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου διετέλεσεν.

XXVI. Ἃ μὲν οὖν εἰς γυναῖκας εὖ ἔχοντα ὁ Ῥωμύλος ἐνομοθέτησεν, ἐξ ὧν κοσμιωτέρας αὐτὰς περὶ τοὺς ἄνδρας ἀπειργάσατο, ταῦτ' ἐστιν, ἃ δ' εἰς αἰδῶ καὶ δικαιοσύνην παίδων, ἵνα σέβωσι τοὺς πατέρας ἅπαντα πράττοντές τε καὶ λέγοντες ὅσα ἂν ἐκεῖνοι κελεύωσιν, ἔτι τούτων ἦν σεμνότερα καὶ μεγαλοπρεπέστερα καὶ πολλὴν ἔχοντα παρὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους διαφοράν. οἱ μὲν γὰρ τὰς Ἑλληνικὰς καταστησάμενοι πολιτείας βραχύν τινα κομιδῇ χρόνον ἔταξαν ἄρχεσθαι τοὺς παῖδας ὑπὸ τῶν πατέρων, οἱ μὲν ἕως δεύτερον ἐκπληρώσωσιν ἀφ' ἥβης ἔτος, οἱ δὲ

292 ὅσον ἂν χρόνον ἤίθεοι μένωσιν, οἱ δὲ μέχρι τῆς εἰς τὰ ἀρχεῖα τὰ δημόσια ἐγγραφῆς, ὡς ἐκ τῆς Σόλωνος νομοθεσίας καὶ Πιττακοῦ καὶ Χαρώνδου ἔμαθον, οἷς πολλὴ μαρτυρεῖται σοφία· τιμωρίας τε κατὰ τῶν παίδων ἔταξαν, ἐὰν ἀπειθῶσι τοῖς πατράσιν, οὐ βαρείας ἐξελάσαι τῆς οἰκίας ἐπιτρέψαντες αὐτοὺς καὶ χρήματα μὴ καταλιπεῖν, περαιτέρω δὲ οὐδέν. εἰσὶ δ' οὐχ ἱκαναὶ κατασχεῖν ἄνοιαν νεότητος καὶ αὐθάδειαν τρόπων οὐδ' εἰς τὸ σῶφρον ἀγαγεῖν τοὺς ἠμεληκότας τῶν καλῶν αἱ μαλακαὶ τιμωρίαι· τοιγάρτοι πολλὰ ἐν Ἕλλησιν ὑπὸ τέκνων εἰς πατέρας ἀσχημονεῖται. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων νομοθέτης ἅπασαν ὡς εἰπεῖν ἔδωκεν ἐξουσίαν πατρὶ καθ' υἱοῦ καὶ παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον, ἐάν τε εἴργειν, ἐάν τε μαστιγοῦν, ἐάν τε δέσμιον ἐπὶ τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων κατέχειν, ἐάν τε ἀποκτιννύναι προαιρῆται, κἂν τὰ πολιτικὰ πράττων ὁ παῖς ἤδη τυγχάνῃ κἂν ἐν ἀρχαῖς ταῖς μεγίσταις ἐξεταζόμενος κἂν διὰ τὴν εἰς τὰ κοινὰ φιλοτιμίαν ἐπαινούμενος. κατὰ τοῦτόν γέ τοι τὸν
93 νόμον ἄνδρες ἐπιφανεῖς δημηγορίας διεξιόντες ἐπὶ τῶν ἐμβόλων ἐναντίας μὲν τῇ βουλῇ, κεχαρισμένας δὲ τοῖς δημοτικοῖς, καὶ σφόδρα εὐδοκιμοῦντες ἐπὶ ταύταις κατασπασθέντες ἀπὸ τοῦ βήματος ἀπήχθησαν ὑπὸ τῶν πατέρων, ἣν ἂν ἐκείνοις φανῇ τιμωρίαν ὑφέξοντες· οὓς ἀπαγομένους διὰ τῆς ἀγορᾶς οὐδεὶς τῶν παρόντων ἐξελέσθαι δυνατὸς ἦν οὔτε ὕπατος οὔτε δήμαρχος οὔτε ὁ κολακευόμενος ὑπ' αὐτῶν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν ἐλάττω τῆς ἰδίας εἶναι νομίζων ὄχλος. ἐῶ γὰρ λέγειν ὅσους ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ἄνδρας ἀγαθοὺς ὑπ' ἀρετῆς καὶ προθυμίας ἕτερόν τι διαπράξασθαι ἔργον γενναῖον προαχθέντας, ὃ μὴ προσέταξαν αὐτοῖς οἱ πατέρες, καθάπερ ἐπὶ Μαλλίου Τορκουάτου

καὶ πολλῶν ἄλλων παρειλήφαμεν, ὑπὲρ ὧν κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ.

XXVII. Καὶ οὐδ' ἐνταῦθα ἔστη τῆς ἐξουσίας ὁ τῶν Ῥωμαίων νομοθέτης, ἀλλὰ καὶ πωλεῖν ἐφῆκε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, οὐδὲν ἐπιστραφεὶς εἴ τις ὠμὸν ὑπολήψεται τὸ συγχώρημα καὶ βαρύτερον ἢ κατὰ τὴν φυσικὴν συμπάθειαν. καὶ ὃ πάντων μάλιστα θαυμάσειεν 29 ἄν τις ὑπὸ τοῖς Ἑλληνικοῖς ἤθεσι τοῖς ἐκλελυμένοις τραφεὶς ὡς πικρὸν καὶ τυραννικὸν, καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ πατρὶ, μέχρι τρίτης πράσεως ἀφ' υἱοῦ χρηματίσασθαι, μείζονα δοὺς ἐξουσίαν πατρὶ κατὰ παιδὸς ἢ δεσπότῃ κατὰ δούλου. θεραπόντων μέν γε ὁ πραθεὶς ἅπαξ, ἔπειτα τὴν ἐλευθερίαν εὑρόμενος αὑτοῦ τὸ λοιπὸν ἤδη κύριός ἐστιν, υἱῶν δ' ὁ πραθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰ γένοιτο ἐλεύθερος ὑπὸ τῷ πατρὶ πάλιν ἐγίνετο, κἂν τὸ δεύτερον ἀπεμποληθῇ τε καὶ ἐλευθερωθῇ δοῦλος ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς τοῦ πατρὸς ἦν· μετὰ δὲ τὴν τρίτην πρᾶσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρός. τοῦτον τὸν νόμον ἐν ἀρχαῖς μὲν οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον εἴτε γεγραμμένον εἴτε ἄγραφον (οὐ γὰρ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν) ἁπάντων κράτιστον ἡγούμενοι νόμον. καταλυθείσης δὲ τῆς μοναρχίας, ὅτε πρῶτον ἐφάνη 30 Ῥωμαίοις πάντας τοὺς πατρίους ἐθισμούς τε καὶ νόμους ἅμα τοῖς ἐπεισάκτοις ἐν ἀγορᾷ θεῖναι φανεροὺς ἅπασι τοῖς πολίταις, ἵνα μὴ συμμεταπίπτῃ τὰ κοινὰ δίκαια ταῖς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαις, οἱ λαβόντες παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἐξουσίαν τῆς συναγωγῆς τε καὶ ἀναγραφῆς αὐτῶν δέκα ἄνδρες ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις, καὶ ἔστιν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δέλτων, ἃς ἀνέθεσαν ἐν ἀγορᾷ. ὅτι δ' οὐχ οἱ ἄνδρες δέκα, οἱ τριακοσίοις ἔτεσιν ὕστερον ἀποδειχθέντες ἐπὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν νόμων πρῶτοι

τοῦτον εἰσηγήσαντο τὸν νόμον Ῥωμαίοις, ἀλλ' ἐκ πολλοῦ κείμενον παραλαβόντες οὐκ ἐτόλμησαν ἀνελεῖν, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων καταλαμβάνομαι, μάλιστα δ' ἐκ τῶν Νομᾶ Πομπιλίου τοῦ μετὰ Ῥωμύλον ἄρξαντος νόμων, ἐν οἷς καὶ οὗτος γέγραπται· ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσῃ γυναῖκα ἀγαγέσθαι κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν· ὅπερ οὐκ ἂν ἔγραψεν εἰ μὴ κατὰ τοὺς προτέρους νόμους
296 ἅπαντας ἐξῆν τῷ πατρὶ πωλεῖν τοὺς υἱούς. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἅλις, βούλομαι δὲ καὶ τὸν ἄλλον ἐπὶ κεφαλαίων διελθεῖν κόσμον, ᾧ τοὺς τῶν ἰδιωτῶν ὁ Ῥωμύλος ἐκόσμησε βίους.

XXVIII. Ὁρῶν γὰρ ὅτι τὸ σωφρόνως ζῆν ἅπαντας καὶ τὰ δίκαια πρὸ τῶν κερδαλέων αἱρεῖσθαι καρτερίαν τε τὴν πρὸς τοὺς πόνους ἀσκεῖν καὶ μηδὲν ὑπολαμβάνειν χρῆμα τιμιώτερον ἀρετῆς οὐ λόγων διδαχῇ παραγίνεσθαι τοῖς πολιτικοῖς πλήθεσι πέφυκεν, ἐν οἷς τὸ πλεῖόν ἐστι δυσάγωγον, ἀλλ' ἔργων ἐθισμοῖς τῶν πρὸς ἑκάστην ἀρετὴν ἀγόντων, ὑπ' ἀνάγκης τε μᾶλλον ἢ κατὰ γνώμην ἐπ' αὐτὰ τοὺς πολλοὺς παραγινομένους, εἰ δὲ μηδὲν εἴη τὸ κωλῦσον ἐπὶ τὴν φύσιν ὀλισθαίνοντας εἰδώς, ἐπιδιφρίους μὲν καὶ βαναύσους καὶ προσαγωγοὺς ἐπιθυμιῶν αἰσχρῶν τέχνας, ὡς ἀφανιζούσας καὶ λυμαινομένας τά τε σώματα καὶ τὰς ψυχὰς τῶν μεταχειριζομένων, δούλοις καὶ ξένοις ἀπέδωκε μεθοδεύειν· καὶ διέμεινεν ἕως πολλοῦ πάνυ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτη-
297 δευόμενα. δύο δὲ μόνα τοῖς ἐλευθέροις ἐπιτηδεύματα κατέλιπε τά τε κατὰ γεωργίαν καὶ τὰ κατὰ πολέμους, ὁρῶν ὅτι γαστρός τε ἄνθρωποι γίνονται διὰ

τούτους τοὺς βίους ἐγκρατεῖς ἀφροδισίοις τε ἧττον ἁλίσκονται παρανόμοις πλεονεξίαν τε οὐ τὴν βλάπτουσαν ἀλλήλους διώκουσιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν πολεμίων περιποιουμένην τὰς ὠφελείας. ἀτελῆ δὲ τούτων ἑκάτερον ἡγούμενος εἶναι τῶν βίων χωριζόμενον θατέρου καὶ φιλαίτιον οὐχ ἑτέροις μέν τισιν ἀπέδωκεν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἑτέροις δὲ τὰ πολεμίων φέρειν τε καὶ ἄγειν ὡς ὁ παρὰ Λακεδαιμονίοις εἶχε νόμος, ἀλλὰ τοὺς αὐτοὺς τόν τε πολεμικὸν καὶ τὸν γεωργικὸν ἔταξε βίον ζῆν· εἰ μὲν εἰρήνην ἄγοιεν ἐπὶ τοῖς κατ᾽ ἀγρὸν ἔργοις ἐθίζων ἅπαντας μένειν, πλὴν εἴ ποτε δεηθεῖεν ἀγορᾶς, τότε δ᾽ εἰς ἄστυ συνιόντας ἀγοράζειν, ἐνάτην ὁρίζων ἡμέραν ταῖς ἀγοραῖς· ὅτε δὲ πόλεμος καταλάβοι στρατεύεσθαι διδάσκων καὶ μὴ παραχωρεῖν ἑτέροις μήτε τῶν πόνων μήτε τῶν ὠφελειῶν. διῄρει γὰρ αὐτοῖς ἐξ ἴσου γῆν τε ὅσην ἂν ἀφέλοιτο πολεμίους καὶ ἀνδράποδα καὶ χρήματα, καὶ παρεσκεύαζεν ἀγαπητῶς δέχεσθαι τὰς στρατείας.

XXVIIII. *Τῶν δ᾽ εἰς ἀλλήλους ἀδικημάτων οὐ χρονίους ἀλλὰ ταχείας ἐποιεῖτο τὰς κρίσεις τὰ μὲν αὐτὸς διαιτῶν, τὰ δ᾽ ἄλλοις ἐπιτρέπων, καὶ τὰς τιμωρίας αὐτῶν πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἁμαρτημάτων ἐποιεῖτο. ἀποτρέπειν τε ἀνθρώπους ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ τὸν φόβον μάλιστα δυνάμενον ὁρῶν πολλὰ εἰς τοῦτο παρεσκευάσατο χωρίον τε, ἐν ᾧ καθεζόμενος ἐδίκαζεν, ἐν τῷ φανερωτάτῳ τῆς ἀγορᾶς καὶ στρατιωτῶν, οἳ παρηκολούθουν αὐτῷ τριακόσιοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες, καταπληκτικωτάτην πρόσοψιν, ῥάβδους τε καὶ πελέκεις ὑπ᾽ ἀνδρῶν δώδεκα φερομένους, οἷς τοὺς μὲν ἄξια μαστίγων δεδρακότας ἐν ἀγορᾷ ἔξαινον, τῶν δὲ τὰ μέγιστα ἠδικηκότων τοὺς τραχήλους ἀπέκοπτον ἐν τῷ φανερῷ. τοιοῦτος μὲν*

299 δή τις ὁ κόσμος ἦν τῆς κατασκευασθείσης ὑπὸ Ῥωμύλου πολιτείας· ἀπόχρη γὰρ ἐκ τούτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων εἰκάσαι.

XXX. Αἱ δὲ ἄλλαι πράξεις αἵ τε κατὰ τοὺς πολέμους ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς γενόμεναι καὶ αἱ κατὰ τὴν πόλιν, ὧν ἄν τις καὶ λόγον ποιήσαιτο ἐν ἱστορίας γραφῇ, τοιαῦταί τινες παραδίδονται. πολλῶν περιοικούντων τὴν Ῥώμην ἐθνῶν μεγάλων τε καὶ τὰ πολέμια ἀλκίμων λίαν, ὧν οὐδὲν ἦν τοῖς Ῥωμαίοις φίλιον, οἰκειώσασθαι ταῦτα βουληθεὶς ἐπιγαμίαις, ὅσπερ ἐδόκει τοῖς παλαιοῖς τρόπος εἶναι βεβαιότατος τῶν συναπτόντων φιλίας, ἐνθυμούμενος δὲ ὅτι βουλόμεναι μὲν αἱ πόλεις οὐκ ἂν συνέλθοιεν αὐτοῖς ἄρτι τε συνοικιζομένοις καὶ οὔτε χρήμασι δυνατοῖς οὔτε λαμπρὸν ἔργον ἐπιδεδειγμένοις οὐδέν, βιασθεῖσαι δὲ εἴξουσιν εἰ μηδεμία γένοιτο περὶ τὴν ἀνάγκην ὕβρις, γνώμην ἔσχεν, ᾗ καὶ Νεμέτωρ ὁ πάππος αὐτοῦ προσέθετο, δι' ἁρπαγῆς παρθένων ἀθρόας γενομένης ποιήσασθαι τὰς ἐπιγαμίας. γνοὺς δὲ ταῦτα θεῷ μὲν εὐχὰς τίθεται πρώτων ἀπορρήτων βουλευμάτων ἡγεμόνι, ἐὰν
300 ἡ πεῖρα αὐτῷ κατὰ νοῦν χωρήσῃ θυσίας καὶ ἑορτὰς ἄξειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν· ἔπειτα τῷ συνεδρίῳ τῆς γερουσίας ἀνενέγκας τὸν λόγον, ἐπειδὴ κἀκείνοις τὸ βούλευμα ἤρεσκεν, ἑορτὴν προεῖπε καὶ πανήγυριν ἄξειν Ποσειδῶνι καὶ περιήγγελλεν εἰς τὰς ἔγγιστα πόλεις καλῶν τοὺς βουλομένους ἀγορᾶς τε μεταλαμβάνειν καὶ ἀγώνων· καὶ γὰρ ἀγῶνας ἄξειν ἔμελλεν ἵππων τε καὶ ἀνδρῶν παντοδαπούς. συνελθόντων δὲ πολλῶν ξένων εἰς τὴν ἑορτὴν γυναιξὶν ἅμα καὶ τέκνοις, ἐπειδὴ τάς τε θυσίας ἐπετέλεσε τῷ Ποσειδῶνι καὶ τοὺς ἀγῶνας, τῇ τελευταίᾳ τῶν ἡμερῶν, ᾗ διαλύσειν ἔμελλε τὴν πανήγυριν, παράγγελμα δίδωσι τοῖς νέοις,

ἡνίκ' ἂν αὐτὸς αἴρῃ τὸ σημεῖον ἁρπάζειν τὰς παρούσας ἐπὶ τὴν θέαν παρθένους, αἷς ἂν ἐπιτύχωσιν ἕκαστοι, καὶ φυλάττειν ἁγνὰς ἐκείνην τὴν νύκτα, τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ πρὸς ἑαυτὸν ἄγειν. οἱ μὲν δὴ νέοι διαστάντες κατὰ συστροφάς, ἐπειδὴ τὸ σύνθημα ἀρθὲν εἶδον τρέπονται πρὸς τὴν τῶν παρθένων ἁρπαγήν, ταραχὴ δὲ τῶν ξένων εὐθὺς ἐγένετο καὶ φυγὴ μεῖζόν τι κακὸν ὑφορωμένων. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ προαχθει- 301
σῶν τῶν παρθένων, παραμυθησάμενος αὐτῶν τὴν ἀθυμίαν ὁ Ῥωμύλος, ὡς οὐκ ἐφ' ὕβρει τῆς ἁρπαγῆς ἀλλ' ἐπὶ γάμῳ γενομένης, Ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαίνων τὸ ἔθος καὶ τρόπων συμπάντων καθ' οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον, ἠξίου στέργειν τοὺς δοθέντας αὐταῖς ἄνδρας ὑπὸ τῆς τύχης· καὶ μετὰ τοῦτο διαριθμήσας τὰς κόρας ἑξακοσίας τε καὶ ὀγδοήκοντα καὶ τρεῖς εὑρεθείσας κατέλεξεν αὖθις ἐκ τῶν ἀγάμων ἄνδρας ἰσαρίθμους, οἷς αὐτὰς συνήρμοττε κατὰ τοὺς πατρίους ἑκάστης ἐθισμούς, ἐπὶ κοινωνίᾳ πυρὸς καὶ ὕδατος ἐγγυῶν τοὺς γάμους, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιτελοῦνται χρόνων.

XXXI. *Ταῦτα δὲ γενέσθαι τινὲς μὲν γράφουσι κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς Ῥωμύλου ἀρχῆς, Γναῖος δὲ Γέλλιος κατὰ τὸν τέταρτον· ὃ καὶ μᾶλλον εἰκός. νέον γὰρ οἰκιζομένης πόλεως ἡγεμόνα πρὶν ἢ καταστήσασθαι τὴν πολιτείαν ἔργῳ τηλικούτῳ ἐπιχειρεῖν οὐκ ἔχει λόγον. τῆς δὲ ἁρπαγῆς τὴν αἰτίαν οἱ μὲν εἰς σπάνιν γυναικῶν ἀναφέρουσιν, οἱ δ' εἰς ἀφορμὴν πολέμου, οἱ δὲ τὰ πιθανώτατα γράφοντες, οἷς κἀγὼ* [illegible]
συγκατεθέμην, εἰς τὸ συνάψαι φιλότητα πρὸς τὰς πλησιοχώρους πόλεις ἀναγκαίαν. τὴν δὲ τότε ὑπὸ Ῥωμύλου καθιερωθεῖσαν ἑορτὴν ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἄγοντες Ῥωμαῖοι διετέλουν Κωνσουάλια καλοῦντες, ἐν ᾗ βωμός

τε ὑπόγειος ἱδρυμένος παρὰ τῷ μεγίστῳ τῶν ἱππο-
δρόμων περισκαφείσης τῆς γῆς θυσίαις τε καὶ ὑπερ-
πύροις ἀπαρχαῖς γεραίρεται, καὶ δρόμος ἵππων
ζευκτῶν τε καὶ ἀζεύκτων ἐπιτελεῖται. καλεῖται δὲ ὁ
θεός, ᾧ ταῦτ' ἐπιτελοῦσι, Κῶνσος ὑπὸ Ῥωμαίων, ὃν
ἐξερμηνεύοντες εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶτταν Ποσειδῶνα
σεισίχθονά φασιν εἶναί τινες καὶ διὰ τοῦτο ὑπογείῳ
τετιμῆσθαι βωμῷ λέγουσιν, ὅτι τὴν γῆν ὁ θεὸς οὗτος
ἔχει. ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον οἶδα λόγον ἀκούων, ὡς τῆς
303 μὲν ἑορτῆς τῷ Ποσειδῶνι ἀγομένης καὶ τοῦ δρόμου
τῶν ἵππων τούτῳ τῷ θεῷ γινομένου, τοῦ δὲ κατα-
γείου βωμοῦ δαίμονι ἀρρήτῳ τινὶ βουλευμάτων κρυ-
φίων ἡγεμόνι καὶ φύλακι κατασκευασθέντος ὕστερον·
Ποσειδῶνι γὰρ ἀφανῆ βωμὸν οὐδαμόθι γῆς οὔθ' ὑφ'
Ἑλλήνων οὔθ' ὑπὸ βαρβάρων καθιδρῦσθαι· τὸ δ'
ἀληθὲς ὅπως ἔχει χαλεπὸν εἰπεῖν.

XXXII. Ὡς δὲ διεβοήθη τὰ περὶ τὴν ἁρπαγὴν
τῶν παρθένων καὶ τὰ περὶ τοὺς γάμους εἰς τὰς πλη-
σιοχώρους πόλεις, αἱ μὲν αὐτὸ τὸ πραχθὲν πρὸς ὀργὴν
ἐλάμβανον, αἱ δ' ἀφ' ἧς ἐπράχθη διαθέσεως καὶ εἰς
ὃ τέλος ἐχώρησεν ἀναλογιζόμεναι μετρίως αὐτὸ ἔφε-
ρον. κατέσκηψε δ' οὖν ἀνὰ χρόνον εἰς πολέμους τοὺς
μὲν ἄλλους εὐπετεῖς, ἕνα δὲ τὸν πρὸς Σαβίνους μέγαν
καὶ χαλεπόν· οἷς ἅπασι τέλος ἐπηκολούθησεν εὐτυ-
χές, ὥσπερ αὐτῷ τὰ μαντεύματα προεθέσπισε πρὶν
ἐπιχειρῆσαι τῷ ἔργῳ πόνους μὲν καὶ κινδύνους
304 μεγάλους προσημαίνοντα, τὰς δὲ τελευτὰς αὐτῶν
ἔσεσθαι καλάς. ἦσαν δὲ αἱ πρῶται πόλεις ἄρξασαι
τοῦ πρὸς αὐτὸν πολέμου Καινίνη καὶ Ἄντεμνα καὶ
Κρουστομέρεια, πρόφασιν μὲν ποιούμεναι τὴν ἁρπα-
γὴν τῶν παρθένων καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὑπὲρ αὐτῶν
δίκας, ὡς δὲ τἀληθὲς εἶχεν ἀχθόμεναι τῇ κτίσει τε

καὶ αὐξήσει τῆς Ῥώμης δι' ὀλίγου πολλῇ γενομένῃ καὶ οὐκ ἀξιοῦσαι περιιδεῖν κοινὸν ἐπὶ τοῖς περιοίκοις ἅπασι κακὸν φυόμενον. τέως μὲν οὖν πρὸς τὸ Σαβίνων ἔθνος ἀποστέλλουσαι πρέσβεις ἐκείνους ἠξίουν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πολέμου παραλαβεῖν ἰσχύν τε μεγίστην ἔχοντας καὶ χρήμασι πλείοσι δυναμένους ἄρχειν τε ἀξιοῦντας τῶν πλησιοχώρων καὶ οὐκ ἐλάχιστα τῶν ἄλλων περιυβρισμένους· τῶν γὰρ ἡρπασμένων αἱ πλείους ἦσαν ἐκείνων.

XXXIII. *Ἐπεὶ δ' οὐδὲν ἐπέραινον ἀντικαθισταμένων αὐταῖς τῶν παρὰ τοῦ Ῥωμύλου πρεσβειῶν καὶ* 3[illegible] *θεραπευουσῶν λόγοις τε καὶ ἔργοις τὸ ἔθνος, ἀχθόμεναι τῇ τριβῇ τοῦ χρόνου μελλόντων ἀεὶ τῶν Σαβίνων καὶ ἀναβαλλομένων εἰς χρόνους μακροὺς τὴν περὶ τοῦ πολέμου βουλὴν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἔγνωσαν τοῖς Ῥωμαίοις πολεμεῖν, ἀποχρῆν οἰόμεναι τὴν οἰκείαν δύναμιν, εἰ καθ' ἓν αἱ τρεῖς γένοιντο, μίαν αἱρήσειν πόλιν οὐ μεγάλην. ἐβουλεύσαντο μὲν ταῦτα, συνελθεῖν δ' οὐκ ἔφθησαν εἰς ἓν ἅπασαι στρατόπεδον προεξαναστάντων προχειρότερον τῶν ἐκ τῆς Καινίνης, οἵπερ καὶ μάλιστα ἐδόκουν τὸν πόλεμον ἐνάγειν. ἐξεστρατευμένων δὲ τούτων καὶ δῃούντων τὴν ὅμορον ἐξαγαγὼν τὴν δύναμιν ὁ Ῥωμύλος, ἀφυλάκτοις οὖσιν ἔτι τοῖς πολεμίοις ἀπροσδοκήτως ἐπιτίθεται καὶ τοῦ τε χάρακος αὐτῶν ἀρτίως ἱδρυμένου γίνεται κύριος τοῖς τε φεύγουσιν εἰς τὴν πόλιν ἐκ ποδὸς ἑπόμενος οὐδέπω τῶν ἔνδον πεπυσμένων τὴν περὶ τοὺς σφετέρους συμφορὰν τεῖχός τε ἀφύλακτον εὑρὼν καὶ πύλας ἀκλείστους αἱρεῖ τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου καὶ* 3[illegible] *τὸν βασιλέα τῶν Καινινιτῶν ὑπαντήσαντα σὺν καρτερᾷ χειρὶ μαχόμενος αὐτοχειρίᾳ κτείνει καὶ τὰ ὅπλα ἀφαιρεῖται.*

XXXIIII. *Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἁλούσης τῆς πόλεως τὰ ὅπλα παραδοῦναι τοὺς ἁλόντας κελεύσας καὶ παῖδας εἰς ὁμηρείαν, οὓς ἐβούλετο, λαβὼν ἐπὶ τοὺς Ἀντεμνάτας ἐχώρει. γενόμενος δὲ καὶ τῆς ἐκείνων δυνάμεως ἐσκεδασμένης ἔτι κατὰ τὰς προνομὰς τῇ παρ' ἐλπίδας ἐφόδῳ καθάπερ καὶ τῆς προτέρας ἐγκρατὴς καὶ τὰ αὐτὰ τοὺς ἁλόντας διαθεὶς ἀπῆγεν ἐπ' οἶκον τὴν δύναμιν, ἄγων σκῦλά τε ἀπὸ τῶν πεσόντων κατὰ τὴν μάχην καὶ ἀκροθίνια λαφύρων θεοῖς, καὶ πολλὰς ἅμα τούτοις θυσίας ἐποιήσατο. τελευταῖος δὲ τῆς πομπῆς αὐτὸς ἐπορεύετο ἐσθῆτι μὲν ἠμφιεσμένος ἁλουργεῖ, δάφνῃ δὲ κατεστεμμένος τὰς κόμας καὶ ἵνα*
307 *τὸ βασίλειον ἀξίωμα σώζῃ τεθρίππῳ παρεμβεβηκώς. ἡ δ' ἄλλη δύναμις αὐτῷ παρηκολούθει πεζῶν τε καὶ ἱππέων κεκοσμημένη κατὰ τέλη θεούς τε ὑμνοῦσα πατρίοις ᾠδαῖς καὶ τὸν ἡγεμόνα κυδαίνουσα ποιήμασιν αὐτοσχεδίοις. οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως ὑπήντων αὐτοῖς ἅμα γυναιξί τε καὶ τέκνοις παρ' ἄμφω τὰ μέρη τῆς ὁδοῦ τῇ τε νίκῃ συνηδόμενοι καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐνδεικνύμενοι φιλοφροσύνην. ὡς δὲ παρῆλθεν ἡ δύναμις εἰς τὴν πόλιν κρατῆρσί τε ἐπετύγχανεν*
308 *οἴνῳ κεκραμένοις καὶ τραπέζαις τροφῆς παντοίας γεμούσαις, αἳ παρὰ τὰς ἐπιφανεστάτας τῶν οἰκιῶν ἔκειντο, ἵνα ἐμφορεῖσθαι τοῖς βουλομένοις ᾖ. ἡ μὲν οὖν ἐπινίκιός τε καὶ τροπαιοφόρος πομπὴ καὶ θυσία, ἣν καλοῦσι Ῥωμαῖοι θρίαμβον, ὑπὸ Ῥωμύλου πρώτου κατασταθεῖσα τοιαύτη τις ἦν· ἐν δὲ τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ πολυτελὴς γέγονε καὶ ἀλαζὼν εἰς πλούτου μᾶλλον ἐπίδειξιν ἢ δόκησιν ἀρετῆς ἐπιτραγῳδουμένη καὶ καθ' ἅπασαν ἰδέαν ἐκβέβηκε τὴν ἀρχαίαν εὐτέλειαν. μετὰ δὲ τὴν πομπήν τε καὶ θυσίαν νεὼν κατασκευάσας ὁ Ῥωμύλος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Καπιτωλίου [λόφου]*

Διὸς, ὃν ἐπικαλοῦσι Ῥωμαῖοι φερέτριον, οὐ μέγαν· ἔτι γὰρ αὐτοῦ σώζεται τὸ ἀρχαῖον ἴχνος ἐλάττονας ἢ πέντε ποδῶν καὶ δέκα τὰς μείζους πλευρὰς ἔχον· ἐν τούτῳ καθιέρωσε τὰ σκῦλα τοῦ Καινινιτῶν βασιλέως, ὃν αὐτοχειρίᾳ κατειργάσατο. τὸν δὲ Δία τὸν φερέ- 30
τριον, ᾧ τὰ ὅπλα ὁ Ῥωμύλος ἀνέθηκεν, εἴτε βούλεταί τις τροπαιοῦχον εἴτε σκυλοφόρον καλεῖν ὥς ἀξιοῦσί τινες εἴθ', ὅτι πάντων ὑπερέχει καὶ πᾶσαν ἐν κύκλῳ περιείληφε τὴν τῶν ὄντων φύσιν τε καὶ κίνησιν, ὑπερφερέτην οὐχ ἁμαρτήσεται τῆς ἀληθείας.

XXXV. Ὡς δ' ἀπέδωκε τοῖς θεοῖς ὁ βασιλεὺς τὰς χαριστηρίους θυσίας τε καὶ ἀπαρχὰς, πρὶν ἢ τῶν ἄλλων τὶ διαπράξασθαι βουλὴν ἐποιεῖτο περὶ τῶν κρατηθεισῶν πόλεων, ὅντινα χρηστέον αὐταῖς τρόπον, αὐτὸς ἣν ὑπελάμβανε κρατίστην εἶναι γνώμην, πρῶτος ἀποδειξάμενος. ὡς δὲ ἅπασι τοῖς ἐν τῷ συνεδρίῳ παροῦσιν ἥ τε ἀσφάλεια τῶν βουλευμάτων τοῦ ἡγεμόνος ἤρεσκε καὶ ἡ λαμπρότης τά τε ἄλλα ὅσα ἐξ αὐτῶν γενήσεται τῇ πόλει χρήσιμα οὐκ ἐν τῷ παραχρῆμα μόνον ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαντα τὸν ἄλλον χρόνον ἐπῃνεῖτο, συνελθεῖν κελεύσας τὰς γυναῖκας ὅσαι τοῦ τε Ἀντεμνατῶν καὶ τοῦ Καινινιτῶν ἐτύγχανον οὖσαι γένους, ἡρπασμέναι δὲ ἅμα ταῖς ἄλλαις, ἐπεὶ δὲ 31
συνῆλθον ὀλοφυρόμεναί τε καὶ προκυλιόμεναι καὶ τὰς τῶν πατρίδων ἀνακλαίουσαι τύχας, ἐπισχεῖν τῶν ὀδυρμῶν καὶ σιωπῆσαι κελεύσας ἔλεξε· Τοῖς μὲν ὑμετέροις πατράσι καὶ ἀδελφοῖς καὶ ὅλαις ταῖς πόλεσιν ὑμῶν πάντα τὰ δεινὰ ὀφείλεται παθεῖν, ὅτι πόλεμον ἀντὶ φιλίας οὔτε ἀναγκαῖον οὔτε καλὸν ἀνείλοντο· ἡμεῖς δὲ πολλῶν ἕνεκα ἐγνώκαμεν μετρίᾳ χρήσασθαι γνώμῃ πρὸς αὐτοὺς θεῶν τε νέμεσιν ὑφορώμενοι τὴν ἅπασι τοῖς ὑπερόγκοις ἐνισταμένην

καὶ ἀνθρώπων φθόνον δεδιότες ἔλεόν τε κοινῶν κα-
κῶν οὐ μικρὸν ἔρανον εἶναι νομίζοντες, ὡς καὶ αὐτοί
ποτε τοῦ παρ' ἑτέρων δεηθέντες, ὑμῖν τε οὐ μεμπταῖς
ὑπαρχούσαις μέχρι τοῦδε περὶ τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας
οὐ μικρὰν οἰόμενοι ταύτην ἔσεσθαι τιμὴν καὶ χάριν.
παρίεμεν οὖν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτάδα ταύτην ἀζήμιον
καὶ οὔτε ἐλευθερίαν οὔτε κτῆσιν οὔτ' ἄλλο τῶν ἀγα-
θῶν οὐδὲν τοὺς πολίτας ὑμῶν ἀφαιρούμεθα. ἐφίεμεν
311 δὲ τοῖς τε μένειν γλιχομένοις ἐκεῖ καὶ τοῖς μετενέγ-
κασθαι βουλομένοις τὰς οἰκήσεις ἀκίνδυνόν τε καὶ
ἀμεταμέλητον τὴν αἵρεσιν. τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι αὐτοὺς
ἐπεξαμαρτεῖν μηδ' εὑρεθῆναί τι χρῆμα, ὃ ποιήσει τὰς
πόλεις διαλύσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλίαν, φάρμακον
ἡγούμεθα κράτιστον εἶναι πρὸς εὐδοξίαν τε καὶ πρὸς
ἀσφάλειαν τὸ αὐτὸ χρήσιμον ἀμφοτέροις, εἰ ποιήσαι-
μεν ἀποικίας τῆς Ῥώμης τὰς πόλεις καὶ συνοίκους
αὐταῖς πέμψαιμεν αὐτόθεν τοὺς ἱκανούς. ἄπιτε οὖν
ἀγαθὴν ἔχουσαι διάνοιαν καὶ διπλασίως ἢ πρότερον
ἀσπάζεσθε καὶ τιμᾶτε τοὺς ἄνδρας, ὑφ' ὧν γονεῖς τε
ὑμῶν ἐσώθησαν καὶ ἀδελφοὶ καὶ πατρίδες ἐλεύθεραι
ἀφίενται. αἱ μὲν δὴ γυναῖκες ὡς ταῦτ' ἤκουσαν
περιχαρεῖς γενόμεναι καὶ πολλὰ δάκρυα ὑφ' ἡδονῆς
ἀφεῖσαι μετέστησαν ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ὁ δὲ Ῥωμύλος
τριακοσίους μὲν ἄνδρας εἰς ἑκατέραν ἀποίκους ἀπ-
έστειλεν, οἷς ἔδοσαν αἱ πόλεις τρίτην κατακληρου-
χῆσαι μοῖραν τῆς ἑαυτῶν γῆς. Καινινιτῶν δὲ καὶ
Ἀντεμνατῶν τοὺς βουλομένους μεταθέσθαι τὴν οἴκη-
312 σιν εἰς Ῥώμην γυναιξὶν ἅμα καὶ τέκνοις μετήγαγον
κλήρους τε τοὺς ἑαυτῶν ἔχοντας καὶ χρήματα φερο-
μένους ὅσα ἐκέκτηντο, οὓς εὐθὺς εἰς φυλὰς καὶ φρά-
τρας ὁ βασιλεὺς κατέγραψε, τρισχιλίων οὐκ ἐλάττους
ὄντας, ὥστε τοὺς σύμπαντας ἑξακισχιλίους πεζοὺς

Ῥωμαίοις τότε πρῶτον ἐκ καταλόγου γενέσθαι. Καινίνη μὲν δὴ καὶ Ἄντεμνα πόλεις οὐκ ἄσημοι γένος ἔχουσαι τὸ Ἑλληνικὸν, Ἀβοριγῖνες γὰρ αὐτὰς ἀφελόμενοι τοὺς Σικελοὺς κατέσχον, Οἰνώτρων μοῖρα τῶν ἐξ Ἀρκαδίας ἀφικομένων, ὡς εἴρηταί μοι πρότερον, μετὰ τόνδε τὸν πόλεμον ἀποικίαι Ῥωμαίων γεγένηντο.

XXXVI. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ Κρουστομερίνους ἐξάγει τὴν στρατιὰν παρεσκευασμένους ἄμεινον τῶν προτέρων· οὓς ἐκ παρατάξεώς τε καὶ τειχομαχίας παραστησάμενος ἄνδρας ἀγαθοὺς κατὰ τὸν ἀγῶνα γενομένους οὐδὲν ἔτι διαθεῖναι κακὸν ἠξίωσεν, ἀλλὰ καὶ ταύτην ἐποίησεν ἄποικον Ῥωμαίων τὴν πόλιν ὥσπερ τὰς προτέρας. ἦν δὲ τὸ Κρουστομέριον Ἀλβανῶν ἀποίκησις πολλοῖς πρότερον τῆς Ῥώμης ἀποσταλεῖσα χρόνοις. διαγγελλούσης 31
δὲ τῆς φήμης πολλαῖς πόλεσι τήν τε κατὰ πολέμους γενναιότητα τοῦ ἡγεμόνος καὶ πρὸς τοὺς κρατηθέντας ἐπιείκειαν ἄνδρες τε αὐτῷ προσετίθεντο πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ δυνάμεις ἀξιοχρέους πανοικίᾳ μετανισταμένας ἐπαγόμενοι, ὧν ἐφ' ἑνὸς ἡγεμόνος ἐκ Τυρρηνίας ἐλθόντος, ᾧ Καίλιος ὄνομα ἦν, τῶν λόφων τις, ἐν ᾧ καθιδρύθη, Καίλιος εἰς τόδε χρόνου καλεῖται· καὶ πόλεις ὅλαι παρεδίδοσαν ἑαυτὰς ἀπὸ τῆς Μεδυλλίνων ἀρξάμεναι καὶ ἐγίνοντο Ῥωμαίων ἀποικίαι. Σαβῖνοι δὲ ταῦτα ὁρῶντες ἤχθοντο καὶ δι' αἰτίας ἀλλήλους εἶχον, ὅτι οὐκ ἀρχομένην τὴν Ῥωμαίων ἰσχὺν ἐκώλυσαν, ἀλλ' ἐπὶ μέγα προηκούσῃ συμφέρεσθαι ἔμελλον, ἐδόκει τε αὐτοῖς ἐπανορθώσασθαι τὴν προτέραν ἄγνοιαν ἀξιολόγου δυνάμεως ἀποστολῇ. καὶ μετὰ τοῦτο ἀγορὰν ποιησάμενοι σύμπαντες ἐν τῇ μεγίστῃ τε πόλει καὶ πλεῖστον ἀξίωμα ἐχούσῃ τοῦ ἔθνους,

ἡ Κυρὶς ὄνομα ἦν, ψῆφον ὑπὲρ τοῦ πολέμου διήνεγ-
114 καν ἀποδείξαντες ἡγεμόνα τῆς στρατιᾶς Τίτον, ὃς
ἐπεκαλεῖτο Τάτιος, βασιλέα Κυριτῶν. Σαβῖνοι μὲν
δὴ ταῦτα βουλευσάμενοι καὶ διαλυθέντες κατὰ τὰς
πόλεις τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ηὐτρεπίζοντο, ὡς εἰς
νέωτα ἐπὶ τὴν Ῥώμην πολλῇ χειρὶ ἐλάσοντες.

XXXVII. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὁ Ῥωμύλος ἀντιπαρ-
εσκευάζετο τὰ κράτιστα, ὡς ἀμυνούμενος ἄνδρας τὰ
πολέμια ἀλκίμους, τοῦ μὲν Παλατίου τὸ τεῖχος ὡς
ἀσφαλέστερον εἶναι τοῖς ἔνδον ὑψηλοτέροις ἐρύμα-
σιν ἐγείρων, τοὺς δὲ παρακειμένους αὐτῷ λόφους
τόν τε Αὐεντῖνον καὶ τὸν Καπετωλῖνον νῦν λεγόμενον
ἀποταφρεύων καὶ χαρακώμασι καρτεροῖς περιλαμβά-
νων, ἐν οἷς τὰ ποίμνια καὶ τοὺς γεωργοὺς αὐλίζεσθαι
τὰς νύκτας ἐπέταξεν ἐχεγγύῳ φρουρᾷ καταλαβὼν
ἑκάτερον, καὶ εἴ τι ἄλλο χωρίον ἀσφάλειαν αὐτοῖς
παρέξειν ἔμελλεν ἀποταφρεύων καὶ περισταυρῶν καὶ
διὰ φυλακῆς ἔχων. ἧκε δὲ αὐτῷ Τυρρηνῶν ἐπικου-
ρίαν ἱκανὴν ἄγων ἐκ Σολωνίου πόλεως ἀνὴρ δρα-
15 στήριος καὶ τὰ πολέμια διαφανής, Λοκόμων ὄνομα,
φίλος οὐ πρὸ πολλοῦ γεγονώς, καὶ παρὰ Ἀλβανῶν
ἄνδρες, οὓς ὁ πάππος ἔπεμψεν αὐτῷ, συχνοὶ στρα-
τιῶταί τε καὶ ὑπηρέται καὶ τεχνῖται πολεμικῶν ἔρ-
γων, σῖτός τε καὶ ὅπλα καὶ ὅσα τούτοις πρόσφορα ἦν
ἱκανῶς ἅπαντα ἐπεχορηγεῖτο. ἐπεὶ δ' ἐν ἑτοίμῳ τὰ
πρὸς τὸν ἀγῶνα ἦν ἑκατέροις, ἔαρος ἀρχομένου μέλ-
λοντες ἐξάγειν οἱ Σαβῖνοι τὰς δυνάμεις ἔγνωσαν
ἀποστεῖλαι πρεσβείαν πρῶτον ὡς τοὺς πολεμίους τάς
τε γυναῖκας ἀξιώσουσαν ἀπολαβεῖν καὶ δίκας ὑπὲρ
αὐτῶν αἰτήσουσαν τῆς ἁρπαγῆς, ἵνα δὴ δι' ἀνάγκην
δοκῶσιν ἀνειληφέναι τὸν πόλεμον οὐ τυγχάνοντες
τῶν δικαίων, καὶ τοὺς κήρυκας ἔπεμπον ἐπὶ ταῦτα.

Ῥωμύλου δὲ ἀξιοῦντος τὰς μὲν γυναῖκας, ἐπειδὴ οὐδ' αὐταῖς ἀκούσαις ὁ μετὰ τῶν ἀνδρῶν βίος ἦν, ἐᾶν παρὰ τοῖς γεγαμηκόσι μένειν, εἰ δέ τινος ἄλλου δέονται λαμβάνειν ὡς παρὰ φίλων, πολέμου δὲ μὴ ἄρχειν, οὐδενὶ τῶν ἀξιουμένων ὑπακούσαντες ἐξῆγον τὴν 31 στρατιὰν πεζοὺς μὲν ἄγοντες πεντακισχιλίους ἐπὶ δύο μυριάσιν, ἱππεῖς δὲ ὀλίγου δέοντας χιλίων. ἦν δὲ καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων δύναμις οὐ πολὺ τῆς Σαβίνων δέουσα δύο μὲν αἱ τῶν πεζῶν μυριάδες, ὀκτακόσιοι δ' ἱππεῖς, καὶ προεκάθητο τῆς πόλεως διχῇ διῃρημένη, μία μὲν μοῖρα τὸν Ἐσκυλῖνον κατέχουσα λόφον, ἐφ' ἧς αὐτὸς ὁ Ῥωμύλος ἦν, ἑτέρα δὲ τὸν Κυρίνιον οὔπω ταύτην ἔχοντα τὴν προσηγορίαν, ἧς ὁ Τυρρηνὸς ἦν Λοκόμων ἡγεμών.

XXXVIII. *Μαθὼν δὲ τὴν παρασκευὴν αὐτῶν Τάτιος ὁ τῶν Σαβίνων βασιλεὺς νυκτὸς ἀναστήσας τὸν στρατὸν ἦγε διὰ τῆς χώρας οὐδὲν σινόμενος τῶν κατὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ πρὶν ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον μεταξὺ τοῦ τε Κυρινίου καὶ τοῦ Καπιτωλίου τίθησιν ἐν τῷ πεδίῳ τὸν χάρακα. ὁρῶν δὲ ἀσφαλεῖ πάντα φυ- 31 λακῇ κατεχόμενα πρὸς τῶν πολεμίων, σφίσι δὲ οὐδὲν χωρίον ἀπολειπόμενον ὀχυρὸν εἰς πολλὴν ἐνέπιπτεν ἀπορίαν οὐκ ἔχων ὅ τι χρήσεται τῇ τριβῇ τοῦ χρόνου. ἀμηχανοῦντι δὲ αὐτῷ παράδοξος εὐτυχία γίνεται παραδοθέντος τοῦ κρατίστου τῶν ὀχυρωμάτων κατὰ τοιάνδε τινὰ συντυχίαν. παρεξιόντας γὰρ τὴν ῥίζαν τοῦ Καπιτωλίου τοὺς Σαβίνους εἰς ἐπίσκεψιν, εἴ τι μέρος εὑρεθείη τοῦ λόφου κλοπῇ ληφθῆναι δυνατὸν ἢ βίᾳ, παρθένος τις ἀπὸ τοῦ μετεώρου κατεσκόπει θυγάτηρ ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, ᾧ προσέκειτο ἡ τοῦ χωρίου φυλακή, Τάρπεια ὄνομα· καὶ αὐτήν, ὡς μὲν Φάβιός τε καὶ Κίγκιος γράφουσιν, ἔρως εἰσέρχεται*

τῶν ψελλίων, ἃ περὶ τοῖς ἀριστεροῖς βραχίοσιν ἐφόρουν,
καὶ τῶν δακτυλίων· χρυσοφόροι γὰρ ἦσαν οἱ Σαβῖνοι
τότε καὶ Τυρρηνῶν οὐχ ἧττον ἁβροδίαιτοι· ὡς δὲ
Πίσων Λεύκιος ὁ τιμητικὸς ἱστορεῖ, καλοῦ πράγμα-
118 τος ἐπιθυμία γυμνοὺς τῶν σκεπαστηρίων ὅπλων πα-
ραδοῦναι τοῖς πολίταις τοὺς πολεμίους. ὁπότερον δὲ
τούτων ἀληθέστερόν ἐστιν ἐκ τῶν ὕστερον γενομένων
ἔξεστιν εἰκάζειν. πέμψασα δ' οὖν τῶν θεραπαινίδων
τινὰ διὰ πυλίδος, ἣν οὐδεὶς ἔμαθεν ἀνοιγομένην,
ἠξίου τὸν βασιλέα τῶν Σαβίνων ἐλθεῖν αὐτῇ δίχα
τῶν ἄλλων εἰς λόγους, ὡς ἐκείνῳ διαλεξομένη περὶ
πράγματος ἀναγκαίου καὶ μεγάλου. δεξαμένου δὲ
τοῦ Τατίου τὸν λόγον κατ' ἐλπίδα προδοσίας καὶ
συνελθόντος εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον, προελ-
θοῦσα εἰς ἐφικτὸν ἡ παρθένος ἐξεληλυθέναι μὲν
νυκτὸς ἐκ τοῦ φρουρίου τὸν πατέρα αὐτῆς ἔφη χρείας
τινὸς ἕνεκα, τὰς δὲ κλεῖς αὐτὴ φυλάττειν τῶν πυλῶν
καὶ παραδώσειν αὐτοῖς τὸ ἔρυμα νυκτὸς ἀφικομένοις
μισθὸν τῆς προδοσίας λαβοῦσα τὰ φορήματα τῶν
Σαβίνων, ἃ περὶ τοῖς εὐωνύμοις εἶχον ἅπαντες
βραχίοσιν. εὐδοκοῦντος δὲ τοῦ Τατίου λαβοῦσα τὰς
πίστεις δι' ὅρκων παρ' αὐτοῦ καὶ αὐτὴ δοῦσα τοῦ
μὴ ψεύδεσθαι τὰς ὁμολογίας τόπον τε ὁρίσασα, ἐφ'
19 ὃν ἔδει τοὺς Σαβίνους ἐλθεῖν, τὸν ἐχυρώτατον καὶ
νυκτὸς ὥραν τὴν ἀφυλακτοτάτην ἀπῄει καὶ τοὺς ἔν-
δον ἔλαθε.

XXXVIIII. Μέχρι μὲν δὴ τούτων συμφέρονται
πάντες οἱ Ῥωμαίων συγγραφεῖς, ἐν δὲ τοῖς ὕστερον
λεγομένοις οὐχ ὁμολογοῦσι. Πίσων γὰρ ὁ τιμητικός,
οὗ καὶ πρότερον ἐμνήσθην, ἄγγελόν φησιν ὑπὸ τῆς
Ταρπείας ἀποσταλῆναι νύκτωρ ἐκ τοῦ χωρίου δηλώ-
σοντα τῷ Ῥωμύλῳ τὰς γενομένας τῇ κόρῃ πρὸς τοὺς

Σαβίνους ὁμολογίας, ὅτι μέλλοι τὰ σκεπαστήρια παρ' αὐτῶν αἰτεῖν ὅπλα διὰ τῆς κοινότητος τῶν ὁμολογιῶν παρακρουσαμένη, δύναμίν τε ἀξιώσοντα πέμπειν ἐπὶ τὸ φρούριον ἑτέραν νυκτὸς, ὡς αὐτῷ στρατηλάτῃ παραληψόμενον τοὺς πολεμίους γυμνοὺς τῶν ὅπλων· τὸν δὲ ἄγγελον αὐτομολήσαντα πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Σαβίνων κατήγορον γενέσθαι τῶν τῆς Ταρπείας βουλευμάτων. οἱ δὲ περὶ τὸν Φάβιόν τε καὶ Κίγκιον οὐδὲν τοιοῦτο γεγονέναι λέγουσιν, ἀλλὰ φυλάξαι τὴν κόρην διαβεβαιοῦνται τὰς περὶ τῆς προδοσίας συνθήκας. τὰ δ' ἑξῆς ἅπαντες πάλιν ὁμοίως γράφουσι. φασὶ γὰρ ὅτι παραγενομένου σὺν τῷ κρατίστῳ τῆς στρατιᾶς μέρει τοῦ βασιλέως τῶν Σαβίνων φυλάττουσα τὰς ὑποσχέσεις ἡ Τάρπεια τοῖς μὲν πολεμίοις ἀνέῳξε τὴν συγκειμένην πυλίδα, τοὺς δ' ἐν τῷ χωρίῳ φύλακας ἀναστήσασα διαταχέων σώζειν ἑαυτοὺς ἠξίου καθ' ἑτέρας ἐξόδους τοῖς πολεμίοις ἀφανεῖς, ὡς κατεχόντων ἤδη τῶν Σαβίνων τὸ φρούριον· διαφυγόντων δὲ τούτων τοὺς μὲν Σαβίνους ἀνεῳγμένας εὑρόντας τὰς πύλας κατασχεῖν τὸ φρούριον ἔρημον τῶν φυλάκων, τὴν δὲ Τάρπειαν ὡς τὰ παρ' ἑαυτῆς ὅσα συνέθετο παρεσχημένην ἀξιοῦν τοὺς μισθοὺς τῆς προδοσίας κατὰ τοὺς ὅρκους ἀπολαβεῖν.

XXXX. Ἔπειτα πάλιν ὁ μὲν Πίσων φησὶ τῶν Σαβίνων τὸν χρυσὸν ἑτοίμων ὄντων διδόναι τῇ κόρῃ τὸν περὶ τοῖς ἀριστεροῖς βραχίοσι τὴν Τάρπειαν οὐ τὸν κόσμον ἀλλὰ τοὺς θυρεοὺς παρ' αὐτῶν αἰτεῖν. Τατίῳ δὲ θυμόν τε εἰσελθεῖν ἐπὶ τῇ ἐξαπάτῃ καὶ λογισμὸν τοῦ μὴ παραβῆναι τὰς ὁμολογίας. δόξαι δ' αὐτῷ δοῦναι μὲν τὰ ὅπλα, ὥσπερ ἡ παῖς ἠξίωσε, ποιῆσαι δ' ὅπως αὐτοῖς μηδὲν λαβοῦσα χρήσεται, καὶ αὐτίκα διατεινάμενον ὡς μάλιστα ἰσχύος εἶχε ῥῖψαι

21 τὸν θυρεὸν κατὰ τῆς κόρης καὶ τοῖς ἄλλοις παρακε-
λεύσασθαι ταὐτὸ ποιεῖν. οὕτω δὴ βαλλομένην πάν-
τοθεν τὴν Τάρπειαν ὑπὸ πλήθους τε καὶ ἰσχύος τῶν
πληγῶν πεσεῖν καὶ περισωρευθεῖσαν ὑπὸ τῶν θυρεῶν
ἀποθανεῖν. οἱ δὲ περὶ τὸν Φάβιον ἐπὶ τοῖς Σαβίνοις
ποιοῦσι τὴν τῶν ὁμολογιῶν ἀπάτην· δέον γὰρ αὐτοὺς
τὸν χρυσόν, ὥσπερ ἡ Τάρπεια ἠξίου, κατὰ τὰς ὁμο-
λογίας ἀποδιδόναι, χαλεπαίνοντας ἐπὶ τῷ μεγέθει
τοῦ μισθοῦ τὰ σκεπαστήρια κατ' αὐτῆς βαλεῖν, ὡς
ταῦτα ὅτε ὤμνυσαν αὐτῇ δώσειν ὑπεσχημένους. ἔοικε
δὲ τὰ μετὰ ταῦτα γενόμενα τὴν Πίσωνος ἀληθε-
στέραν ποιεῖν ἀπόκρισιν. τάφου τε γὰρ ἔνθα ἔπεσεν
ἠξίωται τὸν ἱερώτατον τῆς πόλεως κατέχουσα λόφον,
καὶ χοὰς αὐτῇ Ῥωμαῖοι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπιτε-
λοῦσι, (λέγω δὲ ἃ Πίσων γράφει) ὧν οὐδενὸς εἰκὸς
αὐτήν, εἰ προδιδοῦσα τὴν πατρίδα τοῖς πολεμίοις
ἀπέθανεν, οὔτε παρὰ τῶν προδοθέντων οὔτε παρὰ
τῶν ἀποκτεινάντων τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ εἴ τι λείψανον
22 αὐτῆς ἦν τοῦ σώματος ἀνασκαφὲν ἔξω ῥιφῆναι σὺν
χρόνῳ φόβου τε καὶ ἀποτροπῆς ἕνεκα τῶν μελλόν-
των τὰ ὅμοια δρᾶν. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων κρινέτω
τὶς ὡς βούλεται.

XXXXI. Ὁ δὲ Τάτιος καὶ οἱ Σαβῖνοι φρουρίου γενόμενοι καρτεροῦ κύριοι καὶ τὰ πλεῖστα τῆς Ῥωμαίων ἀποσκευῆς ἀμοχθεὶ παρειληφότες ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἤδη τὸν πόλεμον διέφερον. πολλαὶ μὲν οὖν αὐτῶν ἐγίνοντο καὶ διὰ πολλὰς προφάσεις παρεστρατοπεδευκότων ἀλλήλοις δι' ὀλίγου πεῖραί τε καὶ συμπλοκαὶ οὔτε τὰ κατορθώματα μεγάλα ἑκατέρῳ φέρουσαι τῶν στρατευμάτων οὔτε τὰ σφάλματα, μέγισται δ' ἐκ παρατάξεως ὅλαις ταῖς δυνάμεσι πρὸς ἀλλήλας μάχαι διτταὶ καὶ φόνος ἑκατέρων πολύς. ἑλκομένου

γὰρ τοῦ χρόνου γνώμην ἀμφότεροι τὴν αὐτὴν ἔσχον ὁλοσχερεῖ κρῖναι τὸν ἀγῶνα μάχῃ, καὶ προελθόντες εἰς τὸ μεταξὺ τῶν στρατοπέδων χωρίον ἡγεμόνες τε ἄριστοι τὰ πολέμια καὶ στρατιῶται πολλῶν ἐθάδες ἀγώνων ἄξια λόγου ἔργα ἀπεδείκνυντο ἐπιόντες ἀλλήλοις καὶ τοὺς ἐπιόντας δεχόμενοι καὶ ἐξ ὑποστροφῆς εἰς ἴσον αὖθις καθιστάμενοι. οἱ δ' ἐπὶ τῶν ἐρυμάτων ἑστῶτες ἰσορρόπου θεαταὶ ἀγῶνος καὶ θαμινὰ ἑκατέρωσε μεταπίπτοντος τῷ μὲν κατορθοῦντι τῶν σφετέρων ἐπικελεύσει τε καὶ παιανισμῷ πολλὴν ἐποίουν τὴν εἰς τὸ εὔψυχον ἐπίδοσιν, τῷ δὲ καμόντι καὶ διωκομένῳ. δεήσεις τε καὶ οἰμωγὰς προϊέμενοι κωλυταὶ τοῦ εἰς τέλος ἀνάνδρου ἐγίνοντο· ὑφ' ὧν ἀμφοτέρων ἠναγκάζοντο καὶ παρὰ δύναμιν ὑπομένειν τὰ δεινά. ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν οὕτω διενέγκαντες ἀγχωμάλως τὴν μάχην, σκότους ὄντος ἤδη ἄσμενοι εἰς τοὺς οἰκείους ἑκάτεροι χάρακας ἀπηλλάσσοντο.

XXXXII. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις ταφὰς ποιησάμενοι τῶν νεκρῶν καὶ τοὺς κεκμηκότας ὑπὸ τραυμάτων ἀνακτησάμενοι δυνάμεις τε παρασκευάσαντες ἄλλας, ἐπειδὴ ἔδοξεν αὐτοῖς αὖθις ἑτέραν συνάψαι μάχην, εἰς τὸ αὐτὸ τῷ προτέρῳ χωρίον συνελθόντες ἄχρι νυκτὸς ἐμάχοντο. ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ Ῥωμαίων ἀμφοτέροις ἐπικρατούντων τοῖς κέρασιν, (εἶχε δὲ τοῦ δεξιοῦ τὴν ἡγεμονίαν αὐτὸς ὁ Ῥωμύλος, τοῦ δὲ ἀριστεροῦ Λοκόμων ὁ Τυρρηνός) τοῦ δὲ μέσου μηδέπω κρίσιν ἔχοντος, ὁ κωλύσας τὴν εἰς τέλος τῶν Σαβίνων ἧτταν καὶ εἰς ἀντίπαλα καταστήσας αὖθις τὰ λειπόμενα τοῖς νικῶσιν εἷς ἀνὴ ἐγένετο Μέττιος Κούρτιος ὄνομα, ῥώμην τε σώματος πολὺς [ἀνὴρ,] καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖος, μάλιστα δ' ἐπὶ τῷ μηδένα ὀκνεῖν φόβον ἢ κίνδυνον εὐδοκιμῶν. οὗτος δ' ἐτάχθη μὲν ἡγεῖσθαι

τῶν κατὰ μέσην ἀγωνιζομένων τὴν φάλαγγα καὶ τοὺς ἀντιτεταγμένους ἐνίκα, βουληθεὶς δὲ καὶ τὰ κέρατα τῶν Σαβίνων μοχθοῦντα ἤδη καὶ ἐξωθούμενα εἰς τὸ ἴσον καταστῆσαι, παρακελευσάμενος τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐδίωκε τοὺς φεύγοντας τῶν πολεμίων ἐσκεδασμένους καὶ μέχρι τῶν πυλῶν αὐτοὺς ἤλασεν, ὥστε ἠναγκάσθη καταλιπὼν ἡμιτελῆ τὴν νίκην ὁ Ῥωμύλος ἐπιστρέψαι τε καὶ ἐπὶ τὰ νικῶντα τῶν πολεμίων ὤσασθαι μέρη. τὸ μὲν δὴ κάμνον τῶν Σαβίνων μέρος ἐν τῷ ἴσῳ πάλιν ἦν ἀπελθούσης τῆς μετὰ Ῥωμύλου δυνάμεως, ὁ δὲ κίνδυνος ἅπας περὶ τὸν Κούρτιον καὶ τοὺς σὺν ἐκείνῳ νικῶντας ἐγεγόνει. χρόνον

5 μὲν οὖν τινα οἱ Σαβῖνοι δεξάμενοι τοὺς Ῥωμαίους λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, ἔπειτα πολλῶν ἐπ' αὐτοὺς συνιόντων ἐνέκλινάν τε καὶ διέσωζον ἑαυτοὺς ἐπὶ τὸν χάρακα, πολλὴν τοῦ Κουρτίου παρέχοντος αὐτοῖς εἰς τὸ μὴ διώκεσθαι τεταραγμένοις ἀλλὰ βάδην ἀποχωρεῖν ἀσφάλειαν. αὐτὸς γὰρ εἱστήκει μαχόμενος καὶ τὸν Ῥωμύλον ἐπιόντα ἐδέχετο, γίνεταί τε τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν συμπεσόντων ἀλλήλοις μέγας καὶ καλὸς ἀγών. ἔξαιμος δὲ ὢν ἤδη καὶ καταβελὴς ὁ Κούρτιος ὑπήει κατ' ὀλίγον, καὶ αὐτὸν ἐκ τῶν κατόπιν ὑπεδέχετο λίμνη βαθεῖα, ἣν περιελθεῖν μὲν χαλεπὸν ἦν περικεχυμένων πανταχόθεν τῶν πολεμίων, διελθεῖν δὲ ὑπό τε ἰλύος πλήθους, ἣν τὰ πέριξ τέλματα εἶχε, καὶ βάθους ὕδατος τοῦ κατὰ μέσην αὐτὴν συνεστῶτος ἄπορον. ταύτῃ πλησιάσας ἔρριψεν ἑαυτὸν εἰς τὸ νᾶμα σὺν τοῖς ὅπλοις, καὶ ὁ Ῥωμύλος ὡς αὐτίκα δὴ τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ λίμνῃ διαφθαρησομένου (καὶ ἅμα ἀδύνατον ἦν κατὰ τέλματός τε αὐτὸν καὶ δι' ὕδατος

3 πολλοῦ διώκειν) ἐπὶ τοὺς ἄλλους Σαβίνους τρέπεται· ὁ δὲ Κούρτιος πολλὰ μοχθήσας σὺν χρόνῳ σώζεταί τε

ἐκ τῆς λίμνης τὰ ὅπλα ἔχων καὶ εἰς τὸν χάρακα ἀπάγεται. οὗτος ὁ τόπος ἀνακέχωσται μὲν ἤδη, καλεῖται δ' ἐξ ἐκείνου τοῦ πάθους Κούρτιος λάκκος ἐν μέσῳ μάλιστα ὢν τῆς Ῥωμαίων ἀγορᾶς.

XXXXIII. Ῥωμύλος δὲ τοὺς ἄλλους διώκων ἐγγὺς γενόμενος τοῦ Καπιτωλίου καὶ πολλὰς ἐλπίδας ἔχων αἱρήσειν τὸ φρούριον ἄλλοις τε πολλοῖς τραύμασι καταπονηθεὶς καὶ δὴ καὶ λίθου πληγῇ ἐξαισίῳ κατὰ κροτάφου ἐνεχθέντος ἐκ τῶν ἄνωθεν κακωθεὶς, αἴρεταί τε πρὸς τῶν παρόντων ἡμιθανὴς καὶ εἰς τὸ τεῖχος ἀποφέρεται. τοῖς δὲ Ῥωμαίοις δέος ἐμπίπτει τὸν ἡγεμόνα οὐκέτι ὁρῶσι, καὶ τρέπεται τὸ δεξιὸν κέρας εἰς φυγήν· οἱ δ' ἐν τῷ εὐωνύμῳ ταχθέντες ἅμα τῷ Λοκόμωνι τέως μὲν ἀντεῖχον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀναθαρρυνόμενοι, λαμπροτάτου τὰ πολέμια ἀνδρὸς καὶ πλεῖστα ἔργα κατὰ τοῦτον τὸν πόλεμον ἀποδειξαμένου· ἐπεὶ δὲ κἀκεῖνος ἐλαθεὶς διὰ τῶν πλευρῶν σαυνίῳ τῆς δυνάμεως ὑπολειπούσης ἔπεσεν οὐδ' αὐτοὶ διέμειναν, φυγὴ δὲ μετὰ τοῦτο πάντων αὐτῶν ἐγίνετο, καὶ οἱ Σαβῖνοι τεθαρρηκότες ἐδίωκον ἄχρι τῆς πόλεως. ἤδη δὲ πλησιάζοντες ταῖς πύλαις ἀπηλαύνοντο τῆς νεότητος ἐπεξελθούσης αὐτοῖς ἀκραιφνοῦς, ἣ τὰ τείχη φυλάττειν ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, καὶ τοῦ Ῥωμύλου, ῥᾷον γὰρ ἤδη εἶχεν ἐκ τοῦ τραύματος, ἐκβοηθήσαντος ὡς εἶχε τάχους, ἐγίνετό τε ἀγχίστροφος ἡ τοῦ ἀγῶνος τύχη καὶ πολλὴν ἔχουσα τὴν ἐπὶ θάτερα μεταβολήν. οἱ μέν γε φεύγοντες ὡς τὸν ἡγεμόνα ἐκ τοῦ ἀπροσδοκήτου φανέντα εἶδον ἀναλαβόντες ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ προτέρου δέους εἰς τάξιν καθίσταντο καὶ οὐκέτι ἀνεβάλλοντο μὴ οὐχ ὁμόσε τοῖς ἐχθροῖς χωρεῖν· οἱ δὲ τέως κατείργοντες αὐτοὺς καὶ μηδεμίαν οἰόμενοι μηχανὴν εἶναι τὸ μὴ οὐ κατὰ κράτος αὐτὴν

τὴν πόλιν ἁλῶναι, ἐπειδὴ τὸ αἰφνίδιόν τε καὶ παράδοξον ἐθεάσαντο τῆς μεταβολῆς, περὶ σωτηρίας αὐτοὶ τῆς ἑαυτῶν ἐσκόπουν. ἦν δὲ αὐτοῖς οὐκ εὐπετὴς ἡ πρὸς τὸν χάρακα ἀναχώρησις ἀπὸ ὑψηλοῦ τε χωρίου καὶ διὰ κοίλης ὁδοῦ διωκομένοις, καὶ ὁ πολὺς αὐτῶν φόνος ἐν ταύτῃ γίνεται τῇ τροπῇ. ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν οὕτως ἀγχωμάλως ἀγωνισάμενοι καὶ εἰς τύχας παραλόγους ἀμφότεροι καταστάντες ἡλίου περὶ καταφορὰν ὄντος ἤδη διεκρίθησαν.

XXXXIIII. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις οἵ τε Σαβῖνοι ἐν βουλῇ ἐγίνοντο πότερον ἀποίσουσιν ἐπ' οἴκου τὰς δυνάμεις, ὅσα δύνανται τῆς χώρας τῶν πολεμίων κακώσαντες, ἢ προσμεταπέμψονται στρατιὰν ἑτέραν
329 οἴκοθεν καὶ προσμενοῦσι λιπαροῦντες ἕως τὸ κάλλιστον ἐπιθήσωσι τῷ πολέμῳ κράτος. πονηρὸν δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ ἀπιέναι μετ' αἰσχύνης τῆς ἀπράκτου ἀναχωρήσεως ἐφαίνετο εἶναι καὶ τὸ μένειν οὐδενός σφισι χωροῦντος κατ' ἐλπίδα. συμβάσεως δὲ πέρι διαλέγεσθαι πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἥνπερ ἐδόκουν εἶναι μόνην εὐπρεπῆ τοῦ πολέμου ἀπαλλαγὴν, οὐχ ἑαυτοῖς μᾶλλον ἢ Ῥωμαίοις ἁρμόττειν ὑπελάμβανον· Ῥωμαῖοι δὲ οὐδὲν ἧττον ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τῶν Σαβίνων εἰς πολλὴν ἀπορίαν ἐνέπιπτον ὅ τι χρήσαιντο τοῖς πράγμασιν. οὔτε γὰρ ἀποδιδόναι τὰς γυναῖκας ἠξίουν οὔτε κατέχειν· τῷ μὲν ἧττταν ὁμολογουμένην ἀκολουθεῖν οἰόμενοι καὶ ἀναγκαῖόν σφισιν ἐσόμενον πᾶν ὅ τι ἂν ἄλλο ἐπιταχθῶσιν ὑπομένειν, τῷ δὲ πολλὰ καὶ δεινὰ ἐπιδεῖν χώρας τε πορθουμένης καὶ νεότητος τῆς κρατίστης ἀπολλυμένης· περὶ φιλίας τε εἰ διαλέγοιντο πρὸς τοὺς Σαβίνους, οὐδενὸς ὑπελάμβανον τεύξεσθαι τῶν μετρίων διὰ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δ' ὅτι ταῖς αὐθαδείαις οὐ μετριότης γίνεται

πρὸς τὸ ἀντίπαλον ἐπὶ θεραπείας τραπόμενον ἀλλὰ 33
βαρύτης.

XXXXV. Ἐν ᾧ δὲ ἀμφότεροι ταῦτα διαλογιζόμενοι καὶ οὔτε μάχης ἄρχειν τολμῶντες οὔτε περὶ φιλίας διαλεγόμενοι παρεῖλκον τὸν χρόνον, αἱ Ῥωμαίων γυναῖκες ὅσαι τοῦ Σαβίνων ἐτύγχανον οὖσαι γένους, δι' ἃς ὁ πόλεμος συνειστήκει, συνελθοῦσαι δίχα τῶν ἀνδρῶν εἰς ἓν χωρίον καὶ λόγον ἑαυταῖς δοῦσαι γνώμην ἐποιήσαντο συμβατηρίων ἄρξαι πρὸς ἀμφοτέρους αὐταὶ λόγων. ἡ δὲ τοῦτο εἰςηγησαμένη τὸ βούλευμα ταῖς γυναιξὶν Ἑρσιλία μὲν ἐκαλεῖτο, γένους δ' οὐκ ἀφανοῦς ἦν ἐν Σαβίνοις. ταύτην δ' οἱ μέν φασι γεγαμημένην ἤδη σὺν ταῖς ἄλλαις ἁρπασθῆναι κόραις ὡς παρθένον, οἱ δὲ τὰ πιθανώτατα γράφοντες ἑκοῦσαν ὑπομεῖναι λέγουσι μετὰ θυγατρός· ἁρπασθῆναι γὰρ δὴ κἀκείνης θυγατέρα μονογενῆ. 331
ὡς δὲ ταύτην ἔσχον τὴν γνώμην αἱ γυναῖκες ἧκον ἐπὶ τὸ συνέδριον καὶ τυχοῦσαι λόγου μακρὰς ἐξέτειναν δεήσεις, ἐπιτροπὴν ἀξιοῦσαι λαβεῖν τῆς πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐξόδου, πολλὰς καὶ ἀγαθὰς ἐλπίδας ἔχειν λέγουσαι περὶ τοῦ συνάξειν εἰς ἓν τὰ ἔθνη καὶ ποιήσειν φιλίαν. ὡς δὲ ταῦτ' ἤκουσαν οἱ συνεδρεύοντες τῷ βασιλεῖ σφόδρα τε ἠγάσθησαν καὶ πόρον ὡς ἐν ἀμηχάνοις πράγμασι τοῦτον ὑπέλαβον εἶναι μόνον. γίνεται δὴ μετὰ τοῦτο δόγμα τοιόνδε βουλῆς· ὅσαι τοῦ Σαβίνων γένους ἦσαν ἔχουσαι τέκνα, ταύταις ἐξουσίαν εἶναι καταλιπούσαις τὰ τέκνα παρὰ τοῖς ἀνδράσι πρεσβεύειν ὡς τοὺς ὁμοεθνεῖς, ὅσαι δὲ πλειόνων παίδων μητέρες ἦσαν ἐπάγεσθαι μοῖραν ἐξ αὐτῶν ὁσηνδήτινα καὶ πράττειν ὅπως εἰς φιλίαν συνάξουσι τὰ ἔθνη. μετὰ τοῦτο ἐξῄεσαν ἐσθῆτας ἔχουσαι πενθίμους, τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ τέκνα νήπια ἐπαγό-

μεναι. ὡς δ' εἰς τὸν χάρακα τῶν Σαβίνων προῆλθον ὀδυρόμεναί τε καὶ προσπίπτουσαι τοῖς ἁπάντων γό-
32 νασι πολὺν οἶκτον ἐκ τῶν ὁρώντων ἐκίνησαν, καὶ τὰ δάκρυα κατέχειν οὐδεὶς ἱκανὸς ἦν. συναχθέντος δὲ αὐταῖς τοῦ συνεδρίου τῶν προβούλων καὶ κελεύσαντος τοῦ βασιλέως ὑπὲρ ὧν ἥκουσι λέγειν ἡ τοῦ βουλεύματος ἄρξασα καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσα τῆς πρεσβείας Ἑρσιλία μακρὰν καὶ συμπαθῆ διεξῆλθε δέησιν, ἀξιοῦσα χαρίσασθαι τὴν εἰρήνην ταῖς δεομέναις ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν, δι' ἃς ἐξενηνέχθαι τὸν πόλεμον ἀπέφαινεν· ἐφ' οἷς δὲ γενήσονται δικαίοις αἱ διαλύσεις, τοὺς ἡγεμόνας αὐτοὺς συνελθόντας ἐφ' ἑαυτῶν διομολογήσασθαι πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ὁρῶντας.

XXXXVI. Τοιαῦτα εἰποῦσαι προὔπεσον ἅπασαι τῶν τοῦ βασιλέως γονάτων ἅμα τοῖς τέκνοις καὶ διέμενον ἐρριμμέναι, ἕως ἀνέστησαν αὐτὰς ἐκ τῆς γῆς οἱ παρόντες ἅπαντα ποιήσειν τὰ μέτρια καὶ δυνατὰ ὑπισχνούμενοι. μεταστησάμενοι δὲ αὐτὰς ἐκ τοῦ συνεδρίου καὶ βουλευσάμενοι καθ' ἑαυτοὺς ἔκριναν ποιεῖσθαι τὰς διαλλαγάς. καὶ γίνονται τοῖς ἔθνεσιν ἐκεχειρίαι μὲν πρῶτον· ἔπειτα συνελθόντων τῶν βα-
3 σιλέων συνθῆκαι περὶ φιλίας. ἦν δὲ τὰ συνομολογηθέντα τοῖς ἀνδράσι, περὶ ὧν τοὺς ὅρκους ἐποιήσαντο, τοιάδε· βασιλέας μὲν εἶναι Ῥωμαίων Ῥωμύλον καὶ Τάτιον ἰσοψήφους ὄντας καὶ τιμὰς καρπουμένους τὰς ἴσας, καλεῖσθαι δὲ τὴν μὲν πόλιν ἐπὶ τοῦ κτίσαντος τὸ αὐτὸ φυλάττουσαν ὄνομα Ῥώμην, καὶ ἕνα ἕκαστον τῶν ἐν αὐτῇ πολιτῶν Ῥωμαῖον, ὡς πρότερον, τοὺς δὲ σύμπαντας ἐπὶ τῆς Τατίου πατρίδος κοινῇ περιλαμβανομένους κλήσει Κυρίτας· πολιτεύειν δὲ τοὺς βουλομένους Σαβίνων ἐν Ῥώμῃ ἱερά τε συνενεγκαμένους καὶ εἰς φυλὰς καὶ φράτρας ἐπιδιαιρεθέντας.

ταῦτα ὀμόσαντες καὶ βωμοὺς ἐπὶ τοῖς ὅρκοις ἱδρυσάμενοι κατὰ μέσην μάλιστα τὴν καλουμένην ἱερὰν ὁδὸν συνεκεράσθησαν ἀλλήλοις. καὶ οἱ μὲν ἄλλοι τὰς δυνάμεις ἀναλαβόντες ἡγεμόνες ἀπῆγον ἐπ' οἴκου, Τάτιος δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ σὺν αὐτῷ τρεῖς ἄνδρες οἴκων τῶν διαφανεστάτων ὑπέμειναν ἐν Ῥώμῃ καὶ τιμὰς ἔσχον, ἃς τὸ ἀπ' αὐτῶν ἐκαρποῦτο γένος, Οὐόλοσσος Οὐαλέριος καὶ Τάλλος Τύραννος ἐπίκλησιν καὶ τελευταῖος Μέττιος Κούρτιος, ὁ τὴν λίμνην σὺν τοῖς ὅπλοις διανηξάμενος, οἷς παρέμειναν ἑταῖροί τε καὶ συγγενεῖς καὶ πελάται, τῶν ἐπιχωρίων ἀριθμὸν οὐκ ἐλάττους.

XXXXVII. Καταστάντων δὲ τῶν πραγμάτων ἔδοξε τοῖς βασιλεῦσιν, ἐπειδὴ πολλὴν ἐπίδοσιν εἰς ὄχλου πλῆθος ἡ πόλις εἰλήφει, διπλάσιον τοῦ προτέρου ποιῆσαι τὸν τῶν πατρικίων ἀριθμὸν προσκαταλέξαντας σὺν τοῖς ἐπιφανεστάτοις οἴκοις ἐκ τῶν ὕστερον ἐποικησάντων ἴσους τοῖς προτέροις νεωτέρους, οὓς ἐκάλεσαν πατρικίους· ἐξ ὧν ἑκατὸν ἄνδρας, οὓς αἱ φρᾶτραι προεχειρίσαντο, τοῖς ἀρχαίοις βουλευταῖς προσέγραψαν. περὶ μὲν οὖν τούτων ὀλίγου δεῖν πάντες οἱ συγγράψαντες τὰς Ῥωμαϊκὰς ἱστορίας συμπεφωνήκασιν, ὀλίγοι δέ τινες περὶ τοῦ πλήθους τῶν προσκαταγραφέντων βουλευτῶν διαφέρονται. οὐ γὰρ ἑκατὸν ἀλλὰ πεντήκοντα τοὺς ἐπεισελθόντας εἰς τὴν βουλὴν ἀποφαίνουσι γενέσθαι. περὶ δὲ τῶν τιμῶν, ἃς ταῖς γυναιξὶν οἱ βασιλεῖς ἀπέδοσαν, ὅτι συνήγαγον αὐτοὺς εἰς φιλίαν, οὐχ ἅπαντες Ῥωμαίων συγγραφεῖς συμφέρονται. τινὲς μὲν γὰρ αὐτῶν γράφουσι τά τε ἄλλα πολλὰ καὶ μεγάλα δωρήσασθαι ταῖς γυναιξὶ τοὺς ἡγεμόνας καὶ δὴ καὶ τὰς φράτρας τριάκοντα οὔσας, ὥσπερ ἔφην, ἐπωνύμους τῶν γυ-

ναικῶν ποιῆσαι· τοσαύτας γὰρ εἶναι γυναῖκας τὰς
ἐπιπρεσβευσαμένας. Οὐάρρων δὲ Τερέντιος τοῦτ'
αὐτοῖς τὸ μέρος οὐχ ὁμολογεῖ παλαίτερόν τε λέγων
ἐπὶ ταῖς κουρίαις τεθῆναι τὰ ὀνόματα ὑπὸ τοῦ Ῥω-
μύλου κατὰ τὴν πρώτην τοῦ πλήθους διαίρεσιν τὰ
μὲν ἀπ' ἀνδρῶν ληφθέντα ἡγεμόνων, τὰ δ' ἀπὸ τό-
πων· τάς τ' ἐπὶ τὴν πρεσβείαν ἐξελθούσας γυναῖκας
οὐ τριάκοντα εἶναί φησιν, ἀλλὰ πεντακοσίας τε καὶ
τριάκοντα τριῶν δεούσας οἴεταί τε οὐδ' εἰκὸς εἶναι
τοσούτων γυναικῶν τιμὴν ἀφελομένους τοὺς βασιλεῖς
ὀλίγαις ἐξ αὐτῶν δοῦναι μόναις. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τού-
336 των οὔτε μηδένα ποιήσασθαι λόγον οὔτε πλείω γρά-
φειν τῶν ἱκανῶν ἐφαίνετό μοι.

XXXXVIII. Περὶ δὲ τῆς Κυριτῶν πόλεως, ἐξ ἧς
οἱ περὶ τὸν Τάτιον ἦσαν (ἀπαιτεῖ γὰρ ἡ διήγησις καὶ
περὶ τούτων, οἵτινές τε καὶ ὁπόθεν ἦσαν, εἰπεῖν)
τοσαῦτα παρελάβομεν. ἐν τῇ Ῥεατίνων χώρᾳ καθ'
ὃν χρόνον Ἀβοριγῖνες αὐτὴν κατεῖχον παρθένος τις
ἐπιχωρία τοῦ πρώτου γένους εἰς ἱερὸν ἦλθεν Ἐνυα-
λίου χορεύσουσα· τὸν δ' Ἐνυάλιον οἱ Σαβῖνοι καὶ
παρ' ἐκείνων Ῥωμαῖοι μαθόντες Κυρῖνον ὀνομάζου-
σιν, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν τὸ ἀκριβὲς εἴτε Ἄρης ἐστὶν
εἴτε ἕτερός τις ὁμοίας Ἄρει τιμὰς ἔχων. οἱ μὲν γὰρ
ἐφ' ἑνὸς οἴονται θεοῦ πολεμικῶν ἀγώνων ἡγεμόνος
ἑκάτερον τῶν ὀνομάτων κατηγορεῖσθαι, οἱ δὲ κατὰ
δύο τάττεσθαι δαιμόνων πολεμιστῶν τὰ ὀνόματα. ἐν
δὲ τοῦ θεοῦ τῷ τεμένει χορεύουσα ἡ παῖς ἔνθεος
ἄφνω γίνεται καὶ καταλιποῦσα τὸν χορὸν εἰς τὸν ση-
κὸν εἰςτρέχει τοῦ θεοῦ. ἔπειτα ἐγκύμων ἐκ τοῦ δαί-
μονος, ὡς ἅπασιν ἐδόκει, γενομένη τίκτει παῖδα
337 Μόδιον ὄνομα, Φαβίδιον ἐπίκλησιν, ὃς ἀνδρωθεὶς
μορφήν τε οὐ κατ' ἄνθρωπον ἀλλὰ δαιμόνιον ἴσχει,

καὶ τὰ πολέμια πάντων γίνεται λαμπρότατος· καὶ αὐτὸν εἰσέρχεται πόθος οἰκίσαι πόλιν ἐφ' ἑαυτοῦ. συναγαγὼν δὴ χεῖρα πολλὴν τῶν περὶ ἐκεῖνα τὰ χωρία οἰκούντων ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ κτίζει τὰς καλουμένας Κύρεις, ὡς μέν τινες ἱστοροῦσιν ἐπὶ τοῦ δαίμονος, ἐξ οὗ γενέσθαι ὁ λόγος αὐτὸν εἶχε, τοὔνομα τῇ πόλει θέμενος, ὡς δ' ἕτεροι γράφουσιν ἐπὶ τῆς αἰχμῆς· κύρεις γὰρ οἱ Σαβῖνοι τὰς αἰχμὰς καλοῦσιν. ταῦτα μὲν οὖν Τερέντιος Οὐάρρων γράφει.

XXXXVIIII. Ζηνόδοτος δ' ὁ Τροιζήνιος συγγραφεὺς Ὀμβρικοὺς ἔθνος αὐθιγενὲς ἱστορεῖ τὸ μὲν πρῶτον οἰκῆσαι περὶ τὴν καλουμένην Ῥεατίνην· ἐκεῖθεν δὲ ὑπὸ Πελασγῶν ἐξελαθέντας εἰς ταύτην ἀφικέσθαι τὴν γῆν ἔνθα νῦν οἰκοῦσι καὶ μεταβαλόντας ἅμα τῷ τόπῳ τοὔνομα Σαβίνους ἐξ Ὀμβρικῶν προσαγορευθῆναι. Κάτων δὲ Πόρκιος τὸ μὲν ὄνομα τῷ Σαβίνων ἔθνει τεθῆναί φησιν ἐπὶ Σάβου τοῦ Σάγκου δαίμονος ἐπιχωρίου, τοῦτον δὲ τὸν Σάγκον ὑπό τινων πίστιον καλεῖσθαι Δία. πρώτην δ' αὐτῶν οἴκησιν ἀποφαίνει γενέσθαι κώμην τινὰ καλουμένην Τεστροῦναν ἀγχοῦ πόλεως Ἀμιτέρνης κειμένην, ἐξ ἧς ὁρμηθέντας τότε Σαβίνους εἰς τὴν Ῥεατίνην ἐμβαλεῖν Ἀβοριγίνων αὐτὴν κατοικούντων καὶ πόλιν αὐτῶν τὴν ἐπιφανεστάτην Κοτυλίας πολέμῳ χειρωσαμένους κατασχεῖν. ἐκ δὲ τῆς Ῥεατίνης ἀποικίας ἀποστείλαντας ἄλλας τε πόλεις κτίσαι πολλάς, ἐν αἷς οἰκεῖν ἀτειχίστοις, καὶ δὴ καὶ τὰς προσαγορευομένας Κύρεις· χώραν δὲ κατασχεῖν τῆς μὲν Ἀδριανῆς θαλάττης ἀπέχουσαν ἀμφὶ τοὺς ὀγδοήκοντα καὶ διακοσίους σταδίους, τῆς δὲ Τυρρηνικῆς τετταράκοντα πρὸς διακοσίοις· μῆκος δὲ αὐτῆς εἶναί φησιν ὀλίγῳ μεῖον σταδίων χιλίων. ἔστι δέ τις καὶ ἄλλος ὑπὲρ τῶν

Σαβίνων ἐν ἱστορίαις ἐπιχωρίοις λεγόμενος λόγος, ὡς
Λακεδαιμονίων ἐποικησάντων αὐτοῖς καθ' ὃν χρόνον
ἐπιτροπεύων Εὐνομον τὸν ἀδελφιδοῦν Λυκοῦργος
40 ἔθετο τῇ Σπάρτῃ τοὺς νόμους. ἀχθομένους γάρ τινας
τῇ σκληρότητι τῆς νομοθεσίας καὶ διαστάντας ἀπὸ
τῶν ἑτέρων οἴχεσθαι τὸ παράπαν ἐκ τῆς πόλεως·
ἔπειτα διὰ πελάγους πολλοῦ φερομένους εὔξασθαι
τοῖς θεοῖς (πόθον γάρ τινα ὑπελθεῖν αὐτοὺς ὁποι-
ασδήποτε γῆς) εἰς ἣν ἂν ἔλθωσι πρώτην, ἐν ταύτῃ
κατοικήσειν. καταχθέντας δὲ τῆς Ἰταλίας περὶ τὰ
καλούμενα Πωμεντῖνα πεδία τό τε χωρίον, ἐν ᾧ πρῶ-
τον ὡρμίσαντο, Φορωνίαν ἀπὸ τῆς πελαγίου φορή-
σεως ὀνομάσαι καὶ θεᾶς ἱερὸν ἱδρύσασθαι Φορωνίας,
ᾗ τὰς εὐχὰς ἔθεντο· ἣν νῦν ἑνὸς ἀλλαγῇ γράμματος
Φερωνίαν καλοῦσιν. ἐκεῖθεν δ' ὁρμηθέντας αὐτῶν
τινας συνοίκους τοῖς Σαβίνοις γενέσθαι· καὶ διὰ
τοῦτο πολλὰ τῶν νομίμων εἶναι Σαβίνων Λακωνικά,
μάλιστα δὲ τὸ φιλοπόλεμόν τε καὶ τὸ λιτοδίαιτον καὶ
παρὰ πάντα τὰ ἔργα τοῦ βίου σκληρόν. ὑπὲρ μὲν δὴ
τοῦ Σαβίνων γένους ταῦθ' ἱκανά.

L. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ῥωμύλον καὶ Τάτιον τήν τε
πόλιν εὐθὺς ἐποίουν μείζονα προσθέντες ἑτέρους
1 αὐτῇ δύο λόφους, τόν τε Κυρίνιον κληθέντα καὶ τὸν
Καίλιον, καὶ διελόμενοι τὰς οἰκήσεις χωρὶς ἀλλήλων
δίαιταν ἐν τοῖς ἰδίοις ἑκάτεροι χωρίοις ἐποιοῦντο,
Ῥωμύλος μὲν τὸ Παλάτιον κατέχων καὶ τὸ Καίλιον
ὄρος· ἔστι δὲ τῷ Παλατίῳ προσεχές· Τάτιος δὲ τὸν
Καπιτώλιον, ὅνπερ ἐξ ἀρχῆς κατέσχε, καὶ τὸν Κυρί-
νιον ὄχθον. τὸ δ' ὑποκείμενον τῷ Καπιτωλίῳ πεδίον
ἐκκόψαντες τὴν ἐν αὐτῷ πεφυκυῖαν ὕλην καὶ τῆς
λίμνης, ᾗ δὴ διὰ τὸ κοῖλον εἶναι τὸ χωρίον ἐπλήθυε
τοῖς κατιοῦσιν ἐκ τῶν ὀρῶν νάμασι, τὰ πολλὰ χώσαν-

τες ἀγορὰν αὐτόθι κατεστήσαντο, ᾗ καὶ νῦν ἔτι
χρώμενοι Ῥωμαῖοι διατελοῦσι, καὶ τὰς συνόδους ἐν-
ταῦθα ἐποιοῦντο ἐν Ἡφαίστου χρηματίζοντες ἱερῷ
μικρὸν ὑπερανεστηκότι τῆς ἀγορᾶς. ἱερά τε ἱδρύσαντο
καὶ βωμοὺς καθιέρωσαν οἷς ηὔξαντο κατὰ τὰς μάχας
θεοῖς, Ῥωμύλος μὲν ὀρθωσίῳ Διὶ παρὰ ταῖς καλου- 342
μέναις Μυκωνίσι πύλαις, αἳ φέρουσιν εἰς τὸ Παλά-
τιον ἐκ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, ὅτι τὴν στρατιὰν αὐτοῦ φυ-
γοῦσαν ἐποίησεν ὁ θεὸς ὑπακούσας ταῖς εὐχαῖς στῆναί
τε καὶ πρὸς ἀλκὴν τραπέσθαι· Τάτιος δὲ Ἡλίῳ τε καὶ
Σελήνῃ καὶ Κρόνῳ καὶ Ῥέᾳ, πρὸς δὲ τούτοις Ἑστίᾳ
καὶ Ἡφαίστῳ καὶ Ἀρτέμιδι καὶ Ἐνυαλίῳ καὶ ἄλλοις
θεοῖς, ὧν χαλεπὸν ἐξειπεῖν Ἑλλάδι γλώττῃ τὰ ὀνό-
ματα, ἐν ἁπάσαις τε ταῖς κουρίαις Ἥρᾳ τραπέζας
ἔθετο κυριτίδι λεγομένῃ, αἳ καὶ εἰς τόδε χρόνου κεῖν-
ται. ἔτη μὲν οὖν πέντε συνεβασίλευσαν ἀλλήλοις
ὑπὲρ οὐδενὸς διαφερόμενοι χρήματος, ἐν οἷς κοινὴν 343
πρᾶξιν ἀπεδείξαντο τὴν ἐπὶ Καμερίνους στρατείαν.
λῃστήρια γὰρ ἐκπέμποντες οἱ Καμερῖνοι καὶ πολλὰ
τὴν χώραν αὐτῶν κακοῦντες οὐ συνέβαινον ἐπὶ δί-
κην πολλάκις ὑπ' αὐτῶν καλούμενοι· οὓς ἐκ παρα-
τάξεώς τε νικήσαντες (ἐχώρησαν γὰρ αὐτοῖς ὁμόσε) καὶ
μετὰ ταῦτα ἐκ τειχομαχίας κατὰ κράτος ἑλόντες ὅπλα
μὲν ἀφείλοντο καὶ χώρας ἐζημίωσαν τῇ τρίτῃ μερίδι·
**** ἦν λυμαινομένων τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐπεξελθόν-
τες καὶ τροπωσάμενοι αὐτούς, τὰ μὲν αὐτῶν ἅπαντα
τοῖς σφετέροις πολίταις διεῖλον, αὐτοὺς δὲ τοὺς ἀν-
θρώπους ὁπόσοι ἐβούλοντο ἐν Ῥώμῃ κατοικεῖν εἴα-
σαν. ἐγένοντο δ' ὡς τετρακισχίλιοι, οὓς ταῖς φράτραις
ἐπεμέρισαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἀποικίαν Ῥωμαίων
ἐποίησαν. ἦν δὲ Ἀλβανῶν ἀποίκησις ἡ Καμερία
πολλοῖς χρόνοις ἀποσταλεῖσα πρότερον τῆς Ῥώμης·

τὸ δ' ἀρχαῖον Ἀβοριγίνων οἴκησις ἐν ταῖς πάνυ ἐπιφανής.

LI. Ἐνιαυτῷ δὲ ἕκτῳ περιίσταται πάλιν εἰς ἕνα τὸν Ῥωμύλον ἡ τῆς πόλεως ἀρχὴ Τατίου τελευτήσαν-
4 τος ἐξ ἐπιβουλῆς, ἣν συνέστησαν ἐπ' αὐτῷ Λαβινιατῶν οἱ κορυφαιότατοι συμφρονήσαντες ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας· τῶν ἑταίρων τινὲς τοῦ Τατίου λῃστήριον ἐξαγαγόντες εἰς τὴν Λαβινιατῶν χώραν χρήματά τε αὐτῶν ἥρπασαν πολλὰ καὶ βοσκημάτων ἀπήλασαν ἀγέλας, τῶν δ' ἐπιβοηθούντων οὓς μὲν ἀπέκτειναν, οὓς δ' ἐτραυμάτισαν. ἀφικομένης δὲ πρεσβείας παρὰ τῶν ἠδικημένων καὶ τὰ δίκαια ἀπαιτούσης ὁ μὲν Ῥωμύλος ἐδικαίωσε παραδοῦναι τοὺς δράσαντας τοῖς ἀδικηθεῖσιν ἀπάγειν, ὁ δὲ Τάτιος τῶν ἑταίρων περιεχόμενος οὐκ ἠξίου πρὸ δίκης τινὰς ὑπ' ἐχθρῶν ἀπάγεσθαι καὶ ταῦτα πολίτας ὄντας ὑπὸ ξένων· δικάζεσθαι δ' αὐτοῖς ἐκέλευε τοὺς ἠδικῆσθαι λέγοντας εἰς Ῥώμην ἀφικομένους. οἱ μὲν δὴ πρέσβεις οὐδὲν εὑρόμενοι τῶν δικαίων ἀγανακτοῦντες ἀπῄεσαν, ἀκολουθήσαντες δ' αὐτοῖς τῶν Σαβίνων τινὲς ὑπ' ὀργῆς,
5 ἐσκηνωμένοις παρὰ τὴν ὁδόν (ἑσπέρα γὰρ αὐτοὺς κατέλαβεν) ἐπιτίθενται καθεύδουσι καὶ τά τε χρήματ' αὐτοὺς ἀφαιροῦνται καὶ ὁπόσους ἐν ταῖς κοίταις ἔτι κατέλαβον ἀποσφάττουσιν, ὅσοις δὲ ταχεῖα τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν αἴσθησις ἐγένετο καὶ τοῦ διαφυγεῖν δύναμις εἰς τὴν πόλιν ἀφικνοῦνται. μετὰ τοῦτο ἔκ τε Λαβινίου πρέσβεις ἀφικόμενοι καὶ ἐξ ἄλλων πόλεων συχνῶν κατηγόρουν τῆς παρανομίας καὶ πόλεμον παρήγγελλον εἰ μὴ τεύξονται τῆς δίκης.

LII. Ῥωμύλῳ μὲν οὖν δεινὸν, ὥσπερ ἦν, τὸ περὶ τοὺς πρεσβευτὰς ἐφαίνετο πάθος καὶ ταχείας ἀφοσιώσεως δεόμενον, ὡς ἱεροῦ καταλυομένου νόμου. καὶ

οὐδὲν ἔτι διαμελλήσας, ὡς εἶδεν ὀλιγωροῦντα τὸν Τάτιον αὐτὸς συνέλαβε τοὺς ἐνόχους τῷ ἄγει καὶ δήσας παρέδωκε τοῖς πρεσβευταῖς ἀπάγειν. Τατίῳ δὲ θυμός τε εἰσέρχεται τῆς ὕβρεως, ἣν ὑπὸ τοῦ συνάρχοντος ᾐτιᾶτο ὑβρίσθαι κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνδρῶν, καὶ οἶκτος τῶν ἀπαγομένων (ἦν γὰρ καὶ συγγενής τις αὐτοῦ τῷ ἄγει ἔνοχος) καὶ αὐτίκα τοὺς στρατιώτας ἀναλαβὼν ἐβοήθει διὰ τάχους ἐν ὁδῷ τε ὄντας τοὺς πρέσβεις καταλαβὼν ἀφείλετο τοὺς ἀπαγομένους. χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ διελθόντος, ὡς μέν τινες φασιν, ἅμα Ῥωμύλῳ παραγενόμενος εἰς τὸ Λαβίνιον ἕνεκα θυσίας, ἣν ἔδει τοῖς πατρῴοις θεοῖς ὑπὲρ τῆς πόλεως θῦσαι τοὺς βασιλεῖς, συστάντων ἐπ' αὐτὸν τῶν ἑταίρων τε καὶ γένει προσηκόντων τοῖς ἀνῃρημένοις πρέσβεσιν ἐπὶ τῶν βωμῶν ταῖς μαγειρικαῖς σφαγίσι καὶ τοῖς βουπόροις ὀβελοῖς παιόμενος ἀποθνήσκει. ὡς δ' οἱ περὶ Λικίννιον γράφουσιν οὐ μετὰ Ῥωμύλου παραγενόμενος οὐδὲ χάριν ἱερῶν, ἀλλὰ μόνος ὡς πείσων τοὺς ἀδικηθέντας ἀφεῖναι τοῖς δεδρακόσι τὴν ὀργήν, ἀγανακτήσαντος τοῦ πλήθους ἐπὶ τῷ μὴ παραδίδοσθαί σφισι τοὺς ἄνδρας, ὥς ὅ τε Ῥωμύλος ἐδικαίωσε καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἔκρινε βουλή, καὶ τῶν προσηκόντων τοῖς τεθνεῶσι κατὰ πλῆθος ὁρμησάντων ἐπ' αὐτόν, ἀδύνατος ὢν ἔτι διαφυγεῖν τὴν ἐκ χειρὸς δίκην καταλευσθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἀποθνήσκει. Τάτιος μὲν οὖν τοιαύτης τελευτῆς ἔτυχε τρία μὲν ἔτη πολεμήσας Ῥωμύλῳ, πέντε δὲ συνάρξας, θάπτεται δ' εἰς Ῥώμην κομισθεὶς ἐντίμῳ ταφῇ καὶ χοὰς αὐτῷ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἡ πόλις ἐπιτελεῖ δημοσίᾳ.

LIII. Ῥωμύλος δὲ μόνος ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὸ δεύτερον καταστὰς τό τε ἄγος ἀφοσιοῦται τὸ περὶ τοὺς

πρέσβεις γενόμενον προειπὼν τοῖς ἐργασαμένοις τὸ μύσος ὕδατος εἴργεσθαι καὶ πυρός (ἐπεφεύγεσαν γὰρ ἐκ τῆς πόλεως ἅπαντες ἅμα τῷ τὸν Τάτιον ἀποθανεῖν) καὶ τῶν Λαβινιατῶν τοὺς συστάντας ἐπὶ τὸν Τάτιον δικαστηρίῳ παραδοὺς ἐκδοθέντας ὑπὸ τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δικαιότερα ἐδόκουν λέγειν τὰ βίαια τιμωρησάμενοι τοῖς βιαίοις, ἀπέλυσε τῆς αἰτίας. ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τὴν Φιδηναίων ἐστράτευσε πόλιν ἀπὸ τετταράκοντα σταδίων τῆς Ῥώμης κειμένην, μεγάλην τε καὶ πολυάνθρωπον οὖσαν τότε. ἀγομένης γὰρ εἰς τὴν Ῥώμην ἀγορᾶς ἐν σκάφαις ποταμηγοῖς, ἣν Κρουστομερῖνοι πιεζομένοις ὑπὸ λιμοῦ Ῥωμαίοις ἀπέστειλαν, ὠσάμενοι κατὰ πλῆθος ἐπὶ τὰς σκάφας
8 οἱ Φιδηναῖοι τήν τε ἀγορὰν διήρπασαν καὶ τῶν ἀνθρώπων τινὰς τῶν ἐπιβοηθούντων ἀπέκτειναν αἰτούμενοί τε δίκας οὐχ ὑπεῖχον. ἐφ' οἷς ἀγανακτῶν ὁ Ῥωμύλος ἐνέβαλεν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν πολλῇ στρατιᾷ καὶ γενόμενος ἀφθόνου λείας ἐγκρατὴς ἀπάγειν μὲν παρεσκευάζετο τὴν δύναμιν, ἐπεξελθόντων δὲ τῶν Φιδηναίων συνάπτει πρὸς αὐτοὺς μάχην. καρτεροῦ δὲ ἀγῶνος γενομένου καὶ πολλῶν πεσόντων ἀφ' ἑκατέρων ἡσσηθέντες οἱ Φιδηναῖοι τρέπονται πρὸς φυγήν, ὁ δ' ἐκ ποδὸς συνακολουθῶν αὐτοῖς συνεισπίπτει τοῖς φεύγουσιν εἰς τὸ τεῖχος. ἁλούσης δὲ τῆς πόλεως ἐξ ἐφόδου τιμωρησάμενος ἐξ αὐτῶν ὀλίγους καὶ φυλακὴν ἐν τῇ πόλει τριακοσίων ἀνδρῶν καταλιπὼν τῆς τε χώρας μοῖραν ἀποτεμόμενος, ἣν τοῖς σφετέροις διεῖλεν, ἀποικίαν ἐποίησε Ῥωμαίων καὶ ταύτην τὴν πόλιν. ἦν δὲ Ἀλβανῶν ἀπόκτισις κατὰ τὸν αὐτὸν οἰκισθεῖσα Νωμεντῷ τε καὶ Κρουστομερείᾳ χρόνον τριῶν ἀδελφῶν τῆς ἀποικίας ἡγησαμένων, ὧν ὁ πρεσβύτατος τὴν Φιδήνην ἔκτισεν.

LIIII. *Μετὰ τοῦτον τὸν πόλεμον ἐπὶ Καμαρίνους* 349
ἐστράτευσεν ἐπιτιθεμένους τοῖς παρὰ σφίσιν ἐποί-
κοις, καθ' ὃν χρόνον ἔκαμνεν ἡ Ῥωμαίων πόλις ὑπὸ
νόσου λοιμικῆς· ᾗ δὴ μάλιστα ἐπαρθέντες οἱ Καμαρῖ-
νοι καὶ νομίσαντες ἄρδην τὸ Ῥωμαίων διαφθαρήσε-
σθαι γένος ὑπὸ τῆς συμφορᾶς τοὺς μὲν ἀπέκτειναν
τῶν ἐποίκων, τοὺς δ' ἐξέβαλον. ἀνθ' ὧν τιμωρού-
μενος αὐτοὺς ὁ Ῥωμύλος, ἐπειδὴ τὸ δεύτερον ἐκρά-
τησε τῆς πόλεως, τοὺς μὲν αἰτίους τῆς ἀποστάσεως
ἀπέκτεινε, τοῖς δὲ στρατιώταις διαρπάσαι τὴν πόλιν
ἐφῆκε, τῆς τε χώρας τὴν ἡμίσειαν ἀποτεμόμενος ἔξω
τῆς πρότερον τοῖς κληρούχοις δοθείσης καὶ φρουρὰν
ἀξιόχρεων καταλιπὼν, ὡς μηδὲν ἔτι παρακινῆσαι τοὺς
ἔνδον, ἀπῆγε τὴν δύναμιν. ἐκ ταύτης τῆς στρατείας
καὶ δεύτερον θρίαμβον κατήγαγε καὶ ἀπὸ τῶν λα-
φύρων τέθριππον χαλκοῦν ἀνέθηκε τῷ Ἡφαίστῳ καὶ
παρ' αὐτῷ τὴν ἰδίαν ἔστησεν εἰκόνα ἐπιγράψας
Ἑλληνικοῖς γράμμασι τὰς ἑαυτοῦ πράξεις. τρίτος 350
αὐτῷ συνέστη πόλεμος πρὸς ἔθνους Τυρρηνικοῦ τὴν
μεγίστην ἰσχὺν ἔχουσαν τότε πόλιν, ἣ καλεῖται μὲν
Οὐιοί, ἀπέχει δὲ τῆς Ῥώμης ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν στα-
δίους, κεῖται δ' ἐφ' ὑψηλοῦ σκοπέλου καὶ περιρρώ-
γος μέγεθος ἔχουσα ὅσον Ἀθῆναι. ἐποιήσαντο δ' οἱ
Οὐιεντανοὶ τοῦ πολέμου πρόφασιν τὴν τῆς Φιδήνης
ἅλωσιν καὶ πρέσβεις ἀποστείλαντες ἐκέλευον Ῥω-
μαίοις ἐξάγειν ἐκ τῆς πόλεως τὴν φρουρὰν καὶ τὴν
χώραν, ἣν κατεῖχον ἀφελόμενοι τοὺς Φιδηναίους,
ἀποδιδόναι τοῖς ἐξ ἀρχῆς κυρίοις. ὡς δ' οὐκ ἔπειθον
ἐλάσαντες πολλῇ στρατιᾷ πλησίον τῆς Φιδήνης ἐν
ἀπόπτῳ τίθενται τὸν χάρακα. προεγνωκὼς δὲ αὐτῶν
τὴν ἔξοδον ὁ Ῥωμύλος ἐξεληλύθει τὴν κρατίστην
δύναμιν ἔχων καὶ ἦν ἐν τῇ πόλει τῶν Φιδηναίων

351 *εὐτρεπής. ἐπεὶ δ' ἕτοιμα τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἦν, ἀμφότεροι προελθόντες εἰς τὸ πεδίον ἐμάχοντο καὶ διέμειναν ἄχρι πολλῆς ὥρας ἐκθύμως ἀγωνιζόμενοι, ἕως ἡ νὺξ ἐπιλαβοῦσα διέκρινεν αὐτοὺς ἴσους κατὰ τὸν ἀγῶνα γενομένους. καὶ ταύτην μὲν τὴν μάχην οὕτως ἠγωνίσαντο·*

LV. *ἑτέρας δὲ μάχης μετ' οὐ πολὺ γενομένης, ἐνίκων οἱ Ῥωμαῖοι σοφίᾳ τοῦ ἡγεμόνος ὄρος τι καταλαβομένου νύκτωρ οὐ πολὺν τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων τόπον ἀπέχον καὶ λοχίσαντος ἐν αὐτῷ τὴν ἀκμαιοτάτην τῶν ὕστερον ἀφικομένων ἐκ τῆς πόλεως ἱππέων τε καὶ πεζῶν δύναμιν. συνελθόντων δ' εἰς τὸ πεδίον ἀμφοτέρων καὶ τὸν αὐτὸν ἀγωνιζομένων τρόπον, ἐπειδὴ τὸ σύνθημα ὁ Ῥωμύλος ἦρε τοῖς ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἀλαλάξαντες οἱ λοχῶντες ἔθεον ἐπὶ τοὺς Οὐιεντανοὺς ἐκ τῶν κατόπιν καὶ προσπεσόντες ἀνθρώποις μεμοχθηκόσιν αὐτοὶ ἀκμῆτες ὄντες οὐ σὺν πολλῷ τρέπουσι χρόνῳ. τῶν δ' ὀλίγοι μέν τινες ἀποθνήσκουσι κατὰ τὴν μάχην, οἱ δὲ πλείους εἰς τὸν*
52 *Τέβεριν ποταμὸν (ῥεῖ δὲ παρὰ τὴν Φιδήνην) ῥίψαντες ἑαυτούς, ὡς διανηξόμενοι τὸ ῥεῦμα, διεφθάρησαν. τραυματίαι γὰρ ὄντες καὶ βαρεῖς ὑπὸ κόπου ἀδύνατοι ἐγένοντο διανήξασθαι· οἱ δὲ καὶ ἀπειρίᾳ τοῦ νεῖν, οὐ προϊδόντες, ὑπὸ τοῦ δεινοῦ τὴν γνώμην ἐπιταραχθέντες ἐν ταῖς δίναις ἀπώλλυντο. εἰ μὲν οὖν συνέγνωσαν ἑαυτοῖς Οὐιεντανοὶ κακῶς τὰ πρῶτα βεβουλευμένοις καὶ τὸ λοιπὸν ἦγον ἡσυχίαν οὐδενὸς ἂν ἔτι μείζονος ἀπέλαυσαν κακοῦ, νῦν δὲ ἀναμαχεῖσθαί τε τὰ πρότερα σφάλματα ἐλπίσαντες καὶ εἰ μείζονι παρασκευῇ ἐπιβάλοιεν, ῥᾳδίως ἐπικρατήσειν οἰόμενοι τῷ πολέμῳ, πολλῇ στρατιᾷ τῇ τε ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως καταγραφείσῃ καὶ ἐκ τῶν ὁμοεθνῶν κατὰ*

φιλίαν παραγενομένη τὸ δεύτερον ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐλαύνουσι· καὶ γίνεται πάλιν αὐτῶν μάχη καρτερὰ τῆς Φιδήνης πλησίον, ἣν ἐνίκων Ῥωμαῖοι πολλοὺς μὲν ἀποκτείναντες τῶν Οὐιεντανῶν, ἔτι δὲ πλείους αἰχμαλώτους λαβόντες. ἑάλω δὲ καὶ ὁ χάραξ αὐτῶν μεστὸς ὢν χρημάτων τε καὶ ὅπλων καὶ ἀνδραπόδων, καὶ σκάφαι ποταμηγοὶ γέμουσαι πολλῆς ἀγορᾶς ἐλήφθησαν, ἐν αἷς ὁ τῶν αἰχμαλώτων ὄχλος εἰς τὴν Ῥώμην κατήγετο διὰ τοῦ ποταμοῦ. οὗτος ἤχθη τρίτος ὑπὸ Ῥωμύλου θρίαμβος μακρῷ τῶν προτέρων ἐκπρεπέστερος. καὶ μετ' οὐ πολὺ Οὐιεντανῶν πρεσβείας ἀφικομένης περὶ διαλύσεως τοῦ πολέμου καὶ συγγνώμην τῶν ἁμαρτημάτων ἀξιούσης λαβεῖν δίκας ὁ Ῥωμύλος αὐτοῖς ἐπιτίθησι τάσδε· χώραν τε παραδοῦναι Ῥωμαίοις τὴν προσεχῆ τῷ Τεβέρει, τοὺς καλουμένους Ἑπτὰ πάγους, καὶ τῶν ἁλῶν ἀποστῆναι τῶ παρὰ ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ ποταμοῦ, τοῦ δὲ μηδὲν ἐ νεωτερίσαι τὸ πιστὸν παρασχεῖν ὅμηρα πεντήκοντ ἀγαγόντας. ὑπομεινάντων δὲ Οὐιεντανῶν ἅπαν ταῦτα σπονδὰς ποιησάμενος πρὸς αὐτοὺς εἰς ἑκατ ἔτη στήλαις ἐνεχάραξε τὰς ὁμολογίας. τῶν δ' αἰχμ λώτων τοὺς μὲν ἀπιέναι βουλομένους ἀφῆκεν ἄν λύτρων, τοὺς δ' αὐτοῦ μένειν προαιρουμένους πολ πλείους ὄντας τῶν ἑτέρων πολίτας ποιησάμενος τ φράτραις ἐπιδιεῖλε καὶ κλήρους αὐτοῖς προσένε τοὺς ἐπὶ τάδε τοῦ Τεβέριος.

LVI. Οὗτοι συνέστησαν οἱ πόλεμοι Ῥωμύλῳ γοὶ καὶ μνήμης ἄξιοι. τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι τῶν πλησ ἐθνῶν ὑπαγαγέσθαι ταχεῖα ἡ τελευτὴ τοῦ βίου σ βᾶσα ἔτι ἀκμάζοντι αὐτῷ τὰ πολέμια πράττειν ἐν αι γενέσθαι ἔδοξε· περὶ ἧς πολλοὶ παραδέδονται λ καὶ διάφοροι. οἱ μὲν οὖν μυθωδέστερα τὰ περὶ αὐ

ποιοῦντες ἐκκλησιάζοντά φασιν αὐτὸν ἐπὶ στρατοπέδου ζόφου κατασκήψαντος ἐξ αἰθρίας καὶ χειμῶνος μεγάλου καταρραγέντος ἀφανῆ γενέσθαι καὶ πεπιστεύκασιν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἄρεος τὸν ἄνδρα ἀνηρπάσθαι· οἱ δὲ τὰ πιθανώτατα γράφοντες πρὸς τῶν ἰδίων πολιτῶν λέγουσιν αὐτὸν ἀποθανεῖν. αἰτίαν δὲ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ φέρουσι τήν τε ἄφεσιν τῶν ὁμήρων, οὓς παρὰ Οὐιεντανῶν ἔλαβεν, ἄνευ κοινῆς γνώμης γενομένην παρὰ τὸ εἰωθὸς, καὶ τὸ μηκέτι τὸν αὐτὸν προσφέρεσθαι τρόπον τοῖς ἀρχαιοτάτοις πολίταις καὶ τοῖς προςγράφοις, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐν τιμῇ
5 πλείονι ἄγειν, τῶν δ' ἐπειςαχθέντων ὑπερορᾶν, τό τε ὠμὸν αὐτοῦ περὶ τὰς τιμωρίας τῶν ἐξαμαρτανόντων καὶ αὔθαδες, (Ῥωμαίων γάρ τινας ἐπὶ λῃστείᾳ τῶν πλησιοχώρων κατηγορηθέντας οὔτε ἀφανεῖς ἄνδρας οὔτε ὀλίγους ἐκέλευσεν ὦσαι κατὰ τοῦ κρημνοῦ τὴν δίκην αὐτὸς μόνος δικάσας) μάλιστα δὲ ὅτι βαρὺς ἤδη καὶ αὐθάδης εἶναι ἐδόκει καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκέτι βασιλικῶς ἀλλὰ τυραννικώτερον ἐξάγειν. διὰ ταύτας δὴ λέγουσι τὰς αἰτίας συστάντας ἐπ' αὐτῷ τοὺς πατρικίους βουλεῦσαι τὸν φόνον, πρᾶξαι δὲ τὸ ἔργον ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καὶ διελόντας τὸ σῶμα κατὰ μέρη χάριν τοῦ μὴ φανῆναι τὸν νεκρὸν ἐξελθεῖν κρύπτοντας ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς ὅσον ἕκαστος εἶχεν αὐτοῦ μέρος καὶ μετὰ τοῦτο γῇ κρύψαι κατὰ τὸ ἀφανές. οἱ δ' ἐκκλησιάζοντα μὲν αὐτόν φασιν ὑπὸ τῶν νεοπολιτῶν Ῥωμαίων ἀναιρεθῆναι, ἐπιχειρῆσαι δ' αὐτοὺς τῷ φόνῳ καθ' ὃν χρόνον ἡ ζάλη καὶ τὸ σκότος ἐγένετο διασκεδασθέντος ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ μονωθέντος τῆς φυλακῆς τοῦ ἡγεμόνος. διὰ τοῦτο γοῦν φασι τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ τὸ πάθος ἐγένετο τῆς τροπῆς τοῦ πλήθους ἐπώνυμον εἶναι καὶ μέχρι τῶν

καθ' ἡμᾶς χρόνων ὄχλου φυγὴν καλεῖσθαι. ἔοικε δ' οὐ μικρὰν ἀφορμὴν παρέχειν τοῖς θεοποιοῦσι τὰ θνητὰ καὶ εἰς οὐρανὸν ἀναβιβάζουσι τὰς ψυχὰς τῶν ἐπιφανῶν τὰ συμβάντα ἐκ τοῦ θεοῦ περὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου καὶ τὴν διάκρισιν. ἔν τε γὰρ τῷ βιασμῷ τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἴθ' ὑπ' ἀνθρώπων τινὸς εἴθ' ὑπὸ θεοῦ γενομένῳ τὸν ἥλιον ἐκλιπεῖν φασιν ὅλον καὶ σκότος παντελῶς ὥσπερ ἐν νυκτὶ τὴν γῆν κατασχεῖν ἔν τε τῇ τελευτῇ αὐτοῦ ταὐτὸ συμβῆναι λέγουσι πάθος. ὁ μὲν δὴ κτίσας τὴν Ῥώμην καὶ πρῶτος ἀποδειχθεὶς ὑπ' αὐτῆς βασιλεὺς Ῥωμύλος τοιαύτης λέγεται τελευτῆς τυχεῖν, οὐδεμίαν ἐξ αὑτοῦ γενεὰν καταλιπὼν, ἑπτὰ μὲν ἔτη καὶ τριάκοντα βασιλεύσας, πεντηκοστὸν δὲ καὶ πέμπτον ἔτος ἔχων ἀπὸ γενεᾶς. νέος γὰρ δὴ παντάπασιν ἔτυχε τῆς ἡγεμονίας ὀκτωκαιδεκαέτης, ὡς ἅπαντες ὁμολογοῦσιν οἱ τὰς περὶ αὐτοῦ συγγράψαντες ἱστορίας.

LVII. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ βασιλεὺς μὲν οὐδεὶς ἀπεδείχθη Ῥωμαίων, ἀρχὴ δέ τις, ἣν καλοῦσι μεσοβασίλειον, ἐπεμελεῖτο τῶν κοινῶν τοιόνδε τινα τρόπον ἀποδεικνυμένη· τῶν πατρικίων οἱ καταγραφέντες εἰς τὴν βουλὴν ὑπὸ Ῥωμύλου διακόσιοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες, ὥσπερ ἔφην, διενεμήθησαν εἰς δεκάδας· ἔπειτα διακληρωσάμενοι τοῖς λαχοῦσι δέκα πρώτοις ἀπέδωκαν ἄρχειν τῆς πόλεως τὴν αὐτοκράτορα ἀρχήν. ἐκεῖνοι δ' οὐχ ἅμα πάντες ἐβασίλευον, ἀλλ' ἐκ διαδοχῆς ἡμέρας πέντε ἕκαστος, ἐν αἷς τάς τε ῥάβδους εἶχε καὶ τὰ λοιπὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας σύμβολα. παρεδίδου δ' ὁ πρῶτος ἄρξας τῷ δευτέρῳ τὴν ἡγεμονίαν κἀκεῖνος τῷ τρίτῳ καὶ τοῦτ' ἐγίνετο μέχρι τοῦ τελευταίου. διεξελθούσης δὲ τοῖς πρώτοις δέκα [βασιλεῦσι] τῆς πεντηκονθημέρου προθεσμίας ἕτεροι δέκα

τὴν ἀρχὴν παρελάμβανον καὶ παρ' ἐκείνων αὖθις
58 ἄλλοι. ἔπειτα ἔδοξε τῷ δήμῳ παῦσαι τὰς δεκαδαρχίας ἀχθομένῳ ταῖς μεταβολαῖς τῶν ἐξουσιῶν διὰ τὸ μήτε προαιρέσεις ἅπαντας ὁμοίας ἔχειν μήτε φύσεις. τότε δὴ συγκαλέσαντες εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος οἱ βουλευταὶ κατὰ φυλάς τε καὶ φράτρας ἀπέδωκαν αὐτῷ περὶ τοῦ κόσμου τῆς πολιτείας σκοπεῖν, εἴτε βασιλεῖ βούλεται τὰ κοινὰ ἐπιτρέπειν εἴτε ἀρχαῖς ἐνιαυσίοις. οὐ μὴν ὅ γε δῆμος ἐφ' ἑαυτῷ τὴν αἵρεσιν ἐποίησεν, ἀλλ' ἀπέδωκε τοῖς βουλευταῖς τὴν διάγνωσιν, ὡς ἀγαπήσων ὁποτέραν ἂν ἐκεῖνοι δοκιμάσωσι τῶν πολιτειῶν· τοῖς δὲ βασιλικὴν μὲν ἐδόκει καταστήσασθαι πολιτείαν ἅπασι, περὶ δὲ τοῦ μέλλοντος ἄρξειν στάσις ἐνέπιπτεν ἐξ ὁποτέρας ἔσται τάξεως. οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῶν ἀρχαίων βουλευτῶν ᾤοντο δεῖν ἀποδειχθῆναι τὸν ἐπιτροπεύσοντα τὴν πόλιν, οἱ δ' ἐκ τῶν ὕστερον ἐπεισαχθέντων, οὓς νεωτέρους ἐκάλουν.

LVIII. Ἑλκομένης δ' ἐπὶ πολὺ τῆς φιλονεικίας τελευτῶντες ἐπὶ τούτῳ συνέβησαν τῷ δικαίῳ, ὥστε δυεῖν θάτερον, ἢ τοὺς πρεσβυτέρους βουλευτὰς ἀποδεῖξαι βασιλέα σφῶν μὲν αὐτῶν μηδένα, τῶν δ' ἄλλων ὃν ἂν ἐπιτηδειότατον εἶναι νομίσωσιν, ἢ τοὺς
9 νεωτέρους τὸ αὐτὸ ποιῆσαι τοῦτο. δέχονται τὴν αἵρεσιν οἱ πρεσβύτεροι καὶ πολλὰ ἐπὶ σφῶν αὐτῶν βουλευσάμενοι τάδ' ἔγνωσαν· ἐπειδὴ τῆς ἡγεμονίας αὐτοὶ κατὰ τὰς συνθήκας ἀπηλαύνοντο μήτε τῶν ἐπιβουλευόντων μηδενὶ προσθεῖναι τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἐπακτόν τινα ἔξωθεν ἄνδρα καὶ μηδ' ὁποτέροις προσθησόμενον, ὡς ἂν μάλιστα ἐξαιρεθείη τὸ στασιάζον, ἐξευρόντες ἀποδεῖξαι βασιλέα. ταῦτα βουλευσάμενοι προυχειρίσαντο ἄνδρα γένους μὲν τοῦ Σαβίνων, υἱὸν δὲ

Πομπιλίου Πόμπωνος ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς κατ' ὄνομα Νόμαν, [χρὴ δὲ τὴν δευτέραν συλλαβὴν ἐκτείνοντας βαρυτονεῖν] ἡλικίας τε τῆς φρονιμωτάτης ὄντα, τετταρακονταετίας γὰρ οὐ πολὺ ἀπεῖχε, καὶ ἀξιώσει μορφῆς βασιλικόν. ἦν δὲ αὐτοῦ καὶ κλέος μέγιστον οὐ παρὰ Κυρίταις μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς περιοίκοις 300 ἐπὶ σοφίᾳ. ὡς δὲ τοῦτ' ἔδοξεν αὐτοῖς συγκαλοῦσι τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν, καὶ παρελθὼν ἐξ αὐτῶν ὁ τότε μεσοβασιλεὺς εἶπεν, ὅτι κοινῇ δόξαν ἅπασι τοῖς βουλευταῖς βασιλικὴν καταστήσασθαι πολιτείαν, κύριος γεγονὼς αὐτὸς τῆς διαγνώσεως τοῦ παραληψομένου τὴν ἀρχὴν βασιλέα τῆς πόλεως αἱρεῖται Νόμαν Πομπίλιον. καὶ μετὰ τοῦτο πρεσβευτὰς ἀποδείξας ἐκ τῶν πατρικίων ἀπέστειλε τοὺς παραληψομένους τὸν ἄνδρα ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ἑκκαιδεκάτης ὀλυμπιάδος, ἐν ᾗ ἐνίκα στάδιον Πυθαγόρας Λάκων.

LVIIII. Μέχρι μὲν δὴ τούτων οὐδὲν ἀντειπεῖν ἔχω πρὸς τοὺς ἐκδεδωκότας τὴν περὶ τὸν ἄνδρα τοῦτον ἱστορίαν, ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς ἀπορῶ τί ποτε χρὴ λέγειν. πολλοὶ μὲν γὰρ ἔγραψαν ὅτι Πυθαγόρου μαθητὴς ὁ Νόμας ἐγένετο καὶ καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἀπεδείχθη βασιλεὺς φιλοσοφῶν ἐν Κρότωνι διέτριβεν, ὁ δὲ χρόνος τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας μάχεται πρὸς τὸν λόγον. οὐ γὰρ ὀλίγοις ἔτεσιν, ἀλλὰ καὶ τέτταρσι γενεαῖς ὅλαις ὕστερος ἐγένετο Πυθαγόρας Νόμα, ὡς ἐκ τῶν κοινῶν παρειλήφαμεν 301 ἱστοριῶν. ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς ἑκκαιδεκάτης ὀλυμπιάδος μεσούσης τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν παρέλαβε, Πυθαγόρας δὲ μετὰ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα διέτριψεν ἐν Ἰταλίᾳ. τούτου δ' ἔτι μεῖζον ἔχω τεκμήριον εἰπεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ συμφωνεῖν τοὺς χρόνους ταῖς παραδεδομέναις ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς ἱστορίαις, ὅτι καθ'

ὃν χρόνον ὁ Νόμας ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἐκαλεῖτο ὑπὸ
Ῥωμαίων οὔπω πόλις ἦν ἡ Κρότων· τέτταρσι γὰρ
ὅλοις ὕστερον ἔτεσιν ἢ Νόμαν ἄρξαι Ῥωμαίων Μύ-
σκελος αὐτὴν ἔκτισεν ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ἑπτακαιδε-
κάτης ὀλυμπιάδος. οὔτε δὴ Πυθαγόρᾳ τῷ Σαμίῳ
συμφιλοσοφῆσαι τῷ μετὰ τέτταρας ἀκμάσαντι γενεὰς
δυνατὸν ἦν τὸν Νόμαν οὔτ' ἐν Κρότωνι διατρίβειν,
362 ὅτ' αὐτὸν ἐκάλουν ἐπὶ τὴν βασιλείαν Ῥωμαῖοι, τῇ
μήπω τότ' οὔσῃ πόλει. ἀλλ' ἐοίκασιν οἱ τὰ ὑπὲρ αὐ-
τοῦ γράψαντες, εἰ χρὴ δόξαν ἰδίαν ἀποφήνασθαι, δύο
ταῦτα λαβόντες ὁμολογούμενα, τήν τε Πυθαγόρου
διατριβὴν τὴν γενομένην ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τὴν Νόμα σο-
φίαν (ὡμολόγηται γὰρ ὑπὸ πάντων ὁ ἀνὴρ γενέσθαι
σοφός) ἐπισυνάψαι ταῦτα καὶ ποιῆσαι Πυθαγόρου
μαθητὴν τὸν Νόμαν οὐκέτι τοὺς βίους αὐτῶν ἐξετά-
σαντες εἰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἤκμασαν ἀμφότεροι χρό-
νους, ὅπερ ἐγὼ πεποίηκα νῦν· εἰ μή τις ἄρα Πυθα-
γόραν ἕτερον ὑποθήσεται πρὸ τοῦ Σαμίου γεγονέναι
παιδευτὴν σοφίας, ᾧ συνδιέτριψεν ὁ Νόμας. τοῦτο
δ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν ἀποδεῖξαι δύναιτο μηδενὸς τῶν
ἀξιολόγων μήτε Ῥωμαίου μήθ' Ἕλληνος, ὅσα κἀμὲ
εἰδέναι, παραδεδωκότος ἐν ἱστορίᾳ. ἀλλὰ περὶ μὲν
τούτων ἅλις.

LX. Ὁ δὲ Νόμας ἀφικομένων ὡς αὐτὸν [τούτων]
τῶν καλούντων ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν, τέως μὲν ἀντέλεγε
καὶ μέχρι πολλοῦ διέμεινεν ἀπομαχόμενος μὴ λαβεῖν
τὴν ἀρχήν, ὡς δὲ οἵ τε ἀδελφοὶ προσέκειντο λιπα-
ροῦντες καὶ τελευτῶν ὁ πατὴρ οὐκ ἠξίου τηλικαύτην
363 τιμὴν διδομένην ἀπωθεῖσθαι, συνέγνω γενέσθαι βα-
σιλεύς· τοῖς δὲ Ῥωμαίοις πυθομένοις ταῦτα παρὰ τῶν
πρεσβευτῶν, πρὶν ὄψει τὸν ἄνδρα ἰδεῖν πολὺς αὐτοῦ
παρέστη πόθος, ἱκανὸν ἡγουμένοις τεκμήριον εἶναι

τῆς σοφίας, εἰ τῶν ἄλλων ὑπὲρ τὸ μέτριον ἐκτετιμηκότων τὴν βασιλείαν καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον ἐνταῦθα τιθεμένων μόνος ἐκεῖνος ὡς φαύλου τινὸς καὶ οὐκ ἀξίου σπουδῆς πράγματος καταφρονεῖ, παραγενομένῳ τε ὑπήντων ἔτι καθ' ὁδὸν ὄντι σὺν ἐπαίνῳ πολλῷ καὶ ἀσπασμοῖς καὶ ταῖς ἄλλαις τιμαῖς παραπέμποντες εἰς τὴν πόλιν. ἐκκλησίας δὲ μετὰ τοῦτο συναχθείσης, ἐν ᾗ διήνεγκαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς ψήφους αἱ φυλαὶ κατὰ φράτρας καὶ τῶν πατρικίων ἐπικυρωσάντων τὰ δόξαντα τῷ πλήθει καὶ τελευταῖον ἔτι τῶν ὀρνιθοσκόπων αἴσια τὰ παρὰ τοῦ δαιμονίου σημεῖα ἀποφηνάντων παραλαμβάνει τὴν ἀρχήν. τοῦτον τὸν ἄνδρα Ῥωμαῖοί φασι στρατείαν μηδεμίαν ποιήσασθαι, θεοσεβῆ δὲ καὶ δίκαιον γενόμενον ἐν εἰρήνῃ πάντα τὸν τῆς ἀρχῆς χρόνον διατελέσαι καὶ τὴν πόλιν ἄριστα πολιτευομένην παρασχεῖν, λόγους τε 364 ὑπὲρ αὐτοῦ πολλοὺς καὶ θαυμαστοὺς λέγουσιν ἀναφέροντες τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν εἰς θεῶν ὑποθήκας. νύμφην γάρ τινα μυθολογοῦσιν Ἠγερίαν φοιτᾶν πρὸς αὐτὸν ἑκάστοτε διδάσκουσαν τὴν βασιλικὴν σοφίαν, ἕτεροι δὲ οὐ νύμφην, ἀλλὰ τῶν Μουσῶν μίαν. καὶ τοῦτό φασι γενέσθαι πᾶσι φανερόν. ἀπιστούντων γάρ, ὡς ἔοικε, τῶν ἀνθρώπων κατ' ἀρχὰς καὶ πεπλάσθαι νομιζόντων τὸν περὶ τῆς θεᾶς λόγον, βουλόμενον αὐτὸν ἐπιδείξασθαι τοῖς ἀπιστοῦσιν ἐναργές τι μήνυμα τῆς πρὸς τὴν δαίμονα ὁμιλίας καὶ διδαχθέντα ὑπ' αὐτῆς ποιῆσαι τάδε· καλέσαντα Ῥωμαίων πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ διαιτώμενος ἐτύγχανεν, ἔπειτα δείξαντα τοῖς ἐλθοῦσι τὰ ἔνδον τῇ τε ἄλλῃ κατασκευῇ φαύλως κεχορηγημένα καὶ δὴ καὶ τῶν εἰς ἑστίασιν ὀχλικὴν ἐπιτηδείων ἄπορα, τότε μὲν ἀπαλλάττεσθαι κελεύειν, εἰς ἑσπέραν δὲ

365 καλεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ δεῖπνον· παραγενομένοις δὲ κατὰ τὴν ἀποδειχθεῖσαν ὥραν ἐπιδεῖξαι στρωμνάς τε πολυτελεῖς καὶ τραπέζας ἐκπωμάτων γεμούσας πολλῶν καὶ καλῶν ἑστίασίν τε αὐτοῖς παραθεῖναι κατακλιθεῖσιν ἁπάσης ἐδωδῆς, ἣν οὐδ' ἂν ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου παρασκευάσασθαί τινι τῶν τότε ἀνθρώπων ῥᾴδιον ἦν. τοῖς δὲ Ῥωμαίοις κατάπληξίν τε πρὸς ἕκαστον τῶν ὁρωμένων ὑπελθεῖν καὶ δόξαν ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου παραστῆναι βέβαιον, ὅτι θεά τις αὐτῷ συνῆν.

LXI. Οἱ δὲ τὰ μυθώδη πάντα περιαιροῦντες ἐκ τῆς ἱστορίας πεπλάσθαι φασὶν ὑπὸ τοῦ Νόμα τὸν περὶ τῆς Ἠγερίας λόγον, ἵνα ῥᾷον αὐτῷ προσέχωσιν οἱ τὰ θεῖα δεδιότες καὶ προθύμως δέχωνται τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τιθεμένους νόμους, ὡς παρὰ θεῶν κομιζομένους. λαβεῖν δὲ αὐτὸν τὴν τούτων μίμησιν ἀποφαίνουσιν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παραδειγμάτων ζηλωτὴν γενόμενον τῆς τε Μίνω τοῦ Κρητὸς καὶ τῆς Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίου σοφίας· ὧν ὁ μὲν ὁμιλητὴς ἔφη γενέσθαι τοῦ Διὸς καὶ φοιτῶν εἰς τὸ Δικταῖον ὄρος, ἐν ᾧ τραφῆναι τὸν Δία μυθολογοῦσιν οἱ Κρῆτες ὑπὸ τῶν Κουρήτων νεογνὸν ὄντα, κατέβαινεν
366 εἰς τὸ ἱερὸν ἄντρον καὶ τοὺς νόμους ἐκεῖ συνθεὶς ἐκόμιζεν, οὓς ἀπέφαινε παρὰ τοῦ Διὸς λαμβάνειν· ὁ δὲ Λυκοῦργος εἰς Δελφοὺς ἀφικνούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἔφη διδάσκεσθαι τὴν νομοθεσίαν. τὸ μὲν οὖν ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τῶν μυθικῶν ἱστορημάτων καὶ μάλιστα τῶν εἰς θεοὺς ἀναφερομένων μακρῶν λόγων δεόμενον ὁρῶν ἐάσω, ἃ δέ μοι δοκοῦσιν ἀγαθὰ Ῥωμαῖοι λαβεῖν ἐκ τῆς ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς ἀρχῆς, ὡς ἐκ τῶν ἐπιχωρίων ἔμαθον ἱστοριῶν ἀφηγήσομαι, προειπὼν ἐν οἵαις ἐτύγχανε ταραχαῖς τὰ πράγματα τῆς

πόλεως ὄντα, πρὶν ἐκεῖνον ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρελθεῖν.

LXII. Μετὰ τὴν Ῥωμύλου τελευτὴν ἡ βουλὴ τῶν κοινῶν γενομένη κυρία καὶ χρόνον ἐνιαύσιον, ὥσπερ ἔφην, κατασχοῦσα τὴν δυναστείαν διαφέρεσθαι καὶ στασιάζειν αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἤρξατο περὶ τοῦ πλείονός τε καὶ ἴσου. ὅσον μὲν γὰρ αὐτῆς μέρος Ἀλβανῶν ἦν ἀπὸ τῶν ἅμα Ῥωμύλῳ τὴν ἀποικίαν στειλάντων, γνώμης τε ἄρχειν ἠξίου καὶ τιμῶν τὰς μεγίστας λαμβάνειν καὶ θεραπεύεσθαι πρὸς τῶν 307 ἐπηλύδων· οἱ δ' ὕστερον εἰς τοὺς πατρικίους καταγραφέντες ἐκ τῶν ἐποίκων οὐδεμιᾶς ᾤοντο δεῖν ἀπελαύνεσθαι τιμῆς οὐδὲ μειονεκτεῖν τῶν ἑτέρων, μάλιστα δ' ὅσοι τοῦ Σαβίνων ἐτύγχανον ὄντες γένους καὶ κατὰ τὰς συνθήκας τὰς γενομένας Ῥωμύλῳ πρὸς Τάτιον ἐπὶ τοῖς ἴσοις [γενόμενοι] μετειληφέναι τῆς πόλεως παρὰ τῶν ἀρχαίων οἰκητόρων καὶ τὴν αὐτὴν χάριν ἐκείνοις αὐτοὶ δεδωκέναι ἐδοκουν. ἅμα δὲ τῷ τὴν βουλὴν διαστῆναι καὶ τὸ τῶν πελατῶν πλῆθος διχῇ μερισθὲν ἑκατέρᾳ συνέβαινε τῶν στάσεων. ἦν δέ τι τοῦ δημοτικοῦ μέρος οὐκ ὀλίγον ἐκ τῶν νεωστὶ προσεληλυθότων τῇ πολιτείᾳ, ὃ διὰ τὸ μηδενὸς συνάρασθαι τῷ Ῥωμύλῳ πολέμου παρημελημένον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος οὔτε γῆς εἰλήφει μοῖραν οὔτε λείας. τοῦτο ἀνέστιον καὶ πτωχὸν ἀλώμενον ἐχθρὸν ἐκ 36 τοῦ ἀναγκαίου τοῖς κρείττοσιν ἦν καὶ νεωτερίζειν ἑτοιμότατον. ἐν τοιούτῳ δὴ κλύδωνι τὰ πράγματα τῆς πόλεως σαλεύοντα ὁ Νόμας καταλαβὼν, πρῶτον μὲν τοὺς ἀπόρους τῶν δημοτῶν ἀνέλαβε διανείμας αὐτοῖς ἀφ' ἧς Ῥωμύλος ἐκέκτητο χώρας καὶ ἀπὸ τῆς δημοσίας μοῖράν τινα ὀλίγην· ἔπειτα τοὺς πατρικίους οὐδὲν μὲν ἀφελόμενος ὧν οἱ κτίσαντες τὴν πό-

λιν εὕροντο, τοῖς δ' ἐποίκοις ἑτέρας τινὰς ἀποδοὺς τιμάς, ἔπαυσε διαφερομένους. ἁρμοσάμενος δὲ τὸ πλῆθος ἅπαν ὥσπερ ὄργανον πρὸς ἕνα τὸν τοῦ κοινῇ συμφέροντος λογισμὸν καὶ τῆς πόλεως τὸν περίβολον αὐξήσας τῷ Κυρινείῳ λόφῳ (τέως γὰρ ἔτι ἀτείχιστος ἦν) τότε τῶν ἄλλων πολιτευμάτων ἥπτετο δύο ταῦτα πραγματευόμενος, οἷς κοσμηθεῖσαν ὑπελάμβανε τὴν πόλιν εὐδαίμονα γενήσεσθαι καὶ μεγάλην· εὐσέβειαν μὲν πρῶτον διδάσκων τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι παντὸς ἀγαθοῦ θεοὶ δοτῆρές εἰσι τῇ θνητῇ φύσει καὶ φύλακες, ἔπειτα δικαιοσύνην, δι'
39 ἣν καὶ τὰ παρὰ τῶν θεῶν ἀπέφαινεν ἀγαθὰ καλὰς τὰς ἀπολαύσεις φέροντα τοῖς κτησαμένοις.

LXIII. Ἐξ ὧν δὲ διεπράξατο νόμων τε καὶ πολιτευμάτων ἑκάτερον τούτων εἰς μεγάλην ἐπίδοσιν προελθεῖν ἅπαντα μὲν οὐκ ἀξιῶ γράφειν, τὸ μῆκος ὑφορώμενος τοῦ λόγου καὶ ἅμα οὐδ' ἀναγκαίαν ὁρῶν τὴν γραφὴν αὐτῶν Ἑλληνικαῖς ἱστορίαις, αὐτὰ δὲ τὰ κυριώτατα καὶ φανερὰν δυνάμενα ποιῆσαι πᾶσαν τὴν προαίρεσιν τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ κεφαλαίων ἐρῶ, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς περὶ τὰ θεῖα διακοσμήσεως ποιησάμενος. ὅσα μὲν οὖν ὑπὸ Ῥωμύλου ταχθέντα ἐν ἐθισμοῖς τε καὶ νόμοις παρέλαβεν, ἀπὸ τοῦ κρατίστου τετάχθαι πάντα ἡγησάμενος εἴα κατὰ χώραν μένειν, ὅσα δ' ὑπ' ἐκείνου παραλελεῖφθαι ἐδόκει, ταῦτα προσετίθει πολλὰ μὲν ἀποδεικνὺς τεμένη τοῖς μήπω τιμῶν τυγχάνουσι θεοῖς, πολλοὺς δὲ βωμοὺς καὶ ναοὺς ἱδρυόμενος ἑορτάς τε ἑκάστῳ αὐτῶν ἀπονέμων καὶ τοὺς ἐπιμελησομένους αὐτῶν ἱερεῖς καθιστὰς ἁγνείας τε καὶ θρησκείας καὶ καθαρμοὺς καὶ τὰς ἄλλας θεραπείας καὶ τιμὰς πάνυ πολλὰς νομοθετῶν, ὅσας οὔθ' Ἑλληνὶς οὔτε βάρβαρος ἔχει πόλις οὐδ' αἱ

μέγιστον ἐπ' εὐσεβείᾳ φρονοῦσαί ποτε· αὐτόν τε τὸν Ῥωμύλον ὡς κρείττονα γενόμενον ἢ κατὰ τὴν θνητὴν φύσιν ἱεροῦ κατασκευῇ καὶ θυσίαις διετησίοις ἔταξε Κυρῖνον ἐπονομαζόμενον γεραίρεσθαι. ἔτι γὰρ ἀγνοούντων τὸν ἀφανισμὸν αὐτοῦ Ῥωμαίων εἴτε κατὰ δαίμονος πρόνοιαν εἴτ' ἐξ ἐπιβουλῆς ἀνθρωπίνης ἐγένετο, παρελθών τις εἰς τὴν ἀγορὰν Ἰούλιος ὄνομα τῶν ἀπ' Ἀσκανίου γεωργικὸς ἀνὴρ καὶ τὸν βίον ἀνεπίληπτος, οἷος μηδὲν ἂν ψεύσασθαι κέρδους ἕνεκα οἰκείου, ἔφη παραγιγνόμενος ἐξ ἀγροῦ Ῥωμύλον ἰδεῖν ἀπιόντα ἐκ τῆς πόλεως ἔχοντα τὰ ὅπλα, καὶ ἐπειδὴ ἐγγὺς ἐγένετο ἀκοῦσαι ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος· Ἄγγελλε Ῥωμαίοις Ἰούλιε τὰ παρ' ἐμοῦ, ὅτι με ὁ λαχὼν ὅτ' ἐγενόμην δαίμων εἰς θεοὺς ἄγεται τὸν θνητὸν ἐκπληρώσαντα αἰῶνα· εἰμὶ δὲ Κυρῖνος. περιλαβὼν δὲ ἅπασαν τὴν περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίαν γραφαῖς διεῖλεν εἰς ὀκτὼ μοίρας, ὅσαι τῶν ἱερῶν ἦσαν αἱ συμμορίαι.

LXIIII. Ἀπέδωκε δὲ μίαν μὲν ἱερουργιῶν διάταξιν τοῖς τριάκοντα κουρίωσιν, οὓς ἔφην τὰ κοινὰ θύειν ὑπὲρ τῶν φρατριῶν ἱερά. τὴν δὲ δευτέραν τοῖς καλουμένοις ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων στεφηφόροις, ὑπὸ δὲ Ῥωμαίων φλάμισιν, οὓς ἐπὶ τῆς φορήσεως τῶν πίλων τε καὶ στεμμάτων, ἃ καὶ νῦν ἔτι φοροῦσι φλάμα καλοῦντες, οὕτω προσαγορεύουσι. τὴν δὲ τρίτην τοῖς ἡγεμόσι τῶν κελερίων, οὓς ἔφην ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς στρατευομένους φύλακας ἀποδείκνυσθαι τῶν βασιλέων, καὶ γὰρ οὗτοι τεταγμένας τινὰς ἱερουργίας ἐπετέλουν. τὴν δὲ τετάρτην τοῖς ἐξηγουμένοις τὰ θεόπεμπτα σημεῖα καὶ διαιροῦσι τίνων ἐστὶ μηνύματα πραγμάτων ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, οὓς ἀφ' ἑνὸς εἴδους τῶν θεωρημάτων τῆς τέχνης Ῥωμαῖοι

73 καλοῦσιν αὐγόρας, ἡμεῖς δ' ἂν εἴποιμεν οἰωνοπό-
λους, ἁπάσης τῆς μαντικῆς παρ' αὐτοῖς ὄντας ἐπιστή-
μονας τῆς τε περὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ μετάρσια καὶ
τὰ ἐπίγεια. τὴν δὲ πέμπτην ταῖς φυλαττούσαις τὸ
ἱερὸν πῦρ παρθένοις, αἳ καλοῦνται πρὸς αὐτῶν ἐπὶ
τῆς θεᾶς ἣν θεραπεύουσιν ἑστιάδες, αὐτὸς πρῶτος
ἱερὸν ἱδρυσάμενος Ῥωμαίοις Ἑστίας καὶ παρθένους
ἀποδείξας αὐτῇ θυηπόλους· ὑπὲρ ὧν ὀλίγα καὶ αὐτὰ
τὰ ἀναγκαιότατα, τῆς ὑποθέσεως ἀπαιτούσης ἀναγ-
καῖον εἰπεῖν. ἔστι γὰρ ἃ καὶ ζητήσεως ἠξίωται παρὰ
πολλοῖς τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων κατὰ τὸν τόπον
τοῦτον, ὧν οἱ τὰς αἰτίας οὐκ ἐξητακότες ἐπιμελῶς
εἰκαιοτέρας ἐξήνεγκαν τὰς γραφάς.

LXV. Τὴν γοῦν ἵδρυσιν τοῦ ἱεροῦ Ῥωμύλῳ
τινὲς ἀνατιθέασι τῶν ἀμηχάνων νομίζοντες εἶναι
πόλεως οἰκιζομένης ὑπ' ἀνδρὸς ἐμπείρου μαντικῆς
μὴ κατασκευασθῆναι πρῶτον ἑστίαν κοινὴν τῆς πό-
4 λεως, καὶ ταῦτα ἐν Ἄλβᾳ τοῦ κτίστου τραφέντος, ἐν
ᾗ παλαιὸν ἐξ οὗ τὸ τῆς θεᾶς ταύτης ἱερὸν ἱδρυμένον
ἦν, καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ θυηπόλου γενομένης τῇ
θεῷ· διαιρούμενοί τε διχῇ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ μὲν αὐ-
τῶν κοινὰ ποιοῦντες καὶ πολιτικά, τὰ δὲ ἴδια καὶ
συγγενικά, δι' ἄμφω ταῦτά φασι πολλὴν ἀνάγκην
εἶναι τῷ Ῥωμύλῳ ταύτην σέβειν τὴν θεόν. οὔτε γὰρ
ἀναγκαιότερον ἀνθρώποις οὐδὲν εἶναι τῆς κοινῆς
ἑστίας οὔτε τῷ Ῥωμύλῳ κατὰ διαδοχὴν γένους οὐδὲν
οἰκειότερον προγόνων μὲν ὑπάρχοντι τῶν ἐξ Ἰλίου
τὰ τῆς θεᾶς ἱερὰ μετενεγκαμένων, μητρὸς δὲ ἱερείας.
ἐοίκασι δ' οἱ διὰ ταῦτα τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἱεροῦ Ῥω-
μύλῳ μᾶλλον ἀνατιθέντες ἢ Νόμᾳ, τὸ μὲν κοινὸν
ὀρθῶς λέγειν, ὅτι πόλεως οἰκιζομένης ἑστίαν πρῶτον
ἔδει ἱδρυθῆναι καὶ ταῦτα ὑπ' ἀνδρὸς οὐκ ἀπείρου

τῆς περὶ τὰ θεῖα σοφίας, τὰ δὲ κατὰ μέρος ὑπέρ τε τῆς κατασκευῆς τοῦ νῦν ὄντος ἱεροῦ καὶ τῶν θεραπευουσῶν τὴν θεὸν παρθένων ἠγνοηκέναι. οὔτε γὰρ τὸ χωρίον τοῦτο ἐν ᾧ τὸ ἱερὸν φυλάττεται πῦρ Ῥωμύλος ἦν ὁ καθιερώσας τῇ θεῷ (μέγα δὲ τούτου τεκμήριον ὅτι τῆς τετραγώνου καλουμένης Ῥώμης ἣν ἐκεῖνος ἐτείχισεν ἐκτός ἐστιν, ἑστίας δὲ κοινῆς ἱερὸν ἐν τῷ κρατίστῳ μάλιστα καθιδρύονται τῆς πόλεως ἅπαντες, ἔξω δὲ τοῦ τείχους οὐδείς) οὔτε διὰ παρθένων τὰς θεραπείας κατεστήσατο τῇ θεῷ μεμνημένος ὡς ἐμοὶ δοκεῖ τοῦ περὶ τὴν μητέρα πάθους, ᾗ συνέβη θεραπευούσῃ τὴν θεὸν τὴν παρθενίαν ἀποβαλεῖν, ὡς οὐχ ἱκανὸς ἐσόμενος, ἐάν τινα τῶν θυηπόλων εὕρῃ διεφθαρμένην, κατὰ τοὺς πατρίους τιμωρήσασθαι νόμους διὰ τὴν ἐπὶ ταῖς οἰκείαις συμφοραῖς ἀνάμνησιν. διὰ ταῦτα μὲν δὴ κοινὸν ἱερὸν οὐ κατεσκευάσατο τῆς Ἑστίας οὐδὲ ἱερείας ἔταξεν αὐτῇ παρθένους, ἐν ἑκάστῃ δὲ τῶν τριάκοντα φρατρῶν ἱδρυσάμενος ἑστίαν, ἐφ᾽ ἧς ἔθυον οἱ φρατριεῖς, θυηπόλους αὐτῶν ἐποίησε τοὺς τῶν κουριῶν ἡγεμόνας τὰ παρ᾽ Ἕλλησιν ἔθη μιμησάμενος, ἃ παρὰ ταῖς ἀρχαιοτάταις τῶν πόλεων ἔτι γίγνεται. τά γέ τοι καλούμενα πρυτανεῖα παρ᾽ αὐτοῖς Ἑστίας ἐστὶν ἱερά, καὶ θεραπεύεται πρὸς τῶν ἐχόντων τὸ μέγιστον ἐν ταῖς πόλεσι κράτος.

LXVI. Νόμας δὲ τὴν ἀρχὴν παραλαβὼν τὰς μὲν ἰδίας οὐκ ἐκίνησε τῶν φρατριῶν ἑστίας, κοινὴν δὲ κατεστήσατο πάντων μίαν ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ τε Καπιτωλίου καὶ τοῦ Παλατίου χωρίῳ, συμπεπολισμένων ἤδη τῶν λόφων ἑνὶ περιβόλῳ καὶ μέσης ἀμφοῖν οὔσης τῆς ἀγορᾶς, ἐν ᾗ κατεσκεύασται τὸ ἱερόν, τήν τε φυλακὴν τῶν ἱερῶν κατὰ τὸν πάτριον τῶν Λατί-

νων νόμον διὰ παρθένων ἐνομοθέτησε γίνεσθαι· ἔχει δέ τινας ἀπορίας καὶ τὸ φυλαττόμενον ἐν τῷ ἱερῷ τί δήποτέ ἐστι καὶ διὰ τί πρόσκειται παρθένοις. τινὲς μὲν οὖν οὐδὲν ἔξω τοῦ φανεροῦ πυρὸς εἶναί φασι τὸ τηρούμενον, τὴν δὲ φυλακὴν αὐτοῦ παρθένοις ἀνακεῖσθαι μᾶλλον ἢ ἀνδράσιν οἴονται κατὰ τὸ εἰκὸς, ὅτι πῦρ μὲν ἀμίαντον, παρθένος δ' ἄφθαρτον, τῷ δ' ἁγνοτάτῳ τῶν θείων τὸ καθαρώτατον τῶν θνητῶν φίλον. Ἑστίᾳ δ' ἀνακεῖσθαι τὸ πῦρ νομίζουσιν, ὅτι γῆ τε οὖσα ἡ θεὸς καὶ τὸν μέσον κατέ-
77 χουσα τοῦ κόσμου τόπον τὰς ἀνάψεις τοῦ μεταρσίου ποιεῖται πυρὸς ἀφ' ἑαυτῆς. εἰσὶ δέ τινες οἵ φασιν ἔξω τοῦ πυρὸς ἀπόρρητα τοῖς πολλοῖς ἱερὰ κεῖσθαί τινα ἐν τῷ τεμένει τῆς θεᾶς, ὧν οἵ τε ἱεροφάνται τὴν γνῶσιν ἔχουσι καὶ αἱ παρθένοι, τεκμήριον οὐ μικρὸν παρεχόμενοι τοῦ λόγου τὸ συμβὰν περὶ τὴν ἔμπρησιν τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸν Φοινικικὸν πόλεμον τὸν πρῶτον συστάντα Ῥωμαίοις πρὸς Καρχηδονίους περὶ Σικελίας. ἐμπρησθέντος γὰρ τοῦ τεμένους καὶ τῶν παρθένων φευγουσῶν ἐκ τοῦ πυρὸς τῶν ἱεροφαντῶν τις Λεύκιος Καικίλιος ὁ καλούμενος Μέτελλος ἀνὴρ ὑπατικὸς, ὁ τὸν ἀοίδιμον ἐκ Σικελίας ἀπὸ Καρχηδονίων καταγαγὼν ὀκτὼ καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἐλεφάντων θρίαμβον, ὑπεριδὼν τῆς ἰδίας ἀσφαλείας τοῦ κοινῇ συμφέροντος ἕνεκα παρεκινδύνευσεν εἰς τὰ καιόμενα βιάσασθαι καὶ τὰ καταλειφθέντα ὑπὸ τῶν παρθένων ἁρπάσας ἱερὰ διέσωσεν ἐκ τοῦ πυρός· ἐφ' ᾧ τιμὰς παρὰ τῆς πόλεως ἐξηνέγκατο μεγάλας, ὡς ἡ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ τῆς ἐν Καπετωλίῳ γενομένης ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ. τοῦτο δὴ λαβόντες ὁμολογούμενον ἐπισυνάπτουσιν αὐτοὶ στο-
78 χασμούς τινας ἰδίους, οἱ μὲν ἐκ τῶν ἐν Σαμοθρᾴκῃ

λέγοντες ἱερῶν μοῖραν εἶναί τινα φυλαττομένην τὴν ἐνθάδε, Δαρδάνου μὲν εἰς τὴν ὑφ' ἑαυτοῦ κτισθεῖσαν πόλιν ἐκ τῆς νήσου τὰ ἱερὰ μετενεγκαμένου, Αἰνείου δὲ, ὅτε ἔφυγεν ἐκ τῆς Τρωάδος ἅμα τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα κομίσαντος εἰς Ἰταλίαν, οἱ δὲ τὸ διοπετὲς Παλλάδιον ἀποφαίνοντες εἶναι τὸ παρ' Ἰλιεῦσι γενόμενον, ὡς Αἰνείου κομίσαντος αὐτὸ δι' ἐμπειρίαν, Ἀχαιῶν δὲ τὸ μίμημα αὐτοῦ λαβόντων κλοπῇ· περὶ οὗ πολλοὶ σφόδρα εἴρηνται ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσι λόγοι. ἐγὼ δὲ τὸ μὲν εἶναί τινα τοῖς πολλοῖς ἄδηλα ἱερὰ φυλαττόμενα ὑπὸ τῶν παρθένων καὶ οὐ τὸ πῦρ μόνον ἐκ πολλῶν πάνυ καταλαμβάνομαι, τίνα δὲ ταῦτ' ἔστιν οὐκ ἀξιῶ πολυπραγμονεῖν οὔτ' ἐμαυτὸν οὔτε ἄλλον οὐδένα τῶν βουλομένων τὰ πρὸς θεοὺς ὅσια τηρεῖν.

LXVII. *Αἱ δὲ θεραπεύουσαι τὴν θεὸν παρθένοι τέτταρες μὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς τῶν βασιλέων αὐτὰς αἱρουμένων ἐφ' οἷς κατεστήσατο δικαίοις ὁ Νόμας, ὕστερον δὲ διὰ πλῆθος τῶν ἱερουργιῶν ἃς ἐπιτελοῦ-* 37 *σιν ἓξ γενόμεναι μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς διαμένουσι χρόνου δίαιταν ἔχουσαι παρὰ τῇ θεῷ, ἔνθα δι' ἡμέρας μὲν οὐδεὶς ἀπείργεται τῶν βουλομένων εἰσιέναι, νύκτωρ δὲ οὐδενὶ τῶν ἀρρένων ἐναυλίσασθαι θέμις. χρόνον δὲ τριακονταετῆ μένειν αὐτὰς ἀναγκαῖον ἁγνὰς γάμων θυηπολούσας τε καὶ τἄλλα θρησκευούσας κατὰ νόμον, ἐν ᾧ δέκα μὲν ἔτη μανθάνειν αὐτὰς ἔδει, δέκα δ' ἐπιτελεῖν τὰ ἱερὰ, τὰ δὲ λοιπὰ δέκα διδάσκειν ἑτέρας. ἐκπληρωθείσης δὲ τῆς τριακονταετίας οὐδὲν ἦν τὸ κωλῦσον τὰς βουλομένας ἀποθείσας τὰ στέμματα καὶ τὰ λοιπὰ παράσημα τῆς ἱερωσύνης γαμεῖσθαι. καὶ ἐποίησάν τινες τοῦτο πάνυ ὀλίγαι, αἷς ἄζηλοι συνέβησαν αἱ τελευταὶ τῶν βίων*

καὶ οὐ πάνυ εὐτυχεῖς, ὥστε δι' οἰωνοῦ λαμβάνουσαι τὰς ἐκείνων συμφορὰς αἱ λοιπαὶ παρθένοι μένουσι παρὰ τῇ θεῷ μέχρι θανάτου, τότε δὲ εἰς τὸν τῆς ἐκλιπούσης ἀριθμὸν ἑτέρα πάλιν ὑπὸ τῶν ἱεροφαντῶν ἀποδείκνυται. τιμαὶ δὲ αὐταῖς ἀποδέδονται παρὰ τῆς πόλεως πολλαὶ καὶ καλαί, δι' ἃς οὔτε παίδων
10 αὐταῖς ἐστι πόθος οὔτε γάμων, τιμωρίαι τε ἐπὶ τοῖς ἁμαρτανομένοις κεῖνται μεγάλαι, ὧν ἐξετασταί τε καὶ κολασταὶ κατὰ νόμον εἰσὶν οἱ ἱεροφάνται, τὰς μὲν ἄλλο τι τῶν ἐλαττόνων ἁμαρτανούσας ῥάβδοις μαστιγοῦντες, τὰς δὲ φθαρείσας αἰσχίστῳ τε καὶ ἐλεεινοτάτῳ παραδιδόντες θανάτῳ. ζῶσαι γὰρ ἔτι πομπεύουσιν ἐπὶ κλίνης φερόμεναι τὴν ἀποδεδειγμένην τοῖς νεκροῖς ἐκφοράν, ἀνακλαιομένων αὐτὰς καὶ προπεμπόντων φίλων τε καὶ συγγενῶν, κομισθεῖσαι δὲ μέχρι τῆς Κολλίνης πύλης, ἐντὸς τοῦ τείχους εἰς σηκὸν ὑπὸ γῆς κατεσκευασμένον ἅμα τοῖς ἐνταφίοις κόσμοις τίθενται καὶ οὔτ' ἐπιστήματος οὔτ' ἐναγισμῶν οὔτε ἄλλου τῶν νομίμων οὐδενὸς τυγχάνουσι. πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα δοκεῖ μηνύματα εἶναι τῆς οὐχ ὁσίως ὑπηρετούσης τοῖς ἱεροῖς, μάλιστα δὲ ἡ σβέσις τοῦ πυρός, ἣν ὑπὲρ ἅπαντα τὰ δεινὰ Ῥωμαῖοι δεδοίκασιν ἀφανισμοῦ τῆς πόλεως σημεῖον ὑπο-
1 λαμβάνοντες, ἀφ' ἧς ποτ' ἂν αἰτίας γένηται, καὶ πολλαῖς αὐτὸ θεραπείαις ἐξιλασκόμενοι κατάγουσι πάλιν εἰς τὸ ἱερόν· ὑπὲρ ὧν κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ.

LXVIII. *Πάνυ δ' ἄξιον καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἱστορῆσαι τῆς θεᾶς, ἣν ἐπεδείξατο ταῖς ἀδίκως ἐγκληθείσαις παρθένοις, πεπίστευται γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων, εἰ καὶ παράδοξά ἐστι, καὶ πολὺν πεποίηνται λόγον ὑπὲρ αὐτῶν οἱ συγγραφεῖς. ὅσοι μὲν οὖν τὰς ἀθέους*

ἀσκοῦσι φιλοσοφίας, εἰ δὴ καὶ φιλοσοφίας αὐτὰς δεῖ καλεῖν, ἁπάσας διασύροντες τὰς ἐπιφανείας τῶν θεῶν τὰς παρ' Ἕλλησιν ἢ βαρβάροις γενομένας καὶ ταύτας εἰς γέλωτα πολὺν ἄξουσι τὰς ἱστορίας ἀλαζονείαις ἀνθρωπίναις αὐτὰς ἀνατιθέντες, ὡς οὐδενὶ θεῶν μέλον ἀνθρώπων οὐδενός. ὅσοι δ' οὐκ ἀπολύουσι τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας τοὺς θεούς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγαθοῖς εὐμενεῖς εἶναι νομίζουσι καὶ τοῖς κακοῖς δυσμενεῖς, διὰ πολλῆς ἐληλυθότες ἱστορίας οὐδὲ ταύτας ὑπολήψονται τὰς ἐπιφανείας εἶναι ἀπίστους. λέγεται δή ποτε τοῦ πυρὸς ἐκλιπόντος δι' ὀλιγωρίαν τινὰ τῆς τότε αὐτὸ φυλαττούσης Αἰμιλίας ἑτέρᾳ παρθένῳ τῶν νεωστὶ κατειλεγμένων καὶ ἄρτι μανθανουσῶν παραδούσης τὴν ἐπιμέλειαν ταραχὴ πολλὴ γενέσθαι κατὰ τὴν πόλιν ὅλην καὶ ζήτησις ὑπὸ τῶν ἱεροφαντῶν, μή τι μίασμα περὶ τὸ πῦρ τῆς ἱερείας ἐτύγχανε γεγονός· ἔνθα δή φασι τὴν Αἰμιλίαν ἀναίτιον μὲν οὖσαν, ἀπορουμένην δ' ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι παρόντων τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἄλλων παρθένων τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν βωμὸν ἐκτείνασαν εἰπεῖν· Ἑστία τῆς Ῥωμαίων πόλεως φύλαξ, εἰ μὲν ὁσίως καὶ δικαίως ἐπιτετέλεκά σοι τὰ ἱερὰ χρόνου ὀλίγῳ δέοντα τριακονταετοῦς καὶ ψυχὴν ἔχουσα καθαρὰν καὶ σῶμα ἁγνόν, ἐπιφάνηθί μοι καὶ βοήθησον καὶ μὴ περιίδῃς τὴν σεαυτῆς ἱέρειαν τὸν οἴκτιστον μόρον ἀποθανοῦσαν· εἰ δὲ ἀνόσιόν τι πέπρακταί μοι ταῖς ἐμαῖς τιμωρίαις τὸ τῆς πόλεως ἄγος ἀφάγνισον. ταῦτ' εἰποῦσαν καὶ περιρρήξασαν ἀπὸ τῆς καρπασίνης ἐσθῆτος, ἣν ἔτυχεν ἐνδεδυκυῖα, βαλεῖν τὸν τελαμῶνα ἐπὶ τὸν βωμὸν μετὰ τὴν εὐχὴν λέγουσι καὶ ἐκ τῆς κατεψυγμένης πρὸ πολλοῦ καὶ οὐδένα φυλαττούσης σπινθῆρα τέφρας ἀναλάμψαι φλόγα πολλὴν

διὰ τῆς καρπάσου, ὥστε μηδὲν ἔτι δεῆσαι τῇ πόλει μήτε ἁγνισμῶν μήτε νέου πυρός.

LXVIIII. *Ἔτι δὲ τούτου θαυμασιώτερόν ἐστι καὶ μύθῳ μᾶλλον ἐοικὸς ὃ μέλλω λέγειν. κατηγορῆσαί τινά φασιν ἀδίκως μιᾶς τῶν παρθένων τῶν ἱερῶν Τυκκίας ὄνομα, ἀφανισμὸν μὲν πυρὸς οὐκ ἔχοντα προφέρειν, ἄλλας δέ τινας ἐξ εἰκότων τεκμηρίων καὶ μαρτυριῶν ἀποδείξεις φέροντα οὐκ ἀληθεῖς· κελευσθεῖσαν δ' ἀπολογεῖσθαι τὴν παρθένον τοῦτο μόνον εἰπεῖν, ὅτι τοῖς ἔργοις ἀπολύσεται τὰς διαβολάς· ταῦτα δ' εἰποῦσαν καὶ τὴν θεὸν ἐπικαλεσαμένην ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ γενέσθαι προάγειν ἐπὶ τὸν Τέβεριν ἐπιτρεψάντων μὲν αὐτῇ τῶν ἱεροφαντῶν, τοῦ δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὄχλου συμπροπέμποντος· γενομένην δὲ τοῦ ποταμοῦ πλησίον τὸ παροιμιαζόμενον ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἀδυνάτων τόλμημα ὑπομεῖναι, ἀρυσαμένην ἐκ τοῦ ποταμοῦ κενῷ κοσκίνῳ καὶ μέχρι τῆς ἀγορᾶς ἐνέγκασαν παρὰ τοὺς πόδας*
4 *τῶν ἱεροφαντῶν ἐξεράσαι τὸ ὕδωρ. καὶ μετὰ ταῦτά φασι τὸν κατήγορον αὐτῆς πολλῆς ζητήσεως γενομένης μήτε ζῶντα εὑρεθῆναι μήτε νεκρόν. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τῶν ἐπιφανειῶν τῆς θεᾶς ἔχων ἔτι πολλὰ λέγειν καὶ ἄλλα ταῦτα ἱκανὰ εἰρῆσθαι νομίζω.*

LXX. *Ἕκτη δὲ μοῖρα τῆς περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίας ἦν ἡ προςνεμηθεῖσα τοῖς καλουμένοις ὑπὸ Ῥωμαίων σαλίοις, οὓς αὐτὸς ὁ Νόμας ἀπέδειξεν ἐκ τῶν πατρικίων δώδεκα τοὺς εὐπρεπεστάτους ἐπιλεξάμενος νέους, ὧν ἐν Παλατίῳ κεῖται τὰ ἱερὰ καὶ αὐτοὶ καλοῦνται Παλατῖνοι. οἱ μὲν γὰρ Ἀγωναλεῖς, ὑπὸ δέ τινων Κολλῖνοι καλούμενοι σάλιοι, ὧν τὸ ἱεροφυλάκιόν ἐστιν ἐπὶ τοῦ Κολλίνου λόφου, μετὰ Νόμαν ἀπεδείχθησαν ὑπὸ βασιλέως Ὀστιλίου κατ'*

εὐχὴν, ἣν ἐν τῷ πρὸς Σαβίνους εὔξατο πολέμῳ. οὗτοι πάντες οἱ σάλιοι χορευταί τινές εἰσι καὶ ὑμνηταὶ τῶν ἐνόπλων θεῶν. ἑορτὴ δ' αὐτῶν ἐστι περὶ τὰ Παναθήναια ἐν τῷ καλουμένῳ Μαρτίῳ μηνὶ δημοτελὴς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀγομένη, ἐν αἷς διὰ τῆς πόλεως ἄγουσι τοὺς χοροὺς εἴς τε τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ Καπιτώλιον καὶ πολλοὺς ἄλλους ἰδίους τε καὶ δημοσίους τόπους, χιτῶνας ποικίλους χαλκαῖς μίτραις κατεζωσμένοι καὶ τηβέννας ἐμπεπορπημένοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβέας (ἔστι δ' ἐπιχώριος αὕτη Ῥωμαίοις ἐσθὴς ἐν τοῖς πάνυ τιμία) καὶ τὰς καλουμένας ἀπίκας ἐπικείμενοι ταῖς κεφαλαῖς, πίλους ὑψηλοὺς εἰς σχῆμα συναγομένους κωνοειδὲς, ἃς Ἕλληνες προσαγορεύουσι κυρβασίας. παρέζωσται δ' ἕκαστος αὐτῶν ξίφος καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ χειρὶ λόγχην ἢ ῥάβδον ἤ τι τοιοῦθ' ἕτερον κρατεῖ, τῇ δ' εὐωνύμῳ κατέχει πέλτην Θρᾳκίαν· ἡ δ' ἐστὶ ῥομβοειδεῖ θυρεῷ στενωτέρας ἔχοντι τὰς λαγόνας ἐμφερὴς, οἵας λέγονται φέρειν οἱ τὰ Κουρήτων παρ' Ἕλλησιν ἐπιτελοῦντες ἱερά. καί εἰσιν οἱ σάλιοι κατὰ γοῦν τὴν ἐμὴν γνῶσιν Ἑλληνικῷ μεθερμηνευθέντες ὀνόματι Κούρητες, ὑφ' ἡμῶν μὲν ἐπὶ τῆς ἡλικίας οὕτως ὠνομασμένοι παρὰ τοὺς κούρους, ὑπὸ δὲ Ῥωμαίων ἐπὶ τῆς συντόνου κινήσεως. τὸ γὰρ ἐξάλλεσθαί τε καὶ πηδᾶν σαλῖρε ὑπ' αὐτῶν λέγεται. ἀπὸ δὲ τῆς αὐτῆς αἰτίας καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ὀρχηστὰς, ἐπεὶ κἀν τούτοις πολὺ τὸ ἅλμα καὶ σκίρτημα ἔνεστι, παράγοντες ἀπὸ τῶν σαλίων τοὔνομα σαλτάτωρας καλοῦσιν. εἰ δὲ ὀρθῶς ὑπείληφα ταύτην αὐτοῖς τὴν προσηγορίαν ἀποδιδοὺς ἐκ τῶν γιγνομένων ὑπ' αὐτῶν ὁ βουλόμενος συμβαλεῖ. κινοῦνται γὰρ πρὸς αὐλὸν ἐν ῥυθμῷ

τὰς ἐνοπλίους κινήσεις τοτὲ μὲν ὁμοῦ, τοτὲ δὲ παραλλὰξ, καὶ πατρίους τινὰς ὕμνους ᾄδουσιν ἅμα ταῖς χορείαις. χορείαν δὲ καὶ κίνησιν ἐνόπλιον καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχειριδίων ψόφον, εἴ τι δεῖ τοῖς ἀρχαίοις τεκμηριοῦσθαι λόγοις, Κούρητες ἦσαν οἱ πρῶτοι καταστησάμενοι. τὸν δὲ περὶ αὐτῶν μῦθον οὐδὲν δέομαι πρὸς εἰδότας ὀλίγου δεῖν πάντας γράφειν.

LXXI. Ἐν δὲ ταῖς πέλταις, ἃς οἵ τε σάλιοι φοροῦσι καὶ ἃς ὑπηρέται τινὲς αὐτῶν ἠρτημένας ἀπὸ κανόνων κομίζουσι, πολλαῖς πάνυ οὔσαις μίαν εἶναι λέγουσι διοπετῆ, εὑρεθῆναι δ᾽ αὐτήν φασιν ἐν τοῖς βασιλείοις τοῦ Νόμα, μηδενὸς ἀνθρώπων εἰσενέγκαντος μηδ᾽ ἐγνωσμένου πρότερον ἐν Ἰταλοῖς τοιούτου σχήματος, ἐξ ὧν ἀμφοτέρων ὑπολαβεῖν Ῥωμαίους θεόπεμπτον εἶναι τὸ ὅπλον. βουληθέντα δὲ τὸν Νόμαν τιμᾶσθαί τε αὐτὸ φερόμενον ὑπὸ τῶν
88 κρατίστων νέων ἐν ἱεραῖς ἡμέραις ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ θυσιῶν ἐπετείων τυγχάνειν, δεδοικότα δὲ ἐπιβουλάς τε τὰς ἀπ᾽ ἐχθρῶν καὶ ἀφανισμὸν αὐτοῦ κλοπαῖον ὅπλα λέγουσι πολλὰ κατασκευάσασθαι τῷ διοπετεῖ παραπλήσια, Μαμορίου τινὸς δημιουργοῦ τὸ ἔργον ἀναδεξαμένου, ὥστε ἄσημον γενέσθαι καὶ δυσδιάγνωστον τοῖς μέλλουσιν ἐπιβουλεύειν τὴν τοῦ θεοπέμπτου φύσιν διὰ τὴν ἀπαράλλακτον τῶν ἀνθρωπείων ἔργων ὁμοιότητα. ἐπιχώριον δὲ Ῥωμαίοις καὶ πάνυ τίμιον ὁ κουρητισμὸς, ὡς ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐγὼ συμβάλλομαι, μάλιστα δ᾽ ἐκ τῶν περὶ τὰς πομπὰς τάς τε ἐν ἱπποδρόμῳ καὶ τὰς ἐν τοῖς θεάτροις γινομένας· ἐν ἁπάσαις γὰρ αὐταῖς πρόσηβοι κόροι χιτωνίσκους ἐνδεδυκότες ἐκπρεπεῖς κράνη καὶ ξίφη καὶ πάρμας ἔχοντες στοιχηδὸν πορεύονται,

καί εἰσιν οὗτοι τῆς πομπῆς ἡγεμόνες καλούμενοι πρὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς παιδιᾶς τῆς ὑπὸ Λυδῶν ἐξευρῆσθαι δοκούσης λυδίωνες, εἰκόνες ὡς ἐμοὶ δοκεῖ τῶν σαλίων· ἐπεὶ τῶν γε Κουρητικῶν οὐδὲν ὥσπερ οἱ σάλιοι δρῶσιν οὔτ' ἐν ὕμνοις οὔτ' ἐν ὀρχήσει. χρῆν δὲ τούτους ἐλευθέρους τε εἶναι καὶ αὐθιγενεῖς καὶ ἀμφιθαλεῖς, οἱ δ' εἰσὶν ἐξ ὁποιασδήποτε τύχης, τί γὰρ δεῖ τὰ πλείω περὶ αὐτῶν γράφειν;

LXXII. *Ἡ δ' ἑβδόμη μοῖρα τῆς ἱερᾶς νομοθεσίας τῷ συστήματι προσετέθη τῶν καλουμένων φετιαλίων. οὗτοι δ' ἂν εἴησαν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν καλούμενοι διάλεκτον εἰρηνοδίκαι. εἰσὶ δ' ἐκ τῶν ἀρίστων οἴκων ἄνδρες ἐπίλεκτοι διὰ παντὸς ἱερώμενοι τοῦ βίου, Νόμα τοῦ βασιλέως πρώτου καὶ τοῦτο Ῥωμαίοις τὸ ἱερὸν ἀρχεῖον καταστησαμένου· εἰ μέντοι παρὰ τῶν καλουμένων Αἰκικλῶν τὸ παράδειγμα ἔλαβεν ὥσπερ οἴονταί τινες, ἢ παρὰ τῆς Ἀρδεατῶν πόλεως ὡς γράφει Γέλλιος οὐκ ἔχω λέγειν, ἀπόχρη δέ μοι τοσοῦτο μόνον εἰπεῖν, ὅτι πρὸ τῆς Νόμα ἀρχῆς οὔπω τὸ τῶν εἰρηνοδικῶν σύστημα παρὰ Ῥωμαίοις ἦν. κατεστήσατο δ' αὐτὸ Νόμας ὅτε Φιδηνάταις ἔμελλε πολεμεῖν ληστείας καὶ καταδρομὰς τῆς χώρας αὐτοῦ ποιησαμένοις, εἰ βούλοιντο συμβῆναι δίχα πολέμου πρὸς αὐτὸν, ὅπερ εἰς ἀνάγκην καταστάντες ἐποίησαν. οἴομαι δ' ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἐπιχώριον Ἕλλησι τὸ περὶ τοὺς εἰρηνοδίκας ἀρχεῖον ἀναγκαῖον εἶναί μοι πόσων καὶ πηλίκων ἐστὶ πραγμάτων κύριον διελθεῖν, ἵνα τοῖς ἀγνοοῦσι τὴν Ῥωμαίων εὐσέβειαν, ἣν οἱ τότε ἄνδρες ἐπετήδευον, μὴ παράδοξον εἶναι φανῇ τὸ πάντας αὐτοῖς τὸ κάλλιστον λαβεῖν τοὺς πολέμους τέλος. ἁπάντων γὰρ αὐτῶν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις εὐσεβεστάτας φανήσονται*

ποιησάμενοι καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα τοὺς θεοὺς ἐσχηκότες ἐν τοῖς κινδύνοις εὐμενεῖς. ἅπαντα μὲν οὖν ὅσα ἀνάκειται τούτοις τοῖς εἰρηνοδίκαις ἐπελθεῖν διὰ πλῆθος οὐ ῥᾴδιον, κεφαλαιώδει δ' ὑπογραφῇ δηλῶσαι τοιάδ' ἐστί· φυλάττειν ἵνα μηδένα Ῥωμαῖοι
391 πόλεμον ἐξενέγκωσι κατὰ μηδεμιᾶς ἐνσπόνδου πόλεως ἄδικον, ἀρξάντων δὲ παρασπονδεῖν εἰς αὐτοὺς ἑτέρων πρεσβεύεσθαί τε καὶ τὰ δίκαια πρῶτον αἰτεῖν λόγῳ, ἐὰν δὲ μὴ πείθωνται τοῖς ἀξιουμένοις, τότ' ἐπικυροῦν τὸν πόλεμον. ὁμοίως δὲ κἂν ἀδικεῖσθαί τινες ὑπὸ Ῥωμαίων ἔνσπονδοι λέγοντες τὰ δίκαια αἰτῶσι, τούτους διαγινώσκειν τοὺς ἄνδρας εἴ τι πεπόνθασιν ἔκσπονδον καὶ ἐὰν δόξωσι τὰ προσήκοντα ἐγκαλεῖν τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις συλλαβόντας ἐκδότους τοῖς ἀδικηθεῖσι παραδιδόναι τά τε περὶ τοὺς πρεσβευτὰς ἀδικήματα δικάζειν καὶ τὰ περὶ τὰς συνθήκας ὅσια φυλάττειν εἰρήνην τε ποιεῖσθαι καὶ γεγενημένην, ἐὰν μὴ κατὰ τοὺς ἱεροὺς δόξῃ πεπρᾶχθαι νόμους, ἀκυροῦν καὶ τὰς τῶν στρατηγῶν παρανομίας, ὅσαι περί τε ὅρκους καὶ σπονδὰς ἐπιτελοῦνται, διαγινώσκοντας ἀφοσιοῦσθαι, περὶ ὧν κατὰ τοὺς οἰκείους καιροὺς ποιήσομαι τὸν λόγον. τὰ δὲ περὶ τὰς ἐπικηρυκείας ὑπ' αὐτῶν γινόμενα, ὅτε τὴν δόξασαν ἀδικεῖν πόλιν αἰτοῖεν δίκας (ἄξιον γὰρ μηδὲ ταῦτ' ἀγνοεῖν κατὰ
392 πολλὴν φροντίδα τῶν ὁσίων καὶ δικαίων γινόμενα) τοιαῦτα παρέλαβον· εἷς μὲν ἐκ τῶν εἰρηνοδικῶν, ὃν οἱ λοιποὶ προχειρίσαιντο, κεκοσμημένος ἐσθῆτι καὶ φορήμασιν ἱεροῖς, ἵνα διάδηλος ᾖ παρὰ τοὺς ἄλλους, εἰς τὴν τῶν ἀδικούντων παρεγίνετο πόλιν· ἐπιστὰς δὲ τοῖς ὁρίοις τόν τε Δία καὶ τοὺς ἄλλους ἐπεκαλεῖτο θεοὺς μαρτυρόμενος ὅτι δίκας αἰτῶν ἥκει περὶ

τῆς Ῥωμαίων πόλεως· ἔπειτα ὀμόσας ὅτι πρὸς ἀδικοῦσαν ἔρχεται πόλιν καὶ ἀρὰς τὰς μεγίστας εἰ ψεύδοιτο ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ τε καὶ τῇ Ῥώμῃ, τότ' ἐντὸς ᾔει τῶν ὅρων· ἔπειτα ὅτῳ πρώτῳ περιτύχοι τοῦτον ἐπιμαρτυράμενος, εἴτε τῶν ἀγροίκων εἴτε τῶν πολιτικῶν εἴη, καὶ τὰς αὐτὰς προσθεὶς ἀρὰς πρὸς τὴν πόλιν ᾤχετο κάτα πρὶν εἰς τὴν πόλιν παρελθεῖν τὸν πυλωρὸν ἢ τὸν πρῶτον ἀπαντήσαντα ἐν ταῖς πύλαις τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπιμαρτυράμενος εἰς τὴν ἀγορὰν προῄει· ἐκεῖ δὲ καταστὰς τοῖς ἐν τέλει περὶ ὧν ἥκοι διελέγετο πανταχῇ τούς τε ὅρκους καὶ τὰς ἀρὰς προστιθείς. εἰ μὲν οὖν ὑπέχοιεν τὰς δίκας παραδιδόντες τοὺς ἐν ταῖς αἰτίαις, ἀπῄει τοὺς ἄνδρας ἀπάγων φίλος τε ἤδη γεγονὼς καὶ παρὰ φίλων· εἰ δὲ χρόνον εἰς βουλὴν αἰτήσαιντο δέκα διδοὺς ἡμέρας παρεγίνετο πάλιν καὶ μέχρι τρίτης αἰτήσεως ἀνεδέχετο. διελθουσῶν δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν, εἰ μὴ παρεῖχεν αὐτῷ τὰ δίκαια ἡ πόλις, ἐπικαλεσάμενος τούς τε οὐρανίους καὶ καταχθονίους θεοὺς ἀπῄει, τοσοῦτο μόνον εἰπὼν ὅτι βουλεύσεται περὶ αὐτῶν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἐφ' ἡσυχίας. καὶ μετὰ τοῦτο ἀπέφαινεν εἰς τὴν βουλὴν ἅμα τοῖς ἄλλοις εἰρηνοδίκαις παραγενόμενος ὅτι πέπρακται πᾶν αὐτοῖς ὅσον ἦν ὅσιον ἐκ τῶν ἱερῶν νόμων καὶ εἰ βούλοιντο ψηφίζεσθαι πόλεμον οὐδὲν ἔσται τὸ κωλῦσον ἀπὸ θεῶν. εἰ δέ τι μὴ γένοιτο τούτων οὔτε ἡ βουλὴ κυρία ἦν ἐπιψηφίσασθαι πόλεμον οὔτε ὁ δῆμος. περὶ μὲν οὖν τῶν εἰρηνοδικῶν τοσαῦτα παρελάβομεν.

LXXIII. *Τελευταῖος δ' ἦν τῆς Νόμα διατάξεως μερισμὸς ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, ὧν ἔλαχον οἱ τὴν μεγίστην παρὰ Ῥωμαίοις ἱερατείαν καὶ ἐξουσίαν ἔχοντες.* οὗτοι

κατὰ μὲν τὴν αὐτῶν διάλεκτον ἐφ' ἑνὸς τῶν ἔργων ὃ πράττουσιν ἐπισκευάζοντες τὴν ξυλίνην γέφυραν
394 ποντίφικες προσαγορεύονται, εἰσὶ δὲ τῶν μεγίστων πραγμάτων κύριοι. καὶ γὰρ δικάζουσιν οὗτοι τὰς ἱερὰς δίκας ἁπάσας ἰδιώταις τε καὶ ἄρχουσι καὶ λειτουργοῖς θεῶν καὶ νομοθετοῦσιν ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν τάς τε ἀρχὰς ἁπάσας, ὅσαις θυσία τις ἢ θεραπεία θεῶν ἀνάκειται, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας ἐξετάζουσιν ὑπηρέτας τε αὐτῶν καὶ λειτουργούς, οἷς χρῶνται πρὸς τὰ ἱερά, οὗτοι φυλάττουσι μηδένα ἐξαμαρτάνειν περὶ τοὺς ἱεροὺς νόμους· τοῖς τε ἰδιώταις ὁπόσοι μὴ ἴσασι τοὺς περὶ τὰ θεῖα ἢ δαιμόνια σεβασμούς, ἐξηγηταὶ γίνονται καὶ προφῆται· καὶ εἴ τινας αἴσθοιντο μὴ πειθομένους ταῖς ἐπιταγαῖς αὐτῶν, ζημιοῦσι πρὸς ἕκαστον χρῆμα ὁρῶντες εἰσί τε ἀνυπεύθυνοι πάσης δίκης τε καὶ ζημίας οὔτε βουλῇ λόγον ἀποδιδόντες οὔτε δήμῳ. περὶ οὖν τῶν ἱερέων * * ὥστε εἰ βούλε-
95 ταί τις αὐτοὺς ἱεροδιδασκάλους καλεῖν εἴτε ἱερονόμους εἴτε ἱεροφύλακας εἴτε, ὡς ἡμεῖς ἀξιοῦμεν, ἱεροφάντας, οὐχ ἁμαρτήσεται τοῦ ἀληθοῦς. ἐκλιπόντος δέ τινος αὐτῶν τὸν βίον ἕτερος εἰς τὸν ἐκείνου καθίσταται τόπον οὐχ ὑπὸ τοῦ δήμου αἱρεθείς, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων, ὃς ἂν ἐπιτηδειότατος εἶναι δοκῇ τῶν πολιτῶν· παραλαμβάνει δὲ τὴν ἱερατείαν ὁ δοκιμασθείς, ἐὰν εὐόρνιθες αὐτῷ τύχωσιν οἰωνοὶ γενόμενοι. τὰ μὲν δὴ περὶ τὸ θεῖον νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Νόμα καὶ διαιρεθέντα κατὰ τὰς συμμορίας τῶν ἱερῶν, ἐξ ὧν εὐσεβεστέραν συνέβη γενέσθαι τὴν πόλιν, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐλάττοσι τὰ μέγιστα καὶ φανερώτατα ταῦτ' ἦν.

LXXIIII. Τὰ δ' εἰς εὐτέλειάν τε καὶ σωφροσύνην ἀγαγόντα τὸν ἑκάστου βίον καὶ εἰς ἐπιθυμίαν καταστήσαντα τῆς φυλαττούσης ἐν ὁμονοίᾳ τὴν πόλιν δικαιοσύνης πλεῖστα ὅσα, τὰ μὲν ἐγγράφοις περιληφθέντα νόμοις, τὰ δ' ἔξω γραφῆς εἰς ἐπιτηδεύσεις ἀχθέντα καὶ συνασκήσεις χρονίους· ὑπὲρ ὧν ἁπάντων μὲν πολὺ ἂν ἔργον εἴη λέγειν, ἀρκέσει δὲ δύο τὰ μεγίστης μνήμης τυχόντα τεκμήρια καὶ τῶν ἄλλων γενέσθαι· τῆς μὲν αὐταρκείας καὶ τοῦ μηδένα τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν ἡ περὶ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν κτήσεων νομοθεσία. κελεύσας γὰρ ἑκάστῳ περιγράψαι τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν καὶ στῆσαι λίθους ἐπὶ τοῖς ὅροις ἱεροὺς ἀπέδειξεν ὁρίου Διὸς τοὺς λίθους, καὶ θυσίας ἔταξεν αὐτοῖς ἐπιτελεῖν ἅπαντας ἡμέρᾳ τακτῇ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπὶ τὸν τόπον συνερχομένους, ἑορτὴν ἐν τοῖς πάνυ τιμίαν καὶ τὴν τῶν ὁρίων θεῶν καταστησάμενος. ταύτην Ῥωμαῖοι Τερμινάλια καλοῦσιν ἐπὶ τῶν τερμόνων καὶ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἑνὸς ἀλλαγῇ γράμματος παρὰ τὴν ἡμετέραν διάλεκτον ἐκφέροντες τέρμινας προσαγορεύουσιν. εἰ δέ τις ἀφανίσειεν ἢ μεταθείη τοὺς ὅρους ἱερὸν ἐνομοθέτησεν εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν τούτων τι διαπραξάμενον, ἵνα τῷ βουλομένῳ κτείνειν αὐτὸν ὡς ἱερόσυλον ἥ τε ἀσφάλεια καὶ τὸ καθαρῷ μιάσματος εἶναι προσῇ. τοῦτο δ' οὐκ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν κατεστήσατο μόνον κτήσεων τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν δημοσίων, ὅροις κἀκείνας περιλαβών, ἵνα καὶ τὴν Ῥωμαίων γῆν ἀπὸ τῆς ἀστυγείτονος ὅριοι διαιρῶσι θεοὶ καὶ τὴν κοινὴν ἀπὸ τῆς ἰδίας. τούτου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων φυλάττουσι Ῥωμαῖοι [τοῦ χρόνου] μνημεῖα τῆς ὁσίας αὐτῆς ἕνεκα. θεούς τε γὰρ ἡγοῦνται τοὺς τέρμονας καὶ θύουσιν αὐτοῖς ὁσέτη τῶν μὲν ἐμψύχων οὐδὲν

(οὐ γὰρ ὅσιον αἱμάττειν τοὺς λίθους) πελάνους δὲ
398 Δήμητρος καὶ ἄλλας τινὰς καρπῶν ἀπαρχάς. ἐχρῆν δὲ καὶ τὸ ἔργον ἔτι φυλάττειν ἀπὸ τοῦ ἴσου, οὗ χάριν θεοὺς ἐνόμισε τοὺς τέρμονας ὁ Νόμας, ἱκανουμένους τοῖς ἑαυτῶν κτήμασι, τῶν δ' ἀλλοτρίων μήτε βίᾳ σφετεριζομένους μηδὲν μήτε δόλῳ. νῦν δ' οὐχ ὡς ἄμεινον οὐδ' ὡς οἱ πρόγονοι παρέδοσαν ὁρίζουσί τινες ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων τὰ οἰκεῖα, ἀλλ' ἔστιν αὐτοῖς ὅρος τῶν κτήσεων οὐχ ὁ νόμος, ἀλλ' ἡ πάντων ἐπιθυμία, πρᾶγμα οὐ καλόν. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἑτέροις παρίεμεν σκοπεῖν.

LXXV. Ὁ δὲ Νόμας εἰς μὲν εὐτέλειαν καὶ σωφροσύνην διὰ τοιούτων συνέστειλε νόμων τὴν πόλιν, εἰς δὲ τὴν περὶ τὰ συμβόλαια δικαιοσύνην ὑπηγάγετο πρᾶγμα ἐξευρὼν ἠγνοημένον ὑπὸ πάντων τῶν καταστησαμένων τὰς ἐλλογίμους πολιτείας. ὁρῶν γὰρ ὅτι τῶν συμβολαίων τὰ μὲν ἐν φανερῷ καὶ μετὰ μαρτύ-
399 ρων πραττόμενα ἡ τῶν συνόντων αἰδὼς φυλάττει, καὶ σπάνιοί τινές εἰσιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀδικοῦντες, τὰ δὲ ἀμάρτυρα πολλῷ πλείω τῶν ἑτέρων ὄντα μίαν ἔχει φυλακὴν τὴν τῶν συμβαλόντων πίστιν, περὶ ταύτην ᾤετο δεῖν σπουδάσαι παντὸς ἄλλου μάλιστα καὶ ποιῆσαι θείων σεβασμῶν ἀξίαν. Δίκην μὲν γὰρ καὶ Θέμιν καὶ Νέμεσιν καὶ τὰς καλουμένας παρ' Ἕλλησιν Ἐρινύας καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια ὑπὸ τῶν προτέρων ἀποχρώντως ἐκτεθειῶσθαί τε καὶ καθωσιῶσθαι ἐνόμισε, Πίστιν δέ, ἧς οὔτε μεῖζον οὔτε ἱερώτερον πάθος ἐν ἀνθρώποις οὐδέν, οὔπω σεβασμῶν τυγχάνειν οὔτ' ἐν τοῖς κοινοῖς τῶν πόλεων πράγμασιν οὔτ' ἐν τοῖς ἰδίοις. ταῦτα δὲ διανοηθεὶς πρῶτος ἀνθρώπων ἱερὸν ἱδρύσατο Πίστεως δημοσίας καὶ θυσίας αὐτῇ κατεστήσατο, καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις

θεοῖς, δημοτελεῖς. ἔμελλε δὲ ἄρα σὺν χρόνῳ τὸ κοινὸν τῆς πόλεως ἦθος πιστὸν καὶ βέβαιον πρὸς ἀνθρώπους γενόμενον τοιούτους ἀπεργάσασθαι καὶ τοὺς τῶν ἰδιωτῶν τρόπους. οὕτω γοῦν σεβαστόν τι πρᾶγμα καὶ ἀμίαντον ἐνομίσθη τὸ πιστὸν, ὥστε ὅρκον τε μέγιστον γενέσθαι τὴν ἰδίαν ἑκάστῳ πίστιν 400 καὶ μαρτυρίας συμπάσης ἰσχυροτάτην, καὶ ὁπότε ὑπὲρ ἀμαρτύρου συναλλάγματος ἀμφίλογόν τι γένοιτο ἑνὶ πρὸς ἕνα, ἡ διαιροῦσα τὸ νεῖκος καὶ προσωτέρω χωρεῖν οὐκ ἐῶσα τὰς φιλονεικίας ἡ θατέρου τῶν διαδικαζομένων αὐτῶν πίστις ἦν, αἵ τε ἀρχαὶ καὶ τὰ δικαστήρια τὰ πλεῖστα τῶν ἀμφισβητημάτων τοῖς ἐκ τῆς πίστεως ὅρκοις διῄτων. τοιαῦτα μὲν δὴ σωφροσύνης τε παρακλητικὰ καὶ δικαιοσύνης ἀναγκαστήρια ὑπὸ τοῦ Νόμα τότε ἐξευρεθέντα κοσμιωτέραν οἰκίας τῆς κράτιστα οἰκουμένης τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἀπειργάσατο.

LXXVI. Ἃ δὲ μέλλω νῦν λέγειν ἐπιμελῆ τε αὐτὴν ἀπέδωκε τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐργάτιν. ἐνθυμούμενος γὰρ ὁ ἀνὴρ, ὅτι πόλιν τὴν μέλλουσαν ἀγαπήσειν τὰ δίκαια καὶ μενεῖν ἐν τῷ σώφρονι βίῳ τῆς ἀναγκαίου δεῖ χορηγίας εὐπορεῖν, διεῖλε τὴν χώραν ἅπασαν εἰς τοὺς καλουμένους πάγους καὶ 401 κατέστησεν ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν πάγων ἄρχοντα ἐπίσκοπόν τε καὶ περίπολον τῆς ἰδίας μοίρας. οὗτοι γὰρ περιιόντες θαμινὰ τοὺς εὖ τε καὶ κακῶς εἰργασμένους τῶν ἀγρῶν ὑπεγράφοντο καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἀπέφαινον, ὁ δὲ τοὺς μὲν ἐπιμελεῖς γεωργοὺς ἐπαίνοις τε καὶ φιλανθρωπίαις ἀνελάμβανε, τοὺς δὲ ἀργοὺς [γεωργοὺς] ὀνειδίζων τε καὶ ζημιῶν ἐπὶ τὸ θεραπεύειν ἄμεινον τὴν γῆν προὐτρέπετο. τοιγάρτοι πολέμων τε ἀπηλλαγμένοι καὶ τῶν κατὰ τὴν πόλιν πραγμάτων σχο-

λὴν πολλὴν ἄγοντες ἀργίας τε καὶ βλακείας σὺν αἰσχύνῃ τίνοντες δίκας αὐτουργοὶ πάντες ἐγίνοντο καὶ τὸν ἐκ γῆς πλοῦτον ἁπάντων ὄντα πλούτων δικαιότατον τῆς στρατιωτικῆς καὶ οὐκ ἐχούσης τὸ βέβαιον εὐπορίας γλυκύτερον ἐτίθεντο. τῷ δὲ Νόμᾳ περιῆν ἐκ τούτων φιλεῖσθαι μὲν ὑπὸ τῶν ἀρχομένων, ζηλοῦ-
02 σθαι δ' ὑπὸ τῶν περιοίκων, μνημονεύεσθαι δ' ὑπὸ τῶν ἐπιγινομένων· δι' ὧν οὔτε στάσις ἐμφύλιος τὴν πολιτικὴν ἔλυσεν ὁμόνοιαν, οὔτε πόλεμος ἀλλοεθνὴς ἐκ τῶν κρατίστων καὶ θαυμασιωτάτων τὴν πόλιν ἐπιτηδευμάτων ἐκίνησε. τοσοῦτον γὰρ ἀπέσχον οἱ περίοικοι τὴν ἀπόλεμον ἡσυχίαν Ῥωμαίων ἀφορμὴν τῆς κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεως ὑπολαβεῖν, ὥστε καὶ εἴ τις αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους συνέστη πόλεμος διαλλακτῆρας ἐποιοῦντο Ῥωμαίους καὶ ἐπὶ διαιτητῇ Νόμᾳ τὰς ἔχθρας διαλύειν ἠξίουν. τοῦτον οὐκ ἂν αἰσχυνθείην ἐγὼ τὸν ἄνδρα τῶν ἐπ' εὐδαιμονίᾳ διαβοηθέντων ἐν τοῖς πρώτοις καταριθμεῖν. γένους τε γὰρ ἔφυ βασιλείου καὶ μορφῆς ἀπέλαυσε βασιλικῆς παιδείαν τε οὐ τὴν περὶ λόγων ἄχρηστον ἤσκησεν, ἀλλ' ἐξ ἧς εὐσεβεῖν ἔμαθε καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτηδεύειν ἀρετάς. ἡγεμονίαν δὲ τὴν Ῥωμαίων παραλαβεῖν ἠξιώ-
03 θη νέος ὢν κατὰ κλέος ἀρετῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπίκλητος ἀχθεὶς καὶ διετέλεσε πειθομένοις ἅπαντα τὸν βίον τοῖς ἀρχομένοις χρώμενος· ἡλικίας δ' ἐπὶ μήκιστον ἤλασεν ὁλόκληρος οὐδὲν ὑπὸ τῆς τύχης κακωθεὶς καὶ θανάτων τὸν ῥᾷστον ἐτελεύτησεν ὑπὸ γήρως μαρανθείς, ὁμοίου παραμείναντος αὐτῷ τοῦ συγκληρωθέντος ἐξ ἀρχῆς δαίμονος ἕως ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθη, βιώσας μὲν ὑπὲρ ὀγδοήκοντα ἔτη, βασιλεύσας δὲ τρία καὶ τετταράκοντα, γενεὰν δὲ καταλιπών, ὡς μὲν οἱ πλείους γράφουσιν, υἱοὺς τέτταρας

καὶ θυγατέρα μίαν, ὧν ἔτι σώζεται τὰ γένη, ὡς δὲ Γέλλιος Γναῖος ἱστορεῖ θυγατέρα μόνην, ἐξ ἧς ἐγένετο Ἄγκος Μάρκιος ὁ τρίτος ἀπ' ἐκείνου γενόμενος Ῥωμαίων βασιλεύς. τελευτήσαντι δ' αὐτῷ πένθος μέγα προὔθετο ἡ πόλις καὶ ταφὰς ἐποιήσατο λαμπροτάτας. κεῖται δ' ἐν Ἰανίκλῳ πέραν τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ. καὶ τὰ μὲν περὶ Πομπιλίου Νόμα τοσαῦτα παρελάβομεν.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

Τελευτήσαντος δὲ Πομπιλίου γενομένη πάλιν ἡ βουλὴ τῶν κοινῶν κυρία μένειν ἔγνω ἐπὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας, οὐδὲ τοῦ δήμου γνώμην λαβόντος ἑτέραν, καὶ καθίστησιν ἐκ τῶν πρεσβυτέρων τοὺς ἄρξοντας τὴν μεσοβασίλειον ἀρχὴν εἰς ὡρισμένον τινὰ ἡμερῶν ἀριθμόν, ὑφ' ὧν ἀποδείκνυται βασιλεύς, ὃν ἅπας ὁ δῆμος ἠξίου, Τύλλος Ὀστίλιος γένους ὢν τοιοῦδε· ἐκ πόλεως Μεδυλλείας, ἣν Ἀλβανοὶ μὲν ἔκτισαν,
5 *Ῥωμύλος δὲ κατὰ συνθήκας παραλαβὼν Ῥωμαίων ἐποίησεν ἀποικίαν, ἀνὴρ εὐγενὴς καὶ χρήμασι δυνατὸς Ὀστίλιος ὄνομα μετενεγκάμενος εἰς Ῥώμην τὸν βίον ἄγεται γυναῖκα ἐκ τοῦ Σαβίνων γένους Ἑρσιλίου θυγατέρα τὴν ὑφηγησαμένην ταῖς ὁμοεθνέσι πρεσβεῦσαι πρὸς τοὺς πατέρας ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν, ὅτε Σαβῖνοι Ῥωμαίοις ἐπολέμουν, καὶ τοῦ συνελθεῖν εἰς φιλίαν τοὺς ἡγεμόνας αἰτιωτάτην γενέσθαι δοκοῦσαν. οὗτος ὁ ἀνὴρ πολλοὺς συνδιενέγκας Ῥωμύλῳ πολέμους καὶ μεγάλα ἔργα ἀποδειξάμενος ἐν ταῖς πρὸς Σαβίνους μάχαις ἀποθνήσκει καταλιπὼν παιδίον μονογενὲς καὶ θάπτεται πρὸς τῶν βασιλέων ἐν τῷ*

κρατίστῳ τῆς ἀγορᾶς τόπῳ στήλης ἐπιγραφῇ τὴν ἀρετὴν μαρτυρούσῃ ἀξιωθείς. ἐκ δὲ τοῦ μονογενοῦς 406 *παιδὸς εἰς ἄνδρας ἀφικομένου καὶ γάμον ἐπιφανῆ λαβόντος υἱὸς γίνεται Τύλλος Ὁστίλιος ἀνὴρ δραστήριος, ὃς ἀπεδείχθη βασιλεὺς ψήφῳ τε πολιτικῇ διενεχθείσῃ περὶ αὐτοῦ κατὰ νόμους καὶ τοῦ δαιμονίου δι' οἰωνῶν αἰσίων ἐπικυρώσαντος τὰ δόξαντα τῷ δήμῳ. ἔτος δὲ ἦν ἐν ᾧ τὴν ἡγεμονίαν παρέλαβεν, ὁ δεύτερος ἐνιαυτὸς τῆς ἑβδόμης καὶ εἰκοστῆς ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Εὐρυβάτης Ἀθηναῖος ἄρχοντος Ἀθήνησι Λεωστράτου. οὗτος ἔργον πάντων μεγαλοπρεπέστατον ἐπιδειξάμενος εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν ἅπαν τὸ θητικὸν τοῦ δήμου καὶ ἄπορον οἰκεῖον ἔσχεν. ἦν δὲ τοιόνδε· χώραν εἶχον ἐξαίρετον οἱ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς πολλὴν καὶ ἀγαθήν, ἐξ ἧς ἀναιρούμενοι τὰς προσόδους ἱερά τε θεοῖς ἐπετέλουν καὶ τὰς εἰς τὸν ἴδιον βίον ἀφθόνους εἶχον εὐπορίας, ἣν ἐκτήσατο μὲν Ῥωμύλος πολέμῳ τοὺς τότε κατασχόντας ἀφελόμενος, ἐκείνου δὲ ἄπαιδος ἀποθανόντος Πομπίλιος Νόμας ὁ μετ' ἐκεῖνον βασιλεύσας ἐκαρποῦτο· ἦν δὲ οὐκέτι δημοσία κτῆσις, ἀλλὰ τῶν ἀεὶ βασιλέων κλῆρος. ταύτην ὁ Τύλλος ἐπέτρεψε τοῖς μηδένα κλῆρον ἔχουσι Ῥωμαίων κατ' ἄνδρα διανείμασθαι, τὴν πατρῴαν αὐτῷ κτῆσιν ἀρκοῦσαν ἀποφαίνων εἴς τε τὰ ἱερὰ καὶ τὰς τοῦ βίου δαπάνας. ταύτῃ δὲ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοὺς ἀπόρους τῶν πολιτῶν ἀνέλαβε παύσας λατρεύοντας ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις· ἵνα δὲ μηδὲ οἰκίας ἄμοιρος εἴη τις προσετείχισε τῇ πόλει τὸν καλούμενον Καίλιον λόφον, ἔνθα ὅσοι Ῥωμαίων ἦσαν ἀνέστιοι λαχόντες τοῦ χωρίου τὸ ἀρκοῦν κατεσκεύασαν οἰκίας, καὶ αὐτὸς ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ τὴν*

οἴκησιν εἶχεν. πολιτικὰ μὲν δὴ ταῦτα τοῦ ἀνδρὸς ἔργα παραδίδοται λόγου ἄξια·

II. πολεμικαὶ δὲ πράξεις πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλαι μνημονεύονται, περὶ ὧν ἔρχομαι λέξων τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος ἀπὸ τοῦ πρὸς Ἀλβανοὺς πολέμου. αἴτιος δὲ τοῦ διαστῆναι τὰς πόλεις καὶ λῦσαι τὸ συγγενὲς ἀνὴρ Ἀλβανὸς ἐγένετο Κλοίλιος ὄνομα τῆς
408 μεγίστης ἀρχῆς ἀξιωθείς, ὃς ἀχθόμενος ἐπὶ τοῖς Ῥωμαίων ἀγαθοῖς καὶ κατέχειν τὸν φθόνον οὐ δυνάμενος φύσει τε αὐθάδης καὶ ὑπομαργότερος ὢν ἐκπολεμῶσαι τὰς πόλεις ἔγνω πρὸς ἀλλήλας. οὐχ ὁρῶν δὲ ὅπως ἂν πείσειε τοὺς Ἀλβανοὺς στρατὸν αὐτῷ κατὰ Ῥωμαίων ἄγειν ἐπιτρέψαι μήτε δικαίας ἔχοντι προφάσεις μήτε ἀναγκαίας, μηχανᾶται δή τι τοιόνδε· τοῖς ἀπορωτάτοις Ἀλβανῶν καὶ θρασυτάτοις ἐφῆκε ληστεύειν τοὺς Ῥωμαίων ἀγροὺς ἄδειαν ὑπισχνούμενος καὶ παρεσκεύασε πολλοὺς ἀκίνδυνα κέρδη διώκοντας, ὧν οὐδὲ κωλυόμενοι ὑπὸ τοῦ δέους ἀποστήσεσθαι
409 ἔμελλον, ἐμπλῆσαι πολέμου ληστρικοῦ τὴν ὅμορον. τοῦτο δ' ἔπραττε κατὰ λογισμὸν οὐκ ἀπεικότα, ὡς τὸ ἔργον ἐμαρτύρησε. Ῥωμαίους μὲν γὰρ οὐκ ἀνέξεσθαι τὰς ἁρπαγὰς ὑπελάμβανεν, ἀλλ' ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρήσειν, αὐτῷ δ' ἐξουσίαν ἔσεσθαι κατηγορεῖν αὐτῶν πρὸς τὸν δῆμον ὡς ἀρχόντων πολέμου, Ἀλβανῶν δὲ τοὺς πλείστους φθονοῦντας τοῖς ἀποίκοις τῆς εὐτυχίας δέξεσθαι τὰς διαβολὰς ἀσμένους καὶ τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον ἐξοίσειν, ὅπερ καὶ συνέβη. ἀγόντων γὰρ καὶ φερόντων ἀλλήλους τῶν κακουργοτάτων ἐξ ἑκάστης πόλεως καὶ στρατιᾶς ποτε Ῥωμαϊκῆς ἐμβαλούσης εἰς τὴν Ἀλβανήν, ὑφ' ἧς πολλοὶ τῶν λῃστῶν οἱ μὲν ἀνῃρέθησαν, οἱ δὲ συνελήφθησαν, συγκαλέσας τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν ὁ Κλοίλιος, ἐν ᾗ πολλὴν

ἐποιήσατο τῶν Ῥωμαίων κατηγορίαν, τραυματίας τε συχνοὺς ἐπιδεικνύμενος καὶ τοὺς προσήκοντας τοῖς ἡρπασμένοις ἢ τεθνηκόσι παράγων καὶ πλείω τῶν γεγονότων ἐπικαταψευδόμενος, πρεσβείαν πέμπειν 410 πρῶτον ἐψηφίσατο δίκας αἰτήσουσαν τῶν γεγονότων· ἐὰν δὲ ἀγνωμονῶσι Ῥωμαῖοι τότε τὸν πόλεμον ἐπ' αὐτοὺς ἐκφέρειν.

III. Ἀφικομένων δὲ τῶν πρεσβευτῶν εἰς Ῥώμην ὑποπτεύσας ὁ Τύλλος, ὅτι δίκας αἰτήσοντες ἥκοιεν, αὐτὸς τοῦτο ποιῆσαι πρότερος ἔγνω περιστῆσαι βουλόμενος εἰς ἐκείνους τὴν αἰτίαν τοῦ λύειν τὰ πρὸς τὴν ἀποικίαν συγκείμενα. συνθῆκαι γὰρ ἦσαν ταῖς πόλεσιν ἐπὶ Ῥωμύλου γενόμεναι τά τε ἄλλα ἔχουσαι δίκαια καὶ ἵνα μηδετέρα πολέμου ἄρχῃ, ἡ δ' ἐγκαλοῦσα ὅ τι δή ποτε ἀδίκημα δίκας αἰτοῖ παρὰ τῆς ἀδικούσης, εἰ δὲ μὴ τυγχάνοι τότε τὸν ἐξ ἀνάγκης ἐπιφέροι πόλεμον, ὡς λελυμένων ἤδη τῶν σπονδῶν. φυλαττόμενος δὲ τὸ μὴ προτέρους αἰτηθέντας δίκας Ῥωμαίους ἀντειπεῖν, ἔπειτα ὑπαιτίους Ἀλβανοῖς γενέσθαι, προσέταξε τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν ἑαυτοῦ φίλων τοὺς Ἀλβανῶν πρέσβεις ξενίζειν πάσῃ φιλοφροσύνῃ καὶ κατέχειν ἔνδον παρ' ἑαυτοῖς· αὐτὸς δὲ ἐν ἀσχολίαις τισὶν ἀναγκαίαις εἶναι σκηψάμενος διε- 411 κρούσατο τὴν πρόσοδον αὐτῶν. τῇ δ' ἔγγιστα νυκτὶ Ῥωμαίων ἄνδρας ἐπιφανεῖς ἐντειλάμενος αὐτοῖς ἃ χρὴ πράττειν ἀπέστειλεν εἰς Ἄλβαν ἅμα τοῖς εἰρηνοδίκαις αἰτήσοντας ὑπὲρ ὧν ἠδίκηντο Ῥωμαῖοι δίκας παρ' Ἀλβανῶν λαβεῖν, οἳ πρὶν ἥλιον ἀνίσχειν διανύσαντες τὴν ὁδὸν πληθυούσης τῆς ἑωθινῆς ἀγορᾶς ἐντυγχάνουσι τῷ Κλοιλίῳ κατ' ἀγορὰν ὄντι καὶ διεξιόντες ὅσα ἠδίκηντο Ῥωμαῖοι παρ' Ἀλβανῶν ἠξίουν πράττειν τὰ συγκείμενα ταῖς πόλεσιν. ὁ δὲ Κλοί-

λιος, ὡς Ἀλβανῶν πρότερον ἀπεσταλκότων εἰς Ῥώ-
μην τοὺς αἰτήσοντας δίκας καὶ μηδὲ ἀποκρίσεως
ἠξιωμένων, ἀπιέναι τοὺς Ῥωμαίους ἐκέλευσεν ὡς
παραβεβηκότας τὰς ὁμολογίας καὶ προεῖπεν αὐτοῖς
τὸν πόλεμον. ἀπαλλαττόμενος δὲ ὁ τῆς πρεσβείας
ἡγεμὼν τοῦτ' ἠξίωσεν ἀκοῦσαι παρ' αὐτοῦ μόνον, εἰ
παραβαίνειν τὰς σπονδὰς ὁμολογεῖ τοὺς καὶ προ-
τέρους αἰτηθέντας δίκας καὶ μηδὲν ὑπομείναντας
412 ποιεῖν τῶν ὁσίων. ὁμολογήσαντος δὲ τοῦ Κλοιλίου
Μαρτύρομαι τοίνυν, ἔφη, τοὺς θεούς, οὓς ἐποιησά-
μεθα τῶν σπονδῶν μάρτυρας, ὅτι Ῥωμαίοις οὐ τυ-
χοῦσι τῶν δικαίων προτέροις ὅσιος ὁ κατὰ τῶν παρα-
βάντων τὰς σπονδὰς πόλεμος ἔσται, οἱ δὲ πεφευγότες
τοῦτο τὸ δίκαιον ὑμεῖς ἐστε, ὡς αὐτὰ τὰ ἔργα δηλοῖ.
πρότεροί τε γὰρ αἰτηθέντες τὸ δίκαιον οὐχ ὑπέσχετε
καὶ πρότεροι τὸν πόλεμον ἡμῖν προειρήκατε. τοιγάρ-
τοι τοὺς ἀμυνομένους ὑμᾶς προσδέχεσθε μετὰ τῶν
ὅπλων οὐκ εἰς μακράν. ταῦτα παρὰ τῶν πρεσβευτῶν
ἀφικομένων εἰς Ῥώμην ἀκούσας ὁ Τύλλος, τότε τοὺς
Ἀλβανοὺς προσάγειν ἐκέλευσε καὶ περὶ ὧν ἥκουσι
λέγειν. ἀπαγγειλάντων δ' αὐτῶν ὅσα προσέταξεν ὁ
Κλοίλιος καὶ τὸν πόλεμον ἀπειλούντων εἰ μὴ τεύξον-
ται τῆς δίκης, Ἐγὼ πρότερος ὑμῶν, ἔφη, τοῦτο πε-
ποίηκα καὶ μηδὲν εὑρόμενος ὧν ἐκέλευον αἱ συν-
θῆκαι * * [φαίνονται παρ' ὑμῶν πρότερον αὗται
λελυμέναι καὶ μηδενὸς λόγου ἠξιωμέναι· ὅθεν δὴ]
τὸν ἀναγκαῖόν τε καὶ δίκαιον Ἀλβανοῖς ἀναγγέλλω
413 πόλεμον.

IIII. Μετὰ δὲ τὰς προφάσεις ταύτας παρεσκευά-
ζοντο ἀμφότεροι τὰ πρὸς τὸν πόλεμον, οὐ μόνον τὰς
οἰκείας καθοπλίζοντες δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὰς παρὰ
τῶν ὑπηκόων ἐπικαλούμενοι· ὡς δὲ πάντα ἦν αὐτοῖς

εὐτρεπῆ συνήεσαν ὁμόσε καὶ καταστρατοπεδεύονται τετταράκοντα τῆς Ῥώμης σταδίους ἀποσχόντες· οἱ μὲν Ἀλβανοὶ περὶ τὰς καλουμένας Κλοιλίας τάφρους (φυλάττουσι γὰρ ἔτι τὴν τοῦ κατασκευάσαντος αὐτὰς ἐπίκλησιν) Ῥωμαῖοι δὲ ὀλίγον ἐνδοτέρω τὸν ἐπιτηδειότατον εἰς στρατοπεδείαν τόπον ἐκλεξάμενοι. ἐπεὶ δὲ συνεῖδον ἀλλήλων ἀμφότεροι τὰς δυνάμεις οὔτε πλήθει λειπομένας οὔτε ὁπλισμοῖς εὐτελεῖς οὔτε ταῖς ἄλλαις παρασκευαῖς οὔσας εὐκαταφρονήτους, τῆς μὲν ταχείας ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ὁρμῆς, ἣν κατ᾽ ἀρχὰς εἶχον ὡς αὐτῇ ἐφόδῳ τρεψόμενοι τοὺς πολεμίους, ἀπέστη- 41[illegible] σαν· φυλακῆς δὲ μᾶλλον ἢ προεπιχειρήσεως πρόνοιαν ἐλάμβανον ὑψηλοτέρους ἐγείροντες τοὺς χάρακας, εἰσῄει τε αὐτῶν τοῖς χαριεστάτοις λογισμὸς ὡς οὐ τὰ κράτιστα βουλευομένοις, καὶ κατάμεμψις τῶν ἐν τέλει. ἑλκομένου δὲ τοῦ χρόνου διὰ κενῆς (οὐδὲν γὰρ ὅ τι καὶ λόγου ἄξιον ἦν καταδρομαῖς ψιλῶν ἢ συμπλοκαῖς ἱππέων ἔβλαπτον ἀλλήλους) ὁ τοῦ πολέμου δόξας αἴτιος γεγονέναι Κλοίλιος ἀχθόμενος ἐπὶ τῇ ἀπράκτῳ καθέδρᾳ γνώμην ἔσχεν ἐξάγειν τὴν στρατιὰν καὶ προκαλεῖσθαι τοὺς πολεμίους εἰς μάχην, ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσωσι προσβάλλειν αὐτῶν πρὸς τὰ ἐρύματα. παρασκευασάμενος δὲ τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα καὶ εἰ δεήσει τειχομαχίας, ὅσα τῷ τοιούτῳ πρόσφορα ἔργῳ μηχανησάμενος, ἐπεὶ νὺξ ἐγένετο καθεύδων ἐν τῇ στρατηγικῇ σκηνῇ παρούσης αὐτῷ τῆς εἰωθυίας 41[illegible] φυλακῆς περὶ τὸν ὄρθρον εὑρίσκεται νεκρός, οὔτε σφαγῆς οὔτε ἀγχόνης οὔτε φαρμάκων οὔτε ἄλλης βιαίου συμφορᾶς σημεῖον ἐπὶ τοῦ σώματος οὐδὲν ἔχων.

V. *Παραδόξου δὲ τοῦ πάθους ὥσπερ εἰκὸς ἅπασι φαινομένου καὶ ζητουμένης τῆς αἰτίας (οὐδὲ*

γὰρ νόσον προηγησαμένην εἶχέ τις αἰτιάσασθαι) οἱ μὲν ἐπὶ τὴν θείαν πρόνοιαν ἁπάσας τὰς ἀνθρωπίνας ἀναφέροντες τύχας κατὰ χόλον δαιμόνιον ἔλεγον αὐτὸν ἀποθανεῖν, ὅτι πόλεμον ἐξέκαυσε τῇ μητροπόλει πρὸς τὴν ἀπόκτισιν οὔτε δίκαιον οὔτε ἀναγκαῖον· οἱ δὲ χρηματισμὸν ἡγούμενοι τὸν πόλεμον καὶ μεγάλων ἀπεστερῆσθαι νομίζοντες ὠφελειῶν εἰς ἐπιβουλὴν καὶ φθόνον ἀνθρώπινον τὸ ἔργον μετέφερον αἰτιώμενοι τῶν ἀντιπολιτευομένων τινὰς ἀφανῆ καὶ δυσεξέλεγκτα ἐξευρόντας φάρμακα διὰ τούτων τὸν ἄνδρα ἀνῃρηκέναι· οἱ δὲ ὑπὸ λύπης τε καὶ ἀμηχανίας κρατούμενον ἑκουσίῳ χρήσασθαι τελευτῇ αὐτὸν ἔφα-
116 σαν, ἐπειδὴ ἅπαντα χαλεπὰ καὶ ἄπορα συνέβαινεν αὐτῷ καὶ οὐδὲν ἐχώρει κατὰ νοῦν τῶν ἐν ἀρχαῖς, ὅτε εἰς τὰ πράγματα εἰσῄει, προσδοκηθέντων· τοῖς δ' ἐκτὸς οὖσι φιλίας τε καὶ ἔχθρας τῆς πρὸς τὸν στρατηγὸν καὶ ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου κρίνουσι τὸ συμβεβηκὸς οὔτε ἡ θεία νέμεσις οὔτε ὁ τῶν ἀντιπολιτευομένων φθόνος οὔθ' ἡ τῶν πραγμάτων ἀπόγνωσις ἀνῃρηκέναι τὸν ἄνδρα ἐδόκει, ἀλλ' ἡ τῆς φύσεως ἀνάγκη καὶ τὸ χρεὼν ὡς ἐκπεπληρωκότα τὴν ὀφειλομένην μοῖραν, ἧς ἅπασι τοῖς γινομένοις πέπρωται τυχεῖν. Κλοίλιος μὲν δὴ πρὶν ἤ γενναῖόν ἐπιδείξασθαί τι τοιαύτης τελευτῆς ἔτυχεν, εἰς δὲ τὸν ἐκείνου τόπον ἀποδείκνυται στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν ἐπὶ στρατοπέδου Μέττιος Φουφέττιος, ἀνὴρ οὔτε πολέμου ἡγεμὼν ἱκανὸς οὔτε εἰρήνης βέβαιος φύλαξ, ὃς οὐδενὸς ἧττον Ἀλβανῶν πρόθυμος ὢν κατ' ἀρχὰς διαστῆσαι τὰς πόλεις καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀρχῆς μετὰ
117 τὸν Κλοιλίου θάνατον ἀξιωθείς, ἐπειδὴ τῆς ἡγεμονίας ἔτυχε καὶ ὅσα ἦν ἐν τοῖς πράγμασι δυσχερῆ καὶ ἄπορα συνεῖδεν, οὐκέτι διέμεινεν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς

βουλεύμασιν, ἀλλ' εἰς ἀναβολὰς καὶ διατριβὰς ἄγειν ἠξίου τὰ πράγματα ὁρῶν οὔτε τοὺς Ἀλβανοὺς ἅπαντας ὁμοίαν ἔχοντας ἔτι προθυμίαν πρὸς πόλεμον οὔτε τὰ σφάγια ὁπότε θύοιτο περὶ μάχης καλὰ γινόμενα· τελευτῶν δὲ εἰς καταλλαγὰς ἔγνω προκαλεῖσθαι τοὺς πολεμίους πρότερος ἐπικηρυκευσάμενος, μαθὼν τὸν ἐπικρεμάμενον ἔξωθεν Ἀλβανοῖς τε καὶ Ῥωμαίοις κίνδυνον, εἰ μὴ σπείσονται τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον, ἄφυκτον ὄντα, ὃς ἔμελλεν ἀμφοτέρας ἀναρπάσασθαι τὰς δυνάμεις. ἦν δὲ τοιόςδε·

VI. Οὐιεντανοὶ καὶ Φιδηναῖοι μεγάλας καὶ πολυανθρώπους ἔχοντες πόλεις ἐπὶ μὲν τῆς Ῥωμύλου βασιλείας εἰς πόλεμον ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας Ῥωμαίοις κατέστησαν, ἐν ᾧ πολλὰς ἀπολέσαντες δυνάμεις ἀμφότεροι καὶ χώρας ἀποδασμῷ ζημιωθέντες ὑπήκοοι τοῖς κεκρατηκόσιν ἠναγκάσθησαν γενέσθαι. περὶ ὧν ἐν τῇ πρὸ ταύτης δεδήλωκα γραφῇ τὸ ἀκριβές· ἐπὶ δὲ τῆς Νόμα Πομπιλίου δυναστείας εἰρήνης ἀπολαύσαντες βεβαίου πολλὴν ἔσχον ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν τε καὶ πλοῦτον καὶ τὴν ἄλλην εὐδαιμονίαν. τούτοις δὴ τοῖς ἀγαθοῖς ἐπαρθέντες ἐλευθερίας τε αὖθις ὠρέγοντο καὶ φρόνημα ἐλάμβανον ὑψηλότερον παρασκευάζοντό τε ὡς οὐκέτι Ῥωμαίων ἀκροώμενοι. τέως μὲν οὖν ἄδηλος αὐτῶν ἡ διάνοια τῆς ἀποστάσεως ἦν, ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἀλβανοὺς ἐφανερώθη πολέμῳ. ὡς γὰρ ἐπύθοντο πανστρατιᾷ Ῥωμαίους ἐξεληλυθότας ἐπὶ τὸν πρὸς Ἀλβανοὺς ἀγῶνα, κράτιστον ὑπολαβόντες εἰληφέναι καιρὸν ἐπιθέσεως ἀπορρήτους ἐποιήσαντο διὰ τῶν δυνατωτάτων ἀνδρῶν συνωμοσίας πάντας τοὺς ὁπλοφορεῖν δυναμένους εἰς Φιδήνην συνελθεῖν κρύφα καὶ κατ' ὀλίγους ἰόντας, ὡς ἂν ἥκιστα γένοιντο τοῖς ἐπιβουλευομένοις

καταφανεῖς· ἐκεῖ δ' ὑπομένοντας ἐκδέχεσθαι τὸν
καιρὸν, ὅτε αἱ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν δυνάμεις
ἐκλιποῦσαι τοὺς χάρακας ἐπὶ τὸν ἀγῶνα προελεύ-
σονται, (τοῦτον δὲ φανερὸν ποιεῖν αὐτοῖς ἔμελλον
διὰ συμβόλων σκοποί τινες ἐν τοῖς ὄρεσι λοχῶντες)
ὅταν δὲ ἀρθῇ τὰ σημεῖα λαβόντας ὅπλα χωρεῖν ἐπ'
119 αὐτοὺς ἔδει πάντας κατὰ τάχος, (ἦν δὲ οὐ πολλὴ
ἡ ἐπὶ τοὺς χαράκας ἀπὸ Φιδήνης φέρουσα ὁδὸς, ἀλλ'
ὅσον ἢ δυσὶν ὥραις ἢ τρισὶν ἀνυσθῆναι τὸ μακρότα-
τον) ἐπιφανέντας δὲ τῷ ἀγῶνι τέλος ἤδη ἔχοντι
ὥσπερ εἰκὸς μηδὲν ἡγεῖσθαι φίλιον,' ἀλλ' ἐάν τε
Ἀλβανοὶ νικῶσιν ἐάν τε Ῥωμαῖοι κτείνειν τοὺς κε-
κρατηκότας αὐτῶν. ταῦτα ἦν ἃ διέγνωστο πράτ-
τειν τοῖς προεστηκόσι τῶν πόλεων. εἰ μὲν οὖν
θρασύτερον ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ὥρμησαν Ἀλβανοὶ Ῥω-
μαίων καταφρονήσαντες καὶ μιᾷ κρῖναι μάχῃ τὰ ὅλα
διέγνωσαν, οὐδὲν ἂν τὸ κωλῦον ἦν τόν τε κατασκευα-
σθέντα δόλον ἐπ' αὐτοῖς λεληθέναι καὶ διεφθάρθαι
τὰ στρατεύματα αὐτῶν ἀμφότερα· νῦν δὲ ἡ δια-
τριβὴ τοῦ πολέμου παράδοξος ἅπασι γενομένη καὶ
ὁ χρόνος ἐν ᾧ παρεσκευάζοντο πολὺς ἀφελκυσθεὶς
διέχεεν αὐτῶν τὰ βουλεύματα. τῶν γὰρ ἐκ τῆς συνω-
μοσίας τινὲς, εἴτε οἰκεῖα κέρδη περιβαλέσθαι ζητοῦν-
τες εἴτε τοῖς κορυφαιοτάτοις τῶν σφετέρων καὶ τὸ
ἔργον εἰσηγησαμένοις φθονοῦντες εἴτε μήνυσιν ἑτέ-
ρων δεδιότες, ὅ τι πολλοῖς συνέβη παθεῖν ἐν ταῖς
20 πολυανθρώποις καὶ χρονιζομέναις συνωμοσίαις, εἴτε
ὑποθέσει ἀναγκαζόμενοι γνώμης οὐκ ἀξιούσης ἔργον
ἀνόσιον εἰς εὐτυχὲς κατασκῆψαι τέλος μηνυταὶ γί-
νονται τοῖς πολεμίοις τοῦ δόλου.

VII. Ταῦτα δὴ μαθὼν ὁ Φουφέττιος ἔτι μᾶλλον
ἔσπευσε ποιήσασθαι τὰς διαλύσεις, ὡς οὐδὲ αἱρέσεως

ἔτι τοῦ μὴ ταῦτα πράττειν σφίσι καταλειπομένης. ἐγεγόνει δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ τῶν Ῥωμαίων ὑπὲρ τῆς συνωμοσίας ταύτης ἡ μήνυσις παρὰ τῶν ἐκ Φιδήνης φίλων, ὥστ' οὐδ' αὐτὸς ἔτι διαμελλήσας δέχεται τὰς τοῦ Φουφεττίου προκλήσεις. ἐπεὶ δὲ συνῆλθον εἰς τὸ μεταξὺ τῶν στρατοπέδων χωρίον ἐπαγόμενοι συμβούλους ἑκάτεροι τοὺς φρονῆσαι τὰ δέοντα ἱκανούς, ἀσπασάμενοι πρῶτον ἀλλήλους ὡς πρότερον εἰώθεσαν καὶ φιλοφρονηθέντες τὰς ἑταιρικάς τε καὶ συγγενικὰς φιλοφροσύνας διελέγοντο περὶ τῶν διαλύσεων. ἤρχετο δ' ὁ Ἀλβανὸς πρότερος τοιάδε λέγων· Ἀναγκαῖον εἶναί μοι δοκεῖ τὰς αἰτίας πρῶτον ἐπιδεῖξαι, δι' ἃς ἐγὼ πρῶτος ἠξίωσα περὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου διαλέγεσθαι, οὔτε μάχῃ κρατηθεὶς ὑφ' ὑμῶν οὔτε ἐπισιτισμοὺς εἰσάγεσθαι κωλυόμενος οὔτε εἰς ἄλλην κατακεκλεισμένος ἀνάγκην οὐδεμίαν, ἵνα μή με ὑπολάβητε τῆς μὲν οἰκείας δυνάμεως ἀσθένειαν κατεγνωκότα, τὴν δὲ ὑμετέραν ἰσχὺν δυσκαταγώνιστον εἶναι νομίζοντα εὐπρεπῆ ζητεῖν ἀπαλλαγὴν τοῦ πολέμου. ἀφόρητοι γὰρ ἂν γένοισθε ὑπὸ βαρύτητος, εἴ τι πεισθείητε περὶ ἡμῶν τοιοῦτον καὶ οὐδὲν ἂν τῶν μετρίων ὑπομείναιτε ποιεῖν, ὡς κρατοῦντες ἤδη τῷ πολέμῳ. ἵνα δὴ μὴ οὖν τὰς ψευδεῖς αἰτίας εἰκάζητε περὶ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως, δι' ἃς ἀξιῶ καταλύσασθαι τον πόλεμον, ἀκούσατε τὰς ἀληθεῖς· ἐγὼ στρατηγὸς ἀποδειχθεὶς ὑπὸ τῆς πατρίδος αὐτοκράτωρ ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν ἐσκόπουν τίνες ἦσαν αἱ συνταράξασαι τὰς πόλεις ἡμῶν προφάσεις. ὁρῶν δὲ μικρὰς καὶ φαύλας καὶ οὐχ ἱκανὰς διελεῖν τοσαύτην φιλίαν καὶ συγγένειαν οὐ τὰ κράτιστα ἡγούμην οὔτε Ἀλβανοὺς οὔτε ὑμᾶς βουλεύσασθαι. ἔτι δὲ μᾶλλον ἔγνων τοῦτο καὶ πολλὴν κατέγνων ἀμφοτέρων

ἡμῶν μανίαν, ἐπειδὴ παρῆλθον ἐπὶ τὰ πράγματα καὶ
πεῖραν ἐλάμβανον τῆς ἑκάστου προαιρέσεως. οὔτε
γὰρ ἐν τοῖς ἰδίοις οὔτ' ἐν τοῖς κοινοῖς συλλόγοις
ὁμονοοῦντας ὑπὲρ τοῦ πολέμου πάντας Ἀλβανοὺς
ἑώρων, μακρῷ δ' ἔτι τῶν ἐξ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ
καταλαμβανομένων χαλεπῶν τὰ δαιμόνια σημεῖα,
ὁπότε χρησαίμην σφαγίοις περὶ μάχης, χαλεπώτερα
γινόμενα πολλὴν δυσθυμίαν παρεῖχέ μοι καὶ ἀμη-
χανίαν. ἐνθυμούμενος δὴ ταῦτα τῆς μὲν ἐπὶ τοὺς
3 ἀγῶνας ὁρμῆς ἐπέσχον, ἀναβολὰς δὲ καὶ διατριβὰς
ἐποιούμην τοῦ πολέμου προτέρους ὑμᾶς οἰόμενος
ἄρξειν τῶν περὶ φιλίας λόγων· καὶ ἔδει γε, ὦ Τύλλε,
τοῦτο ποιεῖν ὑμᾶς ἀποίκους ὄντας ἡμῶν καὶ μὴ πε-
ριμένειν ἕως ἡ μητρόπολις ἄρξει. ὅσης γὰρ ἀξιοῦσι
τιμῆς τυγχάνειν οἱ πατέρες παρὰ τῶν ἐγγόνων, το-
σαύτης οἱ κτίσαντες τὰς πόλεις παρὰ τῶν ἀποίκων.
ἐν ᾧ δὲ ἡμεῖς ἐμέλλομεν καὶ παρετηροῦμεν ἀλλή-
λους, πότεροι τῶν εὐγνωμόνων ἄρξουσι λόγων,
ἑτέρα τις ἡμᾶς ἀνάγκη κρείττων παντὸς ἀνθρωπί-
νου λογισμοῦ περιλαβοῦσα συνάγει· ἣν ἐγὼ πυ-
θόμενος ἔτι λανθάνουσαν ὑμᾶς οὐκέτ' ᾤόμην δεῖν
τῆς εὐπρεπείας τῶν διαλλαγῶν στοχάζεσθαι. δειναὶ
γάρ, ὦ Τύλλε, μηχαναὶ πλέκονται καθ' ἡμῶν καὶ
δόλος ἄφυκτος ἔρραπται κατ' ἀμφοτέρων, ὃς ἔμελ-
λεν ἀκονιτὶ καὶ δίχα πόνου πάντα συντρίψειν καὶ
διαφθερεῖν ἡμῶν τὰ πράγματα πυρὸς ἢ ποταμοῦ
δίκην ἐμπεσών. δημιουργοὶ δὲ τῶν ἀνοσίων βου-
λευμάτων εἰσὶν οἱ δυνατώτατοι Φιδηναίων τε καὶ
4 Οὐιεντανῶν συνελθόντες. ὅστις δὲ ὁ τῆς ἐπιβου-
λῆς αὐτῶν τρόπος ἦν καὶ πόθεν εἰς ἐμὲ ἡ τῶν
ἀπορρήτων βουλευμάτων γνῶσις ἐλήλυθεν ἀκού-
σατε.

VIII. Ταῦτ᾽ εἰπὼν δίδωσι τῶν παρόντων τινὶ ἀναγνῶναι τὰς ἐπιστολὰς, ἃς αὐτῷ κεκομικώς τις ἐτύγχανε παρὰ τῶν ἐν Φιδήνῃ ξένων καὶ τὸν κομίσαντα αὐτὰς παρήγαγεν. ἀναγνωσθεισῶν δὲ τῶν ἐπιστολῶν καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐξηγησαμένου πάντα ὅσα παρὰ τῶν ἐπιθεμένων αὐτὰς ἀπὸ στόματος ἤκουσεν ἐκπλήξεώς τε μεγάλης κατασχούσης τοὺς ἀκούοντας, οἷα εἰκὸς ἐπὶ τηλικούτῳ κακῷ παρ᾽ ἐλπίδας ἀκουσθέντι, μικρὸν ἐπισχὼν ὁ Φουφέττιος πάλιν ἔλεξεν· Ἀκηκόατε τὰς αἰτίας, ἄνδρες Ῥωμαῖοι, δι᾽ ἃς ἐγὼ τέως μὲν ἀνεβαλόμην τοὺς πρὸς ὑμᾶς ἀγῶνας, νῦν δὲ καὶ τῶν περὶ φιλίας ἠξίωσα πρότερος ἄρχειν λόγων. ὑμεῖς δὲ τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη σκοπεῖσθε, πότερον οἴεσθε δεῖν περὶ βοιδίων καὶ προβάτων ἁρπαγῆς ἄσπειστον πόλεμον φυλάττειν πρὸς τοὺς κτίσαντας καὶ πατέρας, ἐν ᾧ καὶ κρατηθέντες ἀπολεῖσθε καὶ κρατήσαντες, ἢ διαλυσάμενοι τὴν πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἔχθραν μεθ᾽ ἡμῶν ἐπὶ τοὺς κοινοὺς ἐχθροὺς χωρεῖν, οἵ γε οὐ μόνον ἀπόστασιν ἐβούλευσαν ἀφ᾽ ὑμῶν ἀλλὰ καὶ ἐπανάστασιν, οὔτε πεπονθότες δεινὸν οὐδὲν οὔτε μὴ πάθωσι δεδιότες, καὶ οὐδ᾽ ἐκ τοῦ φανεροῦ ἐπέθεντο ἡμῖν, ὡς ὁ κοινὸς ἀξιοῖ τοῦ πολέμου νόμος, ἀλλ᾽ ὑπὸ σκότους, ὡς ἂν ἥκιστα ὑπίδοιτό τις αὐτῶν τὴν ἐπιβουλὴν καὶ φυλάξαιτο. ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν ἐπὶ τοὺς ἀνοσίους ἀνθρώπους ἰτέον ἡμῖν ἁπάσῃ σπουδῇ καταλυσαμένοις τὰ ἔχθη (μανίας γὰρ θάτερα ἀξιοῦν) ὡς ἐγνωκόσιν ὑμῖν καὶ ποιήσουσιν, οὐδὲν δέομαι πλείω λέγειν καὶ παρακελεύεσθαι. ὃν δὲ τρόπον αἱ διαλύσεις καλαὶ καὶ συμφέρουσαι γένοιντ᾽ ἂν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι (τοῦτο γὰρ ἴσως ποθεῖτε ἀκοῦσαι πάλαι) νῦν ἤδη πειράσομαι λέγειν. ἐγὼ νομίζω κρατίστας μὲν εἶναι διαλλαγὰς καὶ πρεπωδεστάτας συγ-

γενέσι καὶ φίλοις πρὸς ἀλλήλους, ἐν αἷς οὐδέν ἐστιν
ἔγκοτον οὔτε μνησίκακον ἀφέσεως ἅπασι πρὸς ἅπαν-
6 τας ὑπὲρ ὧν ἔδρασαν ἢ ἔπαθον ἀδόλου γινομένης,
ἧττον δὲ τούτων εὐπρεπεῖς, ἐν αἷς τὸ μὲν πλῆθος
ἀπολύεται τῶν ἐγκλημάτων, οἱ δὲ ἀδικήσαντες ἀλ-
λήλους ἀναγκάζονται δίκας ὑπέχειν λόγῳ κρινόμενοι
καὶ νόμῳ. τούτων δὴ τῶν διαλλαγῶν ἐμοὶ μὲν δοκεῖ
χρῆναι τὰς εὐπρεπεστέρας καὶ μεγαλοψυχοτέρας ἡμᾶς
ἑλέσθαι καὶ γνώμην θέσθαι περὶ μηδενὸς ἡμᾶς ἀλ-
λήλοις μνησικακεῖν, σὺ δ' εἰ μὴ βούλει διαλλάτ-
τεσθαι τοῦτον τὸν τρόπον, ὦ Τύλλε, ἀλλὰ καὶ δι-
δόναι δίκας καὶ λαμβάνειν ἀξιοῖς τοὺς ἐν ταῖς αἰτίαις
παρ' ἀλλήλων, ἕτοιμοι καὶ ταῦτα ποιεῖν εἰσιν Ἀλ-
βανοὶ τὰ κοινὰ ἔχθη προκαταλυσάμενοι. εἰ δέ τινας
ἔχεις παρὰ ταύτας λέγειν ἑτέρας εἴτε καλλίους διαλ-
λαγὰς εἴτε δικαιοτέρας, οὐκ ἂν φθάνοις φέρων εἰς
μέσον καὶ πολλήν σοι χάριν εἴσομαι.
7 VIIII. Ταῦτ' εἰπόντος τοῦ Φουφεττίου παραλα-
βὼν τὸν λόγον ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἔλεξε· Καὶ
ἡμεῖς, ὦ Φουφέττιε, βαρεῖαν ὑπελαμβάνομεν ἡμᾶς
καταλήψεσθαι συμφορὰν, εἰ δι' αἵματος καὶ φόνων
ἀναγκασθείημεν κρῖναι τὸν συγγενῆ πόλεμον, καὶ
ὑπὸ τῶν ἱερῶν ὁπότε τὰ προπολέμια θύοιμεν ἐκω-
λυόμεθα ἄρχειν μάχης· τάς τε ἀπορρήτους Φιδηναίων
καὶ Οὐεντανῶν συνωμοσίας, ἃς ἐπ' ἀμφοτέροις ἡμῖν
συνώμοσαν, ὀλίγῳ πρότερόν σου πεπύσμεθα παρὰ
τῶν ἐκεῖθεν ξένων καὶ οὐκ ἀφύλακτοι πρὸς αὐτὰς
ἐσμεν, ἀλλ' ὡς παθεῖν τε μηδὲν αὐτοὶ κακὸν κἀ-
κείνους τιμωρήσασθαι τῆς ἐπιβουλῆς ἀξίως παρε-
σκευάσμεθα οὐχ ἧττόν τε σοῦ καταλύσασθαι τὸν
πόλεμον ἀμαχητὶ μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ὅπλων ἐβουλό-
μεθα. πρότεροι δὲ πρεσβεύεσθαι περὶ διαλλαγῶν

οὐκ ἠξιοῦμεν, ἐπείπερ οὐδ' ἤρξαμεν αὐτοὶ πρότεροι τοῦ πολέμου, ἄρξαντας δὲ ἠμυνάμεθα. ἀποτιθεμένων δὲ ὑμῶν τὰ ὅπλα δεχόμεθα τὰς προκλήσεις ἄσμενοι καὶ περὶ διαλλαγῶν οὐδὲν ἀκριβολογούμεθα, ἀλλὰ τὰς κρατίστας τε καὶ μεγαλοψυχοτάτας δεχόμεθα πᾶν ἀδίκημα καὶ πᾶν ἁμάρτημα τῆς Ἀλβανῶν πόλεως ἀφιέντες, εἰ δὴ καὶ κοινὰ χρὴ καλεῖν πόλεως ἁμαρτήματα, ὧν ὁ στρατηγὸς ὑμῶν Κλοίλιος αἴτιος ἦν, ὃς ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἡμῶν οὐ μεμπτὰς τέτικε δίκας τοῖς θεοῖς. ἀφείσθω δὴ πᾶσα ἐγκλήματος ἰδίου τε καὶ κοινοῦ πρόφασις καὶ μηδενὸς ἔτι μνήμη τῶν παρεληλυθότων ἔστω κακῶν, ὡς καὶ σοί, ὦ Φουφέττιε, δοκεῖ· ἀλλ' οὐκ ἀπόχρη τοῦτο μόνον ἡμᾶς σκοπεῖν, ὅπως ἂν τὴν παροῦσαν ἔχθραν διαλυσαίμεθα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὡς μηδ' αὖθίς ποτε πολεμήσωμεν ἔτι δεῖ παρασκευάσασθαι· οὐ γὰρ ἀναβολὰς ποιησόμενοι τῶν κακῶν συνεληλύθαμεν, ἀλλ' ἀπαλλαγάς. τίς οὖν ἡ βεβαία τοῦ πολέμου κατάλυσις ἔσται καὶ τί παρασχόντες εἰς τὰ πράγματα ἑκάτεροι νῦν τε καὶ εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον ἐσόμεθα φίλοι, σὺ μὲν παρέλιπες, ὦ Φουφέττιε, ἐγὼ δ' ἔτι καὶ τοῦτο προσθεῖναι πειράσομαι. εἰ παύσαιντο μὲν Ἀλβανοὶ φθονοῦντες Ῥωμαίοις ἐφ' οἷς ἔχουσιν ἀγαθοῖς, οὐκ ἄνευ μεγάλων κινδύνων καὶ πόνων πολλῶν αὐτὰ κτησάμενοι, (οὐδὲν γοῦν πεπονθότες ὑφ' ἡμῶν οὔτε μεῖζον οὔτε ἔλαττον κακὸν διὰ τοῦτο μισεῖτε ἡμᾶς, ὅτι δοκοῦμεν ἄμεινον ὑμῶν πράττειν) παύσαιντο δὲ Ῥωμαῖοι δι' ὑποψίας ἔχοντες Ἀλβανοὺς ὡς ἐπιβουλεύοντας ἀεί σφισι καὶ φυλαττόμενοι καθάπερ ἐχθρούς· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο βεβαίως φίλος τῷ μισοῦντι οὐδείς. πῶς οὖν γενήσεται τούτων ἑκάτερον; οὐκ ἐὰν γράψωμεν αὐτὰ ἐν ταῖς ὁμολογίαις οὐδ' ἐὰν ὁμόσωμεν

ἀμφότεροι καθ' ἱερῶν, (μικραὶ γὰρ αὗταί γε αἱ φυλακαὶ καὶ ἀσθενεῖς) ἀλλ' ἐὰν κοινὰς ἡγησώμεθα τὰς ἀλλήλων τύχας. ἓν γάρ ἐστι μόνον, ὦ Φουφέττιε, λύπης ἀνθρωπίνης ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς γινομένης ἄκος, τὸ μηκέτι τοὺς φθονοῦντας ἀλλότρια τὰ τῶν φθονουμένων ἀγαθὰ ἡγεῖσθαι. ἵνα δὴ τοῦτο γένηται, Ῥωμαίους οἶμαι δεῖν εἰς τὸ κοινὸν Ἀλβανοῖς θεῖναι πάντα ὅσα τε νῦν ἔχουσι καὶ αὖθις ἕξουσιν ἀγαθά, Ἀλβανοὺς δὲ ἀγαπητῶς τὰ διδόμενα δέ-
430 χεσθαι καὶ γενέσθαι μάλιστα ἅπαντας ὑμᾶς, εἰ δὲ μή γε τοὺς πλείστους τε καὶ ἀρίστους ὑμῶν τῆς Ῥωμαίων πόλεως οἰκήτορας. οὐ γὰρ δὴ Σαβίνοις μὲν καὶ Τυρρηνοῖς καλῶς εἶχεν ἐκλιποῦσι τὰς ἑαυτῶν πόλεις μεταθέσθαι τοὺς βίους ὡς ἡμᾶς, ὑμῖν δὲ ἄρα τοῖς συγγενεστάτοις τὸ αὐτὸ τοῦτο γενόμενον οὐχ ἕξει καλῶς. εἰ δ' οὐκ ἀξιώσετε μίαν οἰκεῖν πόλιν τὴν ἡμετέραν μεγάλην τε οὖσαν ἤδη καὶ ἔτι μᾶλλον ἐσομένην, ἀλλὰ φιλοχωρήσετε τοῖς πατρῴοις ἐφεστίοις, ἐκεῖνό γέ τοι ποιήσατε· βουλευτήριον ἓν ἀποδείξατε, ὃ τὰ συμφέροντα ὑπὲρ ἑκατέρας βουλεύσει πόλεως, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀπόδοτε μιᾷ τῇ κρείττονι πόλει καὶ πλείονα δυναμένῃ ποιεῖν ἀγαθὰ τὴν ἥττονα. ἐγὼ μὲν δὴ ταῦτ' ἀξιῶ καὶ τούτων γενομένων τόθ' ἡγοῦμαι βεβαίως ἡμᾶς ἔσεσθαι φίλους, δύο δὲ πόλεις οἰκοῦντας ἰσοκορύφους ὥσπερ νῦν οὐδέποτε ὁμονοήσειν.

131 X. Ταῦτ' ἀκούσας ὁ Φουφέττιος χρόνον εἰς βουλὴν ᾐτήσατο, καὶ μεταστὰς ἐκ τοῦ συλλόγου μετὰ τῶν παρόντων Ἀλβανῶν εἰ χρὴ δέχεσθαι τὰς αἱρέσεις ἐσκόπει. ὡς δὲ τὰς ἁπάντων γνώμας ἔλαβεν, ἐπιστρέψας αὖθις εἰς τὸν σύλλογον ἔλεξεν· Ἡμῖν μὲν, ὦ Τύλλε, τὴν μὲν πατρίδα καταλιπεῖν οὐ δοκεῖ

οὐδ᾿ ἐξερημοῦν ἱερὰ πατρῷα καὶ προγονικὰς ἑστίας καὶ τόπον, ὃν ἐγγὺς ἐτῶν πεντακοσίων οἱ πατέρες ἡμῶν κατέσχον, καὶ ταῦτα μὴ πολέμου κατειληφότος ἡμᾶς μηδ᾿ ἄλλης θεοπέμπτου συμφορᾶς μηδεμιᾶς· ἓν δὲ καταστήσασθαι βουλευτήριον καὶ μίαν εἶναι τὴν ἄρξουσαν τῆς ἑτέρας πόλιν οὐκ ἀπαρέσκει. γραφέσθω δὴ καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἐν ταῖς συνθήκαις, εἰ δοκεῖ, καὶ πᾶσα ἀναιρέσθω πολέμου πρόφασις. ὡς δὲ συνέβησαν ἐπὶ τούτοις, περὶ τῆς μελλούσης τὴν ἡγεμονίαν παραλήψεσθαι πόλεως διεφέροντο, καὶ πολλοὶ ἐλέχθησαν εἰς τοῦτο λόγοι παρ᾿ ἀμφοτέρων δικαιοῦντος ἑκατέρου τὴν αὑτοῦ πόλιν ἄρχειν τῆς ἑτέρας. ὁ μὲν οὖν Ἀλβανὸς τοιαῦτα παρέσχετο δίκαια· Ἡμεῖς, ὦ Τύλλε, καὶ τῆς μὲν ἄλλης ἄρχειν 13
ἄξιοί ἐσμεν Ἰταλίας, ὅτι ἔθνος Ἑλληνικὸν καὶ μέγιστον τῶν κατοικούντων τήνδε τὴν γῆν ἐθνῶν παρεχόμεθα, τοῦ δὲ Λατίνων ἔθνους, εἰ καὶ μηδενὸς τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἡγεῖσθαι δικαιοῦμεν οὐκ ἄτερ αἰτίας, ἀλλὰ κατὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπων νόμον, ὃν ἡ φύσις ἔδωκεν ἅπασι, τῶν ἐκγόνων ἄρχειν τοὺς προγόνους. ὑπὲρ πάσας δὲ τὰς ἄλλας ἀποικίας, αἷς μέχρι τοῦ παρόντος οὐδὲν ἐγκαλοῦμεν, τῆς ὑμετέρας οἰόμεθα δεῖν πόλεως ἄρχειν οὐ πρὸ πολλοῦ τὴν ἀποικίαν εἰς αὐτὴν ἀπεσταλκότες, ὥστε ἐξίτηλον εἶναι ἤδη τὸ ἀφ᾿ ἡμῶν γένος ὑπὸ χρόνου παλαιωθὲν, ἀλλὰ τῇ τρίτῃ πρὸ ταύτης γενεᾷ. ἐὰν δὲ ἀναστρέψασα τὰς ἀνθρωπίνας δικαιώσεις ἡ φύσις τὰ νέα τάξῃ τῶν πρεσβυτέρων ἄρχειν καὶ τὰ ἔκγονα τῶν προγόνων, τότε καὶ ἡμεῖς δεξόμεθα τὴν μητρόπολιν ὑπὸ τῆς ἀποικίας ἀρχομένην, πρότερον δὲ οὔ. ἓν μὲν δὴ τοῦτο τὸ δικαίωμα παρεχόμενοι τῆς ἀρχῆς οὐκ ἂν ἀποσταίημεν ὑμῖν ἑκόντες· ἕτερον δὲ τοιόνδε· 4

δέξασθε δὲ αὐτὸ μὴ ὡς ἐπὶ διαβολῇ καὶ ὀνειδισμῷ τῷ ὑμετέρῳ λεγόμενον, ἀλλὰ τοῦ ἀναγκαίου ἕνεκα· ὅτι τὸ μὲν Ἀλβανῶν γένος οἷον ἦν ἐπὶ τῶν κτισάντων τὴν πόλιν, τοιοῦτον ἕως τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διαμένει, καὶ οὐκ ἂν ἔχοι τις ἐπιδεῖξαι φῦλον ἀνθρώπων οὐδὲν ἔξω τοῦ Ἑλληνικοῦ τε καὶ τοῦ Λατίνων, ᾧ τῆς πολιτείας μεταδεδώκαμεν· ὑμεῖς δὲ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ παρ' ἑαυτοῖς πολιτεύματος διεφθάρκατε Τυρρηνούς τε ὑποδεξάμενοι καὶ Σαβίνους καὶ ἄλλους τινὰς ἀνεστίους καὶ πλάνητας καὶ βαρβάρους πάνυ πολλούς, ὥστε ὀλίγον τὸ γνήσιον ὑμῶν ἐστιν ὅσον ἀφ' ἡμῶν ὡρμήθη, μᾶλλον δὲ πολλοστὸν τοῦ ἐπεισάκτου τε καὶ ἀλλοφύλου. εἰ δὲ ἡμεῖς παραχωρήσαιμεν ὑμῖν τῆς ἀρχῆς, τὸ νόθον ἄρξει τοῦ γνησίου καὶ τὸ βάρβαρον τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τὸ ἐπείσακτον τοῦ αὐθιγενοῦς. οὐδὲ γὰρ ἂν τοῦτο ἔχοιτε εἰπεῖν, ὅτι τὸν μὲν ἔπηλυν ὄχλον οὐδενὸς εἰάκατε εἶναι τῶν κοινῶν κύριον, ἄρχετε δ' αὐτοὶ τῆς πόλεως
4 καὶ βουλεύετε οἱ αὐθιγενεῖς· ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς ἀποδεικνύετε ξένους, καὶ τῆς βουλῆς τὸ πλεῖστον ὑμῖν ἐστιν ἐκ τῶν ἐπηλύδων, ὧν οὐδὲν ἂν φήσαιτε ἑκόντες ὑπομένειν. τίς γὰρ ἑκουσίως ἄρχεται τῶν κρειττόνων ὑπὸ τοῦ χείρονος; πολλὴ δὴ μωρία καὶ κακότης, ἃ δι' ἀνάγκην φαίητ' ἂν ὑμεῖς ὑπομένειν, ταῦτα ἡμᾶς ἑκόντας δέχεσθαι. τελευταῖός μοι λόγος ἐστὶν, ὅτι τῆς Ἀλβανῶν πόλεως οὐδὲν ἔτι παρακινεῖ μέρος τοῦ πολιτεύματος ὀκτωκαιδεκάτην ἤδη γενεὰν οἰκουμένης καὶ πάντα ἐν κόσμῳ τὰ συνήθη καὶ πάτρια ἐπιτελούσης, ἡ δ' ὑμετέρα πόλις ἀδιακόσμητός ἐστιν ἔτι καὶ ἀδιάτακτος, ἅτε νεόκτιστος οὖσα καὶ ἐκ πολλῶν συμφορητὴ ἐθνῶν, ἢ μακρῶν δεῖ χρόνων καὶ παθημάτων παντοδαπῶν, ἵνα καταρ-

τισθῇ καὶ παύσηται ταραττομένη καὶ στασιάζουσα ὥσπερ νῦν. ἅπαντες δ' ἂν εἴποιεν ὅτι δεῖ τὰ καθεστηκότα τῶν ταραττομένων καὶ τὰ πεπειραμένα τῶν ἀδοκιμάστων καὶ τὰ ὑγιαίνοντα τῶν νοσούντων ἄρχειν· οἷς ὑμεῖς τἀναντία ἀξιοῦντες οὐκ ὀρθῶς ποιεῖτε.

XI. Τοιαῦτα τοῦ Φουφεττίου λέξαντος παραλαβὼν ὁ Τύλλος τὸν λόγον εἶπε· Τὸ μὲν ἐκ φύσεως καὶ προγόνων ἀρετῆς δίκαιον, ὦ Φουφέττιε καὶ ὑμεῖς ἄνδρες Ἀλβανοί, κοινὸν ἀμφοτέροις ἡμῖν· τοὺς αὐτοὺς γὰρ παρεχόμεθα προγόνους ἑκάτεροι, ὥστε οὐδὲν δεῖ τούτου χάριν οὔτε πλέον ἡμῶν ἔχειν τοὺς ἑτέρους οὔτ' ἔλαττον. τὸ δὲ ἄρχειν ἐκ παντὸς τῶν ἀποικιῶν τὰς μητροπόλεις ὡς ἀναγκαῖόν τι φύσεως νόμιμον οὔτε ἀληθὲς οὔτε δίκαιον ἠξιοῦτο ὑφ' ὑμῶν· πολλά γέ τοι φῦλά ἐστιν ἀνθρώπων, παρ' οἷς αἱ μητροπόλεις οὐκ ἄρχουσιν ἀλλ' ὑποτάττονται ταῖς ἀποικίαις. μέγιστον δὲ καὶ φανερώτατον τοῦ λόγου τοῦδε παράδειγμα ἡ Σπαρτιατῶν πόλις οὐ τῶν ἄλλων μόνον ἄρχειν ἀξιοῦσα Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δωρικοῦ γένους ὅθεν ἀπῳκίσθη. καὶ τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων λέγειν; αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς οἱ τὴν ἡμετέραν πόλιν ἀποικίσαντες Λαουϊνιατῶν ἐστε ἄποικοι. εἰ δὴ φύσεώς ἐστι νόμος ἄρχειν τῆς ἀποικίας τὴν μητρόπολιν, οὐκ ἂν φθάνοιεν ἀμφοτέροις ἡμῖν Λαουϊνιᾶται τὰ δίκαια τάττοντες; πρὸς μὲν δὴ τὸ πρῶτον ὑμῶν δικαίωμα καὶ πλείστην ἔχον εὐπροσωπίαν ταῦθ' ἱκανά· ἐπειδὴ δὲ καὶ τοὺς βίους τῶν πόλεων ἀντιπαρεξετάζειν ἀλλήλοις ἐπεχείρεις, ὦ Φουφέττιε, λέγων ὅτι τὸ μὲν Ἀλβανῶν εὐγενὲς ὅμοιον ἀεὶ διαμένει, τὸ δ' ἡμέτερον ἐξέφθαρται ταῖς ἐπιμιξίαις τοῦ ἀλλοφύλου, καὶ οὐκ ἠξίους ἄρχειν τῶν γνησίων τοὺς νόθους οὐδὲ τῶν αὐθιγενῶν τοὺς ἐπήλυδας, μάθε

καὶ κατὰ τοῦτο ἁμαρτάνων μάλιστα τὸ δικαίωμα.
ἡμεῖς γὰρ τοσούτου δέομεν αἰσχύνεσθαι κοινὴν ἀνα-
δείξαντες τὴν πόλιν τοῖς βουλομένοις, ὥστε καὶ
σεμνυνόμεθα ἐπὶ τούτῳ μάλιστα τῷ ἔργῳ οὐκ αὐτοὶ
τοῦ ζήλου τοῦδε ἄρξαντες, παρὰ δὲ τῆς Ἀθηναίων
πόλεως τὸ παράδειγμα λαβόντες, ἧς μέγιστον κλέος
37 ἐν Ἕλλησίν ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο οὐχ' ἥκιστα εἰ μὴ καὶ
μάλιστα τὸ πολίτευμα. καὶ τὸ πρᾶγμα ἡμῖν πολλῶν
γενόμενον ἀγαθῶν αἴτιον οὔτ' ἐπίμεμψιν οὔτε μετα-
μέλειαν ὡς ἡμαρτηκόσι φέρει, ἄρχει τε καὶ βουλεύει
καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καρποῦται παρ' ἡμῖν οὐχ ὁ πολλὰ
χρήματα κεκτημένος οὐδὲ ὁ πολλοὺς πατέρας ἐπι-
χωρίους ἐπιδεῖξαι δυνάμενος, ἀλλ' ὅστις ἂν ᾖ τού-
των τῶν τιμῶν ἄξιος. οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀν-
θρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν
ἀρετῇ. ὁ δὲ ἄλλος ὄχλος σῶμα τῆς πόλεώς ἐστιν ἰσχὺν
καὶ δύναμιν τοῖς βουλευθεῖσιν ὑπὸ τῶν κρατίστων
παρεχόμενος. μεγάλη τε ἡμῶν ἡ πόλις ἐκ μικρᾶς καὶ
φοβερὰ τοῖς περιοίκοις ἐξ εὐκαταφρονήτου διὰ ταύ-
την τὴν φιλανθρωπίαν γέγονε, τῆς τε ἡγεμονίας,
ὑπὲρ ἧς τῶν ἄλλων Λατίνων οὐδεὶς ἀντιποιεῖται
πρὸς ἡμᾶς, τοῦτο Ῥωμαίοις τὸ πολίτευμα ἦρξεν οὗ
σὺ κατηγόρεις, ὦ Φουφέττιε. ἐν ἰσχύι γὰρ ὅπλων
κεῖται τὸ τῶν πόλεων κράτος, αὕτη δ' ἐκ πολλῶν
σωμάτων γίνεται· ταῖς δὲ μικραῖς καὶ ὀλιγανθρώ-
ποις καὶ διὰ τοῦτο ἀσθενέσιν οὐκ ἔστιν ἄρχειν ἑτέ-
8 ρων, ἀλλ' οὐδ' ἑαυτῶν ἄρχειν. καθόλου δ' ἔγωγε
τόθ' ὑπολαμβάνω δεῖν τὰς ἑτέρων διασύρειν πολι-
τείας καὶ τὴν ἰδίαν ἐπαινεῖν, ὅταν τις ἔχῃ δεῖξαι τὴν
μὲν ἑαυτοῦ πόλιν ἐκ τοῦ ταῦτα ἐπιτηδεύειν ἃ φησιν
εὐδαίμονα καὶ μεγάλην οὖσαν, τὰς δὲ διαβαλλομέ-
νας διὰ τὸ μὴ ταῦτα προαιρεῖσθαι κακοδαιμονούσας.

τὰ δ' ἡμέτερα πράγματα οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλ' ἡ μὲν ὑμετέρα πόλις ἀπὸ μείζονος αὐχήματος ἀρχομένη καὶ πλειόνων ἀφορμῶν τυχοῦσα εἰς ἐλάττονα ὄγκον συνῆκται, ἡμεῖς δὲ μικρὰς τὰς πρώτας ἀρχὰς λαβόντες ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ μεγίστην τῶν πλησιοχώρων πόλεων τὴν Ῥώμην πεποιήκαμεν τούτοις τοῖς πολιτεύμασιν ὧν σὺ κατηγόρεις χρώμενοι. τὸ δὲ στασιάζον ἡμῶν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο δι' αἰτίας εἶχες, ὦ Φουφέττιε, οὐκ ἐπὶ διαφθορᾷ καὶ ἐλαττώσει τῶν κοινῶν, ἀλλ' ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ αὐξήσει γίνεται. φιλοτιμούμεθα γὰρ οἱ νεώτεροι πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ οἱ ἔποικοι πρὸς τοὺς ἐπικαλεσαμένους, πότεροι πλείονα ποιήσομεν τὸ κοινὸν ἀγαθά. ἵνα δὲ συντεμὼν εἴπω τοῖς μέλλουσιν ἑτέρων ἄρξειν δύο προσεῖναι δεῖ ταῦτα, τὴν ἐν τῷ πολεμεῖν ἰσχὺν καὶ τὴν ἐν τῷ βουλεύεσθαι φρόνησιν, ἃ περὶ ἡμᾶς ἐστιν ἀμφότερα· καὶ ὅτι οὐ κενὸς ὁ κόμπος ἡ παντὸς λόγου κρείττων πεῖρα ἡμῖν μαρτυρεῖ. τοσαύτην γοῦν μεγέθει καὶ δυνάμει πόλιν οὐχ οἷόν τε ἦν γενέσθαι τρίτῃ γενεᾷ μετὰ τὸν οἰκισμόν, εἰ μὴ τό τε ἀνδρεῖον ἐπερίττευεν αὐτῇ καὶ τὸ φρόνιμον. ἱκαναὶ δὲ τεκμηριῶσαι τὸ κράτος αὐτῆς πολλαὶ πόλεις ἐκ τοῦ Λατίνων οὖσαι γένους καὶ τὴν κτίσιν ἀφ' ὑμῶν ἔχουσαι, αἳ τὴν ὑμετέραν ὑπεριδοῦσαι πόλιν ἡμῖν προσκεχωρήκασι καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων ἄρχεσθαι μᾶλλον ἀξιοῦσιν ἢ ὑπὸ Ἀλβανῶν, ὡς ἡμῶν μὲν ἀμφότερα ἱκανῶν ὄντων τούς τε φίλους εὖ ποιεῖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς, ὑμῶν δ' οὐδέτερα. πολλὰ εἶχον ἔτι καὶ ἰσχυρά, ὦ Φουφέττιε, πρὸς τὰς δικαιώσεις, ἃς σὺ παρέσχου, λέγειν· μάταιον δὲ ὁρῶν τὸν λόγον καὶ ἐν ἴσῳ τὰ πολλὰ τοῖς ὀλίγοις λεχθησόμενα πρὸς ἀντιπάλους ὄντας ὑμᾶς οὐ δικαίους κριτὰς παύομαι λέγων. ἕνα δὲ ὑπολαμ-

βάνω κράτιστον εἶναι καὶ μόνον ἡμῶν τὰ νείκη δύνασθαι διακρῖναι τρόπον, ᾧ πολλοὶ βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες εἰς ἔχθη καταστάντες οἱ μὲν ὑπὲρ ἡγεμονίας οἱ δὲ ὑπὲρ ἀμφισβητησίμου γῆς ἐχρήσαντο, τοῦτον εἰπὼν ἔτι παύσομαι· εἰ ποιησαίμεθα μέρει τινὶ τῆς ἑαυτῶν στρατιᾶς ἑκάτεροι τὸν ἀγῶνα εἰς ὀλιγοστόν τι πλῆθος ἀνδρῶν συναγαγόντες τὴν τοῦ πολέμου τύχην· ἐξ ὁποτέρας δ' ἂν πόλεως οἱ κρατήσαντες τῶν ἀντιπάλων γένωνται, ταύτῃ συγχωρήσαιμεν ἄρχειν τῆς ἑτέρας. ὁπόσα γὰρ μὴ διαιρεῖται ὑπὸ λόγου, ταῦτα ὑπὸ τῶν ὅπλων κρίνεται.

XII. Τὰ μὲν δὴ λεχθέντα περὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν πόλεων δικαιώματα ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν τοιάδε ἦν· τέλος δὲ τοῖς λόγοις αὐτῶν ἠκολούθησεν οἷον ὁ Ῥωμαῖος ὑπετίθετο. οἱ γὰρ ἐν τῷ
1 συλλόγῳ παρόντες Ἀλβανῶν τε καὶ Ῥωμαίων ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν τοῦ πολέμου ποιήσασθαι ζητοῦντες ὅπλοις τὸ νεῖκος ἔγνωσαν διελεῖν. συγχωρηθέντος δὲ καὶ τούτου περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἀγωνιουμένων ζήτησις ἐγίνετο οὐ τὴν αὐτὴν ἑκατέρου τῶν στρατηγῶν διάνοιαν ἀποδεικνυμένου. Τύλλος μὲν γὰρ ἐβούλετο ἐν ἐλαχίστοις σώμασι γενέσθαι τὴν τοῦ πολέμου κρίσιν ἑνὸς Ἀλβανοῦ τοῦ λαμπροτάτου πρὸς ἕνα Ῥωμαῖον τὸν ἄριστον μονομαχήσοντος καὶ πρόθυμος ἦν αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἀγωνίσασθαι προκαλούμενος εἰς τὴν ὁμοίαν φιλοτιμίαν τὸν Ἀλβανόν, καλοὺς ἀποφαίνων τοῖς ἀνειληφόσι τὰς τῶν στρατοπέδων ἡγεμονίας τοὺς ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας ἀγῶνας, οὐ μόνον ἐὰν νικήσωσιν ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ κἂν αὐτοὶ κρατηθῶσιν ὑπ' ἀγαθῶν, καὶ διεξιὼν ὅσοι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς προκινδυνεῦσαι τῶν κοινῶν παρέσχον δεινὸν ἡγούμενοι

τῶν μὲν τιμῶν πλέον αὐτοὶ φέρεσθαι, τῶν δὲ πόνων ἔλαττον. ὁ δὲ Ἀλβανὸς τὸ μὲν ὀλίγοις σώμασι κινδυνεύειν τὰς πόλεις ὀρθῶς ἐνόμιζεν εἰρῆσθαι, περὶ δὲ τῆς ἑνὶ πρὸς ἕνα μάχης διεφέρετο λέγων 4 ὅτι τοῖς μὲν ἡγουμένοις τῶν στρατοπέδων ὅταν ἰδίαν κατασκευάζωνται δυναστείαν καλὸς καὶ ἀναγκαῖός ἐστιν ὁ περὶ τῆς ἀρχῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγὼν, ταῖς δὲ πόλεσιν αὐταῖς ἐπειδὰν ὑπὲρ τῶν πρωτείων διαφέρωνται πρὸς ἀλλήλας οὐ μόνον σφαλερὸς ἀλλὰ καὶ αἰσχρὸς ὁ διὰ μονομαχίας κίνδυνος, ἐάν τε τῆς κρείττονος λάβωνται τύχης ἐάν τε τῆς χείρονος. τρεῖς δὲ ἄνδρας ἐπιλέκτους ἀφ' ἑκατέρας πόλεως συνεβούλευεν ὑπὸ τὴν ἁπάντων ὄψιν Ἀλβανῶν τε καὶ Ῥωμαίων διαγωνίσασθαι. ἐπιτηδειότατον γὰρ εἶναι τόνδε τὸν ἀριθμὸν εἰς ἅπασαν ἀμφισβητουμένου πράγματος διαίρεσιν ἀρχήν τε καὶ μέσα καὶ τελευτὴν ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ. ταύτῃ προςθεμένων τῇ γνώμῃ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν ὅ τε σύλλογος διελύθη καὶ ἐπὶ τοὺς ἰδίους ἀπῄεσαν ἑκάτεροι χάρακας.

XIII. Ἔπειτα καλέσαντες εἰς ἐκκλησίαν τὰς δυνάμεις ἀμφοτέρας οἱ στρατηγοὶ διεξῆλθόν ἅ τε διελέχθησαν αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐφ' οἷς συνέθεντο καταλύσασθαι τὸν πόλεμον. ἐπικυρωσάντων δὲ τῶν στρατευμάτων ἀμφοτέρων κατὰ πολλὴν εὐδόκησιν τὰς τῶν στρατηγῶν ὁμολογίας, θαυμαστὴ μετὰ τοῦτο κατεῖχε φιλοτιμία καὶ λοχαγοὺς καὶ στρατιώτας πολλῶν πάνυ προθυμουμένων ἐξενέγκασθαι τὰ τῆς μάχης ἀριστεῖα καὶ οὐ λόγῳ σπουδαζόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ φιλοτιμίας ἀποδεικνυμένων, ὥστε χαλεπὴν γενέσθαι τοῖς ἡγεμόσιν αὐτῶν τὴν τῶν ἐπιτηδειοτάτων διάγνωσιν. εἰ γάρ τις ἦν ἢ πατέρων ἐπιφανείᾳ λαμπρὸς ἢ σώματος ῥώμῃ διαπρεπὴς ἢ πράξει

τῇ κατὰ χεῖρα γενναῖος ἢ κατ' ἄλλην τινὰ τύχην ἢ
τόλμαν ἐπίσημος αὐτὸν ἠξίου τάττειν πρῶτον ἐν
τοῖς τρισί. ταύτην ἐπὶ πολὺ χωροῦσαν ἐν ἀμφοτέ-
ροις τοῖς στρατεύμασι τὴν φιλοτιμίαν ὁ τῶν Ἀλβα-
νῶν ἔπαυσε στρατηγὸς ἐνθυμηθεὶς, ὅτι θεία τις
πρόνοια ἐκ πολλοῦ προορωμένη τὸν μέλλοντα συμ-
βήσεσθαι ταῖς πόλεσιν ἀγῶνα τοὺς προκινδυνεύ-
σοντας ὑπὲρ αὐτῶν κατεσκεύασε γενέσθαι οἴκων τε
οὐκ ἀφανῶν καὶ τὰ πολέμια ἀγαθοὺς ὀφθῆναί τε
καλλίστους καὶ οὔτε γενέσεως ὁμοίας τοῖς πολλοῖς
444 μετειληφότας, ἀλλὰ σπανίου καὶ θαυμαστῆς διὰ τὸ
παράδοξον. Ὁρατίῳ γάρ τινι Ῥωμαίῳ καὶ Κορατίῳ
τὸ γένος Ἀλβανῷ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐνεγγύησε
θυγατέρας διδύμους Σικίνιος Ἀλβανός. τούτοις
ἀμφοτέροις αἱ γυναῖκες ἐγκύμονες ἅμα γενόμεναι,
τὰς πρωτοτόκους ἐκφέρουσι γονὰς ἄρρενα βρέφη τρί-
δυμα, καὶ αὐτὰ οἱ γεινάμενοι πρὸς οἰωνοῦ λαβόντες
ἀγαθοῦ καὶ πόλει καὶ οἴκῳ τῷ σφετέρῳ τρέφουσιν
ἅπαντα καὶ τελειοῦσι· θεὸς δ' αὐτοῖς, ὥσπερ κατ'
ἀρχὰς ἔφην, δίδωσι κάλλος τε καὶ ῥώμην καὶ δὴ καὶ
ψυχῆς γενναιότητα μηδενὸς τῶν ἄριστα πεφυκότων
χείροσι γενέσθαι. τούτοις ἔγνω τοῖς ἀνδράσιν ὁ Φου-
φέττιος ἐπιτρέπειν τὸν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἀγῶνα
καὶ προκαλεσάμενος εἰς λόγους τὸν βασιλέα τῶν Ῥω-
μαίων λέγει πρὸς αὐτόν·

XIIII. Θεός τις ἔοικεν, ὦ Τύλλε, προνοούμενος
τῶν πόλεων ἑκατέρας ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ δὴ
καὶ κατὰ τόνδε τὸν ἀγῶνα φανερὰν τὴν εὔνοιαν πε-
445 ποιῆσθαι. τὸ γὰρ εὑρεθῆναι τοὺς ἀγωνιουμένους
ὑπὲρ πάντων γένει τε μηδενὸς χείρονας καὶ τὰ πολέ-
μια ἀγαθοὺς ὀφθῆναί τε καλλίστους, πρὸς δὲ τούτοις
ἐξ ἑνὸς πεφυκότας πατρὸς καὶ ὑπὸ μιᾶς γεγεννημέ-

νους μητρὸς καὶ τὸ θαυμασιώτατον ἐν μιᾷ προελθόντας εἰς φῶς ἡμέρᾳ, παρ' ὑμῖν μὲν Ὁρατίους, παρ' ἡμῖν δὲ Κορατίους, θαυμαστῇ τινι καὶ θείᾳ παντάπασιν ἔοικεν εὐεργεσίᾳ. τί οὖν οὐ δεχόμεθα τὴν τοσαύτην τοῦ δαιμονίου πρόνοιαν καὶ παρακαλοῦμεν ἐπὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἀγῶνα τοὺς τριδύμους ἀδελφοὺς ἑκάτεροι; τά τε γὰρ ἄλλα, ὅσα ἐν τοῖς ἄριστα μαχησομένοις βουλοίμεθ' ἂν εἶναι, κἂν τούτοις ἔνεστι τοῖς ἀνδράσι, καὶ τὸ μὴ προλιπεῖν τοὺς προασπιστὰς κάμνοντας τούτοις μᾶλλον ὑπάρξει ἀδελφοῖς οὖσι παρ' οὕςτινας ἄλλους Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν, ἥ τε φιλοτιμία τῶν ἄλλων νέων χαλεπὴ λυθῆναι δι' ἑτέρου τινὸς οὖσα τρόπου ταχεῖαν ἕξει κρίσιν. τεκμαίρομαι γάρ τινα καὶ παρ' ὑμῖν ἔριν ἐν πολλοῖς εἶναι τῶν ἀντιποιουμένων ἀρετῆς, ὥσπερ καὶ παρ' Ἀλβανοῖς· οὓς εἰ διδάσκοιμεν ὅτι θεία τις ἔφθακε τύχη τὰς ἀνθρωπίνας σπουδὰς αὐτὴ παρασχοῦσα τοὺς ἐξ ἴσου τὸν ὑπὲρ τῶν πόλεων ἀγῶνα ποιησομένους, οὐ χαλεπῶς πείσομεν. οὐ γὰρ ἀρετῇ λείπεσθαι δόξουσι τῶν τριδύμων ἀδελφῶν, ἀλλὰ φύσεως εὐκληρίᾳ καὶ τύχης ἰσορρόπου πρὸς τὸ ἀντίπαλον ἐπιτηδειότητι.

XV. Τοσαῦτα τοῦ Φουφεττίου λέξαντος καὶ πάντων τὴν γνώμην ἐπαινεσάντων (ἔτυχον δὲ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν οἱ κράτιστοι παρόντες ἀμφοτέροις) μικρὸν ἐπισχὼν ὁ Τύλλος λέγει· Τὰ μὲν ἄλλα ὀρθῶς ἐπιλελογίσθαι μοι δοκεῖς, ὦ Φουφέττιε· θαυμαστὴ γάρ τις ἡ τὴν οὐδέποτε συμβᾶσαν ὁμοιογένειαν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσιν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς ἐξενέγκασα τύχη· ἓν δ' ἀγνοεῖν ἔοικας, ὃ πολὺν παρέξει τοῖς νεανίσκοις ὄκνον, ἐὰν ἀξιῶμεν αὐτοὺς ἀλλήλοις χωρεῖν διὰ μάχης. ἡ γὰρ Ὁρατίων

*μήτηρ τῶν ἡμετέρων ἀδελφὴ τῆς Κορατίων μητρός
ἐστι τῶν Ἀλβανῶν, καὶ τέθραπται τὰ μειράκια ἐν τοῖς
ἀμφοτέρων τῶν γυναικῶν κόλποις ἀσπάζονταί τ' ἀλ-
λήλους καὶ φιλοῦσιν οὐχ ἧττον ἢ τοὺς ἑαυτῶν ἀδελ-
447 φούς. ὅρα δὴ μή ποτε οὐχ ὅσιον ᾖ τούτοις ἀναδιδόναι
τὰ ὅπλα καὶ καλεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν κατ' ἀλλήλων
φόνον ἀνεψιοὺς καὶ συντρόφους ὄντας. τὸ γὰρ ἐμ-
φύλιον ἄγος, ἐὰν ἀναγκασθῶσιν ἀλλήλους μιαιφο-
νεῖν, εἰς ἡμᾶς ἐλεύσεται τοὺς ἀναγκάζοντας. λέγει
πρὸς αὐτὸν ὁ Φουφέττιος· Οὐδ' ἐμὲ λέληθεν, ὦ
Τύλλε, τὸ συγγενὲς τῶν μειρακίων, οὐδ' ὡς ἀναγ-
κάζων αὐτοὺς τοῖς ἀνεψιοῖς διὰ μάχης χωρεῖν εἰ
μὴ βουληθεῖεν αὐτοὶ τὸν ἀγῶνα ὑπομεῖναι παρ-
εσκευασάμην, ἀλλ' ἐπειδὴ τάχιστα ἐπὶ νοῦν ἦλθέ
μοι τόδε τὸ βούλευμα τοὺς Ἀλβανοὺς Κορατίους
μεταπεμψάμενος αὐτὸς ἐπ' ἐμαυτοῦ διάπειραν ἔλα-
βον εἰ βουλομένοις αὐτοῖς ἐστιν ὁ ἀγών· δεξαμένων
δ' αὐτῶν τὸν λόγον ἀπίστῳ τινὶ καὶ θαυμαστῇ προ-
θυμίᾳ, τότε ἀνακαλύπτειν ἔγνων τὸ βούλευμα καὶ
φέρειν εἰς μέσον· σοί τε τὸ αὐτὸ τοῦτο ὑποτίθεμαι
ποιεῖν καλέσαντι τοὺς παρ' ὑμῖν τριδύμους πεῖραν
αὐτῶν τῆς γνώμης ποιήσασθαι. ἐὰν μὲν οὖν ἑκόντες
448 συνεπιδιδῶσι κἀκεῖνοι τὰ σώματα προκινδυνεῦσαι
τῆς ἑαυτῶν πατρίδος δέχου τὴν χάριν, ἐὰν δὲ ἀνα-
δύωνται μηδεμίαν αὐτοῖς πρόσφερε ἀνάγκην. μαν-
τεύομαι δὲ καὶ περὶ ἐκείνων οἷα καὶ περὶ τῶν ἡμετέ-
ρων, εἴπερ γοῦν εἰσὶν οἵους ἀκούομεν, ὀλίγοις τοῖς
ἄριστα πεφυκόσιν ὅμοιοι καὶ τὰ πολέμια ἀγαθοί·
κλέος γὰρ αὐτῶν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐλήλυθε τῆς ἀρετῆς.*

XVI. *Δέχεται δὴ τὴν παραίνεσιν ὁ Τύλλος καὶ
δεχημέρους ποιησάμενος ἀνοχάς, ἐν αἷς βουλεύσεταί
τε καὶ μαθὼν τὴν διάνοιαν τῶν Ὁρατίων ἀποκρι-*

νεῖται παρῆν εἰς τὴν πόλιν. ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις βουλευσάμενος ἅμα τοῖς ἀρίστοις, ἐπειδὴ τοῖς πλείστοις ἔδοξε δέχεσθαι τὰς τοῦ Φουφεττίου προκλήσεις, μεταπέμπεται τοὺς τριδύμους ἀδελφοὺς καὶ λέγει πρὸς αὐτούς· Ἄνδρες Ὁράτιοι, Φουφέττιος ὁ Ἀλβανὸς εἰς λόγους συνελθὼν ἐμοὶ τὴν τελευταίαν ἐπὶ στρατοπέδου σύνοδον ἔφη τοὺς προκινδυνεύσοντας ὑπὲρ 449 ἑκατέρας πόλεως τρεῖς ἄνδρας ἀγαθοὺς κατὰ θείαν γεγενῆσθαι πρόνοιαν, ὧν οὐκ ἂν εὕροιμεν ἑτέρους οὔτε γενναιοτέρους οὔτε ἐπιτηδειοτέρους, Ἀλβανῶν μὲν Κορατίους, Ῥωμαίων δὲ ὑμᾶς· τοῦτό τε καταμαθὼν αὐτὸς ἐξητακέναι πρῶτον εἰ βουλομένοις εἴη τοῖς ἀνεψιοῖς ὑμῶν ἐπιδοῦναι τὰ σώματα τῇ πατρίδι, μαθὼν δὲ αὐτοὺς ἀναδεχομένους τὸν ὑπὲρ ἁπάντων ἀγῶνα κατὰ πολλὴν προθυμίαν θαρρῶν εἰς μέσον ἐκφέρειν ἤδη τὸν λόγον, ἠξίου τε καὶ ἐμὲ πεῖραν ὑμῶν λαβεῖν, πότερον βούλεσθε προκινδυνεῦσαι τῆς πατρίδος ὁμόσε χωρήσαντες Κορατίοις ἢ παραχωρεῖτε τῆς φιλοτιμίας ταύτης ἑτέροις. ἐγὼ δὲ ἀρετῆς μὲν ἕνεκα καὶ τῆς κατὰ χεῖρα γενναιότητος, ἣν οὐ λανθάνουσαν ἔχετε, πάντων μάλιστα δεξομένους ὑμᾶς τὸν ὑπὲρ τῶν ἀριστείων κίνδυνον ἄρασθαι, *** δεδοικὼς μὴ τὸ πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς τριδύμους συγγενὲς ἐμπόδιον ὑμῖν γένηται τῆς προθυμίας, χρόνον ἠτησάμην εἰς βουλὴν ἀνοχὰς δεχημέρους 450 ποιησάμενος· ὡς δὲ ἀφικόμην δεῦρο τὴν βουλὴν συνεκάλεσα καὶ προὔθηκα περὶ τοῦ πράγματος ἐν κοινῷ σκοπεῖν· δόξαν δὲ ταῖς πλείοσι γνώμαις, εἰ μὲν ἑκόντες ἀναδέχοισθε τὸν ἀγῶνα καλὸν ὄντα καὶ προσήκοντα ὑμῖν, ὃν ἐγὼ πρόθυμος ἤμην μόνος ὑπὲρ ἁπάντων διαγωνίσασθαι, ἐπαινεῖν τε καὶ δέχεσθαι τὴν χάριν ὑμῶν, εἰ δὲ τὸ συγγενὲς ἐντρε-

πόμενοι μίασμα, οὐ γὰρ δὴ κακοὶ ψυχὴν ὁμολογοῦντες εἶναι, τοὺς ἔξω τοῦ γένους ἀξιώσαιτε καλεῖν μη-
451 δεμίαν ὑμῖν ἀνάγκην προςφέρειν. ταῦτα τῆς βουλῆς ψηφισαμένης καὶ οὔτε πρὸς ὀργὴν δεξομένης εἰ δι' ὄκνου τὸ ἔργον λάβοιτε οὔτε μικρὰν χάριν εἰσομένης ὑμῖν εἰ τιμιωτέραν ἡγήσαισθε τῆς συγγενείας τὴν πατρίδα, τυγχάνετε εὖ βουλευσάμενοι.

XVII. Ὡς δὴ ταῦτ' ἤκουσαν οἱ νεανίαι, μεταστάντες ἑτέρωσε καὶ διαλεχθέντες ὀλίγα πρὸς ἀλλήλους προσέρχονται πάλιν ἀποκρινούμενοι καὶ λέγει ὑπὲρ ἁπάντων ὁ πρεσβύτατος τοιάδε· Εἰ μὲν ἐλευθέροις ἡμῖν οὖσι καὶ κυρίοις τῆς ἰδίας γνώμης ἐξουσίαν παρεῖχες, ὦ Τύλλε, βουλεύσασθαι περὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀνεψιοὺς ἀγῶνος, οὐδὲν ἔτι διαμελλήσαντες ἀπεκρινάμεθα ἄν σοι τοὺς ἑαυτῶν διαλογισμούς· ἐπειδὴ δὲ περίεστιν ἡμῖν ὁ πατήρ, οὗ χωρὶς οὐδὲ τἀλάχιστα λέγειν ἢ πράττειν ἀξιοῦμεν, αἰτούμεθά σε
452 ὀλίγον ἀναδέξασθαι χρόνον τὴν ἀπόκρισιν ἡμῶν, ἕως τῷ πατρὶ διαλεχθῶμεν. ἐπαινέσαντος δὲ τοῦ Τύλλου τὴν εὐσέβειαν αὐτῶν καὶ κελεύσαντος οὕτω ποιεῖν ἀπήεσαν ὡς τὸν πατέρα. δηλώσαντες δὲ αὐτῷ τὰς προκλήσεις τοῦ Φουφεττίου καὶ οὓς ὁ Τύλλος διελέχθη λόγους καὶ τελευταίαν τὴν ἑαυτῶν ἀπόκρισιν ἠξίουν εἰπεῖν ἥντινα γνώμην αὐτὸς ἔχει. ὁ δὲ ὑπολαβών, Ἀλλ' εὐσεβὲς μέν, ἔφη, πρᾶγμα ποιεῖτε, ὦ παῖδες, τῷ πατρὶ ζῶντες καὶ οὐδὲν ἄνευ τῆς ἐμῆς γνώμης διαπραττόμενοι, καιρὸς δὲ καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς ἤδη περὶ ὑμῶν τά γε τηλικαῦτα φαίνεσθαι φρονοῦντας. ὑπολαβόντες οὖν τὸν ἐμὸν βίον ἤδη τέλος ἔχειν φανερὸν ποιήσατέ μοι, τί δή ποτ' ἂν αὐτοὶ προείλεσθε πράττειν ἄνευ τοῦ πατρὸς περὶ τῶν ἰδίων βουλευσάμενοι· ἀποκρίνεται πρὸς αὐτὸν ὁ πρεσβύτατος

τοιάδε· Ἐδεξάμεθ᾽ ἂν τὸν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας
ἀγῶνα καὶ πάσχειν ὑπεμείναμεν ὅ τι ἂν τῷ δαι-
μονίῳ δοκῇ· τεθνάναι γὰρ ἂν βουλοίμεθα μᾶλλον
ἢ ζῆν ἀνάξιοι γενόμενοι σοῦ τε καὶ τῶν προγόνων.
τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἀνεψιοὺς συγγενὲς οὐχ ἡμεῖς πρό- 453
τεροι λύσομεν, ἀλλ᾽ ὡς ὑπὸ τῆς τύχης διαλέλυται
στέρξομεν. εἰ γὰρ Κορατίοις ἔλαττον κρίνεται τοῦ
καλοῦ τὸ συγγενὲς, οὐδὲ Ὁρατίοις τιμιώτερον φανή-
σεται τὸ γένος τῆς ἀρετῆς. ὁ δὲ πατὴρ ὡς ἔμαθε τὴν
διάνοιαν αὐτῶν περιχαρὴς γενόμενος καὶ τὰς χεῖρας
ἀνασχὼν εἰς τὸν οὐρανὸν πολλὰς ἔφη χάριτας εἰδέναι
τοῖς θεοῖς, ὅτι παῖδας ἔδωκαν αὐτῷ γενέσθαι καλοὺς
καὶ ἀγαθούς· ἔπειτα περιλαβὼν ἕκαστον αὐτῶν καὶ
τὰς ἡδίστας ἀποδοὺς ἀσπασμῶν τε καὶ φιλημάτων
φιλοφροσύνας, Ἔχετ᾽, ἔφη, καὶ τὴν ἐμὴν γνώμην, ὦ
παῖδες ἀγαθοὶ, καὶ πορευθέντες ἀποκρίνασθε Τύλλῳ
τήν τ᾽ εὐσεβῆ καὶ καλὴν ἀπόκρισιν. οἱ μὲν δὴ χαί-
ροντες ἐπὶ τῇ παρακελεύσει τοῦ πατρὸς ἀπῄεσαν καὶ
προσελθόντες τῷ βασιλεῖ ἀναδέχονται τὸν ἀγῶνα,
κἀκεῖνος συγκαλέσας τὴν βουλὴν καὶ πολλοὺς ἐπαί-
νους τῶν νεανίσκων διαθέμενος ἀποστέλλει πρέ-
σβεις πρὸς τὸν Ἀλβανὸν τοὺς δηλώσοντας, ὅτι δέχον-
ται Ῥωμαῖοι τὴν αἵρεσιν καὶ παρέξονται τοὺς Ὁρατίους
διαγωνιουμένους ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς.

XVIII. Ἀπαιτούσης δὲ τῆς ὑποθέσεως καὶ τὸν
τρόπον διεξελθεῖν τῆς μάχης ἀκριβῶς καὶ τὰ μετὰ
ταύτην γενόμενα πάθη θεατρικαῖς ἐοικότα περιπε- 454
τείαις μὴ ῥαθύμως διελθεῖν πειράσομαι καὶ περὶ
τούτων ἐπ᾽ ἀκριβείας ἕκαστον, ὡς ἐμὴ δύναμις, εἰ-
πεῖν. ἐπειδὴ γὰρ ὁ χρόνος ἧκεν ἐν ᾧ τέλος ἔδει λαβεῖν
τὰς ὁμολογίας, ἐξῄεσαν μὲν αἱ τῶν Ῥωμαίων δυνάμεις
πανστρατιᾷ, ἐξῄεσαν δὲ μετὰ ταῦθ᾽ οἱ νεανίσκοι τοῖς

πατρῴοις θεοῖς εὐξάμενοι καὶ προῆγον ἅμα τῷ βα-
σιλεῖ κατευφημούμενοί τε ὑπὸ παντὸς τοῦ κατὰ τὴν
πόλιν ὄχλου καὶ παττόμενοι τὰς κεφαλὰς ἄνθεσιν·
ἤδη δὲ καὶ ἡ τῶν Ἀλβανῶν ἐξεληλύθει στρατιά.
ἐπεὶ δὲ κατεστρατοπεδεύσαντο πλησίον ἀλλήλων με-
ταίχμιον ποιησάμενοι τὸν διείργοντα τὴν Ῥωμαίων
ἀπὸ τῆς Ἀλβανῶν ὅρον, ἔνθα καὶ πρότερον εἶχον
ἑκάτεροι τοὺς χάρακας, πρῶτον μὲν ἱερὰ θύσαντες
ὤμοσαν ἐπὶ τῶν ἐμπύρων στέρξειν τὴν τύχην, ἣν ἂν
ἐκ τῆς μάχης τῶν ἀνεψιῶν ἑκατέρα πόλις ἐξενέγκηται,
καὶ φυλάξειν τὰς ὁμολογίας βεβαίους μηδένα προσά-
455 γοντες αὐταῖς δόλον αὐτοί τε καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτῶν·
ἐπεὶ δὲ τὰ πρὸς θεοὺς ὅσια διεπράξαντο, θέμενοι τὰ
ὅπλα προῆγον ἐκ τοῦ χάρακος ἀμφότεροι θεαταὶ τῆς
μάχης ἐσόμενοι τριῶν ἢ τεττάρων σταδίων τὸ μεταξὺ
χωρίον τοῖς ἀγωνιζομένοις καταλιπόντες· καὶ μετ᾽ οὐ
πολὺ παρῆν τούς τε Κορατίους ὁ τῶν Ἀλβανῶν στρα-
τηγὸς ἄγων καὶ τοὺς Ὁρατίους ὁ τῶν Ῥωμαίων βασι-
λεὺς ὡπλισμένους τε κάλλιστα καὶ τὸν ἄλλον ἔχοντας
κόσμον οἷον ἄνθρωποι λαμβάνουσιν ἐπὶ θανάτῳ. γε-
νόμενοι δὲ σύνεγγυς ἀλλήλων τὰ μὲν ξίφη τοῖς ὑπα-
σπισταῖς παρέδωκαν, προσδραμόντες δὲ περιέβαλλον
ἀλλήλους κλαίοντες καὶ τοῖς ἡδίστοις ὀνόμασιν ἀνα-
καλοῦντες, ὥστε εἰς δάκρυα προπεσεῖν ἅπαντας καὶ
πολλὴν ἀστοργίαν κατηγορεῖν σφῶν τε αὐτῶν καὶ
τῶν ἡγεμόνων, ὅτι παρὸν ἄλλοις τισὶ σώμασι κρῖναι
τὴν μάχην εἰς ἐμφύλιον αἷμα καὶ συγγενικὸν ἄγος
τὸν ὑπὲρ τῶν πόλεων ἀγῶνα κατέκλεισαν. παυσάμε-
456 νοι δὲ τῶν ἀσπασμῶν οἱ νεανίσκοι καὶ τὰ ξίφη παρὰ
τῶν ὑπασπιστῶν λαβόντες ἀναχωρησάντων τῶν πέ-
λας ἐτάξαντό τε καθ᾽ ἡλικίαν καὶ συνῄεσαν ὁμόσε.

XVIIII. Τέως μὲν οὖν ἡσυχία τε καὶ σιγὴ κατεῖχεν

ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις· ἔπειτα ἀναβοήσεις τε ἀθρόαι παρ' ἀμφοτέρων αὐτῶν ἐγίνοντο καὶ παρακελεύσεις τοῖς μαχομένοις ἐναλλὰξ εὐχαί τε καὶ οἰμωγαὶ καὶ παντὸς ἄλλου πάθους ἐναγωνίου φωναὶ συνεχεῖς, αἱ μὲν πρὸς τὰ δρώμενά τε καὶ ὁρώμενα ὑφ' ἑκατέρων, αἱ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντά τε καὶ ὑποπτευόμενα· καὶ ἦν πλείω τὰ εἰκαζόμενα τῶν γινομένων. ἥ τε γὰρ ὄψις ἐκ πολλοῦ διαστήματος γινομένη πολὺ τὸ ἀσαφὲς εἶχε, καὶ τὸ πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγωνιστὰς ἑκάστοις συμπαθὲς ἐπὶ τὸ βεβουλημένον ἐλάμβανε τὰ πρασσόμενα, αἵ τε συνεχεῖς τῶν μαχομένων ἐπεμβάσεις καὶ ὑπαναχωρήσεις 457 καὶ εἰς τὸ ἀντίπαλον αὖθις ἀντιμεταστάσεις πολλαὶ καὶ ἀγχίστροφοι γινόμεναι τὸ ἀκριβὲς τῆς γνώμης ἀφῃροῦντο· καὶ ταῦτα ἐπὶ πολὺν ἐγίνετο χρόνον. ῥώμην τε γὰρ σώματος ἔτυχον ὁμοίαν ἔχοντες ἑκάτεροι καὶ τὸ γενναῖον τῆς ψυχῆς ἰσόρροπον ὅπλοις τε καλλίστοις ἐσκεπασμένοι τὰ σώματα ὅλα καὶ γυμνὸν οὐδὲν ἀπολιπόντες μέρος ὅ τι καὶ τρωθὲν ὀξεῖαν ἔμελλεν οἴσειν τὴν τελευτήν, ὥστε πολλοὶ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν ἐκ τοῦ φιλονεικεῖν τε καὶ συμπαθεῖν τοῖς σφετέροις ἔλαθον αὑτοὺς τὸ τῶν κινδυνευόντων μεταλαβόντες πάθος ἀγωνισταί τε μᾶλλον ἐβούλοντο ἢ θεαταὶ τῶν δρωμένων γεγονέναι. ὀψὲ δ' οὖν ποτε ὁ πρεσβύτατος τῶν Ἀλβανῶν τῷ πρὸς αὐτὸν ἀντιτεταγμένῳ συμπλέκεται παίων τε καὶ παιόμενος ἄλλας ἐπ' ἄλλαις πληγὰς καί πως τυγχάνει τοῦ Ῥωμαίου διὰ βουβῶνος ἐνέγκας τὸ ξίφος. ὁ δὲ τοῖς τε ἄλλοις 458 τραύμασι κεκαρωμένος ἤδη καὶ τὴν τελευταίαν πληγὴν θανατηφόρον ἔχων ὑπολυθέντων τῶν μελῶν καταρρυεὶς ἀποθνήσκει. ὡς δὲ τοῦτ' εἶδον οἱ θεαταὶ τῆς μάχης ἅμα πάντες ἀνεβόησαν, Ἀλβανοὶ μὲν ὡς νικῶντες ἤδη, Ῥωμαῖοι δ' ὡς κρατούμενοι. τοὺς γὰρ

δὴ σφετέρους δύο τοῖς τρισὶν Ἀλβανοῖς εὐκατεργάστους ὑπελάμβανον γενήσεσθαι. ἐν ᾧ δ' ἐγίνετο ταῦτα, ὁ παρασπίζων τῷ πεσόντι Ῥωμαῖος ὁρῶν ἐπὶ τῷ κατορθώματι περιχαρῆ τὸν Ἀλβανὸν ὠθεῖται ταχὺς ἐπ' αὐτὸν καὶ πολλὰ μὲν τραύματα δοὺς, πολλὰ δὲ αὐτὸς λαβὼν τυγχάνει πως κατὰ τῆς σφαγῆς αὐτοῦ βάψας τὸ ξίφος καὶ διαχρησάμενος. μεταβαλούσης δὲ τῆς τύχης ἐν ὀλίγῳ τά τε τῶν ἀγωνιζομένων ἔργα καὶ τὰ τῶν θεωμένων πάθη, καὶ Ῥωμαίων μὲν ἀναθαρρησάντων ἐκ τῆς πρότερον κατηφείας, Ἀλβανῶν δὲ ἀφῃρημένων τὸ χαῖρον, ἑτέρα πάλιν ἀντιπνεύσασα τοῖς τῶν Ῥωμαίων κατορθώμασι τύχη τούτων μὲν ἐταπείνωσε τὰς ἐλπίδας, τὰ δὲ τῶν πολεμίων φρονήματα ἐπῆρεν. τοῦ γὰρ Ἀλβανοῦ πεσόντος ὁ τὴν
459 πλησίον αὐτοῦ ἔχων στάσιν ἀδελφὸς συμπλέκεται τῷ καταβαλόντι, καὶ τυγχάνουσιν ἀμφότεροι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πληγὰς ἐξαισίους ἐξενέγκαντες κατ' ἀλλήλων, ὁ μὲν Ἀλβανὸς τοῦ Ῥωμαίου κατὰ τοῦ μεταφρένου καὶ μέχρι τῶν σπλάγχνων βάψας τὸ ξίφος, ὁ δὲ Ῥωμαῖος ὑπελθὼν τὴν προβολὴν τοῦ πολεμίου καὶ τῶν ἰγνυῶν τὴν ἑτέραν ὑποτεμών.

XX. Ὁ μὲν δὴ τὸ καίριον τραῦμα λαβὼν εὐθὺς ἐτεθνήκει, ὁ δὲ τὴν ἰγνύαν τετρωμένος οὐκέτι βέβαιος ἦν ἑστάναι, σκάζων δὲ καὶ τὰ πολλὰ τῷ θυρεῷ διερειδόμενος ἀντεῖχεν ὅμως ἔτι καὶ μετὰ τοῦ περιλειπομένου τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὸν ὑπομένοντα Ῥωμαῖον ἐχώρει, περιέστησάν τε αὐτὸν ὁ μὲν ἐξ ἐναντίας προσιὼν, ὁ δὲ κατὰ νώτου. τῷ δὲ Ῥωμαίῳ δείσαντι μὴ κυκλωθεὶς πρὸς αὐτῶν εὐκατέργαστος γένηται δυσί τε μαχόμενος καὶ διχόθεν ἐπιοῦσιν, ἦν δὲ ἀκραιφνὴς ἔτι, λογισμὸς εἰσέρχεται διελεῖν τοὺς πολεμίους ἀπ' ἀλλήλων καὶ χωρὶς ἑκατέρῳ μάχεσθαι. ῥᾷστα δὲ δια-

στήσειν αὐτοὺς ὑπελάμβανεν, εἰ δόξαν παράσχοι φυ- 460
γῆς· οὐ γὰρ ὑπ' ἀμφοτέρων διώξεσθαι τῶν ἀδελ-
φῶν, ἀλλ' ὑφ' ἑνὸς, ὁρῶν τὸν ἄλλον οὐκέτι καρτερὸν
τὸν πόδα. ταῦτα διανοηθεὶς ὡς εἶχεν ἔφευγε τάχους
καὶ συνέπεσεν αὐτῷ μὴ διαμαρτεῖν τῆς ἐλπίδος. ὁ μὲν
γὰρ ἕτερος τῶν Ἀλβανῶν οὐδεμίαν ἔχων πληγὴν καί-
ριον ἐδίωκεν αὐτὸν ἐκποδὸς, ὁ δ' ἐπιβαίνειν ἀδύνα-
τος ὢν πολὺ τοῦ δέοντος ὑστέρει. ἔνθα δὴ τῶν Ἀλ-
βανῶν τοῖς σφετέροις ἐγκελευομένων, τῶν δὲ Ῥω-
μαίων τὸν αὐτῶν ἀγωνιστὴν κακιζόντων καὶ τῶν μὲν
ἤδη παιανιζόντων τε καὶ στεφανουμένων ὡς ἐπὶ κατ-
ορθουμένῳ τῷ ἀγῶνι, τῶν δ' ὀδυρομένων ὡς οὐκ ἂν
ἔτι τῆς τύχης σφᾶς διαναστησομένης, ταμιευσάμενος
τὸν καιρὸν ὁ Ῥωμαῖος ὑποστρέφει τε ὀξέως καὶ πρὶν
ἢ φυλάξασθαι τὸν Ἀλβανὸν φθάνει τῷ ξίφει κατὰ
τοῦ βραχίονος πληγὴν ἐνέγκας καὶ διελὼν τὸν ἀγκῶνα.
πεσούσης δὲ χαμαὶ τῆς χειρὸς ἅμα τῷ ξίφει μίαν ἔτι
πληγὴν καίριον ἐξενέγκας ἀποκτείνει τὸν Ἀλβανὸν, 461
καὶ μετὰ τοῦτον ἐπὶ τὸν τελευταῖον ὠσάμενος ἡμι-
θνῆτα καὶ παρειμένον ἐπικατασφάττει. σκυλεύσας
δὲ τοὺς τῶν ἀνεψιῶν νεκροὺς εἰς τὴν πόλιν ἠπεί-
γετο πρῶτος ἀπαγγεῖλαι θέλων τὴν ἑαυτοῦ νίκην τῷ
πατρί.

XXI. Ἔδει δὲ ἄρα καὶ τοῦτον ἄνθρωπον ὄντα μὴ πάντα διευτυχεῖν, ἀλλ' ἀπολαῦσαί τι τοῦ φθονεροῦ δαίμονος, ὃς αὐτὸν ἐκ μικροῦ μέγαν ἐν ὀλίγῳ θεὶς χρόνῳ καὶ εἰς ἐπιφάνειαν θαυμαστὴν καὶ παράδοξον ἐξάρας κατέβαλε φέρων αὐθημερὸν εἰς ἄχαριν συμφορὰν ἀδελφοκτόνον. ὡς γὰρ ἐγγὺς ἐγένετο τῶν πυλῶν, ἄλλον τε ὄχλον ὁρᾷ παντοδαπὸν ἐκχεόμενον ἐκ τῆς πόλεως καὶ δὴ καὶ τὴν ἀδελφὴν τρέχουσαν· διαταραχθεὶς δὲ κατὰ τὴν πρώτην πρόσοψιν, ὅτι καταλι-

ποῦσα τὴν μετὰ μητρὸς οἰκουρίαν παρθένος ἐπίγαμος εἰς ὄχλον αὑτὴν ἔδωκεν ἀγνῶτα, καὶ πολλοὺς λαμβάνων λογισμοὺς ἀτόπους τελευτῶν ἐπὶ τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ φιλανθρώπους ἀπέκλινεν, ὡς ἀσπάσασθαί τε
462 πρώτη τὸν σωθέντα ἀδελφὸν ποθοῦσα καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν τεθνηκότων παρ᾽ αὐτοῦ μαθεῖν βουλομένη τῶν εὐσχημόνων ὑπερίδοι γυναικεῖόν τι πάσχουσα. ἡ δὲ ἄρα οὐ τοὺς ἀδελφοὺς ποθοῦσα τὰς ἀσυνήθεις ἐτόλμησεν ἐξελθεῖν ὁδοὺς, ἀλλ᾽ ἔρωτι κρατουμένη τῶν ἀνεψιῶν ἑνὸς, ᾧ καθωμολόγητο ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ γάμῳ, καὶ κρύπτουσα τὸ πάθος ἀπόρρητον ἐπειδὴ τῶν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τινὸς ἤκουσεν ἀπαγγέλλοντος τὰ περὶ τὴν μάχην, οὐκέτι κατέσχεν, ἀλλ᾽ ἐκλιποῦσα τὴν οἰκίαν ὥσπερ αἱ μαινάδες ἐφέρετο πρὸς τὰς πύλας οὐδὲν ἐπιστρεφομένη τῆς ἀνακαλούσης τε καὶ μεταδιωκούσης τροφοῦ. ἔξω δὲ γενομένη τῆς πόλεως ὡς τὸν ἀδελφὸν εἶδε περιχαρῆ τοὺς ἐπινικίους ἐπικείμενον στεφάνους, οἷς αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἀνέδησε, καὶ τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ φέροντας τὰ τῶν πεφονευμένων σκῦλα, ἐν οἷς ἦν πέπλος ποικίλος, ὃν αὐτὴ μετὰ τῆς μητρὸς ἐξυφήνασα τῷ μνηστῆρι δῶρον εἰς τὸν μέλλοντα γάμον ἀπεστάλκει (ποικίλους γὰρ
463 ἔθος ἐστὶν ἀμφιέννυσθαι πέπλους Λατίνων τοῖς μετιοῦσι τὰς νύμφας), τοῦτον δὴ τὸν πέπλον θεασαμένη πεφυρμένον αἵματι τόν τε χιτῶνα κατερρήξατο καὶ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις παίουσα τὸ στῆθος ἐθρήνει καὶ ἀνεκαλεῖτο τὸν ἀνεψιὸν, ὥστε πολλὴν κατάπληξιν εἰσελθεῖν ἅπαντας ὅσοι κατὰ τὸν αὐτὸν ἦσαν τόπον. ἀνακλαυσαμένη δὲ τὸν μόρον τοῦ μνηστῆρος ἀτενέσι τοῖς ὀφθαλμοῖς εἰς τὸν ἀδελφὸν ὁρᾷ καὶ λέγει· Μιαρώτατε ἄνθρωπε, χαίρεις ἀποκτείνας τοὺς ἀνεψιοὺς κἀμὲ τὴν παναθλίαν ἀδελφὴν ἀποστερήσας γάμου, ὦ δύ-

στηνε! ἀλλ' οὐδ' ἔλεος εἰσέρχεταί σε τῶν ἀπολωλότων συγγενῶν, οὓς ἀδελφοὺς ἐκάλεις, ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθόν τι διαπεπραγμένος ἐξέστηκας τῶν φρενῶν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς καὶ στεφάνους ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐπίκεισαι κακοῖς τίνος ἔχων ψυχὴν θηρίου; κἀκεῖνος ὑπολαβὼν, Φιλοῦντος, ἔφη, τὴν πατρίδα πολίτου καὶ τοὺς κακῶς αὐτῇ βουλομένους κολάζοντος, ἐάν τε ἀλλότριοι τύχωσιν αὐτῆς ὄντες, ἐάν τε οἰκεῖοι· ἐν οἷς τίθεμαι καὶ σὲ, ἥτις ἐνὶ καιρῷ τὰ μέγιστα ἀγαθῶν τε καὶ κακῶν συμβεβηκότα ἡμῖν ἐπιγνοῦσα τήν τε νίκην 464 τῆς πατρίδος, ἣν ὁ σὸς ἀδελφὸς ἐγὼ πάρειμι κατάγων, καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς, ὦ μιαρὰ σὺ, τοῖς κοινοῖς τῆς πατρίδος χαίρεις οὔτ' ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ταῖς ἰδίαις τῆς οἰκίας ἀλγεῖς, ἀλλ' ὑπεριδοῦσα τῶν σεαυτῆς ἀδελφῶν τὸν τοῦ μνηστῆρος ἀνακλαίεις μόρον, οὐδ' ὑπὸ τοῦ σκότους ἀποφθαρεῖσά που κατὰ μόνας, ἀλλ' ἐν τοῖς ἁπάντων ὀφθαλμοῖς, καί μοι τὴν ἀρετὴν καὶ τοὺς στεφάνους ὀνειδίζεις, ὦ ψευδοπάρθενε καὶ μισάδελφε καὶ ἀναξία τῶν προγόνων. ἐπειδὴ τοίνυν οὐ τοὺς ἀδελφοὺς ποθεῖς, ἀλλὰ τοὺς ἀνεψιοὺς, καὶ τὸ μὲν σῶμα ἐν τοῖς ζῶσιν ἔχεις, τὴν δὲ ψυχὴν παρὰ τῷ νεκρῷ, ἄπιθι πρὸς ἐκεῖνον ὃν ἀνακαλῇ καὶ μήτε τὸν πατέρα μήτε τοὺς ἀδελφοὺς καταίσχυνε. ταῦτ' εἰπὼν οὐκ ἐφύλαξεν ἐν τῷ μισοπονήρῳ τὸ μέτριον, ἀλλ' ὡς εἶχεν ὀργῆς ὠθεῖ διὰ τῶν πλευρῶν αὐτῆς τὸ ξίφος, ἀποκτείνας δὲ τὴν ἀδελφὴν παρῆν ὡς τὸν πατέρα. οὕτω δὲ ἄρα μισοπόνηρα καὶ αὐθάδη τὰ τῶν τότε Ῥωμαίων ἤθη καὶ φρονήματα ἦν καὶ, εἴ τις αὐτὰ βούλοιτο παρὰ τὰ νῦν ἔργα καὶ τοὺς 465 ἐφ' ἡμῶν ἐξετάζειν βίους, ὠμὰ καὶ σκληρὰ καὶ τῆς θηριώδους οὐ πολὺ ἀπέχοντα φύσεως, ὥστε πάθος οὕτω δεινὸν ὁ πατὴρ ἀκούσας οὐχ ὅπως ἠγανάκτη-

σεν, ἀλλὰ καλῶς καὶ προσηκόντως ὑπέλαβε τὸ πραχθὲν ἔχειν· ὅς γε οὔτε εἰς τὴν οἰκίαν εἴασεν εἰσενεχθῆναι τὸν νεκρὸν τῆς θυγατρὸς οὔτ' ἐν τοῖς πατρῴοις τεθῆναι μνήμασιν ἐπέτρεψεν οὔτε κηδείας καὶ περιστολῆς καὶ τῶν ἄλλων νομίμων μεταλαβεῖν, ἀλλ' οἱ παριόντες αὐτὴν ἐρριμμένην ἐν ᾧ διεχρήσθη χωρίῳ λίθους ἐπιφοροῦντες καὶ γῆν ἐκήδευσαν ὡς πτῶμα ἔρημον κηδομένων. ταῦτά τε δὴ στερρὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, ἃ μέλλω λέγειν· ὡς γὰρ ἐπὶ καλοῖς τε καὶ εὐτυχέσιν ἔργοις αὐθημερὸν ἔθυε τοῖς πατρῴοις θεοῖς ἃς εὔξατο θυσίας καὶ τοὺς συγγενεῖς ἑστιάσει λαμπρᾷ καθάπερ ἐν ταῖς μεγίσταις ἑορταῖς ὑπεδέχετο ἐλάττους ἡγούμενος τὰς ἰδίας συμφορὰς τῶν κοινῶν τῆς πατρίδος ἀγαθῶν. τοῦτο δ' οὐ μόνον ὁ Ὁράτιος, ἀλλὰ
466 καὶ μετ' ἐκεῖνον ἄλλοι συχνοὶ Ῥωμαίων μνημονεύονται ποιήσαντες ἄνδρες ἐπιφανεῖς· λέγω δὲ τὸ θύειν καὶ στεφηφορεῖν καί θριάμβους κατάγειν τέκνων αὐτοῖς ἀπολωλότων ἔναγχος, ὅταν εὐτυχήσῃ δι' αὐτοὺς τὸ κοινόν· ὑπὲρ ὧν κατὰ τοὺς οἰκείους ἐρῶ καιρούς.

XXII. *Μετὰ δὲ τὴν μάχην τῶν τριδύμων Ῥωμαῖοι μὲν οἱ τότε ὄντες ἐπὶ στρατοπέδου ταφὰς ποιησάμενοι λαμπρὰς τῶν ἀποθανόντων ἐν οἷς ἔπεσον χωρίοις καὶ θύσαντες τἀπινίκια τοῖς θεοῖς ἐν εὐπαθείαις ἦσαν, Ἀλβανοὶ δὲ ἀχθόμενοι [ἐπὶ] τοῖς συμβεβηκόσι καὶ τὸν ἡγεμόνα δι' αἰτίας ἔχοντες, ὡς κακῶς ἐστρατηγηκότα, ἄσιτοί τε οἱ πολλοὶ καὶ ἀθεράπευτοι τὴν ἑσπέραν ἐκείνην διετέλεσαν. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ καλέσας αὐτοὺς ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς εἰς ἐκκλησίαν καὶ πολλὰ παραμυθησάμενος, ὡς οὔτε ἄσχημον ἐπιτάξων αὐτοῖς οὐθὲν οὔτε χαλεπὸν οὔθ' ὃ μὴ συγγενέσι πρέπει, τῇ δὲ αὐτῇ γνώμῃ περὶ*

ἀμφοτέρων τῶν πόλεων τὰ κράτιστα καὶ συμφορώ-
τατα συμβουλεύσων, καὶ τὸν ἄρχοντά τε αὐτῶν Φου-
φέττιον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς κατασχὼν ἄλλο τε οὐδὲν 467
τῶν πολιτικῶν μεθαρμοσάμενος οὐδὲ κινήσας ἀπῆ-
γεν ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν. καταγαγόντι δὲ αὐτῷ
τὸν ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς βουλῆς θρίαμβον καὶ τὰ
πολιτικὰ πράττειν ἀρξαμένῳ προσέρχονται τῶν πο-
λιτῶν ἄνδρες οὐκ ἀφανεῖς τὸν Ὁράτιον ἄγοντες ὑπὸ
δίκην, ὡς οὐ καθαρὸν αἵματος ἐμφυλίου διὰ τὸν τῆς
ἀδελφῆς φόνον· καὶ καταστάντες μακρὰν διεξῆλθον
δημηγορίαν τοὺς νόμους παρεχόμενοι τοὺς οὐκ ἐῶν-
τας ἄκριτον ἀποκτείνειν οὐθένα καὶ τὰ παρὰ τῶν
θεῶν ἁπάντων μηνίματα ταῖς μὴ κολαζούσαις πόλεσι
τοὺς ἐναγεῖς διεξιόντες. ὁ δὲ πατὴρ ἀπελογεῖτο περὶ
τοῦ μειρακίου κατηγορῶν τῆς θυγατρὸς καὶ τιμωρίαν
οὐ φόνον εἶναι τὸ πραχθὲν λέγων δικαστήν τε αὐτὸν
ἀξιῶν εἶναι τῶν ἰδίων κακῶν ἀμφοτέρων γενόμενον
πατέρα. συχνῶν δὲ λόγων ῥηθέντων ὑφ' ἑκατέρων
πολλὴ τὸν βασιλέα κατεῖχεν ἀμηχανία, τί τέλος ἐξε-
νέγκῃ περὶ τῆς δίκης. οὔτε γὰρ ἀπολῦσαι τοῦ φό-
νου τὸν ὁμολογοῦντα τὴν ἀδελφὴν ἀνῃρηκέναι πρὸ
δίκης καὶ ταῦτα ἐφ' οἷς οὐ συνεχώρουν ἀποκτείνειν
οἱ νόμοι καλῶς ἔχειν ὑπελάμβανεν, ἵνα μὴ τὴν 468
ἀρὰν καὶ τὸ ἄγος ἀπὸ τοῦ δεδρακότος εἰς τὸν ἴδιον
οἶκον εἰσενέγκηται, οὔτε ὡς ἀνδροφόνον ἀποκτεῖ-
ναι τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἑλόμενον προκινδυνεῦ-
σαι καὶ τοσαύτης αὐτῇ δυναστείας γενόμενον αἴτιον
ἄλλως τε καὶ τοῦ πατρὸς ἀπολύοντος αὐτὸν τῆς αἰ-
τίας, ᾧ τὴν περὶ τῆς θυγατρὸς ὀργὴν ἥ τε φύσις
ἀπεδίδου πρώτῳ καὶ ὁ νόμος. ἀπορούμενος δὲ τί χρή-
σεται τοῖς πράγμασι τελευτῶν διέγνω κράτιστον
εἶναι τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν ἐπιτρέπειν. γενόμε-

νος δὲ θανατηφόρου κρίσεως τότε πρῶτον ὁ Ῥωμαίων δῆμος κύριος τῇ γνώμῃ τοῦ πατρὸς προσέθετο καὶ ἀπολύει τοῦ φόνου τὸν ἄνδρα· οὐ μὴν ὅ γε βασιλεὺς ἀποχρῆν ἔλεγε τοῖς βουλομένοις τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια φυλάττειν τὴν ὑπὸ ἀνθρώπων συντελεσθεῖσαν ὑπὲρ αὐτοῦ κρίσιν, ἀλλὰ μεταπεμψάμενος τοὺς ἱεροφάντας ἐκέλευσεν ἐξιλάσασθαι θεούς τε καὶ δαίμονας καὶ καθᾶραι τὸν ἄνδρα οἷς νόμος τοὺς ἀκουσίους φόνους ἁγνίζεσθαι καθαρμοῖς. κἀκεῖνοι βωμοὺς ἱδρυσάμενοι δύο τὸν μὲν Ἥρας, ᾗ λέλογχεν ἐπισκοπεῖν
469 ἀδελφάς, τὸν δ' ἕτερον ἐπιχωρίου θεοῦ τινος ἢ δαίμονος Ἰανοῦ λεγομένου κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν, ἐπωνύμου δὲ Κορατίων τῶν ἀναιρεθέντων ἀνεψιῶν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ θυσίας τινὰς ἐπ' αὐτοῖς ποιήσαντες τοῖς τε ἄλλοις καθαρμοῖς ἐχρήσαντο καὶ τελευτῶντες ὑπήγαγον τὸν Ὁράτιον ὑπὸ ζυγόν. ἔστι δὲ Ῥωμαίοις νόμιμον, ὅταν πολεμίων παραδιδόντων τὰ ὅπλα γένωνται κύριοι, δύο καταπήττειν ξύλα ὀρθὰ καὶ τρίτον ἐφαρμόττειν αὐτοῖς ἄνωθεν πλάγιον, ἔπειθ' ὑπάγειν τοὺς αἰχμαλώτους ὑπὸ ταῦτα καὶ διελθόντας ἀπολύειν ἐλευθέρους ἐπὶ τὰ σφέτερα. τοῦτο καλεῖται παρ' αὐτοῖς ζυγὸν, ᾧ καὶ οἱ τότε καθαίροντες τὸν ἄνδρα τελευταίῳ τῶν περὶ τοὺς καθαρμοὺς νομίμων ἐχρήσαντο. ἐν ᾧ δὲ τῆς πόλεως χωρίῳ τὸν ἁγνισμὸν ἐποιήσαντο ἅπαντες Ῥωμαῖοι νομίζουσιν ἱερόν· ἔστι δ' ἐν τῷ στενωπῷ τῷ φέροντι
470 ἀπὸ Καρίνης κάτω τοῖς ἐπὶ τὸν Κύπριον ἐρχομένοις στενωπὸν, ἔνθα οἵ τε βωμοὶ μένουσιν οἱ τότε ἱδρυθέντες καὶ ξύλον ὑπὲρ αὐτῶν τέταται δυσὶ τοῖς ἀντικρὺ ἀλλήλων τοίχοις ἐνηρμοσμένον, ὃ γίνεται τοῖς ἐξιοῦσιν ὑπὲρ κεφαλῆς καλούμενον τῇ Ῥωμαϊκῇ διαλέκτῳ ξύλον ἀδελφῆς. τοῦτο μὲν δὴ τὸ χωρίον τῆς

συμφορᾶς τοῦ ἀνδρὸς μνημεῖον ἐν τῇ πόλει φυλάττεται θυσίαις γεραιρόμενον ὑπὸ Ῥωμαίων καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν, ἕτερον δὲ τῆς ἀρετῆς ἣν ἐπεδείξατο κατὰ τὴν μάχην μαρτύριον ἡ γωνιαία στυλὶς ἡ τῆς ἑτέρας παστάδος ἄρχουσα ἐν ἀγορᾷ, ἐφ' ἧς ἔκειτο τὰ σκῦλα τῶν Ἀλβανῶν τριδύμων. τὰ μὲν οὖν ὅπλα 471
ἠφάνισται διὰ μῆκος χρόνου, τὴν δ' ἐπίκλησιν ἡ στυλὶς ἔτι φυλάττει τὴν αὐτὴν Ὁρατία καλουμένη πίλα. ἔστι δὲ καὶ νόμος παρ' αὐτοῖς δι' ἐκεῖνο κυρωθεὶς τὸ πάθος, ᾧ καὶ εἰς ἐμὲ χρῶνται, τιμὴν καὶ δόξαν ἀθάνατον τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις περιτιθεὶς ὁ κελεύων, οἷς ἂν γένωνται τρίδυμοι παῖδες ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρι ἥβης. τὰ μὲν δὴ περὶ τὴν Ὁρατίων οἰκίαν γενόμενα θαυμαστὰς καὶ παραδόξους περιπετείας λαβόντα τοιούτου τέλους ἔτυχεν.

XXIII. Ὁ δὲ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐνιαύσιον διαλιπὼν χρόνον, ἐν ᾧ πάντα τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἐπιτήδεια παρεσκευάσατο, στρατὸν ἐξάγειν ἐπὶ τὴν Φιδηναίων πόλιν ἔγνω προφάσεις τοῦ πολέμου ποιησάμενος, ὅτι κληθέντες εἰς ἀπολογίαν περὶ τῆς ἐπιβουλῆς, ἣν συνεστήσαντο κατὰ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν, οὐχ ὑπήκουσαν, ἀλλ' εὐθὺς ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα καὶ τὰς πύλας κλείσαντες Οὐιεντανῶν τε συμμαχίαν ἐπαγόμενοι ἐκ τοῦ φανεροῦ ἀφειστήκεισαν καὶ τοῖς παραγενομένοις ἐκ Ῥώμης πρεσβευταῖς πυνθανομένοις τὴν αἰτίαν τῆς ἀποστάσεως ἀπεκρίναντο μηδὲν αὐτοῖς ἔτι πρᾶγμα πρὸς τὴν Ῥωμαίων πόλιν εἶναι κοινόν, ἐξ οὗ Ῥωμύλος ὁ βασιλεὺς αὐτῶν ἐτελεύτησε, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τὰ περὶ τῆς φιλίας ὅρκια. ταύτας δὴ τὰς προφάσεις λαβὼν τήν τε οἰκείαν καθώπλιξε δύναμιν καὶ τὰς παρὰ τῶν συμμάχων μετεπέμπετο.

πλεῖστον δὲ καὶ κράτιστον ἐπικουρικὸν ἐκ τῆς Ἀλβανῶν πόλεως Μέττιος Φουφέττιος ἧκεν ἄγων ὅπλοις
472 κεκοσμημένον ἐκπρεπέσιν, ὥστε ἁπάσας ὑπερβαλέσθαι τὰς συμμαχικὰς δυνάμεις. ὁ μὲν οὖν Τύλλος ὡς ἐκ προθυμίας τε καὶ ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου κοινωνεῖν ἐγνωκότα τοῦ πολέμου τὸν Μέττιον ἐπῄνει καὶ πάντων ἐποιεῖτο τῶν βουλευμάτων συνίστορα· ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος ἐν αἰτίαις παρὰ τοῖς πολίταις ὑπάρχων ὡς κακῶς ἐστρατηγηκὼς τὸν πόλεμον καὶ δὴ καὶ εἰς προδοσίαν διαβαλλόμενος, ἐπειδὴ τρίτον ἔτος ἐπὶ τῆς αὐτοκράτορος ἀρχῆς διέμενε Τύλλου κελεύσαντος οὐκ ἀξιῶν ἀρχὴν ἔχειν ἑτέρας ἀρχῆς ὑπήκοον οὐδὲ ὑποτάττεσθαι μᾶλλον ἢ οὐκ αὐτὸς ἡγεῖσθαι πρᾶγμά τι ἐπεβούλευσεν ἀνόσιον. διαπρεσβευσάμενος γὰρ κρύφα πρὸς τοὺς Ῥωμαίων πολεμίους ἐνδοιαστῶς ἔτι πρὸς τὴν ἀπόστασιν ἔχοντας ἐπῆρεν αὐτοὺς μὴ κατοκνεῖν, ὡς αὐτὸς συνεπιθησόμενος Ῥωμαίοις ἐν τῷ ἀγῶνι, καὶ ταῦτα πράττων τε καὶ διανοούμενος ἅπαντας ἐλάνθανε. Τύλλος δ' ἐπειδὴ παρεσκευάσατο τήν τ' οἰκείαν καὶ τὴν
473 συμμαχικὴν δύναμιν ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους καὶ διαβὰς τὸν Ἀνίητα ποταμὸν οὐ μακρὰν τῆς Φιδήνης κατεστρατοπέδευσεν. εὑρὼν δὲ πρὸ τῆς πόλεως στρατιὰν ἐκτεταγμένην πολλὴν αὐτῶν τε Φιδηναίων καὶ τῶν συμμαχούντων αὐτοῖς ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν ἡσυχίαν ἔσχε, τῇ δ' ἑξῆς Φουφέττιόν τε μεταπεμψάμενος τὸν Ἀλβανὸν καὶ τῶν ἄλλων φίλων τοὺς ἀναγκαιοτάτους ἐσκόπει μετ' ἐκείνων τίνα χρηστέον εἴη τῷ πολέμῳ τρόπον καὶ ἐπειδὴ πᾶσιν ἔδοξε μάχην τίθεσθαι διαταχέων καὶ μὴ τρίβειν τὸν χρόνον, χώραν καὶ τάξιν, ἣν ἕκαστος ἔμελλεν ἕξειν, προειπὼν ἡμέραν τε ὁρίσας τῆς μάχης τὴν κατόπιν διέλυσε τὸν σύλλογον. ὁ δὲ Ἀλβανὸς Φουφέττιος (ἦν γὰρ δὴ ἔτι ἄδηλος καὶ

τῶν ἑαυτοῦ φίλων πολλοῖς προδοσίαν μηχανώμενος)
συγκαλέσας τοὺς ἐπιφανεστάτους Ἀλβανῶν λοχαγοὺς
καὶ ταξιάρχους λέγει πρὸς αὐτοὺς τοιάδε· Ἄνδρες
ταξίαρχοι καὶ λοχαγοί, πράγματα μέλλω ἐς ὑμᾶς με-
γάλα καὶ ἀπροσδόκητα ἐκφέρειν, ἃ τέως ἔκρυπτον,
ἱκετεύω δὲ ὑμᾶς ἀπόρρητα ποιήσασθαι, εἰ μή με διερ- 474
γάσεσθε, καὶ ἐὰν δόξῃ συνοίσειν ἐπιτελῆ γενόμενα
συλλαβέσθαι μοι αὐτῶν. πολλὰ μὲν οὖν λέγειν ὁ και-
ρὸς οὐκ ἐπιτρέπει βραχὺς ὤν, αὐτὰ δὲ τὰ ἀναγκαιό-
τατα ἐρῶ. ἐγὼ πάντα τὸν μεταξὺ χρόνον ἐξ οὗ Ῥω-
μαίοις ὑπετάχθημεν ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας αἰσχύνης
μεστὸν καὶ ὀδύνης ἔχων τὸν βίον διατετέλεκα καίτοι
τιμηθείς γε ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῶν τῇ αὐτοκράτορι
ἀρχῇ, ἣν τρίτον ἔτος ἤδη τοῦτο ἔχω καὶ εἰ βουλοίμην
μέχρι παντὸς ἕξω. ἀλλὰ πάντων ἡγούμενος εἶναι κα-
κῶν ἔσχατον ἐν οὐκ εὐτυχοῦσι τοῖς κοινοῖς μόνος εὐ-
τυχεῖν, ἐνθυμούμενος δὲ ὅτι παρὰ πάντα τὰ νενομι-
σμένα παρ' ἀνθρώποις ὅσια τὴν ἡγεμονίαν ὑπ' αὐτῶν
ἀφῃρέθημεν, ἐσκόπουν ὅπως ἂν αὐτὴν ἀνακομισαί-
μεθα μηδεμιᾶς πειραθέντες μεγάλης συμφορᾶς· πολ-
λοὺς δὲ καὶ παντοδαποὺς λογισμοὺς λαμβάνων μίαν
εὕρισκον ὁδὸν ἄγουσαν ἐπὶ τὰ πράγματα ῥᾴστην τε 475
καὶ ἀκινδυνοτάτην, εἴ τις αὐτοῖς ἀνασταίη πόλεμος
ἐκ τῶν πλησιοχώρων πόλεων. εἰς γὰρ τοῦτον ὑπε-
λάμβανον αὐτοὺς καθισταμένους συμμάχων δεήσε-
σθαι καὶ πρώτων γε ἡμῶν. τὸ δὴ μετὰ τοῦτο οὐ
πολλῆς ὑπελάμβανον ὑμῖν διδαχῆς δεήσειν, ὅτι κάλ-
λιόν τε καὶ δικαιότερον περὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἐλευ-
θερίας μᾶλλον ἢ περὶ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ποιή-
σασθαι τὸν ἀγῶνα. ταῦτα διανοηθεὶς ὑπενόμευσα
Ῥωμαίοις πόλεμον ἐκ τῶν ὑπηκόων Οὐιεντανοὺς καὶ
Φιδηναίους πείσας ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρεῖν, ὡς συλληψό-

μενος αὐτοῖς τοῦ πολέμου. καὶ μέχρι τούτου λέληθα
Ῥωμαίους ταῦτα πράττων καὶ ταμιευόμενος ἐμαυτῷ
τὸν τῆς ἐπιθέσεως καιρόν· ἐν ᾧ σκέψασθε ὅσα ὠφε-
λήθησόμεθα. πρῶτον μὲν οὐκ ἐν φανερῷ βουλεύσαν-
τες ἀπόστασιν, ἐν ᾧ κίνδυνος ἦν καθ' ἑκάτερον ἢ
ἀπαρασκεύους ἐπειχθέντας καὶ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει
μόνῃ πιστεύσαντας τὸν ὑπὲρ ἁπάντων ἀναρρῖψαι κύ-
476 βον, ἢ παρασκευαζομένους καὶ βοηθείας ἐγείραντας
ὑπὸ τῶν ἐν παρασκευῇ ὄντων προκαταληφθῆναι, οὐ-
δετέρου τῶν χαλεπῶν τούτων πειραθέντες τὸ ἐξ ἀμ-
φοτέρων χρήσιμον ἕξομεν. ἔπειτα πολλὴν καὶ δυσπο-
λέμητον οὖσαν τὴν τῶν ἀντιπάλων ἰσχὺν καὶ τύχην
οὐκ ἐκ τοῦ βιαίου τρόπου πειρασόμεθα καθαιρεῖν,
ἀλλ' οἷς ἁλίσκεται πάντα τὰ ὑπέραυχα καὶ μὴ ῥᾴδια
τῷ βιαίῳ καθαιρεθῆναι, δόλῳ καὶ ἀπάτῃ, οὔτε πρῶ-
τοι ἄρξαντες αὐτῶν οὔτε μόνοι. πρὸς δὲ τούτοις οὐκ
ἀξιομάχῳ οὔσῃ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει πρὸς ἅπασαν τὴν
Ῥωμαίων τε καὶ τῶν συμμάχων ἰσχὺν ἀντιταχθῆναι
τὴν Φιδηναίων τε καὶ Οὐιεντανῶν τοσαύτην οὖσαν
ὅσην ὁρᾶτε προσειλήφαμέν τε, καὶ ὡς ἂν μάλιστα θάρ-
σος τινὶ συμμαχίας βεβαίου τὸ ἐπικουρικὸν παράσχοι
προσγενόμενον οὕτω παρεσκεύασταί μοι. οὐ γὰρ ἐν
τῇ ἡμετέρᾳ γῇ Φιδηναῖοι τὸν ἀγῶνα ἀράμενοι, τῆς
477 δὲ αὐτῶν προκινδυνεύοντες ἐν τῷ αὐτῷ καὶ τὴν
ἡμετέραν φυλάξουσιν. ὃ δὲ πάντων μέν ἐστιν ἥδιστον
ἀνθρώποις, σπανίως δέ τισιν ἐκ τοῦ παρελθόντος
αἰῶνος ἐξεγένετο, καὶ τοῦθ' ἡμῖν ὑπάρξει· πάσχοντες
ὑπὸ τῶν συμμάχων εὖ δρᾶν ἐκείνους αὐτοὶ δόξομεν.
καὶ ἐὰν ἡμῖν κατὰ νοῦν χωρήσῃ τὸ ἔργον, ὥσπερ τὸ
εἰκὸς ἔχει, Φιδηναῖοί τε καὶ Οὐιεντανοὶ βαρείας
ἀπαλλάξαντες ἡμᾶς ὑποταγῆς ὡς ὑφ' ἡμῶν τοῦτο πε-
πονθότες αὐτοὶ χάριν ἡμῖν εἴσονται. ταῦτα μέν ἐστιν

ἃ διὰ πολλῆς φροντίδος παρασκευασθέντα ἱκανὰ εἶναι δοκεῖ μοι θάρσος τε καὶ προθυμίαν τῆς ἀποστάσεως ὑμῖν παρασχεῖν. ὃν δὲ τρόπον ἐπιχειρεῖν τῷ ἔργῳ βεβούλευμαι, ταῦτ᾽ ἀκούσατέ μου· τάξιν μὲν ἀποδέδωκέ μοι Τύλλος τὴν ὑπὸ τῷ ὄρει καὶ κελεύει με θατέρου τῶν κεράτων ἄρχειν, ὅταν δὲ μέλλωμεν ὁμόσε τοῖς πολεμίοις χωρεῖν, ἄρξω μὲν ἐγὼ λύσας τὴν τάξιν ἐπὶ τὸ ὄρος ἄγειν, ἀκολουθήσετε δέ μοι ὑμεῖς συντεταγμένους ἄγοντες τοὺς λόχους. ἁψάμενος δὲ τῶν ἄκρων καὶ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ γενόμενος τίνα χρήσομαι 478 τρόπον τοῖς μετὰ ταῦτα πράγμασιν ἀκούσατέ μου· ἐὰν μὲν ὁρῶ κατὰ γνώμην ἃ διαλογίζομαι χωροῦντά μοι καὶ θρασεῖς μὲν γεγονότας τοὺς πολεμίους, ὡς ἡμῶν αὐτοῖς συλλαμβανόντων, ταπεινοὺς δὲ καὶ περιφόβους Ῥωμαίους, ὡς προδεδομένους ὑφ᾽ ἡμῶν, φυγῆς τε μᾶλλον ἢ ἀλκῆς προνοουμένους, ὅπερ εἰκὸς, ἐπιθήσομαι αὐτοῖς καὶ μεστὸν ποιήσω νεκρῶν τὸ πεδίον ἐξ ὑπερδεξίου τε κατιὼν ἐπὶ τὸ πρανὲς θαρρούσῃ τε καὶ συντεταγμένῃ δυνάμει πρὸς ἐπτοημένους ἀνθρώπους προσφερόμενος καὶ σποράδας. δεινὴ δ᾽ ἐν τοῖς πολέμοις καὶ ἡ διὰ κενῆς ἐμπίπτουσα προδοσίας συμμάχων ἢ πολεμίων ἄλλων ἐφόδου δόκησις, καὶ πολλὰ ἤδη στρατεύματα μεγάλα ὑπ᾽ οὐδενὸς οὕτως ἑτέρου φοβεροῦ παθήματος ὡς ὑπὸ δόξης κενῆς ἴσμεν πανώλεθρα διαφθαρέντα. τὸ δ᾽ ἡμέτερον οὐ λόγος ἔσται κενὸς οὐδ᾽ ἀφανὲς δεῖμα, ἀλλ᾽ ἔργον ἁπάσης ὄψεως καὶ πείρας φοβερώτερον. ἐὰν δ᾽ ἄρα τἀναντία τῶν λελογισμένων γινόμενα ὁρῶ (λεγέσθω 479 γὰρ καὶ τὰ παρὰ τὰς ἀνθρωπίνας δόξας εἰωθότα ἀπαντᾶν, ἐπειδὴ πολλὰ καὶ τὰ μὴ εἰκότα οἱ βίοι φέρουσι) τἀναντία καὶ αὐτὸς ὧν προὐθέμην ἐπιχειρήσω ποιεῖν. ἄξω γὰρ ὑμᾶς ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἅμα Ῥω-

μαίοις καὶ συλλήψομαι αὐτοῖς τῆς νίκης τήν τε κατάληψιν τῶν ὑψηλῶν πεποιῆσθαι σκήψομαι τῆς κυκλώσεως τῶν ἀντιτεταγμένων ἕνεκα. γενήσεται δέ μου πιστὸς ὁ λόγος ἔργα ὁμολογούμενα τῇ σκήψει παρεσχημένου, ὥσθ' ἡμᾶς τῶν μὲν δεινῶν μηδετέροις κοινωνῆσαι, τῆς δ' ἀμείνονος τύχης παρ' ἀμφοτέρων μεταλαβεῖν. ἐγὼ μὲν δὴ ταῦτα ἔγνωκά τε καὶ δράσω σὺν θεοῖς κράτιστα ὄντα οὐ μόνον Ἀλβανοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις Λατίνοις, ὑμᾶς δὲ χρὴ σιγὴν μὲν πρῶτον φυλάττοντας, ἔπειτα κόσμον τε σώζοντας καὶ τοῖς παραγγελλομένοις ὀξέως ὑπηρετοῦντας προθύμους ἀγωνιστὰς γίνεσθαι καὶ τοὺς ὑφ' αὑτοῖς προθύμους παρέχειν, ἐνθυμουμένους ὅτι οὐχ ὅμοιός ἐστιν ἡμῖν
480 τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ὁ περὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγών, οἷςτισιν ἐν ἔθει καθέστηκεν ἄρχεσθαι ὑφ' ἑτέρων καὶ ὅσοις τοιαύτην πολιτείαν οἱ πατέρες παρέδοσαν. ἐλεύθεροι γὰρ ἐξ ἐλευθέρων ἔφυμεν καὶ ἄρχειν τῶν προσοίκων παρέδοσαν ἡμῖν οἱ πατέρες ὁμοῦ τι πεντακόσια ἔτη τοῦτο τὸ σχῆμα τοῦ βίου διαφυλάξαντες, οὗ μὴ ἀποστερήσωμεν ἡμεῖς τοὺς ἐκγόνους. παραστῇ δὲ μηδενὶ ὑμῶν δέος ἂν ταῦτα ἐθέλῃ πράττειν μὴ συνθήκας τε λύσῃ καὶ ὅρκους τοὺς ἐπ' αὐταῖς γενομένους παραβῇ, ἀλλ' ἐννοείσθω διότι τὰς ὑπὸ Ῥωμαίων λελυμένας εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀποκαταστήσει καὶ οὐ τάς γε ἐλαχίστου ἀξίας, ἀλλ' ἃς ἥ τε φύσις ἡ ἀνθρωπεία κατεστήσατο καὶ ὁ πάντων κοινὸς Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων βεβαιοῖ νόμος, ἄρχειν καὶ τὰ δίκαια τάττειν τοὺς πατέρας τοῖς ἐκγόνοις καὶ τὰς μητροπόλεις ταῖς ἀποικίαις. ταύτας δὴ τὰς συνθήκας οὐδέποτε ἀναιρεθησομένας ἐκ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως οὐχ ἡμεῖς οἱ κυρίας ἀξιοῦντες αἰεὶ διαμένειν παρασπονδοῦμεν, οὐδ' ἄν τις ἡμῖν θεῶν ἢ δαιμόνων νε-

μεσήσειεν ὡς ἀνόσια πράττουσιν εἰ δουλεύειν τοῖς
ἰδίοις ἐκγόνοις δυσανασχετοῦμεν, ἀλλ' οἱ καταλύσαν- 481
τες αὐτὰς ἀρχῆθεν καὶ ἔργῳ ἐπιχειρήσαντες ἀθεμίτῳ
κρείττω ποιῆσαι τοῦ θείου νόμου τὸν ἀνθρώπινον· ὅ
τε δαιμόνιος χόλος οὐχ ἡμῖν, ἀλλὰ τούτοις ἐναν-
τιώσεται κατὰ τὸ εἰκὸς, καὶ ἡ παρ' ἀνθρώπων νέμε-
σις εἰς τούτους ἀνθ' ἡμῶν κατασκήψει. εἰ μὲν οὖν
ταῦτα κράτιστα πᾶσιν ὑμῖν ἔσεσθαι δοκεῖ, πράττω-
μεν αὐτὰ θεοὺς καὶ δαίμονας ἀρωγοὺς ἐπικαλεσάμε-
νοι, εἰ δέ τις ὑμῶν τἀναντία ἔγνωκε καὶ δυεῖν θάτε-
τον ἢ μηδέποτε ἀνασώσασθαι τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα τῆς
πόλεως οἴεται δεῖν, ἢ καιρὸν ἕτερόν τινα τοῦ παρόν-
τος ἐπιτηδειότερον περιμένων ἀναβάλλεται τὸν παρ-
όντα, μὴ κατοκνείτω φέρειν εἰς μέσον ἃ φρονεῖ· ὅ τι
γὰρ ἂν ἅπασιν ὑμῖν κράτιστον φανῇ βούλευμα τούτῳ
χρησόμεθα.

XXIIII. Ἐπαινεσάντων δὲ τὴν γνώμην τῶν παρ-
όντων καὶ πάντα ὑποσχομένων ποιήσειν ὅρκοις ἕκα-
στον αὐτῶν καταλαβὼν διέλυσε τόν σύλλογον. τῇ δ' 482
ἑξῆς ἡμέρᾳ προήεσαν μὲν ἐκ τοῦ χάρακος αἱ Φιδη-
ναίων τε καὶ συμμάχων δυνάμεις ἅμα τῷ τὸν ἥλιον
ἀνασχεῖν καὶ παρετάσσοντο ὡς εἰς μάχην, ἀντεπεξήε-
σαν δὲ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ καθίσταντο εἰς τάξιν. τὸ μὲν
οὖν ἀριστερὸν κέρας αὐτὸς ὁ Τύλλος καὶ οἱ Ῥωμαῖοι
κατεῖχον ἐναντίοι Οὐιεντανοῖς (οὗτοι γὰρ τὸ δεξιὸν
τῶν πολεμίων κατεῖχον κέρας), ἐπὶ δὲ τοῦ δεξιοῦ τῶν
Ῥωμαίων κέρατος ὁ Μέττιος Φουφέττιος καὶ οἱ Ἀλβα-
νοὶ κατὰ Φιδηναίους παρὰ τὴν λαγόνα τοῦ ὄρους ἐτά-
ξαντο. ἐπεὶ δὲ σύνεγγυς ἀλλήλων ἐγίνοντο, πρὶν
ἐντὸς βέλους γενέσθαι οἱ Ἀλβανοὶ σχισθέντες ἀπὸ
τοῦ ἄλλου στρατοῦ συντεταγμένους ἦγον τοὺς λόχους
ἐπὶ τὸ ὄρος. οἱ μὲν οὖν Φιδηναῖοι μαθόντες τοῦτο καὶ

πιστεύσαντες ἀληθεύειν σφίσι τὰς περὶ τῆς προδοσίας ὑποσχέσεις τῶν Ἀλβανῶν θρασύτερον ἤδη τοῖς Ῥωμαίοις προσεφέροντο, καὶ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας τῶν Ῥωμαίων ἐψιλωμένον τῆς συμμαχίας παρερρήγνυτό τε καὶ σφόδρα ἐπόνει, τὸ δ' εὐώνυμον ἀνὰ κράτος ἠγωνίζετο, ἔνθα καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Τύλλος ἐν τοῖς ἐπι-
483 λέκτοις τῶν ἱππέων μαχόμενος. ἐν δὲ τούτῳ προσελάσας τις ἱππεὺς τοῖς ἅμα τῷ βασιλεῖ μαχομένοις, Κάμνει τὸ δεξιὸν ἡμῖν κέρας, ἔφησεν, ὦ Τύλλε. Ἀλβανοί τε γὰρ ἐκλιπόντες τὴν τάξιν ἐπὶ τὰ μετέωρα ἐπείγονται, Φιδηναῖοί τε καθ' οὓς ἐκεῖνοι ἐτάχθησαν ὑπὲρ κέρατος ὄντες τοῦ ἐψιλωμένου κυκλοῦσθαι μέλλουσιν ἡμᾶς. ταῦτα ἀκούσαντας τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἰδόντας τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀλβανῶν τὴν ἐπὶ τὸ ὄρος δεῖμα ὡς κυκλωθησομένους ὑπὸ τῶν πολεμίων καταλαμβάνει, ὥστε οὔτε μάχεσθαι οὔτε μένειν αὐτοῖς ἔτι ἐπήει. ἔνθα δὴ σοφίᾳ λέγεται χρήσασθαι ὁ Τύλλος οὐδὲν ἐπιταραχθεὶς τὴν διάνοιαν ὑπὸ τοσούτου τε καὶ οὕτως ἀπροσδοκήτου φανέντος κακοῦ, δι' ἣν οὐ μόνον ἔσωσε τὴν Ῥωμαίων στρατιὰν εἰς προὖπτον κατακεκλειμένην ὄλεθρον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν πολεμίων πράγματα σύμπαντα συνέτριψέ τε καὶ διέφθειρεν. ὡς γὰρ ἤκουσε
484 τοῦ ἀγγέλου μεγάλῃ φωνῇ χρώμενος, ὥστε καὶ τοὺς πολεμίους ἀκούειν, Κρατοῦμεν, εἶπεν, ἄνδρες Ῥωμαῖοι, τῶν ἐχθρῶν. Ἀλβανοὶ γὰρ ἡμῖν τὸ πλησίον ὄρος τοῦτο κατειλήφασιν, ὥσπερ ὁρᾶτε, κατὰ τὰς ἐμὰς ἐντολάς, ἵνα κατὰ νώτου γενόμενοι τῶν πολεμίων ἐπίωσιν αὐτοῖς. ἐνθυμηθέντες οὖν ὅτι ἐν καλῷ τοὺς ἐχθίστους ἡμῖν ἔχομεν, οἱ μὲν ἄντικρυς ἐπιόντες, οἱ δὲ κατόπιν, ἔνθα οὔτε πρόσω χωρεῖν οὔτ' ὀπίσω ἐπιστρέφειν δυνάμενοι ποταμῷ τε καὶ ὄρει ἐκ τῶν πλαγίων ἀποκλειόμενοι καλὴν

δώσουσιν ἡμῖν δίκην, ἴτε σὺν πολλῇ καταφρονήσει ἐπ' αὐτούς.

XXV. Ταῦτα παρὰ τὰς τάξεις ἁπάσας παρεξιὼν ἔλεγε, καὶ αὐτίκα τοὺς μὲν Φιδηναίους δέος εἰσέρχεται παλινπροδοσίας ὡς κατεστρατηγημένους ὑπὸ τοῦ Ἀλβανοῦ, ἐπεὶ οὔτε ἀντιμεταταξάμενον αὐτὸν εἶδον 485 οὔτ' ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους εὐθὺς ἐλαύνοντα, ὥσπερ ὑπέσχετο αὐτοῖς, τοὺς δὲ Ῥωμαίους ἐπῆρεν εἰς εὐτολμίαν καὶ θάρσους ἐνέπλησεν ὁ λόγος· καὶ μέγα ἐμβοήσαντες ὁρμῶσιν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἀθρόοι. τροπὴ δὲ γίνεται μετὰ τοῦτο τῶν Φιδηναίων καὶ φυγὴ πρὸς τὴν πόλιν ἄκοσμος. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐπιρράξας αὐτοῖς τὴν ἵππον περιφόβοις οὖσι καὶ τεταραγμένοις καὶ μέχρι τινὸς διώξας, ὡς ἔμαθεν ἐσκεδασμένους ἀπ' ἀλλήλων καὶ οὔτε λογισμὸν ἔτι τοῦ συστῆναι ληψομένους οὔτε δύναμιν ἔχοντας, ἀφεὶς τοὺς φεύγοντας ἐπὶ τὸ συνεστηκὸς ἔτι καὶ διαμένον τῶν πολεμίων ἐχώρει μέρος. καὶ γίνεται καλὸς μὲν καὶ ὁ τῶν πεζῶν ἀγών, ἔτι δὲ καλλίων ὁ τῶν ἱππέων. οὐ γὰρ ἐνέκλινον οἱ τῇδε τεταγμένοι Οὐιεντανοὶ τὴν ἔφοδον [ὑπὸ] τῆς Ῥωμαϊκῆς ἵππου καταπλαγέντες, ἀλλ' ἀντεῖχον ἄχρι πολλοῦ. ἔπειτα μαθόντες ὅτι τὸ εὐώνυμον σφῶν ἥττηται καὶ πᾶσα ἡ Φιδηναίων τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων στρατιὰ φεύγει προτροπάδην, δείσαντες μὴ κυκλωθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναστραφέντων ἐκ τοῦ διωγμοῦ 486 τρέπονται καὶ αὐτοὶ λύσαντες τὰς τάξεις καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ σώζειν ἑαυτοὺς ἐπειρῶντο. ὅσοι μὲν οὖν ἐρρωμενέστατοί τε αὐτῶν ἦσαν καὶ ἥκιστα ὑπὸ τραυμάτων βαρυνόμενοι νεῖν τε οὐκ ἀδύνατοι δίχα τῶν ὅπλων τὸ ῥεῖθρον διεπεραιοῦντο, ὅσοι δὲ τούτων τινὸς ἐνέλιπον ἐν ταῖς δίναις ἀπέθνησκον· ὀξὺ γὰρ τοῦ Τεβέριος καὶ σκολιὸν περὶ τὴν Φιδήνην τὸ ῥεῦμα. ὁ

δὲ Τύλλος μοίρᾳ τινὶ τῶν ἱππέων κελεύσας τοὺς ἐπὶ
τὸν ποταμὸν ὠθουμένους κτείνειν, αὐτὸς ἐπὶ τὸ
στρατόπεδον τῶν Οὐιεντανῶν τὴν ἄλλην δύναμιν
ἄγων ἐξ ἐφόδου γίνεται κύριος αὐτοῦ· καὶ τὰ μὲν
Ῥωμαίων πράγματα παραδόξου τυχόντα σωτηρίας ἐν
τούτοις ἦν.

XXVI. Ὁ δὲ Ἀλβανὸς ἐπειδὴ λαμπρῶς ἤδη νι-
κῶντας ἐθεάσατο τοὺς ἀμφὶ τὸν Τύλλον, καταβιβά-
σας καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν τὴν οἰκείαν δύναμιν
ἐπὶ τοὺς φεύγοντας τῶν Φιδηναίων ἐχώρει, ἵνα δὴ
τοῖς Ῥωμαίοις γένοιτο πᾶσι φανερὸς ἔργον τι ποιῶν
487 συμμάχου καὶ συχνοὺς τῶν διεσκεδασμένων ἐν τῇ φυγῇ
διέφθειρε. συνεὶς δὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ μισήσας
τὴν παλινπροδοσίαν ὁ Τύλλος οὐδὲν ἐξελέγχειν ᾤετο
δεῖν κατὰ τὸ παρὸν, ἕως ἂν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσηται τὸν
ἄνδρα, ἀλλὰ ἐπαινεῖν τε τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ τὴν
ἐπὶ τὰ μετέωρα πρὸς πολλοὺς τῶν παρόντων ὡς ἀπὸ
παντὸς τοῦ βελτίστου γενομένην ἐσκήπτετο καὶ τῶν
ἱππέων μοῖράν τινα πέμψας ὡς αὐτὸν ἠξίου τελείαν
ἀποδείξασθαι τὴν προθυμίαν, τοὺς μὴ δυνηθέντας
εἰς τὰ τείχη τῶν Φιδηναίων καταφεύγειν ἀλλ' ἐσκε-
δασμένους ἀνὰ τὴν χώραν συχνοὺς ὄντας κελεύων
διερευνώμενον ἀποκτείνειν. κἀκεῖνος ὡς θάτερον ὧν
ἤλπισε διαπεπραγμένος καὶ λεληθὼς τὸν Τύλλον
ἔχαιρέ τε καὶ μέχρι πολλοῦ καθιππεύων τὰ πεδία
τοὺς καταλαμβανομένους διέφθειρεν, ἤδη δὲ δεδυ-
κότος ἡλίου τοὺς ἱππέας ἧκεν ἄγων ἐπὶ τὸ στρατόπε-
δον τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐκ τοῦ διωγμοῦ καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν
νύκτα ἐν εὐπαθείαις ἅμα τοῖς ἑταίροις ἦν. ὁ δὲ Τύλ-
488 λος ἐν τῷ Οὐιεντανῶν χάρακι μείνας ἄχρι πρώτης
φυλακῆς καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν αἰχμαλώτων
ἀνακρίνας, τίνες ἦσαν οἱ τῆς ἀποστάσεως ἡγεμόνες,

ὡς ἔμαθε καὶ τὸν Ἀλβανὸν Μέττιον Φουφέττιον ἐν τοῖς συνομοσαμένοις ὑπάρχοντα, δόξας συνᾴδειν τὰ πραχθέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῖς μηνυομένοις ὑπὸ τῶν αἰχμαλώτων ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον καὶ τοὺς πιστοτάτους τῶν ἑταίρων παραλαβὼν πρὸς τὴν πόλιν ἀφιππεύει· καὶ πρὸ μέσων νυκτῶν ἐκ τῶν οἰκιῶν τοὺς βουλευτὰς συγκαλέσας τήν τε προδοσίαν αὐτοῖς λέγει τὴν τοῦ Ἀλβανοῦ μάρτυρας τοὺς αἰχμαλώτους παρασχόμενος καὶ ὃν τρόπον αὐτὸς κατεστρατήγησε τούς τε πολεμίους καὶ τοὺς Φιδηναίους διηγεῖται. τέλος δὲ τὸ κράτιστον εἰληφότος τοῦ πολέμου τὰ λοιπὰ ἤδη σκοπεῖν αὐτοὺς ἠξίου, τίνα χρὴ τρόπον τιμωρήσασθαι μὲν τοὺς προδότας, σωφρονεστέραν δὲ τὴν Ἀλβανῶν ἀποδοῦναι πόλιν εἰς τὸ λοιπόν. τὸ μὲν οὖν τιμωρήσασθαι τοὺς ἐπιχειρήσαντας ἔργοις ἀνοσίοις πᾶσιν ἐδόκει δίκαιόν τε καὶ ἀναγκαῖον εἶναι, ὃν δὲ τρόπον τοῦτο γένοιτ᾽ ἂν ῥᾷστα καὶ ἀσφαλέστατα πολλὴν αὐτοῖς παρεῖχεν ἀπορίαν. ἀδήλῳ μὲν γὰρ καὶ λεληθότι 489
μόρῳ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς Ἀλβανῶν ἄνδρας διαχειρίσασθαι τῶν ἀδυνάτων αὐτοῖς ἐφαίνετο εἶναι· εἰ δὲ φανερῶς συλλαμβάνειν καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις ἐπιχειρήσειαν, οὐ περιόψεσθαι τοὺς Ἀλβανοὺς ὑπελάμβανον, ἀλλ᾽ ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρεῖν. ἅμα δὲ πολεμεῖν Φιδηναίοις τε καὶ Τυρρηνοῖς καὶ τοῖς ἐπὶ τὴν συμμαχίαν σφῶν συνεληλυθόσιν Ἀλβανοῖς οὐκ ἐβούλοντο. ἀπορουμένων δ᾽ αὐτῶν τελευταῖος ἀποδείκνυται γνώμην ὁ Τύλλος, ἣν ἅπαντες ἐπήνεσαν, ὑπὲρ ἧς μετὰ μικρὸν ἐρῶ.

XXVII. Τετταράκοντα δ᾽ ὄντων σταδίων τῶν μεταξὺ Φιδήνης τε καὶ Ῥώμης ἐλάσας τὸν ἵππον ἀνὰ κράτος παρῆν ἐπὶ τὸν χάρακα καὶ πρὶν ἡμέραν λαμπρὰν γίνεσθαι καλέσας Μάρκον Ὁράτιον τὸν περιλει-

φθέντα ἐκ τῶν τριδύμων καὶ δοὺς αὐτῷ τῶν ἱππέων καὶ τῶν πεζῶν τοὺς ἀκμαιοτάτους ἐκέλευσεν ἐπὶ τὴν
490 Ἀλβανῶν πόλιν ἄγειν, παρελθόντα δ' ἐντὸς τείχους ὡς φίλον ὄντα, ὅταν ὑποχειρίους λάβῃ τοὺς ἔνδον, καθελεῖν τὴν πόλιν ἄχρι θεμελίων μηδενὸς μήτε ἰδίου μήτε κοινοῦ κατασκευάσματος φειδόμενον ἔξω τῶν ἱερῶν, ἀνθρώπων δὲ μηθένα μήτε κτείνειν μήτε ἀδικεῖν, ἀλλὰ πάντας ἐᾶν ἔχειν τὰ ἑαυτῶν. ἐκπέμψας δὲ τοῦτον ἐκάλει τοὺς ταξιάρχους καὶ λοχαγοὺς καὶ τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ διασαφήσας φυλακὴν ἐκ τούτων καθίσταται περὶ τὸ σῶμα· καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆν ὁ Ἀλβανὸς ὡς ἐπὶ νικήματι κοινῷ γεγηθὼς καὶ τῷ Τύλλῳ συνηδόμενος. ὁ δὲ Τύλλος ἀπόρρητον τὴν γνώμην ἔτι φυλάττων ἐπῄνει τε αὐτὸν καὶ μεγάλων ἄξιον ἀπέφαινε δωρεῶν παρεκάλει τε γράψαντα καὶ τὰ τῶν ἄλλων Ἀλβανῶν ὀνόματα τῶν ἐπιφανές τι κατὰ τὴν μάχην διαπραξαμένων φέρειν ὡς αὐτὸν, ἵνα κἀκεῖνοι τὴν ἐκ τῶν ἐπινικίων ἀπενέγκωνται μοῖραν. ὁ μὲν δὴ περιχαρὴς γενόμενος τοὺς πιστοτάτους τῶν φίλων, οἷς ἐχρήσατο τῶν ἀπορρήτων βουλευμάτων συνεργοῖς, εἰςγράψας
491 εἰς δέλτον ἐπιδίδωσιν. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς εἰς ἐκκλησίαν ἅπαντας ἀποθεμένους τὰ ὅπλα ἐκάλει· συνιόντων δὲ αὐτῶν τὸν μὲν ἡγεμόνα τῶν Ἀλβανῶν ἅμα τοῖς ταξιάρχοις τε καὶ λοχαγοῖς παρ' αὐτὸ τὸ βῆμα ἐκέλευσεν ἑστάναι, ἐχομένους δὲ τούτων τοὺς ἄλλους Ἀλβανοὺς ταχθέντας ἐκκλησιάζειν, μετὰ δὲ τοὺς Ἀλβανοὺς τὸ λοιπὸν τῶν συμμάχων πλῆθος· ἔξωθεν δὲ πάντων περιέστησε Ῥωμαίους, ἐν οἷς ἦσαν οἱ γενναιότατοι, ξίφη κρύπτοντας ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς. ὡς δ' ἐν καλῷ τοὺς ἐχθροὺς ἔχειν ὑπέλαβεν ἀναστὰς ἔλεξε τοιάδε·

XXVIII. Ἄνδρες Ῥωμαῖοί τε καὶ ἄλλοι φίλοι καὶ σύμμαχοι, τοὺς μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ τολμήσαντας εἰς

πόλεμον ἡμῖν καταστῆναι Φιδηναίους καὶ τοὺς συμ-
μάχους αὐτῶν ἐτιμωρησάμεθα σὺν θεοῖς, καὶ δυεῖν
θάτερον ἢ παύσονται τὸ λοιπὸν ἐνοχλοῦντες ἡμῖν ἢ
δίκας τίσουσιν ἔτι τούτων χείρονας. ἀπαιτεῖ δὲ ὁ
καιρὸς, ἐπεὶ τὰ πρῶτα ἡμῖν κατ' εὐχὴν κεχώρηκε, καὶ
τοὺς ἄλλους τιμωρήσασθαι πολεμίους, ὅσοι φίλων
μὲν ἔχουσιν ὀνόματα καὶ παρελήφθησαν εἰς τόνδε
τὸν πόλεμον ὡς κακῶς τοὺς κοινοὺς ἐχθροὺς μεθ'
ἡμῶν ποιήσοντες, ἐγκατέλιπον δὲ τὸ πρὸς ἡμᾶς πι- 492
στὸν καὶ μετὰ τῶν πολεμίων ἀπορρήτους ποιησάμενοι
συνθήκας διαφθεῖραι πάντας ἡμᾶς ἐπεβάλοντο. πολὺ
γὰρ οὗτοι κακίους τῶν ἐκ τοῦ φανεροῦ πολεμίων εἰσὶ
καὶ μείζονος τιμωρίας ἄξιοι· τοὺς μὲν γὰρ καὶ φυλά-
ξασθαι ῥᾴδιον τοῖς ἐπιβουλευομένοις καὶ συμπλα-
κέντας ὡς ἐχθροὺς ἀμύνασθαι δυνατὸν, φίλους δ'
ἐχθρῶν ἔργα ποιοῦντας οὔτε φυλάξασθαι ῥᾴδιον οὔτε
ἀμύνασθαι τοῖς προκαταληφθεῖσι δυνατόν. οὗτοι δ'
εἰσὶν οἱ πεμφθέντες ἡμῖν ὑπὸ τῆς Ἀλβανῶν πόλεως
ἐπὶ δόλῳ σύμμαχοι κακὸν μὲν οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν πα-
θόντες, ἀγαθὰ δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα. ἄποικοι μέν γε
αὐτῶν ὄντες οὐθὲν τῆς τούτων ἀρχῆς παρασπάσαν-
τες ἰδίαν ἰσχὺν καὶ δύναμιν ἀπὸ τῶν ἰδίων πολέμων
ἐκτησάμεθα, ἔθνεσι δὲ μεγίστοις καὶ πολεμικωτάτοις
ἐπιτειχίσαντες τὴν ἡμῶν αὐτῶν πόλιν πολλὴν ἀσφά-
λειαν τούτοις τοῦ τε ἀπὸ Τυρρηνῶν καὶ ἀπὸ Σαβί-
νων πολέμου παρειχόμεθα· ἧς δὴ πόλεως εὖ τε πρατ- 493
τούσης πάντων μάλιστα χαίρειν αὐτοὺς ἔδει καὶ
σφαλλομένης μηδὲν ἐνδεέστερον ἢ περὶ τῆς αὐτῶν
ἄχθεσθαι. οἱ δὲ ἄρα φθονοῦντες οὐχ ἡμῖν μόνον
τῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῖς τῆς δι' ἡμᾶς εὐτυχίας
διετέλουν καὶ τελευτῶντες ὡς οὐκέτι κατέχειν τὴν
ὕπουλον ἔχθραν ἐδύναντο πόλεμον ἡμῖν προεῖπον.

μαθόντες δ' ἡμᾶς εὖ πρὸς τὸν ἀγῶνα παρεσκευασμένους, ὡς οὐθὲν οἷοίτ' ἦσαν ἐργάσασθαι κακὸν, εἰς διαλλαγὰς ἐκάλουν καὶ φιλίαν καὶ τὸ περὶ τῆς ἡγεμονίας νεῖκος ἐν τρισὶν ἀφ' ἑκατέρας πόλεως σώμασιν ἠξίουν κριθῆναι. ἐδεξάμεθα καὶ ταύτας τὰς προκλήσεις καὶ νικήσαντες τῇ μάχῃ τὴν πόλιν αὐτῶν ἔσχομεν ὑποχείριον. φέρε δὴ τί μετὰ ταῦτα ἐποιήσαμεν; ἐξὸν ἡμῖν ὅμηρά τε αὐτῶν λαβεῖν καὶ φρουρὰν ἐν τῇ πόλει καταλιπεῖν καὶ τοὺς κορυφαιοτάτους τῶν διαστησάντων τὰς πόλεις τοὺς μὲν ἀνελεῖν, τοὺς δ' ἐκβαλεῖν πολιτείας τε αὐτῶν κόσμον μεταστῆσαι πρὸς τὸ ἡμῖν συμφέρον καὶ χώρας καὶ χρημάτων ἀποδασμῷ ζημιῶσαι καὶ, ὃ πάντων ῥᾷστον ἦν, ἀφελέσθαι τὰ 494 ὅπλα αὐτοὺς, ἐξ ὧν ἐγκρατεστέραν ἂν τὴν ἀρχὴν κατεστησάμεθα, τούτων μὲν οὐδὲν ἠξιώσαμεν ποιῆσαι, τῷ δ' εὐσεβεῖ μᾶλλον ἢ τῷ ἀσφαλεῖ τῆς ἀρχῆς ἐπετρέψαμεν καὶ τὸ εὐπρεπὲς τὸ πρὸς ἅπαντας τοῦ λυσιτελοῦντος ἡμῖν αὐτοῖς ἰδίᾳ κρεῖττον ἡγησάμενοι συνεχωρήσαμεν αὐτοῖς ἅπαντα τὰ σφέτερα καρποῦσθαι, Μέττιον δὲ Φουφέττιον, ὃν αὐτοὶ τῇ μεγίστῃ ἀρχῇ ἐκόσμησαν, ὡς δὴ κράτιστον Ἀλβανῶν διοικεῖν τὰ κοινὰ μέχρι τοῦ παρόντος εἰάσαμεν. ἀνθ' ὧν τίνας ἡμῖν χάριτας ἀπέδοσαν, ἡνίκα μᾶλλον φίλων τε καὶ συμμάχων εὐνοίας ἔδει, ἀκούσατε· ἀπορρήτους ποιησάμενοι συνθήκας πρὸς τοὺς κοινοὺς πολεμίους, ὡς ἐν τῷ ἀγῶνι συνεπιθησόμενοι ἡμῖν μετ' αὐτῶν, ἐπειδὴ πλησίον ἀλλήλων ἐγινόμεθα καταλιπόντες τὴν τάξιν ἐφ' ἣν ἐτάχθησαν ᾤχοντο πρὸς τὰ πλησίον ὄρη δρόμῳ προκαταλαβέσθαι σπεύδοντες τὰ ὀχυρά. εἰ μὲν οὖν κατὰ νοῦν ἡ πεῖρα αὐτοῖς ἐχώρει, οὐδὲν ἂν 495 τὸ κωλῦον ἦν ἅπαντας ἡμᾶς ἀπολωλέναι κυκλωθέντας ὑπό τε πολεμίων καὶ φίλων, καὶ τοὺς πολλοὺς

ος ἡμῶν ἀγῶνας, οὓς ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ιεθα, ἐν ἡμέρᾳ διαφθαρῆναι μιᾷ. ἐπειδὴ δὲ ι αὐτῶν τὸ βούλευμα θεῶν μὲν εὐνοίας ιαμένης (ἁπάσας γὰρ ἔγωγε τὰς καλὰς καὶ ἀγαν.. πράξεις ἐκείνοις ἀνατίθημι), ἔπειτα καὶ τῆς ἐμῆς στρατηγίας οὐκ ἐλαχίστην μοῖραν εἴς τε τὸ δέος τῶν πολεμίων καὶ εἰς τὸ θάρσος τὸ ὑμέτερον παρασχομένης (ἃ γὰρ ἐγὼ ἐν τῷ τότε ἀγῶνι ἔφην, ὡς ὑπ' ἐμοῦ κελευσθέντες Ἀλβανοὶ προκαταλαμβάνονται τὰ ὄρη κυκλώσεως τῶν πολεμίων ἕνεκα, πλάσματα καὶ στρατηγήματα ἦν ἐμά), κεχωρηκότων δ' ἡμῖν τῶν πραγμάτων ὡς ἡμῖν συνέφερεν οὐκ ἂν εἴημεν ἄνδρες οἵους ἡμᾶς προσήκει εἶναι, εἰ μὴ τιμωρησαίμεθα τοὺς προδότας, οἵ γε χωρὶς τῆς ἄλλης ἀναγκαιότητος, ἣν διὰ τὸ συγγενὲς ἐχρῆν αὐτοὺς φυλάττειν, σπονδὰς καὶ ὅρκια ποιησάμενοι πρὸς ἡμᾶς ἔναγχος οὔτε θεοὺς δείσαντες, οὓς τῶν ὁμολογιῶν ἐποιήσαντο μάρτυρας, οὔτε τὸ δίκαιον αὐτὸ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην νέμεσιν ἐντραπέντες, οὔτε τὸ τοῦ κινδύνου μέγεθος εἰ μὴ κατὰ νοῦν αὐτοῖς ἡ προδοσία χωρήσειεν ὑπο- 496
λογιζόμενοι, τὸν οἴκτιστον τρόπον ἡμᾶς ἐπεχείρησαν ἀπολέσαι τοὺς ἀποίκους τε καὶ εὐεργέτας οἱ κτίσται μετὰ τῶν ἐχθίστων τε καὶ πολεμιωτάτων στάντες.

XXVIIII. Ταῦτα δ' αὐτοῦ λέγοντος οἰμωγαί τε τῶν Ἀλβανῶν ἐγίνοντο καὶ παντοδαπαὶ δεήσεις τοῦ μὲν δήμου μηδὲν ἐγνωκέναι λέγοντος ὧν ὁ Μέττιος ἐμηχανᾶτο, τῶν δὲ τὰς ἡγεμονίας ἐχόντων οὐ πρότερον πεπύσθαι τὰς ἀπορρήτους βουλὰς σκηπτομένων ἢ ἐν αὐτῷ γενέσθαι τῷ ἀγῶνι, ἡνίκα οὔτε κωλύειν οὔτε μὴ πράττειν τὰ κελευόμενα ἐν δυνατῷ σφίσιν ἦν, ἤδη δέ τινων καὶ ἐπὶ τὴν ἀκούσιον ἀνάγκην ἀναφερόντων τὸ πρᾶγμα διὰ κηδείαν ἢ διὰ συγγένειαν·

οἷς ὁ βασιλεὺς σιωπῆσαι κελεύσας ἔλεξεν· Οὐδ' ἐμὲ
λέληθεν, ἄνδρες Ἀλβανοί, τούτων ὧν ἀπολογεῖσθε
οὐδέν, ἀλλὰ τὸ μὲν πλῆθος ὑμῶν ἀγνοεῖν τὴν προ-
497 δοσίαν οἴομαι τεκμαιρόμενος ὅτι πολλῶν συνειδό-
των οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον πέφυκε τὰ ἀπόρρητα σιωπᾶ-
σθαι χρόνον, τῶν δὲ ταξιαρχῶν τε καὶ λοχαγῶν βραχύ
τι μέρος ἡγοῦμαι τὸ συνεπιβουλεῦσαν ἡμῖν γενέσθαι,
τὸ δὲ πλεῖστον ἐξηπατῆσθαι καὶ εἰς ἀκουσίους ἀνάγ-
κας ἀφῖχθαι. εἰ δέ γε τούτων μηδὲν ἀληθὲς ἦν, ἀλλὰ
πάντας εἰσῆλθεν Ἀλβανοὺς καὶ τοὺς ἐνθάδε ὄντας
ὑμᾶς καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει καταλειπομένους ἡ τοῦ
κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἐπιθυμία, καὶ τοῦτο οὐ νῦν πρῶ-
τον ἀλλ' ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου δεδογμένον ὑμῖν
ἦν, τῆς συγγενείας ἕνεκα πολλὴ Ῥωμαίοις ἀνάγκη
καὶ ταῦθ' ὑμῶν τὰ ἀδικήματα φέρειν. ἵνα δὲ μηθὲν
βουλεύσητε καθ' ἡμῶν ἄδικον μήτε δὴ βιασθέντες
ὑπὸ τῶν ἡγουμένων τῆς πόλεως μήτε παρακρουσθέν-
τες μία φυλακὴ καὶ πρόνοιά ἐστιν, εἰ τῆς αὐτῆς
πόλεως πολῖται γενοίμεθα ἅπαντες καὶ μίαν ἡγοί-
μεθα πατρίδα, ἧς εὖ τε καὶ χεῖρον φερομένης τὸ ἐπι-
498 βάλλον μέρος ἕκαστος οἴσεται τῆς τύχης· ἕως δ' ἂν ἐκ
διαφόρου γνώμης, ὥσπερ νῦν ἔχει, τό τε πλεῖον καὶ
τοὔλαττον ἐπικρίνωμεν ἑκάτεροι, οὐκ ἔσται βέβαιος
ἡμῖν ἡ πρὸς ἀλλήλους φιλία, ἄλλως τε καὶ εἰ μέλ-
λοιεν οἱ μὲν πρότεροι ἐπιβουλεύσαντες τοῖς ἑτέροις
ἢ κατορθώσαντες πλεῖον ἕξειν ἢ σφαλέντες ἐν μηδενὶ
δεινῷ ἔσεσθαι διὰ τὸ συγγενές, καθ' ὧν δ' ἂν αἱ
ἐπιχειρήσεις γένωνται ὑποχείριοι καταστάντες τὰ
ἔσχατα παθεῖν καὶ διαφυγόντες μηθὲν ὥσπερ ἐχθροὶ
μνησικακεῖν, ὅπερ καὶ ἐν τῷ παρόντι γέγονεν. ἴστε
δὴ ταῦτα δεδογμένα Ῥωμαίοις τῇ παρελθούσῃ νυκτὶ
συναγαγόντος ἐμοῦ τὴν βουλὴν καὶ τὰ δόξαντα τοῖς

συνέδροις γραψαμένου, τὴν μὲν πόλιν ὑμῶν καθαιρεθῆναι καὶ μήτε τῶν δημοσίων μήτε τῶν ἰδιωτικῶν κατασκευασμάτων ὀρθὸν ἐᾶσθαι διαμένειν μηθὲν ἔξω τῶν ἱερῶν· τοὺς δ' ἐν αὐτῇ πάντας ἔχοντας οὓς καὶ νῦν ἔχουσι κλήρους ἀνδραπόδων τε καὶ βοσκημάτων καὶ τῶν ἄλλων χρημάτων μηθὲν ἀφαιρεθέντας ἐν Ῥώμῃ τὸν ἀπὸ τοῦδε χρόνον οἰκεῖν· ὅσην τε τὸ κοινὸν ὑμῶν ἐκέκτητο γῆν τοῖς μηθένα κλῆρον ἔχουσιν Ἀλβανῶν διαμερισθῆναι χωρὶς τῶν ἱερῶν 499 κτημάτων, ἐξ ὧν αἱ θυσίαι τοῖς θεοῖς ἐγίνοντο. οἴκων δὲ κατασκευῆς, ἐν οἷς τοὺς βίους ἱδρύσεσθε οἱ μετανιστάμενοι, καθ' οὓς ἔσονται τῆς πόλεως τόπους, ἐμὲ ποιήσασθαι πρόνοιαν συλλαμβάνοντα τοῖς ἀπορωτάτοις ὑμῶν τῆς εἰς τὰ ἔργα δαπάνης. καὶ τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ὑμῶν μετὰ τῶν παρ' ἡμῖν δημοτικῶν συντελεῖν εἰς φυλὰς καὶ φράτρας καταμερισθέν, βουλῆς δὲ μετέχειν καὶ ἀρχὰς λαμβάνειν καὶ τοῖς πατρικίοις προσνεμηθῆναι τούςδε τοὺς οἴκους· Ἰουλίους, Σερουϊλίους, Κορατίους, Κοϊντιλίους, Κλοιλίους, Γεγανίους, Μετιλίους· Μέττιον δὲ καὶ τοὺς σὺν τούτῳ βουλεύσαντας τὴν προδοσίαν δίκας ὑποσχεῖν, ἃς ἂν ἡμεῖς τάξωμεν δικασταὶ περὶ ἑκάστου τῶν ὑπαιτίων καθεξόμενοι· οὐθένα γὰρ ἀποστερήσομεν κρίσεως οὐδὲ λόγου. 500

XXX. Ὡς δὲ ταῦτ' εἶπεν, ὅσοι μὲν ἦσαν Ἀλβανῶν πένητες ἠγάπων εἰ Ῥώμην τε οἰκήσουσι καὶ γῆς κλῆρον ἕξουσι καὶ ἐπῄνουν μεγάλῃ βοῇ τὰ διδόμενα, οἱ δὲ λαμπρότεροι τοῖς ἀξιώμασι καὶ ταῖς τύχαις κρείττους ἤχθοντο, εἰ δεήσει πόλιν τε τὴν γειναμένην αὐτοὺς ἐκλιπεῖν καὶ προγονικὰς ἑστίας ἐρημῶσαι καὶ τὸ λοιπὸν οἰκεῖν ἐν τῇ ξένῃ· οἷς οὐδὲν ἐπῄει λέγειν εἰς τὴν ἐσχάτην κατακεκλειμένοις ἀνάγκην. ὁ

*δὲ Τύλλος ἐπειδὴ τὴν διάνοιαν εἶδε τῶν πολλῶν,
ἀπολογεῖσθαι τὸν Μέττιον ἐκέλευσεν, εἴ τι πρὸς
ταῦτα λέγειν βούλεται. οὐκ ἔχων δ' ὁ Μέττιος ὅ τι
χρὴ λέγειν πρὸς τοὺς κατηγοροῦντάς τε καὶ καταμαρ-
τυροῦντας τὴν Ἀλβανῶν βουλὴν ἔφησεν αὐτῷ ταῦτα
ὑποθέσθαι ποιεῖν δι' ἀπορρήτων, ὅτε ἐξῆγε τὴν δύ-
ναμιν ἐπὶ τὸν πόλεμον, ἠξίου τε τοὺς Ἀλβανούς, οἷς
ἀνακτήσασθαι τὴν ἡγεμονίαν ἐπεχείρει, βοηθεῖν αὐ-
τῷ καὶ μήτε τὴν πατρίδα κατασκαπτομένην περιορᾶν
μήτε τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν πολιτῶν ἐπὶ τιμωρίαις
συναρπαζομένους. ταραχῆς δὲ γινομένης κατὰ τὴν ἐκ-
κλησίαν καί τινων φεύγειν ἐπὶ τὰ ὅπλα ὡρμηκότων
501 οἱ περιεστεφανωκότες τὸν ὄχλον ἀρθέντος σημείου
τινὸς ἀνέσχον τὰ ξίφη. περιφόβων δὲ γενομένων
ἁπάντων ἀναστὰς πάλιν ὁ Τύλλος εἶπεν· Οὐδὲν ἔτι
ἔξεστιν ὑμῖν νεωτερίζειν οὐδὲ ἐξαμαρτάνειν, ἄνδρες
Ἀλβανοί. εἰ γὰρ ἂν παρακινεῖν τι τολμήσητε, πάντες
ἀπολεῖσθε ὑπὸ τούτων· δείξας τοὺς ἔχοντας τὰ ξίφη.
δέχεσθε οὖν τὰ διδόμενα καὶ γίνεσθε ἀπὸ τοῦ χρόνου
τοῦδε Ῥωμαῖοι. δυεῖν γὰρ ἀνάγκη θάτερον ὑμᾶς
ποιεῖν ἢ Ῥώμην κατοικεῖν ἢ μηδεμίαν ἑτέραν γῆν
ἔχειν πατρίδα. οἴχεται γὰρ ἕωθεν ἐκπεμφθεὶς ὑπ'
ἐμοῦ Μάρκος Ὁράτιος ἀναιρήσων τὴν πόλιν ὑμῶν ἐκ
θεμελίων καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἅπαντας εἰς Ῥώμην
μετάξων. ταῦτα οὖν εἰδότες ὅσον οὔπω γενησόμενα
παύσασθε θανατῶντες καὶ ποιεῖτε τὰ κελευόμενα.
Μέττιον δὲ Φουφέττιον ἀφανῶς τε ἡμῖν ἐπιβουλεύ-
σαντα καὶ οὐδὲ νῦν ὀκνήσαντα ἐπὶ τὰ ὅπλα τοὺς ταρα-
χώδεις καὶ στασιαστὰς καλεῖν τιμωρήσομαι τῆς κακῆς
502 καὶ δολίου ψυχῆς ἀξίως. ταῦτα λέξαντος αὐτοῦ τὸ μὲν
ἐρεθιζόμενον τῆς ἐκκλησίας μέρος ἔπτηξεν, οἷα δὴ
κρατούμενον ἀνάγκῃ ἀφύκτῳ, τὸν δὲ Φουφέττιον*

ἀγανακτοῦντα ἔτι καὶ κεκραγότα μόνον τάς τε συνθήκας ἀνακαλούμενον, ἃς αὐτὸς ἐξηλέγχθη παρασπονδῶν, καὶ οὐδ' ἐν κακοῖς τοῦ θράσους ὑφιέμενον οἱ ῥαβδοῦχοι κελεύσαντος τοῦ βασιλέως Τύλλου συλλαβόντες καὶ τὴν ἐσθῆτα περικαταρρήξαντες ἔξαινον τὸ σῶμα μάστιξι πάνυ πολλαῖς. ἐπεὶ δὲ ταύτης ἅλις εἶχε τῆς τιμωρίας, προσελάσαντες δύο συνωρίδας τῇ μὲν ἑτέρᾳ προσήρτων τοὺς βραχίονας αὐτοῦ, τῇ δ' ἑτέρᾳ τοὺς πόδας ῥυτῆρσι κατεχομένους μακροῖς· ἐλαυνόντων δὲ τῶν ἡνιόχων τὰς συνωρίδας ἀπ' ἀλλήλων ξαινόμενός τε περὶ τῇ γῇ καὶ ἀνθελκόμενος ὑφ' ἑκατέρας ἐπὶ τἀναντία ὁ δειλαῖος ἐν ὀλίγῳ διασπᾶται χρόνῳ. Μέττιος μὲν δὴ Φουφέττιος οὕτως οἰκτρᾶς καὶ ἀσχήμονος τελευτῆς ἔτυχε, τοῖς δ' ἑταίροις αὐτοῦ καὶ συνειδόσι τὴν προδοσίαν αὐτοῦ δικαστήρια ὁ βασιλεὺς καθίσας τοὺς ἁλόντας ἐξ αὐτῶν 503
κατὰ τὸν τῶν λειποτακτῶν τε καὶ προδοτῶν νόμον ἀπέκτεινεν.

XXXI. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνετο χρόνῳ, Μάρκος Ὁράτιος ὁ προαπεσταλμένος μετὰ τῶν ἐπιλέκτων ἐπὶ τὴν καθαίρεσιν τῆς Ἄλβας ταχέως διανύσας τὴν ὁδὸν καὶ καταλαβὼν πύλας τε ἀκλείστους καὶ τεῖχος ἀφύλακτον εὐπετῶς γίνεται τῆς πόλεως κύριος. συναγαγὼν δὲ τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν τά τε πραχθέντα κατὰ τὴν μάχην ἅπαντα ἐδήλωσεν αὐτοῖς καὶ τὸ ψήφισμα τῆς Ῥωμαίων βουλῆς διεξῆλθεν. ἀντιβολούντων δὲ τῶν ἀνθρώπων καὶ χρόνον εἰς πρεσβείαν αἰτουμένων οὐδεμίαν ἀναβολὴν ποιησάμενος τὰς μὲν οἰκίας καὶ τὰ τείχη καὶ εἴ τι ἄλλο κατασκεύασμα ἰδιωτικὸν ἢ δημόσιον ἦν κατέσκαπτε, τοὺς δὲ ἀνθρώπους μετὰ πολλῆς φροντίδος παρέπεμπεν εἰς Ῥώμην ἄγοντάς τε τὰ ἑαυτῶν χρήματα καὶ φέ-

ροντας· οὓς ὁ Τύλλος ἀφικόμενος ἀπὸ στρατοπέδου ταῖς Ῥωμαίων φυλαῖς καὶ φράτραις ἐπιδιεῖλεν οἰκήσεις τε συγκατεσκεύασεν ἐν οἷς αὐτοὶ προῃροῦντο τῆς πόλεως τόποις καὶ τῆς δημοσίας γῆς τὴν ἀρκοῦσαν
504 τοῖς θητεύουσιν ἐξ αὐτῶν ἀπεμέριζε ταῖς τε ἄλλαις φιλανθρωπίαις ἀνελάμβανε τὸ πλῆθος. ἡ μὲν δὴ τῶν Ἀλβανῶν πόλις, ἣν ἔκτισεν Ἀσκάνιος ὁ ἐξ Αἰνείου τοῦ Ἀγχίσου καὶ Κρεούσης τῆς Πριάμου θυγατρὸς, ἔτη διαμείνασα μετὰ τὸν οἰκισμὸν πεντακόσια τριῶν ἐπὶ τοῖς δέκα δέοντα, ἐν οἷς πολλὴν ἔσχεν ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν τε καὶ πλοῦτον καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν εὐδαιμονίαν τὰς τριάκοντα Λατίνων ἀποικίσασα πόλεις καὶ πάντα τὸν χρόνον ἡγησαμένη τοῦ ἔθνους, ὑπὸ τῆς ἐσχάτης ἀποικήσεως καθαιρεθεῖσα ἔρημος εἰς τόδε χρόνου διαμένει.

Βασιλεὺς δὲ Τύλλος τὸν ἐπιόντα χειμῶνα διαλιπὼν ἔαρος ἀρχομένου στρατὸν ἐπὶ Φιδηναίους πάλιν ἐξάγει. τοῖς δὲ Φιδηναίοις κοινῇ μὲν οὐδ' ἡτισοῦν βοήθεια ἐξ οὐδεμιᾶς τῶν συμμαχίδων ἀφίκετο πόλεων, μισθοφόροι δέ τινες ἐκ πολλῶν συνερρύησαν τόπων, οἷς πιστεύσαντες ἐθάρρησαν ἐκ τῆς πόλεως προελθεῖν· παραταξάμενοι δὲ καὶ πολλοὺς ἀποκτείναντες ἐν τῇ
505 μάχῃ κατεκλείσθησαν πάλιν εἰς τὸ ἄστυ. ὡς δὲ περιχαρακώσας αὐτῶν τὴν πόλιν ὁ Τύλλος καὶ περιταφρεύσας εἰς τὴν ἐσχάτην κατέκλεισε τοὺς ἔνδον ἀπορίαν, ἠναγκάσθησαν τῷ βασιλεῖ παραδοῦναι σφᾶς αὐτοὺς ἐφ' οἷς αὐτὸς ἐβούλετο. γενόμενος δὲ τὸν τρόπον τοῦτον ὁ βασιλεὺς τῆς πόλεως κύριος τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως ἀποκτείνας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἅπαντας ἀπολύσας καὶ τὰ σφέτερα πάντα καρποῦσθαι τὸν αὐτὸν ἐάσας τρόπον τήν τε πολιτείαν, ἣν εἶχον πρότερον, ἀποδοὺς αὐτοῖς διέλυσε τὴν στρατιὰν

καὶ παραγενόμενος εἰς Ῥώμην τὴν τροπαιοφόρον ἀπεδίδου τοῖς θεοῖς πομπήν τε καὶ θυσίαν δεύτερον ἐκεῖνον κατάγων θρίαμβον.

XXXII. Μετὰ τοῦτον τὸν πόλεμον ἕτερος ἀνέστη Ῥωμαίοις ἐκ τοῦ Σαβίνων ἔθνους, ἀρχὴ δὲ αὐτοῦ καὶ πρόφασις ἐγένετο τοιάδε· ἱερόν ἐστι κοινῇ τιμώμενον ὑπὸ Λατίνων τε καὶ Σαβίνων ἅγιον ἐν τοῖς πάνυ θεᾶς Φερωνείας ὀνομαζομένης, ἣν οἱ μεταφράζοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν οἱ μὲν Ἀνθοφόρον, οἱ δὲ Φιλοστέφανον, οἱ δὲ Φερσεφόνην καλοῦσιν· εἰς 506 δὴ τὸ ἱερὸν τοῦτο συνῄεσαν ἐκ τῶν περιοίκων πόλεων κατὰ τὰς ἀποδεδειγμένας ἑορτὰς πολλοὶ μὲν εὐχὰς ἀποδιδόντες καὶ θυσίας τῇ θεῷ, πολλοὶ δὲ χρηματιούμενοι διὰ τὴν πανήγυριν ἔμποροί τε καὶ χειροτέχναι καὶ γεωργοί, ἀγοραί τε αὐτόθι λαμπρόταται τῶν ἐν ἄλλοις τισὶ τόποις τῆς Ἰταλίας ἀγομένων ἐγίνοντο. εἰς ταύτην δὲ τὴν πανήγυριν ἐλθόντας ποτὲ Ῥωμαίων ἄνδρας οὐκ ἀφανεῖς Σαβῖνοί τινες συναρπάσαντες ἔδησαν καὶ τὰ χρήματα ἀφείλοντο, πρεσβείας τε περὶ αὐτῶν ἀφικομένης οὐδὲν ἐβούλοντο τῶν δικαίων ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ χρήματα τῶν συλληφθέντων κατεῖχον ἐγκαλοῦντες καὶ αὐτοὶ Ῥωμαίοις, ὅτι τοὺς Σαβίνων φυγάδας ὑπεδέχοντο κατασκευάσαντες ἄσυλον ἱερόν, ὑπὲρ ὧν ἐν τῷ πρὸ τούτου λόγῳ δεδήλωταί μοι. ἐκ τούτων δὴ τῶν ἐγκλημάτων εἰς πόλεμον καταστάντες ἐξῄεσαν εἰς ὕπαιθρον ἀμφότεροι δυνάμεσι πολλαῖς, γίνεταί τε αὐτῶν ἐκ παρατάξεως ἀγών· διέμενον γὰρ ἀγχωμάλως 507 ἀγωνιζόμενοι καὶ διελύθησαν ὑπὸ τῆς νυκτὸς ἀμφίλογον καταλιπόντες τὸ νίκημα. ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις μαθόντες ἀμφότεροι τῶν τε ἀπολωλότων καὶ τῶν τραυματιῶν τὸ πλῆθος οὐκέτι πεῖραν ἐβούλοντο

ἑτέρου λαβεῖν ἀγῶνος, ἀλλ' ἐκλιπόντες τοὺς χάρακας
ἀπῄεσαν· καὶ διαλιπόντες τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον πάλιν
ἐξῄεσαν ἐπ' ἀλλήλους μείζονας παρασκευασάμενοι
δυνάμεις, γίνεταί τε αὐτῶν περὶ πόλιν Ἠρητὸν ἀπὸ
σταδίων ἑξήκοντα καὶ ἑκατὸν τῆς Ῥώμης ἀγών, ἐν ᾧ
πολλοὺς μὲν ἀμφοτέρων συνέβη πεσεῖν· ἰσορρόπου
δὲ κἀκείνης τῆς μάχης ἐπὶ πολὺν χρόνον διαμενούσης
ἀνατείνας εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας ὁ Τύλλος εὔξατο
τοῖς θεοῖς, ἐὰν νικήσῃ τῇ τόθ' ἡμέρᾳ Σαβίνους,
508 Κρόνου τε καὶ Ῥέας καταστήσεσθαι δημοτελεῖς ἑορ-
τάς, ἃς ἄγουσι Ῥωμαῖοι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὅταν
ἅπαντας τοὺς ἐκ γῆς συγκομίσωσι καρπούς, καὶ τὸν
τῶν Σαλίων καλουμένων διπλασιάσειν ἀριθμόν. οὗ-
τοι δ' εἰσὶ πατέρων εὐγενῶν ἐνοπλίους ὀρχήσεις
κινούμενοι πρὸς αὐλὸν ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις καὶ
ὕμνους τινὰς ᾄδοντες πατρίους, ὡς ἐν τῷ προτέρῳ
δεδήλωκα λόγῳ. μετὰ δὲ τὴν εὐχὴν ταύτην θάρσος
τε καταλαμβάνει τοὺς Ῥωμαίους καὶ ὥσπερ ἀκμῆτες
εἰς κάμνοντας ὠσάμενοι διασπῶσι τὰς τάξεις αὐτῶν
περὶ δείλην ὀψίαν ἤδη καὶ ἀναγκάζουσι τοὺς πρωτο-
στάτας ἄρξαι φυγῆς, ἀκολουθήσαντές τε τοῖς φεύ-
γουσιν ἐπὶ τὸν χάρακα καὶ περὶ τὰς τάφρους πολλῷ
πλείονας καταβαλόντες, οὐδ' οὕτως ἀπετράποντο,
ἀλλὰ παραμείναντες τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα καὶ τοὺς
ἀπὸ τοῦ ἐρύματος μαχομένους ἀνείρξαντες ἐκράτησαν
τῆς παρεμβολῆς. μετὰ δὲ τοῦτο τὸ ἔργον ὅσην ἐβού-
λοντο τῆς τῶν Σαβίνων λεηλατήσαντες, ὡς οὐδεὶς
αὐτοῖς οὐκέτι περὶ τῆς χώρας ἐξῄει μαχησόμενος,
509 ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. ἀπὸ ταύτης τῆς μάχης τὸν τρίτον
κατήγαγε θρίαμβον ὁ βασιλεύς, καὶ μετ' οὐ πολὺ
πρεσβευσαμένοις τοῖς Σαβίνοις καταλύεται τὸν πό-
λεμον αἰχμαλώτους τε παρ' αὐτῶν κομισάμενος, οὓς

ἐτύγχανον εἰληφότες ἐν ταῖς προνομαῖς, καὶ αὐτομόλους βοσκημάτων τε καὶ ὑποζυγίων καὶ τῶν ἄλλων χρημάτων ὅσα τοὺς γεωργοὺς ἀφείλοντο, ἣν ἔταξεν ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων ζημίαν τιμησαμένη τὰς βλάβας πρὸς ἀργύριον, ἀναπράξας.

XXXIII. Ἐπὶ τούτοις καταλυσάμενοι τὸν πόλεμον οἱ Σαβῖνοι καὶ τῶν ὁμολογιῶν στήλας ἀντιγράφους θέντες ἐν τοῖς ἱεροῖς, ἐπειδὴ συνέστη Ῥωμαίοις πρὸς τὰς Λατίνων πόλεις κοινῇ συνισταμένας πόλεμος οὐ ῥᾴδιος ἐν ὀλίγῳ καθαιρεθῆναι χρόνῳ (δι' ἃς δὲ αἰτίας ὀλίγῳ ὕστερον ἐρῶ), δεξάμενοι τὸ συμβὰν ἀγαπητῶς ὅρκων μὲν ἐκείνων καὶ συνθηκῶν ὥσπερ 510 οὐδὲ γεγενημένων ἐπελάθοντο, καιρὸν δὲ νομίσαντες ἐπιτήδειον ὧν ἐξέτισαν Ῥωμαίοις χρημάτων πολλαπλάσια παρ' αὐτῶν ἀπολαβεῖν, ὀλίγοι μὲν τὸ πρῶτον καὶ ἀφανῶς ἐξιόντες ἐληίζοντο τὴν ὅμορον· ἔπειτα δὲ πολλοὶ συνιόντες καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἐπεὶ τὰ πρῶτα κατὰ γνώμην αὐτοῖς ἐχώρησε μηδεμιᾶς ἐπὶ τὴν φυλακὴν τῶν γεωργῶν ἀφικομένης βοηθείας, καταφρονήσαντες τῶν πολεμίων ἐπ' αὐτὴν διενοοῦντο τὴν Ῥώμην ἐλαύνειν καὶ συνῆγον ἐξ ἁπάσης πόλεως στρατόν, διελέγοντο δὲ καὶ ταῖς Λατίνων πόλεσι περὶ συμμαχίας. οὐ μὴν ἐξεγένετό γε αὐτοῖς φιλίαν τε καὶ ὁμαιχμίαν ποιήσασθαι πρὸς τὸ ἔθνος· μαθὼν γὰρ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὁ Τύλλος ἀνοχὰς πρὸς Λατίνους ποιησάμενος ἐπὶ τούτους ἔγνω στρατὸν ἐξάγειν τήν τε Ῥωμαίων ἅπασαν δύναμιν καθοπλίσας διπλασίαν οὖσαν ἤδη τῆς πρότερον, ἐξ οὗ τὴν Ἀλβανῶν πόλιν προσέλαβε, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων συμμάχων ἐπικουρικὸν ὅσον πλεῖστον ἐδύνατο μεταπεμψάμενος. συν- 511 ῆκτο δὲ καὶ τοῖς Σαβίνοις ἤδη τὸ στράτευμα, καὶ ἐπειδὴ πλησίον ἀλλήλων ἐγένοντο περὶ τὴν καλου-

μένην ὕλην κακοῦργον ὀλίγον τὸ μεταξὺ χωρίον ἀφέντες κατεστρατοπεδεύσαντο. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ συμπεσόντες ἐμάχοντο καὶ ἦσαν ἰσόρροποι μέχρι πολλοῦ· ἤδη δὲ περὶ δείλην ὀψίαν ἐγκλίνουσιν οἱ Σαβῖνοι βιασθέντες ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων ἱππικοῦ καὶ πολὺς αὐτῶν γίνεται φόνος ἐν τῇ φυγῇ, Ῥωμαῖοι δὲ νεκρούς τε τῶν πολεμίων σκυλεύσαντες καὶ χρήματα ὅσα ἦν ἐν τῷ χάρακι διαρπάσαντες τῆς τε χώρας τὴν κρατίστην λεηλατήσαντες ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. τοῦτο τὸ τέλος ἔλαβεν ὁ συμβὰς Ῥωμαίοις πρὸς Σαβίνους πόλεμος ἐπὶ τῆς Τύλλου ἀρχῆς.

XXXIIII. *Αἱ δὲ τῶν Λατίνων πόλεις Ῥωμαίοις ἐγένοντο τότε πρῶτον διάφοροι οὐκ ἀξιοῦσαι κατεσκαμμένης τῆς Ἀλβανῶν πόλεως τοῖς ἀνῃρηκόσιν αὐτὴν Ῥωμαίοις τὴν ἡγεμονίαν παραδιδόναι. ἐτῶν γὰρ διαγενομένων πεντεκαίδεκα μετὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς Ἄλβας πρεσβείας ἀποστείλας ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς εἰς τὰς ἀποίκους τε καὶ ὑπηκόους αὐτῆς τριάκοντα πόλεις ἠξίου πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων
512 ἐπιταττομένοις, ὡς παρειληφότων αὐτῶν ἅμα τοῖς ἄλλοις οἷς εἶχον Ἀλβανοὶ καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Λατίνων ἔθνους, δύο μὲν ἀποφαίνων τρόπους κτήσεων, καθ' οὓς ἄνθρωποι γίνονται τῶν ἀλλοτρίων κύριοι, τόν τε ἀναγκαῖον καὶ τὸν ἑκούσιον, Ῥωμαίους δὲ λέγων καθ' ἑκάτερον τὸν τρόπον παρειληφέναι τὴν ἡγεμονίαν ὧν εἶχον Ἀλβανοὶ πόλεων. πολεμίων τε γὰρ αὐτῶν σφίσι γενομένων τοῖς ὅπλοις κεκρατηκέναι καὶ τὴν πόλιν τὴν ἑαυτῶν ἀπολωλεκόσι τῆς ἰδίας αὐτοῖς μεταδεδωκέναι· ὥστε καὶ ἄκουσιν Ἀλβανοῖς καὶ ἑκοῦσι προσήκειν ἐξεστάναι Ῥωμαίοις τῆς τῶν ὑπηκόων ἀρχῆς. αἱ δὲ τῶν Λατίνων πόλεις ἰδίᾳ μὲν οὐδὲν ἀπεκρίναντο πρὸς τοὺς πρέσβεις, κοινῇ δὲ τοῦ*

ἔθνους ἀγορὰν ἐν Φερεντίνῳ ποιησάμενοι ψηφίζονται
μὴ παραχωρεῖν Ῥωμαίοις τῆς ἀρχῆς καὶ αὐτίκα
αἱροῦνται δύο στρατηγοὺς αὐτοκράτορας εἰρήνης τε
καὶ πολέμου, Ἄγκον Πουπλίκιον ἐκ πόλεως Κόρας
καὶ Σπούσιον Οὐεκίλιον ἐκ Λαουϊνίου. διὰ ταύτας
μὲν δὴ τὰς αἰτίας συνέστη Ῥωμαίοις ὁ πρὸς τοὺς 513
ὁμοεθνεῖς πόλεμος, προὔβη δὲ ἄχρι πενταετοῦς χρό-
νου πολιτικός τις γενόμενος καὶ ἀρχαϊκός. οὔτε γὰρ
ἐκ παρατάξεως ὅλοις τοῖς στρατεύμασι πρὸς ὅλα συμ-
βάλλουσι μεγάλη συμφορὰ καὶ φθόρος ὁλοσχερὴς
συνέβη οὔτε πόλις αὐτῶν οὐδεμία πολέμῳ κρατη-
θεῖσα κατασκαφῆς ἢ ἀνδραποδισμοῦ ἢ ἄλλης τινὸς
ἀνηκέστου συμφορᾶς ἐπειράθη· ἀλλ' ἐμβαλόντες εἰς
τὴν ἀλλήλων γῆν ὑπὸ τὴν ἀκμὴν τοῦ σίτου καὶ προ-
νομεύσαντες ἀπῆγον ἐπ' οἴκου τὰς δυνάμεις δια-
μειβόμενοι τοὺς αἰχμαλώτους. μίαν δὲ πόλιν ἐκ τοῦ
Λατίνων ἔθνους Μεδύλλειαν παλαίτερον ἔτι Ῥω-
μαίων ἀποικίαν γενομένην ἐπὶ τῆς Ῥωμύλου ἀρχῆς,
ὡς ἐν τῷ πρὸ τούτου δεδήλωκα λόγῳ, μεταθεμένην
αὖθις ὡς τοὺς ὁμοεθνεῖς πολιορκίᾳ παραστησάμενος
ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἔπεισε μηθὲν ἔτι νεωτερί-
ζειν· ἄλλο δ' οὐθὲν ὧν οἱ πόλεμοι φέρουσι δεινῶν οὐ- 514
δετέροις ἐν τῷ τότε συνέβη χρόνῳ. τοιγάρτοι ῥᾴδιαί
τε καὶ οὐδὲν ἔγκοτον ἔχουσαι προθυμηθέντων Ῥω-
μαίων αἱ διαλύσεις ἐπετελέσθησαν.

XXXV. Ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρ-
χῆς βασιλεὺς Τύλλος Ὀστίλιος, ἀνὴρ ἐν ὀλίγοις ἄξιος
εὐλογεῖσθαι τῆς τε εὐτολμίας ἕνεκα τῆς πρὸς τὰ πο-
λέμια καὶ τῆς φρονήσεως τῆς περὶ τὰ δεινά, ὑπὲρ
ἄμφω δὲ ταῦτα, ὅτι οὐ ταχὺς ὢν εἰς πόλεμον ἰέναι
βέβαιος ἦν καταστὰς εἰς αὐτὸν ἐν ἅπασι τῶν ἀντιπά-
λων προέχειν, ἔτη δὲ κατασχὼν τὴν ἀρχὴν δύο καὶ

τριάκοντα τελευτᾷ τὸν βίον ἐμπρησθείσης τῆς οἰκίας, καὶ σὺν αὐτῷ γυνή τε ἀπόλλυται καὶ τέκνα καὶ ὁ ἄλλος οἰκετικὸς ὄχλος ἅπας καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πυρός. καταπρησθῆναι δὲ τὴν οἰκίαν οἱ μὲν ὑπὸ κεραυνῶν λέγουσι μηνίσαντος τοῦ θεοῦ δι' ὀλιγωρίαν ἱερῶν τινων (ἐκλιπεῖν γὰρ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκείνου πατρίους τινὰς θυσίας, ἑτέρας δ' οὐχ ὑπαρχούσας ἐπιχωρίους Ῥωμαίοις παραγαγεῖν), οἱ δὲ πλείους ἐξ ἀνθρωπίνης
515 φασὶν ἐπιβουλῆς τὸ πάθος γενέσθαι ἀνατιθέντες τὸ ἔργον Μαρκίῳ τῷ μετ' ἐκεῖνον ἄρξαντι τῆς πόλεως. τοῦτον γὰρ ἐκ τῆς Νόμα Πομπιλίου θυγατρὸς γενόμενον ἄχθεσθαί τε, ὅτι ἐκ βασιλείου γένους πεφυκὼς αὐτὸς ἰδιώτης ἦν, καὶ γένος ἐπιτρεφόμενον ὁρῶντα τῷ Τύλλῳ παντὸς μάλιστα ὑποπτεύειν, εἴ τι πάθοι Τύλλος εἰς τοὺς ἐκείνου παῖδας ἥξειν τὴν ἀρχήν. ταῦτα δὴ διανοούμενον ἐκ πολλοῦ στήσασθαι κατὰ τοῦ βασιλέως ἐπιβουλὴν πολλοὺς ἔχοντα Ῥωμαίων τοὺς συγκατασκευάζοντας αὐτῷ τὴν δυναστείαν, φίλον δὲ ὄντα τοῦ Τύλλου καὶ ἐν τοῖς μάλιστα πιστευόμενον φυλάττειν ὅτε καιρὸς ἐπιτήδειος φανείη τῆς ἐπιθέσεως. μέλλοντος δὲ τοῦ Τύλλου θυσίαν τινὰ κατ' οἶκον ἐπιτελεῖν, ἣν αὐτοὺς μόνον ἐβούλετο τοὺς ἀναγκαίους εἰδέναι, καὶ κατὰ δαίμονα τῆς ἡμέρας
516 ἐκείνης χειμερίου σφόδρα γενομένης κατά τε ὄμβρον καὶ ζάλην καὶ σκότον, ὥστ' ἔρημον ἀπολειφθῆναι τὸν πρὸ τῆς οἰκίας τόπον τῶν φυλαττόντων, ἐπιτήδειον ὑπολαμβάνοντα τὸν καιρὸν ἅμα τοῖς ἑταίροις ἔχουσιν ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς τὰ ξίφη παρελθεῖν εἴσω τῶν θυρῶν, ἀποκτείναντα δὲ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὅσους ἔτυχεν ἐνεῖναι πῦρ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ πολλοὺς τόπους, ταῦτα δὲ πράξαντα τὸν ὑπὲρ τῆς κεραυνώσεως διασπεῖραι λό-

γον. ἐγὼ δὲ τοῦτον μὲν οὐ δέχομαι τὸν λόγον οὔτ' ἀληθῆ νομίζω οὐδὲ πιθανὸν, τῷ δὲ προτέρῳ μᾶλλον προστιθέμενος κατὰ δαίμονα νομίζω τὸν ἄνδρα ταύτης τῆς τελευτῆς τυχεῖν. οὔτε γὰρ ἀπόρρητον φυλαχθῆναι τὴν πρᾶξιν ὑπὸ πολλῶν συσκευαζομένην εἰκὸς ἦν οὔτε τῷ συστήσαντι αὐτὴν βέβαιον ἦν ὅτι μετὰ τὴν Ὀστιλίου τελευτὴν ἐκεῖνον ἀποδείξουσι Ῥωμαῖοι βασιλέα τῆς πόλεως, οὔτ' εἰ τὰ παρ' ἀνθρώπων αὐτῷ πιστὰ καὶ βέβαια ἦν, τά γέ τοι παρὰ τῶν θεῶν ὅμοια ἔμελλε ταῖς ἀνθρωπίναις ἀγνοίαις ἔσεσθαι. μετὰ γὰρ τὴν ὑπὸ τῶν φυλῶν γενησομένην 517 ψηφηφορίαν τοὺς θεοὺς ἔδει τὴν βασιλείαν αὐτῷ δι' οἰωνῶν αἰσίων ἐπιθεσπίσαι· ἄνδρα δὲ μιαρὸν καὶ τοσούτοις ἡμαγμένον φόνοις ἀδίκως τίς ἔμελλε θεῶν ἢ δαιμόνων παρήσειν βωμοῖς τε προσιόντα καὶ θυμάτων καταρχόμενον καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτελοῦντα θεραπείας; ἐγὼ μὲν δὴ διὰ ταῦτα οὐκ εἰς ἀνθρωπίνην ἐπιβουλὴν ἀλλ' εἰς θεοῦ βούλησιν τὸ ἔργον ἀναφέρω, κρινέτω δ' ἕκαστος ὡς βούλεται.

XXXVI. Μετὰ δὲ τὴν Ὀστιλίου Τύλλυ τελευτὴν ἡ μεσοβασίλειος ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀποδειχθεῖσα ἀρχὴ κατὰ τοὺς πατρίους ἐθισμοὺς αἱρεῖται βασιλέα τῆς πόλεως Μάρκιον ἐπίκλησιν Ἄγκον· ἐπικυρώσαντος δὲ τοῦ δήμου τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ καὶ τῶν ἐκ τοῦ θεοῦ καλῶν γενομένων συντελέσας τὰ κατὰ νόμον ἅπαντα παραλαμβάνει τὴν ἀρχὴν ὁ Μάρκιος ἐνιαυτῷ δευ- 518 τέρῳ τῆς τριακοστῆς καὶ πέμπτης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα Σφαῖρος Λακεδαιμόνιος, καθ' ὃν χρόνον Ἀθήνησι τὴν ἐνιαύσιον ἀρχὴν εἶχε Δαμασίας. οὗτος ὁ βασιλεὺς πολλὰς τῶν ἱερουργιῶν ἀμελουμένας καταμαθὼν, ἃς ὁ μητροπάτωρ αὐτοῦ Πομπίλιος Νόμας κατεστήσατο, πολεμιστάς τε καὶ πλεονέκτας τοὺς

πλείστους Ῥωμαίων γεγονότας ὁρῶν καὶ οὐκέτι τὴν
γῆν ὡς πρότερον ἐργαζομένους, συναγαγὼν εἰς ἐκ-
κλησίαν τὸ πλῆθος τά τε θεῖα σέβειν αὐτοὺς ἠξίου
πάλιν, ὥσπερ ἐπὶ Νόμα διετέλουν σέβοντες, διεξιὼν
ὅτι παρὰ τὴν τῶν θεῶν ὀλιγωρίαν νόσοι τε λοιμικαὶ
[καὶ βλάβαι] πολλαὶ κατέσκηψαν εἰς τὴν πόλιν, ὑφ᾽ ὧν
ἐφθάρη μοῖρα τοῦ πλήθους οὐκ ὀλίγη, καὶ βασιλεὺς
Ὀστίλιος ὁ μὴ ποιούμενος αὐτῶν ἣν ἔδει φυλα-
κὴν κάμνων ἐπὶ πολλοὺς χρόνους τὸ σῶμα πάθεσι
παντοδαποῖς καὶ οὐδὲ τῆς γνώμης ἔτι τῆς αὑτοῦ καρ-
τερὸς διαμένων, ἀλλὰ συνδιαφθαρεὶς τῷ σώματι τὰς
φρένας, οἰκτρᾶς καταστροφῆς ἔτυχεν αὐτός τε καὶ
γένος τὸ ἐξ αὐτοῦ· πολιτείας τε ἀγωγὴν τὴν ὑπὸ Νόμα
519 κατασταθεῖσαν Ῥωμαίοις ἐπαινῶν ὡς καλὴν καὶ σώ-
φρονα ἀπὸ τῶν δικαιοτάτων ἔργων τὰς καθ᾽ ἡμέραν
ἑκάστῳ παρέχουσαν εὐπορίας, ἀνανεώσασθαι πάλιν
αὐτὴν παρεκάλει γεωργίαις τε καὶ κτηνοτροφίαις καὶ
ταῖς ἄλλαις ἐργασίαις, ὅσαις μηθὲν ἀδίκημα προσῆν,
ἁρπαγῆς δὲ καὶ βίας καὶ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου γινομέ-
νων ὠφελειῶν ὑπεριδεῖν. ταῦτα καὶ τὰ τούτοις
ὅμοια διαλεγόμενος καὶ εἰς πολλὴν ἐπιθυμίαν καθι-
στὰς πάντας ἡσυχίας ἀπολέμου καὶ φιλεργίας σώ-
φρονος καὶ μετὰ τοῦτο συγκαλέσας τοὺς ἱεροφάντας
καὶ τὰς περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφὰς, ἃς Πομπίλιος
συνεστήσατο, παρ᾽ αὐτῶν λαβὼν ἀνέγραψεν εἰς δέλ-
τους καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ πᾶσι τοῖς βουλομένοις
σκοπεῖν, ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ· χαλκαῖ
γὰρ οὔπω στῆλαι τότε ἦσαν, ἀλλ᾽ ἐν δρυΐναις ἐχαράτ-
τοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν δια-
γραφαί· μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων εἰς ἀνα-
γραφὴν δημοσίαν αὖθις ἤχθησαν ὑπ᾽ ἀνδρὸς ἱερο-
520 φάντου Γαίου Παπιρίου, τὴν ἁπάντων τῶν ἱερῶν

ἡγεμονίαν ἐχόντος. ἀνακτησάμενος δὲ τὰ κατερραθυμημένα τῶν ἱερῶν καὶ τὸν ἀργὸν ὄχλον ἐπὶ τὰς ἰδίας ἐργασίας ἀποστείλας ἐπῄνει μὲν τοὺς ἐπιμελεῖς γεωργοὺς, ἐμέμφετο δὲ τοὺς κακῶς προισταμένους τῶν ἰδίων [κτημάτων], ὡς οὐ βεβαίους πολίτας.

XXXVII. Ταῦτα καθιστάμενος τὰ πολιτεύματα καὶ παντὸς μάλιστα ἐλπίσας ἄνευ πολέμου καὶ κακῶν ἅπαντα τὸν βίον διατελέσειν, ὥσπερ ὁ μητροπάτωρ, οὐκ ἔσχεν ὁμοίαν τῇ προαιρέσει τὴν τύχην, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην πολεμιστὴς ἠναγκάσθη γενέσθαι καὶ μηδένα χρόνον ἄνευ κινδύνου καὶ ταραχῆς βιῶσαι. εὐθὺς γὰρ ἅμα τῷ παρελθεῖν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὴν ἀπράγμονα καθίστασθαι πολιτείαν καταφρονήσαντες αὐτοῦ Λατῖνοι καὶ νομίσαντες δι' ἀνανδρίαν οὐχ ἱκανὸν εἶναι πολέμου στρατηγεῖν, ληστήρια διέπεμπον εἰς τὴν ὁμοροῦσαν αὐτοῖς ἕκαστοι χώραν, ὑφ' ὧν πολλοὶ Ῥωμαίων ἐβλάπτοντο. ἀφικομένων δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως πρεσβευτῶν καὶ τὰ δίκαια Ῥωμαίοις ἀξιούντων ὑπέχειν κατὰ τὰς συνθή- 521
κας, οὔτε γινώσκειν ἐσκήπτοντο τῶν περὶ τὰ ληστήρια κατηγορουμένων οὐθὲν ὡς οὐ μετὰ κοινῆς γνώμης γεγονότων οὔτε ὑπόδικοι γενέσθαι Ῥωμαίοις περὶ οὐθενὸς πράγματος· οὐδὲ γὰρ πρὸς ἐκείνους ποιήσασθαι τὰς συνθήκας, ἀλλὰ πρὸς Τύλλον, τελευτήσαντος δὲ τοῦ Τύλλου λελύσθαι σφίσι τὰς περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογίας. ἀναγκασθεὶς δὴ διὰ ταύτας τὰς [αἰτίας καὶ] ἀποκρίσεις τῶν Λατίνων ὁ Μάρκιος ἐξάγει στρατιὰν ἐπ' αὐτοὺς καὶ προσκαθεζόμενος τῷ Πολιτωρίῳ, πρὶν ἐπικουρίαν τινὰ τοῖς πολιορκουμένοις ἐκ τῶν ἄλλων ἀφικέσθαι Λατίνων, παραλαμβάνει τὴν πόλιν καθ' ὁμολογίας· οὐ μέντοι διέθηκε τοὺς ἀνθρώπους δεινὸν οὐθὲν, ἀλλ' ἔχοντας τὰ σφέτερα

*πανδημεὶ μετήγαγεν εἰς Ῥώμην καὶ κατένειμεν εἰς
φυλάς.*

XXXVIII. *Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ Λατίνων εἰς ἔρη-
μον τὸ Πολιτώριον ἐποίκους ἀποστειλάντων καὶ τὴν
τῶν Πολιτωρίνων χώραν ἐπεργαζομένων ἀναλαβὼν
522 τὴν δύναμιν ὁ Μάρκιος ἦγεν ἐπ' αὐτούς. προελθόντων
δὲ τοῦ τείχους τῶν Λατίνων καὶ παραταξαμένων νι-
κήσας αὐτοὺς παραλαμβάνει τὴν πόλιν τὸ δεύτερον.
ἐμπρήσας δὲ τὰς οἰκίας καὶ τὸ τεῖχος κατασκάψας, ἵνα
μηδὲν αὖθις ὁρμητήριον ἔχοιεν οἱ πολέμιοι μηδ' ἐρ-
γάζοιντο τὴν γῆν, ἀπῆγε τὴν στρατιάν. τῷ δ' ἑξῆς
ἔτει Λατῖνοι μὲν ἐπὶ Μεδύλλειαν πόλιν στρατεύσαν-
τες, ἐν ᾗ Ῥωμαίων ἦσαν ἄποικοι, προσκαθεζόμενοι
τῷ τείχει καὶ πανταχόθεν ποιησάμενοι τὰς προσβο-
λὰς αἱροῦσιν αὐτὴν κατὰ κράτος. Μάρκιος δὲ Τελ-
λήνας πόλιν τῶν Λατίνων ἐπιφανῆ κατὰ τὸν αὐτὸν
αἱρεῖ χρόνον ἐκ παρατάξεώς τε νικήσας καὶ διὰ τει-
χομαχίας παραστησάμενος τούς τε ἁλόντας οὐδὲν ὧν
εἶχον ἀφελόμενος εἰς Ῥώμην μετήγαγε καὶ τῆς πό-
λεως εἰς κατασκευὴν οἰκιῶν τόπον ἀπεμέρισε· Με-
δύλλειάν τε τριετῆ χρόνον ὑπὸ τοῖς Λατίνοις γενο-
μένην τῷ τετάρτῳ κομίζεται πάλιν ἐνιαυτῷ πολλαῖς
καὶ μεγάλαις παραστησάμενος μάχαις. καὶ μετ' οὐ
523 πολὺ τὴν Φικαναίων αἱρεῖ πόλιν, ἣν τρίτῳ πρότερον
ἐνιαυτῷ λαβὼν καθ' ὁμολογίας καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς
ἅπαντας εἰς Ῥώμην μεταγαγών, ἄλλο δὲ τῆς πόλεως
οὐδὲν κακώσας, ἐπιεικέστερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτε-
ρον ἔδοξε βουλεύσασθαι. ἀποίκους γὰρ ἀποστείλαν-
τες εἰς αὐτὴν οἱ Λατῖνοι καὶ τὴν χώραν αὐτῶν δια-
κατέχοντες αὐτοὶ τὴν τῶν Φικαναίων ἐκαρποῦντο,
ὥστε ἠναγκάσθη πάλιν ὁ Μάρκιος τὸ δεύτερον ἐπὶ*

τὴν πόλιν στρατεῦσαι καὶ μετὰ πολλῆς πραγματείας κύριος αὐτῆς καταστὰς ἐμπρῆσαί τε τὰς οἰκίας καὶ τὰ τείχη κατασκάψαι.

XXXVIIII. Μετὰ τοῦτο γίνονται Λατίνων τε καὶ Ῥωμαίων μεγάλαις δυνάμεσι παραταξαμένων μάχαι διτταί. τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ μέχρι πολλοῦ διαγωνισάμενοι καὶ δόξαντες ἰσόρροποι γεγονέναι διεκρίθησαν καὶ ἐπὶ τοὺς ἰδίους ἑκάτεροι χάρακας ἀπηλλάγησαν, τῇ δ' ὑστέρᾳ Ῥωμαῖοι νικῶσι τοὺς Λατίνους καὶ μέχρι στρατοπέδου διώκουσι. μετὰ δὲ τὰς μάχας ταύτας 524
ἀγὼν μὲν ἐκ παρατάξεως οὐδεὶς αὐτοῖς ἔτι πρὸς ἀλλήλους συνέστη, καταδρομαὶ δὲ τῆς ὁμόρου χώρας ὑπ' ἀμφοτέρων ἐγίνοντο συνεχεῖς καὶ συμπλοκαὶ τῶν περιπόλων τῆς γῆς ἱππέων τε καὶ ψιλῶν, ἐν αἷς ἐπεκράτουν ὡς τὰ πολλὰ Ῥωμαῖοι δύναμιν ὕπαιθρον ἔχοντες ἐν τοῖς ἐπικαίροις φρουρίοις ὑποκαθημένην, ἧς ὁ Τυρρηνὸς Ταρκύνιος ἡγεῖτο. ἀπέστησαν δὲ καὶ Φιδηναῖοι Ῥωμαίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οὐκ ἐκ τοῦ φανεροῦ τὸν πόλεμον ἀναδείξαντες, ἀλλὰ κατ' ὀλίγους καὶ κρύφα τὴν χώραν αὐτῶν καταδρομαῖς κακουργοῦντες· ἐφ' οὓς ὁ Μάρκιος εὐζώνῳ στρατιᾷ ἐλάσας, πρὶν ἢ παρασκευάσασθαι τοὺς Φιδηναίους τὰ πρὸς τὸν πόλεμον, ἐγγὺς τῆς πόλεως τίθεται τὸν χάρακα. οἱ δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀγνοεῖν ἐσκήπτοντο ἀντὶ ποίων ἀδικημάτων στρατὸς ἐπ' αὐτοὺς Ῥωμαίων ἀφῖκται, τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος ὅτι δίκας παρ' αὐτῶν ἥκει ληψόμενος ὧν διήρπασάν τε καὶ κατέβλαψαν αὐτοῦ τὴν γῆν, ἀπελογοῦντο πρὸς ταῦτα ὡς οὐ 525
τὸ κοινὸν αἴτιον εἴη τῶν ἀδικημάτων, καὶ χρόνον ᾐτοῦντο εἰς διάγνωσίν τε καὶ ζήτησιν τῶν ἐνόχων ταῖς αἰτίαις καὶ πολλὰς κατέτριψαν ἡμέρας πράττοντες μὲν οὐδὲν τῶν δεόντων, ἐπικαλούμενοι δὲ

κρύφα τοὺς συμμάχους καὶ περὶ κατασκευὴν ὅπλων γινόμενοι.

XXXX. Μαθὼν δὲ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὁ Μάρκιος ὑπονόμους ὤρυττεν ἀπὸ τῆς ἰδίας παρεμβολῆς ἀρξάμενος ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, καὶ ἐπειδὴ τέλος εἶχεν ἤδη τὸ ἔργον, ἀναστήσας τὸν στρατὸν ἦγεν ἐπὶ τὴν πόλιν, μηχανάς τε πολλὰς καὶ τἆλλα πρὸς τειχομαχίαν κατεσκευασμένα ἐπαγόμενος, οὐ καθ' ὃν αἱ διώρυγες ἐγίνοντο τοῦ τείχους τόπον, ἀλλὰ καθ' ἕτερον. τῶν δὲ Φιδηναίων ἐπὶ τὰ πολιορκούμενα μέρη τῆς πόλεως συνδραμόντων ἀθρόων καὶ τὰς προσβολὰς γενναίως ἀποτριβομένων, ἀπαναστομώσαντες τὰ πέρατα τῶν ὑπονόμων οἱ ταχθέντες ἐπὶ τούτῳ Ῥωμαῖοι ἐντὸς ἐγεγόνεσαν τοῦ περιβόλου καὶ τοὺς ὁμόσε χωροῦντας διαφθείραντες ἀνοίγουσι τοῖς
526 πολιορκοῦσι τὰς πύλας. πολλῶν δ' ἐν τῇ καταλήψει τῆς πόλεως ἀπολλυμένων τοὺς λοιποὺς τῶν Φιδηναίων ὅπλα τε παραδοῦναι κελεύσας ὁ Μάρκιος καὶ εἰς ἕνα τόπον τῆς πόλεως ἅπαντας προκηρύξας συνελθεῖν, ὀλίγους ἐξ αὐτῶν τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως μάστιξιν αἰκισάμενος ἀπέκτεινεν, οἰκίας δὲ ἁπάντων διαρπάσαι τοῖς στρατιώταις ἐπιτρέψας καὶ φρουρὰν ἐν τῇ πόλει καταλιπὼν ἀξιόχρεων ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπὶ Σαβίνους. οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι διέμειναν ἐν ταῖς ὁμολογίαις, ἃς ἐποιήσαντο περὶ τῆς εἰρήνης πρὸς βασιλέα Τύλλον, ἀλλ' ἐμβαλόντες εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐδῄουν αὐτῆς τὴν ὅμορον, μαθών τε ὁ Μάρκιος παρά τε κατασκόπων καὶ αὐτομόλων τὸν καιρὸν τῆς ἐπιχειρήσεως ἐσκεδασμένων τῶν Σαβίνων καὶ λεηλατούντων τοὺς ἀγροὺς αὐτὸς μὲν ἅμα τοῖς πεζοῖς ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν πολεμίων ἀφικόμενος ὀλίγην ἔχοντα φυλακὴν καταλαμβάνει τὸ ἔρυμα ἐξ ἐφόδου,

*Ταρκύνιον δὲ τοὺς ἱππεῖς ἄγοντα ἐπὶ τοὺς ἐν προνο-
μαῖς ἐσκεδασμένους ἐπείγεσθαι ἐκέλευε. μαθόντες
δὲ οἱ Σαβῖνοι τὴν ἵππον τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ σφᾶς
ἐλαύνουσαν ἀφέντες τὴν λείαν καὶ τὰς ἄλλας ὠφε-* 527
*λείας, ὅσας ἔφερόν τε καὶ ἦγον, ἔφευγον ἐπὶ τὸν
χάρακα· ὡς δὲ κἀκεῖνον ἔγνωσαν κατεχόμενον ὑπὸ
τῶν πεζῶν, ἀποροῦντες ὅπῃ τράποιντο συνέτεινον
εἰς ὕλας τε καὶ ὄρη. διωκόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ψιλῶν
καὶ τῶν ἱππέων ὀλίγοι μέν τινες ἐσώθησαν, οἱ δὲ
πλείους διεφθάρησαν. καὶ μετὰ τὴν συμφορὰν ταύ-
την πρεσβευσάμενοι πάλιν εἰς Ῥώμην εἰρήνης τυγ-
χάνουσιν οἵας ἐβούλοντο. ἔτι γὰρ ὁ πρὸς τὰς Λα-
τίνων πόλεις συνεστηκὼς τοῖς Ῥωμαίοις πόλεμος
ἀναγκαίας ἐποίει τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἐχθροὺς ἀνο-
χάς τε καὶ διαλύσεις.*

XXXXI. *Τετάρτῳ δὲ μάλιστα μετὰ τόνδε τὸν
πόλεμον ἐνιαυτῷ Μάρκιος ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς
τήν τε πολιτικὴν δύναμιν ἄγων καὶ τὴν συμμαχικὴν
μεταπεμψάμενος ὅσην ἐδύνατο πλείστην ἐστράτευσεν
ἐπὶ Οὐιεντανοὺς καὶ πολλὴν τῆς χώρας αὐτῶν ἐδῄω-
σεν. ἐκεῖνοι δ᾽ ἤρξαντο ἐνιαυτῷ πρότερον εἰς τὴν* 528
*Ῥωμαίων γῆν ἐμβαλόντες καὶ πολλὰς μὲν ἁρπαγὰς
χρημάτων, πολὺν δὲ φθόρον ἀνθρώπων ποιήσαντες·
στρατιᾶς δὲ πολλῆς παρὰ τῶν Οὐιεντανῶν ἐξελθού-
σης καὶ πέραν τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ πρὸς τῇ Φιδη-
ναίων πόλει χάρακα θεμένης ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν
ἦγεν ὡς εἶχε τάχους καὶ πρῶτον μὲν τῶν ἐπὶ τὴν
χώραν ἐξόδων αὐτοὺς ἀπέκλεισεν ἱπποκρατῶν, ἔπειτ᾽
εἰς παράταξιν προελθεῖν ἀναγκάσας ἐνίκησε καὶ τοῦ
χάρακος αὐτῶν ἐκράτησε. χωρήσαντος δὲ αὐτῷ καὶ
τούτου κατὰ γνώμην τοῦ πολέμου τὴν ἐπινίκιον
πομπὴν καὶ τὸν εἰωθότα θρίαμβον τοῖς θεοῖς κατή-*

γαγεν εἰς τὴν πόλιν ἀφικόμενος. δευτέρῳ δ' ὕστερον ἔτει πάλιν τῶν Οὐιεντανῶν λυσάντων ἃς ἐποιήσαντο πρὸς αὐτὸν ἀνοχὰς καὶ τὰς ἁλὰς ἀξιούντων ἀπολαβεῖν, ὧν ἐπὶ Ῥωμύλου βασιλέως καθ' ὁμολογίας ἀπέ-
529 στησαν, ἑτέραν τίθεται πρὸς αὐτοὺς μάχην πρὸς ταῖς ἁλαῖς μείζονα τῆς προτέρας, ἣν εὐπετῶς ἐνίκησε, καὶ τὰς ἁλὰς ἐξ ἐκείνου κατεῖχεν ἀναμφιλόγως. τὰ δὲ ἀριστεῖα καὶ ἐκ ταύτης ἔλαβε τῆς μάχης ὁ τῶν ἱππέων ἡγεμὼν Ταρκύνιος, καὶ αὐτὸν ὁ Μάρκιος ἄνδρα πάντων κράτιστον ἡγησάμενος τά τε ἄλλα σεμνύνων διετέλει καὶ εἰς τὸν τῶν πατρικίων τε καὶ βουλευτῶν ἀριθμὸν κατέγραψεν. ἐγένετο δὲ καὶ πρὸς τὸ τῶν Οὐολούσκων ἔθνος τῷ Μαρκίῳ πόλεμος ληστηρίων κἀκεῖθεν ἐξιόντων ἐπὶ τοὺς τῶν Ῥωμαίων ἀγρούς· καὶ στρατεύσας ἐπ' αὐτοὺς μεγάλῃ χειρὶ πολλὴν περιεβάλετο λείαν πόλει τε αὐτῶν Οὐελίτραις προσκαθεζόμενος ἀπετάφρευε καὶ περιεχαράκου καὶ τειχομαχίαν συνίστατο τῆς ὑπαίθρου κρατῶν. ἐξελθόντων δὲ σὺν ἱκετηρίαις τῶν πρεσβυτάτων καὶ τάς τε βλάβας διαλύσειν ὑποσχομένων, ὡς ἂν ὁ βασιλεὺς δι-
530 καιώσῃ, καὶ τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις ἐπὶ δίκην παρέξειν ὁμολογούντων, ἀνοχὰς πρὸς αὐτοὺς ποιησάμενος καὶ τὰ δίκαια παρ' ἑκόντων λαβὼν εἰρήνην καὶ φιλίαν συντίθεται.

XXXXII. Ἐκ δὲ τοῦ Σαβίνων ἔθνους αὖθις ἕτεροί τινες τῆς Ῥωμαίων οὔπω πεπειραμένοι δυνάμεως, * * πόλιν οἰκοῦντες εὐδαίμονα καὶ μεγάλην, ἐγκαλεῖν μὲν αὐτοῖς οὐδὲν ἔχοντες, φθονεῖν δὲ ταῖς εὐτυχίαις ἀναγκαζόμενοι μείζοσιν ἢ κατὰ λόγον γινομέναις, ἄνθρωποι δεινοὶ τὰ πολέμια τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ ληστηρίων καὶ καταδρομῆς ἀγρῶν ὀλίγοι συνελθόντες ἤρξαντο, ἔπειτα δελεαζόμενοι ταῖς ὠφελείαις

φανερὰν ποιοῦνται στρατείαν ἐπ' αὐτοὺς καὶ τῆς
ὁμόρου πολλὴν λεηλατοῦντες ἐκάκωσαν ἰσχυρῶς. οὐ
μὴν ἐξεγένετό γε αὐτοῖς οὔτε τὰς ὠφελείας ἀπάγειν
οὔτ' αὐτοῖς ἀθώοις ἀπελθεῖν, ἀλλ' ἐκβοηθήσας κατὰ
σπουδὴν ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς καὶ πλησίον τῆς
ἐκείνων παρεμβολῆς θέμενος τὸν χάρακα προελθεῖν 531
αὐτοὺς ἠνάγκασεν εἰς μάχην. ἐγένετο μὲν οὖν μέγας
ἀγὼν καὶ πολλοὶ παρ' ἀμφοτέρων ἔπεσον, ἐκράτησαν
δὲ Ῥωμαῖοι κατὰ τὸ ἔμμονόν τε καὶ φερέπονον, ὧν
ἐθάδες ἦσαν ἐκ πλείστου, καὶ περιεγένοντο παρὰ πολὺ
τῶν Σαβίνων τοῖς τε φεύγουσιν αὐτῶν ἐπὶ τὸν χά-
ρακα σποράσι καὶ ἀσυντάκτοις ἐκποδὸς ἑπόμενοι πο-
λὺν ἐποίουν φόνον. κρατήσαντες δὲ καὶ τῆς παρεμ-
βολῆς αὐτῶν παντοδαπῶν χρημάτων γεμούσης καὶ
τοὺς αἰχμαλώτους, οὓς ἔλαβον οἱ Σαβῖνοι κατὰ τὰς
προνομὰς, ἀπολαβόντες ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. αἱ μὲν
δὴ πολεμικαὶ πράξεις τοῦδε τοῦ βασιλέως αἱ μνήμης
καὶ λόγου παρὰ Ῥωμαίοις τυγχάνουσαι τοιαίδε τινὲς
λέγονται γενέσθαι· πολιτικαὶ δὲ ἃς ἔρχομαι λέξων. 532

XXXXIII. Πρῶτον μὲν τῇ πόλει μοῖραν οὐ μι-
κρὰν προσέθηκεν ἐντειχίσας τὸν λεγόμενον Ἀουεντῖ-
νον· ἔστι δὲ λόφος ὑψηλὸς ἐπιεικῶς ὀκτωκαίδεκά που
σταδίων τὴν περίμετρον, ὃς τότε μὲν ὕλης παντοδα-
πῆς μεστὸς ἦν, πλείστης δὲ καὶ καλλίστης τῆς δάφνης,
ἐφ' ἧς Λαυρῆτον ὑπὸ Ῥωμαίων καλεῖται τόπος τις
ἐξ αὐτοῦ· νῦν δὲ οἰκιῶν ἐστι πλήρης ἅπας, ἔνθα σὺν
πολλοῖς ἄλλοις καὶ τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὸν ἵδρυται,
εἴργεται δὲ ἀφ' ἑτέρου τῶν συμπεριεχομένων τῇ
Ῥώμῃ λόφων τοῦ καλουμένου Παλλαντίου, περὶ ὃν ἡ 533
πρώτη κατασκευασθεῖσα πόλις ἱδρύθη, βαθείᾳ καὶ
στενῇ φάραγγι. ἐν δὲ τοῖς ὕστερον χρόνοις ἐχώσθη
πᾶς ὁ μεταξὺ τῶν λόφων αὐλών. τοῦτον δὴ τὸν λό-

φον ἐπιτείχισμα κατὰ τῆς πόλεως ὁρῶν ἐσόμενον, εἴ τις αὐτῇ ἐπίοι στρατὸς τείχει καὶ τάφρῳ περιέλαβε καὶ τοὺς μεταχθέντας ἐκ Τελλήνης τε καὶ Πολιτωρίου καὶ τῶν ἄλλων πόλεων ὅσων ἐκράτησεν ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ καθίδρυσεν. ἓν μὲν δὴ τοῦτο τὸ πολίτευμα τοῦ βασιλέως παραδίδοται καλὸν ἅμα καὶ πραγματικόν, ἐξ οὗ μείζονά τε συνέβη γενέσθαι τὴν πόλιν ἑτέρας προσθέσει πόλεως καὶ πολλῇ χειρὶ πολεμίων ἐπιστρατευσάντων ἧττον εὔληπτον·

XXXXIIII. Ἕτερον δέ τι τοῦ προειρημένου πολιτεύματος κρεῖττον, ὃ καὶ τοῖς κατὰ τὸν βίον ἅπασιν εὐδαιμονεστέραν αὐτὴν ἐποίησε καὶ πραγμάτων ἐπῆρεν ἅψασθαι γενναιοτέρων. τοῦ γὰρ Τεβέριος ποταμοῦ καταβαίνοντος μὲν ἐκ τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν, παρ'
534 αὐτὴν δὲ τὴν Ῥώμην ῥέοντος, ἐμβάλλοντος δ' εἰς αἰγιαλοὺς ἀλιμένους καὶ προσεχεῖς, οὓς τὸ Τυρρηνικὸν ποιεῖ πέλαγος, μικρὰ δὲ καὶ οὐκ ἄξια λόγου τὴν Ῥώμην ὠφελοῦντος διὰ τὸ μηθὲν ἐπὶ ταῖς ἐκβολαῖς ἔχειν φρούριον, ὃ τὰς εἰσκομιζομένας διὰ θαλάττης καὶ καταγομένας ἄνωθεν ἀγορὰς ὑποδέξεταί τε καὶ ἀμείψεται τοῖς ἐμπορευομένοις, ἱκανοῦ δὲ ὄντος ἄχρι μὲν τῶν πηγῶν ποταμηγοῖς σκάφεσιν εὐμεγέθεσιν ἀναπλεῖσθαι, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν Ῥώμην καὶ θαλαττίαις ὁλκάσι μεγάλαις, ἐπίνειον ἔγνω κατασκευάζειν ἐπὶ ταῖς ἐκβολαῖς αὐτοῦ λιμένι χρησάμενος αὐτῷ τῷ στόματι τοῦ ποταμοῦ. εὐρύνεταί τε γὰρ ἐπιπολὺ τῇ θαλάττῃ συνάπτων καὶ κόλπους λαμβάνει μεγάλους, οἵους οἱ κράτιστοι τῶν θαλαττίων λιμένων· ὃ δὲ μάλιστα θαυμάσειεν ἄν τις, οὐκ ἀποκλείεται τοῦ στόματος ὑπὸ τῆς θαλαττίας θινὸς ἐμφραττόμενος, ὃ πάσχουσι πολλοὶ καὶ τῶν μεγάλων ποταμῶν, οὐδ' εἰς ἕλη καὶ τέλματα πλανώμενος ἄλλοτε ἄλλῃ προκατανα-

λίσκεται πρὶν ἢ τῇ θαλάττῃ συνάψαι τὸ ῥεῖθρον, ἀλλὰ ναυσιπέρατός ἐστιν ἀεὶ καὶ δι' ἑνὸς ἐκδίδωσι τοῦ γνησίου στόματος ἀνακόπτων τὰς πελαγίους ῥαχίας τῆς θαλάττης, καίτοι πολὺς αὐτόθι γίνεται καὶ χαλεπὸς ὁ πνέων ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἄνεμος. αἱ μὲν οὖν ἐπίκωποι νῆες ὁπηλίκαι ποτ' ἂν οὖσαι τύχωσι καὶ τῶν ὁλκάδων αἱ μέχρι τρισχιλιοφόρων εἰσάγουσί τε διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ μέχρι τῆς Ῥώμης εἰρεσίᾳ καὶ ῥύμασι παρελκόμεναι κομίζονται, αἱ δὲ μείζους πρὸ τοῦ στόματος ἐπ' ἀγκυρῶν σαλεύουσαι ταῖς ποταμηγοῖς ἀπογεμίζονταί τε καὶ ἀντιφορτίζονται σκάφαις. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τοῦ τε ποταμοῦ καὶ τῆς θαλάττης ἀγκῶνι πόλιν ὁ βασιλεὺς ἐντειχίσας, ἣν 536 ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος Ὠστίαν ὠνόμασεν, ὡς δ' ἂν ἡμεῖς εἴποιμεν θύραν, οὐ μόνον ἠπειρῶτιν, ἀλλὰ καὶ θαλαττίαν παρεσκεύασε τὴν Ῥώμην γενέσθαι καὶ τῶν διαποντίων ἀγαθῶν ἔγευσεν.

XXXXV. Ἐτείχισε δὲ καὶ τὸ καλούμενον Ἰανίκολον ὄρος ὑψηλὸν ἐπέκεινα τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ κείμενον καὶ φρουρὰν ἱκανὴν ἐν αὐτῷ κατέστησεν ἀσφαλείας ἕνεκα τῶν διὰ τοῦ ποταμοῦ πλεόντων· ἐλῄστευον γὰρ οἱ Τυρρηνοὶ τοὺς ἐμπόρους ἅπασαν κατέχοντες τὴν ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ χώραν· καὶ τὴν ξυλίνην γέφυραν, ἣν ἄνευ χαλκοῦ καὶ σιδήρου δεδέσθαι θέμις ὑπ' αὐτῶν διακρατουμένην τῶν ξύλων, ἐκεῖνος ἐπιθεῖναι τῷ Τεβέρει λέγεται, ἣν ἄχρι τοῦ παρόντος φυλάττουσιν ἱερὰν εἶναι νομίζοντες. εἰ δέ τι πονήσειεν αὐτῆς μέρος οἱ ἱεροφάνται θεραπεύουσι θυσίας τινὰς ἐπιτελοῦντες ἅμα τῇ κατασκευῇ πατρίους. ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς 537 ὁ βασιλεὺς οὗτος ἱστορίας ἄξια καὶ τὴν Ῥώμην οὐκ ὀλίγῳ κρείττονα παραδοὺς τοῖς ἐπιγινομένοις ἧς αὐ-

τὸς παρέλαβεν, ἔτη τέτταρα πρὸς τοῖς εἴκοσι τὴν βασιλείαν κατασχὼν ἀποθνήσκει δύο καταλιπὼν υἱούς, τὸν μὲν ἔτι παῖδα τὴν ἡλικίαν, τὸν δὲ πρεσβύτερον ἀρτίως γενειῶντα.

XXXXVI. *Μετὰ δὲ τὸν Ἄγκου Μαρκίου θάνατον ἡ βουλὴ πάλιν ἐπιτρέψαντος αὐτῇ τοῦ δήμου πολιτείαν ἣν ἐβούλετο καταστήσασθαι μένειν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔγνω καὶ ἀποδείκνυσι μεσοβασιλεῖς. οἱ δὲ συναγαγόντες εἰς ἀρχαιρεσίας τὸ πλῆθος αἱροῦνται βασιλέα Λεύκιον Ταρκύνιον. βεβαιωσάντων δὲ καὶ τῶν παρὰ τοῦ δαιμονίου σημείων τὰ κριθέντα ὑπὸ τοῦ πλήθους παραλαμβάνει τὴν βασιλείαν ἐνιαυτῷ δευτέρῳ μάλιστα τῆς μιᾶς καὶ τετταρακοστῆς ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα Κλεώνδας Θηβαῖος, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἡνιοχίδου. γονέων δ' ὁποίων τινῶν οὗτος ὁ Ταρκύνιος ἦν καὶ πατρίδος ἐξ ἧς ἔφυ καὶ δι' ἅστι-
538 νας αἰτίας εἰς Ῥώμην ἀφίκετο καὶ δι' οἵων ἐπιτηδευμάτων ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρῆλθεν, ὡς ἐν ταῖς ἐπιχωρίοις συγγραφαῖς εὗρον ἐρῶ. Κορίνθιός τις ἀνὴρ ὄνομα Δημάρατος ἐκ τῆς Βακχιαδῶν συγγενείας ἐμπορεύεσθαι προελόμενος ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁλκάδα τε οἰκείαν ἄγων καὶ φόρτον ἴδιον. ἐξεμπολήσας δὲ τὸν φόρτον ἐν ταῖς Τυρρηνῶν πόλεσιν εὐδαιμονούσαις μάλιστα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ τότε καὶ μεγάλα κέρδη περιβαλόμενος ἐκεῖθεν οὐκέτι εἰς ἄλλους ἐβούλετο κατάγεσθαι λιμένας, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν εἰργάζετο συνεχῶς θάλατταν Ἑλληνικόν τε φόρτον εἰς Τυρρηνοὺς κομίζων καὶ Τυρρηνικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα φέρων καὶ γίνεται πάνυ πολλῶν χρημάτων κύριος. ἐπικαταλαβούσης δὲ στάσεως τὴν Κόρινθον καὶ τῆς Κυψέλου τυραννίδος ἐπανισταμένης τοῖς Βακχιάδαις οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι δοκῶν ἐν τυραννίδι ζῆν πολλὰ*

κεκτημένος ἄλλως τε καὶ τῆς ὀλιγαρχικῆς οἰκίας ὑπάρχων, συνεσκευασμένος τὴν οὐσίαν ὅσην οἷός τ' 539
ἦν ᾤχετο πλέων ἐκ τῆς Κορίνθου. ἔχων δὲ φίλους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς Τυρρηνῶν διὰ τὰς συνεχεῖς ἐπιμιξίας, μάλιστα δ' ἐν Ταρκυνίοις πόλει μεγάλῃ τε καὶ εὐδαίμονι τότε οὔσῃ, οἶκόν τε αὐτόθι κατασκευάζεται καὶ γυναῖκα ἐπιφανῆ κατὰ γένος ἄγεται. γενομένων δ' αὐτῷ δυεῖν παίδων Τυρρηνικὰ θέμενος αὐτοῖς ὀνόματα, τῷ μὲν Ἄρροντα, τῷ δὲ Λοκόμωνα καὶ παιδεύσας ἀμφοτέρους Ἑλληνικήν τε καὶ Τυρρηνικὴν παιδείαν, εἰς ἄνδρας ἐλθοῦσιν αὐτοῖς γυναῖκας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων λαμβάνει.

XXXXVII. Καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ὁ μὲν πρεσβύτερος αὐτοῦ τῶν παίδων γένος οὐδὲν καταλιπὼν ἐμφανὲς ἀποθνήσκει. καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας αὐτὸς ὁ Δημάρατος ὑπὸ λύπης τελευτᾷ κληρονόμον ἁπάσης τῆς οὐσίας τὸν περιλειπόμενον τῶν παίδων Λοκόμωνα καταλιπών· ὃς παραλαβὼν τὸν πατρικὸν πλοῦτον μέγαν ὄντα πολιτεύεσθαί τε καὶ τὰ κοινὰ πράττειν καὶ ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἀστῶν εἶναι προῄρητο.
ἀπελαυνόμενος δὲ πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων 540
καὶ οὐχ ὅπως ἐν τοῖς πρώτοις ἀριθμούμενος, ἀλλ' οὐδ' ἐν τοῖς μέσοις, ἀνιαρῶς ἔφερε τὴν ἀτιμίαν. ἀκούων δὲ περὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως, ὅτι πάντας ἀσμένως ὑποδεχομένη τοὺς ξένους ἀστοὺς ποιεῖται καὶ τιμᾷ κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστον, ἐκεῖ μετενέγκασθαι τὴν οἴκησιν ἔγνω τά τε χρήματα πάντα συσκευασάμενος καὶ τὴν γυναῖκα ἐπαγόμενος καὶ τῶν ἄλλων φίλων καὶ οἰκείων τοὺς βουλομένους· ἐγένοντο δὲ οἱ συναπαίρειν αὐτῷ προθυμηθέντες συχνοί. ὡς δὲ κατὰ τὸ καλούμενον Ἰανίκολον ἦσαν, ὅθεν ἡ Ῥώμη τοῖς ἀπὸ Τυρρηνίας ἐρχομένοις πρῶτον ἀφορᾶται, κατα-

πτὰς ἀετὸς ἄφνω καὶ τὸν πῖλον αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῆς
κεφαλῆς κείμενον ἁρπάσας, ἄνω πάλιν ἀνέπτη κατὰ
τὴν ἐγκύκλιον αἰώραν φερόμενος καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ
περιέχοντος ἀέρος ἀπέκρυψεν· ἔπειτ᾽ ἐξαίφνης ἐπι-
τίθησι τῷ Λοκόμωνι τὸν πῖλον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν
ἁρμόσας ὡς πρότερον ἥρμοστο. θαυμαστοῦ δὲ καὶ
παραδόξου πᾶσι τοῦ σημείου φανέντος ἡ γυνὴ τοῦ
541 Λοκόμωνος ὄνομα Τανακύλλα ἐμπειρίαν ἱκανὴν ἐκ
πατέρων ἔχουσα τῆς Τυρρηνικῆς οἰωνοσκοπίας, λα-
βοῦσα μόνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν συνόντων ἠσπάσατό τε
καὶ ἀγαθῶν ἐλπίδων ἐνέπλησεν ὡς ἐξ ἰδιωτικῆς τύ-
χης εἰς ἐξουσίαν βασιλικὴν ἐλευσόμενον. σκοπεῖν
μέντοι συνεβούλευεν ὅπως παρ᾽ ἑκόντων λήψεται
Ῥωμαίων τὴν ἡγεμονίαν ἄξιον τῆς τιμῆς ταύτης ἑαυ-
τὸν παρασχών.

XXXXVIII. Ὁ δὲ περιχαρὴς τῷ σημείῳ γενόμε-
νος ἐπειδὴ ταῖς πύλαις ἤδη συνήγγιζεν, εὐξάμενος
τοῖς θεοῖς ἐπιτελῆ γενέσθαι τὰ μαντεύματα καὶ σὺν
ἀγαθαῖς εἰσελθεῖν τύχαις παρῆλθεν εἰς τὴν πόλιν·
καὶ μετὰ τοῦτο συνελθὼν εἰς λόγους Μαρκίῳ τῷ βα-
λεῖ πρῶτον μὲν ἑαυτὸν ἐδήλωσεν ὅστις ἦν, ἔπειθ᾽
ὅτι κατοικεῖν ἐν τῇ πόλει βουλόμενος παρήει πᾶσαν
τὴν πατρικὴν οὐσίαν ἐπαγόμενος, ἣν εἰς τὸ κοινὸν
ἔφη τῷ βασιλεῖ καὶ τῇ Ῥωμαίων πόλει τιθέναι μεί-
ζονα οὖσαν ἢ κατ᾽ ἰδιώτην ἄνδρα κεκτῆσθαι. ἀσμένως
δὲ τοῦ βασιλέως αὐτὸν ὑποδεξαμένου καὶ καταχωρί-
542 σαντος ἅμα τοῖς συμπαροῦσιν αὐτῷ Τυρρηνῶν εἰς
φυλήν τε καὶ φράτραν, οἰκίαν τε κατασκευάζεται
τόπον διαλαχὼν τῆς πόλεως τὸν ἀρκοῦντα καὶ γῆς
λαμβάνει κλῆρον. ἐπειδὴ δὲ ταῦτα διῳκήσατο καὶ
τῶν ἀστῶν εἷς ἐγεγόνει, μαθὼν ὅτι Ῥωμαίων ἑκάστῳ
κοινόν τι ὄνομα κεῖται καὶ μετὰ τὸ κοινὸν ἕτερον, ὃ δὴ

συγγενικὸν αὐτοῖς ἐστι καὶ πατρωνυμικὸν, ἐξομοιοῦσθαι καὶ κατὰ τοῦτο αὐτοῖς βουλόμενος Λεύκιον μὲν ἀντὶ Λοκόμωνος ἑαυτῷ τίθεται τὸ κοινὸν ὄνομα, Ταρκύνιον δὲ τὸ συγγενικὸν ἐπὶ τῆς πόλεως ἐν ᾗ γενέσεώς τε καὶ τροφῆς ἔτυχε· βασιλέως τε φίλος ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ γίνεται δῶρα διδοὺς, ὧν αὐτὸν ἐν χρείᾳ μάλιστα γινόμενον ᾐσθάνετο καὶ χρήματα παρέχων εἰς τὰς πολεμικὰς χρείας ὅσων ἐδεῖτο, ἐν δὲ ταῖς στρατείαις πάντων κράτιστα πεζῶν τε καὶ ἱππέων ἀγωνιζόμενος γνώμης τε ὅπου δεήσειεν ἀγαθῆς ἐν τοῖς πάνυ φρονίμοις τῶν συμβούλων ἀριθμούμενος. 543 γενόμενος δὲ παρὰ τῷ βασιλεῖ τίμιος οὐδὲ τῆς ἄλλης Ῥωμαίων εὐνοίας διήμαρτεν, ἀλλὰ καὶ τῶν πατρικίων πολλοὺς ταῖς εὐεργεσίαις ὑπηγάγετο καὶ τὸ δημοτικὸν πλῆθος οἰκείως ἔχειν ἑαυτῷ παρεσκεύασεν εὐπροσηγόροις τε ἀσπασμοῖς καὶ κεχαρισμέναις ὁμιλίαις καὶ χρημάτων μεταδόσει καὶ ταῖς ἄλλαις φιλοφροσύναις.

XXXXVIIII. Τοιοῦτος μὲν δή τις ὁ Ταρκύνιος ἦν καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ζῶντός τε Μαρκίου πάντων ἐγένετο Ῥωμαίων ἐπιφανέστατος καὶ τελευτήσαντος ἐκείνου τῆς βασιλείας ὑπὸ πάντων ἄξιος ἐκρίθη. ἐπειδὴ δὲ παρέλαβε τὴν ἀρχὴν, πρῶτον μὲν ἐπολέμησε τοῖς καλουμένοις Ἀπιολανοῖς πόλει τοῦ Λατίνων ἔθνους οὐκ ἀφανεῖ. οἱ γὰρ Ἀπιολανοὶ καὶ οἱ ἄλλοι σύμπαντες Λατῖνοι μετὰ τὸν Ἄγκου Μαρκίου θάνατον λελύσθαι τὰς περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογίας οἰόμενοι λῃστείαις τε καὶ προνομαῖς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐπόρθουν· ἀνθ' ὧν τιμωρήσασθαι βουλόμενος αὐτοὺς ὁ Ταρκύνιος ἐξεστράτευσε πολλῇ δυνάμει καὶ τῆς γῆς αὐτῶν τὴν κρατίστην ἐδῄωσεν· ἀφικομένης δ' ἐκ τῶν πλησιοχώρων Λατίνων ἐπικου- 544

ρίας μεγάλης τοῖς Ἀπιολανοῖς διττὰς τίθεται πρὸς αὐτοὺς μάχας, κρατήσας δ' ἐν ἀμφοτέραις περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ἐγίνετο καὶ προσῆγε τοῖς τείχεσι τὰς δυνάμεις ἐκ διαδοχῆς· οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως ὀλίγοι τε πρὸς πολλοὺς μαχόμενοι καὶ κατ' οὐδένα καιρὸν ἀναπαύσεως τυγχάνοντες ἐξηρέθησαν σὺν χρόνῳ. ἁλούσης δὲ κατὰ κράτος τῆς πόλεως οἱ μὲν πλείους τῶν Ἀπιολανῶν μαχόμενοι κατεσφάγησαν, ὀλίγοι δὲ τὰ ὅπλα παραδόντες ἅμα τοῖς ἄλλοις λαφύροις ἐπράθησαν, παῖδές τε αὐτῶν καὶ γυναῖκες ἀνδραποδισθέντες ὑπὸ Ῥωμαίων ἀπήχθησαν, καὶ ἡ πόλις διαρπασθεῖσα ἐνεπρήσθη. ταῦτα διαπραξάμενος ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ τεῖχος ἐκ θεμελίων κατασκάψας ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπ' οἴκου καὶ μετὰ τοῦθ' ἑτέραν στρατιὰν ἀπῆγεν ἐπὶ τὴν Κρουστομερίνων πόλιν. αὕτη δὲ ἀποικία μὲν ἦν Λατίνων, προσεχώρησε δὲ Ῥωμαίοις ἐπὶ τῆς Ῥωμύλου δυναστείας· Ταρκυνίου δὲ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντος τὰ Λατίνων αὖθις ἤρξατο
545 φρονεῖν. οὐ μὴν ἐδέησέ γε καὶ ταύτην πολιορκίᾳ τε παραστήσασθαι καὶ πόνῳ· μαθόντες γὰρ οἱ Κρουστομερῖνοι τό τε πλῆθος τῆς ἡκούσης ἐπ' αὐτοὺς δυνάμεως καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν οὐδεμιᾶς αὐτοῖς ἐπικουρίας παρὰ τῶν ἄλλων Λατίνων ἀφικομένης ἀνέῳξαν τὰς πύλας καὶ προελθόντες οἱ πρεσβύτατοι τῶν πολιτῶν καὶ τιμιώτατοι παρεδίδοσαν αὐτῷ τὴν πόλιν ἀξιοῦντες ἐπιεικῶς σφισι χρήσασθαι καὶ μετρίως. τῷ δὲ κατ' εὐχὴν τὸ πρᾶγμα ἐφάνη καὶ παρελθὼν εἰς τὸ τεῖχος ἀπέκτεινε μὲν οὐδένα Κρουστομερίνων, ὀλίγους δὲ πάνυ τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως φυγαῖς ἀιδίοις ἐζημίωσε, τοῖς δ' ἄλλοις ἅπασι τὰ σφέτερα συνεχώρησεν ἔχειν καὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας μετέχειν ὡς πρότερον, τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι

παρακινῆσαι χάριν ἐποίκους αὐτοῖς κατέλιπε ʽΡω-
μαίους.

L. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ Νωμεντανοῖς διανοηθεῖσι
τῶν αὐτῶν τυχεῖν ἐξεγένετο. καὶ γὰρ οὗτοι ληστήρια 546
πέμποντες ἐπὶ τοὺς ʽΡωμαίων ἀγροὺς πολέμιοι κατ-
έστησαν αὐτοῖς ἐκ τοῦ προφανοῦς ταῖς Λατίνων πε-
ποιθότες συμμαχίαις· στρατεύσαντος δ' ἐπ' αὐτοὺς
Ταρκυνίου καὶ τῆς Λατίνων ἐπικουρίας ὑστεριζούσης
οὐχ οἷοί τε ὄντες αὐτοὶ πρὸς τοσαύτην δύναμιν ἀντέ-
χειν, ἱκετηρίας ἀναλαβόντες ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως
καὶ παρέδοσαν ἑαυτούς. οἱ δὲ τὴν καλουμένην Κολ-
λατίαν κατοικοῦντες ἐπειράθησαν μὲν ἐλθεῖν διὰ
μάχης πρὸς τὰς ʽΡωμαίων δυνάμεις καὶ προῆλθον
ἔξω τῆς πόλεως, ἐν πάσαις δὲ ταῖς συμπλοκαῖς ἐλατ-
τούμενοι καὶ πληγὰς πολλὰς λαμβάνοντες ἠναγκά-
σθησαν πάλιν εἰς τὸ τεῖχος καταφυγεῖν καὶ διεπέμ-
ποντο πρὸς τὰς Λατίνων πόλεις αἰτούμενοι συμμα-
χίαν. ὡς δὲ βραδύτερα τὰ παρ' ἐκείνων ἦν, καὶ κατὰ
πολλὰ μέρη τοῦ τείχους οἱ πολέμιοι τὰς προσβολὰς
ἐποιοῦντο, παραδοῦναι τὴν πόλιν ἠναγκάσθησαν σὺν 547
χρόνῳ. οὐ μέντοι τῆς αὐτῆς μετριότητος ἔτυχον, ἧς
Νωμεντανοί τε καὶ Κρουστομερῖνοι, ἀλλ' ὅπλα τε ὁ
βασιλεὺς ἀφείλετο καὶ εἰς χρήματα ἐζημίωσε καὶ
φρουρὰν κατέλιπεν ἐν τῇ πόλει τὴν ἱκανὴν ἄρχειν τε
αὐτῶν ἔταξε τὴν ἀνυπεύθυνον ἀρχὴν διὰ βίου Ταρ-
κύνιον Ἄρροντα τὸν ἴδιον ἀδελφιδοῦν, ὃς μετὰ τὴν
τελευτὴν τοῦ τε πατρὸς Ἄρροντος καὶ τοῦ πάππου
Δημαράτου γενόμενος οὔτε τῶν πατρῴων οὔτε τῶν
τοῦ πάππου χρημάτων τὴν προσήκουσαν ἐκληρονό-
μησε μοῖραν καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν Ἠγέριος
ἐπωνομάσθη. τοὺς γὰρ ἀπόρους καὶ πτωχοὺς οὕτως
ἐπονομάζουσι ʽΡωμαῖοι. ἐξ οὗ δὲ παρέλαβε τὴν ἐκείνης

τῆς πόλεως ἐπιμέλειαν αὐτός τε Κολλατῖνος ἐπεκλήθη καὶ πάντες οἱ ἀπ᾽ ἐκείνου γενόμενοι. μετὰ δὲ τὴν Κολλατίας παράδοσιν ἐπὶ τὸν καλούμενον Κορνίκολον ὁ βασιλεὺς ἐστράτευσεν· ἦν δὲ κἀκείνη τοῦ Λατί-
548 νων ἔθνους ἡ πόλις. λεηλατήσας δὲ τὴν χώραν αὐτῶν κατὰ πολλὴν ἄδειαν οὐδενὸς ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυνομένου πρὸς αὐτὴν στρατεύεται τὴν πόλιν προκαλούμενος τοὺς ἄνδρας εἰς φιλίαν· οὐ βουλομένων δὲ αὐτῶν εἰς διαλλαγὰς ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦ τείχους τῇ ὀχυρότητι πεποιθότων καὶ συμμαχίας πολλαχόθεν ἥξειν οἰομένων, περὶ πάντα τὸν κύκλον τῆς πόλεως τὴν δύναμιν περιστήσας ἐτειχομάχει. οἱ δὲ Κορνικολανοὶ πολὺν μὲν χρόνον [ἀντεῖχον] ἀνδρείως ἀπομαχόμενοι [καὶ] πολλὰς τοῖς προσβαλοῦσι πληγὰς ἔδοσαν, κάμνοντες δὲ τῇ συνεχείᾳ τῶν πόνων καὶ οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἔτι γνώμην ἅπαντες φυλάττοντες (τοῖς μὲν γὰρ ἐδόκει παραδιδόναι τὴν πόλιν, τοῖς δὲ μέχρι παντὸς ἀντέχειν) δι᾽ αὐτὸ τὸ στασιάζειν μάλιστα καταπονούμενοι κατὰ κράτος ἑάλωσαν. τὸ μὲν οὖν κράτιστον αὐτῶν μέρος ἐν τῇ καταλήψει τῆς πόλεως μαχόμενον διεφθάρη, τὸ δὲ ἀγεννὲς καὶ διὰ τοῦτο σωθὲν ἐν ἀνδραπόδων ἐπράθη λόγῳ γυναιξὶν ὁμοῦ καὶ τέκνοις, ἡ δὲ πόλις αὐτῶν διαρπασθεῖσα ὑπὸ τῶν
549 κεκρατηκότων ἐνεπρήσθη. ἐφ᾽ οἷς οἱ Λατῖνοι χαλεπῶς φέροντες ἐψηφίσαντο κοινῇ στρατιὰν ἐπὶ Ῥωμαίους ἐξαγαγεῖν καὶ παρασκευασάμενοι πολλὴν δύναμιν εἰς τὴν κρατίστην χώραν αὐτῶν ἐνέβαλον, ἐξ ἧς αἰχμαλώτους τε πολλοὺς ἀπήγαγον καὶ λείας ἐγένοντο μεγάλης κύριοι. βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος ἐξῆλθε μὲν ἐπ᾽ αὐτοὺς τὴν εὔζωνόν τε καὶ ἐν ἑτοίμῳ δύναμιν ἐπαγόμενος, οὐκέτι δὲ καταλαβεῖν αὐτοὺς φθάσας εἰς τὴν ἐκείνων χώραν ἐνέβαλε καὶ τὰ ὅμοια

διέθηκε. τοιαῦτα συνέβαινε πολλὰ παραλλὰξ ἑκατέροις ἐπὶ τὰς ὁμόρους χώρας ἐκστρατευομένοις ἐλαττώματά τε καὶ πλεονεκτήματα, μία δὲ αὐτῶν ἐκ παρατάξεως ἐγένετο μάχη Φιδήνης πόλεως πλησίον ἁπάσαις συμβαλόντων ταῖς δυνάμεσιν, ἐν ᾗ πολλοὶ μὲν ἔπεσον ἀμφοτέρων, ἐνίκησαν δὲ Ῥωμαῖοι καὶ τοὺς Λατίνους ἠνάγκασαν λιπόντας τὸν χάρακα νύκτωρ εἰς τὰς ἑαυτῶν πόλεις ἀπελθεῖν.

LI. Μετὰ δὲ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἔχων συντεταγμένην τὴν Ῥωμαίων δύναμιν ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τὰς πόλεις αὐτῶν ἐχώρει λόγους προσφέρων περὶ φιλίας. οἱ δ' οὔτ' ἐν τῷ κοινῷ συνεστῶσαν ἔχοντες δύναμιν οὔτε ταῖς ἰδίαις παρασκευαῖς πεποιθότες ἐδέχοντο τὰς προκλήσεις, καὶ παρεδίδοσαν αὐτῷ τινες τὰς πό- 550
λεις ὁρῶντες, ὅτι ταῖς μὲν ἁλούσαις κατὰ κράτος ἀνδραποδισμοί τε ἠκολούθουν καὶ κατασκαφαί, ταῖς δὲ προσχωρούσαις καθ' ὁμολογίας τὸ πειθαρχεῖν τοῖς κεκρατηκόσι μόνον, ἄλλο δὲ ἀνήκεστον οὐδέν. πρῶτον μὲν οὖν Φικόλνεοι προσέθεντο αὐτῷ πόλις ἀξιόλογος ἐπὶ συγκειμένοις τισὶ δικαίοις, ἔπειτα Καμαρῖνοι, αἷς ἠκολούθησαν ἄλλαι τινὲς πολίχναι μικραὶ καὶ φρούρια ἐχυρά. ἐφ' οἷς ταραχθέντες οἱ λοιποὶ Λατῖνοι καὶ δείσαντες μὴ πᾶν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσηται τὸ ἔθνος εἰς τὴν ἐν Φερεντίνῳ συνελθόντες ἀγορὰν ἐψηφίσαντο τήν τε οἰκείαν δύναμιν ἐξ ἁπάσης πόλεως ἐξάγειν καὶ τῶν πλησιοχώρων ἐθνῶν τὰ κράτιστα παρακαλεῖν, καὶ διεπρεσβεύοντο πρὸς Τυρρηνούς τε καὶ Σαβίνους αἰτούμενοι συμμαχίαν. Σαβῖνοι μὲν οὖν ὑπέσχοντο αὐτοῖς, ἐπειδὰν ἐκείνους ἐμβεβληκότας εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἀκούσωσιν, ἀναλαβόντες καὶ 551
αὐτοὶ τὰ ὅπλα τὴν πλησίον αὐτῶν χώραν λεηλατήσειν· Τυρρηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποστέλλειν ὡμολόγη-

σαν, ἧς ἂν αὐτοὶ μὴ δεηθῶσιν, οὐχ ἅπαντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενόμενοι γνώμης, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι Κλουσῖνοί τε καὶ Ἀρρητῖνοι καὶ Οὐολατερρανοὶ Ῥουσιλανοί τε καὶ ἔτι πρὸς τούτοις Οὐετυλωνιᾶται.

LII. *Ταύταις ἐπαρθέντες ταῖς ἐλπίσιν οἱ Λατῖνοι παρασκευασάμενοι δύναμιν οἰκείαν συχνὴν καὶ τὴν παρὰ Τυρρηνῶν προςλαβόντες εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐνέβαλον, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐκ τοῦ Σαβίνων ἔθνους αἱ τοῦ πολέμου κοινωνήσειν αὐτοῖς ὑποσχόμεναι πόλεις τὴν προσομοροῦσαν αὐταῖς χώραν ἐδῄουν. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς παρασκευασάμενος καὶ αὐτὸς ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ πολλὴν*
552 *καὶ ἀγαθὴν δύναμιν ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους διὰ ταχέων. Σαβίνοις μὲν οὖν ἅμα καὶ Λατίνοις πολεμεῖν καὶ διαιρεῖν εἰς δύο μέρη τὴν δύναμιν οὐκ ἀσφαλὲς ὑπέλαβεν εἶναι, ἅπασαν δὲ τὴν στρατιὰν ἐπὶ Λατίνους ἄγειν ἐβουλεύσατο καὶ τίθεται πλησίον αὐτῶν τὸν χάρακα. κατ᾽ ἀρχὰς μὲν οὖν ὀκνηρῶς εἶχον ἑκάτεροι πάσαις ἀποκινδυνεῦσαι ταῖς δυνάμεσι δεδιότες τὰς ἀλλήλων παρασκευάς, ἀκροβολισμοὺς δὲ κατιόντες ἐκ τῶν ἐρυμάτων οἱ ψιλοὶ παρ᾽ ἑκατέρων συνεχεῖς ἐποιοῦντο καὶ ἦσαν ὡς τὰ πολλὰ ἰσόμαχοι· χρόνῳ δ᾽ ὕστερον ἐμπεσούσης ἀμφοτέροις ἐκ τῶν τοιούτων ἀψιμαχιῶν φιλονεικίας ἐπιβοηθοῦντες ἑκάτεροι τοῖς σφετέροις, ὀλίγοι μὲν τὸ πρῶτον, ἔπειτα σύμπαντες ἠναγκάσθησαν ἐκ τῶν στρατοπέδων προελθεῖν. καὶ καταστάντες εἰς μάχην ἄνδρες οὔτε πολεμικῶν ἀγώνων ἀτριβεῖς οὔτε πλήθει πολὺ ἀποδέοντες ἀλλήλων πεζοί τε καὶ ἱππεῖς προθυμίᾳ τε ὡρμημένοι πρὸς τὸν πόλεμον ὁμοίᾳ καὶ κίνδυνον τὸν ἔσχατον ἀναρριπτεῖν νομίσαντες ἠγωνίσαντο μὲν ἀμφότεροι λόγου ἀξίως, διεκρίθησαν δὲ ἀπ᾽ ἀλλήλων ἰσόμαχοι*

νυκτὸς ἐπιλαβούσης. ἡ μέντοι μετὰ τὸν ἀγῶνα διάνοια 553 ἑκατέρων οὐχ ὁμοία γενομένη φανεροὺς ἐποίησε τοὺς κρεῖττον ἀγωνισαμένους τῶν ἑτέρων· τῇ γὰρ ἑξῆς ἡμέρᾳ Λατῖνοι μὲν οὐκέτι προήεσαν ἐκ τοῦ χάρακος, ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐξαγαγὼν τὰς δυνάμεις εἰς τὸ πεδίον ἕτοιμος ἦν ἑτέραν ποιεῖσθαι μάχην καὶ μέχρι πολλοῦ κατέσχεν ἐν τάξει τὴν φάλαγγα. ὡς δ' οὐκ ἀντεπεξῄεσαν οἱ πολέμιοι, σκυλεύσας αὐτῶν τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς ἰδίους ἀνελόμενος σὺν πολλῷ αὐχήματι ἀπῆγε τὴν στρατιὰν ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ χάρακα.

LIII. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις ἀφικομένης τοῖς Λατίνοις ἑτέρας παρὰ Τυρρηνῶν συμμαχίας δεύτερος ἀγὼν γίνεται πολὺ μείζων τοῦ προτέρου, ἐξ οὗ νίκην ἀναιρεῖται βασιλεὺς Ταρκύνιος ἐπιφανεστάτην, ἧς αὐτὸς αἴτιος ὡμολογεῖτο ὑπὸ πάντων γεγενῆσθαι. καμνούσης γὰρ ἤδη τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος καὶ κατὰ τὸ ἀριστερὸν κέρας παραρρηγνυμένης μαθὼν τὸ γινόμενον ἐλάττωμα περὶ τοὺς σφετέρους (ἔτυχε δὲ τότε μαχόμενος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος) τὰς κρατίστας 554 τῶν ἱππέων ἴλας ἐπιστρέψας καὶ τῶν πεζῶν τοὺς ἀκμαιοτάτους ἀναλαβὼν ἦγε κατὰ νώτου τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς καὶ παραλλάξας τὸ ἀριστερὸν κέρας ἤλαυνεν ἔτι προσωτέρω τῆς φάλαγγος. ἔπειτα ἐπιστρέψας ἐπὶ δόρυ καὶ τὰ κέντρα προσβαλὼν τοῖς ἵπποις εἰς πλαγίους ἐμβάλλει τοὺς τῶν Τυρρηνῶν λόχους (οὗτοι γὰρ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τῶν πολεμίων μαχόμενοι κέρατος ἐτρέψαντο τοὺς καθ' ἑαυτούς), ἐπιφανεὶς δ' αὐτοῖς ἀπροσδόκητος πολλὴν ἔκπληξιν καὶ ταραχὴν παρέσχεν. ἐν δὲ τούτῳ καὶ ἡ πεζὴ τῶν Ῥωμαίων δύναμις ἀναλαβοῦσα ἑαυτὴν ἐκ τοῦ προτέρου δείματος εἰς ἀντίπαλα ἐχώρει, καὶ μετὰ τοῦτο φόνος τε πολὺς

τῶν Τυρρηνῶν ἐγίνετο καὶ τροπὴ τοῦ δεξιοῦ κέρατος παντελής. Ταρκύνιος δὲ τοῖς ἡγεμόσι τῶν πεζῶν ἀκολουθεῖν κελεύσας ἐν κόσμῳ καὶ βάδην αὐτὸς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἐχώρει τὸ τῶν πολεμίων ἐλαύνων τοὺς ἵππους ἀνὰ κράτος, φθάσας δὲ τοὺς ἐκ τῆς τροπῆς ἀνασωζομένους ἐγκρατὴς γίνεται τοῦ χάρακος εὐθὺς ἐξ ἐφόδου. οἱ γὰρ ἐν αὐτῷ καταλειφθέντες οὔτε τὴν κατασχοῦσαν τοὺς σφετέρους συμφορὰν
555 προεγνωκότες οὔτε τοὺς προσιόντας ἱππεῖς γνωρίσαι διὰ τὸ αἰφνίδιον τῆς ἐφόδου δυνηθέντες εἴασαν αὐτοὺς παρελθεῖν. ἁλούσης δὲ τῆς παρασκευῆς τῶν Λατίνων οἱ μὲν ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς τροπῆς εἰς ἀσφαλῆ καταφυγὴν ὑπὸ τῶν καταλαβομένων αὐτὴν ἱππέων ἀπώλλυντο, οἱ δ᾽ ἐκ τοῦ στρατοπέδου φεύγειν ὁρμήσαντες εἰς τὸ πεδίον ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος ὁμόσε χωρούσης ἀπέθνησκον, οἱ δὲ πλείους αὐτῶν ὠθούμενοί τε ὑπ᾽ ἀλλήλων καὶ καταπατούμενοι περὶ τοῖς σκόλοψιν ἢ κατὰ τὰς τάφρους τὸν οἴκτιστόν τε καὶ ἀγεννέστατον τρόπον διεφθάρησαν· ὥστ᾽ ἠναγκάσθησαν οἱ περιλειπόμενοι τῆς σωτηρίας οὐδένα πόρον εὑρεῖν δυνάμενοι παραδοῦναι τοῖς κεκρατηκόσιν ἑαυτούς. γενόμενος δὲ ὁ Ταρκύνιος πολλῶν σωμάτων τε καὶ χρημάτων ἐγκρατὴς τοὺς μὲν αἰχμαλώτους ἀπέδοτο, τὰ δ᾽ ἐν τῷ χάρακι καταληφθέντα τοῖς στρατιώταις ἐχαρίσατο.

LIIII. Ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Λατίνων ἦγε τὴν δύναμιν, ὡς μάχῃ τὰς μὴ προσχωρούσας αὐτῷ παραστησόμενος· οὐ μὴν ἐδέησέ γε αὐτῷ
556 τειχομαχίας. ἅπαντες γὰρ εἰς ἱκεσίας καὶ δεήσεις ἐτράποντο καὶ πρέσβεις ἀπὸ τοῦ κοινοῦ πέμψαντες καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἠξίουν ἐφ᾽ οἷς αὐτὸς ἠβούλετο καὶ τὰς πόλεις παρέδοσαν. γενόμενος δὲ τῶν

πόλεων κατὰ τάσδε τὰς ὁμολογίας ὁ βασιλεὺς κύριος ἐπιεικέστατα πάσαις προσηνέχθη καὶ μετριώτατα. οὔτε γὰρ ἀπέκτεινεν οὔτε φεύγειν ἠνάγκασεν οὔτε χρήμασιν ἐζημίωσε Λατίνων οὐδένα γῆν τε αὐτοῖς καρποῦσθαι τὴν ἑαυτῶν ἐπέτρεψε καὶ πολιτεύμασι χρήσασθαι τοῖς πατρίοις ἐφῆκεν, ἀποδοῦναι δὲ αὐτοὺς ἐκέλευσε Ῥωμαίοις τούς τε αὐτομόλους καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων θεράποντάς τε ἀποκαταστῆσαι τοῖς δεσπόταις ὅσων ἐγένοντο κατὰ τὰς προνομὰς κύριοι καὶ χρήματα ὅσα ἀφείλοντο τοὺς γεωργοὺς διαλῦσαι καὶ εἴ τι ἄλλο κατέβλαψαν ἢ διέφθειραν ἐν ταῖς εἰσβολαῖς ἐπανορθῶσαι. ταῦτα δὲ ποιήσαντας εἶναι φίλους Ῥωμαίων καὶ συμμάχους ἅπαντα πράττοντας ὅσα ἂν ἐκεῖνοι κελεύωσιν. ὁ μὲν δὴ πρὸς Λατίνους συστὰς Ῥωμαίοις πόλεμος εἰς τοῦτο τὸ τέλος κατέσκηψε, καὶ βασιλεὺς Ταρκύνιος τὸν ἐπινίκιον ἐκ τοῦ πολέμου τούτου κατήγαγε θρίαμβον.

LV. *Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει παραλαβὼν τὴν δύναμιν* 557 *ἐπὶ Σαβίνους ἦγεν ἐκ πολλοῦ τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν παρασκευὴν τὴν ἐφ' ἑαυτοὺς προεγνωκότας. οὐχ ὑπομείναντες δὲ εἰς τὴν ἑαυτῶν χώραν παρεῖναι τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἀντιπαρασκευασάμενοι δύναμιν ἱκανὴν ἐχώρουν ὁμόσε. γενομένης δὲ αὐτοῖς μάχης περὶ τὰ μεθόρια τῆς χώρας ἄχρι νυκτὸς ἐνίκων μὲν οὐδέτεροι, πάνυ δ' ἰσχυρῶς ἐπόνησαν ἀμφότεροι. ταῖς γοῦν ἑξῆς ἡμέραις οὔτε ὁ τῶν Σαβίνων ἡγεμὼν προῆγεν ἐκ τοῦ χάρακος τὰς δυνάμεις οὔτε ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεύς, ἀλλ' ἀναστρατοπεδεύσαντες ἀμφότεροι καὶ τῆς ἀλλήλων γῆς οὐδὲν κακώσαντες ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. γνώμη δ' ἀμφοτέρων ἦν ὁμοία μείζονα δύναμιν ἑτέραν ἐπὶ τὴν ἀλλήλων χώραν ἐξάγειν ἔαρος ἀρχομένου. ἐπεὶ δὲ παρεσκεύαστο αὐτοῖς,*

πρότεροι μὲν ἐξῆλθον οἱ Σαβῖνοι Τυρρηνῶν ἔχοντες
558 [δύναμιν] ἱκανὴν [πρὸς] συμμαχίαν καὶ καταστρατοπεδεύονται Φιδήνης πλησίον περὶ τὰς συμβολὰς τοῦ τε Ἀνίητος καὶ τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ διττοὺς βαλόμενοι τοὺς χάρακας ἐναντίους τε καὶ συνεχεῖς ἀλλήλοις, μέσον ἔχοντες τὸ κοινὸν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ποταμῶν ῥεῖθρον, ἐφ' οὗ κατεσκεύαστο γέφυρα ξυλόφρακτος σκάφαις ἀνεχομένη καὶ σχεδίαις ἡ ποιοῦσα ταχείας τὰς πρὸς ἀλλήλους ἀφίξεις καὶ τὸν χάρακα ἕνα. πυθόμενος δὲ τὴν εἰσβολὴν αὐτῶν ὁ Ταρκύνιος ἐξῆγε καὶ αὐτὸς τὸ Ῥωμαίων στράτευμα καθιδρύεταί τε μικρὸν ἀνωτέρω τῆς ἐκείνων στρατοπεδείας παρὰ τὸν Ἀνίητα ποταμὸν ἐπὶ λόφου τινὸς καρτεροῦ. ἁπάσῃ δὲ προθυμίᾳ πρὸς τὸν πόλεμον ὡρμημένων ἀμφοτέρων οὐδεὶς ἀγὼν ἐκ παρατάξεως οὔτε μείζων οὔτ' ἐλάσσων αὐτοῖς συνέστη. ἔφθασε γὰρ ὁ Ταρκύνιος ἀγχινοίᾳ στρατηγικῇ πάντα συντρίψας τὰ τῶν Σαβίνων πράγματα καὶ τὰς παρεμβολὰς αὐτῶν ἀμφοτέρας ἀράμενος. τὸ δὲ στρατήγημα τοῦ ἀνδρὸς τοιόνδε ἦν·

LVI. Σκάφας ποταμηγοὺς καὶ σχεδίας ξύλων αὔων καὶ φρυγάνων γεμούσας ἔτι δὲ πίσσης τε καὶ
559 θείου παρασκευασάμενος ἐπὶ θατέρου τῶν ποταμῶν, παρ' ὃν αὐτὸς ἐστρατοπεδεύκει, ἔπειτα φυλάξας ἄνεμον οὔριον περὶ τὴν ἑωθινὴν φυλακὴν πῦρ ἐνεῖναι ταῖς ὕλαις ἐκέλευσε καὶ μεθεῖναι τὰς σκάφας καὶ τὰς σχεδίας φέρεσθαι κατὰ ῥοῦν. αἱ δὲ ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ διελθοῦσαι τὸν μεταξὺ πόρον ἐμπίπτουσι τῇ γεφύρᾳ καὶ ἀνάπτουσιν αὐτὴν πολλαχόθεν. τῶν δὲ Σαβίνων ὡς εἶδον ἄφνω πολλὴν φλόγα φερομένην συνδραμόντων ἐπὶ τὴν βοήθειαν καὶ πάντα μηχανωμένων ὅσα σβεστήρια τοῦ πυρὸς ἦν, ἧκεν ὁ Ταρ-

*κύνιος περὶ τὸν ὄρθρον ἄγων συντεταγμένην τὴν Ῥω-
μαίων δύναμιν καὶ προσβαλὼν θατέρῳ χάρακι τῶν
μὲν πλείστων ἐκλελοιπότων τὰς φυλακὰς διὰ τὴν ἐπὶ
τὰ καιόμενα ῥομὴν, ὀλίγων δέ τινων πρὸς ἀλκὴν τρα-
πομένων, ἐγκρατὴς αὐτοῦ γίνεται δίχα πόνου. ἐν ᾧ
δὲ ταῦτα ἐπράττετο χρόνῳ καὶ τὸν ἕτερον τῶν Σα-
βίνων χάρακα τὸν ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ κείμενον
ἑτέρα δύναμις Ῥωμαίων ἐπελθοῦσα αἱρεῖ, ἣ προαπ-
έσταλτο μὲν ὑπὸ Ταρκυνίου περὶ πρῶτον ὕπνον,
διεληλύθει δὲ τὸν ἐκ τῶν δυεῖν ποταμῶν ἕνα γενό-* 560
*μενον ἐν σκάφαις καὶ σχεδίαις καθ᾽ ὃ μέρος περαι-
ουμένη λήσεσθαι τοὺς Σαβίνους ἔμελλε, πλησίον δὲ
τῆς ἑτέρας ἐγεγόνει παρεμβολῆς ἅμα τῷ θεάσασθαι
τὴν γέφυραν καιομένην· τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῇ τὸ σύν-
θημα τῆς ἐφόδου. τῶν δ᾽ ἐν τοῖς χάραξι καταληφθέν-
των οἱ μὲν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μαχόμενοι κατεκόπη-
σαν, οἱ δ᾽ εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν ῥίψαντες
ἑαυτοὺς οὐ δυνηθέντες ὑπερενεχθῆναι τὰς δίνας
κατεπόθησαν· ἐφθάρη δέ τις αὐτῶν μοῖρα οὐκ ὀλίγη
καὶ κατὰ τὴν βοήθειαν τῆς γεφύρας ὑπὸ τοῦ πυρός.
λαβὼν δὲ ὁ Ταρκύνιος ἀμφότερα τὰ στρατόπεδα
τὰ μὲν ἐν αὐτοῖς καταληφθέντα χρήματα τοῖς στρα-
τιώταις ἐπέτρεψε διανείμασθαι, τοὺς δὲ αἰχμα-
λώτους πολλοὺς πάνυ ὄντας Σαβίνων τε αὐτῶν καὶ
Τυρρηνῶν εἰς Ῥώμην ἀγαγὼν διὰ πολλῆς εἶχε
φυλακῆς.*

LVII. *Σαβῖνοι μὲν οὖν ἐγνωσιμάχησαν ἀπὸ τῆς
τότε συμφορᾶς βιασθέντες καὶ πρεσβευτὰς ἀποστεί-
λαντες ἀνοχὰς ἐποιήσαντο τοῦ πολέμου [σπονδὰς] ἑξαε-
τεῖς, Τυρρηνοὶ δὲ ὀργῇ φέροντες ὅτι ἥττηντό τε ὑπὸ* 561
*Ῥωμαίων πολλάκις καὶ ὅτι τοὺς αἰχμαλώτους αὐτοῖς
ὁ Ταρκύνιος οὐκ ἀπεδίδου πρεσβευσαμένοις, ἀλλ᾽ ἐν*

ὁμήρων κατεῖχε λόγῳ, ψήφισμα ποιοῦνται πάσας τὰς τῶν Τυρρηνῶν πόλεις κοινῇ τὸν κατὰ Ῥωμαίων πόλεμον ἐκφέρειν, τὴν δὲ μὴ μετέχουσαν τῆς στρατείας ἔκσπονδον εἶναι. ταῦτα ἐπικυρώσαντες ἐξῆγον τὰς δυνάμεις καὶ διαβάντες τὸν Τέβεριν ἀγχοῦ Φιδήνης τίθενται τὰ ὅπλα. γενόμενοι δὲ τῆς πόλεως ταύτης ἐγκρατεῖς διὰ προδοσίας στασιασάντων πρὸς ἀλλήλους τῶν ἐν αὐτῇ καὶ πολλὰ μὲν σώματα λαβόντες, πολλὴν δὲ λείαν ἐκ τῆς Ῥωμαίων χώρας ἐλαύνοντες ἀπῆλθον ἐπ' οἴκου, φρουρὰν ἐν τῇ Φιδήνῃ καταλιπόντες ἀποχρῶσαν. αὕτη γὰρ ἡ πόλις ὁρμητήριον αὐτοῖς ἔσεσθαι κράτιστον ἐδόκει τοῦ κατὰ Ῥωμαίων πολέμου. βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος εἰς τοὐπιὸν ἔτος Ῥωμαίους τε σύμπαντας καθοπλίσας καὶ παρὰ τῶν συμμάχων ὅσους ἐδύνατο πλείστους παραλαβὼν ἐξῆ-
562 γεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἔαρος ἀρχομένου, πρὶν ἐκείνους συναχθέντας ἐξ ἁπασῶν τῶν πόλεων ἐπ' αὐτὸν ὡς πρότερον ἐλθεῖν· καὶ διελὼν εἰς δύο μοίρας ἅπασαν τὴν δύναμιν τῆς μὲν Ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς αὐτὸς ἡγούμενος ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Τυρρηνῶν ἐστράτευσε, τῆς δὲ συμμαχικῆς, ἐν ᾗ τὸ πλεῖστον μέρος ἦν τῶν Λατίνων, Ἡγέριον τὸν ἑαυτοῦ συγγενῆ στρατηγὸν ἀποδείξας ἐπὶ τοὺς ἐν Φιδήνῃ πολεμίους ἐκέλευσε χωρεῖν. ἡ μὲν οὖν συμμαχικὴ πλησίον τῆς Φιδήνης τὸν χάρακα οὐκ ἐν ἀσφαλεῖ χωρίῳ θεμένη διὰ τὸ καταφρονεῖν τῶν πολεμίων ὀλίγου τινὸς ἐδέησεν ἅπασα διαφθαρῆναι· οἱ γὰρ ἐν τῇ πόλει φρουροὶ βοήθειαν ἑτέραν παρὰ Τυρρηνῶν κρύφα μεταπεμψάμενοι καὶ φυλάξαντες καιρὸν ἐπιτήδειον ἐξελθόντες ἐκ τῆς πόλεως τόν τε χάρακα τῶν πολεμίων ἔλαβον ἐξ ἐφόδου φαύλως φυλαττόμενον καὶ τῶν ἐξεληλυθότων ἐπὶ τὰς προνομὰς πολὺν εἰργάσαντο φόνον.

ἡ δὲ Ῥωμαίων δύναμις ἧς Ταρκύνιος ἡγεῖτο τὴν
Οὐιεντανῶν κείρουσα καὶ λεηλατοῦσα χώραν καὶ
πολλὰς ὠφελείας ἐξενεγκαμένη συνελθούσης ἐξ ἁπα-
σῶν τῶν Τυρρηνίδων πόλεων μεγάλης τοῖς Οὐιεντα- 563
νοῖς ἐπικουρίας εἰς μάχην καταστᾶσα νίκην ἀναμφίλ-
λογον αἱρεῖται· καὶ μετὰ τοῦτο διεξιοῦσα τὴν χώραν
τῶν πολεμίων ἀδεῶς ἐπόρθει γενομένη τε πολλῶν
μὲν σωμάτων ἐγκρατής, πολλῶν δὲ χρημάτων οἷα
ἐξ εὐδαίμονος χώρας, τελευτῶντος ἤδη τοῦ θέρους
οἴκαδε ἀπῄει.

LVIII. Οὐιεντανοὶ μὲν οὖν ἐξ ἐκείνης τῆς μάχης
μεγάλως κακωθέντες οὐκέτι προῄεσαν ἐκ τῆς πόλεως,
ἀλλ' ἀνείχοντο κειρομένην τὴν χώραν ὁρῶντες. βα-
σιλεὺς δὲ Ταρκύνιος τρισὶν εἰσβολαῖς χρησάμενος καὶ
τριετῆ χρόνον ἀποστερήσας τοὺς Οὐιεντανοὺς τῶν ἐκ
τῆς σφετέρας γῆς ἐπικαρπιῶν, ὡς ἔρημον ἐποίησε τὴν
πλείστην καὶ οὐδὲν ἔτι βλάπτειν αὐτὴν εἶχεν, ἐπὶ
τὴν Καιρητανῶν πόλιν ἦγε τὴν δύναμιν, ἣ πρότερον
μὲν Ἄγυλλα ἐκαλεῖτο Πελασγῶν αὐτὴν κατοικούντων,
ὑπὸ δὲ Τυρρηνοῖς γενομένη Καίρητα μετωνομάσθη,
εὐδαίμων δ' ἦν εἰ καί τις ἄλλη τῶν ἐν Τυρρηνίᾳ πό- 564
λεων καὶ πολυάνθρωπος· ἐξ ἧς στρατιὰ μεγάλη μαχη-
σομένη περὶ τῆς χώρας ἐξῆλθε καὶ πολλοὺς μὲν δια-
φθείρασα τῶν πολεμίων, πολλῷ δ' ἔτι πλείους ἀπο-
βαλοῦσα τῶν σφετέρων, εἰς τὴν πόλιν κατέφυγε. τῆς
δὲ χώρας αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι κρατοῦντες ἄφθονα
πάντα παρεχομένης συχνὰς διέτριψαν ἡμέρας, καὶ
ἐπειδὴ καιρὸς ἀπάρσεως ἦν, ἄγοντες ὅσας οἷοί τε ἦσαν
ὠφελείας ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. Ταρκύνιος δ' ἐπειδὴ
τὰ πρὸς Οὐιεντανοὺς ἐχώρησεν αὐτῷ κατὰ νοῦν, ἐπὶ
τοὺς ἐν Φιδήνῃ πολεμίους ἐξάγει τὴν στρατιὰν ἐκ-
βαλεῖν τε βουλόμενος τὴν ἐν αὐτῇ φρουρὰν καὶ τοὺς

παραδόντας τοῖς Τυρρηνοῖς τὰ τείχη τιμωρήσασθαι προθυμούμενος. ἐγένετο μὲν οὖν καὶ ἐκ παρατάξεως μάχη τοῖς Ῥωμαίοις πρὸς τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἐξελθόντας καὶ ἐν ταῖς τειχομαχίαις ἀγὼν καρτερός. ἑάλω δ' οὖν ἡ πόλις κατὰ κράτος, καὶ οἱ μὲν φρουροὶ δεθέντες ἅμα τοῖς ἄλλοις τῶν Τυρρηνῶν αἰχμαλώτοις ἦσαν ἐν φυλακῇ, Φιδηναίων δὲ οἱ δοκοῦντες αἴτιοι γεγονέναι τῆς ἀποστάσεως οἱ μὲν ὑπὸ μαστίγων αἰκισθέντες ἐν τῷ φανερῷ τοὺς αὐχένας ἀπεκόπησαν,
565 οἱ δὲ φυγαῖς ἐζημιώθησαν ἀιδίοις· τὰς δὲ οὐσίας αὐτῶν διέλαχον οἱ καταλειφθέντες Ῥωμαίων ἔποικοί τε καὶ φρουροὶ τῆς πόλεως.

LVIIII. *Τελευταία δὲ μάχη Ῥωμαίων καὶ Τυρρηνῶν ἐγένετο πόλεως Ἠρήτου πλησίον ἐν τῇ Σαβίνων γῇ. δι' ἐκείνης γὰρ ἐποιήσαντο τὴν ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἔλασιν οἱ Τυρρηνοὶ πεισθέντες ὑπὸ τῶν ἐκεῖ δυνατῶν, ὡς συστρατευσομένων σφίσι τῶν Σαβίνων. αἱ γὰρ ἑξαετεῖς αὐτοῖς περὶ τῆς εἰρήνης πρὸς Ταρκύνιον ἀνοχαὶ διεληλύθεσαν ἤδη, καὶ πολλοῖς τῶν Σαβίνων πόθος ἦν ἐπανορθώσασθαι τὰς προτέρας ἥττας ἐπιτεθραμμένης ἐν ταῖς πόλεσι νεότητος ἱκανῆς. οὐ μὴν ἐχώρησέ γε αὐτοῖς ἡ πεῖρα κατὰ νοῦν θᾶττον ἐπιφανείσης τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς, οὐδ' ἐξεγένετο παρ' οὐδεμιᾶς τῶν πόλεων κοινὴν ἀποσταλῆναι τοῖς Τυρρηνοῖς συμμαχίαν, ἀλλὰ ἐθελονταί τινες ἐπεκούρησαν αὐτοῖς ὀλίγοι μισθοῖς μεγάλοις ὑπαχθέντες. ἐκ ταύτης τῆς μάχης μεγίστης τῶν προτέρων γενομένης, ὅσας πρὸς ἀλλήλους ἐπολέ-
566 μησαν, τὰ μὲν Ῥωμαίων πράγματα θαυμαστὴν ὅσην ἐπίδοσιν ἔλαβε νίκην ἐξενεγκαμένων καλλίστην, καὶ βασιλεῖ Ταρκυνίῳ τὴν τροπαιοφόρον πομπὴν κατάγειν ἥ τε βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐψηφίσατο, τὰ δὲ τῶν*

Τυρρηνῶν ἔπεσε φρονήματα πάσας μὲν ἐξαποστειλάντων εἰς τὸν ἀγῶνα τὰς ἐξ ἑκάστης πόλεως δυνάμεις, ὀλίγους δέ τινας ἐκ πολλῶν τοὺς διασωθέντας ὑποδεξαμένων. οἱ μὲν γὰρ ἐν τῇ παρατάξει μαχόμενοι κατεκόπησαν, οἱ δ' ἐν τῇ τροπῇ δυσχωρίαις ἐγκυρήσαντες ἀνεξόδοις παρέδοσαν τοῖς κεκρατηκόσιν ἑαυτούς. τοιαύτης μέντοι συμφορᾶς πειραθέντες οἱ δυνατώτατοι τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἔργον ἐποίησαν ἀνθρώπων φρονίμων. ἑτέραν γὰρ στρατιὰν ἐπ' αὐτοὺς ἐξαγαγόντος βασιλέως Ταρκυνίου συναχθέντες εἰς μίαν ἀγορὰν περὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου διαλέγεσθαι πρὸς αὐτὸν ἐψηφίσαντο καὶ πέμπουσι τοὺς πρεσβυτάτους ἄνδρας καὶ τιμιωτάτους ἐξ ἑκάστης πόλεως αὐτοκράτορας ἀποδείξαντες τῶν περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογιῶν.

LX. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀκούσας αὐτῶν πολλὰ διαλεχθέντων ἐπαγωγὰ πρὸς ἐπιείκειαν καὶ μετριότητα 567 καὶ τῆς συγγενείας, ἧς εἶχε πρὸς τὸ ἔθνος, ὑπομιμνησκόντων ἓν τοῦτο μόνον ἔφη παρ' αὐτῶν βούλεσθαι μαθεῖν, πότερον ἔτι διαφέρονται περὶ τῶν ἴσων καὶ ἐπὶ ῥητοῖς τισι τὰς περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογίας πάρεισι ποιησόμενοι, ἢ συγγινώσκουσιν ἑαυτοῖς κεκρατημένοις καὶ τὰς πόλεις ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ. ἀποκριναμένων δ' αὐτῶν ὅτι καὶ τὰς πόλεις ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ καὶ τὴν εἰρήνην στέρξουσιν ἐφ' οἷς ἄν ποτε δικαίοις αὐτῆς τύχωσι, περιχαρὴς ἐπὶ τούτοις γενόμενος, Ἀκούσατε νῦν, ἔφησεν, ἐφ' οἷς καταλύσομαι τὸν πόλεμον δικαίοις καὶ τίνας ὑμῖν δίδωμι χάριτας· ἐγὼ Τυρρηνῶν οὔτε ἀποκτεῖναί τινα πρόθυμός εἰμι οὔτε φυγάδα ποιῆσαι τῆς πατρίδος οὔτε ἀφαιρέσει τῶν ὑπαρχόντων ζημιῶσαι τάς τε πόλεις ὑμῖν ἀφίημι πάσας ἀφρουρήτους καὶ ἀφορολογήτους καὶ

αὐτονόμους πολιτείας τε κόσμον ἑκάστη φυλάττειν συγχωρῶ τὸν ἀρχαῖον. διδοὺς δὲ ταῦθ' ὑμῖν ἓν οἴομαι δεῖν ἀνθ' ὧν δίδωμι πάντων ὑπάρξαι μοι παρ'
568 ὑμῶν, τὴν ἡγεμονίαν τῶν πόλεων, ἧς κύριος μὲν ἔσομαι καὶ μὴ βουλομένων ὑμῶν ἕως ἂν κρατῶ τοῖς ὅπλοις, παρ' ἑκόντων δὲ μᾶλλον ἢ παρ' ἀκόντων τυχεῖν αὐτῆς βούλομαι. ταῦτ' ἀπαγγέλλετε ταῖς πόλεσιν, ἐγὼ δὲ ὑμῖν ἐκεχειρίαν ἕως ἂν ἀφίκησθε παρέξειν ὑπισχνοῦμαι.

LXI. Ταύτας λαβόντες οἱ πρέσβεις τὰς ἀποκρίσεις ᾤχοντο καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας παρῆσαν οὐ λόγους αὐτῷ μόνον φέροντες ψιλούς, ἀλλὰ καὶ τὰ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκόσμουν αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες στεφανόν τε χρύσεον καὶ θρόνον ἐλεφάντινον καὶ σκῆπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσόσημον καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον, οἷα Λυδῶν τε καὶ Περσῶν ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς, πλὴν οὐ τετράγωνόν γε τῷ σχήματι, καθάπερ ἐκεῖνα ἦν, ἀλλ' ἡμικύκλιον. τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ἀμφιεσμάτων Ῥωμαῖοι μὲν τόγας, Ἕλληνες δὲ τήβεννον καλοῦσιν, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν μα-
569 θόντες· Ἑλληνικὸν γὰρ οὐ φαίνεταί μοι τοὔνομα εἶναι. ὡς δέ τινες ἱστοροῦσι καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις ἐκόμισαν αὐτῷ λαβόντες ἐξ ἑκάστης πόλεως ἕνα. Τυρρηνικὸν γὰρ εἶναι ἔθος ἐδόκει ἑκάστου τῶν κατὰ πόλιν βασιλέων ἕνα προηγεῖσθαι ῥαβδοφόρον ἅμα τῇ δέσμῃ τῶν ῥάβδων πέλεκυν φέροντα· εἰ δὲ κοινὴ γίνοιτο τῶν δώδεκα πόλεων στρατεία, τοὺς δώδεκα πελέκεις ἑνὶ παραδίδοσθαι τῷ λαβόντι τὴν αὐτοκράτορα ἀρχήν. οὐ μὴν ἅπαντές γε συμφέρονται τοῖς ταῦτα λέγουσιν, ἀλλὰ παλαίτερον ἔτι τῆς Ταρκυνίου δυναστείας πελέκεις δώδεκα πρὸ τῶν βασιλέων φέρεσθαί

φασι, καταστήσασθαι δὲ τὸ ἔθος τοῦτο Ῥωμύλον
εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν. οὐθὲν δὲ κω-
λύει τὸ μὲν εὕρημα Τυρρηνῶν εἶναι, χρήσασθαι δ'
αὐτῷ πρῶτον Ῥωμύλον παρ' ἐκείνων λαβόντα, κο-
μισθῆναι δὲ Ταρκυνίῳ σὺν τοῖς ἄλλοις κόσμοις βασι-
λικοῖς καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις, ὥσπέρ γε καὶ νῦν
Ῥωμαῖοι τὰ σκῆπτρα καὶ τὰ διαδήματα δωροῦνται
τοῖς βασιλεῦσι βεβαιοῦντες αὐτοῖς τὰς ἐξουσίας, 570
ἐπεὶ καὶ μὴ λαβόντες γε παρ' ἐκείνων ἔχουσιν
αὐτά.

LXII. Ταύταις ταῖς τιμαῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ εὐ-
θὺς ἐχρήσατο λαβών, ὡς οἱ πλεῖστοι γράφουσι τῶν
Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἀποδοὺς τῇ τε βουλῇ
καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν εἰ ληπτέον αὐτά, ἐπει-
δὴ πᾶσι βουλομένοις ἦν, τότε προσεδέξατο καὶ πάντα
τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ἕως εἰς τὸ χρεὼν μετέστη στέφα-
νόν τε χρύσεον ἐφόρει καὶ πορφυρᾶν ἐσθῆτα ποικί-
λην ἠμπίσχετο καὶ σκῆπτρον ἐλεφάντινον ἔχων ἐπὶ
θρόνου ἐκαθέζετο ἐλεφαντίνου, καὶ οἱ δώδεκα ῥαβ-
δοῦχοι τοὺς πελέκεις φέροντες ἅμα ταῖς ῥάβδοις δι-
κάζοντί τε αὐτῷ παρίσταντο καὶ πορευομένου προ-
ηγοῦντο. οὗτος ὁ κόσμος ἅπασι καὶ τοῖς μετ' ἐκεῖνον
τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἔχουσι παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν
ἐκβολὴν τῶν βασιλέων τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὑπάτοις
ἔξω τοῦ στεφάνου καὶ τῆς ποικίλης ἐσθῆτος· ταῦτα
δ' αὐτῶν ἀφῃρέθη μόνα τὰ φορτικὰ δόξαντα εἶναι
καὶ ἐπίφθονα. πλὴν ὅταν ἐκ πολέμου νίκην κατά- 571
γοντες θριάμβου παρὰ τῆς βουλῆς ἀξιωθῶσι, τότε
καὶ χρυσοφοροῦσι καὶ ποικίλαις ἁλουργίσιν ἀμφιέν-
νυνται. ὁ μὲν οὖν πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς συστὰς Ταρ-
κυνίῳ πόλεμος ἔτη κατασχὼν ἐννέα τοιαύτην ἔσχε
τὴν συντέλειαν.

LXIII. Ἑνὸς δὲ καταλειπομένου τοῦ Σαβίνων ἔθνους ἀντιπάλου Ῥωμαίοις ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς ἄνδρας τε μαχητὰς ἔχοντος καὶ χώραν νεμομένου πολλὴν καὶ ἀγαθὴν καὶ τῆς Ῥώμης οὐ πρόσω κειμένην, πολλὴν ἔσχεν ὁ Ταρκύνιος προθυμίαν καὶ τούτους ὑπαγαγέσθαι καὶ προεῖπεν αὐτοῖς τὸν πόλεμον ἐγκαλῶν ταῖς πόλεσιν, ὅτι τοὺς ὑποσχομένους Τυρρηνοῖς ἐὰν ἀφίκωνται στρατὸν ἄγοντες εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ἐκείνοις μὲν φίλας, Ῥωμαίοις δ' ἐχθρὰς ποιήσειν τὰς σφετέρας πατρίδας οὐκ ἐβούλοντο ἐκδοῦναι. οἱ δὲ ἄσμενοί τε ὑποδέχονται τὸν πόλεμον οὐκ ἀξιοῦντες τοὺς δυνατωτάτους τῶν ἀστῶν ἀφαιρεθῆναι, καὶ πρὶν ἀφικέσθαι Ῥωμαίων δύναμιν ἐπὶ σφᾶς αὐτοὶ 572 στρατὸν ἐξάγουσιν ἐπὶ τὴν ἐκείνων. βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος ὡς ἤκουσε διαβεβηκότας τοὺς Σαβίνους Ἀνίητα ποταμὸν καὶ λεηλατούμενα ὑπ' αὐτῶν τὰ περὶ τὴν παρεμβολὴν ἅπαντα, ἀναλαβὼν τὴν εὐζωνοτάτην Ῥωμαίων νεότητα ὡς εἶχε τάχους ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς διεσπαρμένους ἐπὶ τὰς προνομάς. ἀποκτείνας δὲ πολλοὺς αὐτῶν καὶ τὴν λείαν ὅσην ἦγον ἀφελόμενος ἐγγὺς τῆς ἐκείνων παρεμβολῆς τίθεται τὸν χάρακα καὶ διαλιπὼν ὀλίγας τινὰς ἡμέρας, ἕως ἥ τε λοιπὴ δύναμις ἐκ τῆς πόλεως πρὸς αὐτὸν ἀφίκετο καὶ αἱ παρὰ τῶν συμμάχων ἐπικουρίαι συνήχθησαν, κατέβαινεν εἰς τὸ πεδίον ὡς μαχησόμενος.

LXIIII. Ἰδόντες δὲ τοὺς Ῥωμαίους οἱ Σαβῖνοι προθύμως ἐπὶ τὸν ἀγῶνα χωροῦντας ἐξῆγον καὶ αὐτοὶ τὰς δυνάμεις οὔτε πλήθει λειπόμενοι τῶν πολεμίων οὔτε ἀρετῇ καὶ συμπεσόντες ἐμάχοντο πᾶσαν ἀποδεικνύμενοι τόλμαν, ἕως ἦν αὐτοῖς εἷς μόνος ὁ πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους ἀγών. ἔπειτα μαθόντες ἐπιόντα σφίσι κατὰ νώτου στρατὸν πολεμίων ἕτερον

ἐν τάξει τε καὶ κόσμῳ χωροῦντα καταλιπόντες τὰ 573
σημεῖα τρέπονται πρὸς φυγήν. ἦσαν δὲ Ῥωμαίων ἄνδρες ἐπίλεκτοι πεζοί τε καὶ ἱππεῖς οἱ κατόπιν ἐπιφανέντες τοῖς Σαβίνοις, οὓς ὁ Ταρκύνιος ἐπιτηδείοις χωρίοις διὰ νυκτὸς ἐλόχισε. τούτους δὴ τοὺς ἄνδρας οἱ Σαβῖνοι δείσαντες ἐκ τοῦ ἀδοκήτου σφίσιν ἐπιφαινομένους οὐθὲν ἔτι γενναῖον ἔργον ἀπεδείξαντο, ἀλλ' ὡς κατεστρατηγημένοι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ συμφορᾷ πεπληγότες ἀμάχῳ σώζειν ἑαυτοὺς ἄλλοι κατ' ἄλλας ὁδοὺς ἐπειρῶντο, κἂν τούτῳ μάλιστα πολὺς αὐτῶν φόνος ἐγένετο διωκομένων ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἵππου καὶ πανταχόθεν ἀποκλειομένων· ὥστε ὀλίγους τινὰς ἐξ αὐτῶν κομιδῇ γενέσθαι τοὺς διασωθέντας εἰς τὰς ἔγγιστα πόλεις, τὸ δὲ πλεῖον μέρος ὅσον μὴ κατὰ τὴν μάχην ἔπεσεν ὑποχείριον τοῖς Ῥωμαίοις γενέσθαι· οὐδὲ γὰρ οἱ καταλειφθέντες ἐν τῷ χάρακι τὴν ἔφοδον ἀποκρούσασθαι τῶν ἐπιόντων σφίσιν ἐθάρρησαν οὐδ' εἰς πεῖραν ἦλθον μάχης, ἀλλ' ἐκταραχθέντες ὑπὸ τοῦ παρ' ἐλπίδα κακοῦ παρέδοσαν ἀμαχητὶ σφᾶς τε αὐτοὺς καὶ τὸ ἔρυμα. αἱ μὲν δὴ 574
τῶν Σαβίνων πόλεις ὡς κατεστρατηγημέναι καὶ οὐκ ἀρετῇ τὴν νίκην ἀφῃρημέναι πρὸς τῶν πολεμίων ἀλλὰ δόλῳ μείζονας αὖθις ἀποστέλλειν δυνάμεις παρεσκευάζοντο καὶ στρατηγὸν ἐμπειρότερον. ὁ δὲ Ταρκύνιος μαθὼν τὴν διάνοιαν αὐτῶν συνῆγε τὴν στρατιὰν διὰ τάχους καὶ πρὶν ἐκείνους ἅπαντας δὴ συνελθεῖν φθάνει διαβὰς τὸν Ἀνίητα ποταμόν. ταῦτα μαθὼν ὁ τῶν Σαβίνων στρατηγὸς ἐξῄει μὲν ὡς εἶχε τάχους τὴν νεωστὶ συνηγμένην δύναμιν ἀναλαβὼν καὶ στρατοπεδεύεται πλησίον τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ λόφου τινὸς ὑψηλοῦ καὶ ἀποτόμου, μάχης δὲ ἄρχειν οὐκ ἐδοκίμαζεν ἕως αἱ λοιπαὶ τῶν Σαβίνων δυνάμεις

συνέλθωσιν, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς προνομεύοντας τὴν χώραν ἐκπέμπων αἰεί τινας τῶν ἱππέων καὶ λόχους ἐγκαθίζων ὕλαις ἢ νάπαις εἶργε τοὺς Ῥωμαίους τῶν ἐπὶ τὴν χώραν ἐξόδων.

LXV. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον αὐτοῦ χρωμένου τῷ πολέμῳ πολλαὶ μὲν συμπλοκαὶ κατ' ὀλίγους ψι-
575 λῶν τε καὶ ἱππέων ἐγίνοντο, μάχη δὲ ὁλοσχερὴς ἁπάντων οὐδεμία. ἑλκομένου δὲ τοῦ χρόνου δι' ὀργῆς φέρων τὴν διατριβὴν ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τὴν παρεμβολὴν τῶν πολεμίων τὰς δυνάμεις ἔκρινεν ἄγειν καὶ πολλὰς ἐποιήσατο προσβολάς. ἔπειτα καταμαθὼν τῷ βιαίῳ τῶν τρόπων οὐ ῥᾳδίαν οὖσαν αὐτὴν ἁλῶναι διὰ τὴν ἐχυρότητα τῇ σπάνει τῶν ἐπιτηδείων πολεμεῖν τοὺς ἐν αὐτῇ διέγνω, καὶ παρὰ πάσας τὰς φερούσας ἐπ' αὐτὴν ὁδοὺς φρούρια κατασκευαζόμενος, ξυλίζεσθαί τε αὐτοὺς καὶ χιλὸν ἵπποις συναγαγεῖν καὶ τἆλλα ἐπιτήδεια λαμβάνειν ἐκ τῆς χώρας οὐκ ἐῶν εἰς πολλὴν κατέστησεν ἁπάντων ἀπορίαν· ὥστ' ἠναγκάσθησαν φυλάξαντες νύκτα χειμέριον ὕδασι καὶ ἀνέμῳ φυγεῖν αἰσχρῶς ἐκ τοῦ χάρακος καταλιπόντες ἐν αὐτῷ τά τε ὑποζύγια καὶ τὰς σκηνὰς καὶ τοὺς τραυματίας καὶ τὴν εἰς τὸν πόλεμον παρασκευὴν πᾶσαν.
576 τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἄπαρσιν αὐτῶν καὶ γενόμενοι τοῦ χάρακος ἀμαχητὶ κύριοι σκηνὰς μὲν καὶ ὑποζύγια καὶ χρήματα διήρπασαν, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἀγαγόντες εἰς τὴν Ῥώμην ἀνέστρεψαν. οὗτος ὁ πόλεμος ἔτη πέντε διέμεινε συνεχῶς πολεμούμενος, ἐν ᾧ γῆν ἀμφότεροι τὴν ἀλλήλων πορθοῦντες καὶ μάχας πολλὰς ἐλάττους τε καὶ μείζους μαχόμενοι διετέλεσαν, ὀλίγα μέν τινα καὶ τῶν Σαβίνων διευτυχούντων ἐν τοῖς ἀγῶσι, τὰ δὲ πλεῖστα Ῥωμαίων· ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ μάχῃ τέλος ἔλαβεν ὁλοσχερές. Σαβί-

νοι γὰρ οὐχ ὡς πρότερον ἐκ διαδοχῆς, ἀλλ' ἅμα πάν-
τες οἱ στρατεύσιμον ἔχοντες ἡλικίαν ἐξῆλθον ἐπὶ τὸν
πόλεμον, Ῥωμαῖοί τε σύμπαντες τὰς Λατίνων καὶ Τυρ-
ρηνῶν καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων δυνάμεις παραλαβόν-
τες ἐχώρουν ὁμόσε τοῖς πολεμίοις. ὁ μὲν οὖν τῶν Σαβί-
νων στρατηγὸς διχῆ μερίσας τὰς δυνάμεις δύο ποιεῖται
στρατόπεδα, ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς τρία ποιή-
σας τάγματα καὶ τρεῖς παρεμβολὰς οὐ μακρὰν ἀπ'
ἀλλήλων θέμενος αὐτὸς μὲν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγεῖτο
δυνάμεως, Ἄρροντα δὲ τὸν ἀδελφιδοῦν τῆς Τυρρηνι-
κῆς συμμαχίας ἀπέδειξε στρατηγόν· Λατίνων δὲ καὶ
τῶν ἄλλων συμμάχων ἔταξεν ἄρχειν ἄνδρα γενναῖον 577
μὲν τὰ πολέμια καὶ φρονεῖν τὰ δέοντα ἱκανώτατον,
ξένον δὲ καὶ ἄπολιν· Σερούϊος αὐτῷ προσηγορικὸν
ὄνομα ἦν, Τύλλιος δὲ τὸ συγγενικόν· ᾧ Ῥωμαῖοι
μετὰ τὴν Λευκίου Ταρκυνίου τελευτὴν βασιλεύειν
τῆς πόλεως ἐπέτρεψαν οὐκ οὔσης Ταρκυνίῳ γενεᾶς
ἄρρενος, ἀγάμενοι τὸν ἄνδρα τῆς τε περὶ τὰ πολι-
τικὰ καὶ τῆς περὶ τὰ πολέμια ἀρετῆς. γένος δὲ τοῦ
ἀνδρὸς τοῦδε καὶ τροφὰς καὶ τύχας καὶ τὴν ἐκ τοῦ
θείου γενομένην περὶ αὐτὸν ἐπιφάνειαν, ὅταν κατα
τοῦτο γένωμαι τὸ μέρος τοῦ λόγου, διηγήσομαι.

LXVI. Τότε δ' οὖν, ἐπειδὴ παρεσκεύαστο ἀμ-
φοτέροις τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἐπιτήδεια, συνῄεσαν εἰς
μάχην, εἶχον δὲ τὸ μὲν εὐώνυμον κέρας οἱ Ῥωμαῖοι,
τὸ δὲ δεξιὸν οἱ Τυρρηνοί, κατὰ μέσην δὲ τὴν φά-
λαγγα Λατῖνοι ἐτάχθησαν. γενομένου δὲ ἀγῶνος
καρτεροῦ δι' ὅλης ἡμέρας ἐνίκων οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ
πολὺ καὶ πολλοὺς μὲν ἀποκτείναντες τῶν πολεμίων
ἐν τῇ μάχῃ γενομένους ἄνδρας ἀγαθούς, πολλῷ δ' 578
ἔτι πλείους αἰχμαλώτους λαβόντες ἐν τῇ φυγῇ, τῶν
δὲ παρεμβολῶν ἀμφοτέρων ἐγκρατεῖς γενόμενοι καὶ

χρημάτων μέγαν περιβαλόμενοι πλοῦτον ἀδεῶς ἤδη τῆς ὑπαίθρου πάσης ἐκράτουν, ἣν πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ πᾶσι λωβησάμενοι κακοῖς, ἐπειδὴ τὸ θέρος ἐτελεύτα, λύσαντες τὰς παρεμβολὰς ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. καὶ βασιλεὺς Ταρκύνιος τρίτον ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς τὸν ἐκ τῆσδε τῆς μάχης κατήγαγε θρίαμβον. τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ παρασκευαζομένου πάλιν τοῦ βασιλέως στρατὸν ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Σαβίνων ἐξάγειν καὶ πολιορκίαις αὐτὰς προσάγεσθαι διεγνωκότος, γενναῖον μὲν οὐδὲν ἔτι βούλευμα καὶ νεανικὸν οὐδεμιᾶς ἐγένετο, πᾶσαι δὲ κοινῇ γνώμῃ χρησάμεναι πρὶν εἰς κίνδυνον ἐλθεῖν ἀνδραποδισμοῦ καὶ κατασκαφῆς καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἔγνωσαν. καὶ παρῆσαν ἐξ ἑκάστης πόλεως οἱ κράτιστοι τῶν Σαβίνων πρὸς βασιλέα Ταρκύνιον ἐξεληλυθότα μετὰ πάσης ἤδη δυνάμεως παραδιδόντες αὐτῷ τὰ τείχη καὶ δεό-
579 μενοι μετρίας ποιήσασθαι συμβάσεις. ὁ δὲ ἀσπαστῶς δεξάμενος τὴν ἄνευ κινδύνων ὑποταγὴν τοῦ ἔθνους σπονδάς τε ποιεῖται πρὸς αὐτοὺς ὑπὲρ εἰρήνης τε καὶ φιλίας ἐπὶ ταῖς αὐταῖς ὁμολογίαις, αἷς Τυρρηνοὺς πρότερον ὑπηγάγετο, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπέδωκεν αὐτοῖς ἄνευ λύτρων.

LXVII. *Αὗται αἱ πολεμικαὶ πράξεις βασιλέως Ταρκυνίου μνημονεύονται, εἰρηνικαὶ δὲ καὶ πολιτικαὶ τοιαίδε τινές, οὐδὲ γὰρ αὐτὰς βούλομαι παρελθεῖν ἀμνημονεύτους. εὐθὺς γὰρ ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν τὸν δημοτικὸν ὄχλον οἰκεῖον ἑαυτῷ ποιῆσαι προθυμηθείς, ὥσπερ οἱ πρότεροι βασιλεῖς ἐποίουν, διὰ τοιαύτης εὐεργεσίας ὑπηγάγετο· ἐπιλέξας ἄνδρας ἑκατὸν ἐξ ἁπάντων τῶν δημοτικῶν, οἷς ἀρετήν τινα πολεμικὴν ἢ πολιτικὴν φρόνησιν ἅπαντες ἐμαρτύρουν, πατρικίους ἐποίησε καὶ κατέταξεν εἰς τὸν*

τῶν βουλευτῶν ἀριθμὸν, καὶ τότε πρῶτον ἐγένοντο
Ῥωμαίοις τριακόσιοι βουλευταὶ τέως ὄντες διακόσιοι.
ἔπειτα ταῖς ἱεραῖς παρθένοις, ὑφ᾿ ὧν τὸ ἄσβεστον
φυλάττεται πῦρ, τέτταρσιν οὔσαις δύο προσκατέλεξεν
ἑτέρας· πλειόνων γὰρ ἤδη συντελουμένων ὑπὸ τῆς 580
πόλεως ἱερουργιῶν, αἷς ἔδει τὰς τῆς Ἑστίας παρεῖναι
θυηπόλους, οὐκ ἐδόκουν αἱ τέτταρες ἀρκεῖν. Ταρ-
κυνίου δὲ ἄρξαντος ἠκολούθουν οἱ λοιποὶ βασιλεῖς, καὶ
μέχρι τῶν καθ᾿ ἡμᾶς χρόνων ἓξ ἀποδείκνυνται τῆς
Ἑστίας ἀμφίπολοι. δοκεῖ δὲ καὶ τὰς τιμωρίας, αἷς
κολάζονται πρὸς τῶν ἱεροφαντῶν αἱ μὴ φυλάττου-
σαι τὴν παρθενίαν, ἐκεῖνος ἐξευρεῖν πρῶτος εἴτε
κατὰ λογισμὸν εἴτε ὡς οἴονταί τινες ὀνείρῳ πειθό-
μενος, ὡς μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἐν τοῖς Σιβυλ-
λείοις εὑρεθῆναι χρησμοῖς οἱ τῶν ἱερῶν ἐξηγηταὶ
λέγουσιν· ἐφωράθη γάρ τις ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας
ἱέρεια Πιναρία Ποπλίου θυγάτηρ οὐχ ἁγνὴ προσιοῦσα
τοῖς ἱεροῖς. τρόπος δὲ τιμωρίας ὅστις ἐστὶν, ᾧ κολά-
ζουσι τὰς διαφθαρείσας, ἐν τῇ πρὸ ταύτης δεδήλω-
ταί μοι γραφῇ. τήν τε ἀγορὰν, ἐν ᾗ δικάζουσι καὶ
ἐκκλησιάζουσι καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτελοῦσι πολιτικὰς
πράξεις ἐκεῖνος ἐκόσμησεν ἐργαστηρίοις τε καὶ πα-
στάσι περιλαβὼν, καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως αὐτοσχέ- 581
δια καὶ φαῦλα ταῖς ἐργασίαις ὄντα πρῶτος ᾠκοδο-
μήσατο λίθοις ἁμαξιαίοις εἰργασμένοις πρὸς κανόνα.
ἤρξατο δὲ καὶ τὰς ὑπονόμους ὀρύττειν τάφρους, δι᾿
ὧν ἐπὶ τὸν Τέβεριν ὀχετεύεται πᾶν τὸ συρρέον ἐκ
τῶν στενωπῶν ὕδωρ, ἔργα θαυμαστὰ καὶ κρείττω
λόγου κατασκευασάμενος. ἔγωγ᾿ οὖν ἐν τρισὶ τοῖς
μεγαλοπρεπεστάτοις κατασκευάσμασι τῆς Ῥώμης, ἐξ
ὧν μάλιστα τὸ τῆς ἡγεμονίας ἐμφαίνεται μέγεθος,
τάς τε τῶν ὑδάτων ἀγωγὰς τίθεμαι καὶ τὰς τῶν ὁδῶν

στρώσεις καὶ τὰς τῶν ὑπονόμων ἐργασίας οὐ μόνον
εἰς τὸ χρήσιμον τῆς κατασκευῆς τὴν διάνοιαν ἀνα-
φέρων, ὑπὲρ οὗ κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ, ἀλλὰ
καὶ εἰς τὴν τῶν ἀναλωμάτων πολυτέλειαν, ἣν ἐξ ἑνὸς
ἔργου τεκμήραιτ' ἄν τις Γάιον Ἀκίλλιον ποιησάμενος
582 τοῦ μέλλοντος λέγεσθαι βεβαιωτὴν, ὅς φησιν ἀμε-
ληθεισῶν ποτε τῶν τάφρων καὶ μηκέτι διαρρεομέ-
νων τοὺς τιμητὰς τὴν ἀνακάθαρσιν αὐτῶν καὶ τὴν
ἐπισκευὴν χιλίων μισθῶσαι ταλάντων.

LXVIII. Κατεσκεύασε δὲ καὶ τὸν μέγιστον τῶν
ἱπποδρόμων Ταρκύνιος τὸν μεταξὺ τοῦ τε Αὐεντίνου
καὶ τοῦ Παλλαντίου κείμενον πρῶτος ὑποστέγους
ποιήσας περὶ αὐτὸν καθέδρας· τέως γὰρ ἑστῶτες
ἐθεώρουν ἐπ' ἰκρίοις δοκῶν ξυλίναις σκηναῖς ἐπικει-
μένων· καὶ διελὼν τοὺς τόπους εἰς τριάκοντα φρά-
τρας ἑκάστῃ φράτρᾳ μοῖραν ἀπέδωκε μίαν, ὥστε ἐν
τῇ προσηκούσῃ χώρᾳ καθεζόμενον ἕκαστον θεωρεῖν.
ἔμελλε δὲ ἄρα σὺν χρόνῳ καὶ τοῦτο τὸ ἔργον ἐν τοῖς
583 πάνυ καλοῖς καὶ θαυμαστοῖς κατασκευάσμασι τῆς
πόλεως γενήσεσθαι. μῆκος μὲν γὰρ τοῦ ἱπποδρόμου
τριῶν καὶ ἡμίσους ἐστὶ σταδίων, εὖρος δὲ τεττάρων
πλέθρων· πέριξ δὲ αὐτοῦ κατά τε τὰς μείζους πλευ-
ρὰς καὶ κατὰ μίαν τῶν ἐλαττόνων εὔριπος εἰς ὑποδο-
χὴν ὕδατος ὀρώρυκται βάθος τε καὶ πλάτος δεκάπους.
μετὰ δὲ τὸν εὔριπον ᾠκοδόμηνται στοαὶ τρίστεγοι.
τούτων δὲ αἱ μὲν ἐπίπεδοι λιθίνας ἔχουσιν ὥσπερ ἐν
τοῖς θεάτροις ὀλίγον ὑπερανεστηκυίας ἀλλήλων
καθέδρας, αἱ δ' ὑπερῷοι ξυλίνας. συνάγονται δ' εἰς
τὸ αὐτὸ καὶ συνάπτουσιν ἀλλήλαις αἱ μείζους ὑπὸ
τῆς ἐλάττονος μηνοειδὲς ἐχούσης τὸ σχῆμα συγ-
κλειόμεναι, ὥστε μίαν ἐκ τῶν τριῶν γίνεσθαι στοὰν
ἀμφιθέατρον ὀκτὼ σταδίων ἱκανὴν ὑποδέξασθαι

πεντεκαίδεκα μυριάδας ἀνθρώπων. ἡ δὲ λοιπὴ τῶν ἐλαττόνων πλευρῶν αἴθριος ἀνειμένη ψαλιδωτὰς ἱππαφέσεις ἔχει διὰ μιᾶς ὕσπληγος ἅμα πάσας ἀνοιγομένας. ἔστι δὲ καὶ περὶ τὸν ἱππόδρομον ἔξωθεν ἑτέρα στοὰ μονόστεγος ἐργαστήρια ἔχουσα ἐν αὐτῇ καὶ οἰκήσεις ὑπὲρ αὐτά, δι' ἧς εἰσιν εἴσοδοί τε καὶ 584 ἀναβάσεις τοῖς ἐπὶ τὴν θέαν ἀφικομένοις παρ' ἕκαστον ἐργαστήριον, ὥστε μηδὲν ἐνοχλεῖσθαι τὰς τοσάσδε μυριάδας εἰσιούσας τε καὶ ἀπολυομένας.

LXVIIII. Ἐνεχείρησε δὲ καὶ τὸν νεὼν κατασκευάζειν τοῦ τε Διὸς καὶ τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ὁ βασιλεὺς οὗτος εὐχὴν ἀποδιδούς, ἥνπερ ἐποιήσατο τοῖς θεοῖς ἐν τῇ τελευταίᾳ πρὸς Σαβίνους μάχῃ. τὸν μὲν οὖν λόφον, ἐφ' οὗ τὸ ἱερὸν ἔμελλεν ἱδρύεσθαι, πολλῆς δεόμενον πραγματείας (οὔτε γὰρ εὐπρόσοδος ἦν οὔτε ὁμαλός, ἀλλ' ἀπότομος καὶ εἰς κορυφὴν συναγόμενος ὀξεῖαν) ἀναλήμμασιν ὑψηλοῖς πολλαχόθεν περιλαβὼν καὶ πολὺν χοῦν εἰς τὸ μεταξὺ τῶν τε ἀναλημμάτων καὶ τῆς κορυφῆς ἐμφορήσας, ὁμαλὸν γενέσθαι παρεσκεύασε καὶ πρὸς ὑποδοχὴν ἱερῶν ἐπιτηδειότατον. τοὺς δὲ θεμελίους οὐκ ἔφθασε θεῖναι τοῦ νεὼ χρόνον ἐπιβιώσας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ πολέμου τετραετῆ. πολλοῖς δ' ὕστερον ἔτεσιν ὁ τρίτος βασιλεύσας ἀπ' ἐκείνου Ταρκύνιος, ὁ τῆς ἀρχῆς ἐκπεσών, τούς τε θεμελίους κατεβάλετο καὶ τῆς οἰκοδομῆς 585 τὰ πολλὰ εἰργάσατο. οὐ μὴν ἐτελείωσε τὸ ἔργον οὐδ' οὗτος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐνιαυσίων ἀρχόντων τῶν κατὰ τὸν τρίτον ἐνιαυτὸν ὑπατευσάντων τὴν συντέλειαν ἔλαβεν ὁ νεώς. ἄξιον δὲ καὶ τὰ πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ γενόμενα διελθεῖν, ἃ παραδεδώκασιν ἅπαντες οἱ τὰς ἐπιχωρίους συναγαγόντες ἱστορίας. ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε κατασκευάζειν ὁ Ταρκύνιος

τὸν νεών, συγκαλέσας τοὺς οἰωνομάντεις ἐκέλευσε τοῖς ἀνδράσι περὶ αὐτοῦ πρῶτον διαμαντεύσασθαι τοῦ τόπου, τίς ἐπιτηδειότατός ἐστι τῆς πόλεως χῶρος ἱερὸς ἀνεῖσθαι καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῖς μάλιστα κεχαρισμένος. ἀποδειξάντων δ' αὐτῶν τὸν ὑπερκείμενον τῆς ἀγορᾶς λόφον, ὃς τότε μὲν ἐκαλεῖτο Ταρπήιος, νῦν δὲ Καπιτωλῖνος, αὖθις ἐκέλευσεν αὐτοὺς διαμαντευσαμένους εἰπεῖν ἐν ὁποίῳ τοῦ λόφου χωρίῳ θέσθαι δεήσει τοὺς θεμελίους. τοῦτο δὲ οὐ πάνυ ῥᾴδιον ἦν· πολλοὶ γὰρ ἦσαν ἐν αὐτῷ βωμοὶ θεῶν τε καὶ δαιμόνων ὀλίγον ἀπέχοντες ἀλλήλων, οὓς ἔδει μετάγειν ἑτέρωσέ ποι, καὶ πᾶν ἀποδοῦναι τῷ μέλ-
586 λοντι τοῖς θεοῖς τεμένει γενήσεσθαι τὸ δάπεδον ὁμαλές. ἔδοξε δὴ τοῖς οἰωνοπόλοις ὑπὲρ ἑκάστου βωμοῦ τῶν καθιδρυμένων διαμαντευσαμένοις, ἐὰν παραχωρῶσιν οἱ θεοὶ τότε κινεῖν αὐτούς. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι θεοί τε καὶ δαίμονες ἐπέτρεψαν αὐτοῖς εἰς ἕτερα χωρία τοὺς βωμοὺς σφῶν μεταφέρειν, οἱ δὲ τοῦ Τέρμονος καὶ τῆς Νεότητος πολλὰ παραιτουμένοις τοῖς μάντεσι καὶ λιπαροῦσιν οὐκ ἐπείσθησαν οὐδ' ἀνέσχοντο παραχωρῆσαι τῶν τόπων. τοιγάρτοι συμπεριελήφθησαν αὐτῶν οἱ βωμοὶ τῇ κατασκευῇ τῶν ἱερῶν, καὶ νῦν ὁ μὲν ἕτερός ἐστιν ἐν τῷ προνάῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ δ' ἕτερος ἐν αὐτῷ τῷ σηκῷ πλησίον τοῦ ἕδους. ἐκ δὲ τούτου συνέβαλον οἱ μάντεις, ὅτι τῆς Ῥωμαίων πόλεως οὔτε τοὺς ὅρους μετακινήσει καιρὸς οὐθεὶς οὔτε τὴν ἀκμὴν μεταβαλεῖ· καὶ μέχρι τῶν κατ' ἐμὲ χρόνων ἀληθὲς αὐτῶν ἐστιν ἑκάτερον εἰκοστὴν ἤδη καὶ τετάρτην γενεάν.

LXX. Ὁ δὲ τῶν οἰωνοσκόπων ἐπιφανέστατος
587 τοὺς βωμοὺς μεθιδρυσάμενος καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τεμενίσας καὶ τἆλλα προλέγων τὰ θεῖα τῷ δήμῳ διὰ

μαντικῆς αὐτὸς μὲν ἐκαλεῖτο τὸ κοινὸν ὄνομα καὶ προσηγορικὸν Νέβιος, τὸ δὲ συγγενικὸν Ἄττιος, ὃς ἁπάντων θεοφιλέστατος ὁμολογεῖται γενέσθαι τῶν ἀκριβούντων τὴν τέχνην καὶ μεγίστου τυχεῖν δι' αὐτὴν ὀνόματος ἀπίστους τινὰς ὑπερβολὰς τῆς οἰωνομαντικῆς ἐπιστήμης ἐπιδειξάμενος· ὧν ἐγὼ μίαν, ἣν μάλιστα τεθαύμακα, προχειρισάμενος ἐρῶ προειπὼν ἐξ οἵας ὁρμηθεὶς συντυχίας καὶ τίνας ἀφορμὰς παρὰ τοῦ δαιμονίου λαβὼν τοσαύτην ἔσχεν ἐπιφάνειαν, ὥστε πάντας ἀζήλους ἀποδεῖξαι τοὺς κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκμάσαντας ἡλικίαν. πένης αὐτῷ πατὴρ ἐγένετο χωρίον εὐτελὲς γεωργῶν, ᾧ τά τε ἄλλα συνειργάζετο παῖς ὢν ὁ Νέβιος, ὅσα τοῖς τηλικούτοις δύναμις ἦν, καὶ τὰς ὗς ἐξελαύνων ἔβοσκεν. ἀπο- 588
κοιμηθεὶς δέ ποτε καὶ μετὰ τὴν ἐξέγερσιν οὐχ εὑρίσκων τινὰς τῶν ὑῶν τέως μὲν ἔκλαιε τὰς πληγὰς ὀρρωδῶν τὰς παρὰ τοῦ πατρὸς, ἔπειτ' ἐλθὼν ἐπὶ τὴν καλιάδα τὴν ἐν τῷ χωρίῳ καθιδρυμένην ἡρώων ἠξίου τοὺς ἥρωας συνεξευρεῖν αὐτῷ τὰς ὗς, γενομένου δὲ τούτου θύσειν αὐτοῖς ὑπέσχετο τὸν μέγιστον τῶν ἐκ τοῦ χωρίου βοτρύων. εὑρὼν δὲ μετ' ὀλίγον τὰς ὗς ἐβούλετο μὲν ἀποδοῦναι τοῖς ἥρωσι τὴν εὐχὴν, ἐν ἀπορίᾳ δὲ ἦν πολλῇ τὸν μέγιστον οὐ δυνάμενος ἐξευρεῖν βότρυν. ἀδημονῶν δ' ἐπὶ τῷ πράγματι τοὺς θεοὺς ἠξίου δι' οἰωνῶν φανερὸν αὐτῷ ποιῆσαι τὸ ζητούμενον. ἔπειτ' ἐπελθὸν αὐτῷ κατὰ δαίμονα διχῇ νέμειν τὸν ἀμπελῶνα, θάτερα μὲν αὐτοῦ λαμβάνων ἐκ δεξιᾶς, θάτερα δ' ἐξ ἀριστερᾶς, ἔπειθ' ὑπὲρ ἑκατέρου τῶν μερῶν τοὺς παρακειμένους οἰωνοὺς ἐσκόπει. φανέντων δ' ἐπὶ θατέρου μέρους ὀρνίθων, οἵων αὐτὸς ἐβούλετο, πάλιν ἐκεῖνο διχῇ διῄρει τὸ χωρίον καὶ τοὺς ὄρνιθας διέκρινε

589 τοὺς παραγινομένους κατὰ τὸ αὐτό. ταύτῃ χρώμενος τῇ διαιρέσει τῶν τόπων καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπὸ τῶν ὀρνίθων ἀποδειχθεῖσαν ἄμπελον ὑπελθὼν εὑρίσκει βότρυος ἄπιστόν τι χρῆμα καὶ αὐτὸν φέρων ἐπὶ τὴν καλιάδα τῶν ἡρώων ὁρᾶται πρὸς τοῦ πατρός. θαυμάσαντι δὲ τὸ μέγεθος τῆς σταφυλῆς καὶ πόθεν εἰλήφει πυνθανομένῳ διηγεῖται πάντα ἐξ ἀρχῆς. ὁ δὲ ὑπολαβών, ὅπερ ἦν, ἐμφύτους εἶναί τινας ἀρχὰς μαντικῆς ἐν τῷ παιδί, κομίσας αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν γραμμάτων διδασκάλοις συνίστησιν· ἐπεὶ δὲ τῆς κοινῆς παιδείας ἀποχρώντως μετέλαβε, Τυρρηνῶν αὐτὸν παραδίδωσι τῷ λογιωτάτῳ τὴν οἰωνοσκοπικὴν τέχνην διδαχθησόμενον. ἔχων δὲ τὴν ἔμφυτον ὁ Νέβιος μαντικὴν καὶ τὴν ἐπίκτητον παρὰ Τυρρηνῶν προςλαβὼν μακρῷ δή που τοὺς ἄλλους οἰωνοσκόπους ἅπαντας, ὡς ἔφην, ὑπερεβάλετο, εἰς ἁπάσας τε τὰς δημοσίας ἐπισκέψεις οἱ τῆς πόλεως οἰωνομάντεις οὐκ ὄντα ἐκ τοῦ συστήματος παρεκάλουν αὐτὸν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν μαντευμάτων καὶ οὐθὲν ὅ τι μὴ δόξειεν ἐκείνῳ προὔλεγον.

LXXI. Οὗτος ὁ Νέβιος βουλομένῳ ποτὲ τῷ Ταρ-
590 κυνίῳ τρεῖς φυλὰς ἑτέρας ἀποδεῖξαι νέας ἐκ τῶν ὑφ' αὐτοῦ πρότερον κατειλεγμένων ἱππέων καὶ ποιῆσαι τὰς ἐπιθέτους φυλὰς ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἰδίων ἑταίρων ἐπωνύμους μόνος ἀντεῖπε κατὰ τὸ καρτερόν, οὐκ ἐῶν κινεῖν τῶν ὑπὸ Ῥωμύλου κατασταθέντων οὐθέν. ἀχθόμενος δ' ἐπὶ τῇ κωλύσει καὶ δι' ὀργῆς ἔχων τὸν Νέβιον ὁ βασιλεὺς καταβαλεῖν αὐτοῦ τὴν ἐπιστήμην εἰς τὸ μηδὲν ἐπεχείρησεν, ὡς ἀλαζονευομένου καὶ μηθὲν ἀληθὲς λέγοντος. ταῦτα διανοηθεὶς ἐκάλει τὸν Νέβιον ἐπὶ τὸ βῆμα πολλοῦ παρόντος ὄχλου κατὰ τὴν ἀγοράν. προδιαλεχθεὶς

δὲ τοῖς περὶ αὐτὸν δι' οὗ τρόπου ψευδόμαντιν ἀποδείξειν τὸν οἰωνοσκόπον ὑπελάμβανεν, ἐπειδὴ παρεγένετο φιλανθρώποις αὐτὸν ἀσπασμοῖς ἀναλαβών, Νῦν, ἔφη, καιρὸς ἐπιδείξασθαί σε τὴν ἀκρίβειαν τῆς μαντικῆς ἐπιστήμης, ὦ Νέβιε. πράξει γὰρ ἐπιχειρεῖν μεγάλῃ διανοούμενος, εἰ τὸ δυνατὸν αὐτῇ πρόσεστι μαθεῖν βούλομαι. ἀλλ' ἄπιθι καὶ διαμαντευσάμενος ἧκε ταχέως, ἐγὼ δ' ἐνθάδε καθήμενος 591 ἀναμενῶ. ἐποίει τὰ κελευόμενα ὁ μάντις καὶ μετ οὐ πολὺ παρῆν αἰσίους εἰληφέναι λέγων οἰωνοὺς καὶ δυνατὴν εἶναι τὴν πρᾶξιν ἀποφαίνων. γελάσας δ' ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τῷ λόγῳ καὶ προενέγκας ἐκ τοῦ κόλπου ξυρὸν καὶ ἀκόνην λέγει πρὸς αὐτὸν, Ἑάλωκας, ὦ Νέβιε, φενακίζων ἡμᾶς καὶ καταψευδόμενος τοῦ δαιμονίου καταφανῶς, ὁπότε καὶ τὰς ἀδυνάτους πράξεις τετόλμηκας λέγειν δυνατάς. ἔγωγ' οὖν διεμαντευόμην, εἰ τῷ ξυρῷ τῷδε τὴν ἀκόνην πλήξας μέσην δυνήσομαι διελεῖν. γέλωτος δ' ἐξ ἁπάντων γενομένου τῶν περὶ τὸ βῆμα οὐδὲν ἐπιταραχθεὶς ὁ Νέβιος ὑπὸ τοῦ τωθασμοῦ τε καὶ τοῦ θορύβου, Παῖε θαρρῶν, ἔφη, ὦ Ταρκύνιε, τὴν ἀκόνην, ὡς προαιρῇ· διαιρεθήσεται γὰρ ἢ πάσχειν ὁτιοῦν ἕτοιμος ἐγώ. θαυμάσας δὲ ὁ βασιλεὺς τὸ θράσος τοῦ μάντεως φέρει τὸ ξυρὸν κατὰ τῆς ἀκόνης, ἡ δὲ ἀκμὴ τοῦ σιδήρου 592 δι' ὅλου κατελθοῦσα τοῦ λίθου τήν τε ἀκόνην διαιρεῖ καὶ τῆς κατεχούσης αὐτὴν χειρὸς ἐπιτέμνει τι μέρος. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες, ὡς τὸ θαυμαστὸν τοῦτο καὶ ἄπιστον ἔργον ἐθεάσαντο, καταπλαγέντες ἀνεβόησαν, ὁ δὲ Ταρκύνιος αἰδεσθεὶς ἐπὶ τῇ διαπείρᾳ τῆς τέχνης καὶ τὸ ἀπρεπὲς τῶν ὀνειδισμῶν ἐπανορθώσασθαι βουλόμενος πρῶτον μὲν τῶν περὶ τὰς φυλὰς ἐγχειρημάτων ἀπέστη, ἔπειτα δ' αὐτὸν τὸν

Νέβιον ἀποθεραπεῦσαι διαγνοὺς, ὡς ἁπάντων ἀνθρώπων θεοφιλέστατον, ἄλλαις τε πολλαῖς φιλανθρωπίαις ὑπηγάγετο καὶ ἵνα μνήμης αἰωνίου τυγχάνῃ παρὰ τῶν ἐπιγινομένων εἰκόνα κατασκευάσας αὐτοῦ χαλκῆν ἀνέστησεν ἐν ἀγορᾷ, ἣ καὶ εἰς ἐμὲ ἦν ἔτι πρὸ τοῦ βουλευτηρίου κειμένη πλησίον τῆς ἱερᾶς συκῆς ἐλάττων ἀνδρὸς μετρίου τὴν περιβολὴν ἔχουσα κατὰ τῆς κεφαλῆς. ὀλίγον δὲ ἄπωθεν
593 αὐτῆς ἥ τε ἀκόνη κεκρύφθαι λέγεται κατὰ γῆς καὶ τὸ ξυρὸν ὑπὸ βωμῷ τινι· καλεῖται δὲ Φρέαρ ὁ τόπος ὑπὸ Ῥωμαίων. καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ μάντεως τούτου μνημονευόμενα ταῦτά ἐστι.

LXXII. Βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος ἀναπεπαυμένος ἤδη τῶν πολεμικῶν ἔργων διὰ γῆρας, ἦν γὰρ ὀγδοηκονταέτης, δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἄγκου Μαρκίου παίδων ἀποθνήσκει ἐπιχειρησάντων μὲν ἔτι πρότερον ἐκβαλεῖν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ πολλὰ εἰς τοῦτο πραγματευσαμένων κατ᾽ ἐλπίδα τοῦ περιπεσεῖν εἰς αὐτοὺς ἐκπεσόντος ἐκείνου τὴν δυναστείαν, ὡς δὴ πατρῴαν σφίσιν ὑπάρχουσαν καὶ ἐκ τοῦ ῥᾴστου πρὸς τῶν πολιτῶν δοθησομένην. ἐπεὶ δὲ διήμαρτον τῆς ἐλπίδος, ἐπιβουλὴν ἄφυκτον κατ᾽ αὐτοῦ ἐμηχα-
594 νήσαντο, ἣν οὐκ εἴασεν ἀτιμώρητον γενέσθαι τὸ δαιμόνιον. διηγήσομαι δὲ καὶ τὸν τῆς ἐπιβουλῆς τρόπον ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπιχειρήσεως αὐτῶν ἀρξάμενος. ὁ Νέβιος ἐκεῖνος ὁ δεινὸς οἰωνομάντις, ὃν ἔφην ἐναντιωθῆναί ποτε τῷ βασιλεῖ πλείονας ἐξ ἐλασσόνων ποιῆσαι τὰς φυλὰς βουλομένῳ, ὅτε μάλιστα ἤνθει διὰ τὴν τέχνην καὶ πλεῖστον ἠδύνατο Ῥωμαίων ἁπάντων, εἴτε φθονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀντιτέχνων τινὸς εἴτ᾽ ἐπιβουλευθεὶς ὑπ᾽ ἐχθρῶν εἴτε ὅ τι δή ποτε ἄλλο παθὼν ἀφανὴς ἄφνω γίνεται, καὶ οὔτε τὸν

μόρον αὐτοῦ τις ἠδύνατο τῶν προσηκόντων συμβαλεῖν
οὔτε τὸ σῶμα ἐφευρεῖν· ἀχθομένου δὲ τοῦ δήμου καὶ
δεινῶς φέροντος τὸ πάθος ὑπονοίας τε πολλὰς καὶ κατὰ
πολλῶν λαμβάνοντος, κατανοήσαντες τὴν ὁρμὴν τοῦ
πλήθους οἱ τοῦ Μαρκίου παῖδες, ἐπὶ τὸν βασιλέα
Ταρκύνιον τὴν διαβολὴν τοῦ ἄγους ἀνέφερον ἄλλο
μὲν οὐθὲν ἔχοντες φέρειν τῆς διαβολῆς οὔτε τεκμή-
ριον οὔτε σημεῖον, δυσὶ δὲ τοῖς εἰκόσι τούτοις κρα-
τυνόμενοι πρῶτον μέν, ὅτι πολλὰ καὶ καινὰ περὶ τὴν 595
πολιτείαν διεγνωκὼς παρανομεῖν τὸν ἐναντιωσόμε-
νον ὥσπερ ἐπὶ τῶν προτέρων ἐκ ποδῶν ἐβούλετο
ποιήσασθαι, ἔπειτα ὅτι δεινοῦ πάθους γεγονότος οὐ-
δεμίαν ἐποιήσατο τῶν δεδρακότων ζήτησιν, ἀλλ'
ἀμελείᾳ παρέδωκε τὸ πραχθέν, ὅπερ οὐκ ἂν ποιῆσαί
τινα τῶν ἔξω τῆς αἰτίας ὑπαρχόντων. παρασκευασά-
μενοι δὲ μεγάλας ἑταιρείας περὶ αὐτοὺς πατρικίων
τε καὶ δημοτικῶν, οἷς τὰς ἑαυτῶν οὐσίας κατεχο-
ρήγουν, πολλὴν ἐποιοῦντο τοῦ Ταρκυνίου κατηγο-
ρίαν καὶ τῷ δήμῳ παρῄνουν μὴ παρορᾶν ἄνδρα
μιαρὸν ἱεροῖς τε προσφέροντα τὰς χεῖρας καὶ τὴν
ἐξουσίαν μιαίνοντα καὶ ταῦτ' οὐκ ἐπιχώριον ἀλλ'
ἔπηλυν ὄντα καὶ ἄπολιν. τοιαῦτα κατὰ τὴν ἀγο-
ρὰν δημηγοροῦντες ἄνδρες ἴταμοὶ καὶ λέγειν οὐκ
ἀδύνατοι πολλοὺς μὲν ἠρέθισαν τῶν δημοτικῶν,
οἳ παραγενόμενον αὐτὸν εἰς τὴν ἀγορὰν ἀπολογίας
χάριν ἐξελαύνειν ἐπεχείρησαν ὡς οὐ καθαρόν· οὐ
μὴν καταγωνίσασθαί γε τὴν ἀλήθειαν ἴσχυσαν οὐδὲ
πεῖσαι τὸν δῆμον ἐδυνήθησαν ἐκβαλεῖν αὐτὸν ἐκ τῆς 596
ἀρχῆς. ἐπεὶ δὲ αὐτός τε ἀπολογηθεὶς κράτιστα περὶ
αὑτοῦ τὴν διαβολὴν ἀπελύσατο καὶ ὁ κηδεστὴς αὐ-
τοῦ Τύλλιος, ᾧ τὴν ἑτέραν δεδωκὼς ἦν θυγατέρα,
'νιστον ἐν τῷ δήμῳ δυνάμενος εἰς ἔλεον τοὺς Ῥω-

μαίους ὑπηγάγετο, συκοφάνται καὶ πονηροὶ δόξαντες εἶναι καὶ πολλὴν ὄφλοντες αἰσχύνην ἀπῆλθον ἐκ τῆς ἀγορᾶς.

LXXIII. *Ταύτης δὲ τῆς πείρας ἀποτυχόντες καὶ διαλλαγὰς τῆς ἔχθρας διὰ φίλων εὑρόμενοι μετρίως τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν ἐνέγκαντος τοῦ Ταρκυνίου διὰ τὰς ἐκ τοῦ πατρὸς εὐεργεσίας καὶ τὴν μετάνοιαν ἱκανὴν ὑπολαμβάνοντος εἶναι τῆς προπετείας διόρθωσιν ἔτη μὲν τρία διέμειναν ἐν τῇ προσποιήσει τῆς φιλίας· ἐπειδὴ δὲ καιρὸν ὑπέλαβον ἐπιτήδειον ἔχειν δόλον ἐπ' αὐτῷ ῥάπτουσι τοιόνδε· νεανίσκους δύο τῶν ἐκ τῆς συνωμοσίας τοὺς τολμηροτάτους ποιμενικαῖς ἐνδύσαντες στολαῖς καὶ δρεπάνοις καθοπλίσαντες ὑλουργοῖς πέμπουσιν ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ βασιλέως ἡμέρας μεσούσης διδάξαντες*
597 *ἃ χρὴ λέγειν τε καὶ πράττειν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιθέσεως αὐτοῖς ὑφηγησάμενοι. οὗτοι πλησίον τῶν βασιλείων γενόμενοι κακῶς τε ἀλλήλους ἔλεγον ὡς ἀδικούμενοι καὶ οὐδὲ τὼ χεῖρε τῶν σωμάτων ἀπείχοντο βοῇ τε μεγάλῃ χρώμενοι τὴν παρὰ τοῦ βασιλέως βοήθειαν ἐκάλουν ἀμφότεροι, παρόντων αὐτοῖς συχνῶν ἐκ τῆς συνωμοσίας ἀγροίκων δὴ τῷ λόγῳ συναγανακτούντων τε ἀμφοτέροις καὶ συμμαρτυρούντων. ὡς δὲ εἰσκαλέσας αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς λέγειν ἐκέλευσεν ὑπὲρ ὧν διεφέροντο, αἰγῶν μὲν ἀμφισβήτησιν ἐσκήπτοντο, κεκραγότες δὲ ἅμα καὶ παθαινόμενοι τὸν ἄγριον τρόπον καὶ μηθὲν εἰς τὸ πρᾶγμα λέγοντες πολὺν ἐκίνησαν ἐξ ἁπάντων γέλωτα. ὡς δ' ἐκ τοῦ καταφρονεῖσθαι καιρὸν ἔδοξαν εἰληφέναι τῆς ἐπιχειρήσεως τὸν ἐπιτήδειον, φέρουσι κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως πληγὰς τοῖς δρεπάνοις καὶ τοῦτο πράξαντες ἔφευγον ἔξω θυρῶν. κραυγῆς δὲ γενο-*

μένης ἐπὶ τῷ πάθει καὶ βοηθείας πολλαχόθεν συν- 598
δραμούσης οὐ δυνηθέντες διαφυγεῖν συλλαμβάνονται πρὸς τῶν ἐπιδιωξάντων, καὶ μετὰ τοῦτο βασάνοις καταικισθέντες καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐπιβουλῆς ἀναγκασθέντες εἰπεῖν τῆς προσηκούσης τιμωρίας ἔτυχον σὺν χρόνῳ. [βασιλεὺς μὲν δὴ Ταρκύνιος οὐ μικρῶν οὐδὲ ὀλίγων Ῥωμαίοις ἀγαθῶν αἴτιος γενόμενος, ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἔτη τὴν ἀρχὴν κατασχὼν οὕτω τελευτᾷ.]
